

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11 - 13 TEMMUZ 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

ANKARA - 2013

MUHER

DÜZENLEYİCİ KURULUŞLAR / REGULATORY ORGANIZATIONS

MUHDER

Hiz. Muhammed'i (s.a.v) Tanıma ve Tanıtma Uluslararası Derneği

TİKA

T.C. BAŞBAKANLIK
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE
KOORDİNASYON AJANSI
BAŞKANLIĞI

**BİRLEŞMİŞ
MİLLETLER**

**AİLE ve
SOSYAL
POLİTİKALAR
BAKANLIĞI**

**MÜSTAKİL
SANAYİCİ ve
İŞ ADAMLARI
DERNEĞİ**

**T.C.
BAŞBAKANLIK
TANITMA
FONU**

PTT

**TÜRK HAVA
YOLLARI**

**TÜRK
TELEKOM**

**İSTANBUL İLİM
VE KÜLTÜR
VAKFI**

**INTERNATIONAL
UNIVERSITY OF
SARAJEVO**

TRT

**DİB
DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞI**

ULUSLARARASI AİLE KONFERANSI INTERNATIONAL ON FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

Uluslararası Sempozyumlar Dizisi
Yayın No: 0

ISBN: 000-0000-000-00-0

EDİTÖR / EDITOR

İsim SOYİSİM

YAYINA HAZIRLAYAN

PREPARED FOR PUBLICATION BY

İsim SOYİSİM

İLETİŞİM / CONTACT U.S.

MUHDER

TASARIM & BASKI / DESIGN & PRINTING

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
Cevizlidere Cad. 1237. Sok. No: 1/17 Balgat / ANKARA

Tel: +90 312 472 37 73-74

www.sfn.com.tr

8 AÇILIŞ ve PROTOKOL KONUŞMALARI

- 8 Konferans'ın Amacı
9 Temel Konferans Temaları
10 Konferansa Temel Bakış Açıları ve Beklenen Makalelere Önerilen Yaklaşımlar
12 Danışma Kurulu, Koordinasyon Kurulu, Yürütme Kurulu, Sponsorlar
13 Konferansın Uygulama Biçimi
15 AMACIMIZ
16 FAALİYETLERİMİZ

18 AÇILIŞ ve PROTOKOL KONUŞMALARI

- 20 Prof. Dr. Özer ÇINAR
23 Prof. Dr. İlhan YILDIZ
26 Mustafa ÇERİÇ
29 Bekir BOZDAĞ

36 BİRİNCİ OTURUM / I. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE AİLENİN GÜNCEL SORUNLARI

- 38 Sekülerizm e Bireyciliğin Birbirini Beslediği Modern Dünyada Aile
Prof. Dr. Beylû DİKEÇLİGİL
40 Ailede Çocuklara Müdahale Ve Engellemelerin Yol Açtığı Sosyo-Pedagojik Sorunlar
Prof. Dr. İsmail DOĞAN
62 1990'Dan Günümüze Ailedeki Yapısal Dönüşümlerin Türk Sinemasında Temsili:
Değişen Aile İçi İletişim ve Etkileşim Örüntüleri
Prof. Dr. Nimet ÖNÜR
90 Boşanmış ve Tam Aileye Sahip Öğrencilerin Okul Başarıları ve Okulda Karşılaştıkları
Problemlerin İncelenmesi
Doç. Dr. İsmail AYDOĞAN, Cesur ALTUNBULAK

120 BİRİNCİ OTURUM / II. BÖLÜM

DİN VE MODERNLİK ARASINDA AİLE

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ

- 122 İslam'da Kadın ve Aile (Özet Metni Gelecek)
Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN
134 İslam'da Yaşlıların Bakımına Verilen Değer ve Manevi Bakımın Önemi
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI
168 İslamda Bir Aile Modeli ve Hz. Muhammed
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
180 Sosyal Değişme Bağlamında Kadın Kimliği ve Aile (Özet Metni Gelecek)
Doç. Dr. Mustafa TEKİN
194 Türkiye'de ve Dünyada Ailenin Güncel Sorunları
Prof. Dr. Zekiye DEMİR
204 Muzakere: "İslam'da Yaşlıların Bakımına Verilen Değer ve Manevi Bakımın Önemi"
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI, Prof. Dr. Seyit Mehmet ŞEN

208 İKİNCİ OTURUM / I. BÖLÜM

MEDYA VE AİLE

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Seyyit ŞEN

- 210 Medyanın Ailede Çocuk ve Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkilerine Karşı Pedagojik Yaklaşımlar
Prof. Dr. Niyazi CAN
- 226 Ahlaki Açıdan Medya ve Aile Yapısının Güçlendirilmesi
Prof. Dr. Özhan TINGÖY, Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU, Prof. Dr. Özhan Tıngöy
- 236 Dönüşen Medya, Aileye Olumsuz Etkileri ve Bazı Çözüm Yolları
Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU, Yrd. Doç. Dr. Osman Köroğlu (Ph.D.)
- 248 "Medyanın Aile ve Tolum Yaşamı Üzerine Etkisi"
Yrd. Doç. Dr. Ali KORKMAZ

252 İKİNCİ OTURUM / II. BÖLÜM

AİLE HEKİMLİĞİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. M. Fatih Avşar

- 254 Nüfus Politikalarında Ailenin Yeri
Prof. Dr. Ayşe Filiz AVŞAR
- 266 Yardımla Üreme Teknikleri- Tüp Bebek ve Aileye Etkileri
Dr. Rabiye BABALIOĞLU
- 282 II. Aile Çalıştay Raporu Aile İçin Değer
Uz. Dr. Ayşe GÜNEY
- 294 Otistik Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Şuan ve Gelecekle İlgili Kaygılarının İncelenmesi
Yrd. Doç. Dr. Hafız BEK
- 308 Ailede Hayata Saygı Bağlamında Kürtaj Meselesi
Yrd. Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
- 328 Müzakere: Otistik Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Şuan ve Gelecekle İlgili Kaygılarının İncelenmesi
Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

332 ÜÇÜNCÜ OTURUM / I. BÖLÜM

AİLE'NİN GELECEĞİ

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Niyazi CAN

334 Evlilik ve Aile Terapisi (Özet Metni Gelecek)

Prof. Dr. Sefa SAYGILI

344 “Ailenin Geleceği, Gelecekte Aile”

Prof. Dr. İbrahim BALCIOĞLU

346 Evlenme ve Sağlık (Formata Uygun değildir!)

Doç. Dr. Ali AKBEN

350 Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Aile Meselesinin İşlenmesi

Yrd. Doç. Dr. Ali PULAT

362 Aile 21.Yüzyılda Yaşayacak Mı?

Ercan ŞEN

370 Müzakere: Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Aile Meselesinin İşlenmesi

(Yazarı Belirtilmemiş!.. Ayrıca Bu Bölüm İçin Kısa Bir Değerlendirme!)

372 ÜÇÜNCÜ OTURUM / II. BÖLÜM

AİLE'DE DİN EĞİTİMİ

Oturum Başkanı: Mustafa BALIK

374 Ailede Verilecek Din Eğitiminde Kurallar

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

388 Ailenin, Sosyalleşme ve Eğitimdeki Rolü

Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL

404 Günümüz Aile Sorunlarına Kur'an ve Sünnet Merkezli Çözümler

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN

424 Aile'de Yoksulluğun Önlenmesinde İslam Dininin Rolü ve Ulusal/
Uluslararası Boyutta Katkı Sağlayan Güncel Kurum ve Kuruluşlardan Örnekler

Dr. Ayten Vahapoğlu EROL

450 Sevgi ve Erdem Toplumu Temel Eğitim Modeli “Her Anne Bir Okul”

Necla KOYTAK

478 Müzakere: “Günümüz Aile Sorunlarına Kur'an ve Sünnet Merkezli Çözümler” Tebliğinin Müzakeresi

Doç. Dr. Mustafa TEKİN

482 DÖRDÜNCÜ OTURUM / I. BÖLÜM
OSMANLI'DA AİLE
Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmail DOĞAN

- 484 Osmanlılarda Yetimlerin Himayesine Yönelik Uygulamalar (Formata Uygun Değil!)
Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN
- 488 Osmanlı Devleti'nde Aile Vakıfları: Vakıf Kurumuyla Evladı İlişkilendirmek
Mustafa ALKAN
- 498 "Balkanlarda Osmanlı Mirası Çerçevesinde Türkiye'nin İmkanları: Sosyopolitik Bir Okuma Denemesi"
Dr. Zülküf ORUÇ
- 500 Osmanlı Ailesi Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme ve Bibliyografya Denemesi
Samettin BAŞOL, Murat HANİLÇE

546 DÖRDÜNCÜ OTURUM / II. BÖLÜM
AİLE VE ŞİDDET
Oturum Başkanı: Nizamettin KALAMAN

- 548 Kadına Yönelik Şiddet: İnançlar, Gelenekler (Özet Metni Gelecek)
İlhan YILDIZ
- 560 Kadına Yönelik Şiddeti Besleyen Dini, Tarihi, Felsefi ve Kültürel Bazı Söylem ve Algılar
Doç. Dr. Abdullah Emin ÇİMEN
- 578 İslam'da Kadın Hakları
Nurdan DAMLA
- 588 Üç Semavi Dinde Çokeşlilik
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK
- 594 Türkiye'de Aile Eğitimi ve Yerel Yönetimler/Sivil Toplum Örgütleri İçin Uygulamalı Bir Model Önerisi
Rahime BEDER ŞEN
- 598 Müzakere: Kadına Yönelik Şiddeti Besleyen Dini Metinler, Dini Olduğu Varsayılan Söylemler ve Kültürel Algılar
Yrd. Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
- 600 Müzakere 1- Türkiye'de Boşanma Nedenleri
Rahime Beder ŞEN

602 KONFERANSTAN FOTOĞRAFLAR

Konferans'ın Amacı Purpose Of Conference

İnsanoğlunun Sosyolojik bağlamda ele aldığımızda aile, yüz yüze ve samimi ilişkilerin en güçlü olduğu birincil topluluktur. Çocuğun tutum ve değerlerinin oluşumunda etkileşimi sağlaması sebebiyle aileden vazgeçmek imkânsızdır. Onun temel kurumlar arasında yer alış nedenlerinden biri de zaten budur. Çocuk ailede sosyalleşir ve sosyalleşme, çocuğun kendine en yakın bulduğu kişiye benzemesi ve onu örnek alması şeklinde gerçekleşir. Sağlıklı birey, sağlıklı bir aileyi, sağlıklı aile de sağlıklı toplumu oluşturacaktır. Nitekim Türkiye’de politikacılar her fırsatta ülkenin güçlü bir aile yapısına sahip olmasıyla övünmekte ve bu sayede birçok sorun ve krizi aştığını vurgulamakta ve yeni krizleri de aşacağını ummaktadır.

Bu konferans ile Bosna-Hersek’te eğitim, ekonomi, kültür, hukuk, din, ahlak ve sağlık konusunda aileye ait sorunların konuşulup tartışılması ve bu konuda çözüm önerilerinin sunulması ve bunun bir deklarasyona dönüştürülerek bütün Türk ve İslam ülkelerine gönderilmesi amaçlanmaktadır. Yine bu konferans, aktif görev alacak olan 50 akademisyen ve gezi programına katılacak olan 100 misafir, basın mensupları ve diğer misafirlerimiz ile birlikte toplam 150 kişilik bir ekibi kapsayacaktır.

During this two-day conference entitled “International Family Conference” we aim to go back to the roots of the concept of “family” using multiple lenses. In this context, gains and losses of the family institution in the process of modernization across different cultures will be examined. This conference will touch upon some heated debates concerning family from different perspectives and approaches; it will also examine the significance and the vitality of the families for healthy societies in the world.

Temel Konferans Temaları Conference Themes

- ✓ Azeri ailesi: sorunlar ve çözüm önerileri
- ✓ Türkiye’de ve Dünyada Ailenin güncel sorunları
- ✓ Anne-baba ve Çocuk ilişkisi
- ✓ Aile ve Evlilik Kavramı
- ✓ “Kadın Kimliği” Açısından Aile
- ✓ Kitle İletişim Araçları ve Aile
- ✓ Eğitim/Öğretim ve Aile
- ✓ Ahlaki Açıdan Medya ve Aile
- ✓ Çok Kültürlülük ve Aile
- ✓ Din ve Çokeylilik
- ✓ Din ve Kadın Hakları
- ✓ Tüketim Alışkanlıkları ve Aile
- ✓ Dünyeviliğin Aile Yapısı Üzerindeki Etkileri
- ✓ Aileye İlişkin Devlet Politikaları ve Hukuki Problemler
- ✓ Avrupa Birliği Politikaları Çerçevesinde Aile
- ✓ Aile üzerinden “Hayata Saygı”
- ✓ Cinsel Özgürlük ve Aile
- ✓ İnsan Doğası ve Aile
- ✓ Aileyi Etkileyen İdeolojik Akımlar
- ✓ Göç, Etnisite ve Aile
- ✓ Bakımevleri ve Aile
- ✓ Aile ve Şiddet
- ✓ Aile Danışmanlığı
- ✓ Sokak Çocukları ve Ailenin Önemi
- ✓ Özürlülük/Üstün zekâlılık Problemi ve Aile
- ✓ Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddet
- ✓ Nüfus Politikaları ve Aile
- ✓ Ekonominin Araçları ve Aile
- ✓ Yoksulluk ve Aile
- ✓ Mekân ve Aile Yapısı Arasındaki İlişki

- ✓ The structure of Family in Turkey and around the world in the process of “Change”
- ✓ The Azeri Family: Problems and Solutions
- ✓ Family in the process of EU
- ✓ Parent Children Relationship
- ✓ The concept of “Marriage” with respect to Family
- ✓ Identity of Womanhood, Motherhood and Family
- ✓ Mass Media and Family
- ✓ Importance of Education inside and outside of Family
- ✓ Media and Family in terms of Ethics
- ✓ Multiculturalism and Family
- ✓ Religion and Polygamy
- ✓ Religion and Women Rights
- ✓ Violence against Women
- ✓ Effects of Secularism on Family Structure
- ✓ State-Sponsored Policies Concerning Family and Judiciary Problems
- ✓ The European Union policies and Family
- ✓ Sexual Morality and Family
- ✓ Respect for “Life” on the grounds of Family
- ✓ Human Nature and Family
- ✓ Different Ideologies that affect Family
- ✓ Immigration, Ethnicity and Family
- ✓ Day Cares, Eventide Houses and Family
- ✓ Societal Psycho-Hygiene and Family
- ✓ Family Guidance
- ✓ Homeless Children and Family
- ✓ Mental Defectiveness/Superior Intelligence and Family
- ✓ Domestic Violence
- ✓ Tools of Economics and Family
- ✓ The current problems in the World and Turkey
- ✓ Poverty and Families
- ✓ Relationships between Architecture and Family

Konferansa Temel Bakış Açıları ve Beklenen Makalelere Önerilen Yaklaşımlar

Conference Themes And Advised Approaches For Incoming Papers

1. Antropolojik- Etnolojik

Tarihten günümüze gelenekte ve modernitede "aile" kavramının tasviri

2. Sosyolojik Açıdan Anafikir

Sosyal anlamda aileye bakış açıları

3. Dini Açıdan Anafikir

Farklı dinlerin ve mezheplerin konuya bakış açıları

4. Hukuki Açıdan Anafikir

Hukuki anlamda modern dünyanın aileye bakışı. Gelenekten moderniteye sürecin tartışılması. Geleneksel aile ile nasıl bir ilişki kuruldu ya da kurulamadı?

5. Etik Açıdan Anafikir

Değerler sistemiğinin altüst olduğu bir dönemden geçerken aileye yüklediğimiz anlam ne olmalı? Geleneksel aileden modern aileye miras kalan şeyler nelerdir? Değerler sistemiği açısından aile nasıl bir alan oluşturur?

6. Psikolojik Açıdan Anafikir

Aile kavramı birey tarafından nasıl algılanıyor? Birey ailenin farklı yönlerinden psikolojik olarak nasıl etkileniyor?

7. Demografik Açıdan Anafikir

Evlilikler artıyor mu yoksa azalıyor mu? Geleneksel ve modern anlamda evlilik anlayışı arasındaki farklar nelerdir?

1. Anthropological-Ethnological

Definition of the concept of "family" from earlier times up to today

2. The concept of "family" in terms of Sociology

Different approaches to "family" in terms of social concerns

3. The concept of "family" in terms of Religion

Different approaches to "family" in terms of religious and sectarian concerns

4. The concept of "family" in terms of Law

What did the modern judicial system bring for the society? What kind of relationship was formed or not formed with the traditional family?

5. The concept of "family" in terms of Ethics

How should we give a meaning of "family" in a period of corruption of values? What are the remnants of the traditional family that are transferred to modern family?

6. The concept of "family" in terms of Psychology

How is family perceived by individuals? How are the individuals affected by different aspects of the family?

7. The concept of "family" in terms of Demography

The demographic and economic pressures on family.

Abstracts Of Papers & Cvs

1. Abstracts of papers (< 300 words) & author CVs (< 300 words) to be received no later than February 31, 2013 (Extended Deadline).
2. Abstracts to be evaluated by Editorial Board.
3. Authors of the accepted abstracts notified and requested to submit full papers.
4. Full papers (5000-10000 words, excluding bibliography) to be received no later than March 31st, 2013.
5. Papers to be reviewed by Editorial Board and marked as: 'accepted'; 'accepted subject to revision'; 'not accepted'.
6. Authors to be individually notified of the Editorial Board's decision and, where appropriate, of any advice or comments attached to their papers.
7. All papers accepted (without or after revision) will be presented at the Conference. Registered participants will be supplied with a bound copy of all accepted papers before they attend.
8. All papers presented at the Conference will be reviewed again for inclusion in a volume of Conference proceedings to be published subsequently. Authors who do not wish their work to be published, or who have already committed it for publication elsewhere, are requested to notify the Conference coordinator in good time.
9. All papers presented at the conference will be reviewed and subject to approval, published in an academic journal.
10. The Conference Committee may extend submission deadlines in which case further abstract and/or paper submissions deadlines will be set.

Abstracts Of Papers & Cvs

Metin Gelecek..

Danışma Kurulu Advisory Board

Prof. Dr. Hayrettin Karaman (Başkan)
Prof. Dr. Naci Bor
Prof. Dr. Nihat Tosun
Prof. Dr. İlyas Doğan
Prof. Dr. Mehmet Akkuş
Prof. Dr. Mehmet Seyit Şen
Prof. Dr. Fariz Kaya
Prof. Dr. Sefa Saygılı
Prof. Dr. Nevzat Tarhan
Prof. Dr. Ayşe Filiz Avcı
Prof. Dr. Mehmet Emin Ay
Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu
Prof. Dr. Richard Wilkins
Prof. Dr. Aminata Toure
Prof. Dr. Ali Cum'a
Yusuf El-Kardavi
Prof. Dr. Mustafa Kara
Prof. Dr. Oliver Leamon
Prof. Dr. Scot Loveless
Prof. Dr. Yakın Ertürk
Prof. Dr. Yasin Aktay
Prof. Dr. Hicabi Kırılancı
Prof. Dr. İsmail Doğan
Prof. Dr. Mehmet Öz
Prof. Dr. Doğan Çalıkoğlu

Koordinasyon Kurulu Coordination Board

Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu, RTÜK
Prof. Dr. Orhan ATALAY, Ardahan Milletvekili
Nizamettin KALAMAN
Hüseyin KARA
Emine ÖZKUL
Prof. Dr. İlhan YILDIZ
Ali EREN
Aliye SATILMIŞOĞLU
Nurdan DAMLA
Doğan ALANTAR
Yaşar GÜRKAN
Osman ÖZCAN
Nimet DEMİR
Turan GÜNGEN
Mehmet ÖZBEY

Yürütme Kurulu Executive Committee

Prof. Dr. İlhan YILDIZ (Başkan)
Nizamettin KALAMAN
Ahmet ARSLAN
Prof. Dr. Yunus KILIÇ
Nuran ALTUNBAŞ
Erdoğan Yıldırım
Orhan Gökdemir
Hamit TAŞCI
Mustafa Kılıç
Şehrazat Aktaşlıoğlu
Erol YARAR
Abdulkadir Nasıroğlu
Prof. Dr. Richard Wilkins
Oya Işık
Atem Gelir
Abdullah Bozkurt
Hüseyin Kara
Fikri Karaca
Nimet Demir
Turan Güngen
Mehmet Özbey
Osman Özcan
Fatih Çınan

Sponsorlar Sponsors

- MUHDER
- IUS
(THE INTERNATIONAL UNIVERSITY
OF SARAJEVO)
- BOSNA HERSEK DİYANET
İŞLERİ BAŞKANLIĞI
- WORLD FAMILY
POLICY CENTER
(WASHINGTON-ABD)
- TRT
- TİKA
- AİLE ve SOSYAL POLİTİKALAR
BAKANLIĞI
- PTT
- DİB
- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
- MISSDER
- TÜRK TELEKOM
- THY
- BURC UNIVERSITY
- TÜBİTAK
- QATAR FOUNDATION

Konferansın Uygulama Biçimi

Conference Format

Birinci gün öğleye kadar sürecektir. Protokol konuşmalarının ardından yapılacak iki oturum ile birlikte toplam 8 ayrı salonda olmak üzere toplam 32 konuşmacının tebliğ sunması öngörülmüştür. Her oturumda bir akademisyen başkanlık edecektir. Bu yolla toplamda 50'yi aşkın yerli ve yabancı akademisyenin bu konferansa aktif katılımı hedeflenmektedir.

Conference is going to be held with two groups of people. One being the presenter, other being discussant. First, the presenter will present his/her paper and then the discussant will discuss the presenter's paper. Papers should be between 5,000 and 10,000 words (excluding bibliography). They should be fully paginated, referenced and have a formal bibliography. The papers must be of a high academic standard, and meet the normal criteria of readability - i.e. they must have been copy-edited and proofed. To assist the coordinator in maintaining the confidentiality of the review process, please avoid (so far as possible) giving any information that will identify the author of the paper.

1. GÜN [11 Temmuz 2012]

Srebzeniska Katliamının Yıldönümü Törenlerine Katılım

2. GÜN [12 Temmuz 2012]

Açılış ve Protokol Konuşmaları (09:30 12:00)

Öğle Arası (12:00 – 13:00)

Birinci Oturum [13:00 – 15:00]

SALON 1

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

SALON 2

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

SALON 3

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

30 dk. ara

İkinci Oturum [15:30 – 17:30]

SALON 1

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

SALON 2

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

SALON 3

Moderatör/Uzman
Konuşmacı (15 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
Tebliğci (20 dk):
(15 dk soru cevap)

Akşam Yemeği (18:00)

Akşam Etkinliği (18:30-20:00) (Film, Koro vs.)

3. GÜN [13 Temmuz 2012]

Mostar ve Blagay Tekkesi gezisi (07:30-18:00)

Akşam Etkinliği (Akşam Yemeği) 19:00 – 12:00

AMACIMIZ

Günümüz insanı medya aracılığı ile her gün yeni değerlerle tanışmakta, adeta bir değerler bombardımanı tutulmakta, çocuk ve gençlerimize her gün yeni model/örneklemeler sunulmaktadır. Bu nedenle Müslümanların biricik model/örnekleme olan Hz. Peygamber'in hayatını bilmeye, öğrenmeye ve anlamaya olan bugünkü ihtiyacı, her zamankinden çok daha fazladır. Sürekli örnek olmak veya öyle kalmak kolay değil, eğer Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Müslümanlar için örnekliğinin devam etmesini istiyorsak O'nu hem güncelleştirmek ve hem de gündemde tutmak zorundayız. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in örnekliği yalnızca O'nun hakkında oluşturulan bilgi sistematik bir incelemeye konu olduğu zaman devam edip gelişebilir.

Hız. Peygamber'i tamamıyla Allah'ın kontrolünde bir insan olarak düşünüp iradesini ve kişiliğini yok saymak ne kadar yanlışsa, O'nu sıradan bir tebliğci konumuna indirmekte hatalıdır. Aynı şekilde Hız. Peygamber'i örnek almak demek O'nun gündelik yaşamından biçimsel olanları almak değildir. Bilakis Hız. Peygamber'i örnek almak, hayatından davranış modelleri çıkarmak, sahip olduğu ahlaki faziletleri hayata geçirmek, getirmiş olduğu dini anlayışı benimsemek ve ortaya çıkan hadiseler karşısında onun yaklaşımlarını örnek almaktır. Nitekim O'nun kişiliğini benimseyen çölün sert, kaba ve cahil insanları kısa zamanda dünyanın efendileri olmuşlardır. İşte bu noktada Derneğimizin temel amacı 21. yüzyılda yaşayan Müslümanlar için Hız. Peygamber'in kişiliğini panel, sempozyum vb. gibi bilimsel çalışmalarla bir model/örneklem haline gelmesidir.

FAALİYETLERİMİZ

Uluslararası Sempozyumlar

Derneğimiz biri Ankara'da "Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Tanıma ve Tanıtma Sempozyumu" ve diğeri Ankara ve Konya'da "Doğu ve Batı Medeniyetinde Kadın ve Aile" konulu iki uluslararası sempozyum düzenlenmiş olup bunlara 20 yabancı ve 40 yerli konuşmacı davet edilmiştir. Amerika, İngiltere, Fransa, Pakistan, Hindistan, Malezya, İran, Mısır başta olmak üzere birçok ülkeden akademisyenler ve araştırmacılar bu sempozyumlara iştirak etmiştir.

Yeni Yerimiz

Onursal Başkanımız Prof. Dr. Naci Bor beyin muayenehanesinde toplantıları yapan derneğimizi öncelikle yeni binamıza taşındık, dubleks bir daire olan yeni yerimizin mobilyası ve diğer ihtiyaçları karşılandı. Tertemiz bir mekan olarak hizmet vermeye başladı. Böylelikle derneğimiz artık kendine ait bir merkeze sahip olmuştur. Burada çocuk, genç ve kadınlara yönelik "Peygamberimizi Tanıyalım" adlı sohbet programları ve Kur'an Kursları devam etmektedir.

Televizyon ve Radyo Programları

Birçok radyo ve Televizyon programı yapılmıştır. Televizyon programlarında Dünya Aile Merkezi Başkanı Prof. Dr. Richard Wilkins ve İslam üzerine 6 kitabı yayınlanan Kentucky Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Oliver Leaman konuşmalar yapmıştır.

Konferanslar

Derneğimizde konferanslar düzenlenmiştir. "Hz. Muhammed (s.a.v.)" konulu ilk konferans Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise "Barış içinde bir dünya için Hz. Muhammed (s.a.v.)" konulu iki konferans gerçekleştirilmiştir. Yusuf Estes Amerika, Avrupa ve İslam Ülkelerinde büyük topluluklara verdiği konferanslarla tanınmaktadır.

Şiir Yarışması

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kutlu doğum kutlamaları kapsamında "Çocukların Dünyasında Peygamber Efendimiz" konulu şiir yarışması düzenlenmiştir. Burada dereceye giren şiirlere Kocatepe Konferans salonunda düzenlenen bir törenle ödülleri verilmiştir. Ayrıca bu şiirler derneğimiz yayınları arasında kitap haline getirilmiştir.

Çocuklara Efendimizi Anlatan Sözlüklü, Resimli Kitap

Efendimizi farklı yaş gruplarına anlatmayı planlayan bir kitap projesimiz Derneğimiz tarafından koordine edilmektedir. Bu proje çerçevesinde 21. yüzyılda yaşayan çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik Efendimizin hayatını anlatan sözlüklü, açıklamalı ve resimli kitaplar hazırlanmaktadır. Bu kitapların en kısa zamanda hazırlanarak çocuklara parasız olarak dağıtılması planlanmaktadır.

Panel ve Sempozyum

Derneğimizin açılış programı kapsamında 22 Mayıs 2011 tarihinde Ankara Kocatepe Konferans salonunda "Asr-ı Saadetten Gönümüzü Aile ve Kadın" konulu bir panel düzenlenmiştir. Ayrıca 11-13 Temmuz 2012'de derneğimiz tarafından Bosna'da "Uluslararası Aile Konferansı" düzenlenecektir. Ayrıca Ahıska ve Kıbrıs'ta bulunan iki dernekle ortaklaşa olarak sempozyum hazırlıklarına başlanmış olup Derneğimizin koorinesinde bu çalışmalar devam etmektedir.

Geleneksel İftar Programları ve "Hz. Peygamber'e Sevgi Ödülleri"

Ramazân aylarında geleneksel iftar yemeklerimiz sürmektedir. İftar programlarında Hz. Peygamber'e sevgisi ve onun sünnetine bağlılığı ile bilinen insanlara "Hz. Peygambere Sevgi Ödülü" adlı ödüller verilmektedir. Geçen sene internet sitesinde yapılan oylama sonucu Sayın Başbakan yardımcımız Bülent Arınç Bey ile Hz. Peygamber ile ilgili onlarca kitap ve yüzlerce çalışması ile tanıdığımız Müteveffa Prof. Dr. İbrahim Canan beye ödüller verilmiştir.

Hız. Muhammed (s.a.v.) ile İlgili Bir Enstitü

Derneğimizin broşüründe yer alan ve Naci Hocamdan bu yana en büyük hayalimiz Efendimiz ile ilgili bu enstitünün kurulmasıdır. Burada Efendimiz ile ilgili bütün dünyada yapılmış olan yayın ve çalışmalar toplanacak, 21. yüzyıl insanına efendimizi anlatan yayınlar yapılacaktır. Derneğimiz uluslararası bir hüviyeti olduğu için Efendimizle ilgili yayınları en az 3 dilde çevirmeyi planlanmaktadır. Bu bağlamda bir takım uluslararası işbirliği çalışmalarımız başlamıştır.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

AÇILIŞ ve PROTOKOL KONUŞMALARI

WELCOME AND OPENING CEREMONY

11 TEMMUZ/JULY

AÇILIS
ve **PROTOKOL KONUŞMALARI**

WELCOME
and **OPENING CEREMONY**

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Özer ÇINAR
Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. İlhan YILDIZ
Unvan Görevi

Mustafa ÇERİÇ
Reis-i Ulema

Bekir BOZDAĞ
T. C. Başbakan Yardımcısı

TÖREN ve DİNLETİ / CEREMONY and RECITALS

Plaket Takdim Töreni
MUHDER Tarafından

Müzik Dinletisi
Prof. Dr. Mehmet Emin AY
Orhan ÇAKMAK

SUNUCU:

Şimdi konuşmalarını yapmak üzere Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Özer ÇINAR Bey'i kürsüye davet ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

OPENING REMARKS

Prof. Dr. Özer ÇINAR

Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Rektörü

Sayın Başbakan Yardımcım, Sayın Reis-i Ulema, sayın hanımefendiler, beyefendiler ve medya mensupları, öncelikle hepinize Uluslararası Saraybosna Üniversitesine hoş geldiniz demek istiyorum. Böylesine güzel duygularla bir araya geldiğimiz bir günde sizlerle bir arada olmaktan çok mutluyum. Kutsal bir birliktelik olan ailenin, yüce yaratıcının bizlere ih-san etmiş olduğu en büyük nimetlerden biri oluşuna her gün biraz daha fazla şahit olmaktayız. Aile olmak; muhabbeti, neşeyi ve lezzeti paylaşmak, hayatın zorluklarına karşı birlikte mücadele etmektir. Aile olmak; ezelde sevgi, saygı, muhabbet ve hoşgörüyü programlanmış gönüllerimizin aslını hatırlaması ve bunu tercüme etmesidir. Çünkü, rahmet peygamberinden de (s.a.v.) öğrendiğimiz üzere, en hayırlınız, ailesine hayırlı davranandır.

Aile hayatında mutluluk, ancak sorumluluk sahibi olmakla temin edilir. Aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, ailenin huzuru açısından son derece önemlidir. Eşlerin birbirlerine olan tutum ve davranışlarının çocuklar üzerindeki etkisi hepimizin malûmudur. Bu nedenle aile, çocuklara güzel ahlakın, adabın, erkanın, sevginin, saygının verildiği yegâne eğitim yuvasıdır. Ailenin bu işlevi, toplumun ahlak ve düzenine de büyük bir hizmettir. Nitekim, Hz. Peygamberimiz (s.a.v.), “*hiçbir baba çocu-*

ğuna iyi ve faydalı bir eğitimden daha faydalı bir miras bırakamaz” buyurmuştur. Sorumluluk sahibi her anne ve baba gibi çocuklarımızın iyi bir eğitime kavuşmasını arzularken, aynı zamanda da onların maneviyatını ve ahlakını koruyabilmenin endişesini taşımıyor değiliz. Özellikle aileden uzak geçirebilecek bir üniversite hayatının artılarını ve eksilerini düşünürken, gençlerin eğitim göreceği üniversiteler içindeki sosyal çevre ve hatta şehirler çok büyük önem arz etmektedir. İşte böylesine önemli bir dönemde, gençlerimizin kendilerini evlerinde gibi hissedebildiği ve en azından fazla yabancılık çekmediğine inandığımız, Saraybosna şehrinin bizim için çok tanıdık bir memleket olduğunu ifade etmek istiyorum. Böylesine önemli bir dönemi üniversite yıllarında ailesinden, akrabalarından ve sevdiklerinden uzak geçirmek zorunda kalan bu gençler için bu şehrin ve Uluslararası Saraybosna Üniversitesinin ne kadar güzel fırsatlar sunduğunu, bu güne kadar gerçekleştirilen pek çok akademik ve kültürel faaliyette görmek mümkün olmuştur. Yurtdışında öğrenim görüyor olmanın beraberinde getirdiği muhtemel olumsuzlukları, doğal ve kültürel yapısıyla en aza indirebilen bir şehirdir Saraybosna. Öğrencilerimizin şehirle olan tarihî ve kültürel bağa yönelik duygularına kısaca bir kulak verecek olursak, Saraybosna’nın, gönül dünyalarında edindiği yeri de bir nebze olsun anlamamız mümkün olabilir. Bir Türk öğrencimizin yazmış olduğu bir paragrafı sizinle paylaşmak istiyorum. “*Evler, sokaklar, insanlar sanki tarihten gelen bir yakınlık ve beraberliğin tablosunu çizip çizip siliyorlar gözünüzde ve aslında bu hayat, bir o kadar da dinamik ve farklı olabiliyor sizin için. Hele eski şehir olarak adlandırılan mahallelerin yer aldığı ve bizim de ne kadar bizden tıpkı köyüm, memleketim dediğimiz yerlerinde yaşayan yaşlı Boşnaklar, öylesine nineler, öylesine dedeler ki ellerini öpmek, sizin için şöyle bir memleket ziyareti yapmak kadar olabiliyor burada ailenizden ve sevdiklerinizden uzakta.*”

Saraybosna, son 8 yıldan beri merhum Aliya İzzetbegović’in teşvikleri ile Türk ve Boşnak gönüllülerin, müteşebbislerinin ortaklaşa başlattıkları bir eğitim, öğretim ve kültür projesine ev sahipliği yapıyor. Türk ve Boşnak halklarının eğer tabir yerindeyse biraz ara verdikleri ortak tarihine, günümüzden ikinci bir Mostar köprüsü gibi uzanan bağlanan projenin adıdır, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi. Avrupa’nın merkezinde böylesine bir üniversitenin Bosna Hersek’e, Boşnak ve Türk halklarının ortak tarihine yapacağı hizmetler, duyarlı ve sorumluluk sahibi her insan için çok şeyler ifade ediyor olsa gerek. Sözlerime burada son verirken toplumların da kendi içlerinde büyük birer aile teşekkül ettiklerini kabul edecek olursak, Türk ve Boşnakların oluşturduğu bu kadim ailenin sorumluluk sahibi bir üyesi olan Uluslararası Saray-

bosna Üniversitesi'ne ve bu güzel şehre tekrar hoş geldiniz diyerek hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Bu hususta özellikle bu konferansın gerçekleşmesinde önemli derecede emeği geçen düzenleme kurulunu gerçekleştiren Peygamber Efendimizi Tanıtma ve Tanıma Derneğine ve ekonomik desteklerinden dolayı TİKA'ya özellikle teşekkürlerimi arz ediyorum.

SUNUCU:

Prof. Dr. Özer ÇINAR Bey'e teşekkür ediyoruz.

Şimdi konuşmalarını yapmak üzere Konferans Düzenleme Kurulu ve MUHDER Genel Başkanı Prof. Dr. İlhan YILDIZ'ı kürsüye davet ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

OPENING REMARKS

Prof. Dr. İlhan YILDIZ

MUHDER Genel Başkanı

Sayın Başbakan Yardımcım, muhterem Reis-i Ulema, Sayın Büyükelçim, Sayın TİKA başkanım, çok değerli hocalarım, sevgili öğrenciler, saygıdeğer medya mensupları, hepinizi en kalbi duygularla selamlayarak konuşmama başlamak istiyorum.

Tabi ki biz kendimizi, Bosna Hersek’de herhangi bir yabancılik çekmeden çok rahat bir ortamda bulduk. Onu hemen ifade ederek konuşmama girmek istiyorum. Hocalarımla sabah konuştuk. Türkiye’nin birçok şehrinde birçok üniversitenin profesörleri, rektörleri, dekanları buradalar ve tebliğler sunacaklar. Onlarla konuşmalarımızda şöyle ifadeler geçti, “*yabancılik hissetmedik sanki evimizdeyiz*”. Yani Bosna Hersek bizim evimiz gibi âdeta, özlenen vatan toprağı bizim için. Burada kendimizi evimizde hissettik, onu öncelikle ifade ederek konuşmamı sürdürmek istiyorum. İzin verirsiniz kısaca derneğimizi tanıtmak istiyorum. Hz. Muhammed (s.a.v.)’i Tanıma ve Tanıtma Derneği’ne kısaca MUHDER diyoruz. Derneğimiz, isminde de saklı bulunan 3 farklı konu üzerinde çalışıyor.

Birincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.)’i tanımayı amaçlıyoruz, dernek olarak bunun için de çok önemli projelerimiz var. Öncelikle Hz. Muhammed (s.a.v.)’i tanıma ve tanıtma bağlamında bir Hz. Muhammed (s.a.v.) Enstitüsü kurmayı planlıyoruz. Bununla ilgili çalışmalarımızı sürdürüyoruz. İnşallah Bosna Hersek’te de bir şube açma hedefimiz var, bununla ilgili de çalışmalarımıza başladık. Tabi bütün

dünyada Efendimizle ilgili kitapları, yayınları, materyalleri toplayıp bu enstitüde araştırmacıların istifadesine sunacağız.

Diğer unsur ise tanıma ve tanıtmayla ilgili olarak bir takım çalışmalar yapıyoruz. Bu konferansta olduğu gibi konferanslar, paneller, sempozyumlar yapmayı planlıyoruz. Aslında Türkiye’de uluslararası üç sempozyum yaptık. İlk panelimizi Danimarka Kopenhag’da düzenledik. Bu sembolik bir paneldi, bunun nedenini az sonra anlatacağım. Üçüncü sacayağı ise derneğimizin kuruluş amacını uluslararası boyutta sürdürmek istiyoruz. Hem Türkiye’de, hem dünyada ikinci adımını atmış olduğumuz üzere kendimizi tanıtmak için çalışmalar yapmayı amaçlıyoruz.

Derneğimizin kuruluş nedenine kısaca değinmem gerekiyor. Bildiğiniz gibi 2007 yılında bir karikatür krizi oldu ve bunun arkasından dünyadaki Müslümanlar aşırı tepkiler verdi. İnsanlar öldü, binalar, arabalar taşlandı, camlar, çerçeveler indirildi, bayraklar yakıldı. Bunları izlerken derneğimizin onursal başkanı Prof. Dr. Naci BOR hocamız ve bizler, Peygamber Efendimizi dünyaya böyle tanıtmamalıyız dedik. Şiddet gösterileriyle peygamberi dünyaya tanıtmak zaten Peygamber efendimizi sevmeyen insanların amaçlarına hizmet etmektir. Bilimsel toplantılarla, panellerle, konferanslarla, seminerlerle Peygamber Efendimizi tanıtmamız gerekiyordu. Bu dernek aslında biraz da bu amaçla başladı ve bu şekilde çalışmalarını sürdürmeye devam ediyor. Zamanımız dar olduğu için, sözlerimi fazla uzatmak istemiyorum.

Dünyada aileyle ilgili çok önemli gelişmeler oluyor. Örneğin, ailenin ölümü konuşuluyor. Avrupa’da özellikle de Amerika’da boşanma oranları çok yükseldi. Boşanma oranları, Avrupa’nın hemen hemen bütün ülkelerinde %50’nin üzerinde. Amerika dindar bir ülke olmasına rağmen Amerika’da bile %50’nin üzerindedir. İskandinav ülkelerinde de % 70’in üzerinde boşanma oranları olunca artık Avrupa ve Amerika’da ölenlerle doğanlar arasındaki denge bozuldu. Yani nüfus azalıyor. Bu aslında İslam ülkeleri içinde şu anda tehlike değil ama İslam ülkeleri de biraz Avrupa’ya uymaya çalıştığı ve model olarak genelde Avrupa ülkeleri görüldüğü için, İslam ülkeleri de aile ile ilgili ciddi çalışmalar yapmıyorlar. Maalesef resmî açıklamalar ailemizin iyi olduğu şeklinde, ancak aile ile ilgili araştırmalar gösteriyor ki aile devamlı zayıflıyor. Özellikle Türkiye’de bir rakam vereyim. Bildiğiniz gibi, çekirdek aile savunuluyordu. Sayın Başbakanımız çekirdek aileden vazgeçelim dedi ve çok isabetli bir karar verdi. Çünkü, Sayın Başbakanımız bunu kendi inisiyatifiyle söylememiştir. Önüne gelen rakamlar, Türkiye’de ailelerin küçüldüğünü, çekirdek ailenin de parçalandığını, artık tek kişilik ailelerin oluşmaya başladığını gösteriyordu. Aile Bakanlığının verilerine göre, Türkiye’de tek kişilik aile oranı %9 oranında ve her geçen gün artıyor. 2006’da % 6 olan tek kişilik aile rakamları, 2012’de % 9’a yükselince Türkiye’yi de

aile ile ilgili tehlikeler bekliyor. İslam dünyasını da aile ile ilgili tehlikeler bekliyor. Aile ile ilgili çalışmalar yapmamızı bu zorunlu kıldı.

İkinci bir neden, biz dini bir derneğiz ve aile din için çok önemlidir. Mesela, TÜİK'in yapmış olduğu bir araştırmanın sonucunda çocukların dinlerini %58 oranında ailelerinden öğrendiği sonucu çıkmıştır. Yani aileyi kaybedersek, din eğitimi de zayıflamış olacak. Böyle bir sorunumuz olduğu için biz de aileyi destekleyelim dedik ve aile ile ilgili çalışmalarımızı yoğunlaştırdık. Peki neden Bosna? Bunu da kısaca arz edip konuşmamı tamamlamak istiyorum. Bosna bizim için gerçekten çok değerlidir. 500 yıldan fazla bir zaman Bosna ve Türkiye, Osmanlı devleti ile birlikte olmuş ve Türk halkıyla çok yakın dostluk kurmuştur. Aynı zamanda Türk halkı Boşnak halkını çok seviyor, Boşnak halkı da Türk halkını çok seviyor, böyle gönül bağımız var bizim. Bunun yanı sıra yakın zamanda savaş oldu ve bu savaş en fazla aileleri yaraladı. Bazı aileler yok oldu, bazıları ebeveynlerini, bazıları da çocuklarını yitirdi ve benzeri birçok acıklı durum yaşandı. Bundan dolayı, Boşnak ailesini desteklemek için neler yapabiliriz, bunu da burada konuşacağız. Tabi burada, 80'in üzerinde araştırmacı hoca ve akademisyen var ve bunlarla birlikte aileyi konuşacağız. Ve bu çalışmada birtakım kurum ve kuruluşlara da teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle en büyük teşekkürü Sayın Başbakan yardımcımız hak ediyor. Çünkü maddi olarak bizi, Sayın Başbakan yardımcımıza bağlı bir kurum olan TİKA destekledi. Kendileri gerçekten beyefendi ve tutarlı bir siyaset izliyorlar. Kendisini biz de buradan tebrik ediyoruz. Her seferinde bizi desteklediler, bizi kabulle karşıladılar. TİKA Başkanı Dr. Serdar ÇAM bey çok ilgi gösterdi, kendisine ve Uluslararası Saraybosna Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Özer ÇINAR beyefendiye ev sahipliği yaptığı için teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca bu konferansın başından sonuna kadar her noktayı takip eden konferans danışma kurulu başkanımız Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN hocamızı tebrik etmek istiyorum, kendisine şükranlarımı arz ediyorum, hocamız gerçekten çok emek verdi. Yine Danıştay üyemiz, derneğimizin yönetim kurulu üyesi Nizamettin KALAMAN beye teşekkür etmek istiyorum. Prof. Dr. Osman beye, Fikri beye teşekkür etmek istiyorum. Çok emekleri geçtiği için onların da isimlerini zikretmek istiyorum. Ve buraya katıldığınız için hepinize şükranlarımı sunuyorum. Türkiye'den buraya gelen değerli hocalarımıza ve Bosna Hersek'ten katılan değerli araştırmacılara teşekkürlerimi, şükranlarımı arz ediyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum efendim.

SUNUCU:

Prof. Dr. İlhan YILDIZ Beye teşekkür ediyoruz konuşması için. Şimdi konuşmalarını yapması üzere Reis'ül Ulema Mustafa ÇERİÇ Beyi kürsüye davet ediyoruz.

AÇILIŞ KONUŞMASI

OPENING REMARKS

Mustafa ÇERİÇ

Bosna Hersek Reisü'l Uleması

Bismillahirrahmanirrahim, Elhamdülillahi rabbi'l âlemin

Sayın Başbakan Yardımcım Bekir BOZDAĞ, Sayın Dr. Serdar ÇAM, Sayın Rektör Prof. Dr. Özer ÇINAR, Sayın İlhan YILDIZ, Sayın Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Bosna Hersek akademi üyesi Sayın Hamit FİLİKO-VİÇ, Sancak müftüsü Sayın Muhammet LİGOVİC ve Milletvekili olarak kardeş Azerbaycan'dan Bosna'ya gelen Garniyan Yaşayeva'yı en kalbî duygularımla selamlamak istiyorum. Sadece milletvekili olduğu için değil, kadın milletvekili olduğu için gelişile bizleri ayrıca sevindirdi. Hepinize teşekkür ediyorum ve Türkiye büyükelçisi yakın dostum Ahmet beye, benim torunumun adı da Ahmet olduğu için Ahmet adı taşıyan herkese kolay gelsin.

Beni davet ettiğiniz, bu konferansta konuşmama fırsatı verdiğiniz için teşekkür ediyorum. Bu çok önemli ve yerinde bir konu ve bu konunun ehli insanlar için 21. yüzyılın en önemli sorunu olan aile ve aile sorunlarını konuşmak üzere bulunduğumuz Saraybosna Uluslararası Üniversitesi de çok uygun bir yerdir. Bu fırsattan istifade, şu anda Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı olan ve bizi kabul eden kardeşimiz Bekir BOZDAĞ'dan ricada bulunmak istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'den, Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN'a, Dışişleri Bakanı Ahmet DAVUTOĞLU'na, bütün bakanlara ve

Türkiye Büyük Millet Meclisinin üyelerine kadar, son yüzyılda yaptıkları en güzel şeylerden birisi, işte bu üniversitedir. Ve Saraybosna'da bulunan Türk kolejleri bizim geleceğimizdir.

Biz okullarla, üniversitelerle sadece bu şekilde burada tutunabilir, kalabiliriz. İyi eğitim görmüş Boşnaklarımız oldukça işte burada tutunacağız. Saraybosna Uluslararası Üniversitesinin başarılarını tebrik ediyorum. İnternet üzerinden tanıdığım pek çok kişi, Uluslararası Saraybosna Üniversitesine gidiyorum diyorlar.

Kardeşlerim, aile konusu üzerinde birkaç fikrimi sizinle paylaşmak istiyorum. Ailenin pek çok çeşidi var. İlk olarak aklımızda bulunması gereken, Adem ve Havva'dan gelen bir aile kavramı vardır. İlk anne-babamız olan Adem ile Havva'nın çocukları birbirleriyle evlendiler, daha sonra Kabil Habil'i kısılandı, işte aile kavramı oradan bildiğimiz ve oradan başlayan bir kavramdır. Çekirdek aileden sonra amcalar, halalar, teyzelerden bir kabile oluşuyor. Allah-ü Teala insanları bir insandan yarattı ve birbirleriyle tanışınlar diye ulusları, milletleri oluşturan, kabileleri oluşturan çeşitli insan topluluklarını ortaya çıkardı. İşte bu geniş kabilelerden, milletlerden Boşnaklar, Arnavutlar, Türkler de ortaya çıktı. Üçüncü aile kavramı ise üzerinde yaşadığımız devlettir. Devlet içinde kabilemizden, ulusumuzdan olmayan insanlar da bulunmaktadır. Ama neticede hepimiz bir aileyi oluşturuyoruz. Pek çok ulus bir araya gelerek bir aileyi oluşturabilir. Boşnaklar ile Türkler de bir aile oluşturuyor. Biz, aynı etnik kökenden, milletlerden gelmiyoruz ama bir aile oluşturuyoruz, çünkü bizi bağlayan bir din unsuru bulunuyor. Türkler, Boşnaklar vs. bu aileler, bir Müslüman ailesi oluşturuyor. Tür olarak ta hayvanlar karşı bir aile oluşturuyor. 6 milyar insan da altıncı ya da yedinci aile çeşidi olarak görülmektedir.

Bir araştırmacı, bütün insanlığın ağırlığının toplam karıncaların ağırlığı ile eşit olduğunu saptamıştır. Yani bir tarafta karıncalar türü, diğer tarafta insan türü eşit ağırlıktadır. Buradan karınca miktarını tasavvur edebilirsiniz. Ya da böcekleri düşünelim. İnsanlar hakkında bahsederken, bazıları insanlığın çoğaldığından ve gereğinden fazla insan olduğundan bahsediyor. Ancak en büyük tehlike, çekirdek ailenin bozulmasıdır.

Aile yıkılırsa en büyük sorun ortaya çıkar. Çünkü, bu günlerde bir odayı, bir daireyi diğer insanlarla paylaşamayan insanlar bulunuyor. İnsanlarla değil de hayvanlarla dairesini paylaşmayı tercih eden insanlar, başka bir insana tahammül edemedikleri için evlerini paylaşmıyorlar. Onunla beraber bütün hayatı boyunca bir arada bulunamaz ve odasını paylaşmaz ancak odasında köpek, kedi barındırabilir. İşte böylece insan sevgisini kaybetti, insan sevgisi bizi rahatsız ediyor. Çekirdek ailesini, devlet ailesini, Muhammedî ailesini, ümmetinin aile-

sini korumamız gerekmektedir. İnsanlığı koruyabilmenin yolu da en başa, yani aileye çıkmaktadır. Her insanın karakteri aileden, nikahtan başlar. Ailede ektiğin bir şey varsa onu biçersin.

Bosna halkı ve insanlarına gelince, burada yabancılik çekmeyen ve çekmemesi gereken İlhan Beye teşekkür etmek istiyorum. Bosna, Bosna'yı seven bütün insanları seviyor. Boşnakları ve diğer halkları seven insanları seviyorlar. Ama şunu da söylemek istiyorum, biz Boşnaklar da burada yavaş yavaş yabancılik çekmemeye başlıyoruz. Bizde uzun zamandır burada yabancılik çektik, yabancı muamelesi gördük. Hotoçareye geldiğiniz için teşekkür ederim. Ama bu üniversite vasıtasıyla yabancılik çekmememiz için ilişkilerimiz yakınlaştı. Bosna'daki bu ev kimseye ait değildir denilse de, Bosna, en çok Boşnaklar ve Bosna'da yaşayan diğer milletlere aittir. Bu süreç her ne kadar kolay bir süreç olmasa da, ulusumuzu ve ailemizi korumamız gerekiyor. Boşnaklar bir ailedir. Türkiye'de yaşayan ailemizin üyesi 500.000 Boşnak, evlerinde olduklarını hissetmek için Türkiye'ye gittiler. Onların da yavaş yavaş Bosna'ya gelmeleri, Bosna'dan yabancılik çekmemeleri için çalışmamız gerekiyor.

Bizler Bosna'da, Almanya'dan turistler geçerken arabalarına bakıp, çok çocuklu oldukları zaman Türk, çok hayvan varsa başka milletlerden olduklarını anlıyoruz. Bu sebepten biz, Boşnaklar'ın Türklere özenmesini istiyoruz. Daha çok çocuklarının olmasını, ailelerinin güçlenmesini istiyoruz. Ayrıca, Sancak müftüsünün gelmesi de beni çok sevindiriyor. O sadece teorik alanda anlatmakla kalmıyor, 7 tane çocuk yaparak pratikte de anlattıklarını gerçekleştiriyor. Kendisini bu sebepten kıskanıyorum. Boşnakların mücadelesinin sadece silaha indirgenmesi şart değildir, demokratik çalışmalarla da mücadele edebiliriz. Savaşta pek çok Boşnak öldürüldüğü için, müftülüğün çıkardığı fetva her Boşnak'ın 5 çocuk sahibi olmasını istiyor. Üç çocuk kendi ailesi için, diğer iki çocuk ise Bosna Hersek için isteniyor. Bu fetvayı yerine getirenler olduğu gibi, getirmeyenler de var. Bunu yerine getirenler bana geliyorlar, ben işte bir yardımda bulunuyorum. Bosna'da da Türkiye'de olduğu gibi televizyon çok fazla izlenmekte. Elektrik arızalarının olduğu saatler aile bağları daha çok kuvvetlenmekte, yapılan bir araştırmaya göre Bosna'da birkaç kez yaşanan elektrik kesintilerinde daha fazla doğum vakası yaşandığıdır. Hepinize sevgiler sunuyorum.

SUNUCU:

Reisü'l Ulema Mustafa ÇERİÇ'e teşekkür ediyoruz konuşması için. Şimdi konuşmalarını yapmaları üzere Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Sayın Bekir BOZDAĞ Beyi kürsüye davet ediyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

OPENING REMARKS

Bekir BOZDAÇ

Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı

Saygı değer Reis-ül Ulema Mustafa ÇERİÇ hocaefendi, Azerbaycan parlamentosunun çok kıymetli üyesi, değerli büyükelçimiz, sancağımızın değerli müftüsü, değerli akademisyenler, değerli öğrenciler, ben de sözlerimin başında hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu konferansın hedeflerine ulaşmasını ve başarılı geçmesini temenni ediyorum.

Bugün önemli bir günün ertesindeyiz. Çünkü, 11 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenitsa, dünyanın gördüğü en büyük soykırımlarından birine tanıklık etti. Belki nitelikleri itibari ile de ilkinde tanıklık etti. Ne dersiniz o da şu; Birleşmiş Milletlerin güvenli bölge olarak ilan ettiği ve hatta yetkililerin ‘geçlin, burası can ve mal emniyeti bakımından güvenlidir’ diye çağrıda bulunarak insanları davet ettiği, 6000 nüfusu olan bir yerleşim yerinin bu davet üzerine 50000’in üzerine ulaştığını hepimiz biliyoruz. Ve burada Hollandalı güvenlik güçlerinin de bunların korumasıyla vazifelendirildiğini ve onlara her türlü hukuki ve diğer maddi imkânların sağlandığını da biliyoruz. İnsanlar silahsız ve bu güvenceyle sadece kendi kardeşlerinin değil, bütün dünyanın sesine, Birleşmiş Milletlerin sesine kulak vererek bir davete icabet ediyorlar ve onların korumasına giriyorlar ama maalesef Birleşmiş Milletlerin korumasında olan insanlar yine Birleşmiş Milletlerin gözetimi altında ade-

ta bir soykırıma maruz kalıyorlar. Bu yönü ile belki ilktir dünyada. Bu sadece bu soykırımı gerçekleştirenlerin değil, bu soykırıma imkân verenlerin de ellerinde engelleme güç ve iktidarı olduğu hâlde bunu kullanıp, buna zamanında mani olmayanların olamayanlarında ortak bir ayıbıdır. Diliyoruz ki bir daha yeryüzünde böylesi bir soykırım olmaz. Bütün insanlar, bütün milletler ve devletler, uluslararası toplum, böylesi hadiseler karşısında tek vücut olur, tek bir aile olur ve ona göre tavır koyarak ailesini korur gibi insanlığı koruyan adımları birlikte atarlar. Biz Türkiye olarak, her yıl olduğu gibi bu sene 11 Temmuz'da yine buradayız. Sebebi, kardeşlerimizle beraber olmaktır. Şehitleri bir kez daha rahmetle, minnetle, duayla yad etmek, hem Türkiye Cumhuriyetinin Sayın Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL'ün, hem Türkiye Cumhuriyetinin Sayın Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ın, hem de 75 milyon kardeşinizin selamları ve gönül dolusu dualarıyla sizlerle birlikte olmak için burada olduk. Yine da olacağız. Bundan sonra da olmaya devam edeceğiz. Bana göre Srebrenitsa, bütün insanlar için bir ibret üniversitesidir. Sadece Balkanlar için değil, Avrupa için değil, bütün insanlar için bir ibret üniversitesidir. Tabi okumasını ve ibret almasını bilene. Neyi söylüyor; ırkçılık, insanlık düşmanlığı, kalpsizlik, vicdansızlık nasıl bir ölüm canavarına dönüyor bunu insanlar merak ediyorsa Srebrenitsa mezarlarına, Srebrenitsa vahşetine baksınlar. Bu nedenle hepimizin insanları, aileleri, insanlığı yaşatmak için ırkçılığa karşı, insanlık düşmanlığına karşı, her tür haksızlığa ve vicdansızlığa karşı birlikte mücadele etmemiz şarttır, bunun sınırları, ülkeleri olamaz. Biz insanlıktan yana, haktan yana, vicdandan yana hep beraber, her yerde, bulunduğumuz yer neresi olursa olsun tavır koymamız lazım. Onun için Srebrenitsa diyor ki, bir daha böyle şeyler olmasın istiyorsanız lütfen renklerinizi, dillerinizi, dinlerinizi, sınırlarınızı bir tarafa koyun ve insanlığınıza sahip çıkın. İnsanlara sahip çıkın. Öldürenlere değil, herkese sahip çıkın. Öldürmeyi emredenlere değil, yaşatmayı isteyenlerle ve yaşamak isteyenlerle, öldürenlerle değil, yaşamak isteyenlerle beraber olun. Bizim hepimizin vazifesi yaşatmak üzerine olmalıdır. Aileyi yaşatmak üzerine olmalı, insanı yaşatmak üzerine olmalı, bilimi yaşatmak, sanatı yaşatmak, ne kadar güzel şey varsa onları yaşatmak için biz beraber mücadele etmeliyiz. Onun için orada diyor ki, *öldürmek üzere yeminli olanların karşısında durun, yaşatmak için hep beraber mücadele edin*. Eğer insanlık bu öğüdü alır ve uygularsa inanıyorum ki yeni Srebrenitsalar yaşanmaz. Ben bu vesileyle bir kez daha Srebrenitsa'da şehadet şerbetini içen bütün kardeşlerimizi rahmet, minnet, şükran ve dua ile yâd ediyor, Allah rahmet etsin, mekânları cennet olsun diyorum. Geride kalanlara, bu hadiseden sonra daha çok çalışmak, daha güçlü aileler oluş-

turmak, daha güçlü bir toplum yapısı oluşturmak, daha kudretli hâle gelmek düşünüyor. Bu olay gösterdi ki farz-ı kifayeden ötedir. Burada bulunan Hayrettin hocam, Mustafa ÇERİÇ hocam ve diğer ilahiyatçı hocalarım kusura bakmasınlar ancak bu olayda farz-ı aynın da üstünde bir şey olsa gerektir. Çünkü bunun varlığı, zorunluluğu tartışılmaz.

Srebrenitsa'da mihmandarımız bize şehitlerin isimlerini gösterirken, ailelerin nasıl yok edildiğini görme imkânımız oldu. Soyadına bakıyorsunuz aileler adeta toplu soykırıma tabi olmuş. Bir kişi değil, aileler yok edilmiş. Bizim ailelerin yok edilmesine asla izin vermememiz lazım, kişilerin, insanların yok edilmesine de asla izin vermememiz lazım. Ben bu vesileyle tekrar rahmet dilerken Boşnak aileleri de özellikle kutlamak istiyorum. Çünkü dün orada âdeta mahşeri andıran beyazlar içerisinde on binlerce insan oradaydı, gözyaşıyla, duasıyla, sevdasıyla hepsi oradaydı, geçmişine, tarihine, ailesine, sevdiğine sahip çıkan bir duruş. Bu duruş, güçlü olursa Boşnak ailesi, Boşnak toplumu ve Boşnak kardeşlerimiz daha güçlü, daha müreffeh ve daha mutlu olacaklardır. O zaman belki şehitler diyeceklerdir ki, biz şehit olduk ama bizim kalanlarımız daha güçlü yaşıyorlar, daha mutlu yaşıyorlar, daha bir ve bütünlük içinde hayatlarına devam ediyorlar. Bugünkünden daha iyiler diye onlar belki bulundukları yerlerden bizlere selam verecekler ve mutluluk duyacaklardır. İyi ki şehit olmuşuz, kalanlar bağımsız, egemen, hür ve mutlu yaşıyorlar. Yeni Ahmetler, yeni Muhammetler, yeni Mustafalar, yeni Ayşeler, yeni Fatmalar, yeni Zeynepeler onların yerini aldıkça emin olun onlar şehit olduklarına sevineceklerdir. Zaten Allah'ın nimetiyle mutlular ama uğruna şehit oldukları şeyle insanların evlatlarının neler başardığını görünce, ben inanıyorum ki daha da fazla mutlu olacaklardır. Bu vesileyle bize bu imkânı veren Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimizi Tanıma ve Tanıtma Derneğinin değerli başkanına, bu konferansın değerli danışma kurulu başkanına ve burada üniversitesini böylesi uluslararası bir toplantıya açan değerli rektörümüze ve burada sunumlarıyla aile konusuna farklı anlayışlar, farklı bakışlar getirecek olan bütün hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Tekrar bu toplantının hayırlı ve uğurlu olmasını diliyorum. Bu vesileyle de aile ile ilgili birkaç cümleyi paylaşarak huzurlarınızdan ayrılacağım.

Aile, bir toplumun temelidir. Eğer siz temeli sağlam kurarsanız toplum sağlam olur, devlet sağlam olur, her şey sağlam olur. Değerli katılımcılar, uzunca bir zamandır bilerek ve ya bilmeyerek aileye karşı dünyanın her yerinde açılmış bir savaş var. Çok net söylüyorum. Amerika'da, Avrupa'da dünyanın pek çok ileri ülkelerinde veya başka ülkelerinde ailenin yıkıldığını, yok edildiğini görüyoruz ve şu anda değişik ülkeler aileyi yeniden kurumsallaş-

tırmak ve yeniden eski şanlı günlerine döndürmek için bütçelerine önemli paralar koyuyorlar. Önemli teşvikler, önemli eğitim çalışmaları, önemli toplantılar yapıyorlar ama yıkıldığı, yok edildiği zaman onun yerine yenisini aynı güzellikte ve daha iyi bir şekilde ikame etmek kolay olmuyor. Türkiye’de de aynı durum var, başka yerde de aynı durum var. Eğer birilerinin, bana göre aile düşmanlarının dediklerine aileler kulak tıkamamış durumda olsaydı, aile hak ile yeksan olurdu. Ancak hamdolsun görüyorum ki Bosna Hersek’te ve Türkiye’de de aile yapısı çok güçlü durumdadır. Her şeye rağmen Türk ailesi, soykırıma rağmen Boşnak ailesi ayakta, bu ayakta duruş, güç ve kuvvet kaynağı oluyor.

Çekirdek aile nedir? Anne, baba ve çocuklardan oluşan ailedir. Dedem ne olacak? Dede yok ailede, peki nenem ne olacak, bizim Anadolu ifadesiyle orada büyükanne de yok. Dayılar, halalar, teyzeler, amcalar gibi birçok kişi aile içinde yer almıyor, aile tırpanlanmış, kesilmiş ve çekirdek ailenin kolu kanadı da dahil olmak üzere her şeyi budamışlar. Anne ve babanın dışında kimse yok, köksüzsün ve hiç kimseyle irtibat kuramıyorsun. Bu, âdeta aileyi yok eden bir proje gibidir. Bizim ailemizin çekirdekliği belki sıhhati açınsındandır, belki aileyi koruma açınsındandır, belki aileyi güçlü tutma açınsındandır. Birliği, beraberliği adeta bir çekirdeğin kendi içinde birlikte oluşu anlamında belki bir çekirdek aile olabilir. Yoksa ailenin her bir dalını, her bir kolunu budayıp budayıp ondan sonra siz çekirdek ailesiniz dersiniz, bu aile düşmanlığından başka bir sonuç doğurmaz. Onun için aileyi güçlü tutmak, ailenin bütün özellikleriyle, bütün nitelikleriyle var olmasını sağlamak hepimizin görevi. Çekirdek aile değil, bir ailenin fertleri kimlerse onlardan oluşan bir aile tarihimizden, geleneklerimizden, dinimizden ve kültürümüzden gelen anlayışlardan süzülen bir ailedir. Yoksa birilerinin mühendislikleriyle oluşturulmuş bir aile tipleri değil. Zaten böyle mühendislikler üzerine aile yapısı inşa ederseniz bunda başarılı olma imkânı olmaz, olmamıştır. Bunu çok ileri düzeyde inşa etmeye çalışan Avrupa ülkeleri, şimdi yıktıkları aileyi yeniden kurmak, yeniden daha güçlü inşa etmek için seferber olmuş durumdadılar. Dün yaptıklarının bugün yanlışlığını görüyorlar, geri dönmüş durumdadılar. Onun için diyorum ki Amerika’yı yeniden keşfetmeye gerek yok. Birileri yanlış yaptığını görmüştür, biz de o yanlış yapalım ondan sonra geri dönelim mantığından ziyade, o yanlış düşmeden doğruları yapmaya devam edersek o zaman ailemiz kazanır.

Aile, esasında miras hukukunu, evlenme hukukunu, paylaşma hukukunu, yardımlaşma, dayanışma, koruma, kollama, emniyet, sevgi-saygı hukukunu, edep hukukunu içerisinde barındırıyor. Çünkü aile mini bir devlettir. Eğer siz

bu hukukları güçlü bir şekilde aile içerisinde kavranmasını sağlar ve bu ailelerden oluşan bir toplum meydana getirirseniz, o zaman bu hukukları korumak için daha fazla yargıca, daha fazla polise, daha fazla kuruma ihtiyacınız olmaz. Bu noktada eksiklerimiz olunca onları gidermek için daha fazla masraf yaparak bu hukuku ayakta tutmaya çalışıyoruz. Bütün hukukları ayakta tutmanın en temel, en ana yolu veyahut kaynağı, aileyi ve bunun gerektirdiği hukukları ayakta tutmaktır. Onu yaptığımızda inanıyorum ki her şey daha güzel olacaktır, daha iyi olacaktır. Çoğalmak, bizim medeniyetimizin gereğidir. Bizim inandığımız Allah Resulü bir hadisinde, çoğalmakla övüneceğini söylüyor. Ama bir bakıyorsunuz diğer taraftan aileyi ve nesli azaltmak için pek çok programlar, çalışmalar uygulanıyor. Türkiye’de de Sayın Başbakanımız, nikah şahitliği yaptığı törenlerde en az 3 çocuk ifadesini kullanıyor. Sebep çok açık, eğer biz en az 3 çocukla yolumuza devam etmezsek 2037’den itibaren Türkiye yaşlısı çok, genç ve dinamik nüfusu az olan bir ülkeye dönecek ve kendi cari ihtiyaçlarını karşılamak için bile istihdam ithalatına gitme gibi bir durumla karşı karşıya kalacak. Gücümüz biraz da genç, dinamik nüfustan kaynaklanıyor. Eğer siz geleceği görerek bu noktada adım atmazsanız, o zaman gelecekte yaşayacaklar, bunları görüp adım atmadığınız için sizden davacı olur. Biz Türkiye olarak bu noktada samimi adımlar atıyoruz, her ne kadar ideolojik ve siyasal nedenlerle birileri buna karşı çıkıyorlarsa da ben inanıyorum ki baş başa kaldıklarında ideolojilerinin esaretinden birazcık kendilerini koruduklarında, onların da Başbakan doğruyu yapıyor, biz de böyle yapmalıyız diye düşündüklerini biliyorum.

Bosna Hersek’te de sayın Reisi’l Ulema, anladığım kadarıyla en az 5 çocuk diye söyledi. Bu Bosnalı aileler için çok önemli bir çağrıdır. İnşallah çoğalmak ve bunun kaliteli olmasını sağlamakta hepimizin elindedir. İşte bu eğitim kurumları bunlar içindir.

Ben bu vesileyle toplantının hayırlı uğurlu olmasını diliyorum. Umarım ki bu çalışmalarda aile hususu çok geniş boyutlarda tartışılır, çok yararlı, faydalı sonuçlar ortaya çıkar. Bu vesileyle emeği, katkısı olanlara teşekkür ediyorum, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

SUNUCU

Sayın Başbakan Yardımcımıza konuşması için teşekkür ediyoruz. Değerli misafirler şimdi plaket törenimize başlıyoruz. Plaketlerini almak üzere Reis-i Ulema Sayın Mustafa ÇERİÇ'i kürsüye davet ediyorum. Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Bekir BOZDAĞ'ı da plaketini vermek üzere kürsüye davet ediyorum.

Başbakan Yardımcımız Sayın Bekir BOZDAĞ, kendisine ödülünü takdim etmek üzere konferans düzenleme kurulu ve MUHDER Genel Başkanı Sayın Prof. Dr. İlhan Yıldız'ı kürsüye davet ediyoruz. Teşekkür ediyoruz.

Şimdide TİKA Başkanı Dr. Serdar ÇAM'a ödülünü takdim etmek için Konferans Başkanı Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN'ı kürsüye davet ediyoruz. Teşekkür ediyoruz.

Şimdide IUS Rektörü Özer ÇINAR'a ödülünü takdim etmek için konferans koordinasyon kurulu başkanı Nizamettin KALAMAN'ı kürsüye davet ediyoruz. Çok teşekkür ediyoruz. Programımız sona ermiştir, şimdi müzik dinletisine geçeceğiz. Katılımınız için çok teşekkürler.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ / JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

BİRİNCİ OTURUM
FIRST SESSION

12 TEMMUZ 2012

I. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE AİLENİN GÜNCEL SORUNLARI

SESSION I:

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN FAMILY

BAŞKAN / HEAD

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Beyl  D KE L G L

"Sekülarizm ve Bireycili in Birbirini Besledi i Modern Dünyada Aile"

Prof. Dr. İsmail DOĞAN

"De i en Aile İçi İletişim ve Etkileşim  r nt leri"

Prof. Dr. Nimet  N R

"Bo anmı  ve Tam Aileye Sahip   rencilerin Okul Başarıları ve Okulda Karşılaştıkları
Problemlerin İncelenmesi"

Doç. Dr. İsmail AYDOĞAN

"Ailede  ocuklara Müdahale ve Engellemelerin Yol A tı ı Sosyo-Pedagojik Sorunlar"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. İbrahim BALCIOĞLU

Prof. Dr.  zhan T NGOY

Prof. Dr. Niyazi CAN

Doç. Dr. Ali AKBEN

SECULARISM AND INDIVIDUALISM FOSTERED EACH OTHER IN THE WORLD MODERN FAMILY

Yazar Ünvanı Metni Gelecek

AİLEDE ÇOCUKLARA MÜDAHALE VE ENGELLEMELERİN YOL AÇTIĞI SOSYO-PEDAGOJİK SORUNLAR

SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEMS ORIGINATED FROM THE INTERVENTION AND PREVENTION TOWARDS CHILDREN IN A FAMILY

Prof. Dr. İsmail DOĞAN¹

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri, Anabilim Dalı Başkanı
idogan0616@hotmail.com

ÖZET

Aile, çocuk ve gençlerin önemli bir sosyalleşme ortamıdır. Yapısı daha çok korumaya dönük bir aile ortamı, bu özelliğini müdahaleci, korumacı ve kollayıcı işlevleriyle üretir. Ataerkil aile yapılarında ise müdahale giderek baskıya dönüşür. Müdahalenin sınırları masum bir hareket alanı oluşturmadığı için her zaman baskıyı beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır.

Müdahale (intervention), yetişkinlerin ya da kendini daha yetkin görenlerin kendi ölçütlerine uymayan ifade, davranış ve edimler üzerindeki tek taraflı denetimidir. Müdahalenin etki alanı yalnızca toplumsal kurumlar ve toplumsal olaylar değil, doğa olayları ve doğal ortamlar da insan müda-

ABSTRACT

Family is an important socialization environment for children and the young. The family environment which tends to be guarding produces this characteristics by interventionist and protectionist functions. As to patriarchal family structures this intervention gradually turns to be pressure. As the intervention limits do not form any area of freedom, it is always accompanied by pressure.

Intervention is a one-sided controlling of adults or the people who think themselves more competent on expression, behavior and performance which are contrary to their own criteria. The influence domain of intervention is not only the social institu-

1 * "Sociologist of Education", Ankara University, The Faculty of Educational Sciences, Chair of the Sub-department of the Social and Historical Foundations of Education, idogan0616@hotmail.com

halesine açık alanlardır. Ancak müdahaleye konu olan her iki olgu da olası eylem ve yaptırımlar altında kendi doğal akışını ve işleyişini sekteye uğratabilecek etkilenmeler altın da kalırlar. Nasıl ki yatağı değiştirilen bir ırmak bu müdahaleye bağlı fiziki ve coğrafi sorunlar yaşıyorsa; herhangi bir şekilde engellemelerle karşılaşan insanlar da sırf müdahaleye bağlı sosyal ve psikolojik sorunlar yaşayabilirler, yaşamaktadırlar.

Bu bildiride, müdahale ve engellemelerin sonuçları aile ekseninde ele alınarak tartışmaya açılmaktadır.

Anahtar terimler: Müdahale, asabiyyet teorisi, baskıcı aile, demokratik aile, yeni pedagoji

tions and social events, but also natural events and natural environments. However, both of the state of affairs which are subject to intervention are under the influence of exposure which disrupt its natural flow and running. Just as if a river's bed is changed it experiences physical and geographical problems related to this intervention; the human can also experience (and even experience) social and psychological problems if he is precluded.

In this paper the results of intervention and prevention are considered and discussed in terms of family.

Key Words: Intervention, "asabiyyet" (the group feeling) theory, oppressive family, democratic family, new pedagogy

GİRİŞ

Müdahale (intervention), yetişkinlerin ya da kendini daha yetkin görenlerin kendi ölçütlerine uymayan ifade, davranış ve edimler üzerindeki tek taraflı denetimidir. Müdahalenin çeşitli nedenleri vardır. Buna göre müdahale, olası tehdit ve riskler karşısında bir çeşit savunma davranışı olarak çıkabilir. Mükemmeliyetçi bir algıda ise çevreye ve insanlara çeki düzen verme isteği öne çıkar. Bir an önce yetişkin davranışı bekleme, bir an önce doğal ve toplumsal çevrenin ideal formuna kavuşması gibi aceleci talep ve beklentilerle ortaya çıkar. Koruma ve kollama içgüdüğü de müdahalenin önemli nedenleri arasındadır.

Her ne sebeple olursa olsun günlük hayatın tüm sosyal ortamlarında, belirli biçimlerde müdahaleci tavır ve davranışların sergilendiğine tanık olunur. Bunların en başında aile gelir. Mahalle ve sokak, işyerleri, eğitim ortamları, siyaset kurumu ve benzeri tüm toplumsal organizasyonlarda müdahalenin çeşitli ton ve renklerine rastlamak mümkündür. Müdahalenin etki alanı yalnızca toplumsal kurumlar ve toplumsal olaylar değil, doğa olayları ve doğal ortamlar da insan müdahalesine açık alanlardır. Ancak müdahaleye konu olan her iki olgu da olası eylem ve yaptırımlar altında kendi doğal akışını ve

işleyişini sekteye uğratacak etkilenmeler altında kalırlar. Nasıl ki yatağı değiştirilen bir ırmak bu müdahaleye bağlı fiziki ve coğrafi sorunlar yaşıyorsa; herhangi bir şekilde engellemelerle karşılaşan insanlar da sırf müdahaleye bağlı sosyal ve psikolojik sorunlar yaşayabilirler, yaşamaktadırlar. Bu bildiride müdahale ve engellemelerin sonuçları aile ekseninde ele alınmaktadır.

Ailede Müdahale

Aile, çocuk ve gençlerin önemli bir sosyalleşme ortamıdır. Geleneksel yapısı daha çok korumaya dönük bir aile ortamı, bu özelliğini müdahaleci, korumacı ve kollayıcı işlevleriyle üretir. Ataerkil aile yapılarında ise müdahale giderek baskıya dönüşür. Müdahalenin sınırları masum bir hareket alanı oluşturmaz için her zaman baskıyı beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır. O nedenle müdahale ve baskı birbirine çok uzak kavramlar değildir; ancak her müdahale kaçınılmaz bir baskı boyutu içermeyebilir.

Müdahale, aile bireylerinin her birinin çeşitli nedenlerle konu oldukları ve başvurdukları bir tutumdur. Anne-baba (ebeveyn)'ların kendi aralarında; ebeveynlerin çocuklarla ilişkilerinde yaşanır ve gözlemlenebilir. Aile içindeki bu etkileşimin müdahaleyi üretenle açıklanabilen bir boyutu olduğu kadar; ailenin bir grup olarak yakın ve uzak olduğu sosyal çevrelerle ilişkilerinden kaynaklanan özel duyarlıkların da rolü bulunur. Dışarıdan bakıldığında aile imajının özellikle anne ve baba tarafından umur edilmesi, aile büyüklüklerine özel bir sorumluluk yükleyebilir. Bir çeşit mensubiyet duygusu ile ailenin safiyeti, masumiyeti ve masuniyetinin korunması ve devamlılığına ilişkin oluşan bu hassasiyet, büyüklerdeki korumacı ve kollayıcı reflekslerin öne çıkmasına neden olur.

“Birileri ne der?”, “komşulara nasıl açıklarız?”, “hısım akrabaların yüzüne nasıl bakarız?”, “başkası/başkaları iyi bakmaz” vs.

“Başkası” üzerinden başlayan bu otokontrol, giderek oluşan aile otoritesine tek taraflı bir tasarruf yetkisi verir. Bu otorite, çoğu kez babadır. Dolayısıyla ailedeki müdahale ve engellemeler, genellikle baba otoritesinden kaynağını alır.

Babanın aile içindeki duruşu, konuşması, sofrada adabı ve ev içi etkileşimleri olarak ortaya koyduğu davranış ve edimlerin çocuklar için doğal bir rol modeli olarak kabulü ve algılanması istenir. Baba imgelemenin bizatihi varlığı, çocuklara uygun davranışların neler olacağına ilişkin bir mesajdır. Çocuklar ve elbette annenin bu mesajı dikkate alma ve buna göre davranması, onların ailedeki mutluluk ve huzurlarının önemli nedenleri arasındadır. Ailede-

ki müdahale ve engellemeler genellikle sözü edilen mesajı anlamamaktan kaynaklanan otoritenin devreye girmesiyle ortaya çıkar.

Ailenin namusu, ailenin düzeni, ailenin masumiyeti, ailenin iyi hâli gibi aileyi farklı ve özel kılan nazik konular, baba otoritesinin yazılı olmayan temel hareket alanını oluşturur. Bu algıların yoğun olarak yaşandığı ailelerden meydana gelen bir toplumda “mahallenin çocuğu”, “mahallenin kızı”, “mahallenin namusu” gibi korumacılığı toplumun tümüne yayan değerlere yöneldiği görülür. Bu tür mahalleler, yabancıya uygun davranışları telkin eden toplumsal simgeler ve uyaranlara sahiptir. Yabancı, böyle bir mahallede nasıl ki kendine çeki düzen vermek durumundaysa; aile ortamında baba otoritesinin kabul edemeyeceği davranışların üretilmesi de anne ve çocuklar için aynı duyarlılığı telkin eder.

Çocuğa Müdahale

Çocuğa müdahale hususu modern pedagojinin önemli problemlerinden biridir. Modern çocuk paradigması, XVIII. yüzyılda John Lock ve Jean Jacques Rousseau gibi aydınlanma düşünürlerince geliştirilmiştir. Ancak hemen belirtmelidir ki bu düşünürler, çocuğa müdahaleyi tümünden ortadan kaldırmamakta, müdahalenin dozu ve sınırlarını betimlemektedirler. Hatta Rousseau’ya göre John Lock biraz daha müdahaleden yana görünmektedir.

John Lock (1632-1704), çocuğun eğitiminde iki önemli hususa dikkat çeker: Beden eğitimi ve çocuğun ahlak eğitimi.

Beden eğitimi: Kuvvetli bir bedende kuvvetli bir zihin (dimağ) bulunur. Dünyada mutlu olmanın ilk şartı, sağlam bir bedendir. Böyle bir beden için çocuk ilk yaşlardan itibaren düzenli bir yaşama alıştırmalıdır. Mümkün oldukça saf ve temiz havadan yararlandırılmalı, çeşitli vesilelerle beden hareketlerine önem verilmelidir. Yemek, içmek sade olmalı, elbiseler fazla dar ve sıcak olmamalı, kuvvetli içkilere kayıtsız kalmalı, basit nedenlerle ilaca başvurulmamalıdır.

Çocukta ahlak eğitimi:

Bu eğitim için okul eğitiminden ziyade özel eğitim daha uygundur. Ahlak eğitiminin başında kendine hükmetmek, kendine hâkim olmak meziyeti bulunur. Çocuğun eğlence ve oyununa dikkat etmeli, ona müdahale etmemelidir. Çünkü çocuklar genellikle oyun ve eğlenceden tatmin oldukça çalışmaya heves ederler. Ahlak eğitiminde öz saygı duygusunun büyük bir rolü

vardır. Çocuğu utandırarak cezalandırmalı, çok nadir durumlarda dayağa başvurulmalıdır. Dayak cezasını eğitimden değil, hizmetçiler uygulamalıdır.

Ödül (mükâfat) işinde de çocuğun haysiyet veya öz saygı duygusundan yararlanılmalıdır. Sonra önemli noktalardan biri, çocuğu bir makine gibi körü körüne yetiştirmemeli, iyi ve kötü hareketlerin nedenlerini, büyük adamlar gibi kendileriyle konuşmalı ve muhakeme etmelidir. *Çocuklar ne kadar erken adam muamelesi görürlerse o kadar çabuk yetişirler.* Lock bu konuda ayrıca şunlara dikkat çeker: Bir sorunu çocuklarla konuşmak ve üzerinde muhakeme yürütmek, onların anlayış seviyesine uygun olmalıdır. Bunun için çocuklara bilinçli olmak şartıyla birçok kurallar öğretilmelidir.

Çocukların her istediklerini yapmamalı, heves duyduğu her şey yerine getirilmemelidir. Özellikle ayak direyerek bir şeyin üzerinde dururlarsa buna mümkün mertebe kayıtsız kalınmalıdır. İstediklerini elde etmek isteyen çocuğun ağlamasına, bağırmasına asla değer verilmemelidir. Sonra çocuklar baskıdan, ötekini berikini ezmekten, yalancılıktan, tembellikten hoşlanabilirler. Bu gibi kötülüklerle ciddi olarak savaşmalı ve bunlara karşı iyilikseverlik, doğruluk ve cömertlik meziyetlerini canlandırmalıdır.

Lock'a göre bilginin temeli; deney, tecrübe ve görgüdür. Görgü, her şeyin kaynağıdır. İnsan ruhu, insan zihni boş bir levha (tabula rasa) gibidir. Çocuğa ait olan bu boş levhanın doldurulmasından ise anne-babalar, öğretmenler ve devlet sorumludur. Dolayısıyla "cahil, ayıp duygusu olmayan, disipline edilmemiş çocuk, çocuğun değil, yetişkinlerin başarısızlığını gösterir."² Hiç bir bilgi, ahlak ve faziletten daha fazla önemli değildir. Çocuğu bilgili kılmaktan amaç da zaten budur: Onu ahlaklı ve faziletli bir birey hâline getirmektir.

Lock, bilginin çocuğa verilmesinde yöntemi ön plana çıkarır. Bu yöntem de oyundur. Çocuk, oyun esnasında etkin olur; bu durum öğretmen ve anne-babaların çocukların yeteneklerini daha iyi tanımlarına vesile olur. Çocuğun öğretiminde her türlü baskıdan vazgeçmeli, bilgiyi mümkün olduğu kadar oynayarak öğrenmelidir. Aksi halde çocuk çalışırken üzülür, sıkılır ve sonunda öğrenme ve çalışma şevkini kaybeder. Bunun için öğrenme, oyun gibi merak uyandırmalı, çocuğun içinden kopup gelmelidir.³

Çocukları yetiştirmede öğretmenin başlıca görevi, onlara görgü kazandırmaktır. Çocukların hayatında görgünün büyük değeri vardır. Çocukların ruhunu beyaz levhaya benzetmekle her çocuğunun yaratılışının aynı olduğu-

² Postman, *a.g.e.*, s. 77.

³ Lock'un çocuğun sosyalleşmesine ilişkin verdiği bu bilgiler için bkz: Kanad, *a.g.e.*, s. 319-328'den özetle.

nu, herkesin aynı yetenek ve zihinsellikle dünyaya geldiği düşünülmemelidir. Bilakis çocuklar, özel yeteneklerle dünyaya gelirler. Çocukların yönsemele-
rinde, fikirleri, duyguları almada ve ruhlarında işlemede büyük ayrılıklar var-
dır. Eğitim ve öğretimin görevi, bu ruhsal ayrılıkları dikkatle gözlemek ve ye-
teneklerine göre onlara muamele etmektir.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Lock'un, müdahalenin belirli durum-
larda gerekliliğini öne çıkaran bu görüşlerine karşılık her türlü müdahaleye
karşıdır. Ona göre çocuk için acele etmeye, bir an önce yetişmesi ve olgun-
laşmasını istemeye gerek yoktur. Her şeyin bir yeri ve zamanı vardır. Çocuk-
lar hayatın içinde ve hayatta gözlenebilen ve yaşanabilen her şeyi tatmalı;
tecrübe etmelidir. Çocuklar birer yetişkin olmadan önce, gerçek bir çocuk
olarak yetiştirilmelidir. O nedenle yapılacak egemen eğitim, nesne ve insan-
dan ve onların etkilerinden çok doğadan gelen etkilerle gerçekleştirilmeli-
dir. Dolayısıyla "insan ıstırapı tatmağa alışmalıdır" önermesi, bütünüyle ço-
cuğun cesaret ve dayanıklılığının ortaya çıkıp gelişmesini hedeflemektedir.
Çocukların zaman zaman hafif yaralar almaları, düşüp bir yerlerini incitme-
leri, bunların dayanıklılığı adına olumlu deneyler olarak değerlendirilmekte-
dir. O kadar ki Rousseau, "ben, Emile'in düşüp yaralanmasın diye endişe et-
mek şöyle dursun, bilakis hiç yaralanmazsa, ıstırapın ne olduğunu tanıma-
dan büyürse cidden çok üzülürüm" demektedir.

Bu aşamada Rousseau'ya özgü bir paradoksla karşı karşıya bulunmaktayız.
Çünkü Rousseau'ya göre *çocuk, büyük insan değildir*. Çocukluk çağının
kendine göre özgürlükleri, zorunlulukları, güçlükleri ve engelleri bulunmak-
tadır. Çocukluğunun her dönemini, bütün zorunlulukları olanca özgürlüğü
ile yaşamalıdır. Bu yüzden "*çocuğun vaktinden önce adam (yetişkin) olma-
sını istemek zararlıdır. Çocuk, kendi devrine yakışan olgunlukları edinme-
lidir. Çocuklara karşı çocukların yaşına göre davranmalıdır.*" Rousseau bu
düşüncesini bir paradoks ile açıklar: "*Eğitimin kuralı vakit kazanmak değil,
vakit kaybetmektir.*"⁴ Buna göre çocuk üzerinde kısa sürede sonuç alma gi-
rişimlerinin olumlu gelişmelere yol açmayacağı öne sürülmekte, bu yüzden
gelişimin doğal seyri ve akışı en sağlıklı yol olarak önerilmektedir.

Eğitim amaçlı müdahale aslında kendi içinde sınırlara sahiptir. Çünkü hiç
kimse çocuktaki tüm davranış, etkinlik, yetenek ve eğilimleri tamamen ku-
şatacak bilgileri edinmeyi ve denetlemeyi iddia edemez.

Rousseau'ya göre insan tabiatı (doğuştan olan özellik ve yetenekler) her
şeydir. Tabiatın iyi olduğuna inanmalı, bu nedenle doğal gelişim engelleri-

4 Baltacioğlu, *Pedagoji'de İhtilal*, 1963, s.62.

ni ortadan kaldırmaya çalışmalıdır. Tabiat hangi doğrultuda geliyorsa buna imkân tanınmalıdır. Bu bakımdan Emile, kendi tabiatının oluşuna bırakılıyor. Böylelikle kendi kendine gelişen bir eğitimin temeli atılmış olmaktadır.

Tabiattaki oluşum birdenbire değil, zaman içinde ve çok yavaş seyretmektedir. Çocuk gelişiminin doğal akışına bırakılması, işte bu yasaya uygun olarak açıklanabilir. O nedenle çocuğun zamanından önce olgunlaşmasını istemek zararlıdır. Bu itibarla çocuk, kendi çağına yakışan yaşantıları gerçekleştirme-lidir. Açıkça çocuk, doğal çevre içinde oyun ve benzeri etkinliklerle bedensel ve zihinsel tüm etkinliklere katılabilmelidir. Çocuklara karşı onların yaşlarına göre davranmalıdır. Kısacası acele ederek çocukların bir an önce olgunlaşmasını, yetişkin davranışlarını göstermesini istemek, onlara yapılacak en büyük haksızlıktır. Bırakınız vakit geçsin, ama çocuk kendi döneminin tüm etkinliklerini içselleştirerek kendi doğası içinde gelişsin.

Farklı Bir Ses: İbn Haldun ve Çocuk

İbn Haldun, gerçekte yaşamı Ortaçağa tekabül eden kuzey Afrikalı Müslüman bir bilgin ve düşünürdür. Onun çocuk eğitimi konusundaki görüşleri her nedense göz ardı edilmektedir. Yakın tahlilde söz konusu görüşler Lock ve Rousseau'dan çok önce bir Müslüman düşünürün modern çocuk paradigmasının habercisi olabilecek özgünlük taşımaktadır.

İbn Haldun'un toplumu ve insanı tanıma konusundaki anahtar terimi olan *asabiyyet teorisi*, çocukluğu tanımada da aynı işleve sahiptir.⁵ Buna göre baskı ve otoriteye dayanan bir eğitim, çocuktaki asabiyyet yeteneğini bozmaktadır.

Çocuğun ailede ve eğitim sürecinin değişik kademelerinde karşılaştığı koşullar asabiyyet duygusunu etkilemektedir. Aile ve eğitim ortamlarında asabiyyet duygusu zedelenen bireylerden oluşan toplumun gerçekte tüm aktivitelerini yitirmiş, yaratıcılıktan uzak bireyler toplumu hâline geleceği işaret edilmektedir. Böyle bir toplumsal gelişmenin önlenmesi için İbn Haldun, "baba-evlat, öğretmen-öğrenci, usta-çırak ilişkilerinde; baba, öğretmen ve ustaların terbiye ve eğitim amacıyla aşırı ölçüde otoriter ve sert davranmaktan kaçınmaları üzerinde" durmaktadır. Ayrıca çocuk eğitimiyle görevli kişiler olarak "öğretmenlerin, çocuklara aşırı cezalar verip vermediklerinin kontrol edilmesini devlet görevleri arasında"⁶ kabul etmektedir. Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde İbn Haldun düşüncesinde ortaya çıkan bu duyarlılığın, yine İbn-i Haldun tarafından anlaşılır yanı, müdahale ve baskı ortamında "

5 İbn Haldun'un söz konusu teorisi ile diğer görüş ve yaklaşımları için bkz: İ.Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar* 1998, s. 33-43.

6 Erol Kozak, *İbn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat*, 1984, s. 125.

yetişen çocuklar dürüst ve açık fikirli insanlar olmak yerine, cezalandırılma korkusu altında şahsiyetleri ezilmiş, ikiyüzlü, zayıf kişilikli ve hilekâr tipler hâline gelirler. Zamanla bu davranışlar onlarda bir alışkanlık ve karakter şeklini alır”. Çocuk eğitiminde dayanın çocuk ruhunu tahrip edeceğine dair bu görüş, ilerleyen zaman içinde kuşkusuz modern çocuk paradigmasının en büyük duyarlıkları arasında yer almıştır.

Bizde Müdahale Konusu

Eğitim tarihimizde bu konunun ilginç bir biçimde çok gerilere giden haber-cileri vardır. Mevlâna bunların başında gelir.

Mevlâna

Mevlâna, eğitim yönteminde müdahaleyi asgari düzeye indiren bir yaklaşımı benimser. Bu durum Mevlâna’da bir iletişim tarzı olarak da gelişir. O nedenle tıpkı eğitim yönteminde olduğu gibi insanların anlama ve anlaşılmasında “aşamalılık yöntemini” tercih eder. Mevlâna’nın iletişim dilinde basitten karmaşığa, yumuşak ve nahiv ifadeden zarif bir somut gerçekliğe doğru aşamalılık vardır.

Karınızı bile değiştiremezsiniz

Bu yöntemin en karakteristik örneği, erkeğin kadınla ilişkisinde ortaya çıkar.

İşte fragman:

“Buyurdu ki: gece gündüz kavga edip bir kadının huyunu güzelleştirmek ve düzeltmek istiyorsun. Onun kötülüğünü kendinle temizliyorsun. Kendini onunla temizlemen, onu kendinle temizlemenden daha iyidir. Sen onun vasıtasıyla iyileş, güzelleş, ona doğru git. İmkânsız olsa bile onun dediği şeyi kabul et.”⁷

Görüleceği üzere Mevlâna, özellikle evliliklerde var olan ve yaşanan bir bo-yuta dikkat çeker. Bu şekilde erkeğin karısını, kendi kültürü ve istekleri doğrultusunda değiştirmesi düşüncesinin yanlışlığına vurgu yapar. Eşin zaaf-ları üzerine gitme yerine onu anlamaya çalışarak ve onun üzerinden kendini denetlemesi, kadın erkek ilişkisinde daha uygun bir yöntem olarak sunulur.

Bu yöntemin nebiler, peygamberler, önderler, bilge kişiler (veliler) ve devlet adamlarını ilgilendiren örnekleri ise şöyledir:

⁷ Mevlânâ, *Fihî Ma Fih* 2009, s. 124.

Halkın bütün işleri eğri ve yanlıştır. Nebîler ve velîler, bunları göre göre hepsine tahammül ederler. Eğer böyle yapmayıp onlara eğri olduklarını söyleyecek olurlarsa, bir kişi yanlarında kalmadığı gibi, hiç kimse de onlara Tanrı selamı vermez. Ulu Tanrı onlara büyük bir sabır verdiği için hepsine katlanırlar ve karşısındakilere ağır gelmesin diye gördükleri yüz yolsuzluktan ve kusurdan ancak birini söyleyip, geri kalanını saklarlar. Hatta onu överler ve “Senin yaptığın bu iş yerindedir, doğrudur” derler. İşte böylece bu eğriliklere, yanlışlıkları birer birer düzeltmeye muvaffak olurlar.⁸

Çocuğa nasıl öğretmeli?

Bu yöntem, pedagojik ortamda ise şöyle gerçekleşir;

Bir öğretmen öğrenciye yazı yazmasını öğretirken, tek harfleri bitirip sıra satıra gelince, önce çocuk bir satır yazıp öğretmene gösterir. Bunun hepsi öğretmenin nazarında eğridir. Fakat o yine: “Hepsi güzel, iyi yazmışsın; aferin aferin! Yalnız bu bir tek harfi biraz çirkin yazmışsın. Böyle olacak. Ha! Şu harfi de iyi yazamamışsın” der. Ve çocuğu incitmeden, incelikle böylece o satırın birkaç harfini kötülemek suretiyle yazısını düzeltir. Şöyle yapmalı diye gösterir. Geri kalanı beğenir, “aferin!” der. Çocuğu ürkütmez ve bu aferinlerle onun zayıf tarafını güçlendirir. İşte bu şekilde yavaş yavaş öğretir ve ona yardım eder.⁹

İnsanların güzellikle, güzel sözle, zaaflarını, olumsuzluklarını gidererek daha iyi ve doğru olan konusunda onların motivasyonlarını artırma yaklaşımı, iyi bir sosyal ilişki ve iletişim dili olduğu kadar aynı zamanda modern eğitimin öğretme ve öğrenme yöntemidir. Bu yöntem, kişilere daha işlevsel ve gerekli olanın öğretilmesi noktasında ihtiyaç hissettirecek ve motivasyon artıracak bir yöntemdir. Mevlâna buna işaretle şöyle demektedir: “Öğrencinin bilgisizliği olmadan öğretme olamaz. Bir şey istemek onun levazımını (gerekliliklerini) da istemektir.”¹⁰

Namık Kemal (1840-1888)

Bizde, Tanzimat dönemi aydınları da, gerek çocuğun sosyalleşmesinde, gerekse ailede, ebeveyn ilişkilerinde babanın müdahaleci tutumlarının olumsuzluklarına dikkat çekmişlerdir. Namık Kemal, bu bağlamın önde gelen isimlerindendir.

8 Aynı, s. 165.

9 Aynı, s. 165.

10 Aynı, s. 206.

Namık Kemal, 1872 yılında yayımladığı bir makalesinde, ortalama bir Türk ailesinde müdahalenin nasıl bir aile fotoğrafına neden olduğunu betimler. Bu makalede yalnızca müdahalenin sonuçlarına değil, Türk ailesinde gözlemlenen müdahaleci kültürün toplumsal ve geleneksel köklerine de işaret edilir.

Namık Kemal'in çektiği bu kültürel fotoğrafta Türk ailesi, babadan başlayarak anne ve çocuk özelinde şu karakteristiklere sahiptir:

"Bizde herkesin aile muamelâtından pek çok bir fikir hâsıl etmek için orta halli bir efendinin hanesine girilse, meydana gelen duruma ibret gözüyle bakılsa acaba ne görülür? Tabiatıyla göz önüne ilk önce ailenin pederi (babası, aile reisi) tesadüf eder. Onun muamelâtına layıkıyla dikkat edildiğinde görülür ki vaktiyle çocukmuş. Her türlü havâyic ve lezâiz (ihtiyaç ve hazların) hazırlayacak bir dadı veya beslemesi varmış da her belasını o çekermiş. Yıllar geçmiş, zamanı gelince evlendirilmiş. Dadı gitmiş yerine bacı gelmiş. Efendinin münasebetli münasebetsiz ne kadar arzusu var ise velev ki, bir kaç gece uykusuzluğu, bir kaç gün hastalığı, bin türlü beden ıstırapı, ruh azabı mücip olsun, hanım onların cümlesini yerine getirmedikçe boşgazından rahatça bir lokma geçmek ihtimali yoktur.

Evin Reisi, Koca (Efendi) ...

Efendi, çocukluğunda mesela bir de kedi beslemiş, enikle (köpek yavrusu) eğlenirmiş. Evlilikten sonra gitmiş, yerine bir-iki çocuk gelmiş. Öncele-ri kedisine yaptığı gibi şimdide **terbiye** adı altında kendisinin ne kadar özlem ve hevesi varsa, çocuklarının düşünce ve davranışlarına aşılamağa çalışmaktadır.

Hanım, Eş...

Hanım ise altı-yedi yaşında iken kendisini vâsisi besler, vâsisi giydirirmiş. Onbeş onaltı yaşına girince vâsi bertaraf olmuş, yerine bir zevc (koca) gelmiş -vakti olsun olmasın- hanımın eğer bir gün sekiz türlü sebze ve içki ile midesini bozmaz ve iki düğünde bir kat giysi giydirip de akran ve emsali arasında mahcup bırakır ve zînet (süs) namıyla o güzel başına bağlamak için bir kaç okka taş ve kalay parçası tedarik eylemez ise, zevciyyet (kocalık) ve belki de insaniyetten çıkmış hükmünü alır.

Hanımın da çocukluğunda bir sevgili bebeği var imiş. Evlilikten sonra bebek gitmiş yerine bir kız gelmiş. O da büyümüş. Bebek nasıl hanımefendinin emrettiği yerde yatmağa mecbur ise, kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin koynuna girmekte âmâde olmuş. Nihayet teverrüm (ve-

rem olmuş) etmiş. Bîçare kâh ettiğini ve kâh Cenâb-ı Hakk'ın mücâzâtını (cezalandırmasını) düşünerek iki elini böğrüne koymuş. Rahat döşeğinin etrafını hazin hazin dolaşır durur. Yahut kız o kadar içli bulunmaz; kocasının kahrını bir çeker, iki çeker, nihayet iş mahkemeye dayanır. Eğer arada bir de çocuk bulunursa nikah nafaka kavgaları, iki hanedânın ömrüne yeter.

Ne zamana kadar erkekler eşlerini dövecek?

Ne zamana kadar kadınlar kocasını yaşmak ferace ısrarıyla kocalarını sabahlara kadar uykusuz bırakacak? **Ne zamana kadar babalar oğullarının mutlaka kendileri gibi olmalarını veyahut mesela kendi mahalle imamı iken oğlu doktor olmak isterse ayıbını kara toprak örtmesini isteyecek? Ne zamana kadar anneler kızlarını, satacak meta (nesne) gibi yıllarca her gün bir esirci bakışlı görücünün önünde arz-ı endam ettirdikten sonra hediyelik cariye gibi bir kerecik rızasını sormaya bile tenezzül etmeksizin kendi beğendiği bir adamın eline teslim edecek?** Ne zamana kadar oğullar varlık nedenleri olan anne ve babalarının kâh hiddetinden, kâh hevesizliğinden, kâh kıskançlığından bahsederek ölümlerini dört gözle bekleyecek bir arzu içinde olacaklar? Ne zamana kadar biraderler, hemşireler (kız kardeşler), kayınvalideler menfaat için, nahvet (kibir, gurur) için, inat için, zevzeklik için birbirinin etini, kemiğini yemeğe, kanını içmeğe çalışacak? Ne zamana kadar yalnız içimizden biri doğarsa sevineceğiz? Doğanlardan biri ölürse ağlayacağız? Sağ kalanlar mādâme'l-hayat birbirimizi iz'ac (rahatsız) edip duracak?

İnsanı peder hâsıl eder, kabile (aile) doğurtur, anne besler. Fakat cümleyi yaratan 'feyyâz-ı kerime'dir ki, zâtına ibadet, sun'una (eser) marifet, dine hizmet, ibâdına şefkat irade ediyor.

İnsan bir memlekette bulunur fakat medâr-ı saadeti, hâfız-ı hayatı, odalarımızda yakmak için İngiltere'den buralara kömür, hastalarımıza deva için bahr-i muhit adalarından İstanbul'a kınakına getirilmesine sebep olan insanıyettir ki, insanlar arasında kardeşlik ve her biri diğerlerinin maddî ve manevî ihtiyaçlarına yardım için hazırırlar.

İnsan bir hânede (evde, aile ortamında) bulunur fakat kendisinin, ailesinin istiklal ve rahatına kefil olan, bir de vatan vardır ki bizden vatan evlatlarının çoğalması ve terbiyesi (eğitimi) ile istiklal ve rahatının korunması konusunda hizmet beklemektedir.

*Şimdi bir ilâhi ibadete bedel babamıza isyan mı edeceğiz? Hizmeti, din ve ailemize hizmet etmekten ibaret mi bileceğiz? Marifet-i sun' için sıla-i rahm hususunda olan gafletimizi mi arz edeceğiz. Kullara şefkat yerine mirası kendimize intikal edenlerin ölümünü temenni ile mi meşgul olacağız? İnsanlık kardeşliğini, kardeşlerimizi bir kaç kuruş karşılığında zaptiyeye vermekle mi öğreneceğiz? **İnsanlığa bu türlü aileler teşkiliyle mi yardımcı olacağız?***

Bu makaleye göre Osmanlı, “çocuk, anne babalar toplumdur” ama bu aile mutsuz bir ailedir;

Çünkü çocuk, anne babalar evi çekilmez hâle getirir. Kadın kocasını, koca karısını taciz ve mutsuz eder.

Çocuklarımızın hakkı...

Namık Kemal soruyor?

Vatan evlatlarının çoğalmasına çocuklarımızı daha anne rahminde öldürmekle ve doğanlarını körükçü oğlu macunu veya afyon şurubu ile zehirlemekle vücutlarımızı müskirât denilen zehr-i müzmin ile helâk eylemeye mi hizmet edeceğiz? Çocuklarımızın terbiye ve eğitimini daha kendi çocuklarımızın hakkını öğrenmemekle mi başaracağız? Kendi bağımsızlığımızı bir kaç kusura feda etmekle mi vatanın bağımsızlığını koruyacağız? Kendi hânelerimizin rahatını bozarak mı vatanın rahat ve huzuruna yardımcı olacağız?

Bir memleketin evleri bir evin odalarına benzer. Her odasında devamlı bir nefret, her gün bir kavga olan evlerde rahat mı olur? Huzur mu kalır? Dirlik düzenlik mi kalır? Mutluluk mu meydana gelir?¹¹

Münif Paşa (1830-1910)

Eğitimde müdahalenin niteliği ve sonuçları üzerinde düşünce ve yaklaşım sahiplerinden biri de bir başka Tanzimat aydını Münif Paşa'dır. Bu konuyu ele aldığı “Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan=Çocuk Eğitiminin Önemi” başlıklı makalesinde, çocukların kabiliyetlerine uygun meslek ve eğitime yönlendirilmelerini; çocuğa karşı ruhsal ve fiziksel baskının olumsuzluklarını dile getirir.

Bizim okullarda yolsuz (uygun olmayan) bir şey daha vardır ki bu aşamada onun da açıklanmasından geri durulamaz. Bundan amacımız, zaval-

11 Namık Kemal'in aile makalesinin içerik bilgisi hakkında burada yer alan ayrıntılar için bkz: İsmail Doğan, Osmanlı Ailesi, Ankara, 2001, s. 96-102.

*lı çocukların dayak ile te'dip olunması (terbiye olunması) hususudur.(...) Her veçhile haklarında letâfet ve nezâketçe muamele olunması lazım gelen çocuklar hakkında şu hareket, doğrusu reva görülmemelidir. **Çocuklardan, öğretimde tembellik ve gevşeklik ya da çirkin bir eylem ve davranış görüldüğünde mutlaka dayak ile cezalandırılmaları gerek-meyip türlü türlü terbiye yöntemleri vardır ki, yoluyla icra olunduğu hâlde bunların her birisi bir çok değnekten ziyade etkili ve işe yarar olduğunda kuşku yoktur. Örneğin, bazı kere uygun lisan ile uyarmak veyahut yer ve konumunu değiştirmek ve bazı kere diğer öğrenciler okuldan çıkmaya izin aldıkları hâlde bir süre okulda tutmak ve daha alâsı okuduğu dersi kabahatine göre yirmi otuz ve daha ziyade defa yazmağa mecbur etmek gibi tedbirin amacın gerçekleşmesine yete-bileceği denenmiş ve kabul edilmiş şeylerdir.***

Gerçekte zararlı olan işte bu dayak yöntemi, eşek gibi zor anlayan ve aynı zamanda inatçı olan hayvanlara mahsus olup, şerefli insan cinsi ve özellikle çocuk gibi bünyesi nazik olanlar hakkında bu muamelelerin icrası mümkün değildir. Bunun bedence getirebileceği zarar şöyle dursun, kötü manevî etkisi de bilinmektedir. Çoğunlukla bu durum, onların tahammüllerini yok ettiğinden, çocukların hakaret ve miskinliğe alışkın olarak ömürleri boyunca gururlarını (izzet-i nefislerini) koruyamayacakları kesindir.¹²

Müdahale Konusunda Yeni Pedagojik Boyutlar

Günümüzde çocuklara müdahale konusu modern pedagojiden beslenmekle birlikte, tamamen bu çağa özgü yeni boyut ve açılımlara sahiptir. Modern pedagoji, çocuğun ve çocukluğun özel bir döneme ait aidiyetini öne çıkarmış; çocuk eğitiminde nelerin yapıp yapılmayacağı hususlarına vurgu yapmıştır. Elbette böyle bir algı denemesi, eğitimin tanımını da bu doğrultuda sınırlamıştır. Bu bağlamda ortaya konan eğitim tanımlarına yakın planda bakıldığında, sözü edilen sınırlılıkları görmek de mümkündür.

Çeşitli tanım denemeleri

Gerçekte eğitim kavramının çeşitli tanım denemelerinde öne çıkarılan nokta, insan davranışlarında istenen yön ve doğrultuda değişmelerin meydana getirilmesi düşüncesidir. Bu durumu, tanımların bir örneklemini içinde kolaylıkla seçmek mümkündür:

¹² Münif, "Ehemmiyet-i Sıbyan", *Mecmua-i Fünûn*, 1279, C. 1., S. 5, s. 185.

“Eğitim, toplumsal hayata henüz hazır olmayanlara yetişkin kuşaklar tarafından uygulanan bir etkidir. Amacı, çocukta (ya da bireyde) hem bir bütün olarak siyasal toplumun, hem de bireyin bağlı olduğu iş çevresinin kendinden istediği belirli sayıda fiziksel, entelektüel ve moral (ahlaki) yetenekleri meydana getirmek ve geliştirmektir (Durkheim, 1956, s.71).

“Doğamızın gelişim hedefine ulaşmamız amacı ile gerek kendimizin yaptığı, gerek başkalarının bizim için yaptıklarını kapsar. Geniş anlamda eğitim, amacı başka başka olan şeylerin, insanın karakteri ve meleke(yeti)leri üzerinde icrâ ettiği dolaylı izleri içerir; yasalar, hükümetler, sanat eserleri hatta insanın iradesi dışında olan iklim ve toprağın kanunu gibi fikir hadiseleri, bu izleri icrâ eden etmenlerdir” (H.Spencer’in bu tanımı için Bkz: Bilhan, 1996, s.11).

“Bireydeki fiziksel, entelektüel ve ahlâki yetilerin geliştirilmesi eylemidir” (Larousse).

Bazı çağdaş Türk eğitimcilerinin tanımları da şöyledir:

“Belli bir toplumun varoluşunu ve ilerleyişini güvenceye bağlamak amacıyla üyelerine gerekli bilgi, beceri, düşünce ve davranış kalıplarını aktarması sürecidir” (Tan, 1979, s.157).

“Çocuğu veya ergeni bedensel, ruhsal, zihinsel, toplumsal, ahlaksal yönleri ile oluşturmak ve geliştirmek için onun varlığındaki değer kaynaklarını ortaya çıkarmaya yönelik yöntem ve tekniklerinin eyleme dönüştürülmesi” dir (Bilhan, 1996:14).

“Bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir” (Ertürk, 1972:12).

İstendik davranış sorunu

Verilen bu denemeler büyük ölçüde Emile Durkheim (1858-1917)’in tanımından esinlenmiş örneklerdir. Bu denemeler, yetişkinleri, yetişmekte olan kuşaklar karşısında hem sorumlu ve hem de yükümlü (mükellef) kılmaktadır. Bütün bu tanımlarda insan ve insan yavrusunu merkez alan bir ortak özellik bulunmaktadır. Geniş anlamda doğal ortam içinde, dar anlamda ise toplumsal ortam içinde eğitime konu olan insan yavrusu ve onun belirtilen boyutlarda kendi dışındaki ortamlara uyumu, kavramın tanımının esas alınan noktasıdır. Uyumun sağlanması ise yetişkinlere yüklenen bir görevdir. Bu durumda eğitim olayının bir ucunda hayata henüz bedensel, ruhsal, toplumsal ve moral olarak hazır olmayan insan yavrusu yani yetişmekte olan kuşaklar

(çocuk ve gençler), diğer ucunda ise yetişkinler bulunmaktadır. İşte *eğitim*, bir anlamda bu iki ucun birbirine karşı sorumlulukları çevresinde *yetişkinleri, yetişmekte olan kuşaklar karşısında yükümlü kılan toplumsal bir olaydır*. Bu çerçevede eğitim, genç kuşaklara, yetişkinlerin yaşayan ya da geçmişte kalan kültürleri aktarma süreci olarak da ortaya çıkmaktadır. Kültürün yaşayan boyutu ise mevcut toplumsal değer ve alışkanlıklar ile davranış biçimlerinin, toplumsal ilişki ve etkileşimlerin öğretilmesi, benimsetilme sürecidir.

Ancak özellikle eğitim tanımında “istendik değişme meydana getirme” boyutu üzerinde biraz durmakta fayda vardır. Çünkü burada yazarın kendine özgü ifade biçimi olarak üretmiş olduğu “istendik” sözcüğü, tanımdaki anahtar sözcüktür. Bu sözcükle bireyde, bireyin dışında ve özellikle eğitime konu olan çocukların dışında, onlara yakıştırılan istenen ve öngörülen kalıplarda davranışlar öne çıkarılır. Çocuğun ve gencin nasıl davranması gerektiği, neye göre hareket etmesi gerektiği üzerinde kafa yoran birileri vardır ve onlar da yetişkinlerdir. Böyle bir eğitim tanımı yetişkinlerin, genç kuşakların, kendilerinin öngördüğü ve belirledikleri davranış modellerini benimseyerek içselleştirmeleri gerektiğini öne çıkarır. Oysa eğitim, gençlerin bugüne olduğu kadar geleceğe hazırlanmalarını, gelecekte kendi yetenek ve yönetimleriyle ayakta kalabilecek bir sosyalleşmeyi öngörmektedir. Belli bir dönemin değerler dünyasına ve alışkanlıklarına sahip olan yetişkinlerin istediği ve öngördüğü davranış kalıpları, çocukları, dondurulmuş bir zaman diliminde görmekten kaynaklanır. Ancak yetişkinlerin belki günümüze cevap veren değer, alışkanlık, beceri ve yeterlilikleri (hazırbulunuşluk düzeyleri), yarına ve geleceğe yeterli değildir. Durum böyleyken bugünü ve içinde bulunduğumuz zamanı çocuk sosyalleşmesiyle ilgili ideal bir zaman kabul etmek mümkün olmamaktadır. Eğitime yakıştırılan “istendik değişme” boyutu, bu bağlamda çocukların bütün zamanını ve geleceğini bugünde görmek anlamına gelir. Çünkü istendik davranış, yetişkinlerin istediği davranıştır ve yetişkinler de başta onların ait oldukları sosyalleşme dönemi (Örneğin 1950’li 60’lı, 70’li, 80’li yıllar vs.) olmak üzere bütün hazırbulunuşluk kabiliyetleri, yaşadıkları geçmiş üzerinden bugünle, günümüz değerler dünyasıyla sınırlıdır. Oysa çocuklar, yetişkinlerin olmadığı ve yer almayacakları bir gelecekte yaşayacaklardır. Ortadoğulu bilge *Halil Cibran*’ın dediği gibi çocuklar bugünde değil, gelecekte yaşarlar. İşte Cibran’ın bu anlamdaki öngörüsünü içeren dizeler:

“Sizin çocuklarınız, sizin için dünyaya gelmemişlerdir.

Onlar hayatın özlemi, hayatın oğulları ve kızlarıdır.

Onlar sizin aracılığınızla dünyaya gelirler ama sizden değildir.

Onlar sizinle beraberdirler ama size ait değildir.

Siz onlara sevginizi verebilirsiniz ama düşüncelerinizi değil. Çünkü onların kendilerine özgü düşünceleri vardır.

Siz onların vücutlarını bir yuvaya koyabilirsiniz ama ruhlarını değil.

Çünkü onların ruhları, geleceğin evinde otururlar ki, siz bu evi ziyaret değil, düşünüzde bile göremezsiniz. (Cibran çevirisi, Ankara: Tarihsiz).

Bu vizyonu, böyle bir geleceği ön görmeyen eğitimin, tanımda olduğu gibi eylem ve uygulamada da başarılı olması mümkün değildir.

Elbette eğitimin tanımında ortaya çıkan bu sınırlılık her ne kadar dönemi için (sanayi dönemi) anlaşılır olmakla birlikte, masum bir tanım denemesi olmaktan çıkmaktadır. Çünkü yetişkinlere yüklenen eğitim yükümlülüğünün sınırlarını çizerek bu görevin nerede başlayıp biteceğini kestirmek mümkün değildir. Yetişkin olarak anne-babaların, eğitici olarak öğretmen ve hocaların nerede duracakları belli olmamaktadır. Bu da çocuğa ve müdahale ve genellemeler için yetişkinlere hak ve meşruiyet kazandıracak hareket alanını oluşturur. Bu bağlamda bir adım daha atılarak denilebilir ki, eğitim adına ortaya çıkan bireysel ve kurumsal tüm girişim ve uygulamalarda, gücünü ve anlamını sanayi toplumu değerlerinden alan bu algı denemesinin rolü ve etkisi bulunmaktadır. Sanayi toplumu, genç kuşakları, anne babaların, yetişkinlerin ve toplumun isteklerine uygun form ve mesleklere yöneltilmektedir. Devlet bu istekleri şekillendiren, denetleyen, yönlendiren; beklentileri karşılamak için de yeni statü ve roller üreten bir aygıttır. Çocukların kendi istekleri, doğal yetenek ve eğilimleri, sözü edilen bağlamın genel sınırları içinde karşılık bulur. İşin özü, sanayi toplumunun eğitim algısında aileden başlayarak, mahalle, sokakla biçimlenen; işyeri ve siyasal zeminde çeşitlenen toplumsal hayat, üzerinde geliştiği bütün toplumsal kurumlara yetişmekte olan insanlara müdahale ve denetimi yetişkinler için bir hak olarak görmektedir.

Yeni Algı Yeni Eğitim

Sanayi toplumundan devreden ve eninde sonunda eğitimde müdahaleye neden olan eğitim algısının bugünün kültür dünyasına yetmeyeceği son derece açıktır. Birçok nedenle birlikte değişimin baş döndürücü hızı ve buna

bağlı teknolojik ve toplumsal sonuçlar, böyle bir eğitim algısının yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Bu aşamada eğitimin amacı ve işlevi konusunda Arnold Toynbee'nin şu tespitleri üzerinde düşünmek gerekir:

*"Eğitimin amacı, çocuğun mümkün olan en erken yaşta kendi kendisinin eğitmeni olarak hareket etmeye başlayacak şekilde teçhiz edilmesidir (donatılmasıdır). Yetişkin neslin yetişen nesle karşı görevi, nihayet reşit olduğunda -bir insan, mümeyyiz olduğunda- kendi kendine düşünerek tercihte bulunabilmesi için gereken ahlaki ve zihinsel araçları vermektir"*¹³

Bu tanım en erken yaşlarında çocuğun kendi doğal yetenek ve tepkilerini (reflekslerini) kullanabilmeyi öngörmektedir. Bunun için anne babalara düşen, bu yeteneklerin kendi talep ve beklentileri doğrultusunda biçimlenmesi çerçevesinde bir yönlendirme ve müdahale değil, bilakis çocuğun kendi kabiliyetleri üzerinde belirleyici olmasının sağlanmasıdır. Bunun üzerinden elbette yetişkinler eğitimin kültür aktarma işlevine uygun olarak çocuklara ahlaki, duyuşsal, zihinsel ve bilişsel araç ve olanakları sunmakla yükümlüdürler. Çocuğun reşit olma aşamasına kadar getireceği, katı ve sıkı ebeveyn (anne baba) müdahalesinden arınmış bu özgür sosyalleşme süreci, ilerleyen dönemde kendisine, kendine özgü tercih kabiliyeti kazandıracaktır. Bu aşamada çocukların kendine özgü sözcükleri, imgelem ve terimleri olacaktır. Başkalarının (yetişkinlerin) değil, başkaları üzerinden değil, kendi sözcük ve imgelemeleriyle, kendi özgün ifade biçimlerini yaratacaklardır.

Toynbee'nin bu tanımı, pedagoji tarihimizin özgün isimlerinden Baltacıoğlu'nun yorumlarında daha açık olarak ortaya çıkar:

Baltacıoğlu, çocukların yetişmesinde, eğitim yoluyla topluma katılmalarında, gerçek öğreticinin ve eğiticinin öğretmen değil, doğal ve toplumsal çevre olduğunu savunur. Bu düşünce büyük ölçüde Rousseau'nun pedagojisiyle benzerlik gösterir. Eğitim, insan doğasını ve ondaki yetenekleri değiştirmeye zorlamamalıdır. Ona göre "eğitim işi bahçıvan işine benzer. Bahçıvanın yapacağı iş, elma ağacına armut verdirmek değildir. Elma ağacına elma vermeyi öğretmek de değildir. Bahçıvanın yapacağı iş, elma ağacının elma vermesi için gerekli olan dış şartları sağlamaktır. Toprak, hava, güneş, su gübre gibi şartlar sağlanınca ağaç yemişini kendi kendine verecektir. Eğitim işinde de böyledir. İnsan dışarıdan yetiştirilemez. Yetişme şartları varolunca insan kendi kendine yetişir. Terbiye etmek yoktur, terbiye olmak var-

13 Arnold Toynbee, *Hatıralar, Tecrübelerim*, İstanbul 2005, s. 209.

dır” (Baltacıoğlu 1964: 15). Bu görüşler, yetişkinlerin eğitimdeki bilinen klasik rollerini sınırlamaktadır. O hâlde yapılması gereken şey, olanca teknik ve yöntemleriyle doğal ve toplumsal bir çevre yaratmaktır. Çünkü insan etkisi ve müdahalesi olarak açıklanabilecek her eğitsel uygulama, eğitimin doğasını, dolayısıyla eğitime konu olanların yeteneklerini bozmaktadır.

Eğitimin “istendik davranış değiştirme” aracı olarak görülmesi hâlinde ise yeni kuşak eski kuşağın bir kopyası olmaya mahkûmdur. Böyle bir eğitim, genç kuşakları, kendinden öncekilerin sözcükleri ve değerlerini tüketen ve sürekli onları üreten; değişim karşısında pek fazla istekli olmayan “statüko-cu” bir tutuma daha yakın hâle getirecektir.

Müdahalenin Yol Açtığı Sorunlar

Müdahale aile ortamında giderek bir engelleme olarak hayata geçer. Aile ortamındaki müdahalenin çocuk ve gençler üzerinde yol açtığı sorunlar şu başlıklar altında toplanır:

- Sosyal sorunlar
- Ruhsal sorunlar
- Pedagojik sorunlar

Sosyal Sorunlar

Aile içinde müdahale sözle, davranışla, ruhsal ve fiziksel baskıyla ortaya çıkar. Anne babalar, çocukların tüketim alışkanlıklarından başlayarak, arkadaşlıklarına ve arkadaşlıklarına; gördükleri ve görecekleri eğitime, yöneldikleri mesleklere ve özel ve kişisel yetenek ve eğilimlerine varıncaya kadar müdahil olurlar. Çocuğun sosyal hayatına ve ilişkilerine bu geniş hareket alanında yapılan müdahaleler, eylemi masum olmaktan çıkararak çocuklar üzerinde çoğu kez olumsuz sonuçlara neden olur. Sürekli denetim altında olan, davranışlarında yakın baskıyı hisseden bireylerin kendilerini özgürce ve yalın olarak ifade edebilmeleri çok zordur. Bu baskının, çocuğun asabiyet ruhunu zedelediğini öne süren İbn Haldun’u tam bu aşamada hatırlamakta yarar: Baskı altında olan çocuklar dürüst ve açık fikirli olmak yerine, cezalandırılma korkusu altında şahsiyetleri ezilmiş; ikiyüzlü, zayıf karakterli, zayıf kişilikli ve hilekâr tipler hâline gelirler. Zamanla bu davranışlar onlarda bir alışkanlık ve karakter hâlini alır.

Baskı, müdahalenin kaçınılmaz bir nihai aşamasıdır. Aile içi sosyalleşmesini baskı altında geçiren bireylerin sağlıklı bir süreç yaşamadığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak toplum için yararlı olan “sosyal” bireyler yerine “a sosyal”

bireyler topuma katılır. Elbette “a sosyal” olmanın olumsuzlukları, yalnızca bireyin kendisiyle sınırlı kalmaz.

Ruhsal Sorunlar

Müdahale engellemelerin ruhsal sonuçları üzerinde esaslı olarak duran uzmanların başında Erich Fromm gelir. Fromm’a göre müdahale, bir gerginlik vesilesidir. Herhangi bir istekleri veya gereksinimleri engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve ergenlerde saldırgan davranışlar görülür. Bu türden saldırgan davranışlar, engellenen amaca şiddet kullanarak ulaşma yolunda çoğu zaman boşa çıkan girişimlerdir. Bunu yok etmek amacıyla değil, yaşamak amacıyla girişilen bir davranış olduğu açıktır. Gereksinimlerin ve isteklerin engellenmesi, birçok toplumda bugüne kadar süregeldiğine göre, şiddetin ve saldırganlığın sürekli olarak yaratılmasında ve sergilenmesinde şaşılacak bir şey yoktur (From, 1979: 20). Denetleme olanakları çok zor olmakla birlikte ebeveynlerin çocukları üzerinde ruhsal baskı, yasal olarak yasaklama ve bu konuda devlete görev yükleme çalışmaları, günümüzde en çok Batılı ülkelerinde sıklıkla gündeme getirilmektedir. Almanya bu konudaki çalışmaların önceliğine sahip bir ülkedir. Bir dönem Alman Parlamentosu Bundestag’ta Alman Medeni Kanunu’nun 1631. Maddesi, “eğitimciler, çocuklar üzerinde onur kırıcı önlemler alma hakkına sahip değildirler” önermesinden güç alarak tıpkı fiziksel darp ve dayak yasağında olduğu gibi ruhsal tahribata yol açan söz ve simgelerin yasaklanması tartışılması sözü edilen girişimlerin en çarpıcı olanıdır. Buna göre Bundestag’ta ruhsal tahribata neden olan cezalar ve yaptırımlar tartışılmış ve olası yaptırımlara konu olan eylemler şöyle sıralanmıştır: Çocukları bilerek aşağılama, sevgiden yoksun bırakma, sürekli çekiştirme, kötü ruhlarla korkutma, paylama ve azarlamalar.¹⁴

Pedagojik Sorunlar

Çocukların ilgi ve yetenekleri üzerinde yapılan müdahaleler pedagojik sorunlara yol açmaktadır. Yetenekleri ve ilgileri yönlendirilen ve bu konuda giderek anne baba, öğretmen ve eğitici baskısını hisseden çocuklar, istem dışı meslekleri yapmak zorunda kalırlar. Genellikle anne babaların bu bağlamda müdahale vesileleri, kendi kötü tecrübelerini çocukları aracılığıyla aşma düşünce ve istekleridir.

14 Susanne Krausse, “L’Éducation à l’est à L’Ouest Peut-il Interdire Aux Parents La Crauté Mentales Envers Leurs Enfants”, *Documents, Revue Des Questions Allemands*, N° 2/92, 106-109.’dan İ. Doğan, “Batı ve Doğu Almanya’da Eğitim”, *İletişim ve Yabancılaşma*, İstanbul, sistem Yayıncılık 1998, s. 358.

Sonuç

Müdahale ve engellemeler, yetişmekte olan kuşakların kendi doğal gelişme seyrini ve onların toplumsal debisini değiştiren bir yetişkin denetimidir. İçinde iyi niyet olsa bile giderek müdahaleler, koruma ve kollama ile engellemelerin kaçınılmaz sonucu olan baskıyı da beraberinde getirir. Bu durum, zamanı ve çağı, ebeveynlerin değerler dünyasında donduran bir pedagojik (eğitsel) uygulamadan başka bir şey değildir. Oysa dünya değişmektedir ve önemlisi aile ve eğitim ortamlarında bu tür bir pedagojik etki altında olan genç kuşaklar ve “onların ruhları” Ortadoğulu bilge Halil Cibran’ın deyişiyle *Öyle bir gelecek evinde otururlar ki, yetişkinler bu evi ziyaret değil, düşlerinde bile göremezler, göremeyeceklerdir.*

Bu bakımdan insan etkisi ve müdahalesi olarak açıklanabilecek her eğitsel uygulama, eğitim doğasını, dolayısıyla da eğitime konu olan yetenekleri bozmaktadır. Baskı, müdahale ve sıkı denetimle “karınızı bile değiştiremezsiniz” diyen Mevlâna’dan yüzyıllar sonra Batılı bir şairin (T.S. Eliot: 1888-1965) şu sözleri üzerinde bir kez daha düşünmeliyiz:

“Hiçbir insan bir başkasını kendisine benzetecek kadar mükemmel değildir.”

KAYNAKLAR

- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *Pedagojide İhtilal*, İstanbul 1964.
- DOĞAN, İsmail, *Osmanlı Ailesi, Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Ankara Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- ELLOT, T.S., *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çev.: Sevim Kantarcioğlu, Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- KANAD, Halil Fikret, *Pedagoji Tarihi*, İstanbul MEB Yayınları, 1963.
- KRAUSSE, Susanne, "L'Éducation à l'est à L'Ouest Peut-il Interdire Aux Parents La Crauté Mentales Envers Leurs Enfants", *Documents, Revue Des Questions Allemands*, N° 2/92,106-109.'dan İ. Doğan, "Batı ve Doğu Almanya'da Eğitim", *İletişim ve Yabancılaşma*, İstanbul, sistem Yayıncılık 1998, s. 358-361.
- MÜNİF, "Ehemmiyet-i Sıbyan", *Mecmua-i Fünûn*, İstanbul , 1279, C. 1., S. 5, s. 176-185.
- NAMIK KEMAL, "Aile", *İbret Gazetesi*, 19 Teşrinisani 1888, 18 Ramazn 1289 (1872), Sayı: 56, s. 1-2.
- TOYNBEE, Arnold, *Hatıralar, Tecrübelerim*, İstanbul, Klasik Yayınları, Eylül 2005.

1990'DAN GÜNÜMÜZE AİLEDEKİ YAPISAL DÖNÜŞÜMLERİN TÜRK SİNEMASINDA TEMSİLİ: DEĞİŞEN AİLE İÇİ İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM ÖRÜNTÜLERİ

REPRESENTATION OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF THE
FAMILY IN TURKISH CINEMA SINCE 1990: CHANGING PATTERNS
OF FAMILY COMMUNICATION AND INTERACTIONS

Prof. Dr. Nimet ÖNÜR

Ege. Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Bölümü

ÖZET

Bir kitle iletişim aracı olarak sinema, yer verdiği aile temsilleriyle dönemin toplumsal ilişkilerini yansıtmaktadır. Aile kurumu, her dönemde, içinde bulunduğu toplumla karşılıklı etkileşim hâlinde olup, yerine getirdiği işlevleriyle hem toplumu etkilemekte, hem de toplumdan etkilenmektedir. Filmlerdeki aile temsillerinin değişen iletişim etkileşim biçimleri, topluma yansımakta, aile içi ilişki ve etkileşim sürecindeki değişim yönü üzerinde etkili olmaktadır.

1990 sonrasında küreselleşme süreciyle yaşanan ekonomik dönüşümler, bireylerin çalışma yaşamını etkilemiştir. Sinemanın yanı sıra, iletişim teknolojileri altyapısının gelişmesi ve kültür endüstrileri ürünlerinin artan dolaşımı ile kültürlerarası ilişki ve etkileşimler daha yoğun hâle gelmiştir. Yeni yaşam tarzları-

ABSTRACT

Cinema is reflected the current social relations via representation of family as a mass media. The family institution is interacted with society every area. Families are affected the society as a means of their functions. Changing family interactions of representation of family in the cinema are reflected to society and it is affected on orientations of continual family interactions.

The economic transformations are imposed on quality of working life of individuals in the process of globalization after 1990. The cinema as well as the increasing circulations of culture industries products around the world by the force of development of communication technologies infrastructure, have become interactions intensely. Today's world lifestyles, new social relationships

nın ilişki ve etkileşim kalıpları, aile içi iletişim ve etkileşim örüntülerini değiştirmiştir. Böylelikle küreselleşme sürecinin dinamikleri, aile yapısı üzerinde bir dönüşüm sağlarken, aile içinde bireylerin konumu, rolleri ve bu rollerin anlamları değişmektedir. Her konudaki "kısa ömürlülük" aileye de yansımakta, bireyselleşmiş toplumun üyelerinde fedakârlıkta bulunma, zorluklara rağmen birliktelikleri sürdürme eğilimleri giderek azalmaktadır. Katı bir hedonizmin öne çıktığı ve her şeyin metalaştığı bir dünyanın mantığı içinde, aile birlikteliği ve sürdürülebilirliği, tartışılabilir hâle gelmektedir. Postmodern dünyanın yeni yaşam ve kimlik arayışında, özgürlük arayışlarının gereği arzusun tükendiği anda ayrılmayı ve yeni arzu nesnelere yönelmeyi kolaylaştıran geçici birlikte yaşama biçimlerine dönüşen aile ilişkileri, aile içi iletişim örüntülerinin bir sonucuymuş gibi görülebilmektedir. Oysa aile bireylerinin aralarında etkileşimi biçimlendiren iletişim süreci, küresel dünyanın kültürlerarası ilişki ve etkileşim süreçlerinin yörüngesinde ilerlemektedir. Sinema yer verdiği temsilleriyle hem bu değişimi yansıtmakta, hem de "biri ideal tip" olarak bireyleri, yeni rasyonalitelere taşımaktadır.

Bu çalışmada, 1990 sonrası Türk sinemasından seçilen örnek filmlerdeki aile temsilleri dikkate alınmaktadır. Modern geleneksel farklı aile yapıları ve değişen iletişim ilişkileri temel alınarak analiz edilmektedir. Böylelikle, görünürdeki aile içi değişimleri hareket ettirici dinamiklerin toplumsal boyutları yorumlanacaktır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, modernleşme, aile içi iletişim, tüketim kültürü, kimlikler

and interactions have been changed patterns of communication and interaction in family Thus while the dynamics of globalization are procuring the transformations, the family structure , the roles, of individual and their ascribing meanings to them in the family, are changed.

"Ephemerality" of all issue have been reflected to family. The coupling prolongation tendencies, making self sacrifice in regardless of individualistic society's member are dwindled Because the logic of world that strict qualitative hedonism is prominent and everthings are commodified, The family togetherness is become a highly controversial topic. The family relations which is transformed to temporarily living together and cohabiting styles facilitate , paving the way for orientations to a new the desired objects at the end of desire, are perceived as the result of family patterns but individuals are seeking new life and new identities in postmodern era. However the communication processes formed via the interactions among family members is moving to orbit of inter cultural and relations and interactions's processes. The cinema is both reflected these changes and it is moved the individuals to new rationalities as ideal type.

In this study, it is considered representations of family in selected Turkish films after 1990. It is analyzed modern and traditional family structures based upon changing communication relations Thus it is try to prove the apparent dynamics motivated changes in families and so that it will comment on social attributes of them

Key Words: Globalization, modernization, family communication, consumer culture, identities.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze aile, her dönemde toplumların bir alt sistemi olarak içinde bulunduğu topluma göre yapılırken, aile içi ilişki ve etkileşimler de toplumun kültürel değer ve norm dizgelerine göre düzenlenmektedir. Dolayısıyla dönemin ekonomik ve kültürel dönüşümlerinden aile kurumu etkilenmektedir. Modern endüstri toplumlarında ve endüstri öncesi geleneksel toplumda aile, toplumun temel kurumudur. İçinde bulunduğu topluma göre yapılırken, aile içi ilişki ve etkileşimler, dönemin egemen değerler sistemine göre biçimlenmektedir.

Üç kuşağın bir arada yaşadığı endüstri öncesi geleneksel toplumda geniş aile, toplumun temel örgütlenme biçimidir. Soy zinciri güçlüdür. Endüstri toplumunda ise çekirdek ailedir. Bu toplumlarda aile temelli toplumsal örgütlenmeler, ulus devletlerin aile politikalarıyla egemenliğini sürdürmektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısı 1990'lardan sonra, ulus devletlerin etkisinin geri çekilmesi, bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon olanaklarının yaygınlaşması ve daha yoğun kullanımıyla birlikte yaşam biçimi anlayışını değiştirmiştir. Aile kurumunun yapısı ve işlevleri, aile içi etkileşim düzeni bu değişimden etkilenmiştir. Çünkü yaşanan ekonomik dönüşümler ile birlikte, küresel kültürün yerel ve ulusal kültürlere nüfuz etmesi nedeniyle, yaşam tarzlarının ve aileyi oluşturan bireylerin kimlik algılarının değişimleri, aile içi etkileşimleri yeni boyutlara taşımıştır. Bireylerin değişen mesleki statüleri ve çalışma koşulları, aile içi rolleri etkilerken, küresel tüketim kültürünün tanımladığı kimlik tanımlamaları, yaşam biçimi algıları, aile içi ilişkileri, küresel dünyanın talepleri yönünde değiştirmektedir.

Sinema, kitleleri harekete geçiren bir kitle iletişim aracı olarak yer verdiği aile temsilleriyle bu dönüşümleri yansıtmaktadır. Küresel kültür akımlarının etkisini hissettirdiği 1990 sonrası döneme ilişkin Türk filmlerinde aile bireyleri, hem aile içi konum rol beklentileri, hem de otorite ve karar verme süreçlerine katılım bakımından yaşanan değişimler, aile içi iletişim sürecine de yansıtmaktadır. Bu çalışmada, filmlerde yer alan aile temsilleri temel alınarak, iletişim ve etkileşim süreçleri irdelenmektedir.

2. KÜRESEL KÜLTÜR AKIMLARI KARŞISINDA AİLE BİREYLERİNİN KİMLİK DÖNÜŞÜMLERİ

Günümüzde iletişim teknolojilerindeki devasa gelişmeler, kültürler arası iletişimi daha yoğun bir hâle getirmiştir. Ulus devletlerin aile bireylerini yönlendiren toplumsal politikaları, gündelik yaşamın gereksinimleri karşısında

giderek önceki etkisini/yaptırımlarını kaybetmektedir. Yeni teknolojilerin yarattığı olanaklar içinde üretimden tüketime, giyim kuşam tarzından yaşam biçimine kadar her alan, dünya kültürlerinin etkisi altındadır. Dolayısıyla küreselleşmeye bir alt yapı hazırlayan bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon alt yapısı üzerinden gelen mesajlar, kültürleri melezlemektedir.

Küreselleşme süreci iki zıt paradigmada ilerlemektedir. İlki Avrupa-Batı merkezci olması ve kültürlerin Avrupa kültürü karşısında bir değişim içine girmesidir. Diğeri ise, Avrupa modernitesinden bağımsız bir dünya sistemi merkezine doğru kültürlerin eğilim kazanarak küreselleşmesidir. Bu sistem, kendi kendini yenileyen ve güçlendiren bir dünya sistemidir¹ Dolayısıyla telekomünikasyon ağlarının ve internet ortamına erişimin gerçekleşebildiği her yerde yerel kültürler üzerine bir kültürel akış söz konusudur. İletişim olanakları üzerinden gerçekleşen bu değişim, kültürleri kendi iç dinamiklerinden ve coğrafyalarından kaydırmaktadır.

Küreselleşme, böylelikle toplumlarda yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu konuda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Robertson'a göre küresel kültür, yerel kültürlerle bir tür benzerlikler de üretmektedir. Küresel kültüre bir bütün olarak benzemek, salt dünyaya ilişkin söylemlere bağlanmakla değil, küresel kültüre bütün olarak bağlanmayı ve dönüşümü gerektirmektedir. Ancak sürecin aynı zamanda bir gerilim de yarattığını ileri süren Wallerstein, kültürün homojenleşmesine karşı ortaya çıkan bir direnç ve zıtlaşmanın yaratıldığını, bunun bir değişim direnci olarak "dikleşme" olduğunu belirtmektedir. Ne olursa olsun bu değişim süreci, kültürleri önceki hâlden uzaklaştırmaktadır. Stuart Hall, kapitalizmin doğası gereği genişlemeci bir devlet de kültürel farklılıkları abartı bir biçimde büyütme, yükseltme ve yüceltme olduğunu ileri sürmektedir. Ulus kültürlerin alt kültürleriyle olan önceki bağlılıklarının giderek azaltıldığı görülmektedir. Wolf ise, kültürlerdeki küresel dönüşümün, merkez-gelişmekte olan ülkeler, birinci dünya-üçüncü dünya ülkeleri, merkez ve sınırları (marjinleri) olmak üzere bir hareketlilik-dönüşüm başlatmakta olduğu görüşündedir²

Böylelikle küresel dünyada coğrafyaların çeşitli kültürlerinin sınırları, aşırı geçirgen hâle gelmiştir. Bu yaşam alanlarının küresel kültür akımları aracılığı ile mekanlarına, kimliklerine yönelik getirilen tanımlamalar, küresel düzeyin Doğu-Batı, geleneksel-modern vb. tanımlamaları olarak, küresel düze-

1 Enrique Dussel "Beyond Eurocentrism: The World System and the Limits of Modernity", The Cultures of Globalization, , Edit: Jameson F. Miyoshi M., America Duke University Press, 2003, s.3.

2 Anthony King, "Architecture, Capital and The Globalization of Culture", Global Culture, : Nationalism Globalization, and Modernity, edit, M. Featherstone, London, Sage Publication , 1990, s.408.

nin çeşitli organizasyonlarının işletilmesi ve sürdürülmesi yönünde ikili nosyonlara dönüşmüştür.

Appadurai, küresel değişimin yaşanmasında beş boyutu (scapes) belirlemiştir. Ancak bunların her biri, bir fikir veya görüntü değişiklikleri yaratmaktadır ve kişiye göre değişen anlamı da söz konusudur. İlk üç boyutta, etnik manzara (ethnoscape), teknik innovasyonların yaygınlaşmasından kaynaklanan teknik (technospaces) ve küresel finansın dolaşımının (finanscape) iç içe geçmektedir. Küresel kültürün etnik görünümü, dünya toplumlarının bireylerinin statik yani yer değiştirmeden ya da yer değiştirmiş olarak birçok toplulukları, kültürleri ve sınırlar ötesine göç etmelerini ifade etmektedir. Enformasyonun, imajların (mediascapes) ve bilginin (ideoscapes), dünyanın çeşitli kültürleri üzerine akışı, hızlı bir değişim-dönüşüm yaratmaktadır³. Bu nedenle bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon olanakları aracılığıyla dolaşıma giren yeni yaşam biçimi kalıpları, dünyanın her yerine ulaşmaktadır. Dolaşımdaki bu kültür endüstrileri, dünya kültürleri dönüştürülmektedir. Daha önce yerel kültürlerin belirlediği aile bireylerinin cinsiyet rolleri ve normlarını, rollere getirilen tanımlamaları da bu süreç değiştirmektedir. Böylelikle kültürün küreselleşmesi ve aşırı merkezileşerek belirli standartların yerel kültürler üzerine dayatılması, aileye ilişkin değerler sistemi üzerinde de etkili olmaktadır. Toplulukların aileyi yöneten önceki kültürel değerler, yeni teknolojilerin sağladığı yeni yaşam pratikleri tarafından da deforme edilmektedir. Bu durum, bireyleri muhafazakâr arayışlara yöneltmekte ya da ara çözümlerle yeni dönemin değişim sürecine adapte olmaktadır. Bazen de tamamen kendilerini kapatıp soyutlayarak ve içe dönerek kendi kültürünü yaşama mücadelesi verebilmektedirler.

Geçmişten beri gelen ve dünyanın çeşitli coğrafyalarında yer alan gerek Batı, gerekse Batı dışında kalan toplumlara dayatılan modernleşme projesinin, evrenselcilik, aydınlanma felsefesi, vb. pozitivist değerlerin tam benimsenemediği toplumlarda, küresel kültürün muhafazakar kültürel özelliklerinin benimsenme eğilimi yüksektir. Değişim, genç kuşaklarda daha hızlı olmakla birlikte, yerel kültürün toleransı temelinde ilerlemektedir. Çünkü küresel kültür içindeki geleneksel unsurlar, hem yeni pazarlama stratejilerinin yaratılmasında, hem de tüketim eğilimlerinin oluşturulmasında önemli bir unsurdur. Kültürlerarası etkileşim, “bir kültürün diğer kültür üzerinde baskın konumda yok etmediği sürece tehlikeli görülmemekte, “kültürel zenginliğe de katkıda bulunabilir” varsayımı, günümüzde bir çok araştırmacının be-

3 Barrie Axford, “Globalization”, Understanding Contemporary Society: Theories of The Present, Edit: Rowning G., Abigai H., Age Publication. London. 2000, s.246.

nimsediği bir yaklaşım biçimidir. Ancak, kültürel değişme, etkilenen kültürü giderek aşındırmakta ve çözülme yönünde bir eğilimi güçlendirmektedir. Böylelikle kültürler, bir yandan küresel kültürle benzeşme içine girerken, diğer yandan farklılıkların öne çıktığı bir süreç iç içe yaşanmaktadır. Küresel kültür akımlarının en önemli etkenlerden biri, kitle iletişim araçları ve farklı iletişim ortamlarıdır.

P. Bourdieu, kimliklerin toplumsal, tarihsel ve kültürel boyutları olan bir oluşum olduğunu ileri sürmektedir. Biz-ben ve ötekiler arasında dilin kavramlarıyla kurulan bir diyalog içinde gelişmektedir. Her bireyin içinde yaşadığı sosyal sınıfsal bir yaşam alanı olan HABİTUS, kişinin kimliğini inşa etmesinde önemli bir deneyim alanıdır. Bireyin ruhu ve bedeni arasındaki anlamları yaratan deneyimleri yoluyla HABİTUS'un grameri, yaşam biçimi içinde içselleştirilmektedir. Çünkü, insanların davranışları içinde yaşadıkları sosyal yapıdan doğrudan etkilenmektedir. Bireyin ruhu ve bedeni arasında deneyimleri sonucunda kendi kendine inşa ettiği anlamlar yoluyla HABİTUS, içselleştirilmiştir. Kimlikler üzerinden bu yolla egemen değerler yeniden üretilmektedir. Kimliklere yüklenen bu anlamlar, toplumun kimlik politikaları olarak süreklilik göstermektedir. Süreç, zamanla bireylerin kendi kimliklerinin bilincine varmasında etkili olmaktadır ⁴.

Aile bireylerinin kimliklerini biçimlendiren, onların içinde yaşadıkları sosyal çevrelerdir. Kimliği biçimlendiren söz konusu değerler, kimliğe yüklenen rolleri de belirlemektedir. Kimlikler, öncelikle cinsiyet temelinde biçimlenmektedir. Kadınlığın ve erkekliğin oluşmasına referans oluşturmaktadır. Heteroseksüelliğin kurumlaşmış olması nedeniyle, sosyalizasyon sürecinde aile ve toplumdan empoze edilen değerler sistemi ile cinsiyet kimliklerinin inşa edilmesi, evlilik ile birlikte başlayan rol ayrımı, kadın ve erkek kimliklerinin algılanmasında önemli bir süreç olup, kendiliğinden işlemektedir. Cinsiyet kimlikleri, aile içindeki cinsiyet rolleriyle ve cinsiyet özellikleriyle birleşerek benimsenmektedir. Toplumdaki idealleştirilen orta sınıf değerlerle de birleşerek, kadın ve erkek kimliklerinin kodları belirlenmektedir. Aile bireylerinin içinde yaşadıkları toplumsal ortamın sosyal dokusuna ilişkin kültürel kodlar da kimliğe ilave edildiği için, kimliğin inşası, bireylerin toplumsal aidiyetini de sağlamış olmaktadır.

Küresel dünyanın gerek merkezinde, gerekse çevresinde modernleşmenin farklı aşamalarındaki coğrafyalarda, pazar ilişkileri ve medya aracılı iletişim

⁴ Garry Taylor, Steve Spencer, *Social Identities :Multidisciplinary Approaches*, New York. Routledge, 2004, ss.1-2.

yoluyla aile bireyleri, küresel kültürün kimlik tanımlamalarıyla karşı karşıya gelmektedirler. Bazı coğrafyaların, modern öncesi döneme ait toplumsal mekânları ve bu mekânlarda geleneksel geniş aile ilişkilerinin sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu ailelere, modern öncesi dönemin yani tarım toplumlarının ya da alt sınıfların zor yaşama koşullarının olduğu yerlerde daha sık rastlanmaktadır. Geleneksel kültürün yaşandığı bazen de koşulların bir ürünü olarak kent kültürünün içinde de ekonomik ve sosyal yetersizliklerin olduğu durumlarda bir çözüm aracı olarak da aile dayanışmasına başvurulduğu için geleneksel geniş aile ilişkileri yaşanmaktadır⁵. Ancak medya yoluyla küresel kültür, farklı aile yapılarında değişimi hızlandırmaktadır. Bu nedenle aile bireylerinin kimliklerini belirleyen değerler ve normlar dizgesi, aileyi de kuran ve içinde yer aldığı toplumsal sistemin toplumsal değerleri olsa da, küresel kültür, diğer toplumsal dinamiklere eşlik ederek, aile bireylerinin etkileşim düzenini değiştirmektedir.

Urry, günümüzde, kapitalist sistemin kimlikleri inşa etmede merkezî ve belirgin olmaktan uzak olduğunu, eski anlayışların kabuk değiştirdiğini, yerleşik ve sabit kimliklerin, yaşam tarzlarının alabildiğince hızlı bir dönüşüm göstermekte olduğunu ileri sürmektedir⁶. Bilgi teknolojileri ve alt yapılarının yarattığı olanaklar, endüstri, eğlence ve medya sektörünün aracılığıyla yaygınlaştırdığı yeni değerler, yerleşik anlayış ve etkinlik kalıplarını, yaşam tarzlarını sarsmaktadır. Statü, prestij ve etkililik özelliklerinin her birinin kimliklere yüklediği başkalıklar ve parametreler, muğlak ve belirsizdir. Dönemin postmodern düşünce kalıpları ve değerleri, medya aracılığıyla dolaşıma girmektedir. Bir önceki modern/endüstri toplumundaki üreten öznenin yerine, tüketen özneyi inşa etmiştir. Artık tüketim, ideolojik bir değer ve yaşamsal bir gereklilik, kendini ifade etmenin bir yoludur. Sistemin egemen değerleri olarak, TV, sinema, reklamcılık, moda, vb. yoluyla yaygınlaşmaktadır. Tüketim edimi rahatlamak, gevşemek, özgürleşmek, vb. eğilimler, maddi edinimlerim yolunu açarken; farklı sınıf, statü, ırk, etnik, yaş, cinsiyet vb. toplumsal kategorilerin arasındaki farklılıkları göz ardı eden bir ortak alan yaratmaktadır. Gündelik yaşamı kuran dev endüstrilerin işleyişine katkı sağlayan bu süreç, bu şekilde tüketen bireyler üzerinde ilerlemektedir.

Bireyler, sahip oldukları ve içinde yer aldıkları çeşitli grupların dinsel, etnik, vb. müşterek özelliklerine bağlanarak kendi kimlik tanımlarını öncekinden farklı olarak inşa etmektedir. Üyesi oldukları ulus kültür içindeki alt kültürlerin grupları olarak, farklı kültürel geleneklerinin olduğunun bilincindedirler.

5 David Popenoe Sociology, New Jersey, Prentice Hall, inc. 1974, 215.

6 John Urry, Consuming Places, London, Routledge, 1999, s.287.

Modern toplumların, bu farklılıkların temelinde inşa ettikleri kimliklerle kurulan çok yönlü etkileşimler, ulus kimlikleri aşan küresel kimliklerle bağlantı kurulabilecek özellikler de taşımaktadır. Küresel kimlikler ve küresel kültürler, ulusal kültürler ve kimlikler kadar bağlayıcı değildir. Birçok insanlık probleminin çözümünde ortaya çıkarlar. Örn. okul, bilim, ekonomik gelişme, kişisel başarı, insanlığı sarsan çeşitli problemler karşısında birleşmek, kültürel olarak uluslararası söylemler ile benimsenmektedir. Bu durumda bireyler, ulusal kimliklerin bağlayıcılığının dışına çıkmış olmaktadırlar. Süreç ulusal kimlikleri zayıflatan eğilimler yaratmaktadır⁷. Medya ve diğer kanallardan gelen küresel kültürler, ulusal kültürleri çerçevelerler. Lyotard'ın deyişiyle bu kültürler, sanayi ötesi postmodern dönemin kültürüdür ve postendüstriyel ilişkiler yoluyla, döneminin, yani küresel kapitalizmin kültürel mantığını kurmaktadır⁸.

Küresel kapitalizmin etkili olduğu dönemin ortak kültürünü medya ve iletişim üretmektedir. Günümüz dünyası, gösterinin gerçeğin önüne geçtiği, her konuda medyanın ve yeni teknolojilerin ürettiği hiper gerçekliğin ve tüketimin öne geçtiği bir dönemdir. Aile bireyleri meta anlatıların sorgulanarak önceki kalıp yargıların yeniden sorgulanması gerektiği eğilimini belirginleşmektedir. Modern toplumun yapısını ve bütünlüğünü parçalayan ve rasyonelliği bozan bir algılama ve değerlendirme yöntemi kabul edilen bir eğilimdir. Kimlikler merkezsizdir ve parçalanmıştır. Kişi özne olarak bütünlüğünü kaybettiği için, gerçekliği algılamaktan uzaktır. Tüketim üzerinden kimlik kurmaya çalışmaktadır. Tüketim yoluyla aktif semboller kullanarak tükettiğinden, sürekli bir haz arayışı içindedir. Öyle ki tüketim artık işlevsel anlamından uzaklaşmış, bir kimlik göstergesine dönüşmüştür.

Bourdieu ve Featherstone, tüketim üzerinden “yeni orta sınıf” kavramı ile yeni kimliklerini tanımlamaktadır. Yeni orta sınıftan bireyler, özgürleşmiş yaşam biçiminin içinde kalmayı ve bu durumu sürdürmeyi benimseyen, adeta özgürlüğün peşinden koşan bireylerden oluşmaktadır. Tüketim kültürünün yeni kahramanları olmak yoluyla kendilerinin bireyselliğini gösteren her türlü eğilimde olabilirler. Geleneksel, modern ya da bunların ara versiyonları olan farklılıklarını, bir yaşam projesi içinde dışı vurmayı benimserler. Aynı zamanda bu dışavurumu kolaylaştıracak bedensel düzenlemelere giderler. Böylelikle elbiseleri, görünümeleri, deneyimleri, yaşam pratikleri ve çeşitli şeyleri bir araya getirilmesiyle oluşan bir yaşam biçimi yoluyla bireysel-

7 Boll Thomas, John George M. Thomas, Constructing World Culture: International Nongovernmental Organizations, Stanford, Stanford University Press. 1999, ss.132-133.

8 Krishan Kumar, From Post-Industrial to Post-Modernity Society, New York, BlackWell Publishing, 2005, s.147.

liklerini sergilerler. Bu dönüşümde moda oldukça güçlü bir yol göstericidir. Yeni orta sınıf kimlikleri uyaran yeni popüler stiller olarak pazarlanabilir olan popülerden, avangarda kadar her tür şeyin eğilimi bir arada kabul görebilir. Böylece yüksek kültür ile popüler kültür arasındaki farklılıklar kırılır. Eski yeni, nostalgik, fütüristik, doğal, yapay her türlü sınırlar ortadan kalkar. Bu sınıf haza aşırı derecede bağlıdır. Her türlü kurumlaşmanın ve kontrolün ötesine geçmeyi benimsedikleri için, sanayi toplumunun burjuvalarından farklıdır. Çünkü sürekli hedonist bir doyum ve duyum arayışı içindedirler⁹.

Tüketim, her durumdaki birey için yaşamsal bir yönelim olarak benimsendiğinde ise ideolojik bir fenomen ve iktidar aygıtına dönüşmektedir. Yeni toplum püriten çalışma etiğinden kopmuş, tüketimci edimlere yönelmiştir. Tüketim her tür kimliğe nüfuz etmekte, onu dönüştürerek yeniden üretmekte ve güncellemektedir¹⁰. Kentin ve kırsal yoksullarında bile, tüketim kültürünü özümsemiş olmalarından dolayı, beklentiler değişmiştir. Her durumdaki bireyler için, kentin alışveriş ve yeni yaşam alanlarını tüketme eğilimi öne çıkmaktadır. Bireylerin bastırılmış duygularını aşarak, öykündükleri yeni kimliklerini inşa etme gayreti gösterdikleri görülmektedir.

Küresel kapitalizmin tüketim kültürünün, ailedeki kadın ve erkek kimliklerine getirdiği tanımda iki tür kadın tipi vardır: "Tüketim toplumunda tüketen" ve "tüketim toplumu baskısı altında tüketilen kadın" olmak üzere. Her ikisi de baskı altındadır. Kadına, kimliğini ve statüsünü, tükettiği nesneler doğrultusunda oluşturması gerektiği mesajı verilmektedir. Böylece kadın postmodern tüketim kültürünün içinde yalnızca tüketen hâliyle konumlandırılmıştır. Bu durum, kadınların üzerine getirilen tahakküm biçimlerinden biridir. Tüketim toplumunda kadın bedeni parçalanarak ve fetişleştirilerek, en hızlı ve en çok tüketilen "nesne" konumuna yerleştirilmiştir. Erkek bakışının nesnesidir. Kadın bedeni tüketimle özdeşleştiği oranda yüceltilmektedir. "Erkek kimlikleri de zaman içinde değişmiştir. Erkek de kadınla beraber, "modern erkek imgesi" yoluyla tüketime itilmiştir. Geleneksel üretim mekânlarının sert/katı erkek tipi dışlanmıştır.

Aile yapısı ve ilişkileri içinde birçok çalışma, aile bireylerinin ilişkilerini cinsiyetleştirmiştir. Sosyalizasyon sürecinde kadınlık ve erkeklik rolleri çocukla öğretilmekte ve aile içinde çocukların cinsiyetleri ayrılaştırılmaktadır. Kız çocuklar anlamlı rollere erkek çocuklar da araçsal rollere yönlendirilmektedir. Bu durum, toplumsal sistemin alt sistemi olan ailenin, yetişkin dünyasını

9 Celia Lury, Consumer Culture, Cambridge, Polity Press, 2011, ss.95-96.

10 Zygmunt Bauman Çalışma Tüketim ve Yeni Yoksullar, Çev. Ü. Öktem, İstanbul, Sarmal Yay. 1999 ss.39-45.

cinsiyet eşitme işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Cinsler arasında biyolojik, psikolojik ve sosyal özellikler benimsetilmektedir.

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren, tüketim kültürünün tanımladığı geçmişe göre feminen erkek tipleri görülmeye başlanmıştır. Bu kimlik çeşitlenmeleri, her ne kadar özgürlük ve değişimin göstergesi olarak popüler kültür içinde yer alsa da gerçekte marjinal yapıyı aşamamışlardır. Sıkı ataerkil yapıdan yeni açılımların yaşandığı kentlerdeki gecekondu alanlarında görece bu tür kimliklere daha az rastlanmaktadır. Ancak bir yanıyla değişime ve kentliliğe yaslanmaya çalışan, diğer yandan, geleneksel kültürün kimlik tanımlamalarını da üzerinde barındıran maganda, baba, zonta, apaçi vb. “ara tip” erkek kimlikleri çeşitlenerek, varoşlarda âdeta kendilerine yaşam alanları açmış olmaktadır. Kentin birçok ailesinde ve babanın sözünün geçtiği ataerkil ailede, erkek egemenliği yaşıyorsa da, yaşlılara uyum ve itaatli olmak, kadınların da erkek cinsi karşısında sabırlı ve uysal olmaları gerektiği, yerleşik aile değerleri arasındadır. Soy zinciri içinde amca yarı baba, dayı aile büyüğü sayılmakta, kadınlar çocuklar üstünde otoriteye sahip olmaktadır. Benzer şekilde erkek kardeşler kız kardeşler üzerinde otoriter davranışlar göstermektedir. Gerek ev içi, gerekse ev dışı alanda cinsiyete dayalı işbölümü belirginleşmiştir.

Cinsiyete dayalı bir ayrımlaşmanın oluşmasını İslam dini de beslemektedir. İslam dininin olmadığı ve geleneksel kültürün paylaştığı coğrafyalarda bu tür ayrışmaların olduğu ve kadın erkek kimliklerinin de farklılıklar temelinde konumlandırıldığı görülmektedir¹¹. Gerek kadın, gerekse erkek kimlikleri inşa eden ve coğrafyaları yeniden düzenleyerek mekânları da dönüştüren günümüzün bilgi teknolojileri, insanoğluna kendi yarattığı doğada kendini seyretme imkânı vermektedir. Ancak her alandaki dev endüstrilerin dönüştürdüğü toplumsal ilişkiler, çeşitli senaryolara konu edilerek, Türk Sineması’nda da temsil edilmektedir.

3. AİLE YAPISI ve AİLE İÇİ İLETİŞİM

Geleneksel ve modern toplumlarda aile, toplumsal sistemin bir alt sistemidir. İçinde bulunduğu topluma göre yapılanırken, aileler de içinde bulundukları toplumun değerler sistemi aile içi ilişkileri de belirlemektedir. Ailenin işlevleri zamandan zamana, toplumdan topluma değişmektedir. Bulunduğu coğrafyanın modernleşme aşamalarından da, aile içi ilişkiler etkilenmektedir. Ancak her durumda aile, toplumsal değişimlerin odağındadır.

11 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Malise Ruthven, *İslam: A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

Aile, evlilik ve kan bağı ile kurulmuş, anne, baba ve çocuklarla, bazen de aile büyüklerinin de yer aldığı sosyal bir gruptur. Toplumun tüm özelliklerini yansıtan, toplumun çekirdeği olarak değerlendirilebilmektedir. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler, toplumsal değer ve norm dizgeleriyle düzenlenmektedir. Çocukların bakımı, kuşakların devamı, cinsiyet ilişkileri ve aile içi görev ve rol dağılımı düzenlenerek, yeni kuşaklar toplumsallaştırılmaktadır. Bu nedenle sosyo-kültürel sistemin bir alt sistemi olarak varlığını sürdürmektedir.

Aile bireylerinin ilişki ve etkileşim biçimleri, evlilik ve akrabalık biçimleri, yürürlükteki değer ve normların belirleyiciliğinde biçimlenen aile içi otorite ve karar verme süreçleri, daha geniş toplum tarafından tanımlanmış olan sosyal etkileşim ve ilişkilerle uyumludur. Bu açıdan bakıldığında sosyal etkileşim ve bütünleşmeye hizmet eden bir işleve sahiptir¹². Aile, evlilikle başlar. Her evlilik kültürel bir oluşumdur. Molinowski, aile ve evlilik kavramları arasındaki farkı şu şekilde belirtmektedir: Aile toplumun bir grubu ya da örgütüdür. Evlilik ise, çocuk yapma ve yetiştirmek için yapılmış bir kontrattır¹³.

Yeniden üretilme ve ekonomik birleşme ve genel bir yerleşimle karakterize edilen aile sosyal grubu, ekonomik farklılaşmanın az olduğu toplumlarda en geniş yetkinliği üzerinde topladığı hâlde, ekonomik farklılaşması ile birlikte bu yetkinlik aileden bireye geçmektedir. Ekonomik hareketliliğin olduğu ve gündelik yaşamda birçok karmaşıklığın yani kurumlaşmanın iç içe yaşandığı toplumlarda aile, önceki kurumsallaşmış yapısından uzaklaşmıştır. Yerine getirdiği işlevleri de olabildiğince azalmıştır.

Genel olarak ailedeki çift sayısı, kuşakların genişliği ve aile başkanının kim olduğuna göre kabaca çekirdek ve geniş aile olmak üzere ayrılmaktadır¹⁴. Çekirdek aile; anne, baba, çocuklardan oluşmaktadır. Endüstrileşmiş modern toplumlarda özellikle de kentlerde sıklıkla görülmesi nedeniyle, modern aile ya da kent ailesi olarak tanımlanmaktadır. Ailenin sadece karı, koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşması, ailenin ebeveyn ailesi ve diğer akrabalarıyla ilişkisinin olduğu anlamına gelmemektedir. Geniş aile kavramı ise, çeşitli kuşakların birlikte oturma ve aynı kazandan yiyip içime ortak mülkiyet özellikleri bakımından birlikteliği anlamına gelmektedir. Geniş aile; köy ailesi, endüstri öncesi aile olmak üzere de adlandırılmaktadır. Yetkinin erkeğin üzerinde toplandığı aile tipidir. Parçalanmış aile, ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı ve kocadan birinin ya da her ikisinin de bulunma-

12 Avin Lee Bertrand, Basic Sociology: An Introduction to Theory and Method, New York, Meredety Publishing 1977, s.304.

13 Nurşen Adak, (2005). "Toplumun Temel Yapı Taşı Aile", Kurumlara Sosyolojik Bakış, Birey Yayınları, İstanbul, s.54.

14 A.g.e. s.57.

diği ailelerdir. Genel olarak çekirdek ailelerde görece eşitlikçi ilişkiler geçerli iken, geleneksel ailede yetki merkezidir. Erkekler kadınlara göre otorite ve karar verme sürecinde daha aktiftirler.

Parsons'a göre, zaman içinde çekirdek ailenin istikrarlı bir yapı oluşturduğu toplumlarda, aile içi roller farklılaşmıştır. Araçsal (maddi doyuma ulaştırıcı) roller baba tarafından yerine getirilirken, anlamlı (manevi doyuma ulaştırıcı) roller anne tarafından yerine getirilmektedir. Böylece ev işleri ve çocuklar, kadınsı rollerin temel etkinlikleri olurken, ailenin gelirinin sağlanması, babanın etkinlik alanına girmektedir¹⁵.

Küreselleşme süreci aile üzerinde etkili olmuştur. Öncelikle yeni teknolojilerin ve telekomünikasyon ağlarının yarattığı yakınsama ile birlikte, hayal edilmiş topluluklar, kapalı coğrafyalar daha tanınır hâle gelmiştir. Yeni teknolojiler aracılığıyla küresel dünyanın etnik farklılıkları hem erimekte, hem de derinleşmektedir. Ailenin ikinci kuşaktan olan bireyleri, kendi gerçek vatanlarıyla etnik bağlantılarını güçlendirerek, kültürlenme sürecine daha açık hâle gelmişlerdir. Bu durum kendi ulus devletlerine bağlılıklarını aşındırmakta ve aile politikalarını zayıflatmaktadır. Aile içi ilişkileri belirleyen kültürel bağlılıklar, bazı yerlerde güçlenmekte, bazı yerlerde de zayıflamaktadır. Bireylerinin değişen sosyal, ekonomik, kültürel ve duygusal gereksinimleri mikro ölçüde ailede yansımaktadır. Aile bireyleri birçok sorunun çözümü için karar vermek zorundadırlar. Aileler, yaygınlaşan iletişim teknolojilerinin etkileri ile daha az ataerkil, daha eşitlikçi, ancak toplumsal cinsiyet ilişkilerinde daha az bağlanmaktadır. Kadın, formal ve informal işgücü olarak daha çok ev dışına çıkmıştır. Bu süreç, kadın için bazı avantajlar getirmiştir ancak geleneksel rol ayırımından uzaklaştırmıştır. Bu değişimler olurken ailenin içinde yer aldığı kültür ve koşullar ve toplumsal cinsiyet ideolojileri hâlen sürmektedir. Oysa birçok dini topluluklar, hükümetler ve ulus devletlerin politikaları da ataerkil aile ilişkilerinin sürdürülmesi yönünde etkililiğini sürdürme çabası içindedir. Bu durum aileyi yeniden yapılanma içine sürüklemektedir. Yeni aile tipinde aile hiyerarşisi içinde kadını zayıflatan aile ideolojisi, kurallara bağlı ailesel roller zayıflamaktadır¹⁶. Ulus devletlerin küresel ekonomiler ile olan entegrasyonları ve içinde uygulanan neoliberal politikaların çalışma yaşamında yarattığı dönüşümler, özellikle erkeğin ailede güç yitimiyle yüz yüze gelmesiyle sonuçlanmıştır. Postfordist üretim örgütlenmeleri içinde birer işgücü olan aile bireyleri, birçok belirsizliklerle karşı karşı-

15 Elaine Leeder, *The family in Global Perspectives: A Gendered Journey*, London, Sage Publication, 2004, s.51.

16 Bahira Sherif Trask, *Globalization and Families* London, Springer Science Business Media, 2010, ss.183-184.

ya kalmaktadır. Dönemin istihdam politikalarının da belirsizlikleriyle de aileyi istikrarsızlaştırmaktadır. Hatta gelişmeler, ailenin sürdürülebilirliğini tartışılır kılmaktadır.

Aile üzerine getirilen bu değişimler, asla normatif değildir. Yeni dönemin ailesinde çocukların olmadığı eşlerin her ikisinin de kazanç sağlamak üzere çalışan, çocuksuz evli çiftler, yalnız yaşayan ebeveynler, ebeveynlerin büyüttüğü çocuklar, farklı ırktan, dinden kültürden yapılan evlilikler, geçmiş ailelere duyulan nostaljik özlemlere dayalı ara ara geçmişin ilişki ve etkileşim kalıplarının yer aldığı birliktelikler, vb. küresel dönemin aile görüntülerinden değişik örneklerdir¹⁷.

Aile içi iletişim ilişkileri, ailenin bağlı olduğu topluluğun ve dönemin egemen değer ve norm dizgeleri tarafından belirlenmektedir. Aileyi açıklayan toplumsal kuramlar ışığında, aile içi iletişim ilişkileri de açıklanabilmektedir. Yapılan çalışmalar aile iletişiminin, ailenin yapısal ilişkileriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Aile yapısının bütünlüğünü sürdüren değerler ve normlar dizgesi, aile içi iletişimi de biçimlendirmektedir. Ancak iletişim süreci, aile bireylerinin diğer sistemlerle olan ilişkilerinden etkilenmektedir. Bireylerin kendi kendilerine değerlendirme sonucunda oluşturdukları bir iç müzakere de iletişim değişimi yaratabilmektedir. Değerler sisteminin aile kimliklerine, kimliklere getirdiği tanımlamalar ve söz konusu müzakere süreci, aile iletişimi rutin işleyişinden uzaklaştırmaktadır.

Aile içi iletişimi açıklayan kuramlara bakıldığında üç kategoride sınıflanabilmektedirler. Bunlar; a) iletişim teorileri kaynaklı, b) iletişimi tamamlayıcı alanların açıklayıcı kuramları, c) sosyal psikoloji alanından toplumsal inşa ve sembolik etkileşimcilik yaklaşımlarını temel alan kuramlar¹⁸.

Aile içi iletişimi konu alan bu teoriler arasında toplumsal inşa ve sembolik etkileşim, yaklaşım teorik kuramları içinde yer alan “sistem teorisi”, aile iletişimini toplumsal sistemin bir alt sistemi olarak değerlendirmektedir.

Aile sistemi içindeki iletişim ilişkilerini şu şekilde açıklamak olasıdır¹⁹. Aile, toplumun diğer sistemleriyle etkileşim hâlinde olan açık bir sistemdir. Diğer toplumsal sistemlerden gelen etkiler, aile içi iletişimi etkilemektedir. Bu nedenle aile içi ilişkiler dinamikdir ve sürekli değişmektedir. Zamanla üyelerinin yaşı gereği ve çeşitli toplumsal rolleri temelinde ortaya çıkan değişimler, aile

17 a.g.e.s.187.

18 Harwood Jake, Soliz Mei, Lin Chen. M. “Communication accommodation Theory: Intergroup Approaches to Family Relations”. Engaging Theories in Family Communication: Multiple Perspectives, edit: Dawn O. Braithwaite, Leslie A. Baxter, California, Sage Publication, 2006, ss.19-35.

19 Chiris Segrin, Jeanne Flora, Family Communication, New York, Routledge, 2005, s.27.

iletişim iklimini etkilemektedir. Ancak yine de aile birlikteliğini ayakta tutan değerler sistemi ve iletişim biçimleri, sürekliliğini korumaktadır. Ebeveynler, ailenin yapısal ilişkilerine göre aile birlikteliğini sürdürmeye öncelik verirlerken, iletişim sürecinde iletilen mesajlarla aile içi hiyerarşinin sürdürülmesi de esastır. Ebeveynler, iletişim sürecinde aile düzeni, hiyerarşinin bozulmasına öncelik durumları engelleme, durdurma eylemi içine girmektedirler. Burada ailenin sürdürülebilirliği esastır.

Geleneksel geniş ailelerde daha belirgin olmak üzere, ailenin genişliği ölçüsünde aile içinde de alt sistemler bulunabilmektedir. Geleneksel geniş ailenin içinde yer aldığı akrabalık ve aşiret, vb. sistemler içinde birden çok alt sistem çekirdek aileler yer alabilmektedir. Benzer şekilde, çekirdek aile içinde de diğer sistemlere eklenmiş olarak sistemler bulunabilmekte ve aile içi iletişimi etkileyebilmektedir. Aile içi ilişkiler geleneksel değerlerle yönlendirildiği oranda, bireylerarası hiyerarşik yapılanma gereği iletişim sürecini merkezileştirmektedir. Çoklukla merkezden diğer bireylere doğru “emir ve buyruklar” hâlinde tek yönlü iletişim akışı söz konusudur. Otorite merkezi konumundaki aile üyelerinin statüleri, iletişim sürecinde yeniden onaylanmaktadır. Aile değerleri, aile bireylerinin bireyselliğinin önünde bağlayıcıdır. İletişimde uyum düzeyi düştükçe bireysel farklılıklar artmaktadır.

Eşitlikçi çekirdek aile ilişkilerinde iletişim çift yönlü olup daha yoğun yaşanmaktadır. Aile üyelerini görece eşit hak ve yetkilere sahip olması, artan bireysellikleriyle birleşerek, çoğu kez aile kararlarında uyum durumundan uzaklaşmaktadır. Normlara bağlılığın yüksek olmasına rağmen, uyum düşük ise, içten müzakere ediş daha yoğun olup, giderek psikolojik bağlılıklarda düşme olabilmektedir. Farklılıkların arttığı ailelerde düşük düzeyde karşılıklı iletişim ve karşılıklı konuşmaya dayalı iletişim belirginleşmektedir²⁰. Küresel dünyanın aileye yansması, çok kültürlü ailelerin oluşmasına neden olmuştur. Farklı ırklar ve kültürlerden yapılan evliliklerle kurulan aile ilişkilerinde eşler, bazı müşterek özellikler temelinde bir araya gelmektedir, Aile birlikteliği sürdürülebilen eşlerde sessizlik, birçok konuda ortaya çıkan bir iletişim biçimi olabilmektedir. Bazı ailelerde ise, iletişim süreci sonrasında eşlerin birbirini daha fazla müzakere ettikleri görülmüştür. Bu ailelerde çocuk yetiştirme sistemi farklılaşmakta, ebeveynlerin kültürel birikimlerinin yansıdığı görülmektedir. Rackquemore ve Brunsma’nın 2002’de yaptığı çalışmada çocuklar, ebeveynlerden biriyle daha fazla özdeşleşmektedir. Bu ailelerde

20 Paul Schrodt, Andrew M. Ledbetter, Jennifer K. Ohrt, “Parental Confirmation and Affection as Mediators of Family Communication Patterns and Children’s Mental Well-Being”, The Journal of Family Communication, 7(1), 23-46, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 2007, ss.23-46.

çok yönlü ve çok değişkenli iletişim sistemi mevcuttur. Çocuklar ebeveynleri aşan (transendent) bir kimlik seçebilmektedir. Çocukların kimlik gelişimi bu süreçten etkilenmektedir. Genel bir eğilimden söz etmek mümkün değildir. Çoklukla uyum davranışı düşmektedir²¹. Oysa uyum davranışı arttıkça romantizm artmaktadır. Aile iletişimi yüksek olan ailelerden gelen çocukların daha yetkin ve özgüvenli ve iletişim kurma becerisi ve mental gelişimi yüksek olduğu saptanmıştır²². Akkoor, diyaloglarda gerilimin öne çıktığı ailelerde, karşılıklı konuşmaların azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Eşler arasında bireysel farklılıkların belirgin olduğu durumlarda, aile tartışmalarında yoğunluğun yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Ters durumlarda, iletişimin yoğunluğu artmaktadır. Ebeveynlerle çocuklar arası uyumun artmasını sağlayan aile kültürü, dört tip davranışı biçimlendirmektedir. a. Ailede konsensus olması hâlinde daha çok iletişim ve daha çok uyum ortaya çıkmaktadır. b. Çok fazla özelliklerin olduğu plüralistik ailelerde iletişim düzeyi düşüktür. c. Laissez Faire'nin yani eşler arasında birbirine bağlayıcı olamadığı durumlarda aile üyeleri arasında düşük düzeyde iletişim ve etkileşim. d. Koruyucu ailelerde düşük düzeyde iletişim, uyum düzeyi yüksektir. Ancak çocukların yaşlarına bağlı olarak, iletişim süreci de değişmektedir²³.

Aile içi iletişim üzerinde toplumsal özelliklerin etkili olduğu görülmektedir. Aileyi yapısal değişime uğratan toplumsal, kültürel, ekonomik dinamikler, aile içi iletişim sürecini de yönlendirmektedir. Ailede meydana gelen çözümler ve uyum ilişkileri, aile içi iletişime yansımakta ve iletişim bu sürecin göstergesi olabilmektedir. Bu durum Türk sinemasında birçok yapının hikâyesinde yer almıştır. Bu nedenle filmler, toplumumuzdaki birçok oluşumu yansıtmaktadır. Filmlerde temsil edilen ailelerdeki bireyler arası iletişim süreci, küreselleşmenin odağında yer alan bireyin anlaşılması bakımından önemlidir.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada, aile yapısının biçimlenmesinde etkili olan ekonomik, toplumsal, kültürel dinamiklerin aile içi iletişim sürecinde de etkili olabileceği varsayılmıştır. 1990 yıllarında varlığını hissettiren küreselleşme süreci, aile yapısı üzerinde değişimi yaratmıştır. Geleneksel toplumun geleneksel aileleri ile endüstri toplumunun çekirdek aileleri hâlen varlığını sürdürmektedir. Bunun

21 Harwood Jake, Soliz Mei, Lin Chen.M, a.g.e. ss.19-20.

22 Paul Schrodt, Andrew M.Ledbetter, Jennifer K.Ohrt, a.g.e. s.26.

23 Leslie A. Baxter, Chitra Akkoor, "Topic Expansiveness and Family Communication Patterns", Journal of Family Communication, Family Communication,11:1, 1-20, 2011, s.6. <http://dx.doi.org/10.1080/15267431003773523>.

yanı sıra evlilik gerçekleşmeksizin ya da parçalanmış ailelerden sonra oluşan tek ebeveynli, aynı cinslerle kurulan evlilikler, ortak yaşama birliktelikleri vb. olmak üzere alternatif aile biçimlerinin yaşandığı bir dünyada, sinema da, çeşitli film öyküleri olarak bu dönüşümleri temsil etmektedir. Türk sinemasındaki aile temsillerinin iletişim örüntüleri, küreselleşme sürecinin aile üzerindeki değişimlerini yansıtmak bakımından bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Aile iletişimi, iletişim anının öncelerindeki toplumsal değerleri, ideolojileri, ebeveyn çocuk ilişkileri vb. etkileşim örüntülerini yansıtmaktadır ve bu yanı sıra aile içi iletişim hem bir sonuç, hem de yeni etkileşimlerin kurulmasında bir başlangıçtır. Dolayısıyla film incelemeleri, aile temel alınarak toplumsal gerçekliğin dönüşümlerinin yorumlanması bakımından önemlidir.

4.1. Araştırma Problemi

Telekomünikasyon olanaklarının yaygın kullanımı, bilgi ve iletişim teknolojileriyle yaratılan çoklu iletişim ortamlarının etkisi ile ailede küresel kültür akımları ve kültürlerarası etkileşimler, bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu durum, aile içindeki iletişim örüntülerine de yansımaktadır. Gelenekselleşen ilişki ve etkileşimlerden uzaklaşan ailede değişim, ailenin kuruluşu ve yapısal ilişkilerinde ortaya çıkmakta ve iletişim ilişkilerine de yansımaktadır. Bu nedenle aile içi iletişim, değişimin saptanması ve yönünün tayin edilmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmada, bu amaçla seçilen geleneksel toplum ilişki ve etkileşimlerini yansıtan 2004 yapımı “Eğreti Gelin” seçilmiştir. Diğer 2008 yapımı, “İssiz Adam” filmi de küresel kültür akımlarının değiştirip dönüştürdüğü kimlikler ve aile ilişkilerin temsil edilmesi bakımından önemli görülmüştür. Filmlerde temsil edilen aile içi iletişim süreçlerinin çözümlenmesinde, niteliksel içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Amaca yönelik örneklem ile seçilen bu iki film üzerinden yorumlamalara gidildiğinden, sonuçlar üzerinde genelleme yapılamaz. Filmler tematik olarak, şu kriterlere göre analiz edilmiştir:

1. Aile yapısı ve aile içi etkileşim. Geleneksel geniş aileler ve çekirdek ailelerde kişiler arası iletişimi yönlendiren değerler normların aile sistemine etkisi.
2. Aile bireylerinin kimlikleri ve kimlik özelliklerinin aile içi etkileşim sürecine yansımaları
3. Aile içi iletişim örüntüleri; hiyerarşik yapılardan eşitlikçi yapılara doğru a. ebeveynler, b. Çocuklarla ebeveynler arasındaki değişen iletişim örüntüleri.

5. BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Filmlerin Özeti

Eğreti Gelin filminde Emine, şehrin varlıklı ailelerini evliliğe hazırlayan bir eğreti gelindir. Hapse girmiş olan Hasan'ın gelecekte evlilik planları yaptığı bir kişidir. Emine, yalnız yaşamaktadır ve olabildiğince yoksuldur. Sürekli kuklalarla oynayan kentin zengin ailelerinde birinin oğlu olan Ünsal'a evlilik ilişkileri ve cinsellik deneyimleri kazandırması için para karşılığında eğreti gelin olur. Elde ettiği kazancı ile hem hapisteki sevgilisinin kurtulmasına yardım edecek, hem de gelecekte daha iyi bir yaşam kurabilmek için maddi varlığa ulaşmış olacaktır. Kız kardeşine de okuması için yardım edecektir. Ancak işler planlandığı gibi gitmemiş, Ünsal ile birbirlerine ilgi duymuşlardır.

Issız Adam filminde de Alper karakteri, geleneksel toplum dikkate alındığında, evlenme yaşını hayli geride bırakmış, yalnız yaşayan, lüks yaşamayı seven, "gurme" sayılabilecek yeme içme zevklerine ulaşmış, işinde başarılı olmasına rağmen, uzun süreli bir kadın-erkek ilişkisini tercih etmeyen, sıklıkla farklı kadınlarla beraberlikler yaşayabilen, haz peşinde olan, işi dışında gündelik yaşamını düzene koyamamış, yaptığı işler ve günü birlik etkinlikler içinde yaşamını sürdürmekte olan biridir. Taş plak koleksiyonu yapmaktadır. Taş plak almak için girdiği kitapçada Ada ile tanışır. Ada ise yirmili yaşlarda çocuk kostümleri tasarlayarak yaşamını sürdüren, yalnız yaşayan biridir. Ada ile duygusal yakınlıklarla bir araya gelmişlerdir.

5.2. Filmlerde Temsil Edilen Aile Yapısı ve Aile İçi Etkileşim

Geleneksel kültürlerde bireysellik gelişmemiştir. Kimlikler, aile temelinde belirlenmiştir. Her bireyin ne zaman, kiminle ve nasıl evleneceği hususunda geleneksel değer ve norm kalıpları tanımlama getirmektedir. Böylelikle bireyselliğin gelişmediği ve topluluk bilincinin ve kontrolünün yüksek olduğu bu toplumlarda evlilik, bireyin rızası olmasa da gerçekleşebilmektedir. Evlenmek kadar boşanmak da katı kurallara bağlanmış olduğundan, genç kuşakların evlilikleri, ebeveynleri tarafından kontrol edilmekte ve belirlenmektedir. Eğreti Gelin filminde bu türden bir aile temsili vardır. Belediye reisi olan babanın ailesindeki çocukların eğitimi ve yetişmesi, dönemin geleneksel değerleri üzerinden babanın kontrol ettiği görülmektedir. Bu nedenle yaşı gereği evliliği değil, kukla oyunlarına, sanata ilgi duyan oğlun bu ilgisi, ailesi tarafından hoş karşılanmamaktadır. Anne, çocuğunun bu eğilimini, yaşının gereklerini yapamamasını aile reisinden saklamakta ve bu eksikliği tela-

fi etmek için bohçacı kadın ile çare aramaktadır. Üst statüde birisi için topluluk değerlerince onaylanmayan bu durum, iletişim sürecinde sessiz ve kısık sesle ifade edilmekte ve bohçacının önerdiği eğreti gelin çözümü ilk ifade edildiğinde “ağızdan yel alsın” ifadesiyle karşılamaktadır. Ailesine yakışmayan bu ilgisini oğul, horoz kostümüne girerek ailesinden gizlenerek gerçekleştirmektedir. Hasan ile ilişkisi bilinen Emine, eğreti gelin olmaya bohçacı tarafından ikna edilmektedir. Reisin evine görünürde hizmetçi gibi gitmesi, reis ailesi olmasına da bağlıdır. Gerçekte eğreti gelin olsa da, sır gibi saklanmaktadır. Ayrıca kadınların her türlü hareketinden erkeğin sorumlu olduğu geleneksel toplumda, abla ve kız kardeşin birlikte yaşadığı ailede, Emine’nin erkeksiz olan ailesindeki kadınların, toplumun onayladığı aile ilişkilerini sürdürememeleri, erkek kontrolü olmamasına bağlanmaktadır. Abla yoksulluğunun yanı sıra kız kardeşinin kontrolünü başarıyla gerçekleştiremediği için, beden dili ve söylemleriyle bıkkınlık göstermektedir. Kız kardeş, onaylanmayan karşı cinse olan ilgisini sözleriyle değil, daha çok beden diliyle ifade etmektedir. Emine, bir çözüm arayışı içinde de bu görev kabul etmiştir. Toplumsal hiyerarşide en altta olduğunun farkındadır. Geleneksel toplumun baskın değerleri tarafından onaylanmayan bir davranış olduğu için, Emine’nin bohçacı tarafından ikna edilmesi, kısık sesle diyaloglar gerçekleşmekte ve yoksulluğun bir çözümü olarak toplumca onaylanabilir hâle getirilerek, ikna edilmeye çalışılmaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki diyaloglar yüz yüze gerçekleşmemektedir. Geleneksel aile siteminin birey tarafından aşılmasının da bir göstergesi olarak, üçüncü şahıslar aracılığıyla örtülü biçimde kurulan bir iletişim aracılığıyla yeni ilişkiler gerçekleşmektedir.

Bu tür kapalı toplumlarda, topluluk dışından eğlendirme amaçlı gelenler, geleneksel kültürel değerlerin önünü kesmektedir. Ancak statüleri oldukça düşüktür. Beden dilleri ve diyaloglarında kendilerinin de farkında oldukları görülmektedir. Ailenin bütünlüğünü ve prestijini sarsmayan yenilikler övülmekte, hatta alkışlanmaktadır. Ancak topluluk değerlerince onaylanmayan yeni çözüm yolları, özel alanda karı koca arasında mahrem konular kategorisinde kısık sesle konuşularak değerlendirilmektedir. Aile bütünlüğünün bozmadığı konularda kadın erkek doğrudan karşılıklı konuşabilmektedirler. Kadınlar kendi aralarındaki iletişim sürecinde İslam diniyle de aile ilişkilerini desteklemekte, kadınlık ve erkeklik rol ayrımını yüceltmekte ve yeniden üretilmektedir. Geleneksel değerlerin onayladığı bir erkek kimliğinin oğula yüklenmesi için, toplumsal rolü üstlenen eğreti gelin Emine de, bu rolü yerine getiremeyen oğlan da, meta iletişim sürecinde kendi kendini sorgulamakta, kendilerini aşağı statüde konumlandırmaktadırlar. Tüm iletişim sü-

recinde geleneksel aile ilişkilerinin sürdürülmesine yönelik mesajlar tekrar edilmekte ve onaylanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde telekomünikasyon ve kültür endüstrileri ürünlerinin dolaşımı aracılığıyla kültürler değişmektedir. Bu durum, bu kültürlerle açık hâlde bulunan kent mekânlarında yaşayan ve özellikleri ve dönemi itibarıyla yeniliklere açık olan gençler tarafından benimsenmektedir. Geleneksel kültürün ve ulus devletlerin aile politikalarını tanımladığı evlenme yaşını geride bırakmış olan Issız Adam filmindeki Alper ve Ada karakteri de, bu durumda olan gençlerdir. Alper'in tek başına yaşamakta olduğu görülmektedir. Ailenin, bireyin gündelik yaşamına getirdiği kolaylıkları ve hizmetleri, ücretli olarak dışarıdan sağlamaktadır. Bu hizmetleri yerine getiren çalışan bayanlarla çok yüzeysel ilişki ve iletişim hâlinindedir. Ancak geride Mersin'de bıraktığı bir ailesi, hayatta bir annesi vardır. Ağabeyi ve ablasının eşleri ve çocuklarıyla birlikte sıkça bir araya gelmektedirler. Diğer aile bireyleri, geleneksel ve kurumlaşmış ilişki biçimini sürdürme eğilimi içinde olmasına rağmen Alper, hem ailesinin yaşadığı mekânları, hem de kurumlaşmış aile ilişkilerini terk etmiştir. Ancak kendi yetiştirildiği yönlendirme ailesi içindeki sıcaklığa da bir özlemi vardır. Sürekli mekânlardaki ve iş güç biçimlerinde olan akışkanlık ve değişme, kendisinin de özgürlük arayışı, onu bir aile kurmaktan uzaklaştırmıştır. Ancak Ada ile yaşadıkları beraberlik, birlikte yaşama ailesine dönüşmüştür. Ancak kurumlaşmış aile ilişkilerinden çok uzaklaşmış olan Alper, aile ilişkilerden hep kaçmaktadır. O nedenle Ada ile olan yakınlık, anneye göre daha az olsa da yine de sürekli birliktelikten kaçan bir kişidir. Ada ile olan beraberliğin sürekliliğe dönüşmesi, onu sıkıkmaktadır. Ancak annesi de önceki geleneksel değerler ve beraberlik bekleyişi içinde olduğu için, zaman zaman anlaşılmazlar. Alper, annesine de yabancılaşmış, ilişkileri de zayıflamış ve aile ilişkileri düzenliliği göstermemektedir.

5.3. Aile Bireylerinin Kimlikleri ve Kimlik Özelliklerinin Aile İçi Etkileşim Sürecine Yansımaları

Eğreti Gelin filmde toplumsal rollere bakıldığında temsil edilen kimlikler, yine geleneksel kültüre göre biçimlenmektedir. Kasabanın yönetim erkini üzerinde barındıran belediye reisi konumundaki baba, kendi ailesinin olduğu kadar, toplumun aile düzeninden de kendini sorumlu hissetmektedir. Aile dışında kalan ve alt işleri yapan kadınlara ahlak değerlerinin onaylamadığı ilişki tekliflerinde bulunarak hem aşağılamakta, hem de teklifi kabul edilmediği zamanlarda onları, topluluk dışına atmayı göze alacak kadar sert ve acımasızdır. Reisin eşi İffet Hanım, geleneksel kültürün belirlediği şekilde eşinin

gerisinde ancak diğer kadınlara göre üst konumda olan biridir. Sosyal etkileşimlerini, evinin içinde ve dışında kadınlar arasında sürdürmektedir. Erkeğin gerisindeki rollerini benimsemiştir. Kadın dünyası içinde kendini çok yetkin hissetmektedir. Ancak geleneksel değerlerin onaylamadığı eğreti gelin kurumunun kendisi için de bir çözüm olması, onu güçlü benlik duygusundan uzaklaştırmaktadır. Eğreti gelin Yatık Emine karşısında, söz konusu utanç durumu nedeniyle, zaman zaman statüsü düşmekte, hatta aşağılanabilmektedir. Emine'nin hapisteki sözlüsü Faytoncu Hasan, geleneksel değerlerin belirlediği tüm erkeksi özelliklere ve rollere sahiptir. Emine'ye görüşme süresince aşağılayıcı bir dille konuşmakta, onu cinsel bir obje olarak gördüğü için, yakınlık duyduğunu beden dili ile ifade etmesine destek olmasını emretmektedir. Diğer yandan Reisin evinde hizmetçilik yaparken, geleneksel kültüre uymayan bir davranışı olursa, sözlüsü tarafından ölüm ile tehdit etme yetkisini kendinde bulmaktadır. Faytoncu Hasan, fakir, aşağı statüde olan mesleği olmasıyla ve geleneksel değerlerinin onaylamadığı cezaevi deneyiminden dolayı, zarar verebilecek güç sahibi olduğu için kendisinden çekinilmektedir. Bunun için kadınlar aralarında Hasan hakkında "kısıp sesle" konuşmaktadırlar. Reisin Hanım'ı da bunun farkındadır. Bu gerilimini, öteki kimliği nedeniyle oğulun üzerinden şiddete başvurarak gidermektedir. Oğul, ise geleneksel kültürel değerlere göre ötekileştirilmiş ve kendisinden beklenen rolleri yerine getiremeyen biri olarak zayıf benlik duygusu içindedir. Sürekli bu özelliğini gizlemeye çalışmaktadır. Ailesi, topluluk içinde çok merkezî bir konumda olmasına rağmen, bu zayıflığı ve karşı cinsle olan ilişkilerini beklediği gibi inşa edemediği için, sonunda kasabayı Yatık Emine ile birlikte terk etmektedir. Bohçacı, geleneksel kültürün belirlediği ve tanımladığı statüsü en düşük olan kadınlardan biridir. Reisin evinde gelin olma ile toplumsal statüsünü yükseltmek isteyen genç kız da düşük statülü ve dışlanan birisidir. Ancak cinsel kimliği ve reisin oğluna deneyim sağlayabilecek birisi olması dolayısıyla, reisin evine girip çıkmasına izin verilmektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinin de bir göstergesi olarak kentin eğlence sektörünün kasabalara girişini temsil eden geleneksel kukla tiyatrosunun temsil edilen oyuncularları da, geleneksel kültür tarafından fazla onaylanmayan kimlikler oldukları için, aşağı konumda temsil edilmektedirler.

Küresel kültürlerin etkisiyle kimlikler mekânından ve zamanından oynamaktadır. İssız Adam filminde de böyle bir durum söz konusudur. Restoran işletmecisi olan Alper'in entelektüel durumu öne çıkmaktadır. Çünkü taş plak koleksiyonu yapmaktadır. Bu nedenle tipik bir restoran işletmecisinden farklıdır. Bu tür nostaljik eğilimler, geçmişe duyulan bir özlemin de anlatımıdır.

Nostalji eğilimleri, geç kapitalizmin kültürel mantığı içinde ortaya çıkmaktadır. Alper, farklı zevkleri, özgür cinsel tercihleri olan biridir. İstanbul'un kozmopolit mekânlarından farklı, bağımsız ve özgürdür. Gündelik yaşamında etkileşim düzeylerinde yalın ve sık ilişkiler içindedir. Belirsizlik ve risk koşulları yaratan postmodernitenin bu aşamasının mekânsal dinamikleri, Alper'in de geleceğe ilişkin planlamalarına bir sınırlama getirmektedir. Geleneksel ilişkilerin yarattığı güven ve sürekliliğin kentsel ilişkilerde kurulamayışının yarattığı boşluk, kentin kalabalığı içinde yalnızlığa-ıssızlığa sürükleyerek, onu atomize birey hâline getirmektedir.

Her ne kadar bu serbestlik bireysel tercihlerin bir sonucu ise de, bu durumu tam da özümseyememiş olduğu için, ara sıra duygusal boşluklar yaşamaktadır. Alper karakteri tam bir postmodern öznedir. Sürekli bireysel haz ve daha iyi yaşama arayışı içindedir. İş dışında çok fazla bir şeyi önemsememektedir. Ada, günümüzün kentli modern kadın tipidir ancak Alper'in ilişkilerindeki arayış ve süreksizlik hâli, onu da belirsizliklere sürüklemiş, kendi kendini sorgularken, zaman zaman geleneksel kadın tanımına girip çıkmıştır. Alper ile olan ilişki süreci Ada'nın yaşamını örselemiş olsa bile, farklı tercihleri kullanmada görece Alper'e göre başarılı ve değişime daha açıktır. Zaman zaman gündelik yaşam ve hissettiği ruhsal gerilimlerini azaltmada, geleneksel kadın kimliği özelliklerini tercih etmektedir. Filmin karakterlerinin birbirleriyle olan ilişkileri ayrı ayrı irdelendiğinde, Ada ve Alper'in dışındakilerin de geleneksel ve kentsel ilişkilere, yeri geldiğinde farklı zamanlarda yer verdikleri görülmektedir. Alper'in annesi geleneksel rollerini benimsemiş ve bu roller içinde kalmayı ve değerlerine son derece bağlı olan "anne" özellikleriyle temsil edilmekte, geleneksel kültürdeki tipik bir annedir. Oğlunun durumu onu çok üzmektedir.

5.3. Aile İçi İletişim Örüntüleri

Eğreti Gelin'de temsil edilen aile sistemleri; a. reisin ailesi, b. Yatık Emine'nin parçalanmış ailesi ve bu ailelerin bireylerinin ilişkide oldukları diğer ailelerin bireyleri olmak üzere yer almaktadır. İletişim sürecinde toplumsal statülerin onaylandığı görülmektedir. İletişim hâlindeki kadın kimliklerin, kimlik tanımlarını yeniden üretecek biçimde iletişim mesajlarının kodlandığı görülmektedir. Reis, eşi İffet Hanım'ın söylemlerinde, kurallı Türkçe kullanımı- nı iletişim dili olarak benimsediği ve konumunu pekiştirdiği görülmektedir. Dilin kurallı kullanımı, kullananın toplumsal statüsünün yüksek olduğunun göstergesidir. Kadınların geleneksel değerlerin saygınlık ölçütleri temelinde statüleri düştükçe, argo kullanım düzeyi artmaktadır. Özellikle hitap biçimi

minde ve konuşmanın ilk cümlelerinde, karşı tarafın statüsünü öne çıkaran söylemlere yönelmektedirler. Argo söylemlerin diğer bir işlevi de toplumsal yakınlığın, aynılığın, benzerliğin ve birçok konuda dayanışmanın anlatımıdır. Bazen de bu argo kullanımı, aşağı statüdekilerin aralarında güç ve yetkinlik gösterisini başlatma ve karşı tarafa hissettirme aracına dönüşmektedir. İletişim sürecinde beden dili de önemlidir. Hem statünün, hem de servetin ve zenginliğin göstergesi olarak formal ve modern giyim ile üst konumdakiler diğerlerinden ayrılmaktadırlar. Yüz ifadeleri rahat ve gülümseyen gözler, bu kişilerin toplumsal gücünün anlatımıdır. Statüsü yüksek olan otururken, düşük olanlar ayakta ve onları selamlar durumdadırlar. Diğer yandan ulus devletin ulusal değerlerini iletişim sürecinde kullananların da geleneksel toplumdan uzaklaştırıcı değişim ajanı misyonunu belirginleştirmektedir. Geleneksel toplumun farklı ailelerinden gelen kadın ve erkek ayrımlaşmasının derinliğindeki azalma, geleneksel kültürün onaylamadığı bireyler arasında öz konusudur. Bu nedenle örn. Tiyatrocuların, topluluk dışından gelenler olarak, bu ayrımlaşmaya uymadıkları görülmektedir. Anne ile oğul arasındaki diyaloglarda da mutlaka aile kurulması yönünde bir yönlendirme vardır. Bu eksikliğin giderilmesi ise, sürekli uyarıda bulunan mesajlarla geçmektedir. Söz konusu uyarılar, cinsiyet kimliklerinin geleneksel tanımına uygun olarak yeniden üretilmesi yönündedir.

Tiyatro ortamında Reis Bey ve eşi arasındaki diyaloglarda kadının erkeğin karşısındaki ikincil statüsü, "yobaz horoz " rolündeki oğlunu denetlemek gayretinde olan babayı yatıştırma ve sakinleştirme işlevi ile öne çıkmaktadır. Erkek, aile bütünlüğünü sürdürme, bozma, denetleme gibi rollere konumlandırılırken, kadın, aileyi sürdürmede erkek ile çocuklara arasında diyalogların düzgün seyretmesi için uygun iklimin yaratılmasında, aile düzenini dengelemede bir köprü işlevini yerine getirmektedir. Sürekli geleneksel değerlerden uzaklaşmadığına vurgu yapan düzenleyici, sorunu örtücü diyaloglarla erkeği yatıştırmaktadır. Erkekler, geleneksel değerlerinin bekçisi olduğuna vurgu yapan ve bu değerler üzerinden haklılığını öne çıkaran mesajlar içeren diyalogları yüksek sesle haykırmaktadırlar.

Yatık Emine kendi evinden reisin evine giderken, geleneksel aileyi işleten değerler sisteminin dışına çıkmış olmayı derin bir sessizliğe gömülerek, göz göze gelmekten kaçınarak, yere bakarak, üzgün, zayıf bir beden diliyle, yavaş hareket ederek dışa vurmaktadır. Bir aileden çıkıp diğer bir aileye geçici bir ilişki için gidilmiş olsa da nikâh benzeri dini bir uygulama ile başlatılması ve bunu onaylayıcı mesajların tekrarlanması, geleneksel aile ilişkilerinde dinin düzenleyiciliğinin vurgulanması bakımından önemlidir. Yatık Emine, rei-

sin evinde statüsünün ve yaptığı işin geleneksel değerlerce onaylanmadığının farkında olduğu için, sürekli göz göze gelmemekte, başı önde bir utanç davranışı sergileyerek, duygularını ve düşüncelerini dışa vurmaktadır. Onu rahatlatan, elde edilen gelirle kız kardeşinin okumasını ve hapisteki sevgilisine destek olmak ve iyi bir yaşam kurma amacı içinde olmasıdır. Sıklıkla bu durumu vurgulamakta, sevgilisine yani tek bir erkeğe bağlı olduğu mesajını vermektedir. Yatık Emine ile oğul arasında da diyaloglarda oğul, tiyatrodaki rolünü reisten saklamak için Emine ile dayanışmaya girmeleri, her ikisini de geleneksel kültür karşısında zayıflıkları temelinde birbirine bağlandıklarının göstergesidir. Reisin evinde de olsa Emine hep kız kardeşini düşünmekte ve millet mektebindeki öğretmenle olan ilişkisinden utanç duyduğunu belirtmekte, bu durumun gelecekte kendi ailesini kurmasına engel olacağı yönünde endişelerini dile getirmektedir. Bohçacı kadının da toplumsal statüsü düşüktür. Geleneksel toplumun ağızdan ağıza dedikodularını ve söylemlerini rahatça aileler arasına taşıdığı için, çoklukla örtülü, düşük ses tonuyla ve kadın kadına konuşmalarla gerçekleştirilmektedir.

Issız Adam filminde Ada ile Alper arasındaki bağlayıcı en önemli husus, cinselliktir. Her iki karakter de, kentlerde yeni bir dönüşümünün göstergeleridir. Bu nedenle, özellikle başlangıçta aralarında romantik diyaloglar geçmektedir. İlişkiler bu söylemlerin ötesine pek geçmemektedir. Zamanla birliktelikleri alışkanlıklara dönüştüğünde, Alper bu durumdan sıkılmaktadır. Her şeyde olduğu gibi bu ilişkilerde de kısa ömürlülüğü benimseyen Alper, Ada'yla olan ilişkisin anlaşılmadıklarından değil, görünürde Ada'ya layık olmadığından söz ederek bitirmiştir. Arada duygusal iniş çıkışlar yaşayan kimliklerin yine de ilişkilerin sürdürülmesi, beraber yaşama sürecinde bir alışkanlık yaratmakta, kısmi ve geçici olsa da aile yerine geçmektedir.

Ada ile Alper'in annesinin diyalogu oldukça yoğun geçmektedir. Anne, beden diliyle ve beden temaslarıyla Ada'yı evliliğe ikna etmeye çalışmaktadır. Sohbetin konusu hep evlilik kurmaları yönündedir. O nedenle de sosyal ilişkilerde mesafe ve resmiyet yaratan "hanım" sözcüğünü ifade etmesini istememiştir. Alper, annesini evde yalnız bırakmak istememektedir. Çünkü anne, geleneksel rolleri gereği evi temizlemek, düzenlemek isteyecektir. Ada'ya annesini evde boş bırakmaması konusunda ricada bulunmaktadır. Çünkü Alper, geleneksel aile ilişkileri ortamını hissetmek istemez, âdetâ kendi kendisi ile mücadele eder. Bu bir çelişki olsa da Ada ile olan beraberliğinin başlangıçta uzun sürmesini istemektedir. Bunun için annesine elbise alırken, Ada'dan kendisine de alması ricasında bulunur. Diğer yandan da Ada beraberliği kendisini sıkılmaktadır. Bu durumu beden dili ile hissettirmekte-

dir. Annesinin Alper'in yanına İstanbul'a gelmesi, gündelik yaşamının akışını bozduğu için rahatsız olmuştur. Annesiyle uzun zaman geçirmemek için, "çok yoruldu, eve gidelim yatar uyursun" demiştir. İlişkileri yerleşik kültürlerin tanımladığı anne-oğul, etkileşim düzleminin dışındadır. Çünkü Alper ailesine göre o kadar çok değişmiştir ki, iletişim kurmak için gerekli ortak dil kaybolmuştur. Bu iletişimsizlik nedeniyle annesine bağırarak, onu sıcak ilişkilerden uzaklaştırmaktadır. İç dünyasında ve kendi kendisiyle kurduğu iletişimde oldukça sorunludur. Annesiyle olan diyaloglarında, kardeşlerini ve kardeşlerinin çocuklarını özlediğini belirtmiştir. Zaten annesi, sorunlarının farkındadır. Ne kadar ısrar ettiyse de Alper "anne, zor be" diyerek ve bu mesajı sürekli tekrarlayarak, içini açmak istemez. Anne ise onun bir aile kurmasını söylemek isteyecektir ama cesaret edemez. Sonunda daha fazla açılma korkusu nedeniyle annesinin ışığını söndürerek, odayı terk etmektedir. Anne odada yapayalnız kalmış ve olayın çözümsüzlüğü içinde uyumak zorunda kalmıştır. Ancak annesi yattıktan sonra Ada'nın evine gitmiş, ilişkisini sürdürebilmek için özür dilemiştir. Daha sonra Ada ve annesinin katıldığı yakınlarının düğün töreninden iş bahanesiyle hızla uzaklaşmaktadır. Çünkü evlilik kurumuna tahammülü yoktur. Aile ilişkileri kadar ailenin kurulması sürecine dahil olmaya sabır göstermez. Çünkü aile olmaya karşıdır Annesinin oğluna Ada'yı bırakmaması yönünde telkinlerde bulunması ve Ada'nın da bu beraberliğe alışması, onu korkutmaktadır. Hiç beklenmedik bir anda "ben ayrılıyorum" demiştir. Ada bu durumda kendi kendine hesap sorarcasına bu ilişkiye girmiş olduğuna pişmandır. Birleşme de ayrılma da erkeğin belirleyiciliğinde oluşmaktadır. Kadın güçlü görünse de gerçekte zayıftır. Ne kadar duygularını bastırsa da kendine engel olamamıştır. "Olmayacağını bilirken, neden peşimden koştun?" diyerek üzüntülerini dile getirirken, takip edilme, tercih edilme, ikna etme yetkisi erkeğe bırakılmıştır. Küfür etme ve tokat atarak dışarıya çıkma, ilişki ve etkileşimin bitmesi anlamına gelmektedir. Bu gerginliği azaltmak için "ben sana layık değilim, hayatında doğru insanı bulduğun zaman anlayacaksın." sözleri, her ne kadar İstanbul'da tutunabilmiş gözükse de, içinde boşluğu, iletişimsizliği bir türlü aşılamamış olan yalnızlığını ve süregiden kararsız hayatının farkındadır. İç dünyasındaki parçalılık ve geçici zevkler ve arayışlar peşinde koşması nedeniyle, dış dünya ile anlamlı bir bütünlük kuramamaktadır. Çünkü kimliğin referansları da çok kaygan ve değişkendir. Kendisinin toplumda tutunabilmesinde "çok şeyleri ve şeyini tüketmiş olduğunu, kanında bir mikropla yaşadığını ve kimse-nin hayatına dahil olmak istemediğini ve hep böyle olacağını" belirtmesi, aslında bir tükenmişliğin de göstergesidir. Ancak kaybeden ve üzülen ta-

raf dışarıdan Ada gibi gözükse de gerçekte asıl kaybedenin kendisi olduğunun farkındadır. Ancak Ada giderken “karda donmak üzeresin. Uyumak tatlı geliyor ama öldüğünün farkında değilsin” diyerek uzaklaşmakta ve geleceğine ilişkin olabilecek sorunlara dikkat çekmektedir. Sorunlu olsa da sürekli düzenli bir birlikteliğe dönüşme beklentisi olduğu da görülmektedir. Ancak ilişkinin bitmesi onu da üzmektedir ancak sonucun böyle olabileceğinin de her zaman ihtimal dahilinde olması, Alper karakterinin farklılığı ve terciheridir. Buna rağmen Dışarıda aile ilgili birliktekilerden gözünü ayıramaması ve zaman zaman dalıp gitmesi, kendisinin bir ailesinin olmamasından duyduğu boşluğun anlatımıdır. Ada ise bu beraberliğin etkisini üzerinde atamamış ve Alper’in doğduğu şehri ve annesini ziyaret etmiştir. Alper’in yanında çalıştırdığı şef garsonla ve çocuğuyla iyi ilişkiler içindedir. Beklemediği bir anda sinemaya giderken tekrar rastladığı Ada’nın evlenip çocuk sahibi olmasına oldukça bozulmaktadır. Kendisinin “yarım yamalak olduğunu” bir iç ses olarak dile getirir. Ada’ya da özenir. Çünkü Ada, ailesini kurmuştur. Aile olmaya uzun süren beraberliğini sonlandırmasının Ada’ya ait bir bardağın kırılmasıyla açığa çıkan duygu boşalımında yüksek sesle ağlamaktadır. Ada ile konuşmalarında dışarıdan iyi olduğunu söylese de iç dünyasının sesi, beraberliği sürdürmemenin ne kadar içini acıttığını belirtmektedir. İkisi de acılarını içlerinde yaşamışlar ve yaşamaya devam etmektedirler.

6. SONUÇ

Aile içi iletişim ilişkileri, dönemin aile sistemini belirleyen değerler ve normlar dizgesi tarafından düzenlenmektedir. İletişim süreçleri, aile ilişki ve etkileşimlerinin sürdürülmesine hizmet etmektedir. Dinsel değerlerin toplum yaşamında diğer dönemlere göre daha etkili olduğu geleneksel toplumlarda, geleneklerin de etkisiyle kişilerin ailesiyle kurduğu aidiyet ve toplumsal yapının sağladığı bütünlük yüksektir. Bireyselliğin gelişmediği, kolektif bilincin ağır bastığı, dolayısıyla cinsiyet rolleri temelinde bu dönemde, aile üyelerinin birbiriyle olan iletişimleri daha yoğundur. Bu iletişim ve etkileşim yoğunluğu, ailenin bütünlüğüne hizmet etmekte, bireylerinin konumunu ve rolünü sürdüren bir yapının yeniden üretilmesi temelinde ilerlemektedir. Dolayısıyla iletişim sürecinin mesajları ve bu mesajların geri bildirimlerinin anlamlandırılarak yeniden kodlanmasını içeren iletişim sürecinde mesajlar, aile yapısının belirleyiciliğinde biçimlenmektedir. Bireyler, her konuda birbiriyle benzer mesajlarla iletişim kuramamaktadır. Aile içi hiyerarşi her zaman bağlayıcı olmaktadır. Dolayısıyla iletişim süreci aile reisinin, kadının, erkeğin,

çocukların birbirine göre değişen görelî yerlerini sürdürmeye yönelik mesajlar içermektedir.

Toplumsal değişimlerin aileye yansımaları olarak geleneksel aileden, eşitlikçi çekirdek aileye geçiş sürecinde iletişim ilişkileri de değişmektedir. Aile bireylerinin kimlik özellikleri ve görelî konumlarının sonucu olarak bireysellik, geleneksel aile ilişkilerinde gelişmemektedir. Eşitlikçi aile yapısında kadının ve erkeğin konumlarına göre değişmeyen ve herkesin herkesle benzer konumlarda ve rollerde olmasını sağlayan değerler ile kodlanan mesajlar, doğrudan aktarılabilmekte, mesajın içerikleri daha az farklılıklar içermektedir. Aile, iletişim sürecinde bireylerinin psikolojik doyumlarını (anne, baba, eş, çocuk) sağlamaktadır.

Günümüzde küreselleşme ve kültürler arası etkileşim süreci aile yapısı ilişkileri değiştirmiştir. Geleneksel ve geniş ailelerden, çekirdek aileler, farklı ailelerin ve birlikte yaşama ilişkilerine doğru bir değişim söz konusudur. Öncelikle ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağlar ve aile bireyleri arasındaki bütünleşme sürecini değiştirmektedir ve “kuşak çatışması” olarak somutlaşmaktadır. Böylelikle, küresel kültür akımlarının etkisiyle kimlik politikalarının önü kesilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin ve telekomünikasyon olanaklarıyla gençler ve çocuklar, küresel gençlik kültürünün etkisine girmektedir. Bu kültür, bir endüstri kültürüdür. Bu kültürün benimsenmesi yoluyla birçok endüstri ayakta kalmaktadır. Her alandaki “kısa ömürlülük” ilkesi ile yeni mallar, hizmetler ve yeni insan ilişkileri, küresel dünyada dolaşımdadır. Bu nedenle, “yeni” olarak empoze edilen bu ürünlerin tüketirilmesi yönündeki kodlar, gençlere ve çocuklara tüketim kültürü yoluyla empoze edilmektedir. Onlar, bu kültür, değişim ve yeni haz arayışlarına odaklanmaktadır.

Postmodern tüketim kültürünün yeni teknolojilerin iletişim kanallarından yaygınlaşması, yetişkinleri, kendi coğrafyasının yerel kültürünün dışına çekebilmektedir. Dünya kültürlerindeki bu melezlenmeler, aile bireylerinin kimliklerini de etkilemektedir. Böylelikle yeni dönemin kültür üreten kaynakları, bireylerin içinde yaşadıkları coğrafyadan değil, küresel kültür akımlarından doldurulmaktadır. Birçok medya temsilleri, her yaşta aile bireylerinin benlik bilincini, kimlik özelliklerini, yaşamını idame ettireceği gelecek projelerini etkilemektedir. İssız Adam filmindeki Alper karakterinin yönelimleri, bu duruma örnektir. Gelecekte aileleri kuracak olan genç çocuklarla ebeveynler arasındaki ilişkiler, öncekinden farklılaşmış, sosyal mesafeler artmıştır. Genç kuşaklar, küresel tüketim kültürünün etkisi altındadır. Bu durum, aile ilişkilerine de yansımaktadır. Öncelikle ailenin kuruluşu ve ilişki-

lerinin sürdürülmesi üzerinde etkili olan toplumun kurumsal ilişkileri değişmektedir. Özellikle gençlerde olmak üzere, yeni birlikteliklere doğru bir değişim söz konusudur. Bu birlikte yaşamalar, iletişim, dayanışma, sürdürülebilirlik temelinde değil, haz odaklı olup, uzun süreli bağlayıcılıktan uzaktır. Bazı gençler tarafından özgürlük arayışı içinde benimsenen eğilimler olarak kabul görmektedir. Coğrafyaları farklı olsa da tüm dünyada aile yapısı bir dönüşüm içindedir. Medya ve yeni teknolojilerin yarattığı iletişim ortamı, bu konuda önemli bir etkileşim alanıdır. Görünürde önceki gibi aile ilişkileri olsa da, görece daha az sıklıkta farklı aile yapıları ve bazen açık, bazen örtülü olmak üzere, ortak yaşama birliktelikleri iç içe varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Adak, N. "Toplumun Temel Yapı Taşı Aile", Sevinç Güçlü (ed) Kurumlara Sosyalolojik Bakış içinde (ss. 49-91), Birey Yayınları, İstanbul, 2005.
- Axford B. (2000) "Globalization", (Ed. G. Rowning, H. Abigai) Understanding Comtemporany Society: Theories of The Present, Age Publication. London,2000.
- Bauman, Z. Çalışma Tüketiciilik ve Yeni Yoksullar (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bertrand A. Basic Sociology, Meredety Publishing, New York. 1977.
- Boll, J. Thomas, G.M. Constructing World Culture: International Nongovermental Organizations, Stanford University Press. Stanford, 1999.
- Dussel E. "Beyond Eurocentrism:The World System and the Limits of Modernity", The Cultures of Globalization, Edit: Jameson F. Miyoshi M., Duke University Press, 2003.
- King, A. "Architecture, Capital and The Globalization of Culture", (ed. M. Featherstone), Global Culture: Nationalism Globalization, and Modernity, Sage Publication, London. 1990.
- Kumar, K. From Post-Industrial to Post-Modernity Society, BlackWell Publishing, Oxford, 2005.
- Lamanna M.A. Riedmann, Strahm A, Marriages Families and Relationships: Making Choices in Diverse Society, Wadsworth Ltd, Belmont, 2009.

- Leeder E. The family in Global Perspectives: A Gendered Journey, Sage Publication, London, 2004.
- Lury, C. Consumer Culture. Polity Press. Cambridge. 2011.
- Peponoe, D. Sociology, Prentice Hall. inc., New Jersey, 1974.
- Ruthven, M. Islam: A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford. 2012.
- Taylor, G. Spencer S. Social Identities: Multidisciplinary Approaches, Routledge, New York. 2004.
- Urry, J. Consuming Places, Routledge, London, 1999.
- Trask B.S. Globalization and Families, Springer Science Business Media, London. 2010.
- Dawn O. Braithwaite, Leslie A. Baxter (der) Engaging Theories in Family Communication: Multiple Perspectives, California, Sage Publication, 2006.
- Segrin, C., Flora J. Family Communication, Routledge, New York. 2005.
- Ledbetter P.S, Schrod P. Parental Confirmation and Affection as Mediators of Family Communication Patterns and Children's Mental Well-Being", The Journal of Family Communication, 7 (1), 23-46, Lawrence Erlbaum Associates Inc. 2007.
- Leslie A. Baxter, Chitra Akkoor, "Topic Expansiveness and Family Communication Patterns", Journal of Family Communication, 11:1, ss.1-20, 2011, (<http://dx.doi.org/10.1080/15267431003773523>) 23.6.2012.

BOŞANMIŞ VE TAM AİLEYE SAHİP ÖĞRENCİLERİN OKUL BAŞARILARI VE OKULDA KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF SCHOOL SUCCESS AND PROBLEMS OF PRIMARY EDUCATION SECOND STAGE STUDENTS WITH DIVORCED AND INTACT FAMILIES

Doç. Dr. İsmail AYDOĞAN

Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kayseri/TÜRKİYE, aydogani@erciyes.edu.tr

Cesur ALTUNBULAK

Aile Mahkemesi, Kayseri/TÜRKİYE, cesurmail@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim ikinci kademedeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin, okul başarıları ve problemlerinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini, Kayseri şehir merkezindeki 16 farklı ilköğretim okuluna devam eden, 217'si tam aileye, 214'ü boşanmış aileye sahip, 6., 7. ve 8. sınıflara devam eden toplam 431 öğrenci (221'i kız, 210'u erkek) oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak, öğrencilerin ağırlıklı not ortalamaları ve demografik özelliklerini öğrenmek için "Kişisel Bilgi Formu", problem durumlarını tespit etmek için "Problem Tarama Envantieri" kullanılmıştır. Verilerin analizinde, bağımsız gruplar için t testi, tek yönlü varyans analizi, ki-kare testi kullanılmış, anlamlılık değeri için $p < .05$ kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına

ABSTRACT

The purpose of this study was to investigate the school success and problems of primary education second stage students with divorced and intact families. Our sample was consisted of 431 (220 female and 211 male) students attending 6th, 7th, 8th, grade among 16 primary schools in Kayseri city center. In this sample, 214 students had divorced families and 217 students had intact families. In order to collect data for the research; "Personal Information Form" was used to determine grade point average and sosyodemographic traits of the students; "Problem Check List" was used to determine the problem situations of the students. To analysis data, t test for independent samples, one way Anova, Chi-Square are used. The significance level was accepted as $p < .05$

1 Bu araştırma, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü bünyesinde Yüksek Lisans Tezi olarak yapılmıştır.

göre, öğrencilerin okul başarılarının, aile yapısına (tam-boşanmış aile), sınıf düzeyine, boşanmadan sonra birlikte kaldığı ebeveynin yeni bir evlilik yapma durumuna, yanında kalmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığı değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ancak, öğrencilerin okul başarılarının, boşanmadan sonra anne ya da babasından kiminle kaldığı, cinsiyetleri ve boşanmadan sonra geçen süre değişkenine göre farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca, boşanmış aileye sahip öğrencilerin, tam aileye sahip öğrencilere göre özellikle içedönük-kişilikle ilgili daha fazla problem yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, İlköğretim, Okul Başarısı, Öğrenci Problemleri

in this study. The results indicate that there were significant differences in school success with respect to family structure (divorced-intact family), grade level, custodial parent's remarriage, frequency of contact with noncustodial parent. However, there were no significant effect of gender of the student, which parent the student stays after the divorce and duration elapsed after the divorce on the student's school success. The results also indicate that the students from divorced families implied higher number of problem situations than the students from intact families especially for internalization problems.

Key Words: Divorce, Primary Education, School Success, Student's Problems

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun dünyaya gözünü açtığı anda kendisini içinde bulduğu ve ilişkiye geçtiği ilk toplumsal birim ailedir. İnsanlar, bu birim içerisinde yaşamlarını başlatır ve sürdürürler (Özden, 2010:40). Farklı iki cinsiyeteki insanın, tek başına yetersizlik duygusunu aşmak için oluşturduğu tarihin en eski kurumu olan aile; çocuk açısından, sosyal yaşama hazırlıkların yapıldığı bir ortam, yetişkinler açısından ise yaşamdaki şiddetli gerilim ve sıkıntılara karşı mutluluğun hâkim olduğu, dayanışmanın en iyi elde edildiği yer, anlamlarını ifade etmektedir (Budak, 1990:195; Karataş, 2001:90).

Ailenin yerine getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel, eğitsel ve psikolojik fonksiyonlar, onu toplumsal yapının vazgeçilmezi yapmaktadır. Sağlıklı bir toplum, sağlıklı ailelerden oluşmuş bir toplumdur. Aile kurumunda yaygın olarak ortaya çıkan yapısal ve işlevsel bozukluklar, dengesizlikler, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına da bozukluklar ve dengesizlikler olarak yansımaktadır (Biçer, 2009:10). Yaşanılmakta olan yirmibirinci yüzyılda hızı artan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler, toplumların tamamını farklı oranlarda etkisi altına almaktadır. Modernleşmenin şekillendirdiği sanayileşme ve kentleşme, hızlı değişim ve dönüşümü yapılandırmaktadır. Tüm yapı unsur-

ları ile etkileşim hâlinde olan aile, kendini bu değişim ve dönüşümler içinde bulmaktadır. Yaşanılanlara bağlı olarak, toplumun temel birimi olan ailenin yapı ve işleyişinde büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Şentürk, 2006:1). Bunlardan en önemlisi toplumun çekirdeği kabul edilen ailenin, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve kültürel olarak zayıflaması sonucu artan boşanma oranları olmuştur (Bahar, 2009:147).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile boşanma oranları arasında doğru yönde bir ilişki bulunmaktadır. Asya ve Latin Amerika gibi düşük gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde boşanma oranları da düşük iken, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika gibi yüksek gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde, boşanma oranlarının da yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, Mısır, Libya, Tunus, Irak ve Ürdün gibi ülkelerde gelişmişlik düzeylerinin aksine boşanma oranları yüksek iken, İtalya gibi gelişmişlik düzeyi yüksek ülkede boşanma oranları düşüktür. İtalya’da boşanma oranının ülkede hâkim olan boşanmayı yasaklayan Katolik inancın hâkim olmasının etkili olduğu söylenebilir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1996:12).

Amerika’da evliliklerin yarısı boşanma ile bitmekte ve her yıl milyonlarca çocuk tek ebeveynli aile yapısında yaşamaya başlamaktadır. 1970’te çocukların %12’si tek ebeveynli aile yapısında yaşarken bu oran 2000’li yıllara gelindiğinde %30’a çıkmıştır (Lee; Kushner ve Cho, 2007:149). Amerika sağlık merkezi verilerine göre, Amerika’da yaklaşık her iki evliliğin birisi boşanma ile sonlanmakta, boşanmadan sonra evlenen her iki bireyden birisi tekrar boşanmaktadır. Bu evliliklerin çoğunda da çocuk bulunmaktadır. (Winkle, 2010:1). İstatistiki olarak boşanma oranlarını açıklamak için “kaba boşanma hızı” terimi kullanılmaktadır. Kaba boşanma hızı, belli bir yıl içinde her 1000 nüfusun başına düşen boşanma sayısıdır (Bahar, 2009:157). Bazı Avrupa ülkelerindeki kaba boşanma hızı Tablo1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.1. Bazı Avrupa ülkelerinde kaba boşanma hızı

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Avrupa Birliği (27 Ülke)	1,9	2,0	2,0	2,1	*	2,1	*	*
Almanya	2,5	2,6	2,6	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3
Avusturya	2,5	2,3	2,4	2,4	2,5	2,5	2,4	2,2
Belçika	3,0	3,0	3,0	2,9	2,8	2,8	3,3	3,0
Danimarka	2,8	2,9	2,9	2,8	2,6	2,6	2,7	2,7
Finlandiya	2,6	2,6	2,5	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5
Fransa	1,9	2,1	2,2	2,5	2,2	2,1	2,1	*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Hollanda	2,1	1,9	1,9	2,0	1,9	2,0	2,0	1,9
İngiltere	2,7	2,8	2,8	2,6	2,4	2,4	2,2	*
İspanya	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	*
İtalya	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9
İsviçre	2,2	2,3	2,4	2,9	2,5	2,6	2,6	2,5
Litvanya	3,0	3,1	3,2	3,3	2,3	3,4	3,1	2,8
Portekiz	2,7	2,2	2,2	2,2	2,3	2,4	*	2,5
Türkiye	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6
Yunanistan	1,0	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	*

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>

*=Belirtilmemiş

Tablo 1.1 incelendiğinde, İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi ülkeler hariç diğer Avrupa ülkelerindeki ve Avrupa Birliği üye ülkelerindeki kaba boşanma hızı ortalamasının, Türkiye'deki kaba boşanma hızından yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki boşanma sayısı, Avrupa'ya kıyasla az olmakla birlikte, boşanmanın hızlı bir şekilde artmaya devam ettiği, boşanmaların %44'ünün ilk 5 sene içinde gerçekleştiği, boşanan ailelerin de %56'sının çocuklu aile olduğu, boşanmanın Türkiye'de ciddi bir toplumsal olay hâline geldiği belirtilmelidir (Türkarlan, 2007:101). Sosyo-ekonomik ve kültürel düzey, evlilik rolleri, kadının çalışma yaşamına katılması, eşler arası iletişim, evlilikten beklentiler gibi boyutlarda ortaya çıkan değişikliklerin, boşanmaların artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Bilir ve Dabanlı, 1981:193-206)

Türkiye'de 1930 – 1995 tarihleri arasındaki kaba boşanma hızı Çiftçi (2009) ve TÜİK (2010) tarafından Tablo 1.2'deki gibi şöyle belirtilmiştir:

Tablo 1.2. Türkiye'de çeşitli yıllardaki kaba boşanma hızı

Yıl	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	1995
Boşanma Hızı	0,15	0,23	0,38	0,40	0,27	0,36	0,46	0,47

Tablo 1.2 incelendiğinde, 1930-1995 yılları arasındaki süreç içinde Türkiye'de kaba boşanma hızının, genel olarak çok ani bir yükselme olmamakla birlikte bir artış eğiliminde olduğu, 65 sene içinde, Türkiye'deki kaba boşanma hızının 0.15'ten, 0.47'ye yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de son 15 sene de meydana gelen hızlı toplumsal değişim ve dönüşümün, 1996-2010 yılları arasındaki boşanma ve evlenme oranlarına nasıl yansındığı Tablo 1.3'te gösterilmiştir.

Tablo 1.3. 1996-2010 yılları arası Türkiye'deki evlenme-boşanma istatistikleri

Yıl	Evlenme Sayısı	Kaba Evlenme Hızı	Boşanma Sayısı	Kaba Boşanma Hızı
1996	486 734	7.74	29 552	0.47
1997	518 856	8.10	32 717	0.51
1998	485 035	7.44	32 167	0.49
1999	475 613	7.17	31 540	0.48
2000	461 417	6.84	34 862	0.52
2001	453 213	6,63	50 402	0.74
2002	447 820	6.46	51 096	0.74
2003	565 468	8,08	92 637	1,32
2004	615 357	8,65	91 022	1,28
2005	641 241	8,90	95 895	1,33
2006	636 121	8,72	93 489	1,28
2007	638 311	9,09	94 219	1,34
2008	641 793	9,03	99 663	1,40
2009	591 742	8,23	114 162	1,59
2010	582 715	7,98	115 568	1,62

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>; TÜİK, 2006:25-26

Tablo 1.2 ve tablo 1.3 birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de 1930-1995 yılları arasındaki boşanma hızındaki artışın (yaklaşık 3 kat), son 10 senede de gerçekleştiği görülmektedir. Tablo 1'e bakıldığında, son 10 senedeki, Avrupa ülkelerindeki boşanma hızı yatay bir seyir izlerken, Türkiye'deki boşanma hızının aynı süre içinde yaklaşık 3 kat artması dikkat çekmektedir. Özellikle, Türkiye'de meydana gelen 2001 ekonomik krizin ardından, 2000 senesinde 0,52 olan kaba boşanma hızının 2002 senesinde, iki katından fazla (1,38) artış göstermesi, ailenin devamında, ülkedeki genel ekonomik durumun, aile yapısını belirgin bir şekilde etkilediği düşünülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de 2003 yılından itibaren Aile Mahkemelerinin kurulmasının ve anlaşmalı boşanmaların sayısının artmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Son 10 senedeki, evlilik hızına bakıldığında, evlenme hızında belirgin, dikkat çeken bir değişimin olmadığı görülmektedir. Boşanma olaylarındaki çocuk sayısının yıllara göre değişimi Tablo 1.4'de gösterilmiştir.

Tablo 1.4. Çocuk sayısına göre boşanma durumu

Yıl	Boşanma Sayısı	Çocuk Sayısı									
		0	%	1	%	2	%	3	%	4+	%
1940	4027	2380	59	841	21	502	12	208	5	96	2
1950	7873	4884	62	1662	21	809	10	322	4	196	2
1960	11072	6203	56	2595	23	1361	12	596	5	317	3
1970	9568	5236	55	1968	21	1148	12	630	7	586	6
1980	15901	7271	46	3735	23	2384	15	1270	8	1241	8
1990	25712	11207	44	5859	23	4505	18	2199	9	1942	8
2000	34862	15286	44	8764	25	6488	19	2526	7	1798	5
2001	50402	20398	40	12715	25	10454	21	4100	8	2735	5
2002	51096	22372	44	12127	24	9944	19	4123	8	2530	5
2003	50108	21805	44	11695	23	9764	19	3912	8	2932	6

Kaynak: TÜİK, 2006:31

Tablo 1.4 incelendiğinde, 1940 yılından 1980 yılına gelindiğinde, boşanan ailelerden çocuksuz olanların oranının %59'lardan %46'lara düşmüştür. 1980 senesine kadar çocuğun varlığının, boşanmayı engellemede daha belirgin bir etken olduğu, takip eden süreçte, bu oranın %44'lerde kaldığı görülmektedir. Türkiye'deki boşanmaların %56'sı, çocuklu ailelerde meydana gelmektedir. 2003 yılı için boşanan ailelerin yaklaşık %44'ünün çocuksuz, %23'ünün tek çocuklu, %19'unun iki, %8'inin üç, %6'sının da 4 ve üzeri çocuklu aileler olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4'e göre, Türkiye'de, boşanma başına düşen çocuk sayısı (4+ çocuk sahibi olan ailelerin çocuk sayısı 4 kabul edildiğinde) 1940 yılında, boşanma başına düşen çocuk sayısı 0,71 iken, bu oran 2000-2001-2002 ve 2003 yılları için sırasıyla, 1,05- 1,13 - 1,07 ve 1,09 olarak hesaplanmıştır. Bu değerlendirmeye göre, 2010 yılı içinde, Türkiye'de 115 568 ailenin boşandığı dikkate alındığında, geçen sene yaklaşık 125 000 çocuğun ailesinde boşanma olayını yaşadığı belirtilmelidir. Türkiye'de özellikle 2000 yılından sonra hızlı bir şekilde artan boşanma oranları, araştırmacıları, boşanma ve boşanmanın aile bireylerine etkileri üzerine daha fazla araştırmaya yapmaya sevk etmiştir.

Boşanma, hukuki, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir süreç olup, evlilik birliğinin; tarafların karı-koca olarak bağları kalmaksızın, varsa ortak çocuklarının hakları saklı kalmak üzere, yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenebilmesine olanak veren hukuki bir işlemdir (Akt: Arifoğlu, 2006: 1). Sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alındığında ise, boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli faktör olan tam aileye son veren

ve özellikle çocuklar üzerinde yaşam boyu etkilerini duyurabilecek bir olaydır. Boşanma, eşler için mutsuz bir evlilikten çıkış veya kurtuluş gibi görünse de, gerçekte büyük umut ve beklentilerle kurulmuş olan evliliğin ve aile sisteminin yıkımı demektir. Ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda dahi boşanmayla, sorunlar eşler açısından tam olarak bitmeyebilmekte, boşanma eşleri psiko-sosyal, ekonomik yönden sarsabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı genel olarak boşanma, evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş, yani yeni bir bekarlık dönemi olarak değerlendirilmelidir (Yörükoğlu, 2003). Gerek eşler gerekse çocuklar açısından boşanma, ailenin, ekonomik birim olma, çocuğu eğitme ve sosyalleştirme, psikolojik destek ve doyum sağlama gibi fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyerek, kurum olarak aileyi ve onun içinde olduğu toplumu riske sokmaktadır (Şentürk, 2008:15). Boşanma, olumsuz sonuçlarını, taraf olmasalar da en çok çocuklar üzerinde doğurmaktadır. Neticede, boşanma çocuğu sadece hukuki yönden etkilememekte, çocuğun hayatında bir takım psikolojik ve sosyolojik sonuçlar doğurmakta ve bazen de tamiri mümkün olmayan etkiler bırakmaktadır (Pişken-Arabacı, 2008:2).

Amato (2000), boşanmanın çocuklar üzerine etkisini, boşanma-stres-uyum modeli ile açıklamaktadır. Amato'ya (2000) göre, boşanma çocuğun hayatında kesin bir çizgi olmayıp, eşlerin birlikte yaşamaya başladıkları andan hukuki olarak boşanmalarından sonra da devam eden bir süreçtir. Her boşanma, kendine özgü karmaşık bir olay olduğundan, boşanmanın çocuğu nasıl etkileyeceği hakkında genellemeler yapmak zordur. Boşanma her çocuğa aynı şekilde etkilememektedir. Çocuğun yaşı, cinsiyeti, sosyal çevreden algıladığı sosyal destek, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, boşanma öncesinde ve sonrasında anne ve baba arasındaki ilişkinin niteliği ve çatışma düzeyi, çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyni ile psikolojik uyumu ve ebeveynlik yeteneği, boşanmadan sonra birlikte kaldığı ebeveyninin yeni bir evlilik yapıp yapmadığı, boşanmadan sonra geçen süre, ekonomik güçlükler, boşanmanın toplumda algılanış biçimi ve sosyal etiketlenmeye sebep olup olmadığı, boşanmanın çocuğu ne şekilde etkileyeceğini belirleyen faktörlerdendir (Şirvanlı-Özen, 2005:144; Lansford, 2009:149; Arifoğlu, 2006:11-13; Xu, Zhang ve Xia, 2007:100; Jeynes,2000:132). Boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri üzerine yapılan meta analiz çalışmalarına (Amato ve Keith, 1991; Amato, 2001; Reifman, Villa ve Amons,2001) bakıldığında, boşanmanın çocukların psikolojik ve sosyal uyum düzeyleri ile okul başarılarını olumsuz etkilediği görülmektedir.

Çocuklar, günlük etkili ve aktif yaşam sürelerinin büyük bir bölümünü okullarda geçirmektedirler. Bu nedenle okullar çocuklar için doğal bir destek ve koruma kurumlarıdır. Okullar, birincil koruma ile riskli öğrencilerin belirlenerek desteklenmesi ve çocukların erken teşhis edilerek sevklerinin sağlanması için de uygun ortamlardır. Bu nedenle, son 20 yıldır boşanma oranlarının yüksek olduğu Amerika ve Avrupa'daki yayınlarda, koruyucu ve önleyici programların sayısındaki artış dikkat çekmektedir (Arifoğlu, 2006:4-6).

Eğitim, çocuğun uzun vadedeki yaşam kalitesini belirlemektedir (Potter, 2010:934). Çocukların boşanmadan ne düzeyde etkilendiklerinin en iyi göstergesi okul performanslarıdır. Düşük okul başarısı, çocuklara düşük özgüven ile yüksek kaygı ve depresyonun işaretidir. Çocukların psikolojik iyi olma durumları ile okul başarıları arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur. Bu nedenle, okul başarısı tek başına çocukların boşanmadan olumsuz etkilenme düzeylerini belirlemede moderatör olarak en başta yer almaktadır (Xu, Zhang ve Xia, 2007:101). Okula bağlılık ve okuldaki uyum düzeyleri her aile yapısında, ailenin çocuğun eğitimine katılımından daha etkili olmaktadır. Özellikle boşanmış aileye sahip çocukların okuldaki uyum düzeyleri, doğrudan doğruya çocuğun okul başarısını arttırmaktadır (Rodgers ve Rose, 2001:47).

Hızlı toplumsal değişim ile birlikte, ailelerin gereksinimlerini karşılayabilecek ve toplumun her kesimine kolayca ulaşabilecek farklı eğitim programları geliştirilmesine ve bu programların işlerlik kazanmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Ermiş, 2008:114). Türkiye'de boşanmış aile çocuklarının, benlik saygısı, uyum, depresyon, anksiyete ve davranış sorunları ile ilgili çalışmaların az sayıda da olsa yapıldığı, ancak çocukların algıladıkları problemler ve akademik başarıları konusunda yeterince çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye'de de boşanma oranlarının Amerika ve Avrupa'daki oranlara ulaşmasını beklemeden, öncelikle ve önemle boşanmış aile çocukları başta olmak üzere ebeveynlerine de çocukları boşanmanın olumsuz sonuçlarından koruyucu ve önleyici okul temelli programların hazırlanması ve uygulanması uygun olacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, ilköğretim ikinci kademedeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarıları ile problemlerinin aile yapısına göre farklılaşma durumunun incelenmesidir. Bu amaç sayesinde, giderek sayıları artmakta olan boşanmış aile çocukları ve ebeveynleri için eğitim sis-

temi içinde hazırlanacak koruyucu ve önleyici tedbirler kapsamındaki programlar için veriler elde edilecektir.

Araştırmada bu amaca yönelik olarak aşağıda verilen problem cümlesine yanıt aranmıştır:

İlköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin okul başarıları (ağırlıklı not ortalamaları) ve okulda karşılaştıkları problemleri, ailelerinin boşanmış veya tam aile durumuna göre nasıl değişmektedir?

Araştırmanın alt amaçları ise şöyledir:

- a) Öğrencilerin okul başarıları, sınıf düzeyi ve cinsiyetlerine açısından, aile yapısı (tam veya boşanmış aile) değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarıları;
 - 1) Boşanmadan sonra anne ya da babasından hangisi ile kaldığı,
 - 2) Üvey ebeveyne sahip olma,
 - 3) Boşanmadan sonra geçen süre,
 - 4) Birlikte kalmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığı, değişkenlerine göre farklılaşmakta mıdır?
- c) Öğrencilerin problemleri, aile yapısına (tam veya boşanmış aile) göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

Araştırmada, ilköğretim ikinci kademedeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının ve problemleri arasında çeşitli bağımsız değişkenler bakımından anlamlı farklılıklar olup olmadığını incelemeye yönelik genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2005, 79).

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Kayseri ili Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bulunan resmi ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8 sınıflarına devam eden öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemine ise, 2010-2011 öğretim yılında Kayseri ili Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde Melikgazi, Kocasinan, Talas, Hacılar ve İnce-

su ilçelerinde bulunan 16 resmi ilköğretim okulunun ikinci kademesindeki tam aileye sahip 217 (%50,3), boşanmış aileye sahip 214 (%49,7) olmak üzere toplam 431 (%100) öğrenci oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve Problem Tarama Envanteri kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu 2 bölümden oluşmaktadır. 1. bölümü, boşanmış ve tam aileye sahip bütün öğrenciler, 2.bölümü ise sadece boşanmış aileye sahip öğrenciler işaretlemektedir. 1. bölümde öğrencilerin, cinsiyet, sınıf düzeyi, ağırlıklı not ortalaması, ailesinin evlilik birliğinin devam edip etmediği gibi bağımsız değişkenler hakkında bilgileri elde edilmiştir. Envanterin 2. bölümünde, boşanmış aileye sahip öğrencilerin, anne veya babasından hangisi ile birlikte kaldığı, boşanmadan sonra geçen süre, üvey ebeveyn durumu, birlikte kalmadığı ebeveyn ile görüşme sıklığı hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Problem Tarama Envanterinde, sağlık, okul ortamı, meslek-gelecek, aile, toplumsal ilişkiler ve kişilik özellikleri başlıkları altında maddeler bulunmaktadır. Öğrenciler, 6 başlık altında 164 maddenin bulunduğu Problem Tarama Envanterinde, problemi olduğunu düşündüğü maddeleri işaretleyebilmektedir.

Problem Tarama Envanteri, Amerika'da, Bilimsel Araştırma Merkezi (Science Research Associates) tarafından geliştirilen "SRA Gençlik Envanteri (1953)" ve "Mooney Problem İşaretleme Listesi (1950)"nin çeşitli okul ve yaş düzeyleri için geliştirdiği envanterlerden, ya çeviri ya da adapte edilerek hazırlanmıştır. Problem Tarama Envanterinin Türkiye'de kullanılmasında Baymur (1961) ve Kepçeoğlu (1969)'nun bu anlamda katkıları büyük olmuştur. Problem Tarama Envanterinin Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan çalışmalarda güvenilirliği .75-.85 arasında değişmektedir. Problem Tarama Envanterinin güvenilirliği üzerine Türkiye'de TÜBİTAK Bursiyerleri üzerinde yapılan çalışmada (Özgüven, 1978;301-304), envanterin güvenilirliğinin (Cronbach alfa katsayısı) .90 olduğu ortaya konmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma, var olan durumun saptanmasına yönelik olduğu için verilerin çözümü ve yorumlanması betimsel istatistik yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Tüm veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 16.0 programı

kullanılarak araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistiksel işlemler bu program kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Kişisel bilgi formu ile öğrencilerin okul başarı puanları, araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti amacıyla, bağımsız gruplar için t-testi ve tek yönlü ANOVA testleri uygulanmıştır. ANOVA testi sonucunda anlamlılık değeri $p < .05$ olan durumlarda, farkın hangi gruplar arasında kaynaklandığını tespit etmek için Tukey testi kullanılmıştır.

Problem tarama envanteri ile öğrencilerin, sağlık, okul ortamı, aile, meslek, toplumsal ilişkiler ve kişilik özellikleri ile ilgili araştırmanın bağımlı değişkenlerinden olan problem maddelerine verdikleri cevaplar, ailesinin boşanma durumuna göre yüzdeleri hesaplanmış, ki-kare testi uygulanarak her bir madde için verilen cevapların ailenin boşanma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Örneklemi Tanıtıcı Bulgular

Kişisel Bilgi Formunun 1. bölümünü, araştırmaya dahil edilen öğrencilerin hepsi işaretlemiştir. Bu bölümde elde edinilen bulgular Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1.. Örneklemi tanıtıcı frekans ve yüzde değerleri

	Tam Aile		Boşanmış Aile		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet						
Kız	100	46,1	120	56,1	220	51,0
Erkek	117	53,9	94	43,9	211	49,0
Sınıf Düzeyi						
6. Sınıf	80	36,9	80	37,4	160	37,1
7. Sınıf	63	29,0	72	33,6	135	31,3
8. Sınıf	74	34,1	62	29,0	136	31,6
Toplam	217	100	214	100	431	100

Tablo 3.1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin 220'sinin (%51) kız, 211'inin (%49) erkek öğrenci olduğu, tam aileye sahip 217 öğrencinin 100'ünün (46,1) kız, 117'sinin (%53,9) erkek öğrenci olduğu, boşanmış aileye sahip 214 öğrencinin, 120'sinin (%56,1) kız, 94'ünün (%43,9) erkek öğrenci olduğu görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen 431 öğrencinin, 160'ı (%37,1) 6. sınıf, 135'i (%31,3) 7. sınıf, 136'sı (%31,6) 8. sınıf öğrencisidir.

Kişisel bilgi formunun ikinci bölümünü sadece boşanmış aileye sahip öğrenciler işaretlemiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Boşanmış aileye sahip öğrencileri tanıtıcı frekans ve yüzde değerleri

	f	%
Kiminle kalır?		
Anne yanında kalan	152	71,0
Baba yanında kalan	62	29,0
Toplam	214	100
Boşanmadan sonra geçen süre		
0-1 Yıl	42	19,6
1-3 Yıl	29	13,6
3-5 Yıl	37	17,3
5 Yıl ve üzeri	106	49,5
Toplam	214	100
Görüşme sıklığı		
Haftada bir görüşüyoruz	45	21,0
İki haftada bir görüşüyoruz	26	12,1
Ayda bir görüşüyoruz	31	14,6
Senede birkaç gün görüşüyoruz.	48	22,4
Hiç görüşmüyoruz.	64	29,9
Toplam	214	100
Üvey Ebeveyn Durumu		
Üvey ebeveyn ile kalır	48	22,4
Öz anne veya babası ile kalır	166	77,6
Toplam	214	100

Tablo 3.2. incelendiğinde, boşanmış aileye sahip 214 öğrencinin 152’sinin (%71,0) anneleri yanında, 62’sinin (%29,0) babaları yanında kaldığı görülmektedir. Boşanmadan sonra geçen süreye bakıldığında, öğrencilerin anne ve babalarının, 42’sinin (%19,6) 0-1 Yıl önce, 29’unun (%13,6) 1-3 Yıl önce, 37’sinin (%17,3) 3-5 Yıl önce, 106’sının (%49,5) 5 Yıldan uzun bir süre önce boşandığı, boşanmadan sonra öğrencilerin 45’inin (21,0) haftada bir, 26’sının (%12,1) iki haftada bir, 31’inin (%14,6) ayda bir, 48’inin (%22,4) senede Birkaç gün yanında olmadıkları anne veya babaları ile görüştükleri, öğrencilerin 64’ünün (%29,9) ise hiç görüşmediği, öğrencilerin 166’sının (%77,6) boşanmadan sonra öz anne veya babaları yanında kaldığı, 48’inin (%22,4) birlikte kaldığı anne veya babasının ikinci bir evlilik yaptığı ve birlikte kaldıkları görülmektedir.

3.2. Öğrencilerin Okul Başarıları ile İlgili Bulgular

a) Öğrencilerin okul başarıları cinsiyet grupları arasında ve genelde, aile yapısı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.3'de görüldüğü üzere, anne ve babası boşanmış erkek öğrenciler ile anne ve babası boşanmamış erkek öğrencilerin okul başarıları arasında, anne babası boşanmayan erkek öğrenciler lehine anlamlı farklılık ($t_{(209)}=2,581$; $p<.05$) görülmektedir. Aynı şekilde, anne ve babası boşanmış kız öğrenciler ile anne ve babası boşanmamış kız öğrencilerin okul başarıları arasında da, anne babası boşanmayan kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık ($t_{(218)}=2,363$; $p<.05$) saptanmıştır. Öğrencilerin cinsiyetine bakılmaksızın, tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının, boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu ($t_{(429)}=3,332$; $p<.05$) tespit edilmiştir.

Tablo 3.3 Okul başarısının cinsiyet ve aile yapısı değişkenlerine göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi sonucu

Cinsiyet	Aile Yapısı	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Erkek	Tam Aile	117	3,65	1,177	209	2,581*	,011
	Boşanmış Aile	94	3,24	1,074			
Kız	Tam Aile	100	3,82	1,077	218	2,363*	,019
	Boşanmış Aile	120	3,46	1,173			
Toplam	Tam Aile	217	3,73	1,132	429	3,332*	,001
	Boşanmış Aile	214	3,36	1,133			
* $p<.05$							

b) Aynı sınıf düzeyindeki öğrencilerin okul başarıları aile yapısına (tam veya boşanmış aile) göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.4 incelendiğinde; 6. sınıf düzeyindeki, tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının, boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde ($t_{(158)}=2,322$; $p<.05$) yüksek olduğu, aynı şekilde 7. sınıf düzeyindeki, tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının da boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde ($t_{(133)}=2,335$; $p<.05$)) yüksek olduğu tespit edilmiş, ancak 8. sınıf düzeyindeki boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarıları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t_{(134)}=,983$; $p>.05$) görülmüştür.

Tablo 3.4. Aynı sınıf düzeyindeki öğrencilerin okul başarılarının aile yapısına göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi sonucu

Sınıf Düzeyi	Aile Yapısı	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
6. Sınıf	Tam Aile	80	3,74	1,177	158	2,322*	,021
	Boşanmış Aile	80	3,30	1,205			
7. Sınıf	Tam Aile	63	3,83	1,199	133	2,335*	,021
	Boşanmış Aile	72	3,35	1,177			
8. Sınıf	Tam Aile	74	3,64	1,028	134	,983	,337
	Boşanmış Aile	62	3,47	,987			
*p<.05							

c) Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarıları, cinsiyet grupları arasında ve genelde, boşanmadan sonra kiminle kaldığı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.5’de görüldüğü üzere, erkek ($t_{(92)}=,322$; $p>.05$) ve kız ($t_{(118)}=,037$; $p>.05$) öğrenciler için boşanmadan sonra anne ya da babasından hangisi ile kaldığına göre okul başarılarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı ($t_{(212)}=,345$; $p>.05$) tespit edilmiştir.

Tablo 9. Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının cinsiyet ve kiminle kaldığı değişkenlerine göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi sonucu

Cinsiyet	Kimin Yanında Kalır	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Erkek	Anne ile Kalır	63	3,27	1,050	92	,322	,748
	Baba ile Kalır	31	3,19	1,138			
Kız	Anne ile Kalır	89	3,46	1,197	118	,037	,971
	Baba ile Kalır	31	3,45	1,120			
Toplam	Anne ile Kalır	152	3,38	1,139	212	,345	,731
	Baba ile Kalır	62	3,32	1,128			

d) Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarıları, cinsiyet grupları arasında ve genelde, üvey ebeveyn durumu değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.6’deki bulgular incelendiğinde; öğrencinin cinsiyetine göre bakıldığında annesi yanında kalan kız öğrencilerin üvey babası olması durumunda okul başarılarının anlamlı şekilde farklılaşarak ($t_{(87)}= -2,899$; $p<.05$) azaldığı, genel olarak öğrencinin cinsiyetine bakılmaksızın, boşanmadan sonra üvey ebeveyn ile yaşayan öğrencilerin okul başarılarının, üvey ebeveyn ile yaşamayan öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde düşük olduğu ($t_{(212)}= -2,714$; $p<.05$) görülmektedir

Tablo 3.6. Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının üvey ebeveyn durumu değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin t testi sonucu

Cinsiyet	Kiminle Kalır	Üvey Ebeveyn	N	$\bar{x}$	ss	sd	t	p
Erkek	Anne ile kalır	Üvey baba var	9	3,00	1,225	61	-,830	,410
		Üvey baba yok	54	3,31	1,025			
	Baba ile kalır	Üvey anne var	10	3,10	1,101	29	-,311	,758
		Üvey anne yok	21	3,24	1,179			
Kız	Anne ile kalır	Üvey baba var	14	2,64	1,082	87	-2,899*	,005
		Üvey baba yok	75	3,61	1,161			
	Baba ile kalır	Üvey anne var	15	3,20	1,320	29	-1,220	,232
		Üvey anne yok	16	3,69	,873			
	Toplam	Üvey ebeveyn var	48	2,98	1,176	212	-2,714*	,007
		Üvey ebeveyn yok	166	3,48	1,099			
*p<.05								

*p<.05

e) Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarıları, cinsiyet grupları arasında ve genelde, boşanmadan sonra geçen süre değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.7 incelendiğinde, boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarı puanları ortalamaları arasında, cinsiyet grupları arasında ve toplamda, boşanmadan sonra geçen süre değişkenine göre anlamlı farklılık ($F_{(3-213)}=,807$; $p>.05$) olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.7. Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının boşanmadan sonra geçen süre değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin Var-yans (ANOVA) analizi sonucu

Cinsiyet	Geçen süre	KT	sd	KO	F	p
Erkek	Gruplar Arası	4,263	3	1,421	1,240	,300
	Grup İçi	103,110	90	1,146		
	Toplam	107,372	93			
Kız	Gruplar Arası	1.054	3	,351	,250	,861
	Grup İçi	162,738	116	1,403		
	Toplam	163,792	119			
Toplam	Gruplar Arası	3,119	3	1,040	,807	,491
	Grup İçi	270,451	210	1,288		
	Toplam	273,570	213			

f) Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarıları, cinsiyet grupları arasında ve genelde, görüşme sıklığı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Tablo 3.8 incelendiğinde, boşanmış aileye sahip erkek öğrencilerin okul başarı puanları ortalamaları arasında, yanında olmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığına göre anlamlı farklılık ($F_{(4-93)}=2,560$; $p<.05$) olduğu görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi-ne ait bulgular Tablo 3.9’da verilmiştir.

Boşanmış aileye sahip kız öğrencilerin okul başarı puanları ortalamaları arasında, yanında olmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığına göre anlamlı farklılık ($F_{(4-119)}=.890$; $p>.05$) olmadığı, aynı şekilde cinsiyetlere bakılmaksızın boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarı puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık ($F_{(4-213)}=.819$; $p>.05$) olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.8. Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının görüşme sıklığı değişkenine göre farklılaşma durumuna ilişkin Varyans (ANOVA) analizi sonucu

Cinsiyet	Görüşme Sıklığı	KT	sd	KO	F	p
Erkek	Gruplar Arası	11,078	4	2,769	2,560*	,044
	Grup İçi	96,295	89	1,082		
	Toplam	107,37	93			
Kız	Gruplar Arası	4,919	4	1,230	,890	,472
	Grup İçi	158,872	115	1,381		
	Toplam	163,792	119			
Toplam	Gruplar Arası	4,221	4	1,055	,819	,514
	Grup İçi	269,349	209	1,289		
	Toplam	273,570	213			

* $p<.05$

Tablo 3.9’daki bulgulara göre, yanında olmadığı ebeveyni ile haftada bir görüşen erkek öğrencilerin okul başarı puanları ortalamasının, hiç görüşmeyen erkek öğrencilerin okul başarı puan ortalamasından anlamlı düzeyde ($p<.05$) yüksek olduğu, diğer gruplar arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı ancak görüşme sıklığı arttıkça öğrencinin okul başarı puanının anlamlı düzeyde olmasa da bir artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.9. Boşanmış aileye sahip erkek öğrencilerin okul başarılarının görüşme sıklığı değişkenine göre farklılaşmasına ilişkin TUKEY testi sonucu

Cinsiyet	Görüşme Sıklığı (I)	Görüşme Sıklığı (J)	Ortalamalar Farkı (I-J)	p
Erkek	Haftada bir görüşüyoruz	İki haftada bir görüşüyoruz	,320	,923
		Ayda bir görüşüyoruz	,520	,546
		Senede bir görüşüyoruz	,584	,315
		Hiç görüşmüyoruz.	,947*	,020
	İki haftada bir görüşüyoruz	Ayda bir görüşüyoruz	,200	,990
		Senede bir görüşüyoruz	,264	,963
		Hiç görüşmüyoruz.	,627	,513
	Ayda bir görüşüyoruz	Senede bir görüşüyoruz	,064	,992
		Hiç görüşmüyoruz	,427	,736
	Senede bir görüşüyoruz	Hiç görüşmüyoruz	,364	,774
*p<.05				

3.3. Öğrencilerin Problemlerine İlişkin Bulgular

Boşanmış aileye sahip öğrencilerin, tam aileye sahip öğrencilere göre, sağlıkla ilgili maddelerin %10, okul ortamı ile ilgili maddelerin %17, aile ile ilgili maddelerin %18, meslek-gelecek ile ilgili maddelerin %14, toplumsal ilişkiler ile ilgili maddelerin %13 ve kişilik özellikleri ile ilgili maddelerin %40'ında daha fazla problem yaşadıklarını belirttikleri ortaya konmuştur. Sadece 1 madde de tam aileye sahip öğrenciler, boşanmış aileye sahip öğrencilere göre daha fazla problem yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu problem durumu, okul ortamı ile ilgili olup, *bir günde birkaç sınava giriyoruz* maddesidir.

Tablo 3.10 incelendiğinde, boşanmış aileye sahip öğrencilerin ekonomik olarak sıkıntı içinde olduklarını hissettikleri (evimizin eşyaları iyi olmadığı için arkadaşlarını eve getiremiyorum, fakirlik beniz üzüyor), bir an önce hayata atılarak ekonomik sıkıntılarına çözüm bulma çabası içinde oldukları (okurken para kazanabileceğim bir işe ihtiyacım var, kısa bir zamanda mesleğe atılmak istiyorum), sosyal uyumda daha fazla problem yaşadıkları (topluluk içinde nasıl hareket edeceğimi bilemiyorum, herkes banım geçimsiz biri olduğunu düşünüyor, toplulukta herkesin benimle ilgilenmesini istiyorum), belirgin bir sağlık problemi yaşamadıkları ancak sağlıklarının bozuk

oluşundan kaygılandıkları, okul ortamında tam aileden gelen öğrencilerden daha fazla derslerin ağır olduğunu düşündükleri, başaramamaktan kaygılandıkları, Türkçe ve Sosyal Bilgiler derslerini başaramadıklarını ifade ettikleri, okulda verilen cezalardan daha fazla korktukları, ailelerini daha fazla anlayışsız buldukları, aile içinde sevilmediklerini hissettikleri, evde istedikleri huzuru bulamadıklarını belirttikleri görülmektedir. Boşanmış aileden gelen çocukların, kaygı, depresyon ve benlik algıları ile ilgili içe dönük kişilik özelliklerinde diğer problem alanlarına göre daha fazla oranda (%40) problem yaşadıklarını belirttikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 3.10. Aile yapısına göre problem durumlarına verilen cevapların yüzde ve Ki-Kare değerleri

Problem Alanı	Problem Durumu	İşaretlenme Oranı		Ki-Kare (χ^2)	p
		Tam Aile (%)	Boşanmış Aile (%)		
Sağlık	Sağlığımın bozuk oluşundan endişeliyim.	4	10	7,234	.007
	Saçlarım dökülüyor.	9	17	5,513	.019
Okul Ortamı	Derslere çok çalıştığım hâlde başaramıyorum.	29	39	5,008	.025
	Bazı dersleri başaramayacağımdan kaygılanıyorum.	56	70	8,295	.004
	Ders konuları çok ağır.	17	27	6,426	.011
	Okulda verilen cezalardan korkuyorum.	23	33	4,970	.026
	Türkçeyi başaramıyorum.	8	17	8,071	.004
	Sosyal bilgileri başaramıyorum.	11	20	7,319	.007
	Bir günde birkaç sınava giriyoruz	21	12	6,340	.012
Aile	Aile içerisinde sevilmediğimi hissediyorum.	13	22	6,152	.013
	Ailemi fazla anlayışsız buluyorum.	8	17	7,149	.007
	Evde istediğim huzuru bulamıyorum.	12	21	5,708	.017
	Evimizin eşyaları iyi olmadığı için arkadaşlarımı eve getiremiyorum.	2	6	4,271	.044
Meslek-Gelecek	Okurken para kazanabileceğim bir işe ihtiyacım var.	4	9	5,681	.017
	Kısa zamanda bir mesleğe atılmak istiyorum.	9	16	4,932	.026

Problem Alanı	Problem Durumu	İşaretlenme Oranı		Ki-Kare (χ^2)	p
		Tam Aile (%)	Boşanmış Aile (%)		
Toplumsal İlişkiler	Topluluk içinde nasıl hareket edeceğimi bilemiyorum.	4	11	8,048	.005
	Herkes benim geçimsiz biri olduğumu düşünüyor.	7	17	7,438	.006
	Toplulukta herkesin benimle ilgilenmesini istiyorum.	9	17	5,513	.019
Kişilik Özellikleri	Kendimi yalnız hissediyorum.	21	31	5,712	.016
	Giriştiğim işlerde başarısızlığa uğruyorum.	6	14	6,047	.014
	İçe kapanık, sıkılgan ve utangacıım.	17	26	4,082	.028
	Her şeye çok üzülüyorum.	23	39	12,425	.000
	İnsanları sevmiyorum.	5	11	4,781	.029
	Artık yaşamaktan hoşlanmıyorum.	13	23	6,733	.009
	Alinganım.	22	32	5,107	.024
	Kimseye açılmak istemiyorum.	11	23	10,731	.001
	Kendimden nefret ediyorum.	7	14	5,181	.023
	Kimse beni sevmiyor, onun için ölmek istiyorum.	7	14	4,398	.036
	Kimse kalmaktan korkuyorum.	15	23	4,611	.032
	Sınıfta kalmaktan korkuyorum.	13	27	13,601	.000
	Çok sık giyinmek istiyorum.	16	27	8,391	.005
	Fakirlik beni üzüyor.	4	9	4,639	.031
	Yeteri kadar zeki değilim.	17	27	5,804	.026

4. TARTIŞMA SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre, boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının, tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde ($p<.05$) düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Literatüre bakıldığında, yapılan araştırmalarda da (Sun, Li, 2009; McLanahan ve Astone, 1991; Potter, 2010; Ham, 2004; Roizblatt, Rivera ve Fachs, 1997; Martin, 1991; Garasky, 1995; Schuster, 2005; Coward, 2001; Bertram, 2005) boşanmanın çocukların okuldaki uyum ve başarı düzeylerini olumsuz etkilediğini ortaya koyarken, bazı araştırmalarda (Mena, 2007; Winkle, 2010) ise boşanmanın okul başarısı üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı ortaya koymuştur. Türkiye’de parçalanmış aile çocukları üzerinde yaptıkları araştırmalarda, ailenin parçalanması ile öğrencilerin okul başarılarının düştüğü ortaya konmuştur (Şentürk, 2006; Aslıhan, 1998). Bununla birlikte, boşanmanın çocukların okul başarısı üzerine etkisinin incelendiği araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiş-

tir. Kaya vd. (2009) ve Altunkaya (2010), boşanmanın çocukların okul başarılarını düşürdüğünü sonucuna varırken, Esen (2010), boşanmış aile çocukları ile tam aileye sahip çocukların Seviye Belirleme Sınavından aldıkları puanlar arasındaki farkın anlamlı olmadığı belirtmiştir. Karakuş (2003) ise yine ilköğretim öğrenciler ile yaptığı araştırmasında, boşanmış aileden gelen çocukların, tam aileden gelen çocuklara göre okulda daha başarılı olduğu sonucuna varmıştır.

Aynı sınıf düzeyindeki tam ve boşanmış aileye sahip öğrenciler arasında, 6. ve 7. sınıfa devam eden boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının, tam aileye sahip öğrencilerin lehine anlamlı şekilde farklılaştığı, ancak 8. sınıf düzeyindeki öğrenciler arasında, aile yapısı değişkenine göre okul başarı puanları arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Literatüre bakıldığında, çocuğun sınıf düzeyi ve yaş grubuna göre boşanmış ve tam aileye sahip çocukların okul başarıları arasındaki karşılaştırmalarda farklı sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Czarnecki (1995), 2.-8. sınıf öğrenciler, Esen (2010), 6.-7.-8. sınıf öğrenciler, Karakuş 3.-7. sınıf öğrenciler, Juersivich (1991), 6. sınıf öğrenciler arasında yaptığı çalışmalarda, boşanmış ve tam aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının sınıf düzeyine göre farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Roizblatt, Rivera ve Fachs (1997) ve Martin (1991), 6. sınıf düzeyindeki boşanmış aileye sahip öğrencilerin, tam aileye sahip öğrencilere göre okul başarılarının daha düşük olduğunu, Downey (1995) ise aynı durumun 8. sınıf öğrenciler arasında da ortaya çıktığını belirtmişlerdir. 6. ve 7. sınıf öğrencilerin, 8. sınıf öğrencilere göre, aileleri ile olan ilişkilerinin ve aile yapılarının daha önemli olduğu, 8. sınıf düzeyindeki öğrencilerin boşanmanın duygusal güçlükleri ile daha kolay baş edebildikleri, özellikle arkadaş grubundan daha fazla sosyal destek aldıkları, öğrencilerin bu yaş grubunda algıladıkları sosyal desteğin, çocukların psikolojik uyumlarını ve okul başarılarını arttırdığı düşünülebilir (Arslan, 2008).

Boşanmadan sonra öğrencinin kimin yanında kaldığının, çocuğun okul başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak, boşanmış aileye sahip öğrencilerin, boşanmadan sonra birlikte kaldığı ebeveynin evlenme durumunun, çocuğun okul başarısını olumsuz etkilediği, üvey ebeveyni olan boşanmış aile çocuklarının okul başarılarının, boşanmadan sonra öz anne veya babası ile kalan öğrencilerin okul başarılarından daha düşük olduğu, cinsiyete göre bakıldığında, boşanmadan sonra annesi yanında kalan ve annesi ikinci bir evlilik yapan kız öğrencilerin, okul başarılarının daha belirgin şekilde düştüğü görülmüştür. Literatüre bakıldığında, Downey (1995), çocukların okul başarılarının, boşanmadan sonra öz annesi

ile kalandan, öz babası ve üvey annesi ile kalan öğrencilere doğru azaldığını belirtmiştir. Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmalarda, boşanmadan sonra annesi ile kalan çocukların okul başarılarının daha yüksek olduğu (Karakuş, 2003), cinsiyete göre bakıldığında babaları yanında kalan kız çocukların daha başarılı olduğu (Lee, Kushner ve Cho, 2007), boşanmadan sonra öz babası ile kalan çocukların okul başarılarının daha düşük olduğu (Ulveseter, Breivik ve Thuen, 2010), birlikte kaldığı ebeveyni yeni bir evlilik yapan çocukların okul başarılarının düştüğü (Schuster, 2009; Coward, 2001; Jeynes, 1999;2000;2002) belirtilmiştir. Yeniden evliliğin çocukların okul başarısını arttırdığını ortaya koyan araştırmalar da bulunmaktadır (Shriner, Mullis ve Shriner, 2010; McLanahan ve Astone, 1991). Boşanmadan sonra çocukların kiminle kaldığı ve yeniden evlenme değişkenlerine göre çocukların okul başarılarının farklılaşmasına ilişkin yapılan araştırmalarda, boşanma ve yeniden evlenme durumlarında çocuğa sunulan ekonomik imkanların değişip değişmediği ve üvey ebeveyni ile birlikte yaşamaya başladığı süre üzerinde durulmuştur (Jeynes, 1999). Tillman (2007), ailenin gelir ve eğitim düzeyi kontrol altına alındığında, boşanmadan sonra yeni bir evliliğin ve çocuğun üvey ebeveyn ile birlikte yaşamaya başlamasının okul başarısı üzerine etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan araştırmadan elde edilen bulguların, genel olarak literatüre benzer olduğu, yeniden evlenmenin çocukların okul başarısını düşürdüğü ancak sosyo-ekonomik değişkenler kontrol altına alındığında, yeniden evlenmenin çocukların okul başarısı üzerine etkisinin azalacağı veya ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır. Özellikle, kızların üvey ebeveyn ile yaşamaya başlaması hâlinde erkek çocuklara göre kaygı ve depresyon düzeylerinin arttığı (Czarnecki, 1995), bunda toplumun üvey baba ve çocuk durumuna sergilediği ön yargının da etkili olduğu, bu tip toplumsal önyargı ve etiketlenmelerin de çocukları olumsuz etkilediği bilinmektedir (Lansford, 2009; Xu, Zhang ve Xia, 2007).

Boşanmış aileden gelen çocukların okul başarılarının, boşanmadan sonra geçen süre değişkenine göre farklılaşmadığı ortaya konmuştur. Boşanmadan sonra geçen sürenin, boşanmanın çocuk üzerine etkisi üzerine yapılan araştırmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Bunda, boşanmanın kesin bir tarih olup aslında çocuğun boşanmadan bu tarihten önce yaşamaya başlamasının ve her boşanmanın kendine özgü olmasından kaynaklanmaktadır (Czarnecki, 1995; Akyüz, 1978). Wadsby ve Svedin (1996), Mena (2007), Winkle (2010), Karakuş (2003), yaptıkları araştırmalarda boşanmadan sonra geçen sürenin çocukların akademik başarılarını etkilemediğini ortaya koy-

muştur. Araştırmadan elde edilen bulgunun, literatür ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Boşanmış aileye sahip öğrencilerin okul başarılarının, yanında kalmadığı ebeveyni ile görüşme sıklığına bağlı olarak sadece erkek çocukların okul başarıları üzerinde anlamlı bir etki oluşturduğu, yanında kalmadığı ebeveyni ile haftada bir gün düzenli görüşen erkek öğrencilerin okul başarılarının, hiç görüşmeyen erkek öğrencilerin okul başarılarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Boşanma sonrasında, uzun dönem içinde babası ile daha sık görüşen çocukların içe ve dışa yönelik problemlerinde azalma meydana geldiği, görüşme sıklığı arttıkça çocuklardaki kaygı (Aral ve Başar, 1998) ve depresyon düzeylerinin (Karakuş, 2003) azaldığı, babanın boşanmadan sonra çocuğun okul hayatına katılımının artmasının erkek çocukların dışa dönük problemlerinde bir azalma meydana getirdiği belirtilmiştir. Görüşme sıklığının, okul başarısına etkisi üzerine Türkiye’de yapılan bir başka araştırmada (Karakuş, 2003), yanında bulunmayan ebeveyni ile iki haftada bir düzenli görüşen ilköğretim öğrencilerinin okul başarılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anneleri ile kalan erkek çocukların, hemcinsleri olan babalarından uzak kalmalarının, erkek rol modelinden mahrum kalmalarına sebep olduğu, bu durumun erkek çocuklarının psikososyal ve duygusal gelişimlerini kızlara göre daha olumsuz etkilediği, erkek çocukların babaları ile boşanmadan sonra daha sık görüşmelerinin, onların boşanmaya uyumları ile birlikte okul başarılarını da olumlu etkilediği düşünülmektedir.

Öğrencilerin, aile yapılarına göre problem durumlarının farklılaşmasında bakıldığında, bir problem durumu (Bir günde birkaç sınava giriyoruz) hariç boşanmış aileye sahip öğrencilerin, tam aileye sahip öğrencilere göre özellikle içe dönük, kişilik özellikleri ile ilgili daha fazla problem yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Literatüre bakıldığında, boşanmış aileden gelen çocukların tam aileden gelen çocuklara göre depresyon düzeylerinin yüksek olduğu (Dong, 2002; Aral, Gürsoy ve Dizman, 2006; Aslıhan, 1998), okulda daha fazla problem davranışlar sergiledikleri (Mena, 2007; Featherstone ve Cundick, 1992; Storksen, Roysamb ve Moum, 2005), okula daha az bağımlı oldukları ve motivasyonlarının düşük olduğu (Bertram, 2005), sınıf içinde dengesiz, huzursuz ve uyumsuz davranışları daha sık sergiledikleri (Altunkaya, 2010), iş bulamamaktan korktukları, okulu sıkıcı buldıkları ve okulda mutsuz oldukları, sağlıklarıyla ilgili endişeli oldukları (Francis ve Evans, 1997), daha fazla kaygılı ve benlik algılarının düşük olduğu (Öztürk ve Serin, 2007, Cebeci, 2009), kendilerini daha fazla yalnız hissettikleri (Pancar, 2009), benlik saygılarının düşük olduğu, depresif ve sadist tutum ve davranışlar sergiledikle-

ri, madde kullanımının daha sık görüldüğü, erken yaşta iş hayatına katıldıkları (Şentürk, 2006), yaşam doyum düzeylerinin düşük olduğu (Dingiltepe, 2009), öfke düzeylerinin yüksek olduğu (Fiyakalı, 2008), atılganlık ve sosyal yetkinlik beklenti düzeylerinin düşük olduğu (Biçer, 2009) belirtilmiştir.

Amato ve Keith (1991), 1990 yılından önceki yaklaşık 30 senelik süreçte, 13 000 boşanmış aileye sahip çocuğun dahil edildiği 92 farklı çalışmanın meta analizini yaptıkları çalışmaları sonucunda, boşanmış aile çocuklarının psikolojik – sosyal uyum düzeyleri ile okul başarılarının boşanmadan olumsuz etkilendiğini, uyum ve akademik başarı düzeylerinin, tam aileye sahip çocukların uyum ve başarı düzeylerinden anlamlı düzeyde düşük olduğu ortaya konmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, boşanmış aileye sahip ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin, özellikle içe dönük problemleri tam aileye sahip akranlarına göre daha fazla yaşadıkları, okul başarılarının daha düşük olduğu ortaya konmuş, araştırma sonuçlarının literatür ile benzer olduğu görülmüştür. Çalışmanın sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

Boşanmış aileye sahip çocukların, uyum sorunlarını azaltmak, sosyal becerilerini geliştirmek için okul rehberlik servislerince, grup rehberliği çalışmaları yapılmasının, rehberlik öğretmenlerinin ve sınıf şube öğretmenlerinin bu konularda eğitim almalarının uygun olacağı düşünülmektedir. Boşanmadan sonra, sadece öğrencileri için değil aynı zamanda ebeveynlerine yönelik, ebeveyn odaklı grup rehberliği çalışmaları yapılarak, nitelikli ebeveyn tutumlarını geliştirmeye yönelik eğitimler verilmesi, broşür, doküman vs. hazırlanması yararlı olacaktır. Uzun vadede, evlilik kavramı, ailenin önemi ve aile hayatı ile ilgili gençlerin kulaktan dolma bilgiler yerine uygun eğitim programları çerçevesinde eğitilmelerinin, anne ve baba adaylarına çocuk gelişimi, eğitimi ve bakımı konusunda yapılan eğitim çalışmalarının yaygınlaştırılması etkili olabilir. Bundan sonra alanda yapılacak çalışmalara yönelik, boşanmış aileye sahip öğrencilerin problemleri hakkında farklı örneklem grupları üzerinde de araştırmalar yapılarak, problem alanların tam olarak belirlenmesi ve bu alanlarla ilgili rehberlik programlarının hazırlanmasının uygun olabilir. Boşanmanın çocuklardaki etkisi üzerine yapılacak boylamsal çalışmalar ile boşanma sürecinin ve sonrasının, çocuk üzerindeki etkisi hakkında daha sağlıklı ve net bilgiler elde edilebilecektir.

KAYNAKLAR

- Amato, P.R. (2000). "The Consequences of Divorce for Adults and Children", *Journal of Divorce and Remarriage*, 52, 1269-1287.
- Amato P.R. (2001). Children of Divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith(1991) Meta-Analysis, *Journal of Family Psychology*, 15,355-370.
- Amato, P. R. ve B., Keith (1991). Parental Divorce and Well-Being of Children: A MetaAnalysis, *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
- Altunkaya, E. (2010). *Anne Babası Boşanmış İlköğretim Öğrencilerinin Okul-Aile ve Sosyal Ortamda Yaşadıkları Problemlere İlişkin Görüşler*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu.
- Aral, N., F., Gürsoy ve H. Dizman (2006). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Olan Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi*, Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu Hedefleri ve Geleceği Sempozyumu El Kitabı, Antalya.
- Aral, N. ve F., Başar (1998). *Boşanmış Aileye Sahip Olan ve Olmayan Çocukların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 1998.
- Arifoğlu, B.Ç.(2006). *Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı'nın Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Programı, Doktora Tezi. Ankara.
- Arslan, S. (2008). *Ailenin İlköğretim II. Kademedeki Öğrencilerin Okul Başarısı Üzerindeki Etkisi*, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Akyüz, E. (1978). "Boşanmanın Çocuklar Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1-2), 1-6.
- Aslıhan, M.,N.(1998). *Parçalanmış veya Tam Aileye Sahip Çocukların Öz-Kavramı Depresyon Düzeyleri ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana.

- Baymur, F. (1961). "Lise ve Dengi Okullara Devam Eden Öğrencilerin Problemleri, Ankara:MEB, Talim ve Terbiye Dairesi.
- Bertram, A..N (2005). *The Relationship of Parent Involvement and Post-Divorce Adjustment to the Academic Achievement and Achievement Motivation of School-Aged Children*, Oklahoma State University, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Bahar, H. (2009).*Sosyoloji*. Ankara:Karinca Yayınları. <http://books.google.com.tr/> (Erişim Tarihi:14.07.2010).
- Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010), Aile Yapısı Araştırması (2006), Ankara:Yayın No:146, 54-56.
- Bıçer, E. (2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Atılganlık ve Sosyal Yetkinlik Düzeylerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Bilir, Ş. ve D., Dabanlı (1981). "Ailede Boşanma Vakaları Sonucu Çocukların Geliştirdikleri Tepkiler ve Etkisinin Araştırılması, Başbakanlık Araştırma Kurumu Yayınları", Aile Yazıları 3, Bilim Serisi Genel Yayın No:5/3.
- Budak, G. (1990). "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", I. Aile Şurası, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara.
- Coward, W.T. (2001). *Family Structure and Its Effects on Academic Achievement*, Tennessee State University, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Education.
- Czarnecki, C.A. (1995). *Relationship of Age, Time Since Parental Separation and Remarriage with Academic Adjustment in Children*, Hostra University, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Çiftçi, A. (2009). "Türkiye'nin Nüfus Bilgileri Işığında Kazım Karabekir'in Aile ve Nüfus Politikalarına İlişkin Görüşleri ve Bugünkü Durum", *Aile ve Toplum Dergisi*, 5(19), 25-41.
- Dingiltepe, T. (2009). Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yaşam Doymu Düzeyleri ile Yaşam Kalite Düzeylerinin Karşılaştırılması, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Adana.

- Dönmezer, İ. (1999). *Ailede İletişim ve Etkileşim* (2. Baskı). İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Dong, Q.,Y. Wang ve T.H. Ollendick (2002). "Consequences of Divorce on Adjustment of Children in China", *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 31(1), 101-110.
- Downey, D.B. (1995). " Understanding Academic Achievement Among Children in Stepphouseholds, The Role of Parental Resources, Sex of Stepparent and Sex of Child", *Social Forces*, 73(3), 875-894.
- Ermış, B.B. (2008). Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, V. Aile Şurası "Aile Destek Hizmetleri" Bildirileri, Bir Sosyal Destek Kaynağı Olarak Aile, Ankara:Yayın No:137, 11-19.
- Esen, H. (2010). *Akyurt İlköğretim Okulunda Okuyan Parçalanmış ve Tam Ailelerden Gelen Öğrencilerin Aile İçi Durumları ve Okul Başarı Durumlarına İlişkin Görüşleri*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ev Ekonomisi ve Beslenme Eğitimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Featherstone, D.R.ve B.P., Cundick (1992). "Differences in School Behaviour and Achievement Between Children From Intact, Reconstituted and Single Parent Families", *Adolescence*, 27, 102-114.
- Fiyakalı, N.C. (2008). *Anne- Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Francis, L.J. Ve T.E., Evans (1997). "The Relationship Between Marital Disruption and Adolescent Values:A Study Among 13-15 Years Old", *Journal of Divorce and Remarriage*, 26(3/4), 195-85.
- Garasky, S. (1995). " The Effecets of Familiy Structure on Educational Attainment: Do The Effecets Vary by Age of the Child?", *American Journal of Economics and Sociology*, 54(1), 89-101.
- Ham, B.D. (2004). "The Effecets of Divorce and Remarriage on the Academic Achievement of High School Seniors", *Journal of Divorce and Remarriage*, 42(1/2), 159-178.

- Jeynes, W.H. (1999). "Effecets of Remarriage Following Divorce on the Academic Achievement of Children", *Journal of Youth and Adolescence*, 28(3), 385-393.
- Jeynes, W.,H. (2000). "A Longitudinal Analysis on the Effecets of Remarriage Following Divorce on the Academic Achievement of Adolescents", *Journal of Divorce and Remarriage*, 33(1/2), 131-148.
- Jeynes, W.,H. (2002). " Does Parental Involvement Eliminate the Effecets of Parental Divorce on the Academic Achievement of Adolescents", *Journal of Divorce and Remarriage*, 37(1/2), 101-115.
- Juersivich, M. M.(1991). *An Investigation of Divorce and Academic Achievement with a Selected Group of Sixth-Grade Students*, The University of Akron, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy.
- Karakuş, S. (2003). Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansıması, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Karasar, N. (2005): Bilimsel Araştırma Yöntemi (14. Baskı). Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, K. (2001). "Toplumsal Değişme ve Aile", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara.
- Kaya, A., Z., B., Macit, A. ,Atlı ve K., Özalper . "Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocuk ve EWrgeçlerin Benlik Saygısı, Sürekli Kaygı ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi", XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Bilimleri Kurultayı Bildirisi, İzmir, 2009.
- Lansford, J.E. (2009). "Parental Divorca and Children's Adjustment", *Association for Psychological Sciences*, 4(2), 140-152.
- Lee, S.M, J., Kushner, S.H., Cho (2007). "Effecets of Parent's Gender and Parental Involvement on the Academic Achievement of Adolescents in Single Parent Families", *Sex Roles*, 56, 149-157.
- Martin, C.L. (1991). *The Effecet of Divorce and Single Parenting on Academic Achievement in the Public Schools*, Kean College, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts, New Jersey.

- McLanahan, S.S. ve N.M., Astone (1991). "Family Structure, Parental Practices and High School Completion", *American Sociological Review*, 56, 309-320.
- Mena, E. (2007). *The Effecets of Divorce on Latino Children's School Parformance*, California State Universty, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Social Work.
- Özden, S. (2010). *Boşanma Sebepleri Bakımından Aile İçi Şiddet*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Özgüven, İ., E. (1998). *Psikolojik Testler* (2. Baskı), Ankara:PDREM Yayınları
- Özgüven, İ., E ve Diğerleri (1978). *Üniversite Okuyan Tübitak Bursiyerlerinin Başarılarını Etkileyen Faktörler*, Tübitak Bilim Adamı Yetiştirme Grubu, E-32.
- Öztürk, S. (2006). *Anne-babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Danışmanlık Programı, Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Pancar, A.(2009). *Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Ergenlerin Yalnızlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Pişken- Arabacı, G.(2008). *Boşanmanın Çocuklar Bakımından Sonuçları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Potter, D. (2010). "Psychosocial Well-Being and the Relationship Between Divorce and Children's Academic Achievement", *Journal of Marriage and Family*, 72, 933-946.
- Reifman, A., L.C., Villa, J.A.,Amons (2001). "Children of Divorce in the 1990s:A Meta-Analysis, *Journal of Divorce and Remarriage*, 36(1), 27-36.
- Rodgers, K.B.ve H.A., Rose (2001). "Personal, Family and School Factors Related to Adolescent Academic Performance:A Comparision by Family Structure", *Marriage and Family Review*, 33(4), 47-61.

- Roizblatt, A., S., Rivera ve T., Fuchs (1997). "Children of Divorce: Academic Outcome", *Journal of Divorce and Remarriage*, 26(3), 51-56.
- Schuster, B.R. (2005). *From Infancy to Adolescence: A Longitudinal Analysis of the Impact of Divorce and Remarriage Transitions on Children's Academic Achievement*, California State University, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Psychology.
- Serin, N.B. ve S., Öztürk (2007). "Anne-babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 117-128
- Shriner, M., R.L., Mullis, B.M., Shriner (2010). "Variations in Family Structure and School-Age Children's Academic Achievement: A Social and Resource Capital Perspective", *Marriage and Family Review*, 46, 445-467.
- Storksen, I., E. Roysamb, T., Moum (2005). "Adolescents with a Childhood Experience of Parental Divorce: A Longitudinal Study of Mental Health and Adjustment", *Journal of Adolescence*, 28, 725-739.
- Sun, Y. ve Y., Li (2009). "Parental Divorce, Sibship Size, Family Resources and Children's Academic Performance", *Social Science Research*, 38, 622-634.
- Şentürk, Ü. (2006). *Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Malatya.
- Şirvanlı-Özen, D. (2005). "Impacts of Divorce on the Behaviour and Adjustment Problems, Parenting Styles and Attachment Styles of Children: Literature Review Including Turkish Studies", *Journal of Divorce and Remarriage*, 42(3/4), 127-151.
- Tillman, K.H. (2007). "Family Structure Pathways and Academic Disadvantage Among Adolescents in Stepfamilies", *Sociological Inquiry*, 77(3), 383-424.
- Türkarslan, N. (2007). "Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları", *Aile ve Toplum Dergisi*, 3(11), 99-107.

- Ulveseter, G., K. Breivik ve F., Thuen (2010). "Health-Related Adjustment of Adolescents in Various Post Divorce Family Structure with Main Focus on Father Custody with and without a Stepmother", *Journal of Divorce and Remarriage*, 51, 379-395.
- Xu, A., J., Zhang ve Y.R., Xia (2007). "Impacts of Parents' Divorce on Chinese Children: A Model with Academic Performance as a Mediator", *Marriage and Family Review*, 42(3), 91-119.
- Wadsby, M., C. ve G., Svedin (1996). "Academic Achievement in Children of Divorce", *Journal of Psychology*, 34(4), 325-336.
- Winkle, L.V.(2010). *Do Age and the Time of Parental Divorce and Gender Impact Academic Performance Among High School Sophomores?*, Capella University, A Dissertation Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy.
- Yörükoglu, A. (2003). *Çocuk Ruh Sağlığı: Çocuğun Kişilik Gelişimi, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları*. İstanbul:Özgür Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2006), İstatistik Göstergeler (1923-2005), Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.bilkent.edu.tr/~zaim/Yillikgostergeler.pdf> (Erişim Tarihi 04.05. 2011)
- <http://www.tuik.gov.tr/veriler/bosanmaistatistikleri/> "Bölgelere göre kaba boşanma hızları"(Erişim Tarihi:14.08.2010).
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tps00012> "Avrupa Ülkeleri Kaba Boşanma Hızları" (Erişim Tarihi: 05.04.2011). 01-01-MÜZAKARE

MUZAKERELER

METNİ GELECEK

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

BİRİNCİ OTURUM
FIRST SESSION

12 TEMMUZ 2012

II. BÖLÜM

DİN VE MODERNLİK ARASINDA AİLE

SESSION II:

FAMILY BETWEEN RELIGION AND MODERNITY

BAŞKAN / HEAD

Prof. Dr. Ahmet Saim KILAVUZ

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Hayreddin KARAMAN

"İslam'da Kadın ve Aile"

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

"İslam'da Yaşlıların Bakımına Verilen Değer ve Manevi Bakımın Önemi"

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

"İslam'da Model Aile"

Doç. Dr. Mustafa TEKİN

"Sosyal Değişme Bağlamında Kadın Kimliği ve Aile"

Dr. Zekiye DEMİR

"Türkiye'de ve Dünyada Ailenin Güncel Sorunları"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Mehmet Seyyit ŞEN

Prof. Dr. Fatih AVŞAR

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN

İSLAM'DA KADIN VE AİLE

WOMEN IN ISLAM AND FAMILY

Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN

Yazar Ünvanı Metni Gelecek

TR Özet Metin Gelecek

İNG Özet Metin Gelecek

GİRİŞ

Islam'dan önceki birçok dinde ve kültürde kadının hem insan olarak hem de haklar ve ödevler bakımından erkeğe nispetle ikinci sınıf bir varlık olarak kabul ve birçok haktan mahrum edildiği bilinmektedir. Cahiliye Araplarında da kadının durumu farklı değildi; ana, eş, kardeş ve çocuklar olarak kızlar ve kadınların hakları, erkeklerin istek ve keyiflerine bırakılmıştı; dilediklerini verir, dilediklerini alırlardı. Hz. Ömer bu tarihî gerçeği şöyle dile getirmiştir: “Cahiliye devrinde biz kadınları bir şey saymaz, hesaba katmazdık; bu durum Allah-u Teala'nın onlar hakkında ayetler indirmesine ve kendilerine bir takım haklar vermesine kadar devam etti...” (Müslim, Talâk, 31 vd.). “Erkeklerin bir derecelik fazlalığına rağmen kadınların da erkeklerinkine denk (mümasil, benzer) haklarının bulunduğunu” bildiren ayet (Bakara: 2/229), o günün dünyasında eşi bulunmaz bir “insan hakkı” kuralı ve “kadın hakları vesikası”dır. Hakları ve ödevleri teker teker saymak yerine bir genel çerçeve veren bu ayette yer alan üç kayıt, kadın haklarının mahiyeti, derecesi ve değişme kabiliyeti açısından büyük önem arz etmektedir:

1. Kadın, haklar bakımından erkeğe eşit değildir; her ikisinin hakları arasındaki nisbet, “benzerlik ve denklik”tir.
2. Nasların değişmez kıldıklarının dışında kalan haklar ve ödevlerin değişim ve dengesi, sosyal şartlara ve kamu vicdanındaki meşruiyet ölçülerine (ma’rûfa) göre ayarlanabilecektir.
3. Haklar ve ödevler karşılaştırıldıkları zaman erkeklerin haklarında bir derecelik fazlalık bulunduğu görülecektir. Bu kayıtları biraz daha açmak gerekirse:
 - a) Ferdin topluma, toplumun da örgütlenme ve düzene ihtiyacı vardır. Örgütler, büyükten küçüğe kurum ve kuruluşlar, düzen de ilişkileri düzenleyen kurallardır. Devletten aileye kadar bütün kurumlarda düzen bir yönetimi, yönetim ise yöneten ve yönetilenlerin karşılıklı hak, selahiyet, ödev ve sorumluluklarının belli ve dengeli kılınmasını gerekli kılmıştır. Kadını ve erkeği ile bütün insanlar insanlıkta eşittir, insanlığa bağlı haklar ile yükümlülüklerde de eşittirler. Yönetimin ve düzenin gerektirdiği işbölümüne ve farklı rollere gelindiğinde eşitlik yerine “denge, adalet, hakkaniyet, ehliyet, kabiliyet” gibi değer ve kriterler devreye girer. İslam, insan ve kul olmaya bağlı haklar ve ödevlerde kadınlarla erkekleri eşit kılmıştır. Kadınların insanlık ve kullukta erkeklerden aşağı derecede veya geri olduklarını ifade eden bütün söylemler ya dinî kaynakları bakımından sahih değildir, yahut da yanlış anlaşılmış ve yorumlanmışlardır. Kurumlar ve toplum içindeki farklı rollere bağlı haklar ve yükümlülüklerle gelindiğinde ise, kadınlar ile erkekler arasında eşitlik değil, dengeli ve erkek hakkının misli olma ölçüsü vardır. Eski sosyo-ekonomik ilişkilerden bazı örnekler vermek gerekirse, kadın ekmek ve yemek pişirirken, kocası da alet ve malzemeyi temin edecektir. Kadın çocuğuna bakarken kocası rızıklarını temin edecektir, kadın kocasına sadık kalırken kocası da ona sadık kalacak, ikinci evlilik gerekli olursa adalete riayet edecektir... Karşılıklı iyi geçinmek, iffetleri korumak, geçimsizlik hâlinde hakeme başvurmak, aile idaresinde ve çocukların yetiştirilmesinde danışma ve işbirliği gibi konularda ise eşitliğe yakın (kâmil manada) hak ve ödev benzerliği vardır.
 - b) Nasların sabit kılmadığı hak ve ödevlerin takdiri ile değişme ve gelişmesinde dinin hakem kıldığı ve rol verdiği bir meşruluk ölçütü de “ma’rûf”tur. Ma’rûf, bozulmamış fıtrat, olumsuz bir şekilde şartlanmamış akıl, dinin temel amacı ve nasları çerçevesinde oluşan, gelişen ve gerektiğinde değişen değerler, kurallar, telakkiler, kabuller, gelenekler-

dir. Kadının birden fazla erkek ile aynı zamanda evli olması caiz değildir; bu kural hem değişmez dinî naslarla sabittir, hem de ma'rûf ölçütüne uygundur. Hakları eşitlemek veya dengelemek uğruna yahut da -bir zamanlar bazı Batı ülkelerinde moda olan serbest evlilikte olduğu gibi- ma'rûf değişmiştir denilerek bu kural değiştirilemez. Ama karı ile kocanın ev içinde ve dışındaki rollerinde -ma'rûfun değişmesine paralel olarak- değişiklikler olabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) damadı Ali ile kızı Fatıma arasında rolleri dağıtmış (su taşıma, ev temizliği, ekmek ve yemek pişirme vb. iç işleri Fatıma, dış işleri ise Ali yapsın, demiş) olmasına rağmen bazı fıkıhçılar, bu taksimın bağlayıcı ve devamlı olmadığını, ma'rûfa göre değişebileceğini ifade etmişlerdir (İbn Kayyim, Zâdu'l-me'âd, V, 186 vd.) İslam'ın geldiği yıllarda yaşanan bir başka değişme ve gelişmeye de Hz. Ömer şöyle işaret etmektedir: "Biz Kureyşliler kadınlarımıza hakim bir topluluk idik. Medine'ye gelince orada, kadınları erkeklerine hakim (dediklerini yaptırır olmuş) bir toplum yapısı bulduk, bizim kadınlarımız da onlarınkinden bunu öğrenmeye koyuldular... Bir gün eşime kızdım, baktım bana karşılık verip itiraz ediyor, ben buna tepki gösterince eşim, 'Sana karşı çıkmamı niçin yadırgıyorsun? Vallahi Peygamber'in (s.a.s.) eşleri de ona itiraz ediyorlar, hatta bazıları sabahtan akşama kadar ona küs bile kalıyorlar' dedi, derhal gidip kızım Hafsa'ya sordum, o da bunu doğruladı..." (Müslim, Talâk, 34). Aynı kaynaktaki bir başka rivayete göre Hz. Ömer konuyu bir de Ümmü Seleme validemize sormuş, o da "Ömer sana şaşıyorum, her şeye burnunu soktun, şimdi de Resûlullah ile eşlerinin arasına mı giriyorsun!" diyerek onu biraz terslemiş ve hızını kesmiştir (Müslim, Talâk, 31). Bu sahih rivayetler, İslam'ın yaptığı büyük devrim sonucu kısa zamanda kadın-erkek ilişkilerinde meydana gelmiş bulunan önemli değişikliklere ışık tutmaktadır.

- c) Erkeklerin haklarındaki bir derecelik üstünlük, "aile reisliği" ile ilgilidir. Koca, hem ailenin geçimini sağladığı, hem de aileyi temsil, koruma ve yönetme bakımından daha uygun bulunduğu için ailenin reisi kılınmıştır.

İslam, insanın, dünya ve ahirette mutluluğunu sağlamak üzere gelmiş ilahi bir dindir. İnsanın varlığı, yaratılış gayesinin gerçekleşmesi, ancak bir topluluk içinde olabileceği için dinin hükümleri arasında "topluluğun düzeni" ile ilgili talimat ve tavsiyelerde bulunmuştur. En küçük fakat en önemli topluluk birimi ailedir; o da küçük bir topluluk olduğu için düzen gerektirmiş, bu sebeple aile fertlerinin birbirlerine karşı konumları, hak ve sorumlulukları be-

lirlenmiştir. Peygamberimiz'in (s.a.s.) çocuklarla ana baba, karı ile koca, fert ile onun hısımları ve akrabası arasındaki bağ, karşılıklı haklar ve sorumluluklar üzerine söylediklerini bu çerçevede içinde anlamak gerekirken bazı erkekler, geçmişte ve günümüzde "kadının kocasına itaati" konusundaki hadisleri çerçevesinden saptırmışlar, karılarına zulmetmek, onları esirler, hatta köleler hâline getirmek için kullanmışlar; yemek tuzlu oldu diye, kadın yatağa veya çalışmak üzere tarlaya gelmedi diye... onu azarlamış, hatta dövmüşler, bu selahiyeti de İslam'dan aldıklarını söylemişlerdir.

Evet Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisleri arasında "Kulun kula secde etmesi caiz olsaydı kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim", "Bir koca karısını yatağına çağırır da -karısı gelmezse- sabaha kadar ona melekler lanet eder", "kadın evinize, istemediğiniz bir kimseyi sokarsa onu yola getirmek üzere -başka çare kalmadığında- hafifçe dövebilirsiniz" mealindeki hadisler gibi uyarılar, teşvik ve irşatlar vardır. Ama Kur'an'da ve Sünnet'te "eşlerimize karşı makul ve meşru davranmamız", "onlara maddi veya manevi bakımdan zarar vererek nikah altında tutmamamız", "ya iyilikle, güzelliikle evli kalmamız, yahut da yine iyilik ve güzelliikle ayrılmamız" emredilmiştir. Velileri tarafından sevmedikleri, istemedikleri kimselerle evlendirilmiş kızlar ve kadınların nikâhlarını Peygamberimiz iptal etmiştir. Kendi kızı Hz. Fatıma, kocası Ali'nin ikinci evliliğine razı olmamış, O da (s.a.s.) kızının tarafını tutmuş, damadına "ya Fatıma'yı boşamasını yahut da ikinci evlilikten vazgeçmesini" söylemiştir. Zaman zaman Hz. Fatıma ile kocası tartışmışlar, küsüşmüşlerdir; bu durumda Sevgili Babası kızına "sana melekler lanet eder, hemen barış, dediğini yap" buyurmamış, Hz. Ali karısını dövmeye kalkışmamış, Peygamberimiz (s.a.s.) aralarına girerek onları barıştırmış, normal evlilik hayatına dönmelerini sağlamıştır. Bizzat kendi eşleri, dinî emir konusu olmayan bazı hususlarda ona itiraz etmişler, ondan yapmak istemediği bazı şeyleri istemişler, bir müddet küs kalmışlar, sonra konuşarak anlaşmış, barışmış ve mutlu hayata dönmüşlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) çok yaygın bulunan "kadın dövme olayını" yasaklamış, birden gelen bu kesin yasaklama, alışılan düzeni bozduğu için bilahare "son çare olarak ve hafif olmak şartıyla" izin vermiştir; ancak kendisi ömrü boyunca eşlerine bir fiske vurmamış, "Kadınlarını dövenler hayırlılarınız değildir", "Akşam bir yatağı paylaşacağınız eşlerinizi nasıl hayvanlar gibi dövebiliyorsunuz?" buyurmuştur.

Aile hayatının düzgün yürümesi, kocanın otoritesini kötüye kullanmaması kadar kadının da kadınlığını istismar etmemesi için yapılmış tavsiyeleri tek taraflı olarak ve bağlamlarından kopararak alan ve karşı tarafa zulmeden, baskı yapan kimseler, Allah ve Resulü'nün murâd ve maksatlarının di-

şına çıktıklarını bilmelidirler. Ve bilmelidirler ki, hiçbir beşere (bunun içinde koca, ana, baba ve devleti yönetenler de vardır) itaat mutlak değildir. Hiçbir kimseye haksız olan, meşru olmayan emir ve isteklerinde itaat edilmez. Eğer bir kadın kocasına kırılmışsa, onun gül yaprağından nazik gönlü örse- lenmiş, kalbi incinmişse kocanın yapacağı şey “Hemen dediğimi yap, ben reisim, bana itaat edeceksin, etmezsen sana melekler lanet ederler...” de- mek yerine “En iyileriniz kadınlarına en iyi davrananlarıdır” hadisine uya- rak onun gönlünü almak, meseleyi açık yüreklilikle ve sevgiyle çözmektir. Allah sevgisine ulaşmanın yolu, O’nun örnek olarak gönderdiği Kâmil İnsan’a uymak, onu hayatta rehber edinmek, izinden asla sapmamaktır. O’nun söy- lediklerinin bir kısmını alıp bir kısmını almamak yerine, sözlerini bir bütün hâlinde ve maksadına da dikkat ederek alıp uygulamaktır. Eğer bu yapılr, bu yol ve usûl takip edilirse Müslümanlar ölmeyen, cennete gitmeden de -dünyada olabilecek ölçüde- mutlu olur, mutlu yaşarlar.

İSLAM VE KADIN

Akademik titri de olan bir köşe yazarı, kadın hakkındaki şeriat hükümleri ve bunların günümüzde uygulanabilirliği konusunda şöyle diyor:

‘Diyanet İşleri Başkanlığı, aile içi sorunları çözmek için danışmanlık hizmet- leri veren bürolar kurunca aklıma şu soru takılmıştı: Bir erkek birden faz- la eşle evlenmek isterse, kadına erkeğin yarısı kadar miras bırakmak isterse, serkeşlik eden karısına dayak atarsa, karısını tek başına evden dışarı bırak- mazsa.. bu danışma merkezinde görev yapanlar ne diyecekti? Bunlar, şer’an erkeğin hakkı olan şeyler değil midir? Ama günümüz toplumunda uygulan- ması pek de mümkün olmayan kurallar.’

‘Bunlar şer’an erkeğin hakkı değil midir?’ cümlesini, (Kesin olarak böyledir manasında) tekitli hüküm/haber cümlesi olarak değil de soru cümlesi ola- rak almak ve bir cevap denemesinde bulunmak istiyorum.

Sayın yazar özellikle birkaç hükmü seçmiş, bunlar günümüz insanların bir kısmına ters geleceği için uygulanamaz olduğunu ileri sürmüş ve buradan da hareketle, günümüzde kadınların problemleri ile ilgili olarak dinden ma- kul, adil, uygulanabilir bir çözüm beklenemeyeceğini ima etmiş.

Birinci olarak söyleyeceğim şey, İslam’da kadınla ilgili hüküm, değerlendiri- me ve talimatın bu dört konudan ibaret olmadığıdır ve çağdaş hukuk sis- temlerinin bile henüz ulaşamadığı veya oldukça yeni zamanlarda ulaşabil- diği birçok hükmün İslam’da baştan beri bulunduğu. İslam kadının dinî, ferdî, sosyal, siyasi... haklarını asırlarca önce tanımış, bahşetmiş ve Müslü-

manlar da farklı eski kültürlerin verdiği imkân nispetinde bunları hayata geçirmişlerdir.

Şimdi yazarın özellikle seçtiği iki konuya gelip ‘danışma merkezlerinin ne diyebileceği’ sorusuna cevap arayalım:

1. “Bir erkek birden fazla eşle evlenmek isterse”

Danışma merkezindeki uzman, dine aykırı düşmeden şunları söyleyebilir: Birden fazla evlenme izni (emir değil, izindir) şartlara bağlıdır. Bugün tek kadınla evlilik genel olarak uygulandığı için (uygulanan ülkelerde) birden fazla kadınla evlenmenin ilk kadına ve yakın çevresine getirdiği manevi yük (eziyet, stres, üzüntü, ruh çöküntüsü...) dayanılmaz boyuttadır ve İslam’a göre bir müminin, bir başkasına, sırf zevkini tatmin için bunları yapma hakkı yoktur. Sen buna karşı direnebilirsin, bu günah değildir, nitekim Hz. Peygamber de kızı Fatıma’nın üzerine evlenmek isteyen Ali’ye itiraz etmiş, kızının buna tahammül edemeyeceğini, bu yüzden günaha girebileceğini söyleyerek evliliğe karşı çıkmıştır.

2. “Kadına erkeğin yarısı kadar miras bırakmak isterse”

Kur’an-ı Kerim bütün kadınlara her durumda, erkeğinkinin yarısı kadar miras hissesi vermiyor. Mesela bir kimse ölüp de mirası paylaşılırken anne ve babası hayatta ise ikisine de eşit olarak altıda birer hisse verilir. Miras paylaşımında ölenin kızları ile oğulları bulunursa bu durumda kızlara, oğul hisselerinin yarısı kadar pay verilir. Ama buna karşı kızların mali yükümlülükleri azaltılmış, buna karşı erkekler ‘askerlik, mehir, yalnızca karı ve çocuklarına değil, yakından uzağa akrabasına nafaka yükümlülüğü, akrabanın ödeyeceği bazı kaza tazminatlarına katılma’ gibi malî (mal ve para harcama ile yapılan) yükümlülükler getirmiştir. Sonuçta kızlar, erkek kardeşlerinden daha avantajlı duruma gelmektedirler. Bugün erkekler kız kardeşlerine ve diğer akrabaya karşı bu yükümlülükleri yerine getirmiyorlarsa mirastan daha fazla pay alarak bunu (başkalarının haklarını) yemeleri meşru olmaz.

3. “Karısını tek başına evden dışarı bırakmazsa...”

Kadının tek başına “evden dışarı çıkamaması” değil de, seyahat etmesi sınırlanmıştır. Bu sınırlama da o zamana mahsus yolculuk şartları düşünüldüğü zaman yadırganamaz. Düşünelim, kadın yaya veya deve, at, katır gibi bir binek ile tek başına yola çıkacak ve üç gün sürecek bir yolculuk yapacak. Gecesi var, gündüzü var, yollarda otel yok, güvenliği sağlayacak düzenleme ve

sorumlular yok... Böyle bir macerayı göze alacak kadın bulunmaz ya, bulunduğunda buna kim izin verir ki, ana-baba, koca, kardeş vb. izin versin. Buna rağmen Peygamberimiz (s.a.s.), yolda güvenlik bulunduğunda kadınların tek başlarına seyahat edecekleri zamanların da geleceğini ifade buyurmuşlardır.

Evli kadının evden çıkarak bir yerlere gitmesi konusunda sınır, yalnız başına olmaya bağlı değildir. Yalnız olsun, yanında bir başkası bulunsun, evli kadın evinden çıkıp bir yere gidecekse bunu kocasına bildirmesi ve o razı olmadığı takdirde gitmemesi gerekir. Bu kural İslam'ın -ya mutlak veya belli sosyal ve kültürel şartlar içinde- aile düzeni için uygun bulunduğu bir tedbir mahiyetindedir. Koca, meşru ve makul bir gerekçesi olmadan kadının evden çıkıp bir yere gitmesine izin vermezse, bu tutum kadını zora sokar, bunaltırsa elbette birçok çözüm devreye girer ve sonunda kadın mağdur edilmez, kocanın meşru olmayan buyrukları altında ezdirilmez.

“Allah'ın kadın kullarını Allah'ın evleri olan mescitlere gitmekten engellemeyin” buyuran Peygamberimiz'dir. Mescitte, erkeklerin öne geçmesi yüzünden yeterince istifade edemeyen kadınların isteği üzerine onlara özel ders ve sohbet zamanı ayıran da O'dur. Peygamberimiz'in zamanında kadın, olması gereken her yerde, olması gerektiği kadar bulunmuş, ev hapsinde yaşamamıştır.

4. “Serkeşlik eden karısına dayak atarsa...”

İslam'da kadın konusuna bakılırken bu dayak meselesi birçok yönden pek çok kimseyi meşgul etmiş, İslam'a bir şekilde yan/şası bakanların da istismarları için bulunmaz bir fırsat oluşturmuştur. Okumadan âlim, tahsilini ve stajını yapmadan uzman kesilenler “Kadına kocanın dayak atmasına Kur'an izin veriyor, bu ise ıllıktır...” gibi klişe cümlelerle söze girmiş, kendilerince İslam'ın imajını kendi nursuz çehrelerine benzetmek için uğraşmışlardır. Çabalarının amacı dine saygısızlık ve sermayeleri de cehalet olmasa, gerçekten “kadının haklarını korumak ve mağdur edilmesini önlemek” isteseler bunlara katılmamak için insanlıktan nasip almamış olmak gerekir, ama amaç bu değil (bu amaçta samimi olanları saygıyla istisna ediyorum).

Diğer konular gibi kadına dayak konusunu da ilgili ayet ve hadisler ile örnek uygulamanın ışığına tutacak olursak karşımıza çıkan gerçek manzara şudur:

Peygamberimiz kadına dayağı getirmemiş, hem sözleri ve Kur'an'a yönelik yorumları, hem de uygulamasıyla o devirde çok yaygın olan (ne yazık ki, günümüzde de yaygın) dayağı ortadan kaldırmak için çalışmıştır. Kur'an'da

izin verilen dayak, Veda Hutbesi'nde açıklandığı üzere yalnızca bir duruma aittir; o da kadının iffete aykırı davranışa ve zinaya sapmasıdır. Zina yapıldığında dayak ise yalnızca kadına değil, erkeğe de uygulanan bir cezadır. Bunun dışında sebep ne olursa olsun karısını dövenler, ona karşı şiddet uygulayanlar İslam'a ve örnek Peygamberimizin sünnetine aykırı davranmış olurlar.

Tevhîd, rahmet, adalet, hürriyet, barış ve muhabbet temellerine dayalı bir hayat düzeni olan İslam'da; kadınlara, güçsüzlere, çaresizlere yönelik şiddet için dayanak aramak ve çıkarmak önemli bir sapmadır, İslam'a ihanettir. Çeşitli kültürlerde ve coğrafyalarda hayvan dövmek gibi -ki, hayvanı dövmek de İslam'da yoktur- kadınları, köleleri, çocukları döven güçlüler bulunmuş, cahiliye dönemi Arap toplumunda da bu âdet yaygın olarak bulunmuştur. Mekke'li Müslümanlar Medine'ye hicret edince, burada yerleşmiş bulunan Yahudilerin kadınlarını dövmediklerini görmüş ve bunu garipsemişlerdi.

Peygamberimiz bir erkeğin karısını iz bırakacak şekilde dövmesi üzerine kadın için "kıyas yapma"; yani erkeğin yaptığını ona uygulama hakkı tanıyarak dövme uygulamasını kaldırmak istemiş, fakat vahiy bu ıslahatın birden olmasını uygun görmemiş, zaman içinde kaldırılması yolunu açmıştı. Peygamberimiz (s.a.s.) Müslüman toplumu tedîb ederek (eğiterek) genel manada şiddeti ortadan kaldırdığı gibi, özellikle kadınlara şiddet uygulamasına karşı çıkmış, onlara sevgi, şefkat ve merhametle davranılmasını ısrarla tavsiye etmiştir. Bu ıslahatı iyi değerlendiren eski müfessirler de vardır. Bunlardan Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye göre büyük âlim Atâ, ayette geçen dövmenin ibâha (serbest bırakma) ifade ettiğini, genel olarak kadın dövme yasaklayan hadislerin ise kerahet (mekruh ve çirkin görme) hükmü getirdiğini tesbit etmiş ve sonuç olarak İslam'da "Koca, karısını dövmeyebilir" demiştir (Ahkâm, 420).

Bize göre de kadının aile hukukunu çiğnemesi hâlinde bir ıslah tedbiri olarak ve içinde yaşanılan topluluğun örf ve âdetine uyularak serbest bırakılan "kocanın karısını hafifçe dövmesi" eylemi, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından toplum ıslah edilerek, insanın ve özellikle zevcenin dövülemeyeceği ifade ve telkin edilerek ortadan kaldırılmış, "iyi bir kocanın karısını dövmeyeceği" kaidesi bu yakışıksız davranışın önüne bir set olarak konmuştur. Burada sünnet (Resûlullah'ın sözleri ve uygulaması) ayeti neshetmemiş, tarihîliğini, yerelliğini ve kültürel bağlamını açıklamıştır.

Şiddeti Müslümanlara ve İslam'a yükleyen Batılılar ile onların uydularına yönelik olarak şu notu da eklemek gerekiyor:

Bugün ABD'de karısını döven erkeklerin oranı %79, İngiltere'de ise %77'dir.

Bu istatistik sonucunu verirken “oh ne iyi, onlarda da var” demek gibi bir kompleksin veya duyarsızlığın etkisi altında değiliz; üzülüyoruz, acıyoruz ve “birbirimizi kötude örnek alacak yerde bütün dünyada sevgi, barış ve merhameti hâkim kılmaya çalışalım” diyoruz.

Merhametsiz, eğitimsiz, hasta ruhlu... insanları kısa bir müddet içinde ıslah etmek mümkün değildir. Şiddete maruz kalan, ama kurtulmak için çaresi de olmayan kadınlara, zayıflara, çaresizlere çare olmak gerekiyor. Çare olmanın pek çok usulü, yolu, yöntemi vardır. Bunlardan ikisine işaret etmek isterim:

1. Şiddet uygulayanlara karşı etkili ve caydırıcı tedbirler almak gerekiyor ki, bu devlete düşen bir vazifedir.
2. Şiddete çaresizlik yüzünden katlanan kadınlara ve çocuklara sığınma yuvaları oluşturmak, buralarda hem barınma ve korunmalarını sağlamak hem de huzurlu bir gelecek için hazırlık yapmalarına yardımcı olmak icab ediyor ki, bu vazife de hem devlete hem de sivil topluma düşüyor.

SONUÇ

Gannuşi, ‘Hayat, kadın ve erkeğin birbirini tamamladığı öğelerden oluşur’ dediği için muhalefet kadın konusunda ona ve partisine güvenmediğini söylüyor, ‘Kadın tamamlıyor’ değil, ‘Kadın eşit’ demesi gerektiğini ileri sürerek gürültü koparıyorlarmış. Bu muhalefetin istediği başka bir kültür, medeniyet, hayat felsefesi ve tarzıdır. Gannuşi’nin, Mursi’nin, Abdulcelil’in (İhvan’ın ve diğer İslamcı hareketlerin) istediği ise bizim (Müslümanların) ait oldukları, korumak ve geliştirmeyi amaç ve dava edindikleri medeniyet, kültür ve hayat tarzıdır.

İslam düşüncesinde ‘fıtrat’ gerçeği temel dayanaklardan biridir. Fıtrat Yaradan’ın, yarattıklarına verdiği özelliklerdir, tabiattır, kabiliyettir. Maddi ve manevi olanıyla dünya (daha doğrusu evren ve ötesi), bu fıtrat sayesinde varlığını devam ettiriyor, değişen şartlara uyum gösteriyor ve tekamül ediyor.

Farklı olup birbirini tamamlamak fıtrat gereğidir, birbirini tamamlayan iki unsur eşit değerdedir, ama farklıdır. Yalnızca kadın erkeği tamamlamıyor, erkek de kadını tamamlıyor. Eşitlik peşinde olanlar fıtrat gereği olan farklılığa karşı çıkıyor, canlı ve cansız evreni yeniden yaratmaya kalkışıyorlar; Kur’an da bunlara şöyle sesleniyor: ‘Şu insanoğlu, Yaradan’la ilgisini keserek, O’na ihtiyacı olmadığına inanarak çizgiyi aşar, fıtrat gereği olan düzene baş kaldırır’ ve ekliyor: ‘Hiç şüphe etme, dönüp dolaşıp geleceğin Rabbindir’ (Alak:

96/8); istesen de istemesen de evren nasıl yaratılmış ise öyle olacak, sen onu değiştiremeyeceksin, değiştirmeye kalkarsan bozacak, hem ona hem kendine zarar vereceksin, iyisi mi Yaradan'ın kanunlarını keşfet ve ona uyum yaparak huzur bul, mutlu ol!

Peygamberimiz (s.a.s.) kadınla ilgili -çoğu kimsenin yanlış anladığı- bir kaburga kemiği benzetmesi yapıyor ve bu benzetmede kadının farklı oluşunun fitrat gereği olduğunu, onu beşer aklınca düzeltmeye ve değiştirmeye kalkışmanın bozmaktan ve kırmaktan başka bir sonuç doğurmayacağını ifade buyuruyor.

Kadınla erkeğin insani değer yönünden eşit olduklarını da elma örneği ile açıklıyor: 'Onlar bir elmanın iki yarısı gibidir'.

'Kesin olarak bilin ki, ben erkek olsun kadın olsun, hiçbirinizin ortaya koyduğu bir ameli (iş, emeği, eseri, ibadeti...) zayi etmeyeceğim, siz (erkeler ve kadınlar) birbirinizden olmasınız...' mealindeki ayet de (Âl-i İmran: 3/195) eşitlik içinde farklılığın altını çiziyor.

İyi ki farklı olmuşuz, birbirimize yardım ederek, birimizde olmayanı, yaratılış amacını gerçekleştirmek üzere tamamlayarak Yaradan'ın murâd ettiği hayatı sürdürüyoruz.

Rabbini ve sınırlarını bilenler iki cihanda huzur ve saadetin anahtarına sahip olmuşlardır.

İSLAM'DA YAŞLILARIN BAKIMINA VERİLEN DEĞER VE MANEVİ BAKIMIN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF VALUE AND SPIRITUAL CARE ELDERLY CARE GIVEN IN ISLAM

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI*

Yazar Ünvanı Metni Gelecek

ÖZET

Yaşlılık dönemi/süreci, insanoğlunun, hayat merdiveninde yol aldığı ve ondan sonrasının ölüm olduğu son basamaktır. Dinimizin her kademedeki insana önem verdiği ve hiçbir insanı dışlamadığı bilinen bir gerçektir. Yaşlısı, engellisi, çocuğu, kadını, hastası vb. her kesimi öncelikle insan olarak görmüş ve insan olması sebebiyle değer vermiştir. Dinimiz, hepimizin yetişmesinde bin bir zahmet ve çile çekmiş olan ve büyük fedakarlıklar göstermiş olan yaşlıların bakımına azami derecede gereken önemi vermiştir. Kur'an'a göre yaşlı insan, yaşlandığında çevresindeki insanlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu gerçekten hareketle yaşlılara gereken ilgi ve sevginin gösterilmesi, onların

İNG ÖZET METİN GELECEK

bakımlarının sağlanması şiddetle istenmektedir. Bu, onların ruh-beden sağlığı açısından da fevkalade önemli bir olgudur. Dinin tebliğcisi ve uygulayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber'in yaşlılarla olan ilişkisi ve örnekliğinin, günümüz insanına olumlu mesaj verme açısından fevkalade önemli olduğu kanaatindeyiz. Bugün toplum olarak bu dini değerleri genç neslimize, insanımıza ulaştırmamız elzemdir.

ING ÖZET METİN GELECEK

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'in yaşlılığa bakışı, anne-babanın bakımı, Hz. Peygamber'in yaşlılarla olan diyalogu, yaşlılık olgusuna bakışı, yaşlılarla olan ilişkilerde nelere dikkat edileceği, ayet ve hadislerde yaşlılara verilen değerlerin önemi, onların maddi ve manevi bakımları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yaşlıların manevi bakımları, huzurevlerinin gerekliliği/ıslahı ve alternatif kurumların tesisi üzerinde de dikkat çekilmektedir.

GİRİŞ

Yaşam serüvenine doğumla başlayan insan, hayatı boyunca bir takım gelişim dönemlerinden geçerek bu serüvenini ölümle noktalamaktadır. Yaşlılık dönemi, bu gelişim evrelerinin en sonuncusudur. Her gelişim döneminin kendine özgü bazı karakteristik özellikleri vardır.¹ Dünya nüfusu, hızla yaşlanmakta ülkemiz nüfusu da hızla yaşlanmaktadır. Dolayısıyla yaşlı nüfusu yoğun olan ülkelerde var olan yaşlılık sorunları, toplumumuzda da yavaş yavaş kendini hissettirmektedir. Yaşlılık hem bireysel, hem de toplumsal bazda bir problem olarak algılanmaktadır. Dünyanın yaşadığı “yaşlılık olgusu” ile bizim yaşadığımız “yaşlılık olgusu” hiç kuşkusuz aynı değildir. Bu durum, yapılacak mukayeseli bilimsel bir araştırmada net olarak ortaya çıkacaktır. Bu münasebetle günümüzde yetişkin sorunlarına giderek artan bir ilgi duyulmaya başlanmıştır. Son yıllarda tıp, edebiyat, tarih, eğitim, sosyal antropoloji ve psikoloji gibi pek çok akademik alan ve disiplin, yetiş-

1 * İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
Mustafa Koç, *Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel Gelişim*, Akademik Araştırmalar Dergisi, yıl: 3, sayı: 12, İst., 2002, sh., 149.

kinlik problemleri üzerinde araştırma yapmaktadır.² Son zamanlarda yaşlılık dönemiyle ilgili yapılan araştırmalar git gide artış göstermektedir.³ Bu da toplumumuz adına sevindirici bir gelişmedir. Ancak yaşlılık dönemiyle ilgili yeteri kadar akademik araştırma ve inceleme yapılmadığı ve bir literatür oluşmadığı da bir gerçektir.

Yaşlılık, insan hayatının zorunlu olarak geçirmek durumunda kaldığı ve önlenmesi/geri gelmesi mümkün olmayan sosyolojik, psikolojik ve biyolojik bir süreçten ibarettir. Hz. Peygamber bir hadislerinde bu realiteyi, “*Ey Allah’ın kulları! tedâvi olun, çünkü Allah, her hastalık için mutlaka bir devâ yaratmıştır. Ancak bir dert müstesna, o da ihtiyarlıktır.*”⁴ buyurarak dile getirmektedir. Günleri geçsin diye iple çeken insan, çektiği şeyin veya bu çekişlerle varmaya çalıştığı hedefin ihtiyarlılık olduğunu hiç aklına getirmmez.⁵ Yaşlılar, adeta ikinci çocukluk dönemlerini yaşadıkları için çok çabuk darılır, üzüdür, alınganlık gösterebilir. Dolayısıyla geleceğimiz olan çocuklarımız ne derece önemliyse, ürünü olduğumuz yaşlılarımız da o derece önemli olmalıdır. Onların bazı sıkıntılarına, sabır ve tahammül göstermeyerek asi olmak, onlarla iyi geçinmemek, onları rencide etmek, dinin hoş görmediği hususlardır. Onları sadece yılda bir günlük veya bir haftalık kutlamalarda anıp⁶, sonra unutmak onlara karşı vefasızlık olur. Yılın 365 gününde onları unutmamak, onlara karşı görevlerimizi yerine getirmekle onlara karşı sorumluluğumuzu yerine getirmiş oluruz. Hz. Peygamber, yaşlılık dönemini hayatın bir parçası olarak kabul ettiğinden, yaşlılık olgusuna gerçekçi yaklaşmış, yaşlılara karşı nasıl davranılacağını, onlarla olan ilişkilerde ahlâkî ilkelerin neler olduğunu bizlere göstermiştir. Dolayısıyla başta anne-baba olmak üzere büyüklere karşı görevler, başta ahlak kitapları olmak üzere pek çok kaynakta yer almaktadır.⁷ Hadis kaynaklarında ise konu değişik bölümlerde zikredilmekle beraber daha çok “*edeb/âdâb*” bölümlerinde yer almaktadır. Ör-

2 M.Akif Klavuz, *Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi*, Arasta Yay., Bursa, 2003, sh., 1, 17.

3 Örneğin sadece yetişkinlerin din eğitimiyle ilgili dört çalışma yapılmıştır. Bk. Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, Dem Yay., İst., 2004 ; Abdurrahman Dodurgalı, *Sevgi Peygamberi ve Yetişkin din Eğitimi*, Rağbet Yay., İst., 2002; Klavuz, age.; Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi* (yayınlanmamış doktora tezi), OMÜSB.E., Samsun, 2002. Yaşlılık dönemi ile ilgili Batıda ve Türkiye’de yapılan psikolojik çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Koç, *Yaşlılık Psikolojisi ile İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü Üzerine Bir Araştırma*, CÜİFD., cilt: VI, sayı: 2, Sivas, 2002, sh., 290 vd. Ayrıca yaşlılık dönemiyle ilgili olarak yapılan bazı çalışmalar için Nurgün Oktik’in hazırlamış olduğu *Huzurevinde Yaşam ve Yaşam Kalitesi* (Muğla, 2004) isimli eserin kaynakça kısmına bakılabilir.

4 Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Tıb, 1, Çağrı Yay., İst., 1981; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü’t-Tirmizî*, Tıb, 2, thk., A. M. Şakir-M. F. Abdülbâki-İ. A. Avad, Kahire, 1938; İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni, *Sünen*, Tıb, 1, thk., M.F.Abdülbaki, Dâru’l-Fikr, trs.; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yay., İst., 1982, III, 156.

5 Beyza Bilgin, *İslâm ve Çocuk*, 3. bsk., DİBY., Ank., 1997, sh., 99.

6 Yaşlılarımıza yönelik belirlenen 1 Ekim Dünya Yaşlılar günü ve 18-24 Mart Yaşlılar haftası olarak pek çok etkinlik yapılmaktadır.

7 Bk. Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlak Dersleri*, Üçdal Neşr., İst., 1968, sh., 205 vd.

neğin Buhârî, “*Kitâbü’l-Edeb*” kısmında “*Büyük olana ikram edilmesi, söze ve soru sormaya yaşça daha büyük olanla başlanması*” ismiyle bir bâb açmıştır.⁸ Zikrettiğimiz bu tür kaynaklarda yaşlılık ve yaşlılarla ilgili pek çok bilgi bulmak mümkündür.

Bugün toplum olarak yapmamız gereken en önemli hususların başında insanımıza, gençliğimize ve toplumumuza yaşlılara karşı olan manevi sorumluluklarımızı, eğitim-öğretim yoluyla bu duyguların sağlam bir şekilde vermek fevkalade önemlidir. Her alanda kendi öz değerlerimizin, manevi değerlerin hâkim olması için çaba sarf edilmesi gereklidir. Bunu bir görev olarak telakki etmek gerekir. Şunu da kesin olarak belirtelim ki, manevi ve ahlaki değerlerimizden uzaklaşmak toplum olarak maddi ve manevi olarak çok pahalıya mal olmaktadır.

Sadece bu sorunların bilinen yüzeysel ve pahalıya mal olan maddi tedbirlerle üstesinden gelmek mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal problemlerimizin çözümünde dini referanslardan, dinin motivasyonundan azami derecede istifade etmek ve yararlanmak gerekir. Çünkü dini değerler, Müslüman bir toplumda oldukça büyük önem arz etmekte ve insanlar üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Din, insan ve toplum hayatında yapıcılık bağlamında fevkalade etkili ve yaptırım gücü kuvvetli olan bir kurumdur. Bugün insanlığın karşı karşıya olduğu terör, açlık, çevre kirliliği, yoksulluk, uyuşturucu, alkol ve ahlaksızlık gibi küresel bazdaki problemlerin üstesinden gelinmesinde din-den azami derecede faydalanılması bir zorunluluktur. Bu problemleri sadece maddiyatla veya maddi müeyyidelerle çözmek mümkün değildir. Dini referanslardan bir netice alınmak isteniyorsa dini ilkelerin bir bütünlük içerisinde ele alınması ve uygulanması da şarttır.

I- HAYATI ONUR, İFFET VE İZZET SAHİBİ OLARAK YAŞAMANIN ÖNEMİ

Pozitivist ve materyalist dünya anlayışı, insanı ve tabiatı yalnızca maddeye indirgeyerek anlam boyutunu sürekli göz ardı ederek ihmal etmiştir. Kur’an-ı Kerim, insana üstünlük ve izzet payesini vererek inanan kişinin zillet içerisinde değil, onurlu, maneviyatı güçlü ve izzet sahibi olması gerektiğini şöyle vurgular: “İzzet (şeref, kuvvet ve kudret), Allah içindir, Allah’ın peygamberi ve mü’minler içindir.”⁹ Onurlu yaşamak, hem dünya hayatı, hem de ahiret hayatı için söz konusudur.

8 Bk. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, Cizye, 18, Edeb, 89, Çağrı Yay., İst., 1982.

9 Münâfikûn, 63/8.

İslam dini, toplumda var olan tüm mazlumlarla, ezilen kesimlerle, acizlerle, kölelerle, fakirlerle, yetimlerle, engellilerle ilgilenmiş ve onların dertlerine/sıkıntılarına çözümler getirmiş bir dindir. Bu kesimlerin de ezilmişlik psikolojisi içerisinde boynu bükük olarak değil de alnı dik, onurlu, şerefli bir yaşam sürmeleri haklarıdır. İslam dinin tebliğcisi olan Hz. Peygamber, derdi, sıkıntısı ve sorunu olan insanların hep yanında olmuştur. Bugün İslâm'ın yetimlerle ilgili getirmiş olduğu ilkeleri göz ardı ettiğimiz için tarihimizde hiç yaşamadığımız, daha önce ismini dahi bilmediğimiz sokak çocukları sorunuyla karşı karşıya gelmişizdir. Bir gazetede çıkan habere göre, ülkemizde yılda 500 bebeğin sokağa atılması herkesi düşündürmelidir. Hâlbuki bizim medeniyet tarihimizde yetimhanelere, çocuk esirgeme kurumlarına, huzur evlerine rastlanmamaktadır. Bu kurumlar, Osmanlı döneminin son 30 yılında ortaya çıkmıştır. Çünkü herkes yakınına sahip çıkmış ve bu görevi ibadet aşkıyla yerine getirmiştir. Acaba niye önceki medeniyetimizdeki gibi olmak için niçin gayret göstermiyoruz. Bunu niye önemsemiyor, bunun gerçekleşmesi için niçin çalışmıyoruz?

Yaşlıların en çok bekledikleri şey güler yüz, tatlı dil, ilgi, sevgi ve sıcak bir temastır. Toplumda oluşabilecek bu manevi boşluk beraberinde çözülmesi mümkün olmayan pek sorunu getirecektir. Gerçekçi bir bakış açısı, bütüne bakmayı gerektirir. Madde ve mana, ruh ve beden, maddi kalkınma ve manevi kalkınma, dünya ve ahiret bütünlüğüne bakmak. Yaşlıların bakımı, ihtiyaçları denildiği zaman sadece maddiyat anlaşılmamalıdır, çünkü insanın manevi cephesi de söz konusudur. Parçacı bir yaklaşımın terk edilmesi, bütüncül bir yaklaşımın sergilenmesi elzemdir. Yaşlılar için manevi bakım, manevi sosyal hizmetler bu açıdan çok önemlidir. Manevi sosyal hizmetlerin amacı, hedef kitlenin maddi ve manevi açıdan huzur ve mutluluğuna katkı sağlamak, manevi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Genel olarak bizim toplumsal bazdaki problemlere karşı tutumumuz, ortaya çıkan sonuçlara yoğunlaşmak ve sonuçlara göre tedbirler almaktır. Bu, Batıdan gelen ve bize pahalıya çok mal olan bir hastalıktır. Önce tahrip et, sonra tamir et, önce hasta et, sonra tedavi et mantığı ile hareket edildiğinde bunun maddi-manevi faturası toplumlara çok ağır olmaktadır. Yaşlıların bakımı ve sahiplenilmesi konusunda milli ve manevi değerlerin topluma anlatılması ve bu konuda aydınlatılması ve bunların göz ardı edilmemesi gerekir. Bu bağlamda kendine özgü olan İslam'ın sosyal hayatla ilgili problemlere getirmiş olduğu sosyal projelerin gündeme getirilmesi gerekir. Esasında iki yönlü bir yaklaşımın sergilenmesi gerekir. Birincisi; problemler oluşmadan veya problemlerin oluşmaması için alınacak tedbirler. İkincisi; problemler çıktıktan sonra yapıla-

çak işler. Manevi değerlerin dışlandığı bir ortamda sosyal projelerin hiç birisi kapsayıcı çözümler getiremez. Bütün sosyal içerikli meselelere yaklaşım tarzı bu paralelde olmalıdır.

II- YAŞLILIK OLGUSU VE SORUNLARI

Yaşlının bugün de kullanılan eski dildeki karşılığı ihtiyardır. İhtiyar; seçme, seçkin olma, hür irade sahibi demektir. Yaşlılar da, fikir ve görüşleri ciddiye almaya değer seçkin ve itibarlı büyüklerimizdir. Yaşlılığın en büyük sorunlarından birisi, bedeninin kuvvetten düşmesinden çok, ruhun kayıtsızlığa kapılmasıdır. İnsanların bazılarının gönlü de yaşlanır. Maddî istekler azaldığından, belki de ömrün sonlarına gelindiği düşüncesi arzu ve eğilimleri söndürdüğünden dolayı, insan gönlü adeta çoraklaşır. İnsanı yavaş yavaş pek çok hazzan, serüven ve dostluklardan uzaklaştıran yaşlılık, ölüm düşüncesine yaklaştırır. İhtiyarlığı bütünüyle benimsemiş bazı kimseler, hayata karşı ilgisiz, etraflarında olup bitenlere karşı duyarsız bir tutum sergilerler.¹⁰ Onlar daha edilgen, iç dünyalarına daha dönük, kendi duyguları ve fiziksel işlevleriyle daha ilgilidirler.¹¹ Eşinin ve çevresindeki yakınlarının ölümleri, onları yalnızlık hissine götürebilmektedir. Emeklilikle birlikte sosyal statüsünün azalması, dolayısıyla aktif yaşamdan pasif bir yaşama geçmesi onları daha da yalnızlığa itmektedir. Bu nedenle bazı yaşlılar, kendilerinin artık bir işe yaramayacakları intibasını vermemek için yaşlandıklarını kabule yanaşmazlar.

Yaşlılık dönemini yaşayan emekli bireyler, topluma üretim olarak katkıda bulunamadıkları için eksiklik hissi yaşayabilmekte, dolayısıyla daha önceki dönemlerde sahip oldukları işini, beraberindeki sosyal statü ve rolünü, bunun yanında ekonomik bağımsızlığın vermiş olduğu güven duygusunu aramaktadırlar. Önceleri evdeki çocuklarının kendilerine ihtiyacı olduğu, şimdi ise kendilerinin bir işe yaramadığı hissine kapılabilmektedirler. Artık yaşlı bireylerin ev yönetimindeki görüş ağırlıkları hafiflemekte veya hiç kalmamaktadır.¹²

Yaşlılığın özelliklerinden birisi de, eskiye duyulan özlemin git gide artması ve yaşlanmaya başlayan şahısla, genç nesiller arasındaki mesafenin sürekli olarak açılmasıdır. Gençlerin hâl ve hareketleri, eskiyle kıyaslanarak sürekli olarak tenkit edilme yolu tercih edilir. Başka bir özellik de yaşlı insan, çevresindeki herkesin ona saygı duymakla ve hizmet etmekle yükümlü olduğunu

10 Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İhtiyarlık Çağının Değerlendirilişi*, Tabula rasa, yıl: 3, sayı: 7, İsparta, 2003, sh., 215

11 Onur Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi, Ank., 1995, sh., 154.

12 Koç, *Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel Gelişim*, sh., 156.

zannetmesidir. Bu da yaşlılık psikolojisinin getirdiği olumsuz duygulardır.¹³ Onlar, yakınlarından daha sıcak bir ilgi ve ortam beklentisi içerisinde oldukları.

Pek çok yaşlının, yakınları tarafından terk edilerek ilgilenilmemesi neticesinde hastalandıkları ve kendi hâllerinde ölüme terk edildikleri yaşanan olaylardır. Yaşlılardan intikam almak, onları doğrudan veya dolaylı olarak cezalandırmak, onların hareket manevralarını kısıtlamak veya sınırlamak doğru değildir. Onlara kötü lakaplarla hitap etmek, onlarla alay etmek, saygısızca, şefkat ve merhametten uzak bir şekilde muamelede bulunmak hem ahlâkî ve hem de insanî değildir.

Yaşlı insanlarda dine yönelme, dine olan ilgi, dindarlaşma olayı daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir.¹⁴ Örneğin yapılan alan araştırmalarında yaş arttıkça hem namaz kılanların, hem de oruç tutanların oranında artış olduğu tesbit edilmektedir.¹⁵ Bu dönemde din, yalnızlığa karşı bir sığınak, sosyal bir destek, değerlere bağlanma gibi çok önemli ihtiyaçları giderir.¹⁶ Böylece bu durumlar, yaşlılık döneminde yaşanan yalnızlığın verdiği ruhsal bozukluğu dengeleyebilecek din eğitiminin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır.¹⁷ Bu dönemi yaşayanlar kendilerini ölüme daha yakın hissetmektedirler.

III- KUR'AN-I KERİM'İN YAŞLIYA VE YAŞLILIK DÖNEMİNE BAKIŞI

Kur'an, gerçekçi bir yaklaşımla hareket ederek yaşlılığı, ölüm gibi insan hayatının tabii bir parçası olarak görür. Hatta insanların dikkatlerini yaşlanma dönemine çekerek bu döneme özel bir önem atfeder.¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de yaşlılık dönemiyle ilgili pek çok âyet bulmak mümkündür. Bunlar arasında doğrudan yaşlılık dönemiyle ilgili âyetler olduğu gibi, anne-babanın yaşlılığı/bakımı ve bazı peygamberlerin yaşlılık dönemleriyle ilgili âyetlerden bahsetmek de mümkündür.¹⁹ Kur'an'da yaşlılık döneminin biyolojik ve psikolojik yönden ortaya çıkardığı değişiklikleri, kişilik yapısında meydana gelen farklılaşmayı anlatan metinler yer almaktadır. Bu metinler, insanı, ihtiyarlık çağı-

13 Armaner Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, Ank., 1980, sh., 134-235.

14 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, DVY., Ank., 1993, sh., 283; Armaner, age., sh., 132; Michael Argyle ve Benjamin Beit-Hallahmi, *Yaş ve Din*, sh., 330; Elizabeth B. Hurlock, *Yaşlılık Döneminde Dini İlgisi ve Faaliyetler*, çev., Naci Kula, UÜİFD., sayı: 4, cilt: 4, yıl: 4, Bursa, 1992, sh., 343, -345.

15 Bk. Hasan Dam, age., sh., 94-97. Ayrıca bk. Emin Göktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İst., 1993.

16 Dodurgalı, age., sh., 22.

17 Köylü, age., sh., 36.

18 Klavuz, age., sh., 11.

19 Bk. Hac, 22/5; Yâsîn, 36/68; Mü'min, 40/67; Bakara, 2/266; Meryem, 19/2-8; Âl-i İmrân, 3/38-40; İbrâhim, 14/35, 39-40; Zâriyât, 51/24, 28-29; İsrâ, 17/23-24.

nın özellikleri hakkında bilgilendirmekten çok, metafizik amaçlar doğrultusunda yönlendirmeyi, ihtiyarlık çağını yaşayan insanlar için kişilik yapılarına, beklentilerine uygun ortamı hazırlamayı amaç edinir.²⁰

Kur'an, yaşlılık dönemini *"erzeli'l-umur"* (ömrün en zor/en güç çağı) olarak açıklar. Her insan, doğal olarak çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölüm gibi hayatın değişik hallerini yaşar. İşte Kur'an, bu safhalardan kısa ve öz olarak şöyle bahseder: *"Allah sizi yarattı, sonra vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hâle gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü (güç) çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz ki Allah bilendir, kâdirdir."*²¹ Kur'an'ın *"erzeli'l-umur"* adını verdiği hayatın son evresi fizyolojik ve psikolojik güç ve yetilerin zayıflamaya yüz tuttuğu aşamadır. Bu tabir, hadislerde de aynen geçmekte ve olumsuz yönleri olması sebebiyle Allah'a sığınılacak hususlar arasında yer almaktadır.²² Özellikle akıl yetisinin güç kaybı artar, kişi bildiklerini unutur, akli çocuk akli gibi olur. Duyuların işlerliğinde bozulmalar, ifade ve düşünme yetilerinde düzensizlikler meydana gelir. İnsan ömrünün bu son evresinin âyette *"rezîl"* olarak nitelenmesi, bozulan durumun düzeltilmesinin mümkün olmadığı, geri dönüşü olmayan bir sürece girildiği anlamına gelir. İnsan çocukluk çağına da güç ve kabiliyetlerinin zayıflık ve eksiklik gösterdiği bir aşamadır, ama çocuğun ilerde güç ve kabiliyetlerine kavuşma imkânı vardır.²³ Bu âyetle, aynı zamanda insanın yaşlılık döneminde içine düştüğü çaresizlik ve sıkıntılı durum gündeme getirilmekte ve böylece insanın acizliği tasvir edilmektedir. Hz. Peygamber, ömrün sonundaki bu düşkünlükten ve yaşlılığın olumsuzluklarından Allah'a sığınmıştır.²⁴ Kur'an'da başka bir âyetle daha *"erzeli'l-umur"* dan benzer ifadelerle şöyle söz edilir: *"...Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutuyoruz, sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz. Sonra güç (ve kabiliyetlerinize) ermeniz için (sizi büyütüyoruz.) İçinizden kimi (henüz çocukken) vefat eder, kimi de ömrünün en kötü çağına (ihtiyarlığa) götürülür; ta ki bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hâle gelsin."*²⁵

20 Kasapoğlu, agm., sh., 229.

21 Nahl, 16/70.

22 Buhârî, Deavât, 42.

23 Muhammed İbn el-Muhtâr eş-Şankîti, *Advâu'l-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dârul-Fikr, Beyrut, 1995, II, 409; Abdurrahmân İbn Nâsir es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, sh.396; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, İşaret Yayınları, İst., 1997, sh.543; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst., 1988, V, 124; Kasapoğlu, agm., sh., 218.

24 Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Zikir, 75, thk., M.F.Abdülbaki, Dârul-Hyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1956; Ebû Davud, Edeb, 110; Tirmizî, Daâvât, 13.

25 Hac, 22/5.

Yaşlılığın beraberinde getirdiği çaresizlik ve acizlik şu âyette de gündeme gelmektedir. *“Allah ki sizi da’fdan/güçsüz yarattı, sonra zayıflığın ardından (size) bir kuvvet verdi, sonra kuvvetin ardından da zayıflık ve ihtiyarlık verdi. Allah dilediğini yaratır, O, bilendir, gücü yetendir.”*²⁶ Bu âyette insanın yaratılış evrelerinden bahsedilmekte, insanın nasıl yaratıldığını, aslının ne olduğunu ve neticede acizlik ve çaresizlik çağı olan ihtiyarlığın geleceği anlatılmaktadır. Böylece insanın şımarmaması, haddini bilmesi zımnen kendisi ne hatırlatılmaktadır.²⁷

Kur’an-ı Kerim, anne-babanın yaşlılığını ve onların güzelce bakılmasının gereğini teşbihler yaparak, adeta ikna metodunu kullanarak/uçulayarak etkili biçimde anlatır. Çünkü yaşlanan anne-baba, ihtiyarlığın beraberinde getirdiği olumsuzlukları yaşadığından himayeye, şefkate, saygıya, bakıma, yardıma, hizmete ve iyi muameleye muhtaç bir devreyi yaşamaktadır. *“Rabb’in, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi, yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşır sa-kın onlara “öf!” bile deme, onları azarlama! Onlara güzel söz söyle. Onla-rı esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: ‘Rabbim! Küçük-lüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de Sen onlara (öyle) rah-met et.’ diyerek dua et”*²⁸ Anne-baba yaşlılıktan dolayı hafıza ve güç kaybına maruz kalır, bazı hastalıklara duçar olabilirler. Bu hastalıkların getirmiş oldu-ğu sıkıntılara karşı da sabır ve tahammül göstermek gerekir. Her hâlükarda onların gönüllerinin hoş tutulmasını isteyen âyet, aynı zamanda onlara kar-şı kötü davranılmamasını, onları kırııcı, azarlayıcı ve rencide edici söz ve dav-ranışlardan kaçınılmasını öngörmektedir. Kısaca anne-babaya ihsan ve iyi-likte bulunulması esastır. Âyet esasında çocukluk döneminde insanın anne-babasına bağımlı olduğuna, yaşlılık döneminde de anne-babanın çocukla-rına bağımlı hâle geldiğine işaret etmektedir. Roller bu şekilde değişmekte-dir. Çocukluk döneminde anne-babının ilgi ve bakımına nasıl ihtiyaç duyuluyorsa, yaşlılık döneminde de çocuğun ilgi ve bakımına ihtiyaç duyulmak-tadır. Her iki kesim üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi dini bir sorumluluktur. Bütün bunların düşünülmesi, unutulmaması ve değerlendirmeye tabi tutulması istenmektedir. Çocukların eğitim-öğretim süreçleri na-sıl ki sabır ve tahammülü gerektiriyorsa, yaşlıların bakımı da sabır ve taham-mülü gerektirmektedir. *“Sen onlara (öyle) rahmet et.”* şeklinde yapılacak

26 Rûm, 30/54.

27 Âyetin tefsiriyle ilgili geniş bilgi için bk. Ebu’l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Dâru’l-Ma’rife., Beyrut, 1997, III, 449; Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, II, 224; Ebû Muhammed Abdülhak İbn Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV, 343.

28 İsrâ, 17/23-24.

dua onlara ilahi desteğin sağlanması, Allah'ın yardımı istenmesi açısından da önemlidir. Çünkü insanın her safhada Allah'ın manevi desteğine ihtiyaç duyduğu gibi, yaşlılık döneminde de bu yardıma daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Anne ve baba haklarına riayet edip onlara saygı, ilgi ve sevgi göstermek, Kur'an ve sünnette, Allah'a itaatten hemen sonra gelen en büyük farz olarak bildirilmekte, bunlara itaatsizlik de Allah'a eş koşmaktan sonra gelen en büyük günah sayılmaktadır.

Anne-babaya saygısızlığın en hafif şekli ve bir iç sıkıntısının ifadesi olmak üzere *"Onlara öf bile deme."* buyrulmuş, azarlanmamaları ve kendilerine güzel söz söylenmesi emredilmiştir.²⁹ Yaşlı anne-babaya, ya da herhangi bir kimseye *"öf!"* demek, onunla ilgilenmekten, ilişki kurmaktan duyulan rahatsızlığı; dolayısıyla ilgi ve iletişim kurmak istemeyişi ifade eder. Kur'an, yaşlı anne-babaya *"öf deme!"* ifadesini kullanırken, onlarla iletişimi kesmeyin, onları yalnız başına bırakıp terketmeyin anlamını içeren bir manaya vurgu yapar. Bu âyetin Kur'an'da sunuluşunun, aslında aynı şeyi ifade eden iki temel amacı olabilir. Amaçlardan birisi, ihtiyar insanlar karşısında diğer insanlara düşen ahlâkî sorumluluğun vurgulanması, diğeri ise, yaşlı kimselerin güven ve huzurunu sağlayacak ortamın en iyi şekilde nasıl sağlanacağını belirtmesidir. Aslında diğer insanlara yüklenen ahlâkî sorumluluğun hedefi, yaşlı kimselerin güven ve huzur içinde yaşayabilecekleri ortamı oluşturmaya sağlamaktır.³⁰ Yaşlılık sebebiyle rahatsızlık duyulan hâllerin dışarıya vurularak olumsuz bir davranış/tepki sergilenmemesi söz konusudur. Sözü edilen *"öf"* tepkisi esasında sözlerin en hafifi olarak kabul edilebilir. Onların yaşlılık hâllerinden dolayı onların azarlanmaması, onların gönüllerinin hoş tutulması ve sürekli iletişim esastır. Çünkü yaşlıların ruh hâli çok farklıdır, çok kolay incinirler, alınabilirler, kendilerini fazlalık, işe yaramaz, istenmeyen, sevilmeyen bir kişi olarak görebilirler. Onların bu duygulara kapılmaları çok kolaydır. Dolayısıyla onlar kendilerinin çok değerli olduklarını ve bunu gereği olarak sürekli onlara pozitif yaklaşılması gerekir. Onlara karşı duyulan sevginin gereği yerine getirilmelidir. Sadece lafta kalmamalıdır.

Hız. Peygamber'in anne ve babası çok erken vefat ettikleri için onlarla ilgili örneklerden mahrumuz. Medine'de dayılarını ziyaret ettikten sonra Mekke'ye dönerken Ebvâ denilen yerde kaybettiği annesi Âmine'nin kabrini, Hudeybiye yolculuğunda Ebvâ köyüne uğrayarak ziyaret etmiş, kabrini eliyle düzeltip ağlamıştır. Niçin ağladığını soranlara da: *"Merhamet duyugusu beni duygu-*

29 İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, DİBY., Ank., 2003, sh., 344.

30 Kasapoğlu, agm., sh., 223, 225. Âyetin daha detaylı açıklaması için bk. Fahrreddin er-Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997, VII, 324-326; Muhammed Ali es-Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz., II, 157.

landırdı da onun için ağladım.” diye cevap vermiştir. Akrabalık bağında en öncelik ana-babaya aittir. Bu sebeple Rabbimizin emri ve Sevgili Peygamberimizin tavsiyeleri olan ana-babaya iyilik, en temel davranış şeklimiz olmalıdır. Çünkü ana-babaya itaat farz, onlara isyan ise büyük günahlar arasında zikredilmiştir. Unutmayalım ki, ana-babaya iyilik ve itaat, kişiye çok büyük sevaplar kazandıracaktır. Hz. Peygamber’in anne-baba hakkıyla, yaşlılarla ilgili söylemiş ve göstermiş olduğu davranışlardan, anne-babası sağ olsaydı nasıl davranacağını ortaya çıkarmanın zor bir iş olmayacağı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber, bir sahabeyle müşrik olan annesiyle görüşmeyi kesmeyip, devam ettirmesini tavsiye etmiştir.³¹

Yine hadiste en fazla iyilik yapılmaya layık olanın anne olduğu arka arkaya üç defa tekrar edilir, dördüncüde ise baba zikredilir.³² Bunun sebebi de, annenin babadan fazla olarak hamilelik, doğum ve emzirme zahmetlerine katlanmış olmasındandır.³³ Dolayısıyla Allah Teala’dan sonra anne-babaya iyilikte bulunmak Kur’an’i bir görevdir. Nitekim âyetlerde *“Bana ve anne-babana şükret.”*³⁴, *“Biz insana anne-babasına iyilik yapmasını tavsiye etmişizdir.”*³⁵ ifadeleri yer almaktadır. Hadiste de anne-babaya itaatsizlik ve isyankârlığın büyük günahlar arasında olduğu bilinmektedir.³⁶ En başta anne-babaya iyi muamele, eşler arasında haklara saygı, anne-baba ile çocuklar arasında sevgiye dayalı uyum, bir aile için gerekli ve vazgeçilmez unsurlardır. Anne-babasından her ikisi veya biri yaşlandığında ona bakmayan, onların rızasını almayan kişiye Hz. Peygamber, hoşnutsuzluğunu ifade etmiştir.³⁷ Sığındıkları mağaranın kapısı, yuvarlanan bir taşla kapanan üç adamın yaptıkları güzel şeyleri öne sürerek mağaradan kurtuldukları anlatılan hadiste, adamlardan birinin ana-babasına yaptığı hizmeti öne sürmesi ve onun akabinde yaptığı dua ile kurtulması ne kadar dikkat çekicidir.³⁸ *“Saçı sakalı ağarmış yaşlı Müslümana saygı gösterip ikram etmek, Allah’a saygıdandır.”*³⁹ *“Ana ve babasının ihtiyarlık zamanlarında, bunlardan birine yahut ikisine yetişip de, bunlara gereken hürmet ve hizmette bulunarak Cennet’i hak edemeyen kim-*

31 Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, Cizye, 18, Edeb, 7-8, Çağrı Yay., İst., 1982; Müslim, Zekât, 50.

32 Buhari, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1.

33 Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmîl-Kur’ânîl-Azîm*, Mısır, trs., X, 209.

34 Lokman, 31/14.

35 Ankebut, 29/8.

36 Buhârî, İsti’zân, 35, Edeb, 4; Müslim, İmân, 146.

37 Müslim, Birr, 9-10.

38 Buhârî, “Enbiya,” 50; Müslim, “Zikir,” 100

39 Ebu Davud, “Edeb,” 23

senin burnu yerlerde sürünsün!” Hz. Peygamber, bu ifadeyi üç kere tekrar etmiştir.⁴⁰

Anne-baba, kişiye, Allah’tan sonra en çok iyiliği olan kimseler olarak, evlat üzerinde pek çok haklara sahiptirler. Bu hakların aynıyle ödenmesi ise imkân dahilinde değildir. Hz. Peygamber, *“Evlat, babasını köle olarak bulsa ve satın alıp azat etse; ancak o zaman hakkını ödemiş olabilir.”* buyurarak⁴¹, anne-baba haklarının ödenemeyecek kadar büyük olduğunu dile getirmiştir.⁴² Hadise göre ebeveynini hoşnut etmeyen, Allah’ı da hoşnut etmemiş sayılır.⁴³ Babanın hoşnut edilmesiyle ilgili bir hadiste de *“Baba, cennetin orta kapısıdır, dilersen bu kapıyı zâyi et, dilersen muhafaza et.”*⁴⁴ buyrulmaktadır. Toplumumuzda ataerkil aile biçiminden çekirdek aile biçimine hızlı bir geçiş yaşanmaktadır. Çekirdek ailede aile fertleri, istenilen düzeyde anne-babalarıyla ilgi ve alakalarını devam ettirmelerinin dini bir vecibe olduğunu bilmelidirler.

Çocukların, büyüklerden etkilenmesi, onları sevmesine ve onlara inanıp güvenmesine bağlıdır.⁴⁵ En başta anne-babaya iyi muamele, saygı, anne-baba ile çocuklar arasında sevgiye dayalı uyum, bir aile için gerekli ve vazgeçilmez unsurlardır. *“Cennet, annelerin ayakları altındadır.”*⁴⁶ hadisi, başka bir şeyi aratmayacak kadar konuyu veciz bir şekilde anlatmaktadır. Anne-babanın meşru olan arzu ve isteklerinin yerine getirilmesi her hâlükarda söz konusudur. Meşru çerçevenin aşılması noktasında ise *“Hâlika isyân konusunda mahlûka itaat yoktur.”*⁴⁷ hadisinin hükmü geçerli olmaktadır. Bu hüküm sadece anne-baba ile kayıtlı olmayıp diğer insanlarla olan ilişkilerde de geçerlidir.

IV- HZ. PEYGAMBER’İN YAŞLILARLA OLAN İLİŞKİSİNDE YÜKÜMLÜLÜKLERE DİKKAT ÇEKMESİ

H. Peygamber’in hayatını tetkik ettiğimizde yaşlılarla olan münasebeti ve onlar hakkında söylediği hadisler çok gerçekçidir. O, yaşlılık realitesine gerçekçi yaklaştığı için kimi zaman yaşlılık döneminin kritiğini/değerlendirmesini yapmış, kimi zaman da onlarla şakalaşarak onlara bir takım gerçekleri

40 Müslim, Birr, 8.

41 Müslim, Itk, 25.

42 M.Zeki Duman, *Kur’an-ı Kerim’de Adab-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, 5. bsk., Tuğra Neşr., İst., 1994, sh., 174-175.

43 Tirmizî, Birr, 3.

44 Tirmizî, Birr, 3.

45 Hökelekli Hayati, *“Çocuk”*, DİA, İst., 1993, VIII, 357.

46 Bk. İbn Mâce, Cihâd, 12; Nesâî, Cihâd, 6.

47 Müslim, İmâret, 39; Ebû Dâvûd, Cihâd, 87.

anlatmaya çalışmıştır. Örneğin, yaşlı bir kadınla konuşurken kendisinin cennete gitmesi için dua etmesini isteyince, Hz. Peygamber, yaşlıların cennete girmeyeceğini söylemesi üzerine kadının üzüldüğünü görmüş ve herkesin en güzel yaşta cennete gireceğini belirterek o kadının sevinmesini sağlamıştır.⁴⁸ O, başta anne-baba olmak üzere yaşlılara karşı nasıl muamelede bulunulması gerektiğini de bizlere göstermiştir.

Hz. Peygamber, yaşlı insanlarda psikolojik olarak var olan duygu ve isteklerinin yaşlılıkla beraber bitmediğini ve bunun devam ettiğini söyler: *“İnsan ihtiyarlansa bile, onun iki duygusu hep genç kalır: Dünya sevgisi ile çok yaşama arzusu.”*⁴⁹ Bu tamamen psikolojik bir durumdur. Çünkü yaşlı insanın dünyalık nimetlere karşı haz ve zevk alma duyularında zayıflama söz konusudur. Dolayısıyla tam aksi olması beklenirken dünyaya karşı sevgide azalma olmaz. Sefahat ve gaflet içerisinde kalıp yaşlılıktan ibret almayan ve hâlâ günaha giren yaşlıları yadırgayan Hz. Peygamber⁵⁰, aynı zamanda zina eden yaşlıyı da kınamaktadır.⁵¹ Hz. Peygamber, yaşlanmanın kötü bir şey olmadığını, aksine iyi değerlendirildiğinde kişiye avantajlar sağlayacağını da şöyle ifade eder: *“İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır.”*⁵² Bu tür mesajlar yaşlılara moral vermekte, onları sevindirmektedir.

Hz. Peygamber’in çok uzun olmasa da, belli bir dönemi yaşlı olarak geçirdiği bir vakıadır. *“Kendisine yâ Rasûlallah yaşlandınız.”* denildiğinde bu realiteyi kabullenmekten kaçınmamış ve kendisini bazı sûrelerin yaşlandırdığını itiraf etmiştir.⁵³ Genel olarak Hz. Peygamber, aile reisi olarak yani bir koca, baba ve dede olarak mükemmel bir kişiliğe sahiptir. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’in âile ilişkilerini çok kısa bir şekilde şöyle anlatır: *“Âile fertlerine karşı Hz. Muhammed’den daha şefkatlisini görmedim.”*⁵⁴ Hem hanımlarıyla, hem de çocuk ve torunlarıyla ideal manada ve örnek teşkil edecek tarzda ilişkilerini sürdürmüştür. Kızı Fatıma, torunları Hasan, Hüseyin ve Ümâme ile ilgili kaynaklarda pek çok bilgi vardır. Kendisinin, bir dede olarak da torunlarıyla çok güzel günler geçirdiği, örnek davranışlar sergilediği bilinmektedir. Büyük kızı Zeynep’ten torunu Ümâme’yi, halka namaz kıldırırken bile kovmamış, rükûa vardığında onu yere bırakarak, secdeden başını kaldırdı-

48 İbn Kesir, *Şemâil*, sh., 84-85.

49 Buhârî, Rikâk, 5; Müslim, Zekât, 115.

50 el-Mütteki, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Müessesü'r-Risâle, Beyrut, 1993, XV, 776.

51 Müslim, İmân, 172.

52 Tirmizî, Zühd, B.21-22.

53 Tirmizî, Tefsir, 57. Bu sûrelerin birinde şöyle buyrulmaktadır: *“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”* Hüd, 11/112.

54 Müslim, Fedâil, 63; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 112.

ğı zaman tekrar omzuna almıştır.⁵⁵ O, kız çocuklarıyla özellikle ilgilenmiş ve cahiliyye âdeti olan kız-erkek ayırımına hiçbir zaman müsaade etmemiştir.

Evlâtlığı Zeyd'in oğlu Üsâme şöyle nakleder: *"Allah'ın elçisi beni bir dizine, Hasan'ı öbür dizine oturturdu. Bizi göğsüne bastırarak şöyle derdi: Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara karşı merhametliyim."*⁵⁶ Yine bir gün kucağındaki torunu için *"Ey Allah'ım, bunu sev, çünkü ben bunu çok seviyorum"*⁵⁷ demiştir. Hadis kaynakları, onun, kendi kızı Fatıma'yı, torunları Hasan ve Hüseyin'i kucağına alıp öptüğünü ifade ederler.⁵⁸ Böylece Hz. Peygamber, dede-torun olarak da yaşlılara örnek teşkil edecek davranışlarda bulunmuştur. Günümüzde bazı yaşlıların torunlarına bakmaktan ve onlarla ilgilenmekten içtinap ettikleri müşahede edilmektedir. Hâlbuki burada Hz. Peygamber örnek alınmış olsa, normal şartlarda bundan içtinap etmemeleri ve ailelere yardımcı olmaları, ailede uyumun sağlanması açısından önemli bir etken olarak katkı sağlayabilir.

Hadislerde eldeki var olan imkânların değerinin bilinmesi ve bu imkânlar çerçevesinde gereğinin yapılması istenir. Örneğin Hz. Peygamber, uyarı mahiyetinde beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetinin bilinmesini vurgular: *"İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın değerini bil."*⁵⁹ Başka bir hadislerinde ise, ihtiyarlığın bazı amelleri yapmada kısıtlayıcı olabileceği düşünülerek yaşlılık başa gelmeden önce güzel amellerin yapılmasını uyarı mahiyetinde zikretmektedir. Çünkü kişi yaşlandığında, gençlikteki gibi her istediğini ya hiç yapamamakta, ya da istediğini istediği kalitede yerine getirememektedir. Dolayısıyla hadiste riskleri ve sıkıntıları olan ihtiyarlık gelmeden önce salih amel yapılmasının ihmal edilmemesi istenmektedir⁶⁰

Hz. Peygamber, yaşlılığın beraberinde getirmiş olduğu sıkıntıları, ızdırabı bildiğinden dualarında *"Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım"*⁶¹ ifadelerini sık sık kullanmaktadır. O, bu ifadeyle bu sıkıntıları aşmada, bunlara sabretmede Allah'tan yardım, destek ve kolaylıklar niyaz etmektedir. Aynı zamanda ihtiyarlıkla ilgili nasıl dua edileceğini de bizlere göstermiş olmaktadır. Hz. Peygamber, yapılacak dualarda

55 Müslim, Mesâcid, 41-43; Buhârî, Edeb, 18; Ebû Dâvûd, Salât, 165.

56 Buhârî, Edeb, 22.

57 Buhârî, *el-Edebu'l-Müfret*, thk., Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, sh., 45.

58 Bk., Buhârî, Edeb, 18; Ebû Dâvûd, Edeb, 144; Tirmizî, Menâkıb, 61, Birr, 12.

59 Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., IV, 306; el-Mütteki, age., XV, 879.

60 Tirmizî, Zühd, 1.

61 Buhârî, Deavât, 38. Ayrıca bk. Müslim, Zikir, 73; Tirmizî, Deavât, 116.

Allah'tan sağlık ve afiyet istenmesini hassaten istemektedir. *"Çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir."*⁶²

V- HADİSLERE GÖRE YAŞLILAR İÇİN SAĞLANMASI GEREKEN AİLE ORTAMI VE AİLE TERAPİSİ

Yaşlı insanlar, daha önceki hayatlarında olduğu gibi, aile fertlerinden sıcak bir ilgi, alaka, sevgi ve saygı görmeyi ister ve bu beklenti içerisinde olur. Çünkü bu dönemlerde yaşlı insan, güçsüzlük, zayıflık, acziyet ve düşkünlük içerisinde olur. Şefkate, sevgiye ve ilgiye daha çok ihtiyaç hissederler. Hadislerde karşılıklı olarak küçükler ve büyükler arasında sevgi ve saygı duygularının her zaman var olmasının, canlı tutulmasının gereği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla bu noktaya işaret edilerek küçükler sevgiye, yaşlılar da saygıya, her iki kesim de ilgiye ve bakıma muhtaçtır.⁶³ Kuşaklararası iletişim ve diyalogun sürekli canlı tutulması, toplumsal yapının sağlam tutulması açısından fevkalade önemli bir husustur. Bu aynı zamanda kuşaklararası çatışmaların ortaya çıkmamasını da sağlar. "Geniş aile ilişkileri, fonksiyonelliğine tersen devam eder, yani büyüklerinden yardım gören gençler, bu kez büyüklerine yardım ederler."⁶⁴ Yanına gelmek, onunla görüşmek isteyen bir yaşlıya, kalabalık tarafından gereken kolaylığın sağlanmadığını müşahade eden Hz. Peygamber, *"Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizin şerefini tanımayan bizden değildir."*⁶⁵ buyurmuştur. Hadislerde karşılıklı saygı ve sevgi gösterilmesi, Müslümanların temel ahlâki niteliği olarak öngörülmektedir. Büyüklerin haklarına riayet edilmesi söz konusudur. Aynı zamanda burada aile terapisinin yapılması söz konusudur. Hz. Peygamber, bu söylediklerini hayatında bizzat uygulamalı bir şekilde göstermiştir. Hatta onun şefkat ve merhame-i o derece geniş ve kapsamlıdır ki, savaş esnasında düşman tarafında bulunup, zararı olmayan yaşlıların öldürülmesini dahi yasaklamış⁶⁶ ve şöyle buyurmuştur: *"Sakin ha! ne bir kadın, ne bir çocuk ve ne de pir-i fâni bir yaşlıyı öldürmeyesin."*⁶⁷ Böylece savaşta toplumun zayıf kesimlerini temsil/teşkil eden çocuk, kadın ve yaşlılara zarar verilmemesi hassaten vurgulanmaktadır.

Aile içerisinde veya çevresindeki insanlara özellikle de bakıma muhtaç kişilere maddi ve manevi yardımlarda bulunmak, onlara iyilikte bulunmak, ha-

62 Tirmizî, Deavât, 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 3.

63 İbrahim Sarıçam, age., sh., 343.

64 Mustafa Koç, *Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Toplumsal İlişkiler*, Mehîr Aile Dergisi, sayı: 1, Konya, 2001, sh., 139.

65 Ebû Davud, 58, Tirmizî, Birr, 15.

66 Buhârî, Cihâd, 147-148; Müslim, Cihâd, 137-140.

67 Mâlik, Muvatta', Cihâd, 10.

dislerin teşvik ettiği ve yapılmasını tavsiye ettiği önemli hususlardır. Bu konularda yüzlerce hadis örneği bulmak mümkündür. Hz. Peygamber bir hadisin de doğan her gün için sadaka verilmesi gereğinden söz eder. Sahabe, kendilerinin bu kadar mal varlıklarının bulunmadığını hatırlatınca O, sadakanın birçok çeşidinin bulunduğunu şöyle ifade eder: *“Âmâya rehberlik etmen, sağır ve dilsiz anlayacakları bir şekilde anlatman, ihtiyacı olanın ihtiyacını gidermesi için ona rehberlik etmen, derman arayan dertliye yardım için koşuşturman, koluna girip güçsüze yardım etmen, konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen, bütün bunlar sadaka çeşitlerindendir...”*⁶⁸

Yaşlıların sadece maddi ihtiyaçlarının giderilmesi, barınma, giyinme ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması onları tatmin etmeyeceği gibi, onlara karşı yerine getirilmesi gereken sorumlulukların yerine getirildiği düşünülmesi de söz konusu değildir. “karnı tok, sırtı pek, aç açıkta değil.” şeklinde bir yaklaşım sergilenmesi doğru değildir. Onlara karşı sıcak bir aile ortamının sağlanması, onların ihtiyaçlarına maddi ve manevi açıdan bakılması gerekir. Bu çerçevede geniş bir yelpazede yaklaşılması gerekir. Moral desteği, manevi destek, aile terapisi gibi hususlar önemlidir. Aynı zamanda yaşlı hastanın tedavi süreçlerinde ailesinin etkin katılımı da büyük önem taşır.

Hz. Peygamber, insanların hizmetinde bulunmuş kişilere her zaman değer vermiş ve onları unutmamıştır. O, Mescid-i Nebiyi temizleyen zenci bir kadının hasta olduğunu öğrenince onu ziyaret eder, eğer ölürse kendisine haber verilmesini ister. Bilahare bu kadın vefat ettiğinde gece olduğu için Hz. Peygamber rahatsız olmasın düşüncesiyle kendisine haber verilmez ve gece cenaze defnedilir. Hz. Peygamber durumu öğrenince üzülmü ve kadının kabrine giderek cenaze namazını tekrar kılar.⁶⁹ Bu zenci kadın, büyük bir ihtimalle yaşlı olsa gerek. Bir hadiste de dolaylı yoldan empati yapılması istenmektedir. *“Yaşından dolayı ihtiyara hürmet eden her gence Allah, yaşlılığında hürmet(hizmet) edecek kimseler müyesser kılar.”*⁷⁰ Bu hadisin mefhumu muhalifi düşünüldüğünde yaşanmış pek çok olayın söz konusu olduğu müşahade edilecektir. O, içilecek bir şey olduğunda büyüklerden başlamayı uygun bulurdu.⁷¹ Çünkü saygı beklenmez, kazanılır. Başkalarına hürmette kusur etmeyen, hürmet görür. Zira *“hizmet eden, hizmet görür.”* denilmiştir.⁷² *“Bereket büyüklerimizdedir.”*⁷³ hadisi de, yaşlılara verilen

68 Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 168-169, 154.

69 Malik, Cenâiz, 15; Buhârî, Salât, 72; Müslim, Cenâiz, 71; İbn Mace, Cenâiz, 32; Tirmizî, Cenâiz, 47.

70 Tirmizî, Birr, 75.

71 Buhârî, Eşribe, 19.

72 İ.L.Çakan-M.Y.Kandemir-R.Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, Erkam Yay., İst., 1997, II, 541.

73 Münâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, III, 267.

önemi ve onların bereket kaynağı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onlara karşı saygı ve ikramda bulunulması istenmektedir: *“Size bir kavmin büyüğü geldiği zaman ona ikram ediniz.”*⁷⁴ *“Siz ancak zayıflarınızın duası sayesinde mensur ve merzûk olursunuz.”*⁷⁵ *“Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi.”*⁷⁶ hadisi de, yaşlılara değer verilmesini öngörmektedir.

Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe’yi sırtına yüklenerek Hz. Peygamber’in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, *“Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, onun yanına biz gitseydik ya?!”* diyerek saygı ve nezaket göstermiş⁷⁷, böylece yaşlı birisine karşı sergilenmesi gereken tavrı bizlere öğretmiştir. *“Ziyaretin en üstünü senden ziyareti kesen akrabaları ziyaret etmendir.”* Hadis kaynakları, sahâbeden Ka’b b. Mâlik (r.a), gözlerini kaybedince, oğlu Abdurrahman’ın, ona rehberlik yaptığını ve Cuma günü olunca da namaza götürdüğünü bildirmektedir.⁷⁸ Kendisine sayılamayacak kadar çok iyilik yapmış olan anne-babanın haklarına saygılı olmayan bir kimsenin, diğer insanların haklarına saygılı olması da düşünülemez.⁷⁹ Anne-babasından her ikisi veya biri yaşlandığında ona bakmayan, onların rızasını almayan kişiye Hz. Peygamber, hoşnutsuzluğunu ifade etmektedir.⁸⁰ Aynı zamanda anne-babanın hoşnutluğunu kazanmak, kişiyi Yüce Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya, anne-babanın gazabını kazanmak da Yüce Allah’ın gazabını kazanmaya götürmektedir.⁸¹ Uzaktan Hz. Peygamber’e biat etmek üzere gelen bir adam: *“Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım.”* dedi. Hz. Peygamber de *“dön o ikisini ağlattığın gibi güldür.”* buyurdular.⁸²

Hz. Peygamber, anne-babaya yapılan iyiliği, vaktinde kılınan namazdan sonra Allah’ın en çok sevdiği amel olarak zikretmesi⁸³, cihada katılmak isteyen sahabeye, geride bıraktığı yaşlı anne-babasına hizmet etmek üzere geri dönmesi tavsiyesinde bulunarak onlara hizmetin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁴ Demek oluyor ki, anne-babaya hizmet etmek, onlara bakmak bir nevi cihaddır. Anne-babasını veya onlardan birini memnun

74 İbn Mace, Edeb, 19.

75 Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, DİBY., Ank., 1975, VIII, 328.

76 Heysemî, Ali b. Ebî Bekir, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, X, 227.

77 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 160, VI, 349-350.

78 İbn Mâce, İkâme, 78.

79 Çakan ve diğerleri, age., II, 415.

80 Müslim, Birr, 9-10.

81 Tirmizî, Birr, 3.

82 Ebû Davud, Cihad, 31.

83 Buhari, Edeb, 1.

84 Buhari, Edeb, 3; Müslim, Birr, 1, 5; İbn Mace, Cihâd, 12.

eden kimse nafile cihad etmiş gibi sevap kazanır.⁸⁵ Cihad için anne-babanın izni ancak nafile cihadlara giderken söz konusudur. Farz-ı ayın olan cihadlar için anne-babanın iznini almaya gerek yoktur. Bu ve benzer hadisler, anne-babaya itaatin ne derece gerekli olduğunu ve haklarının büyüklüğünü, onlara itaatten dolayı kazanılacak sevabın çokluğunu açıkça ifade etmektedirler. Âlimlerden bazıları bu gibi hadisleri baz alarak anne-baba hakkının cihaddan daha büyük olduğunu söylemişlerdir. Ancak anne-babanın kâfir olmaları hâlinde gerek farz ve gerekse nafile cihad için izin istemeleri zorunlu değildir.⁸⁶ Peygamber efendimiz de amellerin hangisinin daha faziletli olduğu sorusuna: -“*Vaktinde kılınan namaz, sonra anne-babaya iyilik yapmak*” buyurdu.⁸⁷ Başka bir hadiste “*Allah’ın rızası, anne ve babanın rızasındadır. Allah’ın öfkesi de anne babanın öfkesindedir.*”⁸⁸ buyrulmuştur.

Ashabdan birisi, yâ Rasûlallah! Anamla babam öldükten sonra onlara yapabileceğim bir iyilik var mı? diye sordu. Rasûl-i Ekrem şöyle buyurdu: “*Evet, onlara dua eder günahlarının bağışlanmasını dilersin; vasiyetlerini yerine getirirsin; akrabasını koruyup gözetirsin; dostlarına da ikramda bulunursun.*”⁸⁹ “*İyiliklerin en değerlisi, insanın babası öldükten sonra, baba dostunun ailesini kollayıp gözetmesidir*”⁹⁰ “*En makbul iyilik, baba dostunu koruyup gözetmektir.*”⁹¹

Yaşlı Müslümana ikram etmenin sevap olduğunu belirten Hz. Peygamber⁹², çevresindeki yaşlılara saygı gösterir ve ikramda bulunurdu. Hz. Peygamber, süt annesine ve süt babasına ayrı ayrı ihtiram etmiş, saygı göstermiştir.⁹³ Benzer iltifatları, çocukluğunda evlerinde geçirdiği ve kendisine çok iyi baktığı amcası Ebû Tâlib’in hanımı Fâtıma hanıma ve dadısı Ümmü Eymen’e de göstermiştir.⁹⁴ Hz. Peygamber, süt annelerinden olan Süveybe’yi gerek Mekke’de ve gerekse Medine’de olsun hiç unutmamış, kendisini devamlı arayıp sormuş, yanına geldikçe saygı ve ikramda kusur etmemiştir. Hicretten sonra da irtibatını devam ettirmiş, Medine’den ona yiyecek ve giyecek göndermiştir. Ölünceye kadar da bu alaka devam etmiştir.⁹⁵ Ebu Tufeyl’in naklettiğine göre, bir kadın geldi ve Rasulullah’a yaklaştı. Hz. Peygamber, derhal

85 Çakan ve diğerleri, age., II, 437.

86 Necati Yeniçel, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., İst., 1988, X, 10.

87 Müslim, iman, 137.

88 Tirmizî, Birr, 3

89 Ebû Dâvûd, Edeb, 120. Ayrıca bk. İbni Mâce, Edeb, 2.

90 Müslim, Birr, 11-13.

91 Müslim, Birr, 11-13.

92 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, sh., 110.

93 Ebû Davud, Edeb, 120.

94 Hüseyin Algül, *Hiz. Peygamber’de Anne Sevgisi*, UÜİFD., sayı: 1, Bursa, 1986, sh., 22-24.

95 İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev., Ahmet Ağırakça ve diğerleri, Bahar Yay., İst., 1985, I, 412.

sırtından ridasını çıkarıp yere serdi ve kadını o ridanın üzerine oturttu. Ben, oradakilere: Bu kadın kimdir? diye sordum. Onlar: Bu, Rasulullah'ın süt annesi (Halime)'dir dediler.⁹⁶ İbn Sa'd'ın naklettiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Hatice ile evliyken süt annesi Halime yanlarına gelmiş ve şiddetli bir kıtlık geçirdiklerini söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona kırk koyun ile yüklerini taşımak üzere bir deve vermiştir. Halime geldiğinde, peygamberimiz ayağa kalkar *"Anneciğim! Anneciğim"* diyerek ona saygı gösterirdi.⁹⁷ Diğer yaşlı hanımlara da saygı ve hürmette kusur etmezdi.

"Vefâkarlık imândandır." buyuran⁹⁸ Hz. Peygamber, benzer iltifatları, çocukluğunda evlerinde geçirdiği ve kendisine çok iyi baktığı amcası Ebû Tâlib'in eşi Fâtıma binti Esed hanıma göstermiştir.⁹⁹ Hatta kendisine öz evlat muamelesi yapmış olan Ebu Tâlib'in eşi Fâtıma hanımın kendisine yaptığı iyilikleri, gösterdiği şefkat ve merhameti hiç unutamayacağını, Ebû Tâlib'den sonra Fâtıma hanımın kendisine en çok iyilikte bulunduğunu belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, daha sonraki dönemlerde bu hanıma saygı ve hürmette kusur etmemiştir.¹⁰⁰ Fâtıma hanım vefat ettiğinde Peygamberimiz *"annem öldü"* diyerek gözyaşı dökmüş, gömleğini kefen olarak vermiş ve mezara kendi eliyle indirmiştir. Kendisine bu kadar ilgi ve yakınlık göstermesinin sebebini de şöyle açıklamıştır: *"Ebû Tâlib'ten sonra bu kadın kadar bana iyiliği dokunan hiçbir kimse yoktur. Âhirette cennet elbiselerinden giyinmesi için ona gömleğimi kefen olarak verdim. O benim annemdir! Kendi çocukları aç dururken, suratlarını asarken o, benim karnımı doyurur, saçımı tarardı, o benim annemdi."*¹⁰¹

Elinde büyüdüğü dadısı Ümmü Eymen'i ziyaret eder, ona çok saygı gösterir, hürmet eder, hâl ve hatırını sorardı. Hatta vefatından sonra Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer de, Ümmü Eymen'i ziyaret ederlerdi.¹⁰² Hz. Peygamber onun hakkındaki *"Ümmü Eymen benim annemdir."* der, ona annesi gibi saygı gösterir, sık sık ziyaretine giderdi.¹⁰³ Aynı şekilde Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle binti Huveylid, geldiğinde eşinin hatırasına ona da saygıda kusur etmez, gerekeni yapardı.¹⁰⁴ Hz. Peygamber, anne-babanın ölümünden sonra hatıralarının

96 Ebu Davud, Edeb, 120.

97 İbn Sa'd, *Tabâkâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, trs., I, 113-114.

98 Hâkim en-Nisâbü'rî, age., I, 62. Ayrıca bk. Buhârî, Edeb, 23.

99 Hüseyin Algül, *Hiz. Peygamber'de Anne Sevgisi*, UÜİFD., sayı: 1, Bursa, 1986, sh., 22-24.

100 Hâkim en-Nisâbü'rî, age., III, 116; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, VII, 217.

101 Bk. Hâkim en-Nisâbü'rî, age., III, 116-117; Ya'kubi, *Tarih*, II, 14; Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. bsk., Beyrut, 1982, IX, 256-257; Hüseyin Algül, *"İnsani İlişkiler Açısından Hiz. Muhammed"*, Hiz. Muhammed ve Gençlik Sempozyumu, DİA, Ank., 1995, sh., 22-23.

102 Müslim, Fedailü's-Sahabe, 102-103.

103 Çakan ve diğerleri, age., II, 546.

104 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 20; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 78.

yaşatılması ve unutulmaması için onların dostlarıyla ilişkilerinin devam ettirilmesini istemiştir.¹⁰⁵

Hadiste imamet için takdim şartları sırasıyla en iyi Kur'an okuma, sünneti en iyi bilme, hicrette öncelik ve daha sonra da yaşça büyük olmak gelmektedir.¹⁰⁶ Yine Müslüman bir yaşlıya saygı göstermenin Allah'ı hoşnut ettiğini ifade eden Hz. Peygamber¹⁰⁷, söze başlarken de *"Yaş açısından büyük olan söze başlasın."* diyerek bir adab öğretmektedir.¹⁰⁸ Aynı zamanda herhangi bir şey ikram edilirken yaşlılardan başlanması, hadiste örnek olarak gösterilmektedir.¹⁰⁹ Dolayısıyla yaşlılara karşı saygıda ve öncelikte kusur etmemek gerekir.

VI- DİNİN YAŞLILARA SAĞLADIĞI KOLAYLIKLAR

Din, yaşlılara karşı ancak şefkat ve merhamet duyguları içerisinde hareket edilmesini öngörmüş olmakla beraber, onlara farz olan ibadetlerin ifasında da bir takım kolaylıklar getirmiştir. İslâm dini, gerçekçi bir din olduğu için her zaman insanın içinde bulunduğu konuma ve şartlara göre hareket etmiş ve insanı bu kapsamda sorumlu tutmuştur. Bu bağlamda hasta, özür-lü ve takatten kesilmiş yaşlılara ibadetleri yerine getirme konusunda birtakım kolaylıklar getirmiştir. Bu, insana gösterilen şefkat ve merhametin bir tezahürüdür. Din, onlara değişik kolaylıklar sağladığına göre, bizlerin de onlara karşı aynı paralelde hareket ederek bazı kolaylıklar sağlamamız ve ona göre hareket etmemiz gerekir. Nitekim peygamberimiz, bunun en güzel örneğini şu hadiste bizlere göstermiştir. Hz. Peygamber'e bir gün biri gelerek *"Ey Allah'ın Rasûlü, filanca bize namaz kıldırırken o kadar uzatıyor ki, sabah namazına gitmekten (âdeti) geri kalıyorum."* dedi. Bu duruma tepki gösteren Hz. Peygamber, minbere çıkarak şunları söyledi: *"Ey insanlar, içinizde Müslümanları dinden soğutanlar var. Herhangi biriniz namaz kıldırarak olursa hafif tutsun. Çünkü cemaatin içinde zayıf, yaşlı, iş-güç sahibi olanlar vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatsın."*¹¹⁰

Rahatsızlığı yüzünden ayakta namaz kılmakta zorlanan İmrân b. Husayn (r.a)'ın sorusu üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Namazı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak*

105 Müslim, Birr, 11-13.

106 Müslim, Mesâcid, 290-291.

107 Ebû Davud, Edeb, 20.

108 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, sh., 111.

109 Müslim, Rû'yâ, 19, Zühd, 70.

110 Buhârî, İlim, 28, Ezân, 61, 62, 63; Müslim, Salât, 182-184.

kıl.¹¹¹ Ayakta kılmaya gücü yetmeyen kimse, oturarak, oturmaya da gücü yetmeyen kişi, namazını sırtüstü yatarak kılar. Ayaklarını kibleye karşı uzatır, rüku ve secdesini imâ ile yapar. Yanı üzerine yatmakta olan bir hastanın yüzü kibleye yönelik olduğu hâlde ima ile namaz kılması caizdir. Ancak sırtüstü yatarak ima ile namaz kılmak, yanı üzerine yatıp kılmaktan daha uygundur. Çünkü bu durumda, hastanın yüz kısmının kibleye yönelmesi daha kolaydır. Başı ile de ima yapamayacak kadar rahatsız olan kişi, namazı iyileşme zamanına erteler.¹¹² Rahatsızlığı yüzünden secdeye tam olarak eğilemeyen kimse, secde yerini sandalye veya yastık gibi bir şeyle yükseltmesi gerekmez. Rükû ve secdeleri gücünün yettiği kadar eğilerek ima ile yapar. İmâ; namazda başı önüne doğru eğmek sûretiyle yapılan harekettir.¹¹³

Kur'an'da haccın farzietini anlatan “..oraya gitmeye gücü yeten kimse-lerin, Kâbe’yi ziyaret etmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.”¹¹⁴ âyetindeki “güç yetirme (istitâa)”, bedenî ve mâlî yeterliliği kapsar. Bedensel yeterlilik de, zihinsel ve bedensel önemli bir engelin bulunmamasını gerektirir.¹¹⁵ Has’am kabilesinden bir kadın yaşlı babasının hac vazifesini yapamayacak durumda olduğunu peygamberimize izah edince Hz. Peygamber, “Öyleyse onun namına sen haccet.” buyurarak o yaşlıya kolaylık getirmiş olmaktadır.¹¹⁶ Aynı şekilde oruç ibâdeti de sağlıklı ve oruç tutabilecek güçte olan kişilere farzdır. Oruç tutamayacak durumda olan yaşlılara fide verme kolaylığı getirilmiştir.¹¹⁷ Yaşlı kadınların dışarıya çıkarken dış elbiselelerini almaktan muaf olmaları da, bu kolaylıklar arasında zikredebilecek hususlar arasındadır.¹¹⁸

Savaşa katılmak isteyip de özrü nedeniyle savaşa katılamayanların, iyi niyetlerinden dolayı savaşa katılanların ecrini/sevabını alacaklarını ifade eden hadisler söz konusudur.¹¹⁹ Yaşlılığı da bir özür olarak kabul edecek olursak hadiste zikredilenler kategorisine yaşlıları da dahil edebiliriz. Çünkü insanı takatten kesen, hareket manevrasını kısıtlayan yaşlılık da bir özürdür.

111 Buhârî, Taksir, 19; Ebû Dâvûd, Salât, 175; Tirmizî, Salât, 274; İbn Mâce, İkâme, 139.

112 Geniş bilgi için bk. Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Medâlimü’s-Sünen*, Mektebetü’l-İlmiyye, Beyrut, 1981, I, 224-225; Yeniel, age., III, 498 vd.; Hamdi Döndüren, *İslâm’ın Engellilere Tattığı Kolaylıklar ve Ruhsatlar* (tebliğ), *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm* (sempozyum), DİBY., Ank., 2005, sh., 110-111.

113 Döndüren, agt., sh., 110.

114 Âl-i İmrân, 3/97.

115 Döndüren, agt., sh., 115.

116 Müslim, Hac, 406. Ayrıca bk. Ebû Davud, Menâsik, 25.

117 Ebû Davud, Siyâm, 3.

118 Nûr, 24/60.

119 Buhârî, Cihâd, 35, Megâzî, 81; Ebû Dâvûd, Cihâd, 19; İbn Mâce, Cihâd, 6.

VII- YAŞLILARIN ÇEVRESİNDEKİLERDEN BEKLENTİLERİ

Yaşlılığın beraberinde getirdiği kendine özgü bazı sıkıntı ve problemleri vardır. Onların bu hâlini gerçek manasıyla insan yaşlandığında anlar. Önceki üretkenlik ve verimliliğini sergileyemeyen yaşlı insan kendini oldukça zayıf ve çaresiz hisseder. Bu şartlarda aile desteği fevkalade önemlidir. Dolayısıyla her yaş grubunda/döneminde olduğu gibi, yaşlılık dönemini yaşayan insanların da bu dönemlerde bazı istek ve beklentileri vardır. Hangi konum ve statüde olurlarsa olsunlar yaşlıların hemen hepsinin ortak isteği, kendi hizmetlerini yapacak, başkasına muhtaç olmayacak kadar sağlıklı bir hayata sahip olmaktır. İnsan hayatında sağlığın ne derece önemli bir unsur olduğunu bilen Hz. Peygamber, hadislerinde buna dikkat çekmiş¹²⁰ ve Allah'tan sağlıklı bir yaşam için dua edilmesini öğretmiştir: *"Allahım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet."*¹²¹

Ölüm, yaşlıların sık olarak gündeminde olan bir konudur. Özellikle değişik hastalıklardan muzdarip olan, sıkıntı çeken yaşlılar, ölümü sıkça anarlar ve bazıları bunu temenni de ederler. "Bu insanlar açısından ölüm, hayatın ağır yükünden kurtulmak için kendisine başvurulmuş bir "sığınak" olarak anlam taşımaktadır. Ölümün bu tarzda algılanarak ona arzu duyulması, kişilik yetersizlikleri dolayısıyla hayat görevinden "kaçış" tutumunu açığa vurmaktadır."¹²² Avrupa ve ABD'de yaşlılar arasında intihar olaylarının hızla artış gösterdiğini istatistikler haber vermektedir.¹²³ Toplumsal bazda yaşlılar, sosyal statü kaybetmekte ve akabinde de yalnızlaşmaktadır. Gerek yaşlılıkta, gerekse hayatın diğer safhalarında olsun, başa gelen bir sıkıntı veya beladan dolayı ölümün temenni edilmesini hoş görmeyen Hz. Peygamber¹²⁴, hadislerinde insanın hastalık, sakatlık, bedensel-ruhsal olarak kendisine isabet eden her türlü sıkıntıya düşmesi, günahları için bir bağışlanma ve ahirette ecir almaya bir sebep olacağını ifade etmektedir: *"Bir müslümana isabet etmiş herhangi bir hastalık, dert, hüznün ve hatta gam yoktur ki, Allah (c.c) bunu onun hataları için keffaret kılmış olmasın!"*¹²⁵ Hadislerde verilen bu tür mesajlardan haberdar edilen yaşlıların tutumları, haberdar olmayanlardan çok farklı olacaktır.

120 Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1, Deavât, 85, 102; İbn Mâce, Zühd, 15, Duâ, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 258.

121 Ebû Dâvûd, Edeb, 101; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 42.

122 Hayati Hökelekli, *Ölümle İlgili Tutumların Dini Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma II*, UÜİFD., sayı: 4, yıl: 4, Bursa, 1992, sh., 93.

123 Bk. Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, sh., 203-207.

124 Buhârî, Merdâ, 19, Deavât, 30; Müslim, Zikir, 10.

125 Müslim, Birr, 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 24.

Genelde yaşlıların pek çoğu, bir veya birden fazla hastalığa sahiptir. Onlarda bu sıkıntılar ister istemez moral bozukluğuna sebebiyet vermektedir. Hz. Peygamber gelecek hastalıklara karşı sabredenlerin mükafat alacaklarını belirtir.¹²⁶ Bu ve benzeri hadisleri delil alan ilim adamlarının çoğunluğu hastalığın hem derece terfiine, hem de günahların affına sebep olacağı görüşündedirler.¹²⁷ Bununla beraber yaşlı hastalar, sık sık kendilerinin ziyaret edilmelerini çok fazla arzu ederler. Bu ziyaretler belirli periyotlar çerçevesinde gerçekleşmediğinde, özellikle de yakınları tarafından ihmal edildiklerini hissettiklerinde fazlasıyla üzüntü duyarlar. Hz. Peygamber, yaşlıları da kapsayıcı mahiyette hasta ziyaretlerine son derece önem vermiş ve bunun yapılmasını ısrarla istemiştir. Hz. Peygamber *“Ashâbım! hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz, esaretinizdeki köleleri saliveriniz.”*¹²⁸ buyurarak derdi ve sıkıntısı olanların unutulmamasını istemiştir. Aynı zamanda hastalara duada bulunarak onlara moral ve teselli kaynağı olmuştur. O, hastalar için şöyle dua ederdi: *“Ey insanların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifa ihsan et. Ancak Sen şifa vericisin, Senin şifandan başka hiçbir şifa yoktur. Öyle şifa ver ki hasta üzerinde hiçbir hastalık izi bırakmasın.”*¹²⁹

Yaşlıların beklentilerinin sağlanması, bir takım manevi hasletleri insanlara kazandırmakla olur. Sevgi, saygı ve hoşgörü gibi manevi dinamikler, en başta gelen nesiller arasında kaynaşma ve uyumu gerçekleştirecektir. Bu tür manevi değerler de din eğitimi yoluyla kazandırılabilir. “Dini değerlerin aktarılmadığı ve benimsenmediği bir gençlik dönemini, genellikle bilgisiz bir orta yaş izlemektedir; onların ardından da anlamdan yoksun bir yaşlılık takip etmektedir. Bu açıdan din eğitimi, sadece çocukluk, gençlik ve yetişkinliğin ilk yıllarında gerçekleşmesi gereken bir süreç olmayıp, yaşlanma dönemini de içine alan bir süreç olması gerekmektedir. Yaşlanma döneminde din eğitimi, yetişkinler için gelişme ve olgunlaşma sağlama konusunda motivasyon temin eder.”¹³⁰

Yaşlı insanlar için ailenin oldukça önemli bir yeri ve önemi vardır.¹³¹ Yaşlılar, çoğunlukla sürekli yaşadıkları çevrede, yaşadıkları hatıralarla iç içe, yakınlarıyla, akrabalarıyla beraber yaşamak isterler. Bu çevrelerinden koparılma, değişik çevrelerde yaşamaya zorlanmaya hiç tahammül edemezler. Bundan son derece rahatsız olurlar. Yalnız kalmayı ve yalnız yaşamayı tercih et-

126 Buhârî, Merdâ, 6; Müslim, Birr, 54.

127 Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, XII, 65.

128 Buhârî, Et’ime, 1, Cihâd, 171, Merdâ, 4.

129 Buhârî, Merdâ, 20, Tıb, 38, 40; Müslim, Selâm, 46.

130 Klavuz, age., sh., 21, 23.

131 Oktik, age., sh., 20.

mezler. Onların bu istekleri dikkate alınmalıdır. Kısaca yaşlılar, en fazla olarak kendilerine değer verilmesini, insanca muamele edilmesini, saygı ve şefkatle yaklaşılmasını arzu ederler.

Niçin evlerimizde “çocuk odası” var da “yaşlı odası” yok? Niçin yaşlılarımıza ait özel yaşam alanları oluşturmuyoruz? Dilediğinde bizimle zamanını paylaşacağı dilediğinde odasına çekilip kafasını, kendisini dinleyebileceği odaları niçin olmasın. Çünkü onların zaman planlaması, televizyon tercihleri, müzik zevkleri, beslenme alışkanlıkları bizimkilerle tamamen örtüşmeyebiliyor. Aynı mekânda ama herkesin rahat edebileceği birbirini rahatsız etmeyeceği alanlar oluşturulabilir.

VIII- YAŞLILAR, HUZUR EVLERİ OLGUSU VE GEREKLİLİĞİ

Çekirdek aile yapısının günümüzde yaygınlaşması, evlenen çiftlerin ayrı olması yaşlıların bir taraftan genç aile üyelerinden ayrılmasına yol açarken, diğer taraftan da bunların barındırılmalarını önemli bir sorun hâline getirmektedir. Doğal olan, kişinin hayatının son evresini evlatlarının yanında, kendi yetiştiği ve bildiği ortamda, yakın çevresi içinde ilgi ve himaye görek geçirmesidir. Bu ortam onu neşelendirir, hayata bağlar. Öte yandan huzur evleri ise, kendilerine yabancı bir ortamdır. Yaşlıların en iyi tedavi yolu ilgi ve şefkat, en iyi barınma yeri sıcak aile ortamıdır. Huzurevi, Daru'l-aceze vb. yerler, bu değerlerin dejenere olduğu toplumlarda alternatif olarak doğmuş yerlerdir. Buralarda yaşlılara fiziki olarak ne kadar iyi de bakılsa, aile ortamında var olan evlat-torun sevgi ve sıcak ilgisi olmaz. Onlar hep bu sıcak ortamı ararlar. Bunun için gençlere onları bir değer olarak kabul edip sahiplenme bilinci verilmelidir.

Yaşlı kimselerin alışık oldukları çevreden, anılarından, kendilerine ait olan eşyalarından, sevgi uyarılarından yoksun bırakılması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim hayat şartları ve konforu iyi olmasına rağmen huzur evlerine bırakılan yaşlıların durumu pek iç açıcı olmamıştır. Bir araştırmada, huzur evlerine kabul edilen yaşlıların % 8'inin ilk haftada, % 29'unun ilk ayda, % 45'inin ilk 6 ayda öldüğü gözlenmiştir.¹³²

Huzurevine ya da hastaneye bırakılan yaşlılar yalnızlık duygusuna kapıldıklarında, ani bir çöküşle ölümü yaşayabilirler. Onlar için yalnızlık duygusu önemli bir psikolojik sorundur. Çocuklarını ve yakınlarını göremeyen yaşlıların hayat yükünü taşımaları zorlaşır. Onlar duygu dünyalarını dengeli bir

132 Eflatun Adam, “Yaşlanma ve Psiko-Sosyal Etkenler”, XXI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik İlimler Kongresi Bildirileri, Adana, 1985, sh. 32; Kasapoğlu Abdurrahman, “Gelişim Psikolojisi Açısından Kur'an'da “Büluğ” Olgusu” CÜİFD., sayı: X/2, 2006, sh. 293.

düzeyde tutabilmek için ailelerinin ve yakın çevrelerinin ilgisine muhtaçtırlar. Yaşlıların mutluluğunu sağlamak için hazırlanması gereken en ideal ortam ailedir. Kendisini, ailenin sevilen, sayılan ve işe yarayan bir üyesi olarak gören; ailenin mutluluğunun kendisine bağlı olduğuna inanan yaşlı bir kimse huzurlu ve mutlu olur. İşte aile bireylerinin, yaşlı büyüklerine bu huzur ortamını sağlamaları hem dini/ahlaki, hem de insani görevleridir.¹³³

Bununla birlikte, şartlar gereği, kimsesizlikten veya başka nedenlerle, çocuklar için yetiştirme yurdu kadar, yaşlılar için huzurevi gibi kurumlara gerek duyulabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.¹³⁴ Devlet, vakıf ve özel kişilere ait huzur ve yaşlı bakım evleri bulunmaktadır. Huzurevlerinin görevi, yaşlılara her açıdan bakmak olmadığı için, kendisine bakabilecek güce sahip olan yaşlıların kabul edildikleri yerlerdir. Kabul edilmenin gerekli şartları arasında sağlıklı olma ve ekonomik güce sahip olma yer almaktadır. İslaha muhtaç olan huzurevlerinin ticari amaç gözetmediğini söylemek mümkün değildir. İslah edilmiş huzur evlerinin bulunmasıyla birlikte daha işlevsel görev yapacak bakımevlerinin tesis edilmesi gerekir. Bakımevleri, yaşlıların bakımlarının yapıldığı, ihtiyaçlarının karşılandığı, bedensel ya da zihinsel engellerden ötürü nezaret edildiği ya da icraatlarında ek yardımlara duydukları ihtiyaçlarının karşılandığı kurumlardır. Bu kurumların acilen tesis edilmesi elzemdir.¹³⁵

Son zamanlarda yaşlılara yönelik tesis edilen huzurevlerinin sayısı artmış olmasına karşın, yaşlıların yine önemli bir kısmı kendi evlerinde, kız ya da erkek çocuklarıyla birlikte kalmayı tercih etmektedir. Örneğin bireysel hayatın son derece önemli olduğu bir ülke olan ABD’de, 65 yaş üzeri kişilerden toplam nüfusun ancak % 5’inin yaşlılara ilişkin özel kurumlarda yaşadıkları belirtilmektedir.¹³⁶ Buralarda kalanların çoğunu kadınlar teşkil etmektedir. 1986 yılında Almanya’da Sağlık Bakanlığının verilerine göre, yaşlıların sadece % 4’ü huzurevlerinde kalmaktadır.¹³⁷ Türkiye’de huzurevlerinde yaşayanların oranı ise oldukça düşüktür. Yaşlı nüfusun yalnızca % 0.21’ine çeşitli kurum ve kuruluşlara bağlı olarak hizmet veren huzurevlerinde bakım sağlanabilmektedir.¹³⁸ Dolayısıyla bu rakamlar bize gösteriyor ki, yaşlıların büyük çoğunluğu kendi evinde yaşamayı tercih etmektedir. Son yıllarda Batı

133 Kasapoğlu Abdurrahman, “Gelişim Psikolojisi Açısından Kur’an’da “Büluğ” Olgusu” CÜİFD., sayı: X/2, 2006, sh. 293

134 Sarıçam, age., sh., 343.

135 İsmail Tufan, *Yaşlılık ve Yaşlanma*, Anahtar Kitaplar Yay., İst., 2003, sh., 109-110.

136 Moran Gabriel, *Education Toward Adulthood* (London: Gill and Macmillan, 1979), sh., 4, naklen, Köylü, age., sh., 73.

137 Tufan, *Yaşlılık ve Yaşlanma*, sh., 52, 142, 118, 275.

138 Oktik, age., sh., 20.

ülkelerinde yaşlılığa uygun konut yapımında belirgin bir strateji değişikliğine gidilerek yaşlıların kendi evlerinde kalmalarını destekleyen çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Özellikle yerleşim bölgelerinde yapılan değişikliklerle çevrenin, yaşlılar açısından daha kolay yaşanabilir fiziksel özelliklere uygun şekilde oluşturulmasına daha fazla özen gösterilmektedir.¹³⁹

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde yoğun bir şekilde kurumsal faaliyetlere başlamış ve Mekke döneminde olmayan bazı girişimler gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi, fakir, kimsesiz ve barınacak yeri olmayan kimseler için Mescid-i Nebvi'nin bitişiğinde üzeri hurma dallarıyla örtülü bir yer tesis edilmesidir. Burada kalanlara "*suffe ashâbi*", "*suffe ehli*" denilmiştir. Sayılarının zaman zaman 400'e kadar yükseldiği ifade edilen bu kişilerin¹⁴⁰ ihtiyaçları Hz. Peygamber'in öncülüğünde Müslümanlar tarafından karşılanıyordu. Hz. Peygamber, buradaki insanların tüm problemleriyle bizzat ilgilenir, kendilerine getirilen hediyelerin çoğunu buradaki kişilere verirdi.¹⁴¹ Hz. Peygamber'in *ashâb-ı suffice* projesi, daha sonraki dönemlerde örnek alındığı gibi, günümüzde de kimsesizler, bakıma muhtaçlar ve dışarıda kalmışlar açısından üzerinde durulması gereken fevkalade önemli bir uygulama olarak örnek alınmalıdır. Bu projeyi bazı yönleriyle huzurevleriyle de karşılaştırmak mümkündür. Böylece Hz. Peygamber döneminde zayıf ve kimsesizler gözetilerek¹⁴², varlıklı Müslümanların, zekât ve sadakalarını fakir, yoksul, yetim, kimsesiz ve darda kalanlara vermeleri, sosyo-ekonomik farklılıklardan ileri gelen bölünmeleri ortadan kaldırarak toplumsal dayanışma ve kaynaşmanın gerçekleştirilmesinin canlı tablosunu oluşturur.¹⁴³ İslam tarihinde paylaşma, bencillikten arınma, başkalarını düşünme ve gerektiğinde kendine tercih etme gibi bazı güzel huylar kazandırma açısından önemi haizdir.

Sadaka-i cariye anlayışından kaynaklanan vakıf medeniyeti, tarihi süreç içerisinde çok yönlü olarak kendini göstermiştir. Hastane, Daru'sh-şifa, imaret, kervansaray ve Daru'l-aceze gibi hayır kuruluşları yoğun bir şekilde faaliyet göstermiştir.¹⁴⁴ Tarihî süreç içerisinde yaşlıların barınması için huzurevlerine benzer kurumlar tesis edilmiştir. Dâru'l-aceze 1896 yılında kimsesiz çocukları, yaşlı ve muhtaçları barındırmak amacıyla İstanbul'da açılan bir hayır ku-

139 Tufan, *Yaşlılık ve Yaşlanma*, sh., 52, 142, 118, 275.

140 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamber*, terc., M.Said Mutlu, İrfan Yay., İst., 1967, II, 76.

141 Ashab-Suffe hakkında geniş bilgi için bk., Mustafa Baktır, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi Ashâb-Suffe*, Timaş Yay., İst., 1990, sh., 19-47; Akif Köten, *Asr-ı Saadet'te Suffa Ashâbi*, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yay., İst., 1995, IV, 384-412; H.Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Açından Ashâb-ı Suffe*, Tasavvuf Dergisi, yıl: 3, sayı: 7, Ank., 2001, sh., 9-31.

142 Buhârî, Nafakât, 1; Müslim, Zühd, 41; Tirmizî, Birr, 44, Zekât, 21; İbn Mâce, Ticârât, 1. Ayrıca bk.Nesâî, Zekât, 78.

143 Ünver Günay, *Din ve Sosyal Farklılaşma*, AÜİFD., sayı: 5, Erzurum, 1982, sh., 80.

144 Geniş bilgi için bk. Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay., İst., 1991, sh., 200-202.

rumudur. Kuruluşundan bu yana, din ve milliyet farkı gözetmeksizin, yaklaşık 28.000 çocuğu ve 42.000 kimsesiz, yaşlı, güçsüz ve sakatı himaye etmiştir. Günümüzde de bu hizmetine devam etmektedir.¹⁴⁵

Darü'l-aceze'ye gelen öyle gönüllü yardımseverler var ki, onlar hazırladıkları yiyecekleri beraberinde getirip buradaki insanlara ikram ediyor. Onların kişisel bakımlarını, temizliklerini yapıyor, onlarla sohbet ediyor. Kimileri de onları alıp dışarı çıkarıyor, gezdiriyor, yemeğe götürüyor. Tabii olarak bu, yaşlılar için büyük bir moral kaynağı oluyor. Aslında bu tür ahlaka sahip insanların sayısını hızla çoğaltmak gerekir.

IX- YAŞLILARA VERİLECEK MANEVİ BAKIMIN ÖNEMİ

Manevi bakım, yaşlılık, özürlülük ve(ya) kronik hastalıktan ötürü bakıma muhtaç hâle gelmiş kişilere yönelik maneviyat odaklı destek ve yardım hizmetleridir. Sosyal boyutuyla manevi bakım, himayeye muhtaç durumda olanların maneviyatını güçlendirmeyi, hayata bağlılığını artırmayı, iç dünyasıyla (ruhuyla) barışık olmasını, manevi sapmalarını ve korkularını gidermeyi amaçlayan insan odaklı bütüncül hizmetlerdir. Manevi bakımın gayesi, geniş anlamıyla manevî sosyal hizmetlerle yakından ilgili olduğu için, sosyal hizmetler alanlarına giren ve manevi risk altında olan kişi ve sosyal grupları manevî koruma altına almaktır. Başka bir ifade ile manevî yönden korunmaya muhtaç olanları, manevî (kalbi-ruhi) hastalıklara yakalanmamaları yönünden koruyucu manevî eğitim programları hazırlamak ve uygulamaktır. Diğer taraftan sapık düşünce ve manevi hastalıklara yakalanmış kişilere de manevî rehabilitasyon hizmetleri sunmak ve onları manevi hayatlarıyla yeniden barışık hâle getirip, toplum içinde mutlu fertler olmalarını sağlamak, manevi bakımın genel hedeflerindendir. Dar anlamda manevi bakımın gayesi, bütüncül bakım hizmetleri kapsamında özellikle bakıma muhtaç olanları manevî koruma altına almak ve bu çerçevede onlara her türlü manevi rehberlik, refakatçilik ve teselli yöntemleriyle kalben huzurlu ve mutlu olmalarını sağlamaktır.¹⁴⁶

İnsanın hem maddi, hem de manevi dünyasının sağlıklı olabilmesi, huzur ve refaha kavuşabilmesi için; bedenî ve ruhî ihtiyaçlarının karşılanması, sorunlarının çözülmesi gerekir. Sosyal hizmete muhtaç insanların dinî kaynaklı problemlerinin çözümü sadece dinî bilgi sahibi olmakla ortadan kaldırılabilecek kadar basit bir uğraş değildir. Çünkü bu alanda çözüm üretebil-

145 Hidayet Y. Nuhoğlu, "Darülaceze", DİA., İst.,1993, VIII, 512, 514.

146 Seyyar Ali, *Bakıma Muhtaç Özürlülere Dönük Manevî Bakım Uygulamaları*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, 3-4 Kasım, Ank., 2007, sh., 252-253.

mek için, rehberlik yapacak kişinin hem sosyal hizmet alanında hem de ilahiyat alanında uzmanlık bilgi ve becerisine sahip olması gerekir. Dinî sosyal hizmetler; sosyal hizmet götürülen veya bu hizmeti isteyen hedef kitlenin maddi-manevi olarak huzur ve mutluluğuna katkı yapmayı, acılarını hafifletmeyi yaraları sarmayı ve manevi rehabilitasyonu hedeflemektedir. Manevi çalışmayla, fertlerin iç dünyalarında oluşan tahribatın, fıtrata uygun ve ahlaki değerlere göre tamir edilmesi, kişinin kendisiyle ve toplumla barışık yaşaması, karşılaştığı problemlerle başa çıkmayı becerebilmesi hedeflenmektedir.¹⁴⁷

AB üyesi ülkeler ve Almanya'da sosyal hizmetlerin bir ayağını oluşturan dinî sosyal hizmetlerin ülkemiz insanına da sunulması, bu hizmetlerden yararlanma imkânı sağlanması, insan hakları ve sosyal haklar çerçevesinde gayet doğal bir hak olduğunu düşünüyoruz.¹⁴⁸ Batı Avrupa ülkelerinde hastanelerde tedavi gören hastalarla, huzur evlerinde bulunan yaşlılara din ve moral hizmeti sunulması, hastalar ve huzurevi sakinleri için birer hak olarak kabul edilmiş ve bu ülkelerde hemen her hastanede rahipler ve sosyal rehberlerden oluşan din ve moral hizmetleri servisleri kurulmuştur. Huzurevlerine ise kiliseler tarafından düzenli olarak programlar yapılmaktadır. Türkiye'de hastanelerde yatarak tedavi gören hastalara yönelik manevî bakım veya din hizmetleriyle ilgili uygulamalar, 19.01.1995 tarihinden itibaren başlatılmıştır. Hastanelerdeki din ve moral hizmetleriyle ilgili uygulama daha yürürlüğe girer girmez, çoğu haksız ve mesnetsiz birçok eleştiri almıştır. Yapılan eleştiriler arasında haklı olan eleştiriler de vardır, ancak bunlar zamanla aşılabilecek ve ilerleyen süreçte giderilebilecek aksaklıklar olarak düşünülebilir. Hastanelerdeki din ve moral hizmetleri uygulaması, Ankara Tabip Odası Başkanının 12.12.1995 tarihinde (yürürlüğe girdikten yaklaşık 11 ay sonra) Danıştay'a açtığı davada, Danıştay Beşinci Dairesi, uygulamanın iptali ve yürürlüğün durdurulmasıyla ilgili bir karar vermiştir. Bunun üzerine Sağlık Bakanlığı 7.06.1996 tarihinde 9129 sayılı bir genelgeyle, hastanelerde başlatılan din ve moral hizmetlerinin sona erdirildiğini valiliklere bildirmiştir ve uygulama resmen sona ermiştir.¹⁴⁹ Hastanelerde kısa süreli yürürlükte kalan din ve moral hizmetlerinin uygulamadan kaldırılmasının gerekçeleri oldukça zayıftır. Hastanelerde kısa bir süre uygulanan din ve moral hizmetleri, hasta yakınları, hastalar, hemşireler ve diğer hastane personeli ve uygulamayı

147 Seyyar Ali, Özdemir Saadettin, *AB Sürecinde Türkiye'de Dinî Sosyal Hizmetlerin Önemi (Türkiye-Almanya-Örneği)*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, 3-4 Kasım, Ank., 2007, sh., 515. Ayrıca geniş bilgi için bk. Seyyar Ali, *Sosyal Hizmetlerde Manevi Bakım*, Şefkat Elleri Yayınları, Ankara, 2007.

148 Seyyar Ali, Özdemir Saadettin, agt., 514.

149 Geniş bilgi için bk. Altaş Nurullah, *"Hastanelerde Dinî Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneyisel Bir Araştırma)"* AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1999.

yapan görevliler tarafından olumlu karşılanırken bir kısım doktorlar tarafından, farklı gerekçelerden ötürü ihtiyatla karşılanmıştır. Hastanelerde din ve moral hizmeti veren görevliler hiçbir formasyona sahip olmadan bu görevlere atanmışlardır. Hatta bazı yerlerde atanan görevliler Fakülte mezunu bile olmayıp imam, müezzin, kayyım gibi görevlilerdir.¹⁵⁰

Huzurevlerinde hizmet veren diğer elemanlar yanında dini danışman da bulunmalıdır. Huzurevlerinde yaşlıların rahat namaz kılacakları mekânlar düzenlenmeli ve rahat okuyabilecekleri dini eserler temin edilmelidir. Kur'an-ı Kerim öğretilmesi, dinî vecibelerin yerine getirilmesinde kolaylık sağlanması, yakınlarıyla irtibat kurulması v.b. hususların yerine getirilmesi gerekir. Din görevlilerinin belli gün ve gecelerde yaşlıları ve huzurevlerini ziyaret etmeleri gerekir. Huzur evlerinde dinî gün ve gecelerde hazırlanan programlarda okunan Kur'an-ı Kerim ve dualardan sonra yaşlıların morallerinin düzeldiği, endişe, kaygı, depresyon ve üzüntülerinin hissedilir derecede azaldığı, çevreleriyle daha uyumlu ilişkiler kurdukları gözlenmekte, dua ve ibadetin zihinsel sağlıklarına olan katkısının fiziksel sağlıklarına da yansıdığı görülmektedir.

Batıda yaşlılık en büyük korkudur. Çünkü yaşlılık demek yalnızlık, terk edilmişlik ve dışlanmak demektir. İlgisizlik yaşlıyı intihara kadar götürebilir. Amerika'da yapılan bir araştırmada, kendi huzurevlerinde kalan yaşlıların % 60'ının hiç ziyaretçisi olmadığı, yalnızlık ve yabancılık hissiyle depresyon geçiren yaşlıların intiharı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Bizim toplumumuzda bu anlamda intihar olaylarının yaşanmamasında dini inancın etkisinin olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.¹⁵¹

Japonya'da 60 yaş üstü emekli ve yalnız kadınların evlerinde oyuncak bebeklerin olduğu müşahade edilmektedir. Bu bebekler torunlar için değil, torunların yerine geçmek için alınmıştır. Oyuncak firmaları yeni üretilen konuşabilen bebeklerin, yetişkinler arasında büyük ilgi gördüğünü belirtiyor. Özellikle 60 yaş üstündeki emekli ve yalnız yaşayan kadınların tercih ettiği bebekler, sahibine onu ne kadar çok sevdiğini söylüyor ve eve girdiğinde ona 'Hoş geldin' diyor. Kucağa alındığında da ağırlığı küçük bir bebeğinki kadar. Yine medya haberlerinde yer alan bir Japon kadını, vasiyetnamesinde nesi varsa hepsini televizyonuna bırakıyor. "Ömrümün son on beş yılı boyunca televizyonumdan başka hiçbir kimse ile bir ilişkim olmadı!" diyerek yalnızlığına karşı acı tepkisini bu garip vasiyetnamesine yansıtmıştır.

150 Seyyar Ali, Özdemir Saadettin, agt., 518.

151 Bk. http://www.sosyalsiyaset.net/documents/yasliya_din_hizmeti.htm

X- YAŞLILARA SAHİP ÇIKMA KONUSUNDA DİNİ KURUMLARA DÜŞEN GÖREVLER

Her konuda olduğu gibi yaşlılarla ilgili sorunların üstesinden gelinmesinde dinin yaptırım gücünden yararlanmak gerekmektedir. Sadece ekonomik, sosyal, psikolojik, sosyal hizmetler veya huzurevleriyle bu işin üstesinden gelmenin mümkün olamayacağı ortadadır. Yaşlılara bakmanın dini yönünü, İslam dininin mesajlarını, ilkelerini insanımıza gerek örgün ve gerekse yaygın öğretim yoluyla ulaştırmak en başta yapılması gereken işlerdendir.

Dini kurumların en önemli ve en başta gelen görevleri; halkı din ve ahlak konusunda sağlam ve doğru bilgilerle aydınlatmak, varsa onlarda oluşan yanlış anlayış ve görüşleri bertaraf etmek, doğru bilgileri aktarmaktır. Devlete ait dini kurumlar denildiğinde aklımıza DİB., İlahiyat Fakülteleri, ilk ve orta öğretimde din derslerini/İHL'lerin mesleki müfredat programlarını yürüten ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü gelmektedir. Öncelikle bu kurumlar, örgün ve yaygın eğitim/öğretim yoluyla ve yapacakları araştırma ve yayınlarla bu konuda önemli ölçüde katkı sağlayacakları ve yararlı faaliyetler yapacakları muhakkaktır. Bu noktada DİB'e önemli görevler düşmektedir. Din görevlileri yapacakları konuşmalarla sürekli halkı bu noktada aydınlatmalıdır.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, örgün eğitimde ders kitaplarında anne-babaya bakmanın, yaşlılara sahip çıkmanın dini yönden bir vecibe olduğu gibi bu tür konulara da yer vererek öğrencilerin dikkatini çekici mahiyette bir takım çalışmalar yapabilir. Din derslerinde, İHL'lerin meslek derslerinde bu konulara belli oranda yer vermesi, en azından okuma parçalarıyla hedeflenen mesajların öğrencilere ulaştırılmaya/verilmeye çalışılmalıdır. En azından kendilerinin de bu konuda sorumlu olduklarını ve üzerlerine düşen bazı görevlerin var olduğunu bilmelidirler.

Dini kurumlar olarak telakki edilen Diyanet İşleri Başkanlığı, İlahiyat fakülteleri, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, halkın bu konuda aydınlatılması için birlikte hareket ederek daha yoğun faaliyet göstermeleri ve yeni bir takım projeler hazırlamaları gerekir. Özellikle ilahiyat fakültelerinin bu konularda bilimsel bazda araştırmalar yaparak katkıda bulunması ve yapacağı yayınlarla halkı bilgilendirmesi fevkalade önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşlılar denildiğinde öncelikle insanın kendi ailesi içerisindeki yaşlılar akla gelmelidir. Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim, anne-babaya öf bile denilmemesi konusunda uyarılarda bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in anne-babası ve dedesi çok erken dönemlerde vefat ettiğinden onların yaşlılık dönemleriyle ilgili örnekler bulmak mümkün değildir. Ancak o, çevresindeki yaşlılarla yakinen ilgilenmiş, onlara ilgi ve alaka göstermiş ve bizlere örnek teşkil edecek davranışlarda bulunmuştur. Örneğin, Hz. Peygamber'in, süt emziren Süveybe Hatuna, süt annesi Halime'ye, dadısı Ümmü Eymen'e, amcası Ebû Tâlib'in hanımı Fatma Hatuna gösterdiği saygı ve hürmet dikkat çekicidir. Onların hemen hepsi yaşlı insanlardı. Aynı zamanda onlara zaman zaman "anne" diyerek hitap etmesi de yine dikkat çekicidir. O, en mükemmel eş, en mükemmel baba ve en mükemmel bir dede olarak ümmetine örnek olmuştur. O, aynı zamanda o derece vefakâr bir kişiydi ki, kendisine küçük yaşlardan itibaren bakmış, büyümesinde ve yetişmesinde emeği geçmiş tüm hanımlara karşı saygıda ve ikramda kusur etmemiş, onları hiçbir zaman unutmamıştır. Hz. Peygamber, vefakâr, fedakâr, iyiliksever kişiliğiyle daha önce kendisine bakmış olan yakın çevresindeki sütannelerine ve yetişmesinde emeği geçen diğer hanımlara karşı içten gelen bir duyguyla onlara değer vermiş, onlarla ilgilenmiş, gerektiğinde ihtiyaçlarını karşılamış, onlara karşı saygı ve muhabbetle kusur etmemiş, alakasını hiçbir zaman kesmemiştir. Bütün bunları ulvî bir vazife olarak telakki ederek ve severek, haz duyarak yerine getirmiştir.

Yaşlı anne-babaya, yaşlı akraba ve diğer insanlara iyilikte bulunmak, onlara yardımcı olmak, güler yüzle, tatlı dille, sıcak bir temasla onlara yaklaşmak, hadislere göre kişiye sevap kazandırıcı hareketlerdir. Özellikle anne-babaya yapılacak hizmetler kişiye sevap kazandırma makinesi gibidir. Başta anne-baba olmak üzere yaşlı olan yakınlarına saygı göstermek, ellerini öpmek, geldiklerinde ayağa kalkmak, yer göstermek müstehaptır. Onlara karşı anlayış, hoşgörü, saygı ve sevgiyle yaklaşmak dinî ve ahlâkî bir erdemliliklerdir. Bu erdemlilikleri insanımıza kazandırma yollarını aramamız gerekir. Maalesef toplumumuzun bir kısmı Batının değer yargılarının tesiri altında kalarak ahlaki yönden yozlaşmış ve dejenere olmuştur. Bu olumsuzlukların kaldırılması için eğitim sistemimizi tekrar gözden geçirmemiz gerekecektir. Aksi takdirde gidişatın her geçen gün olumsuzluğa doğru gittiği gözlenen bir gerçektir.

Kişi, erken yaşta ölmediği takdirde mutlaka bir gün yaşlanacaktır. Bu, insan hayatında kaçınılmaz bir safhadır. Empati yapılarak bir gün herkesin yaşla-

nacağı düşünülerek yaşlılara değer verilmesi, onlara iyi ve hoş muamelede bulunulması sağlanmalıdır. Medeni bir toplum olmanın en önemli özelliklerinden birisi de, toplumun yaşlısına, engellisine, yoksul ve muhtacına sahip çıkılması, gözetip korunması ve onlara insanca muamelede bulunulmasıdır. Geleceğin teminatı olan çocuklara değer verilmesi gerektiği gibi, bizlerin bu dünyaya gelmesine sebep oldukları ve üzerimizde sayısız hakları bulunan yaşlılarımıza da gereken önem verilmelidir. Onların uzun yıllar içerisinde elde ettikleri bilgi, görgü, kültür ve tecrübe birikimlerinden istifade edilme yoluna gidilmelidir.

Yaşlıların, çocuk ve torunlarıyla iyi anlaşabilmeleri ve aralarında sorun yaşamamaları verilecek eğitimin kalitesine ve gerçekleşme oranına bağlıdır. Burada din eğitiminin önemi de ortaya çıkmaktadır. Kuşaklararası çatışmaların ve sürtüşmelerin asgariye inmesi yine din eğitiminin gerçekleşme oranıyla yakından ilgilidir. Çünkü bu eğitim, kişinin hayatına anlam kazandırmakta ve bireyi erdemli yapmaktadır. Yaşlı insan, manevi bir ihtiyaç olarak hissettiği kişisel itibar ve saygınlığı da bu sayede bulacaktır. Burada sadece bir kesimin değil, her iki kesimin eğitimi söz konusudur. Bunun üzerine gereken önemin verilmesi elzemdir.

Günümüzde yetişen yeni nesil, geçmişte olduğu gibi zorluk ve sıkıntı çekmediğinden rahat ve konfora düşkün olarak yetişmektedir. Onlar, günümüzün olumsuzluklarından ister istemez kötü yönde etkilenmektedirler. Bu durum, kuşaklararası çatışmaya çok kolay bir şekilde yol açabilmektedir. Günümüzdeki yerleşik olan anlayışa göre gençler, evlendiklerinde yuvadan ayrılarak ayrı bir evde oturma eğilimindedirler. Yani çekirdek aile biçimi, hızla ataerkil aile biçiminin yerini almaktadır. Anne-baba, kendi bakım ve hizmetlerini görebilecek durumda iseler bunda bir sakınca görülmemektedir. Ancak bakıma muhtaç iseler çocukları onlarla daha yakından ilgilenmeleri gerekir.

Günümüzde yaşlıları en fazla ilgilendiren bir konu da, gelin kaynana ilişkilerinde yaşanan olumsuzluklardır. Bazı yaşlı kaynanalar, adeta gençliğini hiç yaşamamış, hiç gelin olmamış gibi gelinine davranmakta, bazı gelinler de hiç yaşlanmayacakmış veya kaynana olmayacakmış gibi, kocasının anne ve babasına kötü davranmaktadır. Bu durumda ortaya her iki tarafı rahatsız ve huzursuz edici sürtüşmeler, tartışmalar ve kavgalar çıkmaktadır. Her iki taraf, kendi üzerine düşen görevleri bilir, anlayışlı ve hoşgörülü olursa bu gibi olumsuzlukların ortadan kalkmaması zor bir iş değildir.

Bugün Amerika ve Avrupa'da kiliseler, yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması için nasıl çalışıyorlarsa, ülkemizde de sivil toplum kuruluşlarının, barınma, sağlık, ilaç, yiyecek-giyecek, tekerlekli sandalye gibi ihtiyaç içerisinde olan yaşlıların tüm ihtiyaçlarının karşılanması için daha fazla çaba ve gayret sarf etmeleri gerekir. Hiçbir yaşlı insan, mağduriyet içerisinde yaşamaya mahkûm edilmemelidir.

Ülkemizde bir ihtiyacı karşıladığından dolayı tarihteki Dâru'l-acezelerin yerine huzurevleri tesis edilmiştir. Huzurevleri, ismi gibi huzur dolu evler hâline gelmelidir. Burada yaşlıların rahat ve huzuru asıl olmalıdır. Onların buralara yerleştirilmeleri de kendilerine sorulmalı ve istekleri doğrultusunda hareket edilmelidir. Buralarda zorla hiçbir kimse kalmaya mecbur tutulmamalıdır. Uzun yıllar yaşadığı çevresinden, tanıdıklarından uzak kalmak istemeyip, kendi evlerinde kalmak isteyenlere başta güvenlik olmak üzere gerekli duyulan tüm ihtiyaçları karşılanmalıdır. Evinde isteyenlere hizmet götürülmek şartıyla bakılabilir. Seyyar/sosyal bakım hizmetleri adı altında bir kuruluş bu görevi yapabilir. Bakıma muhtaç anne-babasına bakan kişilere devlet yardım projeleri de geliştirebilir.

Yaşlıların toplumsal hayatta rahat ve güvenli olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için onların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak günlük hayatta bir takım tedbirler ve yenilikler gündeme gelmelidir. Örneğin kaldırımlarda rahat yürüyebilmeleri, otobüslere rahatça binebilmeleri, camilere rahatça girip çıkabilmeleri için gerekli kolaylıklar sağlanmalıdır. Onları bu tür zorluklarla yıldırarak/bıktırarak evlere mahkum etmeye kimsenin hakkı yoktur.

İSLAMDA BİR AİLE MODELİ ve Hz. MUHAMMED

ISLAM IS A FAMILY MODEL and THE PROPHET. MUHAMMED

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Ahi Evran Üniversitesi Fen Ed. Fak. Felsefe Bölümü Başkanı

TR ÖZET METİN GELECEK

ING ÖZET METİN GELECEK

GİRİŞ

ncelikle kısaca aile ve ailenin önemi konusunda bazı tespitler yaparak konuya girmenin bildirimizin daha iyi anlaşılmasında yararlı olacağı kanaatindeyim.

Aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan **en küçük toplum birimidir**. Bu bakımdan aile, toplumun temel taşı sayılmıştır. İlk toplumlardan günümüze kadar, bütün toplumlarda aile vardır. Zira insanları **diğer canlılardan ayıran** önemli özelliklerden biri, insanların aile düzeni içinde yaşamalarıdır. Anne baba ve çocukların yanında nine, dede, amca, hala, dayı ve teyzeler de aileden sayılır.

Dinimize göre aile; anne, baba ve varsa çocuklardan oluşan **kutsal bir yuvadır**. Birbirlerine sevgi ve saygı bağlarıyla bağlı olan; aynı inanç, aynı düşünce ve aynı duyguları paylaşan; kendilerine düşen görevleri yerine getiren bireylerden oluşan aileler, daima huzurlu olmuşlardır.

İslam dininde önemli bir yere sahip olan aile, hem **kişinin huzur bulduğu bir ortam**, hem **neslin devamı için bir vesile**, hem **de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden koruyan** bir kurumdur.

Kur'an-ı Kerim'de *"İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah'ın varlığının delillerindendir. Bunda düşünen insanlar için ibretler vardır."*¹ buyrulur.

Bu bağlamda şu tespitleri yaparak asıl konumuza girmek istiyorum:

1. Tarihe baktığımız zaman **güçlü ve huzurlu ailelere sahip toplumlar**, daima güçlü ve huzurlu toplum olmuşlardır. Şu söz bunu çok güzel açıklamaktadır: **Münbit arazilerde güller, çorak topraklarda ayırık otları biter**
2. Aile yuvasındaki **mutluluk veya mutsuzluk, yalnızca karı kocayı ilgilendiren bir durum değildir**. Aksine aile, anne baba, çocuklar ve diğer akrabalarından oluşan geniş bir kurumdur. Dolayısıyla onun mutluluğu ve mutsuzluğu tüm akrabaları ve toplumu ilgilendirir
3. **İnsanın var olduğu yerde mutlaka problemler de olacaktır**. Aile yuvası içerisinde hiç problem yaşamamak arzu edilse de bu, her zaman mümkün olmayabilir.
4. **Din problemleri** çözmek için gelmiştir. Önemli olan dini bütün bir sistem olarak doğru tanıyıp işletmektir.
5. **Örnek alma eğilimi**, insanda temel bir ihtiyaçtır. Çocuk, genç yaşlı, kadın erkek herkes birilerini örnek/model alır.
6. Önemli olan insanın önüne **doğru örnekler koymaktır**. Kur'an, peygamber başta olmak üzere salihleri model olarak insanlığa sunar. Ve *"Andolsun ki, Allah'ın Elçisinde sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah'ı çokça anan kimseler için, en güzel bir örnek vardır"*² buyrulur.
7. Bizim kültürümüzde aile, **'Allah'ın emriyle ve Peygamberin kavliyle'** cümlesiyle kurulur. Yeni yuva kurulurken okuduğumuz dualarda genç çiftlere üç model çift öneririz. Bunlar; **Hz. Âdem-Hz. Havva çifti, Hz. Muhammed-Hz. Hatice çifti, Hz. Ali-Hz. Fatıma çifti**. Bu çiftler problemlerini kendi aralarında çözmesini bilen ve aile yuvasını sonuna kadar götüren çiftlerdir.

1 Rum Suresi 21

2 Ahzab Suresi 21

O halde biz bu konuda Peygamberimiz (s.a.s)'le tanışmamız ve onu en iyi şekilde izlememiz gerekmektedir. Onun aile hayatını şu başlıklar altında ele alalım:

A. HZ. PEYGAMBER ÖRNEK BİR EVLATTI

Annesi

Peygamberimiz, vefat etmiş olan **anne ve babasına** ve **süt annelerine** karşı sergilediği vefakâr tavrıyla bunu en güzel şekilde sergilemiştir.

Medine'de dayılarını ziyaret ettikten sonra Mekke'ye dönerken **Ebvâ** denilen yerde annesi Âmine'yi kaybetmişti. **Âmine otuz yaşında** genç bir kadındı. Son anlarında başucunda duran altı yaşındaki oğluna bakıp şunları söylemişti:

"Her canlı ölecek, her yeni eskiyecek. Her yaşlanan yok olacak. Ben de öleceğim, ama hep anılacağım. Çünkü temiz bir oğul doğurmuş, arkamdan hayırlı bir hatıra bırakmış bulunuyorum"³

Efendimiz, **Hudeybiye umresine giderken** Ebvâ köyüne uğramış, annesinin kabrini ziyaret etmiş, kabrini eliyle düzeltip ağlamıştı. Niçin ağladığını soranlara da şöyle cevap vermiştir: ***"Merhamet duygusu beni duygulandırdı da onun için ağladım."***⁴

Onun bu ziyaretinde anne hasreti ile dopdolu, vefalı bir evlat ve duygulu bir insan olduğunu görmekteyiz. O, anne baba hakkı konusunda uyarıcı pek çok söz söylemiştir. Bu konuda sadece bir hadisini sizlerle paylaşmak istiyorum:

"Ana ve babasının ihtiyarlık zamanlarında, bunlardan birine yahut ikisine yetişip de, bunlara gereken hürmet ve hizmette bulunarak Cennet'i hak edemeyen kimsenin burnu yerlerde sürünsün"⁵ (Bu ifadeyi üç kere tekrar etmişti.)

Süt Anneleri

Doğumunda kendisini ilk olarak emziren Ebû Leheb'in cariyesi **Süveybe**'yi hiç unutmadı. Mekke'de iken onu ziyaret eder ve ona ikramlarda bulunurdu.

3 Asım Köksal, *İslam Tarihi*, II, 52-53

4 Dimyâtî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Suriye, 1996, s. 37

5 Müslim, Birr 8

Hicret edince Medine'den ona giyecek gönderirdi. Mekke fethinde hemen sorup araştırdı. Ancak onun ve oğlunun vefat ettiğini öğrendi⁶.

Öte yandan **Sütannesi Halime'yi** gördükçe **"Benim annem, benim annem"** der, kendisine içten sevgi ve saygı gösterir, **omuz atkısını serip üzerine oturtur**, bir dileği varsa hemen yerine getirirdi. Hz. Hatice ile evlendiğinde, Halime Mekke'ye gelmiş, Peygamberimiz onu ağırlayıp kırk koyun ve bir deve hediye etmişti.⁷

Mekke'nin Fethinde **Halime'nin kız kardeşini görüp** sütannesini sordu, vefat ettiğini öğrenince ağladı. **Süt teyzesine** izzet ikramda bulundu, ayrıca ona 200 dirhem (nisap miktarı) para verilmesini emretti. Kadıncağız ona şöyle dedi: **"Sen küçükken de, büyük ken de ne güzel kefil olunan, bakılansın!"**⁸

Bir başka süt annesi de Ümmü Eymen: Adı Bereket olan bu muhterem hanım, Resûl-i Ekrem'e sütannelik yapmıştır. Ümmü Eymen, Peygamberimizin babasından miras olarak kendisine intikal etmişti. Hz. **Hatice ile evlendiği sırada onu âzat** etmiştir. Hz. Peygamber ondan bahsederken, **"Anamdan sonra anam (kadar sevdiğim kadın)dır"** buyurmuşlardır. Bir gün, **"Cennet ehlinde bir kadınla evlenmek isteyen, Ümmü Eymen ile evlensin"** buyurunca Zeyd bin Hârise (r.a.) onunla evlenmiştir. Bu mutlu izdivaçtan Üsâme bin Zeyd dünyaya gelmiştir

B. HZ. PEYGAMBER ÖRNEK BİR EŞ İDİ

O, farklı yaş ve seviyelerdeki eşlerine karşı sergilediği centilmenlik ve siyaseti ile örnek bir eş olarak karşımıza çıkmakta.

İnsani duygular, siyasi ve sosyal sebeplerle hayatını birleştirdiği **eşleri, O'nun sâde hayatına ayak uydurmak zorunda idiler**. Bu sebeple bazen hayatlarından şikâyetçi olur, bazen de birbirlerini kıskanırlardı; fakat Resûl-i Ekrem bir gün bile onlardan şikâyetçi olmamış ve kendilerine karşı sertlik göstermemiştir.

Eşleri arasında onun yanında **Hiz. Hatice'nin çok ayrı bir yeri vardı**. Kendisi **yirmi beş**, o ise **kırk** yaşlarında iken evlenmişlerdi, buna rağmen **yirmi beş yıl, yalnız Hatice ile** iffetli ve mutlu bir hayat yaşamış, çok yaygın bir âdet olmasına rağmen onun üzerine **ikinci bir kadınla evlenmemiştir**. Sevgili eşinin vefatından sonra da onu hiçbir zaman unutmamıştı. En kü-

6 Aişe A. Bint Şâtî, *Rasulullahın Annesi ve Hanımları*, (Çev: İsmail Kaya), Konya, 1987, I, 165

7 Dimyâtî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 36; Köksal, age. II, 46-47, 167

8 Köksal, age. II, 46-47

çok bir hatıra ona olan sevgisini tazeler, sevgi ve rahmetle anmasına vesile olurdu.

Hiz. Hatice'nin vefatından sonra idi; bir gün kız kardeşi **Hâle, Efendimizi ziyarette gelmiş**, huzuruna girmek için izin istemişti. Sesi, Hiz. Hatice'nin sesine benzediği için Peygamberimiz heyecanlanmış ve *"bu gelen muhakkak Hâle'dir"* demişti. Yanında bulunan Âişe bu durumdan üzülmüş, **"ölen bir kadını böylesine hatırlamanın ne manası var, Allah sana daha iyi zevceler verdi"** demişti.

Resûlullah'ın (s.a.s.) cevabı şöyle oldu: **"Hayır, gerçek senin dediğin gibi değildir;**

- Herkes bana inanmadığı zaman bana inanan o idi,
- Herkes Allah'a ortak koşarken o İslam'ı kabul etmişti,
- Benim hiçbir yardımcım yok iken o bana yardımcı oldu ve malına ortak etti ve Allah bana ondan çocuk ihsan etti"⁹ diyordu!

Hiz. Peygamber, **Hiz. Hatice'nin vefatından sonra bazı evlilikler** yapmış-tır. Onun bu evlilikleri, pek çok **hikmetlere** yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Her şeyden önce o, bu evliliklerini **Yüce Allah'ın izni ve emriyle** yapmıştır.

- **Hanımlar kanalıyla İslam'ın iyice anlaşılıp diğer hanımlara ulaştırılması,**
- **Bazı dini hükümlerin pratik olarak uygulanışı,**
- **Yeni akrabalık bağlarının oluşturulması,**
- **Evlilik yoluyla çeşitli kabilelerin desteğinin sağlanması,**
- **Kimsesiz dul kadınların koruma altına alınması,**
- **Farklı konumlardaki kadınlarla iyi geçinme konusunda örnek olma, bu hikmetlerin başında yer alır.**

O'nun Hiz. Hatice'den sonra yaptığı evlilikler arasında **Hiz. Âişe ile evliliğinin farklı bir önemi** vardır. Hiz. Âişe'yi de çok severdi. Ancak bu sevginin yönlendiricisi, ne çekicilik idi, ne de cinsî arzu! Zira Sâfiyye'nin, Âişe'den daha güzel olduğunu belirten rivayetler vardır. Ayrıca güzellikte ondan geri kalmayan başka eşleri de vardı.

9 Zehebi, *Siyeru A'lamu'n-Nübelâ*, Beyrut, 1994, II, 112; *Doğuştan Günüme Büyük İslam Tarihi*, (Çağ Yay.), I, 312-338

Bu sevginin sebebi, Hz. Âişe'nin **kabiliyeti, zekası, İslâm'ı anlama, yorumlama ve aktarmadaki başarısı idi. Hz. Âişe ictihad kafasına sahip, görüp işittiğini iyi kavrayan, kavradığını iyi yorumlayan bir kadındı.** Aşab ile dinî konular üzerine girdiği tartışmaların çoğunda kendisi haklı çıkmıştır

Hz. Âişe, Sevgili Eşine (s.a.s.) karşı beslediği aşırı muhabbet sebebiyle sık sık **kıskançlık** duygusuna kapılır, bazen bunu yenemeyerek **sert çıkışlar** yapardı. Böyle bir davranışının üzerine babası **Ebû Bekir gelmiş**, onu azarlamak istemiş, fakat Peygamberimiz (sav) bunu önlemişti. Ebû Bekir kalkıp gitti, bir süre sonra tekrar uğradığında karı-kocanın barıştıklarını, sevgi içinde sohbet ettiklerini görmüş ve **“demin kavganıza katıldık, şimdi de barışınıza katılalım”** demişti.

O, eşleriyle en güzel bir şekilde geçinmiş, onlara her konuda yardımcı olmuş, **ev işlerinde onlara ortak olmuş**, onlara asla **bir fiske** vurmamıştır. Onları hayatlarında ve vefatlarında her zaman hayırla anmıştır.

O, **“Ey Aişe, bu gece bana, Rabbime ibadet için izin verir misin?”** diyerek nafile ibadet için eşlerinden izin isteyecek kadar ince bir ruha sahiptir.

Öte yandan **Hudeybiye anlaşmasında** bir ara sıkıntı yaşayan Hz. Peygamber, eşi **Ümmü Seleme ile istişare etmiş** ve onun teklifi doğrultusunda hareket etmiş ve problem böylece çözülmüştü.¹⁰

Hanımları ile arasında **ufak tefek tartışmalar olmuş**, ama onların hepsini en güzel bir şekilde tatlıya bağlamasını bilmıştır. Eşleri, onun yanında rahatlıkla fikirlerini söyleyebilir ve hatta onunla tartışarak **herhangi bir konuyu müzakere** edebilirlerdi

Örnek İnsan, Yüce Peygamber **ev idaresi** ile bizzat meşgul olmaz, **eline geçeni**, evine gelmeden son kuruşuna ve parçasına kadar **ümmete dağıtırdı**. Kendisi ve ailesi, Hayber civarındaki küçük araziden elde edilen gelir ile geçinirlerdi. Evin idaresini **Hz. Bilal** yürütürdü.

Bir gün kendisine Hz. Peygamber'in **ailesinin nasıl geçindiğini** sordular. Bilal şöyle anlattı: *“Resûlullah'ın evinin idaresini ben yürütüyordum. Kendileri çok sade ve yoksulca bir hayat sürerlerdi. Bununla beraber hiçbir misafiri çevirmez, onlara bazen bizzat hizmet ederdi. Eve bir yoksul gelir de yardım isterse olanı verirdi, evde bir şey bulunmazsa beni gönderir, ödünç buldurur ve yoksulu yine boş çevirmezdi.”*

C. HZ. PEYGAMBER ÖRNEK BİR BABA VE DEDE İDİ

Hız. Peygamber, genel olarak çocukları sever, onlara selam verir, onlarla ilgilenir, onlara değer verir, onlara dua eder, onları öper-koklar, onlarla şakalaşır ve onlarla oynardı. Şu birkaç örnek onun tüm çocuklara olan ilgi ve sevgisini anlatmaya yeter mahiyettedir:

Çocuklar

Efendimiz, **deve üzerinde herhangi bir yerden gelirken** çocukları görürse onları devesine alır ve sevindirirdi. Gerek binitte, gerekse yaya olsun, çocukları sevdiği için **rastladığı yerde onlara selam verir**, böylece hem onları sevindirir, hem de eğitirdi.

O'nun çocuklara karşı **sevgisi ve merhameti, yalnızca Müslüman çocuklarına ait değildir**. Bir **savaşta, iki birlik arasında kalan birkaç çocuk ölmüştü**. Sonradan Resûlullah durumu haber alır ve son derece üzülür. Ashab O'nun bu derecede üzüldüğünü görünce "Ey Allah'ın Resûlü Niçin bu kadar üzülyörsünüz, onlar nihayet kafir çocukları değil mi?" derler ve ondan şu cevabı alırlar: **"Bu çocuklar, Allah'a ortak koşan kafirlerin çocukları da olsalar sizden daha iyidirler; dikkat ediniz, çocukları öldürmeyiniz, asla çocukları öldürmeyiniz! Her insan, Allah'ın insan nev'ine verdiği özellikler (fıtrat) ile doğmaktadır!"**

Yine Efendimiz **elindeki meyveleri** küçük çocuklara verir, onları sever, okşar ve öperdi. Bir gün yine çocukları severken **bir bedevî gelmiş**, "siz çocukları böyle sever misiniz, benim on torunum var, daha bir tanesini kucağıma alıp sevmedim" demişti. Resul-i Ekrem (s.a.s.): **"Merhamet etmeye merhamet edilmez. Allah kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim!"**¹¹ buyurdu.

Kendi Çocukları:

Diğer taraftan Onu, kendi çocuklarına ve torunlarına karşı sergilediği engin şefkat ve merhameti ile örnek bir baba ve örnek bir dede olarak görüyoruz.

Allah'ın takdiri ve nice hikmetleri yüzünden olmalı ki, çocuklarından erkek olanlar **küçük yaşlarında vefat etmişler**dir. Kızlardan ise kendisinden sonraya kalan tek çocuğu **Hız. Fâtıma'dır**. O da sevgili babasından altı ay kadar sonra O'na kavuşmuştur.

¹¹ Buharî, Edeb 22

Efendimizin oğlu **İbrahim son nefeslerini** solurken gönderilen haber üzerine Peygamberimiz yetişmiş, çocuğu kucağına almış ve üzüntüsünden ağlamıştı. Yanlarında bulunan Abdurrahman b. Avf “Ey Allah’ın Resûlü, ne yapıyorsunuz, siz de mi ağlıyorsunuz?” deyince şu cevabı vermişlerdi: **“Bu bir merhamet göstergesidir. Gözümüz yaşarır, gönlümüz mahzun olur. Ama asla Rabbimizi razı etmeyecek söz söylemeyiz. Ey İbrahim, senin ayrılığın gerçekten bizleri mahzun etti”**¹²

Torunları Hasan ve Hüseyin hakkında şöyle buyurmuştur:

“Allah’ım ben o ikisini seviyorum, Sen de sev, onları seveni de sev.”¹³

“Onlar benim dünyada öpüp kokladığım iki reyhanımdır.”

Çocuklarına ve Torunlarına atalarının isimlerini (Abdullah, İbrahim, Fatıma,...) koymuş, onları en güzel şekilde yetiştirmiş, onlarla her zaman özel ilgilenmiş, onlara bol bol dua etmiştir. Hz. Fatıma gelin olduktan sonra altı ay kadar evine uğrayarak onları namaza kaldırmıştır.

Yıllarca onun hizmetinde bulunan Enes b. Malik, **“Ben ev halkına Hz. Peygamberden daha şefkatli olan birini görmedim”** der.

Bir defasında namazını kısa tutmuş ve sebebinin soranlara **“Bir çocuk ağlaması duydum ve annesi üzülmesin diye namazı kısa tuttum”** buyurmuştur.

Çocuklarla ilgilendiği gibi gençlerle de özellikle ilgilenmiş, onları ciddiye almış, onlara değer vermiştir. Ona ilk inananlar arasında gençlerin ayrı ve önemli bir yeri vardır. O, liyakatli gençleri çok büyük sahabelerinin de içinde bulunduğu ordulara kumandan tayin ederek onları taltif etmiştir.

D. HZ. PEYGAMBER ÖRNEK BİR AKRABA İDİ

Hiz. Peygamber (s,a,s,), yakınlarına ve ailesine düşkün bir kişiydi. Davetine onlarla başladı. Onlarla ilgilenmeyi hiç bırakmadı.

Zira O, **“Önce en yakın akrabayı uyar. Sana uyan müminlere merhamet kanadını indir”**

“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz, seni biz rızıklandırıyoruz. Güzel akıbet, takva iledir” 18]

emirlerinin muhatabıydı

12 Buharî, Cenâiz 44; Müslim, Fedâil 62; Ebû Davûd, Cenâiz 28

13 Buharî, Libas 60; Müslim, Fedâilü’s-Sahabe 57-59; Tirmizî, Menakıb 30

O, davetine önce akrabalarından başlamıştı. O, onlara son derece düşkündü.

Onların diğer problemleriyle ilgilendiği gibi, onların dini yaşantılarıyla da çok yakından ilgileniyordu. Hiçbir zaman onlarla ilişkiyi kesmedi. Sıla-ı rahim üzerinde her zaman ısrarla durdu.

Amcası Ebû Talib başta olmak üzere yakınlarının Müslüman olması için ümidini yitirmeyerek sonuna kadar uğraştı.

O, anne baba sevgisi üzerinde ısrarla durmuş, sütannesini, sütkardeşini, baba dostunu sevmeyi ısrarla istemiş, kendisi de onlara gereken ilgiyi göstererek en güzel örnekliği sunmuştur.

Onun bu seçkin ve eşsiz örnekliği konusunda pek çok rivayet vardır:

Hiz. Hatice ile evlenirken nikah merasiminde söz alan amcası Ebû Talip henüz yirmi beş yaşındaki yeğenini şöyle tanımlıyordu: **“Doğrusu Muhammed, Kureyş’in hiçbir gencine benzemeyen, onlardan hiçbirleriyle bir tutulamayan bir gençtir. Çünkü o, şeref, asalet, erdem ve akıl bakımından onlardan ayrılır.”**

Yine kendisine **ilk vahiy geldiğinde**, gördüğü manzara karşısında endişelenip korkuya kapılan Hiz. Peygambere vefakar ve fedakar eşi **Hiz. Hatice şöyle diyordu:**

“Sen rahat ol, üzülme. Allah’a yemin ederim ki, Allah seni asla utandırmayacak, ele güne rezil etmeyecektir. Çünkü sen, akrabalık bağlarını gözetirsin. Hep doğru söylersin. Emanete hıyanet etmezsin. Sıkıntılara katlanmasını bilirsin, güçsüzlerin elinden tutarsın. Misafir ağırlamayı seversin. Zor durumda kalan mağdurların hakkını korumak için onlara yardım edersin.”

Onun sahip olduğu bu güzellikler, düşmanları tarafından bile teslim edilmişti. **Rum Kayseri**, elçi olarak huzurunda bulunan, o zaman müşriklerin önde gelenlerinden olan Ebû Süfyan’a Peygamberimizin özellikleri ile ilgili sorular sormuş ve aralarında şöyle bir diyalog geçmişti:

- Bundan önce, onun hiç yalan söylediğine tanık oldunuz mu?
- Hayır, asla böyle bir şeye tanık olmadık.
- İnsanlara yalan söylemeyen, vallahi Allah’a yalan söylemez!

Uhud savaşında yaralanıp dişi kırılınca, o müşriklere beddua etsenize! Diyenlere; **“Ben lanetçi olarak gönderilmedim. Ya Rab! Kavmime hidayet nasip et, çünkü onlar bilmiyorlar”** buyurmuştur.

Hicretin sekizinci yılında Mekke fethedilmişti. 53 yıllık baba ocağını Peygamberimize ve onunla beraber inananlara dar eden, onlara olmadık işken-
ce ve eziyeti reva gören, onları Mekke'den sürüp çıkaran, bununla da kalma-
yıp onları Medine'de bile rahat bırakmayan, defalarca Medine'ye saldırılar
düzenleyen Mekkeliler Hz. Muhammed (s.a.s.) komutasında Mekke'ye gi-
ren on bin kişilik orduya beyaz bayrak kaldırıp teslim olmuşlardı. Tüm Mek-
kelilerin biraz heyecan ve biraz da korkuyla bekledikleri bir sırada Hz. Mu-
hammed (s.a.s.) onlara karşı, barış adamı bir kardeş olarak **'Size bugün hiç-
bir şekilde başa kakma ve kınama yok. Allah sizi yarlıgasın. O, esirge-
yicilerin en esirgeyicisidir. Gidiniz, hepiniz serbestsiniz!'** diyerek şanına
yaraşanı yapmıştır.

Görülüyor ki, çok yönlü bir insan olan Hz. Peygamber, yaşadığı hayatıyla
her konuda olduğu gibi, akrabalık ilişkilerinde de en güzel örnekleri sun-
muştur. O, yakınlarına karşı sergilediği ilgi alaka ve yardımseverliği ile örnek
bir akraba olarak karşımızda durmaktadır

SONUÇ OLARAK

- Hz. Peygamber, çok yönlü bir insandır.
- Her zaman ve şartta hep doğru söyleyen, doğruları yapan bir peygamber-
dir.
- İnsanlığa yaşanılabilir örnekler sunan bir rehberdir.
- Her hak sahibine hakkını vermiş bir Hak adamıdır.
- Peygamberimizin bir insan olarak aile fertleriyle yaşadığı problemleri en
güzel şekilde çözerek tatlıya bağlayışı ve şiddete başvurmada aile yuva-
sının devamını sağlaması da dikkatle izlenmesi gereken yönlerindendir.
Özellikle aile içi ve aile dışı problemlerin yoğun olarak yaşandığı toplu-
mumuzda onun bu konudaki örnekliliği de son derece önemli, anlamlı ve
izlenmeye değerdir. Bu konuda yapılması gereken onun bu konudaki ör-
nekliliğini doğru bir biçimde tüm aile fertlerine anlatmak ve bunu sadece
bilgilenmek için değil, hayata geçirmek için yapmaktır.
- *Onu tanıdıkça ve onu izledikçe problemlerimiz en aza inecek ve tatlıya
bağlanacaktır.*
- *Onun peygamber olmadan önceki hayatı da, sonraki hayatı da dün ol-
duğu gibi bugün de insanlığı aydınlatacak güzelliklerle doludur.*

- *O, vefalı bir eş, aile fertlerinin seviyelerine inen mütevazı ve sevecen bir baba, doğrularından asla taviz vermeyen kararlı bir şahsiyetti. O, yönlendirici söz ve davranışlarıyla örnek bir çocuk, örnek bir aile reisi/eş/ baba/dede ve örnek bir akraba olarak bizlere ışık tutmaya devam etmektedir.*

Görülen odur ki kişi dururken Peygamber, has kul, büyük ve kâmil insan, milyarların sevgilisi olamıyor.

SOSYAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA KADIN KİMLİĞİ VE AİLE

WOMEN'S IDENTITY AND FAMILY IN THE CONTEXT OF SOCIAL CHANGE

Doç. Dr. Mustafa TEKİN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi AB.D. Başkanı

TR ÖZET METİN GELECEK

ING ÖZET METİN GELECEK

GİRİŞ

Değişim, insanlık tarihi boyunca tüm toplumlarda izlenebilen ve neredeyse toplumların ortak karakteri olan bir olgudur. Bu sebepten olsa gerek, “değişmeyen tek şey değişmedir” sözü, değişim olgusu gündeme geldiğinde sık tekrarlanan bir mottodur. Fakat bilhassa Postmodern zamanlar söz konusu olduğunda “değişim”, hızı ve sürekliliği ile gündeme gelmektedir. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde duyulanlarla görülenler arasındaki mesafe o kadar kısalmıştır ki, bu durum tasavvurlar dünyasını aşındırmaktadır. Paul Virilio, “Hız ve Politika” adlı eserinde modern dünyada yaşanan bu hızı betimlemeye çalışmaktadır.

Değişimde varolan bu hız ve süreklilik, pratik ile teorinin arasındaki mesafeyi açtığı gibi, sosyal bilimcilerin bu mesafede olguyu betimleme ve kavramsallaştırma yapmasını da zorlaştırmaktadır. Öte yandan daha da önemlisi sosyal hayatta meydana gelen bu değişimler, varolan ilişki düzeneklerini de değiştirmekte; böylece yeni bir düşünce, anlayış ve algılayış üretmektedir. Özelde Osmanlı’nın son dönemlerinden bu yana devam eden modern-

leşme, ihtiva ettiği Batılılaşma ile birlikte başka bir kültürün bizdeki değişimin yönünü ve içeriğini de belirlemiş ya da en azından etkilemiştir. Bu durum, sosyal değişimlerin arkaplanında işleyen kültürel kodlar üzerinde durmayı da gerektirmektedir. Bir şekilde bir dönüşümü de işaretleyen bu durum, yerli ve yabancı kültürler arasındaki gerilimin içindeki değişimi yeniden okumaya katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla sadece üzerinde uzlaşılmış bir kültürel yapıdaki olağan değişim değil, “hız”, “kültür”, “paradigma” ve “değişim” gibi anahtar kavramlar üzerinden girift bir ilişkiler ağına referansla bulunmaktayız ki, yapılacak analizleri etkileyen önemli bir noktadır.

Hiç şüphesiz sosyal değişmeyi çok farklı konular üzerinden tartışmak ve analiz etmek mümkündür. Konumuz özelde “kadın” olduğundan makale boyunca bu çerçevede yaşanan sosyal değişimleri ve bunun aileye yansımalarını ele almaya çalışacağız.

KADIN VE MODERNLEŞME: BİR TARİH OKUMASI

Osmanlı Devleti’nin geleneksel düzeninde aile içi ve dışında erkek ve kadın rolleri belirli idi. Kadın, daha çok ev içi rollerle ilgili bulunmakta; bugünkü anlamında kamusal-özel alan ayırımında, özel alan denilen ev ve çocukla bağlantılı rolleri üstlenmekte idi. Bu da kadının aile kavramı ile daha yakın bağlantılar içinde tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim değişimin önemli bir kerteriz noktası olan Tanzimat Dönemi yazarlarının büyük çoğunluğu, kadın ve aileyi özdeş kavramlar olarak kullanmışlardır.¹ Bu rol dağılımının değişimine yol açacak süreç, Osmanlı’daki modernleşme hareketleri ile başlamıştır. Bundan sonra süreç içerisinde modernizasyon politikalarıyla da bağlantılı olarak, kamusal alanda kadın faaliyetlerini yükselen bir değer hâline getirmiştir.²

Osmanlı’daki aile içi ve dışı rol dağılımları, aynı zamanda erkek ve kadınların kimlik kazanmalarında da etkili idi. Osmanlı’da bu rol dağılımı ve kimliğe yönelik değişimler, tartışmaların başlangıç noktasını oluşturmuştur denilebilir. Nitekim o zamanlardan başlayan feminizm, çağdaşlaşma, eğitim ve çalışma hayatı gibi konular üzerinden kadının kimlik ve rollerinin bir tartışma konusu olduğunu görmekteyiz. Tabii modernleşmenin yanı sıra, Osmanlı’nın yaşadığı art arda savaşlar, kadının reel hayatta ve kamusal alanda bulunmasında etkili olan bir başka faktördür.³

1 İsmail Doğan, “Tanzimat ve Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (S.D.S.T.A)*, c. 1, Ankara, Aile Araştırma Kurumu Yay., 1992, s. 191-192.

2 Bkz. Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, İst., Açılımkitap Yay., 2004, s. 244.

3 Yavuz Selim Karakışla, “Osmanlı’da Kadın Fotoğrafçılar”, *Toplumsal Tarih*, S. 75, İst., 2000, s. 18.

Bilindiği gibi modernleşme, Osmanlı'dan başlayan süreç içerisinde üsttenci bir karakter taşımıştır. Bu durum, kadın odaklı tartışma konularının öncelikle Osmanlı'da toplumsal dinamiklerden kaynaklanan bir sorun olarak değil, saray ve konak çevrelerinden başladığını imlemektedir. Nitekim "Beyaz Konferans" da bunlardan birisidir. Bu, 1911'de İstanbul'da üçyüz kadının, hatibe Fatma Nesibe Hanım'ın konuşmasını dinlemek için P.B.'nin konağında yapılan konferanslardır. Dokuz ya da on kez tekrarlanan bu konferanslar, yapılacağı salon beyaz döşendiği için bu adı almıştır. Hatibe Fatma Nesibe Hanım'ın kadınlık için mücadele eden diğer kadınların itidalini, ölçülülüğünü tanımayan konuşmalarıyla, 1908'den sonra düzenlenen bir çok konferanstan farklılık arz etmektedir.⁴ Bu tartışmalar, süreç ilerledikçe bir takım sosyal pratiklerin de zorlamasıyla saray ve konak çevrelerinden aşağıya doğru inmiştir. Bu durum, aynı zamanda kadının kamusal alana çıkış tecrübesinin de yavaş yavaş oluştuğunu göstermektedir. Önceleri gerek tecrübesizlik gerekse mahremiyet anlayışının bir gereği olarak bu çıkış daha çekingen biçimde gerçekleşmiştir. Meselâ; ilk yayınlarda mektupların altında "İsmail Paşa Kerimesi Leyla", "Kemal Beyin haremi" gibi tanıtımların yanında, "Darü'l-Muallimat'tan F.", Fatma Naima Darü'l-Muallimat'tan" gibi anonim takdimlere rastlanması bunu göstermektedir.⁵

Osmanlı Dönemi'nden itibaren kadın kimliği ve aile konusundaki değişimlerde iki konunun önemli bir kerteriz noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birisi eğitim, diğeri ise kadının çalışma hayatına atılmasıdır. İlk devlet okulu 1847'de kurulmuştur; kadınlar ise örgün eğitime 1869'da katılmışlardır.⁶ Daha sonra kadınlar için eğitim kurumları açılmaya devam etmiştir. "Osmanlı'da kadının çalışma hayatında yer alması ebelik mesleğiyle başlamış, 1872'de ilk kadın öğretmen, 1882'de ilk kadın okul yöneticisi ile devam etmiştir. Bu gelişmeler, hem kent kadınlarının çok sınırlı bir bölümünü kapsamış, hem de kadınların, yalnızca kadınlar için, bugün de "kadını" diye isimlendirilen alanlarda çalışmaya başlamalarından öte bir anlam taşımamıştır"⁷Cumhuriyet'in ilk yıllarında eskisine oranla kadınların eğitim imkanları artmıştır.⁸ Daha sonraki süreçte kadının eğitilme oranı artmış ve

4 Mualla Gülnaz, "Nisvân-ı İslâm", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü* (O.C.K.T.D., İst., Pınar Yay., 2000, s. 91.

5 Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ank., İmge Kitabevi, 1993, s. 65

6 Ekrem İşin, "Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret", *S.D.S.T.A.*, c.1, s. 223.

7 Oya Çiftçi, "Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler", *Türk Toplumunda Kadın*, Ank., Araştırma, Eğitim ve Ekin ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., 1979, s.221

8 Müjgan Cunbur, "Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Derneği (A.A.M.D.)*, c. 8, S. 23, Ank., 1992, s. 266-267.

meselâ 1994'te kadın akademisyen oranı % 33.5'lara varmıştır.⁹ Yine eğitim alanında çalışan bayanların ilköğretimdeki oranı % 58-60 civarında; ortaöğretimde ise % 43 gibi görünmesine rağmen, eğitim teşkilatında öğretmen olarak çalışan kadınların oranı yaklaşık % 50'yi geçkin durumdadır. Hatta bu yüzden öğretmenlik bir "kadın mesleği" olarak bile algılanmaktadır.¹⁰ Kadınların eğitimi ve çalışması, Cumhuriyet dönemi boyunca da modernleşmenin temel enstrümanları olarak algılanmıştır. Bu sebeple uzun süre aralıksız hukuki devrimler yardımıyla kadınların eğitim ve çalışma hayatına atılmaları teşvik görmüştür.¹¹

Kadınların eğitimi, modernleşme politikalarının yavaş yavaş kültür içine sızmasını sağlamakla birlikte, kadın ve erkeklerin geleneksel rollerini hemen dönüştürmüş değildir. Mesela, Meşrutiyet dönemindeki fikir akımlarının hepsi de Türk kadınının eğitilmesini istiyordu ki, bu eğitim, İslamcılara göre, kadının iyi bir ev hanımı olabilmesi için gerekli iken, Türkçü ve Batıcılara göre, kadının aile hayatı yanında sosyal hayata da girmesi için bir zorunluluk ifade etmekteydi.¹² Görüleceği üzere burada eğitim, daha çok mevcut rolleri pekiştirerek kadınlara yeni sosyal roller açmak arasındaki mesafede realize olmaktadır. Dönemin kadın dergisi ve gazetelerinde kadın odaklı tartışma konuları bulunmaktadır ki, buna göre Osmanlı kadını önce valide olacak, daha sonra aydın bir valide olacak ve Osmanlı'nın neslini aydın-batılı olarak yetiştirecektir.¹³ Genel olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların eğitimi ve çalışması desteklenmekle birlikte kadınlar ev işlerinin yanı sıra, kocasına ve çocuklarına da bakmakla yükümlü sayılmaktadırlar.¹⁴ Bu bağlamda 1927 yılında "Hangi Kızla Evlenmeli?" adlı Haftalık Mecmua'nın ter-tiplediği bir yarışma ilginçtir. Dergi, o günün toplumunda evlenmeye aday genç kız tiplerini kendi değer normlarına göre idealleştirir. Kuponlar yayınlamaya anket yöntemi ile bu ideal tiplerden birisinin okuyuculardan tercihini ister. Geleneksel, kamusal mekandan uzak, içine kapanık, dindar ruhlu, aile terbiyesi almış, iyi bir aile kurmak isteyen, eline erkek eli değmemiş ni-

9 M. Ruhi Köse, "Akademik Alan ve Statülerine Göre Türkiye Üniversitelerindeki Kadınların Durumu", *20. Yüzyıl Sonunda Kadınlar ve Gelecek (Y.Y.S.K.G.)*, Ed. Oya Çiftçi, Ankara, T.O.D.A.İ.E Yay., 1998, s. 395.

10 Bkz. Ahmet Eşkıncı, "Eğitim, Öğretim ve Öğretmenlik Mesleği", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Ed. Yüksel Özden, Ank., Pegem A Yay., 2002, ss. 18-20

11 N. Abadan Unat, "Ekonomik ve Sosyal Değişmeler Karşısında Türk Kadını", *Türkiye Kadın Yılı Kongresi*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1978, s. 135.

12 Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, İst., MEB. Yay., 1992, s. 110

13 Yıldız Akpolat Davud, "II. Meşrutiyet Döneminde Selanik Menşeli Bir Kadın Dergisi: Kadın", *Türkiye Günlüğü*, S. 43, Ank., 1996, s. 71

14 Işık Özel, "1930'ların İstanbul Basınında Kadın", *Toplumsal Tarih*, S. 31, İst., 1996, s. 31.

teliklerine sahip “Mediha” isimli tiplene erkeklerin tercihi olarak ankette birinci çıkar.¹⁵

Fakat belirtilmelidir ki, “Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren kadınların eğitimi, bugüne kadar yaşanan süreçte gittikçe artan oranda kamusal alana katılımında en önemli faktör olarak görünmektedir. Nitekim XIX. yüzyıl toplum yaşamında kadını gündelik hayata sokan temel etken, modern eğitim anlayışının benimsenmesi olmuştur. Diğer bir eğitim alanı da, üst tabaka Osmanlı ailelerinin uyguladıkları konak eğitimidir ki, Osmanlı aydın kadını, bu konak içi eğitim sürecinden geçerek ortaya çıkmıştır.¹⁶ Eğitimle birlikte uzun sürece yayılan çalışma hayatı da bunu destekleyen bir başka faktör olmuştur. Hatta “Çalışan kadın imajı daha sonra yayılmış ve alafrangalaşmanın ve yabancı okulların etkisiyle okuyan, çalışan, para kazanarak ev geçindiren, erkek gibi spor yapan kadınlar ortaya çıkmıştır.¹⁷ Tüm bu politika ve uygulamalar, tabii ki önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. “Böylece kendi ideolojik örgüsü içinde Türk kadını yalnızca görünüşü yönüyle değil, yaşantısı, alışkanlıkları, kültürü ve sosyal statüsü ile topyekün bir değişim ve yeniden ve yeniden kimliklendirme süreci içine sokulmuştur. Türkiye’de kadın konusuna bakış biçimi ve buna dönük uygulamalar da bu formül içinde irdelenebilir.”¹⁸

Kadının yeni kimliklendirme süreci ile ilgili iki noktaya tam da burada dikkat çekmeliyiz. Birincisi, bunun nasıl bir derûnî kültürel ve zihinsel bir kırılma ve dönüşüme sebep olduğudur. İkincisi ise, aile ilişkilerinde ve anlayışlarında meydana getirdiği değişimdir. Batılılaşma ve/veya modernleşme süreci, her şeyden önce bir zihniyet dönüşümüdür. Bu bağlamda “eski” olana yönelik eleştiri, “yeni”nin ikamesi için işlevselleşir ve özelde kültürel arkaplanda meşrulaştırma ameliyesi de yapar. Kadının bu yeni kimliklendirme sürecinde, önemli bir sorunsal ve tartışma alanını din oluşturmıştır. Bir başka deyişle, kadın ve aile konusu da dinle bağlantılı olarak tartışılmıştır.

Bu çerçevede kadın özgürlüğü ve din arasında kurulmaya çalışılan antagonizma, bugün de hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Çünkü modern zihni yapının din ve özgürlük antagonizması çerçevesinde oluşturduğu ilişki, özelde kadının özgürleşmesi sürecini “dinden özgürleşme” olarak tanımlamıştır. Böylece Osmanlı’dan bu yana yaşanan gelişmeler din ve kadın ilişkilerini özgürlük üzerinden tartışmaların odak noktasına oturtmuştur.¹⁹ Meselâ,

15 Zafer Toprak, “Hangi Kızla Evlenmeli?”, *Toplumsal Tarih*, S. 27, İstanbul, 1996, ss. 6-10.

16 Ekrem İşin, “Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muâşeret”, *S.D.S.T.A.*, c.1, s. 223

17 Nûkhet Esen, “Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansımaları”, *S.D.S.T.A.*, c.2, s. 666-667

18 Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Kadın*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s. 134

19 Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, İst., Açılımkitap Yay., 2004, s. 267-268.

peçe ve kafes metaforları kadın özgürlüğü ve din konusunda özel bir anlam kazanmıştır.²⁰ “Kadını kafes arkasına kapatarak onun özgürlüğünü kısıtlayan İslam’dan özgürleşme” biçimindeki söylem en çok dillendirilenlerden birisidir. Bu bağlamda, kadının özgürleşimi batılılaşma süreci boyunca dinsel değerler ile sembolik bir önem kazandığından, her bir özgürleşim adımı toplumun dinsel gramerinin kırılması anlamına da geliyordu. Yine modernist aydınlarca sıklıkla kullanılan “tutucu” kavramı da, kadının dinden özgürleşmesi açısından önemli bir işlev görmüş ve tutuculuk, çağdaş değerlere rağmen, dine bağlanan insanları tanımlayan bir sıfat olmuş ve oldukça kullanışlı bulunmuştur.²¹

İkinci olarak, kadının yeni kimliklendirilme süreci, aile ilişkileri ve rollerinde de etkili olmuştur. Bu bağlamda özelde feminizmin söylemleri aile ile ilgili olumsuzlukları daha çok teşvik etmiştir. Her şeyden önce evlilik, radikal feministlerce kadına eziyetin bir formüleştirmesi olarak kabul edildiğinden kesin bir red ile karşılanmaktadır.²² Hatta “Onların bunu esaslı bir adaletsizlik görmelerinden dolayı, bazı radikal feministler geleneksel aileyi tamamen reddederler. Onlar aileyi, kadını mahveden bir sistem olarak görürler. Bu bakış açısına göre gerçek özgür kadın, erkeksiz yaşayabilmesinden dolayı lesbienne kadındır. Bir kadın herhangi bir fiziksel temas olmadan çocuk sahibi olabilir. Geleneksel heteroseksüel ilişkiler artık bir norm olarak değerlendirilemez. Kadınlar kendi seksüel tercihlerini ifade etmede tamamen özgürdürler.”²³ Yine kadının annelik, doğum, cinsel haz, çocuk bakımı, ev işleri gibi aile içi rolleri feminizme göre kadının ikincilliği ve bastırılmışlığını pekiştirmiş ve ona süreklilik kazandırmıştır. Bu bağlamda çağdaş feminizmin başlıca argümanı, kadına baskının merkezi bir kurumu olarak aileyi baskıyla özdeşleştirmesi olmuştur.²⁴ Yine De Beauvoir, hamileliğin kadınları pasifleştirdiğini söylemektedir ki²⁵, bir tedbir olarak Fransız feministi Helly Roussel, cinsellikle doğurganlığın birbirinden ayrılmasını savunmuştur.²⁶ Dolayısıyla bu düşünceler, aile ile ilgili olumsuz yargılar üretmektedir.

20 Bkz. Emel Doğramacı, “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Kadını”, *Erdem*, c. 1, S. 1, Ankara, 1985, s. 115; Ülker Gürkan, “Türk Devleti ve Kadına Yönelik Politikası”, *Y.Y.S.K.G.*, s. 13-14.

21 Mustafa Tekin, *Kutsal, Kadın ve Kamu*, İst., Açılımkitap Yay., 2004, s. 269.

22 Josaphine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora-M. Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, 2. baskı, İst., İletişim Yay., 2001, ss. 271-272.

23 Andrew Kirk, “Theology From the Feminist Perspective”, *Men, Women & God*, Ed. Kathy Keay, London, Marshall Pickering, 1987, s. 26.

24 Mustafa Tekin, “Feminist Tezlerle Aileyi Okumak”, *Umran*, S. 187, İst., 2010, s. 50.

25 Simone De Beauvoir, *The Second Sex*, Trans. H. M. Parsley, 7th Edition, Great Britain, Penguin Books, 1977, ss. 512-513.

26 Andree Michel, *Feminizm*, Çev. Şirin Tekeli, İst., İletişim Yay., 1993, ss. 86-92.

DEĞİŞME BAĞLAMINDA KADIN KİMLİĞİ VE AİLE

Aslında buraya kadar bir anlamda sosyal değişimin arkaplanı ve kısa tarihini vermeye çalıştık. Hiç şüphesiz detaylarda çok daha fazla şeyler söylenebilir. Ama yaptığımız bu kısa analizlerden yola çıkarak, bugün sosyal değişme bağlamında kadın ve aile ilişkisinde ne gibi değişmelerin olduğunu tartışmaya çalışacağız. Bu çerçevede öncelikle değişimler ile bu değişmelerin “kadın”lık durumlarında (kadının her türlü aile içi ve sosyal ilişkilerini içeren durum) meydana getirdiği etkiler; ve ardından be değişim ve etkilerin aile, aile anlayışı, aile rolleri üzerinde ne gibi tesirleri bulunduğunu ele almaya çalışacağız. Bunları daha sistematik ve kategorik biçimde analiz edebilmek için maddeler hâlinde ifade etmek istiyoruz.

1-Eğitim:

Yukarıda Osmanlı’dan bu yana kadınların eğitime verilen önemin artmasından bahsetmiştik. Tabii burada daha çok kastettiğimiz şey, kadınların örgün eğitim içinde yer almalarıdır. Bugün geline nokta yapılan istatistikler, kadınların örgün eğitim sürecinde erkeklerden daha fazla yer aldığını göstermektedir. Nitekim üniversite gençliğinin yarısından çoğu kızlardan oluşmaktadır.

Aslında örgün eğitim sürecinin ortaya çıkardığı ciddi sonuçlar vardır. Türkiye’deki eğitim, özellikle üst düzeyde üniversite eğitimi bireyselleştirici, sekülerleştirici ve modernleştirici bir rol oynamaktadır. Bunu destekleyecek bir çok araştırmalar vardır. Özellikle eğitim düzeyi yükseldikçe dini pratikleri yerine getirme oranının düştüğü araştırma sonuçları ilginç olanlar arasındadır.²⁷ Bu bağlamda cinsiyet ayırt etmeksizin erkek ve kızların üniversite eğitimiyle daha bireysel, seküler kodları içselleştirdiğini söyleyebiliriz. Özelde bunun ailenin yapılanmasında ciddi etkileri olacağını belirtmeliyiz.

Fakat burada kadınların eğitim süreçlerine daha yoğun katılımın bugün ortaya çıkardığı sonuçlar vardır. Öncelikle üniversite mezunu kızların sayısının gün geçtikçe erkeklerden fazla olması, aile ve evliliklerde farklı bir denge oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumda kültürel kodlarda hâlâ işleyen erkek ve kadın arasındaki denklik meselesi vardır. Buna göre, erkek bir çok nitelik olarak –ekonomi, eğitim, sosyal vb. kadından önde olmalıdır. Bu, hâlâ işleyen bir kültürel koddur. Kadınların erkeklerden daha çok eğitim süreçlerine dahil olduğu bu yeni değişim süreci, ailenin kuruluşu ve işleyişini nasıl değiştirecektir? Meselâ, evlenecek çiftler açısından mevcut kodlara göre

27 Bkz. Mustafa Tekin, *Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar*, İst., Pınar Yay., 2009.

bir denklik sorunu ortaya çıkacak mıdır? Üniversite mezunu kızlar, kendilerine denk bir erkek bulabilecekler midir? Söz gelimi; master ve doktora yapan kızlar, herhangi bir erkekle aile kurabilecekler midir? Kurarlarsa, bu ailede ne gibi problemler yaşanacaktır?

Bir üniversite hocası olarak İlahiyat Fakültesi'ndeki gözlemlerim de, bu konuda gelecekte ailenin mevcut yapısını değiştirecek durumların oluşacağı yönündedir. İlahiyat Fakültesi'nde yaklaşık son on yıldır % 70 oranında kızların yoğun olduğu bir eğitim yapılmaktadır. Çeşitli sosyal faaliyetlerde kızlar daha etkindir. Yüksek Lisans ve Doktora da kızların ilgi ve yönelimi daha fazladır. Bu durum, kızların geleneksel kadın, aile algılayışlarını değiştirmektedir. Bu kızlar anneleri gibi olmak istememekte, yeni taleplerini yükseltmektedirler. Buradaki temel sorun; toplumda işleyen kültürel kodlarla yeni talepler arasındaki denge ve mesafedir. Bunun aile kurumuna olumsuz yansımaları olacağını tahmin etmek zor değildir. Çünkü burada sadece evlenecek olan kız ve erkek değil, onların aileleri ve talepleri ile işleyen kültürel kodlar arasındaki gerilim, yeni kurulacak ailede etkili olacaklardır.

Burada toplumda işleyen kültürel kodları, çok önemli bir faktör olarak dikkate almak gerekmektedir. Mesela, toplumdaki genel beklenti, erkeklerin evin ekonomik ihtiyaçlarını gidermek üzerine kurulu ise, buna uygun rollerin hemen değişmesini beklemek biraz zordur. Nitekim ülkemizdeki gelenek ve örfler, erkek ailesinin kız ailesinden kızı istemesine dayanmaktadır. Bu isteme merasiminde, erkeğin ne iş yaptığı sorulmakta, erkek ailesi böyle bir soru sormamaktadır. Dolayısıyla, pratikte ev dışı rollerin erkekle ilintisi daha güçlüdür.

2- Çalışma Hayatı:

Yukarıda da istatistiklerini verdiğimiz gibi, kadınlar giderek kamusal alan ve çalışma hayatına daha yoğun olarak girmektedirler. Kadınların çalışma hayatı ve kamusal alan deneyimleri, aile anlayışları, pratikleri ile aile içi ve dışı rollerin değişmesine sebep olmuştur.

Bilindiği gibi, kadının kapitalizm tarafından ucuz işgücü olarak keşfi, son kerte Batı'da feminizm hareketini ortaya çıkarmıştır. Bizde batılılaşma/modernleşme süreci, kadının kamusal alana çıkışını hızlandırmış ve teşvik etmiştir. Özellikle ilgili yazınlarda geçen "peçe", "kafes" vb. metaforlar, kadının kamusal alana çıkışını prestijli kılmış; ayrıca modernleşme politikalarının geldiği seviye, kadının çalışma hayatı ve kamusal alanda bulunuşuna göre değerlendirilmiştir. Dolayısıyla kadının çalışma hayatı ve kamusal alana çı-

kışı, modernleşme açısından bir turnusol işlevi görmüştür. Sonuçta “ev kadınlığı” değersizleştirilmiş ve ev modern kadının hapishanesi olarak resmedilmiştir. Böylece kadının kamusal alan faaliyetleri ve çalışması daha prestijli hâle getirilmiştir. Neticede gittikçe artan oranda kadınlar, bugün çalışma hayatı içindedirler. Peki bu durum toplumda nasıl bir değişime sebep olmuştur?

- 1- Öncelikle ailede geleneksel kadın ve erkek rollerinde kısmi değişimleri beraberinde getirmiştir. Mesela, hem erkek hem kadının çalıştığı bir evde, ev içi roller yeni duruma göre kısmi değişme eğilimleri göstermiştir.
- 2- Ailede karar alma süreçlerine kadının katılımında artış olmuştur.
- 3- Fakat bunlarla birlikte kadının ailedeki tüm karar alma mekanizmalarına eşit bir biçimde katılımı söz konusu değildir.
- 4- Yine daha önce kadına ait olan ev içi rollerinin, erkekler tarafından da paylaşıldığını söylemek zordur. Kadının iş hayatına atılması, onun yükünü daha da arttırmıştır. Nitekim yapılan bir araştırmada 8-17 mesaisi yapan kadınların bu artı sorumlulukları ikili rol şeklinde ifade edilmektedir ki, özellikle kamuda 10 yılı aşkın süre çalışan kadınların bu durumdan büyük oranda memnun olmadıkları ortaya konulmaktadır.²⁸
- 5- Gelir getirici bir işte çalışmayan kadınlar da, kamusal alanda farklı sivil toplum kuruluşları içinde faaliyet gösterme gayreti içinde olabilmektedirler. Bu da geleneksel aile rollerinde bazı değişimleri zorlamaktadır.
- 6- Şu anda kadınlar, örgün eğitimden mezun olduktan sonra iş hayatına atılma konusunda istekli görünmektedirler. Hatta genel gözlemler, erkeklerden daha istekli olduğunu göstermektedir. Bunun gelecekte ailede rol dönüşümlerinin hızını artıracığı ve kadınların talep ve kimliklerinde bazı değişimleri beraberinde getireceği söylenebilir.
- 7- Fakat esas sorun, iş ve çalışma hayatının ailede bireyselleşme, sekülerleşme ve özenelleşme eğilimlerini artırmasıdır. Bunun genel anlamda aile ve onun kolektif yapısını bozması söz konusu olabilir.
- 8- İş ve çalışma hayatı, ailede çocuk sayısının düşmesine sebep olabilmektedir. SEKAM’ın aile araştırmasına göre, Türkiye’de aile başına çocuk sayısı ortalaması 2.3’tür.²⁹ Ayrıca, kadınların daha az çocuk sahibi olmaları yönündeki propaganda ve politikaların da, etkin olduğu söylenebilir.

28 Bkz. İsmail Sandıkçıoğlu, *Çalışan Kadınların İkili Roller*, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 1998.

29 Komisyon, *Türkiye’de Aile-Aile’nin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, İst., SEKAM Yay., 2011, ss

- 9- Kadınlara sağlanan pozitif ayrımcılığın henüz aile açısından sonuçlarını deneyimlemiş değiliz. Ancak aile bağlamında bunun muhtemel iki önemli sonucundan bahsedilebilir. Birincisi, ailenin ekonomik geçiminin hâlâ erkekten beklendiği bir toplumda, erkekler açısından bir istihdam sorunu oluşturabilir. İkincisi, toplumsal beklentiler ile aile arasındaki oluşacak mesafede, ciddi aile sorunları ortaya çıkarabilir.
- 10- Hem erkeğin hem de kadının çalıştığı ailelerde, çocukların bakımı ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çocuğun gelecek zamanlara sağlıklı olarak hazırlanması açısından bazı olumsuzluklar ürettiği söylenebilir. SEKAM'ın Türkiye ölçeğinde gerçekleştirilen ve henüz yayımlanmayan kadınla ilgili anket çalışmasında, % 70 civarında bir oran bu ailelerde çocuklara yeterli bir şekilde bakılamayacağını düşünmektedirler.

Modernleşme Politikaları:

Türkiye’de Modernleşme politikaları, gündelik hayatın bir çok alanında izlenebilecek bir genişliğe sahiptir. Bu bağlamda son iki yüzyıllık süreçte, kültürel kodlar üzerine nüfuz edici özelliğine atıfta bulunmak gerekmektedir. Bu açıdan etki alanının da gündelik pratikleri dönüştürecek düzeyde güçlü olduğunu söylemek gerekmektedir. Modernleşme politikalarının kadın kimliği, rolü ve statüsü konusunda da ciddi etkilerinin bulunduğu ve bunların aile ilişkilerine etki ettiği söylenebilir. Biz bunları maddeler hâlinde şu şekilde genel hatlarıyla ifade edebiliriz.

- 1- Modernleşme, batılı tipi kadını bir prototip olarak ortaya çıkarmıştır. Bu kadın tipi, batılı değerlerden beslenen, onun gibi yaşayan ve onun reflekslerini besleyen bir biçimde resmedilmiş ve prestijli hâle getirilmiştir. Tabii ki, bunun gerektirdiği dünya görüşü ve bir yaşam biçimi vardır. Çoğunlukla da Türkiye toplumunun total olarak sahip olduğu değerlerin biçimlendirmeye çalıştığı kadın prototipi ile antagonizmik bir ilişki içindedir.
- 2- Modernleşme politikaları, sürekli olarak kadını belli ölçüler üzerinde denetleyerek kontrol etmektedir. Giyecekleri, yiyecekleri, beden ölçüleri, davranış biçimleri vb. ile bir dönüşüm oluşturulmak istenmektedir. Televizyonlarda yayımlanan “Ne giysen”, “Yemekteyiz” vb. programlar ile diziler, bu dönüşümün enstrümanları olarak işlevsel görünmektedir. Kadınlar, burada yeni bir kimliklendirme süreci içine sokulmaktadır.

- 3-Kadını yeni kimliklendirme süreci, onu daha çok annelik ve ev ile ilgili rollerinden mesafe almasına sebep olmaktadır. Bu dönüşümlerin ailede erkek ve kadın kimlikleri ve rolleri ile ilgili bir çatışma ve gerilim alanı oluşturduğu söylenebilir. Burada geleneksel olandan dönüşümler yaşanmakla birlikte, mevcut olanla modern arasında oluşan sarkaç içerisinde bir gerilimin varlığından bahsedilebilir.
- 4-Serbest birliktelikleri teşvik etmektedir ki, bu evlilik ve ailenin kurulması önünde ciddi engel oluşturmaktadır. Özellikle kadınlara özgürlük söylemi üzerinden yapılan propagandalar aileyi zayıflatmaktadır.
- 5-Kadın bedeni modern dünyada, cinsel bir meta olarak işlevselleştirilmektedir. Bu da ailede kadının kutsalla ilişkisinin kopmasını sonuçlamaktadır.
- 6-Yine kadınlar üzerinden hazcı bir yaşam felsefesi üretilmek istenmektedir. Bu felsefe, özelde ailenin manevi korunaklarını koparmaktadır.

Feminizm:

Feminizm, özelde bir kadınlık bilinci ve kadın bakış açısı geliştirmek ister. Batı'da, kapitalizmin kadını ucuz işgücü olarak kullanma taleplerine karşı duruşu temsil eden feminizmin erken dönemde, erkeklerle eşitlik gibi bir talebi vardı. Fakat ilerleyen süreçte feminizm, hem kendi içerisinde çeşitlendi hem de farklı taleplerde bulunmaya başladı. Feminizm tartışmalarının kadının kimliği ve rolleri ile ailede meydana getirdiği değişimleri de genel hatlarıyla şu şekilde belirtebiliriz.

- 1- Özellikle radikal feministler, evliliği kadınları ikincilleştiren bir kurum olarak olumsuzlamaktadırlar.
- 2-Dinin, kadınları aile içi roller ve ilişkilerle erkek bağımlı hâle getirdiği iddiasıyla, onları özgürlüklerine kavuşmak üzere dinden bağımsızlaşmaya teşvik etmektedir. Bu da ailede yeni rol çatışmalarına sebep olmaktadır.
- 3-Feminizmde kadın ve erkek, birbirinden bağımsız iki kategori olarak görülür. Erkek ve kadının birbirine karşı konumlandırıldığı bu zihniyet düzeyi, aile kolektivitesini çözündürmektedir. Halbuki İslam, kadın ve erkeği birbirinden bağımsız kategoriler olarak değil; insanlık ortak paydası altında birbirini tamamlayan cinsiyetler olarak görmektedir. Kadın ve erkeği ayrı ayrı kendine yeten ontik bir kategori olarak tanımlamaya çalışan feminist düşünce, netice itibarıyla kadın ve erkek arasında bir çatışma alanı yaratmaktadır.

- 4-“Kadınların kendi ayakları üzerinde durması” propagandası yapan feminist düşünce, aslında kadını erkeğe karşı kendine yeterli (Tuğyan) bir varlık olarak konumlandırmaya çalışmaktadır. Bunun mantıki sonucu, erkeklerin de kendine yetebilmesidir. Bu ise, hem klasik aile anlayışı, hem de toplumsal öncüllere uymaz; insan ve toplumsal yaşamın doğasına aykırıdır. Çünkü toplum gibi aile de birbiriyle yardımlaşan insanlardan oluşur. Aile, kendi kendisine yeterli olmayan iki farklı cinsiyetin, birbirini şerfkat ve merhamet gibi değerler üzerinden tamamlamasıdır.
- 5-Feminizmin kadın ve erkeği, birbirinden kopuk bireydir; ilahi ile olan bağlantısı kopuktur ve bu açıdan da aralarındaki ilişki aşkın değerler üzerine dayanmaz.
- 6-Toplumsal cinsiyet çalışmaları, hem ailedeki kadın erkek rollerini sorgulamakta, hem de bunların öğrenilebilir olmasından dolayı değişebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla son kertede erkeklik ve kadınlık toplumsal öğrenilebilirlik ve bir tercih meselesi hâline getirilmektedir. Bu durumun özellikle ailede yapısal değişiklikler meydana getireceği kuşkusuzdur.

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA AİLENİN GÜNCEL SORUNLARI

CURRENT PROBLEMS OF THE FAMILY IN TURKEY AND IN THE WORLD

Prof. Dr. Zekiye DEMİR

Yazar Ünvanı Gelecek

ÖZET

Ailenin temeli evliliktir, aile evlilikle kurulur. Evlenme, eşlere birlikte yaşamaları, yardımlaşmaları için karşılıklı hak ve ödevler, sorumluluklar yükleyen bir antlaşmadır. Bu antlaşma (akit), evlenecek kadın ve erkeğin karşılıklı rıza ve kabullüne dayanır. Bütün toplumlarda evlenerek yeni bir aile kurmak sevinçle karşılanır, desteklenir ve teşvik edilir.

Ancak günümüzde hem ülkemizde, hem de dünyada aile kurumunun, özellikle son yıllarda, zafiyet geçirdiğine tanık olunmaktadır. Bu zafiyetin nedeni, ailenin karşılaştığı sorunlarla doğrudan alakalıdır. Ailenin sorunlarını irdelemeden zafiyetin ortadan kalkması da zordur.

“Ailenin karşılaştığı güncel sorunlar” denince iki şey anlaşılmalıdır; birincisi, toplumsal bir kurum olarak aile, ikincisi de bir organizma olarak ailenin karşılaştığı sorunlar.

ABSTRACT

The basis of family is marriage. Marriage is an agreement that brings some rights and responsibilities both for husband and wife to cohabitate and help each other. This agreement is consists of mutual acceptance and resignation of a man and a woman who want to marriage. Almost all societies, formation of a family through marriage is supported and encouraged.

But nowadays, we witness that family, especially in recent years, weaken both in our country and all around the world. The reason is that family has faced some new problems and big threats.

If we talk about “actual problem of family”, two dimentions must be taken into account: family as a social institution and

Toplumsal bir kurum olarak ailenin karşı karşıya kaldığı güncel sorunlar ülkeden ülkeye yoğunluk farkı olsa da çeşitlik farkı pek yoktur. Toplumsal bir kurum olarak aileyi tehdit eden sorunlar, nikahsız beraberlikler, Marksizm gibi bazı ideolojiler veya radikal feminizm gibi bazı ideolojilerin uç kısımları, nüfusun yaşlanması, çocuk sayısı azlığı, çocuk bakımını yük-sünme, teknoloji ve tek ebeveynlilik gibi. Sayılan ve örneklerinin artırılması mümkün olan bu güncel sorunlar hemen hemen her ülkede az veya çok görülmektedir.

Organik bir kurum olarak ailenin sorunları genel olarak şunlardır: İletişimsizlik, benlik ve bencillik/biz bilincinin oluşmaması, sevgiyi besleyememe, aile içi şiddet, boşanma, eş yakınlarının aileye müdahaleleri, aile içi rol dağılımı, çocuklardan kaynaklanan sorunlar, ekonomik nedenler veya tüketim, pornografi vb. nedenler. Organik bir kurum olarak ailenin güncel sorunlarını, yoğunlukları farklı olsa da hemen her ülkede görmek mümkündür.

Anahtar kelimeler; aile, aile problemleri, evlilik problemleri.

family as an organism (system). Their size and types differ from country to country.

The family as a social institution faces many actual problems. These are some ideologies, living together without marriage, aging population, low level of birth rate, considering children only as a burden to parents, parturition technics, increasing single parenthood etc. These actual problems are met almost in all countries.

Problems of the family as an organism, on the other hand, are inadequate communication, selfishness, decline or run out of love and dearness, violence in family, divorce, intervention of relatives of husband or wife to the family issues, unequal distribution of gender role within the family, problems related to children and economic conditions etc.

Keywords; family, family problems, marriage problems.

GİRİŞ

Aile, insanlığın ilk, toplumun da en küçük ama önemi en büyük birimi, kurumudur. Aile, bir kadın ve bir erkeğin karşılıklı rızası alınarak şahitlerin önünde kurulur. Evlilikle oluşan birlikteliğin ömür boyu sürmesi amaçlanır. Dünyanın her yerinde, bütün toplumlarda evlenerek yeni bir aile kurulması sevinçle karşılanır. Her toplum bu sevinç kendi geleceğine göre kutlar, destekler ve teşvik eder.

İnsanlık tarihi kadar eski olan bu kurum hâlâ ayaktadır. Ancak günümüzde önceki dönemlerde olduğundan daha fazla oranda tehditle, riskle, sorunla karşı karşıyadır. Bu tehditlerin bir kısmı, aile kurumuna olan ihtiyacın veya ihtiyaç algısının değişmesinden, bir kısmı da aile kurumunun değer ve öneminin kabul edilmesine rağmen varlığının sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen faktörlerden kaynaklanmaktadır.

Bu tebliğde, aileyi olumsuz etkileyen faktörleri, aileye ilişkin güncel riskleri ve sorunları "aile" kelimesine yüklediğimiz anlamdan hareketle iki ayrı yak-

laşım ile ele alacağız: Bunlardan birincisi, aileyi toplumsal bir kurum olarak ele almak, diğeri ise aileyi bir organizma olarak ele almaktır.

I. YAKLAŞIM: TOPLUMSAL BİR KURUM OLARAK AİLE

Toplumda eğitim, sağlık, güvenlik, finans kurumları gibi birçok kurumu vardır. Aile de toplumda bulunan kurumlardan birisidir. Toplumsal bir kurum olarak ailenin zayıflamasının birçok nedenleri bulunmaktadır. Bunlar içinde aşağıda sunulan yedi neden, en önemlileri olarak ön plana çıkmaktadır.

1. Aile kurumunun alanının daralması

Öncelikle belirtmek gerekir ki, toplumsal kurumlarda meydana gelen değişimler, beklenen ve arzulanan sonuçlar kadar, beklenmeyen veya arzulanan bazı sonuçları da beraberinde getirir. Değişen kurumsal yapılar birbirinden rol kapar. Bazı kurumların alanı genişlerken bazılarının ki ise daralabilir. Aile kurumunun karşı karşıya olduğu değişimin bir kısmını bu kapsamda değerlendirebiliriz. Bu bağlamda ailenin karşı karşıya kaldığı sorunlar, ülkeden ülkeye yoğunluk farkı olsa da, sonuçta benzer niteliktedir.

Geleneksel olarak aile içinde üretilip tüketilen birçok hizmetin piyasada yapılmaya başlanması (çocuk bakımı ve eğitimi, dinlenme, temizlik, yemek, eğlence vb.), ailenin merkezî rolünü aşındırmaya başlamıştır.

Eskiden aile içinde üretilip tüketilen birçok şey, bugün farklı kurumlara aktarılmıştır. Buna birçok örnek vermek mümkündür. Önceleri toplumlarda hemen hemen her aile, ekmeğini evde yapardı, şimdi ekmeğin evde yapıldığı ailelerin sayısı yok denecek kadardır. Önceden çocukların eğitimi-öğretimi tümüyle aile içinde gerçekleştirilirdi, bugün aileler neredeyse çocuğun birçok aşamadaki eğitimini, bu iş için profesyonelleşmiş kurumlara devretmiştir. Eskiden kişisel bakım, güzellik, temizlik, giyim gibi birçok ihtiyaç aile çatısı altında giderilirdi, bu gün bunlar için özel hizmet sektörleri oluşmuş durumdadır. Bu örnekleri sıralamak, uzatmak mümkündür.

Bütün bunlardan hareketle diyebiliriz ki, ailenin evrensel bir kurum olması gibi, ona olan ilginin azalması da evrensel bir eğilim göstermektedir. Toplumların sahip oldukları kültür, inanç, gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar, aile kurumunun alan daralması üzerinde farklı etkilerde bulunsa da, sürecin özünde evrensel bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

Sonuçta bireylerin sağlıklı beslenme, dinlenme, kişisel bakım, güvenlik ve gelecek kaygılarını gideren kurumlar geliştikçe, ailenin merkezî rolü azalmaktadır.

2. Kentleşme

Evrensel ve geri döndürülemez bir süreç olan kentleşme, hemen her toplumda, kurumları ve kişilerin yaşam şeklini etkilemiştir. Aile kurumu üzerindeki en büyük etkisi, onun alanının daralması sürecinde görülmektedir. Bunun yanında kentleşmenin; toplumda hemen her olaya, kişiye, duruma, duruşa, tavır ve davranışa, zihin ve bakışa farklı yaklaşma ve kabullenme kültürü oluşturması da aile kurumunu olumsuz etkilemiştir. Kentleşmeyle beraber aykırılıkların, çarpıklıkların, çelişkilerin, çatışmaların ve hiziplerin kanıksatıldığı, aile dışı yaşam biçimlerinin de koruma altına alındığı bir ortam oluşturmaktadır. Aile kurumunu tehdit eden yaşayış ve birlikteliklere, adeta “burası büyük şehir, burada her şey gider” mantığıyla ılımlı bakılabilen bir kültür oluşmaktadır. Sonuçta kentleşme, hayatı kolaylaştıran birçok olumlu özelliği yanında, aile kurumunu olumsuz etkileyen kendine özgü bir kültür de oluşturmaktadır.

Ayrıca kentleşmeyle akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması da aile kurma üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır.

3. Kadın ve erkeğin birbirine bağımlılığının azalması

Ailenin konumunu zayıflatan en önemli nedenlerin başında bireyselleşme olgusunun bulunduğunu söyleyebiliriz. Toplum modernleştikçe, ekonomi geliştikçe bireylerin hayatlarını sürdürmek için başka birine bağımlı olma zorunluluğu görece olarak azalmakta, bağımlılığın azalması da bireyselleşmeyi artırmakta, bu da aile kurmaya olan ilgiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Düzenli iş hayatının, kişinin kullanılabilir vaktinin önemli kısmını alması, yukarıda saydığımız gibi geleneksel olarak aile içinde üretilip tüketilen birçok hizmetin piyasada yapılmaya başlanması, erkeğin ve kadının birbirine olan bağımlılığının azalması, ailenin aile kurumunu olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca unutmamalıyız ki, evlilik kararında, tarafların birlikte yaşam arzusu kadar, tek başına yaşamanın zorluklarının da etkisi vardır. Huzur ve mutluluk getirmeyen bazı evlilikler, boşanarak veya hiç evlenmemenin olası zorlukları düşünülerek sürdürülmektedir. Bir toplumda meşru ve güvenli yaşamın tek yolu evlilikten geçtiğinde, evliliği istemek kadar, evlenmeden yaşayabilme-

nin zorluklarına katlanmak da evlilik kararında önemli olmaktadır. Modernleşme, kentleşme ve ekonomik gelişmeyle birlikte, gelir, toplumsal prestij ve sosyal güvenlik bakımından tek başına yaşama imkanı arttıkça; bireyler ihtiyaçlarını aile kurmadan da kolayca giderme ortamı buldukça, evliliğe olan talep doğal olarak düşmektedir. Sosyal güvenlik sistemleri geliştikçe, bireyler aile şemsiyesi olmadan da hayatlarını idame ettirmede yeni alternatifler buldukça, aileye olan ihtiyaç da azalmaktadır. Ayrıca çocuk sahibi olmanın sorumluluğu ve gerektirdiği fedakârlıklar, evliliğe olan talebi azaltmaktadır.

4. Eğitim ve kariyer

Eğitim ve kariyer alanındaki imkânların artması da aile kurumunu etkilemiştir. Bütün toplumlarda zorunlu eğitimin yanı sıra gönüllü eğitim için gerekli olan asgari süre, sürekli artmaktadır. Çünkü bireylerin daha iyi yaşam imkânı bulmaları, kendilerini geliştirmeleriyle mümkündür. Bu da eğitim ile olabilir. Bireyler daha çok eğitim almak istediklerinde doğal olarak evlilik yaşı da yükselmektedir. Lisans öğrenimini lisansüstü öğrenim takip etmektedir. İyi bir eğitim tamamlandığında o eğitime uygun kariyer için gerekli hizmet içi eğitim, iş seyahatleri, iş hayatındaki yoğun çalışma temposu vb. yeni fedakârlıklar devreye girmekte tüm bunlar evliliği sürekli erteleme sonucunu getirmektedir. Özellikle kadınlar için “çocuk da yaparım, kariyer de” bir özlem olmasına rağmen, gerçekleşmesi kolay olmamaktadır. Bu yüzden eğitilmiş meslek sahibi tek başına yaşayan insan sayısı her geçen gün artmaktadır.

Aşırı tüketim tutkusu, kişiyi bireyselleştirmekte, elde ettiği gelir ve diğer imkânları başkalarıyla paylaşıp paylaşmama konusunda tereddüde sevk etmektedir. Evlenip eş ve çocuk nedeniyle yapılacak harcamalardan kaçınmak, mekânı yalnız kullanma arzusu öne çıkmaktadır. Ünlü bir modacının deyişiyle “Evlenmemek, ayakkabılarımı koyabileceğim fazladan bir oda demektir.” ifadesi bu durumu özetlemektedir.

Sonuçta, kişinin işgal ettiği meslek ve statünün ilişkilerde aile mensubiyetinden daha belirleyici olması, aile kurumunu olumsuz etkilemektedir. Evlenmiş, mutlu, çocuk yetiştiren birinin toplumsal itibarı, evlenmemiş statüsü yüksek birinden daha düşük kaldığı sürece bu eğilim devam edecektir.

5. Cinsel özgürlük söylemi

Aile kurumu üzerinde olumsuz etkiye sahip bir diğer faktör, cinsel özgürlük söylemidir. Evlilik, kadın ve erkeğin cinsel isteklerini aile ortamı içinde gi-

dermelerini öngörür. Evlilikle birlikte eşler birbirlerine sadakat ile bağlanacaklarına da söz verirler. Kadın ve erkekler arasında, evlilik sözleşmesi olmadan da cinsel ilişkinin meşruiyet kazanması, evliliğe duyulan ihtiyacı olumsuz yönde etkilemektedir. Evlilik dışı cinsel beraberliklerin meşru görülme oranının artması, evlenme yaşını yükseltmekte, diğer faktörlerle birleşince de, aile sözleşmesi ile bir araya gelme arzusunu törpülemektedir.

Evlilik dışı cinsel ilişkilerden aile için en tehditkâr olanı, nikahsız beraberliklerin yaygınlaşmasıdır. Çünkü nikahsız beraberlik, zayıf bir evlilik gibi görülmekte, bireyler kendilerini hukuki yükümlülükler altına sokacak evlilik yerine, uzun süreli beraberliklere yönelmektedirler. Bu da tam bir aile kurmayı önlemektedir.

6. Üreme teknolojilerinde gelişme

Aile kurmanın en önemli nedenlerinden birisi çocuk sahibi olmaktır. Evlilik olmadan da çocuk sahibi olmanın mümkün olması hâlinde, aile kurmaya olan talep, düşme eğilimi gösterir. Özellikle kadınların sperm bankalarından, beğendikleri gen yapısına sahip spermelerden hamile kalmaları yoluyla ‘anne’ olmalarının mümkün olması ya da erkeklerin taşıyıcı annelik yoluyla ‘baba’ olmalarının mümkün olması, çocuk sahibi olma arzusu nedeniyle evlenme talebini azaltmaktadır.

Evlilikten kaçınan ancak çocuk sahibi olmak isteyenlerin başvurduğu suni döllenme, sperm bankası, taşıyıcı annelik, genetik mühendisliği ürünü bebekler şimdilerde çok yoğun olmasa da gelecekte aile kurumunu sarsacak bir tehlike unsuru olacağının sinyallerini vermektedir.

7. Evlilik karşıtı ideolojilerin yayılması

Aile bir sözleşme olmakla birlikte, temelinde manevi ve dinî değerler büyük yer tutar. Genellikle maddeci dünya görüşlerinin aile kurumuna karşı sorgulayıcı bir yaklaşımları vardır. Örneğin Marks ve Engels’e göre evlilik, mülkiyetin, servetin ve feodal toplum yapısının ortaya çıkardığı bir üst yapı kurumu mudur.

Radikal feministlere göre de kadınları baskı altına aldığı ve cinsel köleliğe zorladığı gerekçesiyle evliliğe karşı çıkılmalıdır. Evlilik kurumuna sorgulayıcı bakanlar sayısal olarak az olsalar da, sanat ve sosyal bilim alanlarında etkin konumlarda bulunmaları nedeniyle aile karşıtı yaklaşım ve ideolojilerin yayılmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, önceleri evlilik yaşına gelmiş kişilerin bekar kalması anormal karşılanırken, günümüzde evlilik isteyen gençlere acele etmemeleri tavsiye edilmektedir. Bu evliliğe karşı bir bakışın yerleştiği ve yaygınlaştığının işaretidir.

Bütün bu faktörler bir şekilde birbirini destekleyerek aileyi kurum olarak zayıflatmakta, konum olarak da olumsuzlaştırmaktadır.

II. AİLENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

İkinci yaklaşımda ailenin sorunları, riskleri derken “bir organizma olarak aile” kastedilmektedir. Bir organizma olarak aile anlaşılması gereken; aile iki kişinin aktiyle, nikahla doğar, çocukların ve torunların oluşuyla büyüyüp gelişir ve kurucuların vefatıyla ölür, tıpkı bir organizma gibi.

Bir organizma olarak aileyi zayıflatan tehditler, sürdürülebilirlik (organizmanın yaşaması) merkezlidir. Birinci yaklaşımdaki tehditler ‘aile kurumu’nun kendisine yönelikti. Burada ise durum farklıdır. Kişiler ailenin gerekliliğine inanmakta, aile oluşturmak istemekte, bu amaçla bir araya gelmekte fakat beraberliği sürdürmekte zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu tehditleri de yedi grupta toplayabiliriz.

1. Sevgi çölleşmesi/kuruması

İster olağan tanışma süreçleriyle, ister yıldırım aşk ile başlasın, evlilik karşılıklı sevgi üzerine kurulur. Tarafların birbirini sevmeleri ve beğenmeleri esastır. İsteyerek evliliğin sürdürülmesinde en büyük rol, eşler arasındaki sevginin korunmasındadır. Sevgi de diğer duygular gibi korunmaya ve beslenmeye ihtiyaç duyar. Hiç beslenmeden sürekli tüketilen sevgi, zamanla azalıp kuruyabilir.

Sevgiyi beslemenin en iyi yollarından birisi, sözcüklerdir. Sevgi sözcüklerine aile içinde herkesin ihtiyacı vardır. Güzel ve gönül alıcı söz ve davranışlar, en sert kişilik özelliği taşıyanlardan en romantik kişilere kadar herkesin hoşuna gider. Dozajı iyi ayarlanmış, hoş giden bu sözcük ve davranışlar, sevginin çölleşmemesi canlı kalmasında oldukça etkilidir.

Aile ortamında karı kocanın sevgisi, birbirini tüketmeden, araya çocuklarında da karışmasıyla büyüyen bir sevgi olabileceği gibi, geçim sorunları ve kişilik farklılıklarının sürekli törpülediği ve giderek birbirini yıpratıcı bir ilişkiye de dönüşebilir. Eşlerin birbirlerine olan sevgiyi saygıyla besleyememeleri halinde de, eşler arası sevgi kuruması veya sevgi çölleşmesi ortaya çıkabilir. Evliliğin en büyük tehdidi bu sevgi çölleşmesidir.

2. Aldatma ve ahlaki nedenler

Birinci yaklaşımda tehdit unsuru olarak saydığımız cinsel özgürlük söylemi ve bunu mümkün kılan faaliyetler, aile kurmayı zorlaştırması yanında, kurulmuş olan ailenin yıkılmasına da yol açan faktörler arasında yer alır. Eşlerin birbirine sadakatinin kalmaması, ailenin hukuken olmasa da fiilen bitmesi anlamına gelir. Bu nedenle aldatma ve ona imkân sağlayan toplumsal ortamların ailenin en önemli tehditleri arasında olduğunu söyleyebiliriz.

3. Aile içi şiddet

Şiddet, ilişkilerde güç kullanılmasıdır. Aile ortamında bireylerin sahip olduğu gücün farklılaşması, güç kullanımına uygun zemin oluşturur. Aileyi dağıtan, tekrar bir araya gelmeyi zorlaştıran en önemli faktörlerden biri, aile içi şiddettir. Şiddete rağmen aile birlikteliğini korumak mümkün olsa, da bu taraflardan birinin, çoğunlukla da kadının mutsuzluğu ile sonuçlanır. Bu şiddet sadece o ailenin sorunu olmaz, tanıdıklar yoluyla çevreye, çocuklar yoluyla da geleceğe bulaşır. Bu nedenle şiddetsiz bir aile için her türlü tedbir alınmalıdır.

4. Aile içi rol dağılımı

Ailenin dağılmasına yol açan bir diğer önemli faktör, aile içi rol dağılımındaki dengesizliktir. Geleneksel rol dağılımında kadınların yüklendiği sorumlulukları aynen koruyup, onlara ilave yükler yükleyen bir iş bölümü, aile yükünün dağılımını özellikle aile dışında da çalışan kadınlar aleyhine bozmaktadır. Aile içi rol dağılımında ağır sorumluluklar yüklenen eğitilmiş, işi ve geliri olan, kısacası ekonomik özgürlüğü olan kadınların boşanma eğilimini artırmaktadır. Burada aileyi sonlandıran boşanma nedeninin, kadının dışarıda çalışması değil, çalışan kadına yönelik aile içi rol dağılımındaki dengesizlik olduğuna özellikle işaret etmek isterim.

5. Ekonomik nedenler

Aile kurmak fedakârlık yapmayı, kendi isteklerini bir başkasının arzusu doğrultusunda kısıtlamayı, yani ben yerine, biz olmayı; yeri geldiğinde bağımlı olmayı gerektirir. Tersine bekâar olmak, bağımsız olmak, kendine daha fazla kaynak ve zaman ayırmakla eşanlamı hâle gelmektedir. Ailenin yaşam standardını korumak, çocukların eğitim ve beslenme, giyinme gibi ihtiyaçlarını sağlamak için ebeveynin gayreti gereklidir. Bu gayretlerin yeterli olmama-

sı durumunda sürekli geçimsizlik adı altında aile yapısını çökerten gelişmeler ortaya çıkabilmektedir.

6. İletişimsizlik

Aile içi iletişimsizlik de ailenin devamında önemli bir tehdittir. Sağlıklı kişisel gelişim, sağlıklı ilişki ve mutlu, sürdürülmesi arzu edilen bir aile için iyi iletişim zorunludur. Aile bireylerinin kişisel özelliklerinden kaynaklanan iletişim biçimi farklı olabilir, önemli olan iletişimi açık tutabilecek yolları bulabilmektir.

Aile yükümlülüklerini yerine getirirken ortaya çıkabilecek zorluklarda birbirine destek olmak, aile bütünlüğünü koruyabilmek, açık iletişim ile mümkündür. Eşlerin basit iletişim sorunları, evliliğin çökmesine yol açan sorunların kaynağı hâline gelebilir.

7. Eş yakınlarının aileye müdahaleleri

Aile, karı-koca ve onlardan doğan çocuklardan oluşmasına rağmen, onların dışındaki kişileri de içine alan bir ilişki ağına dönüşür. Yani evlilik ilişkisi sürdürürken eşleri ailelerinden ve yakınlarından soyutlayarak tek başınaymış gibi varsayılmamalıdır. Eş yakınlarının, aile ilişkilerine bir şekilde katkıları olmaktadır. Ancak eş yakınlarının aileye olumlu katkıları yanında, olumsuz katkıları da olabilir. Eş yakınları, aileden beklentilerini artırdıklarında, aileye yüklenen ilave yükler, bir arada bulunmayı zorlaştırabilir.

SONUÇ

Bir problemi çözmek için önce kaynakları bulmak, sonra da problem kaynaklarını ortadan kaldırıcı faaliyetlerde bulunmak gerekir. Bu, tıpkı sağlık sorununu yaşayan birinde önce hastalığı teşhis edip sonradan tedavi yöntemleri aramak gibidir. Bu nedenle tebliğimizde hareket noktam “aile”yi zayıflatan, olumsuz etkileyen yaklaşımlar, davranışlar üzerine odaklanmaktır. Bunlar için ne yapılması gerektiği ayrı bir çalışma konusudur.

Hem bir kurum, hem de bir organizma olarak aileyi tehdit eden riskler, unsurlar, problemler bulunmaktadır. Ailenin küçülmesi, kurum olarak öneminin azalması, bütün toplumların ortak bir ideal gibi peşinden koştukları, daha fazla refah, daha fazla tüketim amaçlı modernleşme ve ekonomik gelişmenin bir yan ürünü niteliği taşımaktadır. Zamanla gelişen bazı toplumsal kurumlar aileden rol almakta/çalmakta, daha önce aile içinde yerine getirilen bir kısım işlevler, artık toplumun diğer kurumları vasıtasıyla yerine ge-

tirilmektedirler. Bu yolla ailenin eski önemini kaybetmesi, büyük bir tehlike olarak görülmemelidir. Zaten bu anlamda geriye dönüş mümkün de gözükmemektedir. Ancak, cinselliğin toplumu tehdit eder formlar kazanması, çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirmenin külfetine katlanma arzusunun azalması gibi nedenlerle ailenin zayıflaması, sadece aile kurumunu değil, gidecek toplumun kendisini sağlıklı biçimde yeniden üretebilme imkânını tehdit etmektedir. Bu nedenle aile kayboldukça, onunla birlikte yerine ikamesi mümkün olmayan birçok şey de kaybolmaktadır. Bu yüzden aileyi güçlendirmek için, ailenin alanının daraltan ve varlığını sürdürülebilirliğini zorlaştıran nedenleri iyi ayırtmak; geri döndürülemez süreçlere karşı direnerek, toplumun diğer kurumlarının meşruiyet sınırları içinde aileden çaldıkları/aldıkları rolleri geri almayı amaçlamak yerine, ailenin sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyen faktörler üzerinde odaklanmak gerekir.

MUZAKERE:

“İSLAM’DA YAŞLILARIN BAKIMINA VERİLEN DEĞER VE MANEVİ BAKIMIN ÖNEMİ”

MUZAKERE:

“GIVEN VALUE AND SPIRITUAL CARE IN ISLAM THE IMPORTANCE OF CARE FOR THE ELDERLY”

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

Prof. Dr. Seyit Mehmet ŞEN*

Yazar bu çalışmasında konuyla ilgili İslami kaynakların tamamını kullanarak İslam’da yaşlıların bakımına verilen değer ve manevi bakımın önemini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.

Bu arada konuyla ilgili sosyolojik, psikolojik, felsefi eserler de incelenmiş, yaşlıların bakımı ile ilgili çalışma olabildiğince zenginleştirilmiştir.

Yazar, gerek ülkemizde, gerekse Batıda yaşlı bakımıyla ilgili uygulamaları örnekleriyle açıklamış; insanların yaşlandıkça dine daha çok yöneldiklerini, dolayısıyla gerek hastanelerde, gerekse değişik isimler altında yaşlıları barındıran mekânlarda yaşlıların dini ihtiyacının göz önüne alınmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Böylece din-insan ilişkisinin gerçekliği ortaya konmuş ve dinin yaşlıların huzurunun sağlanması yönünde çok önemli olduğu belirtilmiştir.

Yazar değişik ifadelerle yaşlılık psikolojisini güzel bir dille ortaya koymuş ve âdeta hepimize bugünden o günü, o yaşlılık gününü göstermiştir.

Yazar bu çalışmasında Allah Resulü’nün (s.a.s.) hayatından örnekler vererek bizleri saadet asrına götürmüş ve “işte en güzel örnek önümüzde, öyleyse bizde O Güzel Nebi (s.a.s.) gibi davranalım” demek istemiştir.

Yazar çalışmasında, günün gereği olarak özellikle çekirdek aile tipine doğru gidişin yaşlı bakımında problemi giderek artıracak ve bunun tedbirlerinin şimdiden alınması gerektiği üzerinde durmuştur.

Bu bağlamda devletin, kendi yaşlılarına bakan ailelere maddi yardımda bulunması da yazarın önerileri arasındadır.

Yazarın gerek ülkemizden, gerek Batıdan, gerekse tarihten verdikleri örneklerde eksik diyebileceğimiz bir unsur kanımca yok gibidir.

Gerçekten de yazar iyi bir çalışma ve emek sonucu önerileriyle birlikte olan ve olması gerekeni bizlere çok güzel bir dille aktarmıştır.

Bu arada çok önemli olmasa da, bazı kelimelerin sonraki çalışmalarda kullanılmasında daha dikkatli olunması gerektiğini özellikle vurgulamak isterim.

Okudukça kulağımızı tırmalayan ve ben buraya ait değilim diyen kelimelerden birisi baz kelimesidir.

Metin içinde göze batacak kadar kullanılan baz kelimesinde ısrarın çok da doğru olmadığını belirtmek durumundayım. Yazar bu kelimenin karşılığı olarak yerine göre temel, yerine göre esas kelimelerini kullanabilirdi ve kendimize ait olan bu iki kelime, baz kelimesinde olduğu gibi kulaklarımızı tırmalayarak bizi rahatsız etmezdi.

Yazar literatür yerine kaynak kelimesini kullansaydı daha güzel olurdu. Çok uzun zamandır bir çok araştırmacı aynı zamanda edebiyat anlamına da gelen literatür yerine kaynak ya da kaynakça kelimelerini kullanmaktadırlar.

Yazar referans yerine dayanak, motivasyon yerine heveslendirme, isteklendirme ya da kendimize ait hoşuna giden, daha uygun kelimeleri kullanabilirdi.

Pozitivist, materyalist gibi kulaklarımızı tırmalayan kelimelerin de mutlaka karşılıkları bulunmalı ve kullanılmalıydı.

Çünkü bu kelimelerin ve kavramların hiç birisi vazgeçilemeyecek teknik terimler, kelimeler ve kavramlar değildir.

Özellikle kendimize ait kelimelerin olmadığı bazı sözcüklerin yerine yabancı kelimelerin kimi zaman dilimize uydurarak kullanılmasına bir şey demesek de, özellikle sosyal bilimlerde sözcük seçiminde biraz daha dikkatli olunması gerektiğine inanıyorum.

Yazarın dilinde gönlümü tırmalamadan öte yaralayan bir başka kelime kullanımı ise Allah Resulü (s.a.s.) ile "kovma" kelimesinin yan yana getirilmesi idi.

Diyebilirim ki yukarıda saydığım yabancı kökenli kelimelerin hiç birisi benim gönlümü yaralamadı, sadece kulaklarımı tırmaladı. Fakat Allah Resulü (s.a.s.) ile kovma kelimesinin (...Zeynep'ten torunu Ümâme'yi, halka namaz kıldırırken bile kovmamış...), özellikle Hz. Muhammed (s.a.s.)'i Tanıtma Derneğinin düzenlediği bir bilimsel toplantı için hazırlanan sunumda yan yana getirilmesi, benim gönlümü gerçekten yaraladı.

Buna çok dikkat etmeliyiz.

Hepimiz biliyoruz ki O Güzel Nebi'nin lügatinde kovma kelimesine yer yoktu ki herhangi birisini ve özellikle torunu olan küçücük bir yavruyu kovsun.

Anlaşılabileceği gibi O Güzel Nebi (s.a.s.), kovmayı bilmezdi.

Çünkü O (s.a.s.), kovmak için değil, ruhları ovmak, temizlemek, arıtmak ve izine basanların hesap gününe tertemiz gitmelerine yardımcı olmak için gönderilmişti.

Bu bakımdan gönüllere hitap eden yazılarımızda ve özellikle O Güzel Nebi'nin (s.a.s.) anlatıldığı metinlerde daha dikkatli olmamız gerektiğini özellikle vurgulamak isterim.

Bir kelimeyi yanlış yerde kullanıp da, öyle değil de böyle demek istemiştik demektense; metin içinde kullanacağımız kelimeleri seçerken daha dikkatli olursak sorunu baştan çözmüş oluruz.

3.

Yazarın sunum için seçtiği konu doğrudan yaşlılarla ilgili olduğu için, neden insanı değil de yaşlıyı konu aldınız deme hakkına sahip değiliz.

Bu bakımdan, baştan beri yazarın çalışması ile ilgili düşüncelerimi burada paylaştım ve kelime kullanımı ile ilgili bir iki eleştiri dışında çok güzel bir çalışma olduğunu özellikle belirttim.

Fakat bu sunum vesilesiyle dikkatinizi çekmek istediğim bir husus var ki o da genç-yaşlı, kadın-erkek farkı gözetmeden insanın dikkate alınması ve insanın manen donatılmasıdır.

Eğer insanımız manen donatılmayacak olursa, İslam'ın yaşlı bakımına verdiği önem ve Allah Resulü'nün yaşlılara davranışı sadece kağıt üzerinde kalacaktır.

Her ne kadar gerek dünyada gerekse ülkemizde, zenginleştikçe yani imkânlar arttıkça, bilinç geliştikçe ve ülkeler arası sosyal ilişkiler sıklaştıkça devletlerin

yönetim kademesinde bulunanlar, yaşlılar için daha iyi mekânların hazırlanması konusunda günden güne güzel şeyler yapıyor olsalar da...

Her birimiz şu ya da bu şekilde biliyoruz ki, gerek yaşlılara, gerekse kimsesiz çocuklara ait bakımevlerinde kimi istenmeyen şeyler olmaktadır.

Nedeni ise manen yetişmemiş insanların buralarda görevlendirilmiş olmalarıdır.

Bu bakımdan özellikle Hz. Muhammed (s.a.s.)'i tanıtmak için kurulan ve bu bağlamda faaliyette bulunan bir derneğin bilimsel toplantılarında insanın merkeze alınması; çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek demeden insanın topyekûn sorunlarının çözümü konusunda kafa yorulması gerektiğini belirtmek istiyorum.

Eğer aranan insanı manen yetiştiremezsek, Kur'an'da ya da sünnette şu ya da bu gerçeklerin olması, işlerin düzgün yapılması için yeterli olmayacaktır kanısındayım.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

İKİNCİ OTURUM
SECOND SESSION

12 TEMMUZ/JULY 2012

I. BÖLÜM: **MEDYA VE AİLE**

SESSION I: MEDIA AND FAMILY

BAŞKAN / HEAD

Prof. Dr. Mehmet Seyyit ŞEN

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Niyazi CAN

"Medyanın Ailede Çocuk ve Gençler Üzerindeki Olumsuz Etkilerine Karşı Pedagojik Yaklaşımlar"

Prof. Dr. Özhan TİNGOY

"Ahlaki Açıdan Medya ve Aile Yapısının Güçlendirilmesi"

Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU

"Dönüşen Medyanın Aileye Olumsuz Etkileri ve Bazı Çözüm Yolları"

Yrd. Doç. Dr. Ali KORKMAZ

"Medyanın Aile ve Toplum Yaşamı Üzerine Etkisi"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Beyl  D KE L G L

Prof. Dr. Nimet  N R

Yrd. Doç. Dr. Ali PULAT

Necla KOYTAK

MEDYANIN AİLEDE ÇOCUK VE GENÇLER ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİNE KARŞI PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR

FAMILY MEDIA ON CHILDREN AND YOUNG PEOPLE AGAINST THE ADVERSE EFFECTS OF PEDAGOGICAL APPROACHES

Prof. Dr. Niyazi CAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Çocuğun gelişim özelliklerinden hareketle medyanın olumsuz etkilerini belirlemek ve öneriler geliştirmek amacıyla bu araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere tarama yöntemi izlenmiş ve teorik bir çözümleme yapılmıştır. Çocuğun gelişiminde kritik dönemler vardır. Okul öncesi dönemde zihinsel, bedensel gelişim, ergenlikte sosyal ve kimlik gelişimi öne çıkar. Çocuğa ve ergene yönelik programlar ortaya koyan medyanın yayınlarının çocuk ve gençlerin normal gelişimlerini destekleyecek nitelikte olması beklenir. Aksi hâlde zihinsel gelişmeleri zedelenmiş, kendine ve çevresine güvenmeyen, çalışmak ve başarmak istemeyen, geliş-

ABSTRACT

This research was done to determine negative effects of media and to evolve educational advices connected with children's development features. To realize the aim of study, the review method was followed and a theoretic analysis was done. There are some critical periods in a child's development process. In pre-school period, mental and physical development become important; in adolescence period, social and personality development become necessary. The programmes of media that exposes programmes for children and young is expected to be a support for their development. Otherwise, they will cause to grow a children whose mental de-

mine uygun kişiliğini oluşturmamış, hatta olumsuz davranışlarıyla çevresini de huzursuz eden bireylerin yetiştirilmesine neden olunmuş olacaktır.

Aileler başta olmak üzere çocuğun eğitimi, gelişimi hakkında tüm ilgililer bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidirler. Çocukların eğitiminde aileler, okullar ve medya organları olmak üzere herkese sorumlulukları sürekli hatırlatılmalıdır. Erinlik, ergenlik döneminin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak medyanın tüm yayınlarında sağlıklı, isabetli kişilikler ve modeller sunması sağlanmalıdır.

Anahtar kelimeler: Medya ve etkileri, çocuğun gelişimi, akran ilişkileri.

velopment is damaged, who don't believe themselves and others, who don't want to study and success, who haven't made up suitable characteristics for their own development, who disturb themselves and people around them with their mistakes and negative behaviours.

All people related with a child's education and development should be informed and made conscious. In a child's education, the responsibilities of all media, family and school should always be reminded. By keeping the development features of adolescence and puberty in mind, media should be forced to present healthy and suitable personalities in its programmes.

Key words: Media and its effects, child's development, peer relations.

GİRİŞ

Gocuğun gelişim özellikleri, hem eğitimlerinde, hem de çocuklarla ilişkilerde dikkate alınması gereken temel hareket noktasını oluşturur. Çocuğun gelişiminde kritik dönemler vardır. Okul öncesi dönemde zihinsel, bedensel gelişim, ergenlikte sosyal ve kimlik gelişimi öne çıkar. Çocuğa ve ergene yönelik programlar ortaya koyan medyanın yayınlarının, çocuk ve gençlerin normal gelişimlerini destekleyecek nitelikte olması beklenir. Aşağıda dönemlere göre çocuk ve ergenlerin gelişimsel özelliklerine yer verilmiştir. Bu tür bilgilerin zenginleştirilerek, ana babaların çocuklarının eğitimleriyle ilgilenebilmelerinin ve onlarla etkili iletişim kurmalarının bilgi alt yapısı oluşturulabilir.

4-5 yaşındaki çocuk girişken davranışlar sergiler. Erikson, bu dönemi, "Girişimciliğe karşı suçluluk" olarak tanımlar. Bu yıllardaki çocuk kendi çabalarıyla bir şeyler ortaya koymak ister. Bu dönemde çocuğun gelişim özelliklerinin yeterince bilinmesi gerekir. Çocukların gelişimleri süresince özellikle aile içinde giderilmesi gereken gereksinimleri vardır (Ohlsen , Horne and Lawe, 1988). Bunlar;

- a. Temel öğrenme becerileri öğrenme,
- b. Kendini kabul etme,
- c. Başkalarının kabul edilme,
- d. Moral değerler kazanma,
- e. Mesleki ilgi ve yeteneklerini geliştirme,
- f. Sevgi alma ve verme,
- g. Fiziksel sağlığı koruma,
- ğ. Fiziksel ve duygusal gelişimi tamamlama,
- h. Cinsiyet rollerini öğrenme.

Çocuğu yetiştirmekten maksat, sağlıklı nesiller yetiştirmektir. Ruhsal ve sosyal yönden sağlıklı çocuklar yetiştirmek, anne ve babanın ve öğretmenin öncelikli amacıdır. Tabi çocuk yetiştirmek ilgi sevgi ve sabır gerektirir (Çetinkaya, 2004). Çocuğa gösterilecek ilgi ve sevgi, çocuğun bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimini bilerek gerçekleştirilebilir. Her dönemin kendine özgü özellikleri vardır. Bu dönemlerden okul öncesi dönemin psikolojisi çok önemlidir. Çocuk doğumdan itibaren devamlı bilgiler toplar. Duyu organları, örneğin görme, 5 yaşında en kuvvetlidir. Beyin gelişiminin % 95'i beş yaşına kadar, kalan % 5'i 18-20 yaşlarına kadar tamamlanır (Cırıtlı, 2000).

5-6 yaşındaki çocuk, gelişim özelliklerine paralel kendini göstermek ister, dağınıklığı yanında meraklı soruları, gözlemleri, kurduğu cümleler, çevresiyle ilgili yorum ve değerlendirmeleri dikkati çeken özelliklerdir. 7-11 yaş çocuğu kendi cinsleriyle oynamak ister, arkadaşlarından çok etkilenir, ana balarıyla birlikte olmaktan hoşlanır. Başkalarının haklarına saygı duyar ve kendi haklarına da saygı duyulmasını ister. Çabalarında başarılı olmak ister, başarmazsa kendisinde aşağılık duygusu gelişir. Bunun için bu dönemdeki çocuklara başaracakları fırsatlar verilmeli, başarması için cesaretlendirilmeli, kişiliğine ve haklarına saygı gösterilmeli, özel eşyalarına saygı duyulmalıdır. Aksi hâlde yetersiz kişilik ve aşağılık duyguları gelişir.

Yeterince okumak ve çevremizdeki olguları ve olayları doğru anlamak gerekmektedir. Okumak, kişinin hem dilini, hem de zihnini geliştirir. Ama insanlarımızın çoğu kitap değil, hep TV okuyorlar. Önce büyüklerin okumanın hazzını tatmaları ve çevrelerindekiilere, çocuklara modeller oluşturmaları, sonra çocuklardan olumlu örnekleri sürdürmeleri beklenmelidir. Eğitimle çevrenin ve çevredekilerin etkilenmesi kolay olmasa da, istenirse bu mutlaka başarılacak bir süreçtir. Eğitimle bireyler yeni davranışlar kazanır, kimi davranışlarını da değiştirir veya geliştirir.

İnsan yaşamının dönemlerinin farklı özellikleri vardır. Ergenlik yıllarını içeren 12-18 yaşındaki dönem “Kimlik kazanımına karşı kimlik krizi” olarak adlandırılmaktadır. “Ben kimim? Nasıl bir kişiyim? Neler yapabilirim? sorularının sorulduğu yıllardır. Ergen, yapabilecekleri ve geleceğiyle ilgili belirsizlikler yaşar. Ebeveynlerin, ergenlerin değişik fırsat ve rolleri denemelerine imkân tanımaları, duygusal ve zihinsel kargaşa hâinden çıkmalarına destek olmaları, büyüklere göre hırçın sayılan davranışlarına sabır ve hoşgörü göstermeleri çok önemlidir.

AİLENİN ÖZELLİKLERİNİN ÇOCUK VE OKUL İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Eğitim ailede başlar. Kişilik yapısının temel davranışları büyük ölçüde ailede kazanılır. Kazanılan davranışların sonradan değiştirilmesi çok güç olur. Okulun, öğrencide oluşan düşünce, davranış ve tutumları değiştirebilmesi, hazırlanan planların titiz bir şekilde uygulanmasıyla mümkündür. Ailenin okuldan etkilenme düzeyi ile ailedeki birey sayısı arasında ilişkiler vardır. Birey sayısı, hem okulun hem de ailenin çocuklar üzerindeki gücünü etkiler. Bu gücün sınırlılığı, etkili medya okuryazarlığını da olumsuz etkilemektedir. Kalabalık aileler çocuklarıyla ilgilenmeye daha az zaman ayırabilirler. Bu da ailenin ve okulun çocukların eğitimleriyle yeterince ilgilenme imkânlarını sınırlamakta, çocuğun akran çevresi ve medyanın yayınlarından gelecek olumsuzluklarına karşı eğitilerek bilinçlendirilmesini de güçleştirmektedir.

Gelir durumu, ailenin diğer yönlerini de etkileyen bir değişkendir. Öğrenci, gereksinimlerini karşılayabilme ve bundan kaynaklanan davranış değişikliklerini belirleyebilme, bu değişkenle ilişkilidir. Eğitim durumu, hem öğretme, hem de örnek alma yoluyla öğrenci davranışlarını etkiler. Ailenin meslek özgeçmişi, bunun bir boyutunu oluşturur. Bazı aileler bu özelliklerinden çocuklarını sürekli yararlandırıken, bazıları ilgisiz kalabilir. Öğretmenin de aileyle ilgili görevleri vardır. Aileyle ilgili olarak öğretmenin yapması gerekenlerden ilki, ailenin tanınması olup, bunun aracı da öğretmen-veli iletişimidir. Bu iletişim yüzyüze olabildiği gibi, yazı ve telefonla da olabilir. Öğretmen, öğrenci velisiyle yazılı verdiği mesajlar aracılığı ile iletişim sağlayabilir. Gerktiğinde aileyle iletişim zaman geçirilmeden gerçekleştirilmeli, telefon, e-mail gibi hızlı iletişim araçları kullanılmalıdır (Başar, 2001). Öğretmen-veli işbirliğinin yöntemi, amaca göre değişebilir. Çocuğun medyadan yararlanma düzeyini ve sınırlarını öğrenmek isteyen öğretmenin veli ile ayrıntılı görüşme yapması uygun olup, bunun da yöntemi bizzat yüzyüze olmasıdır.

Bazı ana-babalar yaşam biçimleri, dil ve giyim farkları, çalışma koşulları ve okulla ilgili yanlış algılamaları ya da öğrencilik yıllarındaki olumsuz deneyimleri nedeniyle okulla ilişkilerinde sorunlar yaşayabilirler. Okul yönetimi ve öğretmenler tüm bu etkenleri göz önünde bulundurarak okul-aile ilişkilerinin istenen düzeyde sürdürülmesi için gerekli doğru bilgilendirme ve algılatma çabalarına yer vermelidir. Öğrenci, okul ve ailenin işbirliğiyle eğitilir, etkili işbirliğinin ürünü olarak ta çocukta istenen düzeyde davranışlar kazandırılır. Karşılıklı bu kazanımlar öğrenci ve öğretmeni olduğu kadar ana-babayı da eğitim öğretim sürecinin etkin bir ögesi durumuna getirir, sonuçta özellikle TV ve medyanın doğru ve etkili kullanılmasının yöntemlerinin birlikte belirlenmesinin zemini oluşturulmuş olur.

Ailenin öğretmen tarafından bilinen kimi özellikleri, öğretmene davranış esnekliği kazandırır. Öğretmen okul yönetimi desteğini de sağlayarak ailenin durumuna göre farklı öneriler ve uygulamalar geliştirmelidir. Ailedeki birey sayısını azaltmak, öğretmenin yapması gereken bir iş değildir ama en azından kalabalık aile ortamında çocukla ilgilenme, olumsuz çevre faktörlerine karşı geliştirilebilecek yöntemler aileyle tartışılabilir. Çok çocuklu ailelerden gelen öğrencilerin, bu tür ortamdan kaynaklanan davranış sorunlarından bazıları daha anlayışlı karşılanabilir veya ailenin bu özelliği dikkate alınarak farklı çözümler üretilebilir (Başar, 2001). Eğitim düzeyi yetersiz ailelere, bu yönlerini güçlendirici öneri ve olanaklar sunulabilir ya da eğitim durumu yeterli ama çocuklarına karşı ilgisiz ailelerin çocuklarıyla ilgili farklı okul ortamları hazırlanarak, çocuğun bu tür gereksinimleri giderilmeye çalışılabilir

Aile-okul, öğretmen-ana baba, okul yönetimi-aile ilişkileri önemli ve gerekli olmakla beraber bunlar, tarafların sorumluluklarını birbirlerinin üzerlerine atabilecekleri anlamına gelmemekte, çünkü çocuğun eğitimi ve gelişimiyle ilgili ailenin ve okulun ayrı ayrı görev ve sorumlulukları önemini korumaktadır.

Ailenin çeşitli özellikleri, öğrencilerin sorunlarının anlaşılmasında çözümünde öğretmen için en önemli bir kaynaktır. Öğrenciden beklenen davranışlar, medya okuryazarlığı bilgileri aileye iletmeli, medyadan öğrenme fırsatlarının artırılıp, olumsuz öğrenme koşullarının azaltılması böylece sağlanmalıdır. Örneğin aile, okulda öğrenilenlerden herhangi birini ele alarak, bunun anlaşılması ve uygulanışında çocuğa yardım programı geliştirebilir. Çocuğun çevreden/medyadan kazandığı istenmeyen bir davranışı değiştirmekle ilgili eğitsel önlemleri destekleyecek aile içi uygulamalar ve pekiştirmeler yapılabilir. Bu tür yöntemlerle çocuk, ailenin ve öğretmenin önemi

ni daha iyi anlayacağı gibi yararlı ve zararlı medya yayınlarını fark edebilmenin de eğitimsel ortamını elde etmiş olacaktır. Çünkü 21. yüzyılda çocuğun eğitiminde öğretmen ve aile yanında medya araçları da etkili bir güç hâline gelmiştir.

Okul ile veliler arasındaki çatışmaların çoğu, okulun başarıları ve okuldaki yaşananlar konusunda velileri yeterince bilgilendirmemesinden kaynaklanır. Bu durumla bağlantılı olarak, çatışmaların ortadan kaldırılması için okul, velileri yeterince bilgilendirmelidir. Okul yönetimi, genellikle çevrenin ekonomik, politik ve siyasi gücü karşısında zayıf ve dayanaksız kalabilmekte, yönetim, tüm bu güçlüklerin üstesinden yine başta veliler olmak üzere çevrenin desteğiyle gelebileceğini göz önünde bulundurmalıdır (Sarıtaş, 2004). Çocuğun eğitimi uzun soluklu güç bir süreçtir. Bu süreçte etkili okul-veli işbirliği, çevresel faktörlerin yararlılık düzeyini artıracak ve zararlı yönlerini de asgari düzeye indirecektir. Okulla, eğitim ve öğretimle, etkili medya okur yazarlığıyla ilgili, ailenin sağlıklı ve sürekli bilgilendirilmesi velilerin, okulu ve öğretmeni doğru değerlendirmelerine böylece velilerin okula yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine, ayrıca ailenin okul amaçlarına ve etkinliklerine işlevsel katkılar ve destekler ortaya koymalarına da neden olacaktır.

Gençliğin alt yapısını çocukluk ve ergenlik oluşturduğundan, medyanın bu yaş grubu üzerindeki etkileri, aynı zamanda gençler üzerindeki etkileri olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan yıllarda çocuk ve gençlerin yaşadığı yabancılaşıma, şiddet, cinselliğe tutku, uyuşturucu, ilgisizlik, hedefsizlik içerikli davranışlarının altında başta televizyon olmak üzere medya organlarının, internet programlarının önemli etkileri bulunmaktadır (Can, 2011).

PROBLEM VE YÖNTEM

Çocuklar ve gençler medya aracılığıyla olumlu olumsuz etkilenmelerle yüzyüze bulunmaktadır. “Medyanın aile üyeleri olarak çocuk ve gençler üzerindeki etkileri nelerdir? Olumsuz etkilerine karşı ailenin alabileceği pedagojik tedbirler nelerdir?” sorusu, araştırmanın problem cümlesi olarak saptanmıştır. Belirtilen problemi çözmek üzere, yerli ve yabancı literatür taranmış, medyanın dünya ve Türkiye’de yaşayan aile üyeleri üzerindeki etkilerinin boyutları tartışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu Kahramanmaraş’ta ikamet eden farklı sosyo-ekonomik yapıdaki ailelerden seçilmiş 22 aile oluşturmuş, ana/baba veya 11-18 yaş arası çocuklardan oluşan toplam 35 bireyle yüzyüze ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. İsteyen bireylerden ilaveten ayrıntılı yazılı cevaplar da

alınmıştır. Literatür bilgileri, görüşme notları ve alınan yazılı cevaplar birlikte problemle ilişkilendirilerek irdelenmiş, araştırmanın belirlenen taslak alt başlıklarına göre veriler oluşturulmuştur. Sağlanan veriler ayıklanarak ve yorumlanarak araştırma bulguları haline getirilmiştir. Nitel özelliklerde yapılan bu araştırmada özellikle Kahramanmaraş'ta ilköğretim ve lise düzeyinde okuyan gençler ile bir bütün olarak ailelerin medyadan etkilenecek yaşadıkları olumsuz davranışlar incelenmiştir. Medyanın aile üyeleri olarak özellikle çocuk ve gençler üzerindeki etkileri ve olumsuz etkilerine karşı ailenin alabileceği pedagojik tedbirler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

VELİ OKUL ÖĞRETMEN İLİŞKİLERİ VE MEDYA

“Medyanın aile üyeleri olarak çocuk ve gençler üzerindeki etkileri nelerdir? Olumsuz etkilerine karşı ailenin alabileceği pedagojik tedbirler nelerdir?” sorusuna alınan cevaplar literatür verileri ile birlikte değerlendirilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Aile, çocuğun ilk ve en önemli eğitim yeridir. Aile, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının temellerinin atıldığı yerdir. Aile, çocuğun doğal çevresi ve yaşamı boyunca hayatının odak noktasıdır. Aile çevresi, aynı sistem ve okulda eğitim alan çocuklarda bu eğitimden yararlanma oranını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu yönüyle ana baba, hem okul öncesi dönemde ve sonrasında çocuğun eğitiminde sorumluluklarını yerine getirerek hem de öğretmen-aile, öğretmen-okul yönetimi ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlayarak okul üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Bu anlamda kimi zaman okul yetkilileri, çocuğun çevresinden gelen etkilere bilinçli tepkiler vermesinde uyarıcı görevler yapması gerekirken, kimi zaman da ailelerin, başta medya olmak üzere diğer etki kaynaklarıyla ilgili görüşlerini okula bildirmeleri gerekir. Veliler yeterli bilgilendirmelerin yapılmadığını belirtirken, çocuk ve gençlerin çoğunluğu aileleri bilgilendirmelerin merkezinde kendilerinin olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

Okul aile ilişkileri her zaman olumlu zeminde gelişmeyebilir. Sınıf yönetimi düzeyinde öğretmene önemli görevler düşmektedir. Öğretmen, ana-baba-okul ilişkilerinde iletişim yetersizliklerini izleyebilmeli ve yaşanan sorunların nedenlerini bulabilmelidir. Ana-baba ve öğretmen arasındaki anlaşmazlık nedenlerinden biri, her iki tarafın çocuktan farklı beklentiler içerisinde bulunmalarıdır. Bazen bunlardan birinin çocuğa kazandırmak istediği görüş veya davranışı diğeri görmezlikten gelir. Değişik disiplin, kavram ve uygulamaları bu farklı yaklaşımların sonucudur. Ana-baba ile öğretmen arasında-

ki anlaşmazlık nedenlerinden bir diğeri, çocuğa ayrı açılardan bakma eğiliminde olmalarıdır.

Hem veliler, hem de görüşülen çocuklar, ana baba-öğretmen ilişkilerinin karşılıklı paylaşımlarla öğrencilere yapılacak yardımların isabetliliğini artıracaklarını belirtmişlerdir. Yazılı ve sözlü basından hangi ölçülerde yararlanılmalıdır? sorusunun cevabının işbirliğiyle verilmesi, daha sağlıklı çözümler ortaya konulması ihtimalini güçlendirecektir. Medyanın imkânlarından yararlanılmalı, internet yayınlarının eğitimsel içerikli olanları öğretmen ve aile arasında işbirliğiyle belirlenmelidir. Medya okuryazarlığı bilgisi öğretmen ve ana baba için gerekli olduğu gibi çocuk için de gereklidir. Bu konuda çocuğun görüşlerinin alınması önemlidir. Çocuğun çevresine olduğu kadar kendisine de saygısı ve güveninin geliştirilmesi gerekir. Sağlıklı bir gelişim için aile, çocuğun özsaygısını, güvenini geliştirmeye çalışmalıdır. Çocuğun bağımsız kararlar verme becerisi geliştirilmelidir. Aile içi çatışmalar izlenmeli, aile bütünlüğünü bozacak boyutlara gelmemesi yönünde özsaygıyı zedelemeyen ve kırıci olmayan müdahaleler yapılmalıdır. Çünkü ailede çatışma, çocuk üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır (Başar, 2001). Aile içi çatışmaları çözmekten çok, destekleyen medya yayınlarına karşı da hem okulun, hem de aile üyelerinin gerekli önlemleri almaları gerekir.

Okulun temel ürünü, bireylere sunulan hizmetlerden çok, bireylerin bizzat kendileridir. Bu ürünün beklenen değerlerle bezenmiş bireyler olması için okul-aile işbirliğinin güçlü ve istekli olması gerekir. Ana-baba ile okul yönetimi ilişkilerinde başarılı olmak isteyen okul yöneticisinin, ana-baba ile öğretmen ilişkilerini iyi izlemesi gerekir. Çünkü öğretmen gibi ana-baba da, karar sürecine katılabilen öğelerden biridir. Ana-babanın okul yöneticisinden beklediği davranışların başında, iyi ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi gelmektedir. Medyadan yararlanma yöntemleri, bilinçli medya okuryazarlığı bilgileri hem aile üyeleri, hem de okul öğretmen ve yöneticilerinin kazanması gereken temel değerlerdendir. Bu değerlerin farkında ve bilincinde olan çocuklar ve aileler, medyanın organlarını yerinde ve zamanında kullanacakları için özellikle çocuklarla ilgili medyanın olumsuz etkileri en aza indirilmiş olacaktır.

MEDYANIN ETKİLERİ

Toplumsal değişimin üzerinde, tarih boyunca medya her zaman etkili olmuştur. Bu etki toplumun değişiminde kendini gösterirken en küçük kurumsal yapı olan aile de payına düşeni almıştır. Bu değişim bazen olumlu, bazen

de olumsuz olarak aileyi etkilemiştir. Medya, sosyo-kültürel değişimi gerçekleştirirken aynı paralelde aile de değişimi yaşamış ve en kutsal kurum olarak en şiddetli saldırılara da uğramıştır (Yıldız, 2012).

Aile, çocuğun davranışlarının şekillenmeye başladığı yerdir. Başarılı bir eğitimin temelleri, aile ile okul arasındaki sağlıklı, etkili ve sürekli işbirliğine dayanır. Çocukların eğitiminde önemli rol oynayan ailelerle sıkı bir işbirliği oluşturmak ve onları da öğretmenle işbirliği içinde olmaya isteklendirmek, okul açısından önemli bir kazanımdır. Eğitimde ailenin rolünün giderek daha çok fark edilmesiyle birlikte velilerin okulda daha aktif rol almaya isteklendirilmeleri ve yönlendirilmeleri eğilimi güçlenmektedir (Sarıtaş, 2004). Eğitim-öğretimi yeterli biçimde gerçekleştirebilmek için okulun, çocuğun temel eğitimini şekillendiren aile ile birlikte çalışması, basın yayın ve internet yayınlarının olumsuzluklarına karşı aile ile birlikte önlemler geliştirmesi gerekir. Bu görüşlere velilerin tamamı katılmıştır.

Aile kurumu ne kadar zayıf olursa olsun manevi ve insani değerler, aile içinde alınır. Aile kurumu üyeleri, sağlıklı bilgilerle güçlendirilerek insani ve manevi değerlerin çocukları etkileme düzeyi de artırılmış olacaktır. Ülkelerin birbirleri üzerinde farklı alanlarda etkileri vardır. Bu etkilerin kimileri kontrollü, kimileri kontrolsüz faaliyetlerdir. Yıldız (2012)'a göre Batı toplumu, aile kurumunu çökertmek için fikir akımlarıyla bu işin uzun zaman alacağını anlayınca, birtakım kanunlar çıkararak çocuğu aileden uzaklaştırma, eşlerin boşanmasını kolaylaştırma vb. gibi girişimlerle bunu başarmıştır. Ne yazık ki bu girişimlerden tüm insanlık nasibini almış ve (her toplum için geçerli olduğu gibi) Türkiye'de de aile kurumu, medyanın yoğun girişimleriyle yıpranmıştır. Şu anda Türkiye'de medyanın ortaya koyduğu televole programları, gelin-kaynana çekişmeleri programları, yerli pembe diziler çeşitli kanallarda sergilenen okul filmlerindeki kız-erkek ilişkilerindeki düzeysizlik, ana babaya itaatsizlik, alkol ve uyuşturucuyu özendiren programlar, inanç ve değerleri küçük düşürücü görüntüler vb. medyanın etkilerinden bazılarıdır (Yıldız, 2012).

Çocuklar, eğitimsel nitelikte ve değerde programlar sınırlı olduğundan, anne babaları ne izliyorsa onu izlemek zorunda kalmaktadırlar. Fransa'da yapılan bir çalışmanın sonucunda; çocukların % 30'unun her gün 3 saat 28 dakika ekran karşısında kaldığı bildirilmiştir. Ege Üniversitesi'nde 1997 yılında yapılan bir çalışmada ise; anaokuluna giden çocukların % 56'sının günde 2, % 44'ünün ise 3 saat TV seyrettiği saptanmıştır. Yine Türkiye'de yapılan başka bir çalışmada ise; 3-4 yaş arası 345 anaokulu öğrencisi anketle de-

ğerlendirilmiş ve %30'nun erişkin filmi ve programları izlediği gözlenmiştir (Başgöl, 2012).

İnternet kullanımıyla ilgili istatistiklere yer veren Can (2012), TV ve internetin iletişim, sağlık, güvenlik ve ahlaki değerler açısından birtakım sorunlar oluşturduğunu; iletişim açısından Türkçenin gitgide yanlış kullanıldığı ve bu araçların aile ve arkadaşlık içi ilişkileri zayıflattığını belirtmiştir. Sağlık açısından fizyolojik ve psiko-sosyal sorunlara dikkat çeken Can, bireylerin gitgide yalnızlaştığına ve içinde bulundukları topluma yabancılaştıklarına vurgu yapmaktadır. Ayrıca, internetteki sanal kimlikler gerçek dışı kimliklere bürünerek kendilerini ve çevrelerini yanıltma yoluna gitmektedirler. Güvenlik açısından ise özellikle sanal ortamda yabancılarla iletişim, kişisel bilgilerin paylaşımı, hakaret, tehdit ve ahlaksız teklifler ön plana çıkmaktadır.

Can, makalesinde devamla, TV ve internetin değerler ve ahlaki açıdan neden olduğu sorunları, pornografi, şiddet, terör, kumar oynama sitelerine girmeyi alışkanlık edinme, bilgisayar ortamındaki özel verilere izinsiz erişim, program ve dosya gibi materyalleri izinsiz kullanma, reklam içerikli e-postaları açma, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu madde kullanımı, arkadaşlık sitelerini kullanma ve kopya yazılım elde etme olarak özetlemektedir.

Velilere göre medya, çocuklar üzerinde oldukça güçlü etkilere sahiptir. Örneğin; çocukları tüketim bireyi olmaya teşvik etmektedir. Günümüzde çocuklar neredeyse, doğumlarından itibaren TV izlemektedirler. Özellikle reklam endüstrisi için önemli bir hedef hâline gelmişlerdir. Reklamalarda yer alan sloganlarla mutlu hayatlar vaad edilmekte ve bu hayata ulaşmanın tek yolunun, o ürüne sahip olmaktan geçtiği sunulmaktadır. Yetişkin bireyleri bile etkileyen bu mesajlar karşısında çocuklar savunmasız kalmaktadırlar. Çalışmak, emek harcamak, başkalarının haklarına saygılı olmak gibi pek çok değer yargısının yerine; tüketerek mutlu olunacağı düşüncesine inandırılmaktadırlar. Medyanın bir diğer önemli etkisi; cinsel kimliğin oluşmasında rol oynaması ve çocuğun karşı cinsle olan ilişkisini belirlemesidir. Pek çok çizgi filmde cinsiyet rol tanımlamalarında çocuklar, bir kadın ya da erkek olarak nasıl olmaları gerektiğine ilişkin oluşturulmuş “ideal tipler”i görmektedirler (Başgöl, 2012). Veliler, bu tür model ve tiplerden kendilerinden çok, çocuk ve gençlerin etkilendiğini belirtmişlerdir.

Kitap okurken kişinin bir acelesi olmamakta, görsellik sadece kelimelerde, sembolik, soyut düşünceler kişinin hayal dünyasına kalmakta, okuyarak, okunanlar analiz edilerek olgularla bağlantılar kurulabilmektedir kişiye kitap

okurken görüntü verilmediği için hayal gücü alanı geniş olmakta, hayaller senaryolara ve projelere dönüşebilmektedir. Cep telefonu, arama motorları ve sosyal medya araç ve programları bunun tersini yapmakta, kişi medyanın hızına süresine, cezbeden görüntülerine, kavramların sınırlılığına teslim olmaktadır. Derin düşünceler medyayla engellenmekte oysa insanlara ilham veren fikirlerin ve yaratıcı düşüncelerin yalnızken ortaya çıktığı, dijital teknolojinin ise insanı bu imkândan mahrum bıraktığı bilinmektedir (<http://www.gezginlerinindir.com>).

Medyanın eğitim, kültür ve bilgilendirme işlevleri olsa da bu tür programların eğlence programlarına göre cazip ve etkili olmadığı, aileler ve gençlerce ifade edilmiştir. Oysa kitle iletişim araçlarının bilgilendirme, haber verme, mal ve hizmet tanıtımı yapma ve eğlendirme olmak üzere dört temel işlevi vardır. Ancak günümüzde, eğlenme ve tüketme olmak üzere temel iki işlevi etkin düzeydedir. Başka bir deyişle, eğlendirerek tüketmeye azmettirmek, önde gelen işlevi olmuştur. Bir çocuğun dünyayı nasıl algılayacağını ve anlamlandıracağını, bizim çocuğa dünyayı nasıl sunduğumuz belirler. Bir çocuğun zihni doğumla beraber temsil ve şemalarla yavaş yavaş dolmaya ve bu bilişsel temsillerle dünyayı algılamaya başlar. Tüm bu temsil, şema, algı ve anlamlar kişiler arası iletişime yön verir. Yeni doğan bir bebek ebeveyniyle iletişime girmekle kalmayıp, ilk günden itibaren televizyonla da iletişime girmektedir. Ekran karşısındaki çocuk, ekrandaki doğru ya da yanlış temsilleri alır, kendi ile bütünleştirerek şekillendirir ve içselleştirir. Sonuçta medya temsillerine göre çocuk değişmiş ve şekillenmiş olur. Bu değişimin en ucunda ise empati yoksunluğu, diğerinin aklındakini anlama yetisinin gelişmemesi olarak tanımlanan otizm yer almaktadır (Başgöl, 2012).

Çocuk ve gençlerin çoğu okul ve aile ortamlarında alternatifli zaman değerlendirmeye imkânlarının olmadığını belirtmişlerdir. Medya araçlarından TV ve internete mahkum olan çocuklar ve gençleri bu araçlar çocukları kendi kurguladıkları şekilde yönlendirmekte bu da çocukların buluş ve üretkenlik yetilerini zayıflatmaktadır. Örneğin çocukların yapılandırılmış oyunlar yerine serbest oyunlar oynamaları çok daha faydalıdır. Bu bağlamda çocuğun ekranda oynayacağına sokakta oynamaları hatta komşunun çocuğunu çağırıp mutfak eşyalarıyla oynamaları bile çok daha yararlı sonuçlar ortaya çıkarır. Sosyal medya ufuk açıcı bilgiler sunmamakta, insan kelimelerle, kavramlarla düşündüğü hâlde medyanın sanal kavramları içselleştirmeye katkı sağlamadığı dikkate alındığında, çocukta kavramların azalması, ifadenin azalmasını ve düşüncenin sığlaşmasını beraberinde getirmektedir.

Günümüzde medya, anne baba ile çocuğun iletişimini azaltmakta ve ilişkilerini yönlendirebilmektedir. Ekranın önündeki çocuk, arkasındaki ise anne babadır. Reklamlarda, çocuğunun sağlığını ve mutluluğunu düşünen tüm annelerin hangi ürünleri kullanması gerektiği öyle güzel sunulmaktadır ki, bu ürünleri kullanmayan anneler kendilerini çocuklarını düşünmeyen kötü anneler olarak algılamaktadırlar. Bu durum, çocuğun anneye olan iletişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Verilen mesaj “iyi anne, sunulan ürünleri kullanır veya çocuğuna alır” şeklinde ifade bulunmaktadır. Bu durum pek çok annenin suçluluk duymasına sebep olabilmektedir. Medya kişilerin okumaya ve düşünmeye ayrılan zamanını önemli ölçüde azaltmaktadır.

TV izlenirken programların sık sık reklamlarla kesilmesi, dikkatin sürekliliğinin yitirilmesine yol açmakta, yoğunlaşma kapasitelerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bunların dışında TV, zihinsel imgelerin inşası kapasitesini azaltmaktadır. Bu anlamda TV, çocuğun zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çocuğun aşırı bir biçimde TV izlemesi onu oyun oynamaktan, okumaktan ve arkadaşlarıyla paylaşımından yoksun bırakmaktadır. Çocuğun sosyal ilişkileri zayıflamakta ve çocuk zamanla içe kapalı bir birey hâline gelebilmektedir (Başgöl, 2012).

Çocuk, televizyonla iletişimde soru soramamakta, açıklama isteyemekte ve itiraz edememektedir. TV karşısındaki çocuk, aciz ve savunmasız kalmaktadır. TV ile iletişim tek yönlüdür, sonuçta sadece “televizyonun/medyanın bilgileri doğrudur” algısı yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Çocuklar TV önünde çoğu zaman geçici duygusalıklar yaşamakta, kanıt aramamakta ve düşünmemektedirler. Duygu ve düşünceler geçici olduğundan “kalıcı izli” olmamakta bu da eğitim tanımıyla örtüşmemekte sonuçta beklenen eğitim gerçekleşmemektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çocuğun gelişim özellikleri bilinerek ancak çocuk üzerindeki çevresel faktörlerin etkisini anlamak ve yorumlamak mümkün olabilmektedir. Ortalama 11 yaşına kadar çocukluk dönemi, 11-12 yaşlarından sonra erinlik ve ergenlik dönemleri başlar. Çocukluk, erinlik ve ergenlik dönemlerinin başlama yaşı, cinsiyete ve ülkelere göre değişmektedir. Esasen ergen, ne çocuk ne de yetişkindir. Kimliğini belirlemeye çalışan bir bireydir. Ergenlik buluş ile başlar, bitişi için belirgin bir sınır konulamamaktadır. Bir ergenin ne zaman yetişkin sayılacağına tek bir yanıtı yoktur.

Çocuğun eğitimi uzun süreli, emek ve sabır isteyen güç bir süreçtir. Bu süreçte etkili okul veli işbirliği, çevresel faktörlerin yararlılık düzeyini artırmakta ve zararlı yönlerini de asgari düzeye indirmektedir. Okulla, eğitim ve öğretimle, etkili medya okuryazarlığıyla ilgili, ailenin sağlıklı ve sürekli bilgilendirilmesi velilerin, okulu ve öğretmeni doğru değerlendirmelerine, böylece velilerin okula yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine, ayrıca ailenin okul amaçlarına ve etkinliklerine işlevsel katkılar ve destekler ortaya koymalarına da neden olmaktadır.

Toplumsal değişimin üzerinde, tarih boyunca medya her zaman etkili olmuştur. Bu etki toplumun değişiminde kendini gösterirken, en küçük kurumsal yapı olan aile de payına düşeni almıştır. Bu değişim bazen olumlu, bazen de olumsuz olmuştur. Medya sosyo-kültürel değişimi gerçekleştirirken, aynı süreçte aile de değişimden nasibini almış ve en kutsal kurum olarak istenmeyen etkilenmelerle karşı karşıya gelmiştir

TV, internet ve diğer sosyal medya araçları aile kurumu üzerinde maddi ve manevi kültürün oluşmasında ve dilin gelişmesinde önemli bir araçtır. Programlardaki argo kelimeler, küfürlü ifadeler çocukların güçlü alıcı özelliklerindeki beyinlerinde hemen temsil edilmekte ve konuşmalara yansımaktadır. Yaygın olarak yabancı çizgi filmleri, dizileri veya çocuğun gelişim özelliklerini dikkate almayan yerli ürünleri izleyen çocuklar, kendi özkültür ürünleri ile değil, farklı değerlerin işlendiği programlarla büyümektedirler. Bu şekilde çocuklar kendi yerel ve manevi değerlerine yabancılaşmaktadır.

Çocukların hayatından TV ve interneti baskı yoluyla çıkartamayacağımıza göre, alınabilecek önlemler alınmalıdır. Ailelerin öncelikle çocuğu TV karşısında yalnız ve savunmasız bırakmaması, mümkün olduğunca çocuklarıyla birlikte, konuşarak, anlatarak ve paylaşarak TV izlemeleri çok önemlidir. Televizyonun düğmesine basmak veya “izlemeyeceksin” demek bir çözüm değildir. Yerine alternatifler oluşturabilmek gerekir. Birlikte sohbet etmek, okuma saati belirlemek, ailece oynanabilen oyunları oynamak, arkadaşlarıyla iletişimlerini artırmaya yönelik girişimlerde bulunmak vb. alternatif etkinliklere yer vermek gerekir. Çocuklara olumlu tutum, değer ve davranışlar kazandırmada model olunması etkili bir yöntemdir. Sabahtan akşama televizyonun açık kaldığı bir evde çocuğa izlememesini öğütlemek doğru bir yöntem değildir. Çocuklarımızı medya karşısında savunmasız bırakmamız ve onların körpe beyinlerinin sağlıklı büyümesine engel olmamamız, biz yetişkinlerin en öncelikli sorumluluğudur. Medya olumlu anlamda tüketildi-

ğinde, çocuklar için elbette zararlı olmayacak, eğitim ve eğlence aracı olmaya uygun şekilde hizmet edecektir.

Medyanın etkilerine karşı diğer pedagojik önerilere aşağıda yer verilmiştir:

Çocukların eğitiminde başta aileler, okullar ve medya organları olmak üzere herkesin sorumlulukları vardır, bu sorumluluklar ilgililere sürekli hatırlatılmalıdır.

Çocukluk, erinlik, ergenlik dönemlerinin özellikleri göz önünde bulundurularak medyanın tüm yayınlarında sağlıklı, isabetli kişilikler ve modeller sunmaları yönünde girişimlerde bulunulmalıdır.

Gelişim dönemlerinin özellikleri olarak çocukta oluşmaya başlayan güven, bağımsızlık, girişimcilik, başarılı olma, kimlik kazanma, üretkenlik ve benlik kazanma duygu ve davranışları ailede ve okulda yeterince verilmeli, onların bu tür duygu ve gereksinimlerini “dışarıdan” değil, aile ve okul ortamından karşılamalarının önlemleri alınmalıdır.

Sağlıklı ve bilinçli bilgisayar ve internet kullanma konusunda tüm kullanıcıların eğitim alması, tüm okul, yerel yönetim ve halk eğitim merkezlerinin görevler üstlenmesi gerekir.

Çocukların internet üzerinden kimlerle tanıştıkları ve hangi sitelere girip çıktıkları takip edilmeli, bilgisayar evlerde ortak kullanım alanlarında bulunmalı, internete bağlanma ve bilgisayar kullanma sürelerine sınırlandırma getirilmeli, ayrıca çocukların evden internete bağlanmaları veli kontrolünde olmalıdır. Bu önlemler çocukla da görüşülerek tartışılmalıdır.

Çocuk ve gençlere serbest zamanlarını geçirecekleri medya araçlarının kullanımı dışında alternatif imkân ve fırsatlar sunulmalıdır.

İnternete bağlanma yerleri, internet kafeler üzerinde etkili denetimler yapılmalı, buraların birer eğitim ve kültür amaçlı etkinlik merkezleri haline getirilmesi sağlanmalıdır. Okullarda internete bağlanma ihtiyacını karşılayacak imkânlar hazırlanmalıdır.

Pornografik yayınların cazibesini azaltmak üzere çocuk ve gençlere yaşlarına ve gelişimlerine uygun sağlık ve cinsel sağlık eğitimi verilerek, onların kontrolsüz yayınların cazibesine kapılmalarının önüne geçilmelidir.

KAYNAKLAR

- Can, Niyazi (2011). "Medya ve Gençlik Sorunları İlişkisi". Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri, 38. ICANAS 10-15.09.2007, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt 1, ss.235-250.
- Can Burhanettin (2012). "Aile Üzerinde Medya – İnternetin Yan Tesirleri" *Yeşilay Dergisi*, Sayı, 937. <http://www.guvenliweb.org.tr/aileler/content/aile>.
- Başar, Hüseyin (2001). *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Pegem Yayınları, 2002.
- Başgül, Şaziye Senem (2012). "Medyanın Çocukların Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri". www.gunescocuk.com
- Bursalioğlu, Ziya (1994). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış*. Ankara Pegem A Yayıncılık.
- Cırtılı, H.Hüsnü (2000). "Ana Kucağında Demokrasi", *Çağdaş Eğitim*, Yıl 25, Sayı 266, (Haziran 2000), s.30-31.
- Çetinkaya, Bünyamin (2004). *Ruhsal Açından Sağlıklı Aile Sağlıklı Çocuk*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ohlsen, MM., A. M. Horne, A. M. and CF. Lawe, C.F.(1988). *Group Counseling*. (Third Ed. Holt Rinehard Winston Inc.).
- Yıldız, Ramazan (2012). "Aile ve Medya". www.ozgundurus.com (Erişim T. 2006.2012).
- Sarıtaş, Mustafa (2005). "Öğretmen Veli Görüşmelerinin Yönetimi". *Sınıf Yönetimi*. (Kitap Bölüm Yazarı, Ed.M. Şişman ve S. Turan), Ankara: Öğreti, Pegem A Yayınları, ss. 233-262.
- Yörükoğlu, Atalay (2009). Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Politikaları IV. Çalıştayı Raporu. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 2009;16(1):59- 64.
- <http://www.gezginlerinindir.com/haber/genel/cocuk-gelisimine-sosyal-medyanin-etkileri.html> (Erişim T. 12.06.2012).

AHLAKİ AÇIDAN MEDYA VE AİLE YAPISININ GÜÇLENDİRİLMESİ

MORAL ASPECTS OF MEDIA AND STRENGTHENING FAMILY

Prof. Dr. Özhan TINGÖY

Yazar Ünvan Gelecek

Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU

Yazar Ünvan Gelecek

ÖZET

21. yüzyılda Batı ve Doğu toplumları, birçok sosyal problemle karşı karşıyadır. Bilimsel çalışmalarda, bu problemlerin temelinde, bireylerin ve bireyleri yetiştiren ailelerin yapısının, olması gerektiği kadar sağlam olmayışının geldiği de ifade edilmektedir. Bu sorunların çözümünde aile yapısını güçlendirecek unsurların bilinmesi ve bunların nasıl hayata geçirilebileceğinin öğrenilebilmesi önemlidir. Medyanın, bireylerin ahlaki gelişimi, terbiyesi ve eğitimindeki rolü ve etkileri, özellikle iletişim bilimleri, eğitim, sosyoloji, psikoloji ve ilahiyat alanlarında araştırılan konular arasındadır. Bunlar ışığında bildirimizde aşağıdaki sorulara cevaplar aranmaktadır: Ahlak ve

ABSTRACT

In 21th Century, Western and Eastern societies are faced with many social problems. In scientific studies, it is expressed that, on the basis of these problems, situation of individuals and structure of families for not being as strong as it should be. To overcome these problems, it is important to learn elements to strengthen the knowledge of the family structure and how they can be materialized. The role and effects of media in the moral development, discipline and education of individuals, explored especially in the following areas: communication sciences, education, sociology, psychology and theology. In the light of these issues, we sought answers to

etik hangi açılardan farklıdır? Medyanın ahlaki olabilir mi? Aile açısından medyanın fayda ve zararları nelerdir? Medyanın çocukların terbiyesi ve eğitiminde rolü nedir? Medyanın olumlu ve olumsuz yönlerden aile içi iletişime etkisi nedir?

the following questions in our paper: In what ways morality and ethics are different? Is there media ethics or media morality? In terms of family, what are the advantages and disadvantages of media? What is the role of media in the discipline and education of children? What are the positive and negative aspects and effects of the media about communication within the family?

GİRİŞ

Dünya toplumlarının, tüm zamanlarda çeşitli sosyal problemlerle yüzleşip çözmesi gerekmiştir. Güncel sosyal problemler arasında ilk dikkati çekenler şunlardır: İşsizlik, algılanan ve yaşanan yoksulluk, bireylere ve kurumlara yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet, bireylerden başlayan ve kurumlara ulaşarak toplumu içten çürüten zararlı alışkanlıklar, nesiller ve sınıflar arasında yaşanan sosyal çözümler, bilinçsiz alışveriş ve harcama alışkanlıklarının getirdiği aşırı tüketim ve israf, obezite, eğitimde başarı düşüşü, en küçüğünden örgütlüsüne kadar çeşitli suçlar ve suç organizasyonları, bencillik, umursamazlık, tembellik (Erdoğan, 2005).

Bilgi çağı yeni bir uygarlık ve yaşam tarzı ortaya çıkarmıştır. Bu uygarlık, yeni aile tarzlarını, farklı eğitim, çalışma, sevmeye ve yaşama biçimlerini, yeni bir ekonomi ile yeni politik anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Daha da önemlisi, insanların ve toplumların bilinçleri değişmiştir. Genç dünya nüfusunun büyük bir bölümü bugün işsizdir. Teknolojik gelişmeler işsizliği artırmaktadır. Çalışabilen nüfusun yüzde 20'sinin, gelecek yüzyılda dünya ekonomisinin canlı tutulmasına yeteceği ve daha fazla işgücüne gereksinim olmadığı düşünülmektedir. İş arayanların beşte biri, bütün ürünleri üretmeye ve yüksek nitelik gerektiren işleri yapmaya yetecektir. Bu nüfus, her ülkenin yaşam, kazanç ve tüketiminde egemen olacaktır. Teknoloji, insanların işlerini ellerinden alan bir rakibe dönüşmüştür. Toplumbilimsel çalışmalar, teknolojinin sosyal grupları, toplulukları ve insan ilişkilerini yıkıma uğrattığını göstermektedir. İnsanı yalnızlaştıran teknoloji, kişiler arasında fiziksel ve sosyal mesafeyi arttırıp bireyleri bütünü parçası olma hissinden uzaklaştırmaktadır (Tingöy, 2009, s.36). Medya, teknolojinin kullanım ve yaygınlaşmasında

reklam ve bilgilendirme açısından öncü kuvvettir. Tüm bu sayılanlar elbette bireylerin ardından aileyi ve toplumu da etkilemektedir.

1. MEDYANIN AİLE YAPISINA ETKİSİ

Sosyal bilimlerde herhangi bir inceleme alanının tek bir değişkenin etkisi ile şekillendiğinin söylenmesi mümkün değildir. Birçok değişken bir arada toplumu biçimlendirir. Bilimsel çalışmalarda, yukarıda sayılan sosyal problemlerin temelinde, bireylerin ve bireyleri yetiştiren ailelerin yapısının, olması gerektiği kadar sağlam olmayışının geldiği de ifade edilmektedir. Aile yapısının ve dolayısıyla toplumun sağlamlığını etkileyen unsurlar arasında ise en başta eğitim, din, gelenekler, ahlaki prensipler, iletişim ortamları ve medya alışkanlıkları gelmektedir. Özellikle medyanın program ve içeriklerinin aile yapısı ve bireylerin psikolojik gelişimine etkileri konusunda kanun yapıcılar seviyesinde sıkça çözüm arayışları görülür (TBMM, 2005).

Bu çözüm arayışları, genelde medyanın yayıncılık anlayışını değiştirmesini gerektirecek biçimde ve genellikle çok da etkili olmayan tavsiye ve kararlarla sonuçlanır. Buna göre, medyanın varolan iş modeli içinde ilgi çekici, reyting artırıcı ve gelir getirici olmasına rağmen, şu özellikteki yayınlardan vazgeçmesi beklenir: Aile yapısını bozucu, aile içinde şiddeti artıran, çocukların ve gençlerin gelişimini olumsuz etkileyen ve onları şiddet kullanma, sigara ve alkollü içecekleri içme, küfür ve argolu ifadelerle konuşma gibi kötü alışkanlıkları edinmeye özendiren, özel hayatın mahremiyetine aykırı nitelikte. Örneğin Türkiye’de günde ortalama dört saat televizyon izleyen çocukların, zararlı yayınlardan korunması amacıyla geliştirilen “Akıllı İşaretler Simgesi Sistemi” ile medya okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik çalışmaların da bu bağlamda etkisi, istenildiği kadar yaygın görülmemektedir (RTÜK, 2005).

Medya, toplum hakkında bilgi edinmek ve etkili iletişim için kullanılır. Ancak aile kurumunun temelini teşkil eden bireyler, medyanın olumsuz unsur ve etkilerinden haberdar olmalıdır. Medyanın, bireylerin ahlaki gelişimi, terbiyesi ve eğitimindeki rolü ve etkileri, özellikle iletişim bilimleri, eğitim, sosyoloji, psikoloji ve ilahiyat alanlarında araştırılmaktadır. Medyanın bireylere yönelik olumsuz etkileri arasında şiddet ve cinsellik açısından duyarsızlaşma, topluma ve toplumun kurumlarına karşı güven yitimi, görülen kötü örneklerle özdeşim kurma gözlenir. Bu sorunların çözümünde aile yapısını güçlendirecek unsurların bilinmesi ve bunların nasıl hayata geçirilebileceğinin öğrenilebilmesi önemlidir. Örneğin ebeveynlerin bilgisayar ve internet kullanımını çocuklara yasaklamak veya onları uzak tutmaya çalışmak yerine,

kontrollü ve doğru kullanım konusunda onları bilinçlendirmeleri daha sağlıklıdır (Arslan, 2012).

Ulusal ve küresel medya kuruluşları, birbirlerinden içerik ve yayın politikası olarak farklılaşabilir. Ancak reklam verenlerin medya seçimleri için kullandıkları kıstaslar değişmez. En önemli kıstasları televizyonda reyting, basılı yayınlarda tiraj, internet ortamında tekil kullanıcı sayısı ve sayfada kalma süresi gibi izlenirlik ölçümleridir. Tüm reklam harcamaları bunlara göre yapılır. Böylece kişilerin davranışları, tüketim alışkanlıkları, eğilimleri ve medyanın yayını, bir açıdan da reklam verenlerce belirlenir. Bu büyük ve küresel bir sorundur. Bunun altından ancak tüketicinin bilinçlendirilmesi için yapılacak faaliyetlerle kalkılabilir.

Medya, bireylerin tüketim alışkanlıkları ile doğrudan ilişkilidir. Bireyler aile dışı tekil hayatlar sürerse, toplumsal tüketim artar. Örneğin bir aile aynı evde beyaz eşyalardan sadece birer adet kullanır. Eğer aile üyeleri tekil yaşarsa her birinin kendi beyaz eşya takımı olması gerekir. Bu, reklamı yapılan diğer ürün ve hizmetler açısından da aynıdır. Kredi kartı bağımlılığı yüzünden ekonomik olarak çöken birey ve ailelerle ilgili haberler bu açıdan dikkat çeker (Saygılı, 2000).

Eskiden aile kurumuna bakış Batı ve Doğu ülkelerinde farklıydı. Ancak küreselleşme ve iletişimin artışı, farklı uluslara ait medyanın, uluslararası birkaç medya kuruluşunun etkisinde kalması sonucunda bu farklılıklar gidecek olumsuz yönde azalmaktadır. Böylece aile kurumu, dünyanın her yerinde eşit derecede yarananmaktadır (Yıldız, 2011).

2. AHLAK VE ETİK KAVRAMLARININ FARKLILIKLARI

Etik, genel olarak ahlak ya da ahlakilik kavramları ile eşanlamli kullanılır. Bilimsel çalışmalarda bile bazen etik; töre sözcüğü ile aynı anlamda kullanılır. Farklı anlamları içeren bu kavramların ortak tarafı, bireylerin birbirlerine karşı davranış kurallarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen davranış ilkelerini içermesidir (Akarsu, 1997).

Etik kavramının ahlaktan farklı olduğunu düşünenler, ayrıca onun ahlaka kıyasla daha evrensel olduğu görüşündedir. Bu yaklaşıma göre ahlak, toplumdan topluma, üstelik aynı ülke içerisinde yöreden yöreye değişir ve göreceli değerleri içerirken; etik ise bütün toplumlar için geçerli evrensel gerçekleri kapsar (Pehlivan ve Aydın, 2000).

Ahlak; kültürel değerler ve ideallerle ilgili doğruları, yanlışları, bunlara uygun olarak nasıl davranılması gerektiğini ortaya koyar. Ahlak, toplumda kabul görmüş yazılı olmayan kuralları içerir. Etik ise, daha soyut kavramlara dayalı ve bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini tanımlamaya çalışır. Etik kurallarının belirli bir alana yönelik yazılı kuralları içermesi beklenir (Pehlivan, 1998).

3. MEDYA VE AHLAK

Yukarıdaki tanımlar çerçevesinde çeşitli uluslararası ve ulusal medya etiği kuralları belirlenmiştir. Kurumlar da kendi içlerinde ombudsman denilen okur veya izleyici temsilcileri istihdam etmektedirler. Tüm bunlara rağmen hâlen etik ile ilgili sorunlar sürmektedir. Medya etiği genellikle, bir maske, bir sığınak, gazeteciliğin daha derin soruşturulmasından kaçınmanın bir aracı, genel olarak bir anlaşmanın sağlandığı birkaç sorun üzerinde yoğunlaşmaya yarayan bir pratik olarak görülür (Uzun, 2007, s.150).

İletişim ortamları, etik içinde açılmanabilecek bir görsel algıya sahiptir. Örneğin televizyon, dramatik bir iletişim aracı olduğundan, oluşturduğu etki kolay kolay ölçülemez. Bu bakımdan da ahlaki zemininin son derece sağlam olması gerekir. Ancak ahlaki yozlaşmadan en çok etkilenen kurumlar arasında medya gelir (Yalsızuçanlar, 2008):

Medyanın, röntgenci, teşhirci bir boyutu vardır. Başta haber olmak üzere, iletişim dünyasının temel olgu ve kavramları gerçekçi biçimde ve ahlaki bir zeminde tanımlanmamıştır. Medyanın çoğulcu-eşitlikçi demokrasinin vazgeçilmez bir aracı olduğu söylenir, ancak medya, aynı zamanda siyasal ve ekonomik çıkarlara da hizmet eder.

Demokratik bir ülkenin temel gereklerinden biri hür basındır. Basın özgür olmalıdır. Sansürlenmemelidir. Engellenmemelidir. Ama yayın organlarının kendileri basın özgürlüğünü ve ifade özgürlüğünü çiğnerse, korumasız insanlara karşı linç kampanyaları açarsa, yalan yanlış haber ve iddialarla kişilerin şeref ve haysiyetini incitirse, kişilik haklarını bilinçli ve ısrarlı şekilde ihlal ederse, zararlı içerik ve programlarla varolan kültürü yozlaştırırsa, bilinçli bireylerin öncelikle aile ortamında, ardından da sivil toplum kuruluşları ile hareket ederek çözüm aramaları gerekir.

İletişim ortamlarında egemen ve yaygın dil, ahlaki bakımdan bozuktur. Tüm dünyada yaygın ve geleneksel medya, "gücün medyası"dır, bu anlamda, medyanın gücünden değil, gücün medyasından söz edilebilir.

Medyanın, ahlaki açıdan kime karşı görevli olduğu da belirsizdir. Burada sayılabilecekler arasında hedef kitle, yayıncılar, reklamverenler, devlet ilk akla gelenlerdir. Medya, aslında tümüne yönelik ahlaki görevlere de sahiptir. Ancak temelde bu kararı kimin vereceği belirsizdir. Habercilik açısından iş dünyasının reklam gücü açısından bir baskısı söz konusudur. Hedef kitle, doğru-lara, abartısız biçimde ve mahremiyet ihlali olmadan ulaşmak ister. Toplum da sosyal adaleti sağlayacak biçimde davranılmasını bekler.

Çözüm, yayıncıların da birey oldukları gerçeğinde yatmaktadır. Bireylerin, medyanın ne olduğu konusunda bilinçlendirilmeleri ve hayatları boyunca kendilerini denetleyebilecekleri vicdani eğitimi almaları sonuçta medya çalışanı veya yöneticisi olduklarında daha doğru ve etik kararlar almalarını sağlayabilir.

4. İSLAM DİNİ AÇISINDAN MEDYA VE AİLE

İslami aile yapısı çerçevesinde, ailenin kuruluşundan başlayarak, medyanın aile kurumuna olumlu etki sağlaması açısından aşağıdaki maddeler incelenebilir. Buradakilerin tamamında medyanın olumlu veya olumsuz etkileri görülebilir (İslam ve İslam, 2011):

Eş seçimi açısından, eşin dünya ve ahrette hayat arkadaşı ve çocukların eğitimsi olarak seçilmesi. Evde erkeğin otorite, kadının şefkat odağı olduğu İslami bir ortam sağlanması. Eş adaylarının sırasıyla doğruluk, iyi ahlaki karakter, sevgi ve şefkat sahibi, naif, sade ve masum kişilik özelliklerine sahip olması. Denklik ve güzellik özelliklerine dikkat edilmesi. Burada bireylerin kendi ailelerinde görüp bildikleri ilişki, iletişim ve alışkanlıkları kuracakları aileye de aktarabilecekleri öngörülebilir.

Ebeveynin rolü açısından; çocuklarını inançları doğrultusunda yetiştirmeyi isteyen ebeveynlerin, çocuk gelişimi konusunda bilinçlenmeleri ve kendilerini yetiştirmeleri gerekir. Sadece okullarda verilen geleneksel eğitim değil, aynı zamanda ahlaki gelişim de düşünülmelidir. Medyanın bu amaçla kullanımını önemlidir. Çocuklar, sadece ebeveynleri istiyor diye iyi özellikleri kazanmamalıdır. Olması gereken kendi tercihleri çerçevesinde bunu kalpleri ve zihinleri ile başarmalarıdır. Ebeveynin ahlaki açıdan örnek olması, çocuklarının zihinsel gelişimini desteklemeleri, kişilik gelişimleri açısından rol modeli olacak davranışlar içinde bulunmaları gerekir. Bunları yaparken bilinçli ebeveynler medyadan da faydalanabilirler.

İslami kültürün yaşanmasında, evliliğin başlatılması ve aile hayatında uyulması gereken kurallara uyulması. Ailede İslami giyim kurallarına dikkat edil-

mesi. Çocuğa anlamlı ve uygun isim verilmesi. İslam'ın beş temel şartının yaşanması. Başkalarının haklarına riayet edilmesi. Dini bayram ve özel günlerin, bu günlerin anlam ve önemine uygun değerlendirilmesi.

Talim ve terbiye açısından, ebeveynin samimi biçimde çocuklarından, örneğin medya kullanımı konusunda bekledikleri şeyleri hayatlarında yaşayarak göstermeleri. Anne babanın kendi ebeveynlerine saygı ve sevgi davranışları gösterip örnek olmaları. Gerçekliğin hayır-şer, iyi-kötü, doğru-yanlış, günah-sevap bağlamında uygun biçimde anlaşılması ve çocuklara anlatılması. Dünya hayatının hedefinin ve ölüm sonrası hayatın gerçekliğinin ve anlamının aktarılması.

Etkili liderlik açısından; ebeveynin çocuklar nazarında lider olarak görülmesi. Açık ve etkili iletişim kurabilen ebeveyn olunması. Organizasyon, zaman ve vazife tanzimi açısından başarılı olunması -örneğin saatlerce bir kanaldan diğerine geçilerek televizyon karşısında vakit geçirilmemesi. Problem çözümünde role dayalı oyunlarla ve örneklerle eğitim verilmesi. Çocuklara öz saygı gelişimi açısından özel zaman ayrılarak onların hoşlanacakları faaliyetlerde bulunulması.

Düzenli haftalık aile toplantıları ile ailenin yakınlaşma ve istikrar içerisinde organize olmasının sağlanması. Bunun için medya kullanımının toplantı süresince durdurulması. Toplantılar esnasında ortaya çıkacak hatıraların ailenin arasındaki bağların güçlenmesini sağlaması. Bu toplantılarda hafta boyu yapılacak aktivitelerin planlanması. Her gün en az bir öğünün aile üyelerinin birlikte yiyebileceği biçimde zamanlanması. Aile üyelerinin tartışmak istediği her konunun gündeme getirilmesi ve empati, duyarlılık ve olumlu cümleler ile konuşulması. Bir sonraki toplantı gündeminin ve toplantı başlangıcında okunacak dini kaynak ve konuların belirlenmesi, eğlence aktivitelerinin planlanması.

Etkili iletişim açısından, ebeveynler arası ve çocuklarla iletişimde saygı, sevgi ve ilginin aktarılması. Küçük yaştan başlanılarak ebeveynler açısından iletişimde açıklık ve istendiğinde konuşulabilme, fikir paylaşılabılme özelliklerinin edinilmesi. Çocuklarla yaşlarına uygun ve açık uçlu soruları içeren biçimde iletişim kurulması. Televizyon izlerken veya gazete okurken değil, tüm dikkat verilerek muhatabın dinlenilmesi. Olumlu bir dil kullanılarak düşünce ve hislerin paylaşılması.

SONUÇ

Medya, temelde iletişim, eğitim ve eğlence için kullanılır. Aile içi iletişime etkisi açısından kullanıma bağlı olarak olumlu veya olumsuz tesirleri görülebilir. Medya, bireysel olarak tek başına veya aile üyelerinin bir araya gelerek değerlendirebileceği biçimde okunabilir, dinlenebilir, izlenebilir ve kullanılabilir. Belli bir yaştan sonra medya ile ilgili seçimleri yetişkin çocuklar kendileri yapabilir. Ancak o zamana kadar ailede birliktelik sağlanması adına, yetişmekte olan çocukların bireysel tercihleri ebeveyn tarafından biçimlendirilmelidir.

Medyadan doğrular ve güzellikler yayılmalı, yanlışlar ve çirkinlikler uzak tutulmalıdır. Ancak bu noktada evrensel olarak kabul görecekt bazı değerlerin belirlenmesi ve bu doğrultuda izleyici, dinleyici ve okuyucuların talepte bulunması, yayıncıların da bu talepleri değerlendirip içeriklerini ve yayın politikalarını tekrar gözden geçirmeleri gerekir.

Aile bireyleri birbirlerine vakit ayırabilmelidir. Bunun için günlük medya kullanım süreleri kısıtlanmalı ve bir araya gelinecek özel zamanlar belirlenmelidir. Aile içerisinde özellikle çocuklara yönelik fayda sağlamak amacı ile uygulanabilecek bazı temel medya tüketim prensipleri arasında aşağıdakiler sayılabilir:

Medyaya ayrılan süre azaltılmalıdır. Çocuklar medya unsurlarını günde iki saatten fazla kullanmamalıdır. Burada ebeveynlerin çocuklara rol modeli olacağı unutulmamalıdır. Anne baba da medya kullanım süresini azaltılmalıdır. Ortaya çıkan sürelerde okumak, spor, ev dışı etkinlikler, arkadaşlar, yazmak ve ev işlerine yardım gibi uygulamalarla vakit geçirilmelidir.

Programlar dikkatlice seçilmelidir. Örneğin televizyon veya video izlemeden önce, uygunluğunu anlamak için içeriği öğrenilmelidir. Eleştiriler fikir verse de, en doğrusu filmi önce ebeveynin izlemesidir. Önceden bilgi sahibi olarak çocuğun zararlı konuları içeren medya mesajlarına maruz kalması önlenabilir veya sınırlandırılabilir (Gülen, 2003).

Çocuğun izlediği, dinlediği, oynadığı, kullandığı medyayı ebeveynin de birlikte kullanması ve gördüklerini onunla tartışması gerekir. Örneğin film karakterleri ve konuşmaları hakkında konuşulmalıdır. Aile değerleri ile izlenenler arasında hangi açılardan farklılık olduğu belirtilmelidir. Aynı şekilde reklamlar da eleştirel biçimde değerlendirilmelidir. Ebeveynin çocuğu gözleyemeyeceği biçimde televizyon ya da bilgisayar kullanımı engellenmeli, evdeki eşyaların yerleri böyle düzenlenmelidir.

İyi birer rol modeli olunmalıdır. Bu açıdan ebeveynin kendi medya kullanımlarını disipline etmesi gerekir. Takip edilecek, izlenecek içerikler dikkatle seçilmeli ve ayrılan süre bitince medyadan uzaklaşıp başka bir uğraşa geçilmelidir.

KAYNAKLAR

- Akarsu, Bedia. "Töre, Ahlak, Etik", Cumhuriyet Gazetesi. 26.07.1997.
- Arslan, H. (2012). "Çocuklar İçin Sanal Tehdit Kapıda", semerkandaile.com/Detay.aspx?YaziID=1451&Sayi=63, Erişim:26.06.12
- Erdoğan, A. (2005). "Medyanın ergenlik çağındaki gençler üzerindeki etkileri", aile.org/index.php?bolum_yazi=751, Erişim:26.06.12
- Gülen, M. F. (2003). Çekirdekten Çınara: Bir başka açıdan aile eğitimi. Nil Yayınları: İstanbul, s.156
- Islam, M. K. ve Islam, R. (2011), Strengthening Muslim family institution: a management perspective. Pertanika Journal of Social Science & Humanities, 19 (1). s. 81-98.
- Pehlivan, İ. (1998). Yönetmelik Mesleki ve Örgütsel Etik. PEGEM Yayınları: Ankara.
- Pehlivan, İ. ve Aydın, E. (2000). Polis Meslek Etiği, Eğitim Daire Başkanlığı Ders Notları: Ankara.
- RTÜK, (2005). "RTÜK Başkanı Karaca", rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=82f33de9-3084-42fd-9b7e-b7b76b2a2871, Erişim:26.06.12
- Saygılı, S. (2000). "Yıkılan Aile Müessesemiz", Beyan Dergisi, Mart 2000, <http://enfal.de/ev09.htm>, Erişim:26.06.12
- TBMM, (2005). "TBMM Dilekçe Komisyonu Genel Kurulu Kararı 14", tbmm.gov.tr/komisyon/dilekce/belge/kararlar/karar14.pdf, Erişim:26.06.12
- Tingöy, Ö. (2009). Bilişim Çağında Etik, Avcıol Basım Yayın, İstanbul, s.36
- Uzun, R. (2007). İletişim Etiği: Sorunlar ve sorumluluklar, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara
- Yalsızuçanlar, S. (2008). "Medya ve ahlak", sadikyalsizucanlar.net/elestiriler/medya-ve-ahlak.html, Erişim:27.06.12
- Yıldız, R. (2011). "Aile ve medya", ozgundurus.com/Yazar/Ramazan-Yildiz/Aile-ve-medya.php, Erişim:26.06.12

Özgeçmiş / Bio

Prof. Dr. Özhan Tıngöy

1964'de İstanbul'da doğdu. 1986'da Marmara Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünü bitirdi. 1989'da Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. 1994'de Üretim Yönetimi ve Pazarlama bölümünde doktora tezini sundu. 2004'te uygulamalı iletişim Doçenti, 2009'da Bilişim dalında Profesör olmuştur. 1992'den bu yana Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde akademik çalışmalarını sürdürmektedir. Akademik ilgi alanları arasında şunlar yer alır: Bilişim etiği, bilişim toplumu, çoklu ortam ve yeni medya.

He was born in Istanbul in 1964. He graduated from Marmara University Economics and Administrative Sciences, Economics Department in 1986. He has Master's degree at the Department of Labour Economics and Industrial Relations in 1989. In 1994 he presented his doctoral thesis in Production Management and Marketing Department. In 2004 he became Associate Professor of Communication. In 2009 he became full professor on Informatics. Since 1992, he continues his academic studies at Marmara University Faculty of Communication. His academic interests include: Information ethics, information society, multimedia and new media.

Yrd. Doç. Dr. Osman Köroğlu (Ph.D.) / Assist. Prof. Dr. Osman Köroğlu (Ph.D.)

1978'de Eskişehir'de doğdu. İlköğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 1995'te Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nü kazandı. 1999'da aynı fakültenin Bilişim Anabilim Dalı'ndan BA, 2002'de MA, 2009'da PhD derecesini aldı. Lisans bitirme tezi "E-ticaret", master tezi "Mobil İletişim, Etkileşimli Yayıncılık ve Türkiye'deki Uygulamalar", doktora teziyse "Mobil İçerik ve Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli" başlığını taşıyordu. Nisan-Ekim 2003 arasında askerliğini NATO bünyesinde Kosova'da tamamladı. 1998-2007 arasında bilişim alanında muhabir, editör ve internet danışmanı olarak çalıştı. 2008'den bu yana Fatih Üniversitesi'nde akademisyendir. Akademik ilgi alanları arasında şunlar yer alır: Yeni iletişim teknoloji ve ortamlarının (yeni medya veya sayısal medyanın) birey ve toplumla ilişkisi, etkisi ve etkileşimi. Medya ve İletişim Çalışmaları.

He was born in Eskişehir, 1978 and completed his primary education there. In 1995, he began his education in Marmara University Faculty of Communication Department of Journalism. 1999 He graduated from Information Specialist Program of the same department. He received his MA (2002) and PhD (2009) degrees from Marmara University Informatics Program. Title of his PhD thesis is "Permission Based Individual Marketing in the Mobile Content, Publishing and Broadcasting". Between April-October 2003, he completed his military service in NATO Kosovo. Between 1998-2007, he worked as a reporter, editor and web consultant in ICT field. Since 2008 he is working as a faculty of Fatih University. His research and education interests include: Relation, effect and interaction of new communication technologies and media (new media or digital media) with the individual and society. Media and Communication Studies.

DÖNÜŞEN MEDYA, AİLEYE OLUMSUZ ETKİLERİ VE BAZI ÇÖZÜM YOLLARI

TRANSFORMING MEDIA, ITS NEGATIVE EFFECTS ON FAMILY AND SOME SOLUTIONS

Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU
Fatih Üniversitesi, İstanbul Meslek Yüksekokulu

236

ÖZET

Medya dönüşmektedir ve bu dönüşüm aileyi de etkilemektedir. Medya dönüşümü, elektronik ortamda çok rahat biçimde gözlenebilmektedir. Bu dönüşüm, bireysel ve geleneklerden uzak yaşamın önem kazanmasına yol açmaktadır. Aile kavramı tabiatı itibariyle gelenekselidir. Burada bir çatışmanın doğduğu ve sürdüğü gözlenmektedir. Medya, en başta iletişim amacıyla kullanılan ortamlar, araçlardır. Geleneksel medyada, iletişim için belli bir sermaye sahipliği ve güç birikimi gerekir. Ancak yeni medyada, elektronik medyada bu durum değişmiştir. Yeni medya içerikleri, neredeyse ücretsiz biçimde üretilip paylaşılabilmektedir. Bu durum da,

ABSTRACT

Media is transforming and this transformation also affects the family. This transformation can be observed very easily in electronic media. This transformation increased the importance of individual life styles and lead to living without traditions. The concept of family is traditional in nature. Here borns a conflict and continues to be observed. The media, at first, are medium(s) and tools used for communication. For communication in the traditional media, there must be accumulation of capital ownership and a certain power. However, this situation changed in the new media or electronic media. New media content can be produced and shared almost for free. This provides effective communication possibilities for individuals

içeriği kaliteli, ikna gücü yüksek ve etkili olan birey veya grupların iletişimde etkin olmalarını sağlamaktadır. Medyanın aileye olumsuz etkileri konusundaki bilimsel çalışmalarda, en çok zararlı içerik ve programlara odaklanılmaktadır. Bu sorunun çözümüne iki açıdan bakılabilir: Medya içeriği üreticileri faydalı içerik ve programları sürdürüp, geliştirerek artırmalıdır. İzlerkile, bireyler ve aile üyeleri açısından ise “bilinçli medya kullanımı”, “medya, veri ve enformasyon okuryazarlığı”, “enformasyon diyeti” ve “eleştirel düşünme” konu ve kavramlarının hazmedilmesiyle yaşanabilir ve sürdürülebilir, çözüm oluşturulabilir. Bu bildiride bu çözümler, konular ve kavramlar tartışılmakta ve açıklanmaktadır.

and groups with quality content, persuasive power and effectiveness. Focus of the scientific studies about negative influence of media on family, is harmful contents and programs. Solution of this problem is regarded in two ways: Producers of media content, must maintain, improve and increase useful content and programs. In terms of audience, individuals and family members, livable and sustainable solution can be created by absorbing the concepts and subjects of “conscious use of media,” “media, data and information literacy”, “information diet” and “critical thinking”. In this paper, these solutions, concepts and subjects are discussed and explained.

GİRİŞ

Aile, toplumun çekirdeğidir (Ağdemir, 1991). Ailenin çekirdeği de bireylerdir. Medyanın aileye olumlu veya olumsuz etkisi, ileride ebeveyn olacak eşlerin her birisinden, yani olgunlaşmış kişiler olan bireylerden başlar. Burada tabii ki, bireylerin yeterli olgunluğa ulaşmadan veya ulaşmadan aileyi kurmuş olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum ailenin ileride yaşayabileceği birçok sorunun da temel kaynağı olacaktır. Bu sorunların kaynağı olarak görülen aile kurumu eleştirilmekte ise de, sorunlar bireyler ile ilgilidir, kurumun kendisinde değildir. Çünkü aile, aynı zamanda ve çok büyük oranda ahlakın temellerini sağlamlaştırır, suç önler, düzeni korur ve uygarlığın sürmesini sağlar (Belligüçük, 2004).

Teknoloji ve bu teknolojinin yaygınlaşmasında katkısı olan medya, bireyin yalnızlaşmasına, akrabalık ilişkilerinin zayıflamasına, ilk başta çekirdek aile denilen sadece ebeveyn ve az sayıda çocuktan oluşan ailelere, en son olarak da artık daha çok görülmeye başlanan çocuksuz ailelere geçişte etkili olmuştur. Geleneksel medya, yeni medyaya dönüşmektedir ve bu dönü-

şüm aileyi de bireysel ve geleneklerden uzak yaşamın önem kazanmasına yol açarak etkilemektedir. Bu dönüşüm elektronik ortamda gözlenebilmektedir. Aile, gelenekselliği içeren bir kavramdır. Burada bir çatışma gözlenir. Medya, en başta iletişim amacı ile kullanılan ortamlar ve araçlardır. Geleneksel medyanın kontrolü, sermaye sahipliği ve güç birikimi ile gerçekleşir. Ancak yeni medya içerikleri, neredeyse ücretsiz üretilip paylaşılabilir. Böylece, içeriği kaliteli, ikna gücü yüksek ve etkili birey veya gruplar iletişimde etkin hâle gelir. Medyanın aileye etkileri konusundaki bilimsel çalışmalarda, en çok zararlı içerik ve programlara odaklanılmaktadır (Oakes, 2009; Paik ve Comstock, 1994). Yaşanabilir ve sürdürülebilir çözüm için, medya içeriği üreticileri, faydalı içerik ve programları sürdürüp, geliştirerek artırmalıdır. İzlerkitle, bireyler ve aile üyeleri açısından ise aşağıda detaylı biçimde incelenecek olan “bilinçli medya kullanımı”, “medya, veri ve enformasyon okuryazarlığı” ile “enformasyon diyeti” konu ve kavramları hazmedilmelidir.

1. MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜ

Tekil olarak kullanıldığında medium olarak yazılan medya, Latince kökenli çoğul bir kelimedir ve iletişim amaçlı verilerin ve enformasyonun aktarılmasında ve depolanmasında kullanılan kanallar ve araçlardır (Online Etymology Dictionary, 2012). Medya kelimesi, genelde kitlesel iletişim ve haber araçları ile eş anlamlı kullanılır. Medyanın temel görevleri arasında bilgilendirme ve eğitime de yer alır ama popüler olarak daha çok eğlendirme amacı ile kullanılır.

Bireyler ve sonrasında da toplumlar tarafından bir iletişim ortamının baskın biçimde kullanımı medyanın etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Tarihçiler yaygın biçimde kullanılan iletişim ortamlarına göre uygarlıkları çağlara ayırmışlardır (McGaughey, 2000). Buna göre ideografların yazı için kullanımı ilk medeniyet seviyesini; yazıda alfabenin kullanımı ikincisini; matbaa üçüncüsünü; elektronik kayıt ve yayınlama dördüncüsünü ve bilgisayara dayalı iletişim ortamları da beşinci medeniyet çağını belirler. Medya, insanların kendileri ve başkaları hakkındaki düşüncelerini ve algılarını etkiler.

Medyanın dönüşümündeki yaşanmakta olan son aşama olması açısından geleneksel ve yeni medya ayrımları önemlidir. Alanla ilgili iletişim fakültelerindeki “yeni medya” bölümleri ve buralarda okutulan dersler de bu dönüşümün bir ispatıdır (Kadir Has Üniversitesi, 2011; Bahçeşehir Üniversitesi, 2012).

Her dönemde geleneksel ve yeni medya birbirinden farklı anlaşılmıştır. Bir zamanlar radyo, ardından televizyon yeni medya olarak görülmekteydi. Günümüzde bunlar kendilerini yeniledikleri oranda yeni medya olarak anılmaktadırlar. Geleneksel medyadan günümüzde anlaşılan daha çok yazılı-basılı gazete, dergi gibi ortamlardır. Özelliklerinin analog teknolojiye ne kadar uzaklaştığına bağlı olarak radyo ve televizyon gibi sesli-görüntülü ortamlar ve genelde internet ve web gibi bir ağ üstünde yer alan ve içeriklerine elektronik bilişim donanımları ile erişilebilen ortamlara da yeni medya adı verilir.

2. MEDYANIN DÖNÜŞÜMÜNÜN AİLE VE TOPLUMA ETKİLERİ

Medya teknolojileri, iletişimi zamanla daha kolaylaştırmıştır. Artık çocukların özellikle yeni medya teknolojilerini okullarında kullanmaları ve bilgi sahibi olmaları teşvik edilmektedir (Fatih Projesi, 2012). İnternet iletişim açısından etkisi en belirgin araçlardandır. E-posta, görüntülü ve sesli sohbet uygulamaları, sosyal ağ ve sosyal medya siteleri insanları bir araya getirerek çevrimiçi topluluklar oluşturur. Ancak bazı açılardan tüm bunların yüz yüze iletişime zarar verir ve sanal kimlik hırsızlığı gibi yeni suçlar doğurur. Tüketim esaslı toplumlarda, medya, ürün ve hizmetlerin reklamlarının dağıtımında kullanılır. Bu açıdan, medya, ister bilerek, isterse fark ettirmeksizin tüketimi teşvik eder.

İçerik, yayın ve programların, faydalı veya zararlı oluşu, farklı toplum, aile, birey, kültür ve dinlerin anlayışları doğrultusunda değişik biçimlerde yorumlanabilir. Bir yerde ve zamanda zararlı görülenler, diğer yer ve zamanda faydalı, hatta vazgeçilmez olabilir. Faydalı içeriklerle ilgili asgari kıstas, bunların, bireyin ve toplumun zihin ve beden gelişimini destekleyici, onu içinde bulunduğu sosyal gruplarda verimli bir insan hâline getirici özellikte oluşlarıdır.

‘Medyadan yansıyan aile’ ve ‘aile algısının medya tarafından biçimlenişi’ de dikkatle ele alınmalıdır. Medya ‘modern aile’, ‘Avrupa ailesi’, ‘dindar aile’, ‘muhafazakâr aile’ gibi farklı başlıklar içerisinde, bu özellikteki aileleri sunar ve bunlara olumlu veya olumsuz atıflar yaparak bireylerin aile algısını biçimlendirir.

Zorunlu temel eğitimlerini tamamlayan milyarlarca insan için medya, hayat boyu eğitimin bilinçli veya bilinçdışı sürdüğü temel ortamlardır. Seçilen mecralar, kişi ve ailelerin medya alışkanlıkları, onların eğitim biçimlerini ve hayat kararlarını belirler. Artık çocuklar uyku dışı günlük zamanlarının çoğu-

nu okulda değil, eğlence amaçlı medya kullanımıyla geçirmektedirler. Bu durum bazı bireylerde bağımlılık seviyesindedir (Heim ve diğerleri, 2007; Kuss ve Griffiths, 2012; Teknoloji Bağımlılığı Kongresi, 2012).

3. MEDYANIN OLUMSUZ ETKİLERİNE KARŞI ÇÖZÜM YOLLARI

Medyanın aileye olan olumsuz etkilerinin temelinde, bireylerin medya bilgilerinin yetersizliği ve eleştirel düşünme becerilerine gereksinimleri yatar. Medya düşmanlığı yerine **bilinçli medya kullanımı**, çözüme giden yolda ilk adımdır. Bunun için anlaşılması ve üstünde çalışılması gereken bazı önemli kavram ve konular aşağıda görülebilir:

Türkiye’de ilköğretim seviyesinde, 2007’den itibaren seçmeli ders olarak verilmeye başlanan **medya okuryazarlığı** (media literacy), farklı biçimlerdeki içeriklere ulaşma, çözümleme, değerlendirme ve üretip, iletme yeteneğidir (RTÜK, 2008). Kaynakları 1930’lara uzanan, ancak 1990’larda uluslararası eğitim gündemine daha geniş biçimde giren medya okuryazarlığı, medya oluşturarak iletme ve iletilen medya unsurlarını alıp çözümleyebilme becerisini içerir. Medya okuryazarlığı ile daha çok medyayı çözümleyebilme becerisi vurgulanır. Çünkü medya yaygındır ve kişi ve toplumlar üzerinde etkindir. Sorun, medya mesajlarının kişi ve toplumlara etkisinin ölçüsü, mesajların algılanma seviyesi, çözümleme veya eleştirel bakışa tâbi tutulup tutulmadığıdır. Medya okuryazarlığındaki amaç; medya mesajlarının eleştirel biçimde, gerçeklik-kurgusalılık ayrımı yapılarak, doğru algılanması, medyanın yönlendirme ve yönetme işlevlerinin fark edilmesi, mesajı gönderenlerin düşünce dayatıp dayatmadıklarının değerlendirilmesidir. Medya okuryazarlığı bilgiyi değerlendirip onu yerinde kullanabilen bireyler olmayı ve yetiştirmeyi hedefler. Bu alanda alınacak bir eğitim, medyayı bilinçli ‘okumaya’, kişinin kendini rahat ifade edebilmesine, toplum hayatına aktif ve yapıcı katılımına katkı sağlar, kişiler medyayı doğru algılar ve zamanla kaliteli iletiler üretebilir. Medya okuryazarlığı eğitimi uzmanlık gerektirir. Bu yüzden bu ders, öncelikle alanla ilgili yeterli bilgiye sahip iletişim fakültesi mezunları, ardından da iletişim fakültelerinde düzenlenecek özel eğitimlerle sertifikalı alması diğer eğitimciler tarafından verilmelidir.

Medya okuryazarlığı eğitiminde, kişilerin medya mesajları ile ilgili şunun gibi soru ve konuların cevaplarını araması istenir: 5n1k (ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, kim), bakış açısı, niyet, kurgu unsurları, çerçeveleme, temsil, medya sahipliği ve gelir modeli. Bireyler böylece eleştirel düşünme araçla-

rına sahip olurlar, pasif tüketici değil, aktif alıcı hâline gelirler. Bu amaçla üstünde durulan konular şunlardır: Üretim (kullanılan teknolojiler, uygulamalar, sektör, yasal düzenlemeler, dağıtım ve yayın, erişim ve katılım), dil (anlam, gelenekler, kurallar, türler, tercihler), temsil (gerçekçilik, doğruyu aktarma, var olma veya olmama, önyargı ve nesnellik, kalıplaşmış yargılar, yorumlar, etkiler), izlerkitle (hedefleme, seslenme biçimi, dağıtım, kullanım ve alışkanlıklar, anlamlandırma, haz, sosyal farklılıklar) (Buckingham, 2007).

İlk olarak 1974 yılında ortaya atılan **veri ve enformasyon okuryazarlığı** ise, eldeki konu veya sorun ile ilgili enformasyon ihtiyacını bilmek, gerekli enformasyonu belirlemek, bulmak, değerlendirmek ve etkili biçimde kullanabilmek yeteneğidir (National Forum on Information Literacy, 2010). Enformasyon çağında ve enformasyon toplumunda yaşayan bireylerin, sosyal hayata aktif katılımları için bu yeteneği geliştirmeleri gerekir. Enformasyon okuryazarlığında ilk adım, söz konusu problemin veya görevin gerektirdiği şeyleri, bu konuda bilinenleri ve bilgiye erişilebilecek kaynakları belirlemektir. Kaynakların ne olduğunun belirlenmesinden sonra, onlara nereden ve nasıl erişilebileceği belirlenir. Ardından ulaşılan kaynaklar ve bilgiler seçilir, çözümlenir ve gereksizler ayıklanır. Bir sonraki adımda ulaşılan bilgiler düzenlenir ve sentezlenir. Ardından ulaşılan sonuç veya çözüm başkalarına aktarılmaya uygun biçime getirilir, yazılır, kaydedilir. Son olarak tüm süreç incelenerek öğrenilenler değerlendirilir (Big6.com, 2012). Bu aşamaları karşılaştığı sorunlara ve ulaşmak istediği bilgilere ilişkin kullanmayı öğrenenlerin, ilerleyen dönemlerde bağımsız öğrenme ve sosyal sorumluluk sahibi bir kişi olma ihtimali de artar (Illinois Mathematics and Science Academy, 2003).

Enformasyona ve verilere 'yiyecek' mantığıyla yaklaşmak gerektiğini ve **enformasyon diyeti** kavramını ilk olarak Kevin Miller (2004) ve ardından da Clay Johnson (2012) söylemiştir. Johnson'ın temel tavsiyesi bir yiyecek aktivisti olan Michael Pollan'ın tavsiyesi ile aynıdır: "Besin olarak adlandırılacak gıdaları yiyin. Fazla yemeyin. Daha çok sebze-meyve yiyin." (Pollan, 2010). Son olarak da Rangaswami, enformasyonun, aslında yiyecek olarak düşünülmesi gerektiğini söylemiştir (2012). Buna göre veriler yiyecek gibidir. İyi bir öğün farklı yiyecek türlerinin mantıklı ölçülerde sunulmasıyla oluşur. Sonuçta şişkinlik değil doyumluk hissedilir. Enformasyonda da kişi, mantıklı ölçülerde ve hangi veriyi hangi sıklıkta hazmettiğini seçerek en iyi öğünü oluşturabilir. Ne yazık ki genelde bunun tersi yapılır ve neredeyse boğulana kadar enformasyon tüketilir. Tıpkı yenilenlere ve miktarlarına dikkat etmek gerektiği gibi, zihne giren enformasyona da dikkat edilmelidir. Tıpkı gıdalar gibi veriler de ne kadar çok aracı tarafından işlenir ve tatlandırıcı kat-

kı maddeleri eklenirse, asıl değerlerinden o kadar yitirirler. Bu durum medya tarafından iletilen mesajlar için de geçerlidir.

Bu bağlamda **eleştirel düşünme becerileri** de değerlendirilmelidir. Eleştirel düşünmenin tarihi Sokrat'a kadar dayanır. Eleştirel düşünme şu üç unsuru içerir (Glaser, 1941): Tavırlarda ve eğilimlerde düşünmeyi esas almak, mantıksallaştırma becerilerine sahip olmak, bu becerileri hayata aktarabilmek. Daha sonra bir dördüncü unsur olarak, "sürekli geliştirme amacıyla, kişinin kendi düşünme biçimi üstüne derin düşünmesi alışkanlığı" da bunlara eklenmiştir (Paul, 1995; Halpern, 2003). Böylece ortaya aşağıda detaylarını açıklayacağımız dört kısımdan oluşan bir çerçeve çıkmıştır (Sweet ve Michaelsen, 2011):

a. *Eleştirel düşünme tavrı*: Halpern'a göre (2003), eleştirel düşünme tavrı, karşılaşılan fikir ve iddiaları derhal oldukları gibi kabullenmek yerine, üstlerinde bilinçli biçimde düşünme alışkanlığıdır. Bu tavır, eleştirel düşünmenin temelidir ve karmaşık bir göreve başlama ve sürdürme isteği ile planlar yaparak, düşünmeden anlık isteklere bağlı yapılan eylemleri bastırmayı, esnek ve açık zihinli kalmayı, verimsiz stratejileri terk etmeyi ve uzlaşma arama veya feragat etme gibi sosyal gerçeklerin farkında olarak düşünceleri eylemlere dönüştürebilmeyi içerir. Bu özelliklere sahip bireyler, diğer düşünme becerilerini de edinmeye hazır hâle gelirler. Bireyler, medya mesajlarını bu tavır çerçevesinde ele alabilmelidir ki, bazı gerçeklerin belki de ancak 'onda birinin' kendilerine aktarıldığını farkedebilsinler.

b. *Belirli eleştirel düşünme becerilerini kullanabilme yeteneği*: Eleştirel düşünme bir şemsiye kavramdır ve hayat boyu geliştirilen birçok beceriyi içerir. Eleştirel düşünen bir kişi, can alıcı sorular ve problem kaynakları bulabilir, bunları açık ve kesin biçimde ifade edebilir, uygun enformasyonu toplayıp değerlendirebilir ve bunların ardından soyut fikirleri, bu enformasyonları yorumlayabilmek ve mantıklı sonuçlara ulaşabilmek için kullanabilir (Paul ve Elder, 2008). Eleştirel düşünen kişi, elde ettiği bu sonuçları uygun kıstaslara göre deneyerek, açık bir zihinle, alternatif düşünce biçimlerine uygun değerlendirir, varsayımların, bunların etkilerinin ve sonuçlarının farkına varır ve başkaları ile etkili biçimde iletişim kurar. Halpern'e göre (2003), eleştirel düşünme şunları içerir: tümdengelim çıkarım, argüman veya tartışma analizi, hipotez testleri, olasılığı anlama, karar verme, problem çözme ve yaratıcı düşünce. Eleştirel düşünme becerilerinin öğrenilmesinin tek başına bu hedefi taşıyan eğitim prog-

ramları yerine, belirli disiplin ve derslerle ilişkilendirilerek yapıldıklarında daha başarılı oldukları da bilinmektedir (Abrami ve diğerleri, 2008). Medya okuryazarlığı dersleri aynı zamanda bu bağlamda da değerlendirilebilir.

- c. *Bu becerilerin yeni bağlamlarda uygulanabilmesi yeteneği*: Bu yeteneğe bilişsel psikoloji alanında aktarım adı verilir. Bireyin karşısına çıkan duruma uygun düşünme becerisini, o durumla ilgili bazı ipuçlarından yola çıkıp fark ederek kullanabilmesi kastedilir.
- d. *Kişinin kendi düşünme becerisi üstüne düşünme alışkanlığı*: Başarılı eleştirel düşünen kişiler, yanılma riskini göğüsleyebilecek kadar cesaretli, hatalarından ve başarısız çözümlerden öğrenebilecek kadar bilgedirler (Nelson, 2005, s.XIV). Bunun kavram karşılığı üstbiliştir. Aile içinde gerçekleştirilen tüm faaliyetlerde, özellikle medya kullanımı esnasında, bireylerin kendi düşünceleri üstünde düşünebilmelerini sağlayacak sorular sorulabilmelidir. Bu konularda aile üyeleri fikir alışverişinde bulunabilmelidir. Şu gibi sorular faydalı olabilir: Bu medya içeriğine neden böyle tepki gösteriyoruz? Neden bizi üzüyor/sevindiriyor/korkutuyor/hoşumuza gitmiyor/hoşumuza gitmiyor? Programı/içeriği hazırlayanların bizi böyle hissettirmekteki/düşündürmekteki hedefi nedir?

SONUÇ

Medyanın aileye olumsuz etkilerinde, zararlı içerik ve programlardan ziyade, bireylerin tercihlerine odaklanılmalıdır. Elbette medya içeriği üreticileri, faydalı içerik ve programları sürdürüp, geliştirerek artırmalıdır. Zararlı içerikler, sadece özellikle onları seçenlere sunulmalıdır. Ancak izlerkitle, bireyler ve aile üyeleri açısından **bilinçli medya kullanımı, medya, veri ve enformasyon okuryazarlığı, enformasyon diyeti ve eleştirel düşünme** konu ve kavramlarının hazmı, daha öncelikli ve gereklidir. Bunlar gerçekleşmedikçe, yaşanabilir ve sürdürülebilir çözümler bulmak zordur.

Ana metinde ayrıntılarından bahsettiğimiz yukarıdaki kavram ve konularda, kamu kurumları, vakıf ve dernekler çeşitli çalışmalar yürütebilir, girişimleri hayata geçirebilirler. Ancak odak, ya temel eğitim seviyesinde alınabilecek seçmeli derslerle veya ailenin temellerinin atıldığı ilk zamanlarda 'aile okulu' başlığında, eşler tarafından alınabilecek temel eğitimlerle, potansiyel ebeveynlerin bazı hayat pratiklerini baştan uygulamaları olmalıdır. Böylece bilinçli ebeveynler, ailelerinde bu prensipleri yaşayarak bilinçli nesiller yetiştirebilir.

rebilirler. Burada, evlenmeyi düşünenlerin zorunlu sertifika programlarına katılmaları da düşünülebilir.

Bazı ufak pratiklerin ailede yaşanması faydalı olabilir. Televizyon izlemek yerine her akşam yarım saat birlikte kitap okumak yaygınlaştırılmalıdır. Medya içeriklerini ebeveynler seçmelidir. İrfana faydalı unsur yoksa televizyon ve internet kullanımı, okumayı bile köreltebilir. Okurken bireyin dili zenginleşir, dil zenginleşince daha gelişmiş biçimde düşünüp sorunları çözebilir. Televizyon izlerken ve internet kullanırken bilinçsiz olunursa dil, dolayısıyla düşünce zarar görür. Bu yüzden medya kullanımının çerçevesi, zamanı ve yeri çizilmeli, zaman planlaması ile gün verimli kullanılmalıdır. Günde dört saatin üstünde eğlence amaçlı medya kullanılmamalıdır. Buna süreye tüm basılı, görsel ve işitsel, elektronik medya kullanımı dâhildir.

Aşırı ve gereksiz enformasyon tüketiminden kaçınılması için, bireyler ana bilgilenme sahalarını belirlemeli ve bunlar beşi aşmamalıdır. Ardından bu sahalar dışındaki enformasyon konuları filtrelenmeli ve çok gerekmedikçe ilgilenilmemelidir. Bazı içerikler doğası gereği zararlıdır ve değiştirilemez. Ancak bazıları bir rehber eşliğinde izlenip okunup, dinlenip, kullanıldıklarında faydalı hâle getirilebilirler. Önemli olan bireyin medya kullanımında iradesini koruyabilmesi ve kendini disipline edebilmesidir.

KAYNAKLAR

- Abrami, P.C., Bernard, R. M., Borokhovski. E., Wadem, A., Surkes, M. A., Tamim R, Zhang, D. (2008). Instructional interventions affecting critical thinking skills and dispositions: A stage 1 meta-analysts. Review of Educational Research, 78:4, s.1102-1134.
- Ağdemir, S., (1991). Aile ve Eğitim, Aile ve Toplum, 1:1:5-9
- Bahçeşehir Üniversitesi (2012). "Yeni Medya", bahcesehir.edu.tr/akademik/yenimedya, Erişim:11.06.12
- Big6.com, (2012). "Big6 Skills Overview", big6.com/pages/about/big6-skills-overview.php, Erişim:20.06.12
- Belligüçük, Fatma Özdoğan (2004). "Medyanın Aile Kurumu Açısından Eleştirel Okuması", Aile ve Toplum, 6:7, s.84
- Buckingham, D. (2007). Media education: literacy, learning and contemporary culture. Cambridge: Polity Press
- Fatih Projesi, (2012). "Proje Hakkında", fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6, Erişim:11.06.12
- Glaser, E. M. (1941). An experiment in the development of critical thinking. New York, NY: Teachers College, Columbia University
- Halpern, D.F. (2003). Thought and knowledge: An introduction to critical thinking (4th ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum
- Heim J., Brandtzaeg P.B., Kaare B.H., Endestad T. ve Torgersen L. (2007) Children's usage of media technologies and psychosocial factors. New Media & Society 9(3): 425-454
- Illinois Mathematics and Science Academy, (2003). "ALA / ISLMA Information Literacy Standards for Student Learning", 21cif.com/resources/materials/survey/standards/alastandards.htm, Erişim:20.06.12
- Johnson, C. (2012). The Information Diet: A Case for Conscious Consumption. O'Reilly Media, PDF edition
- Kadir Has Üniversitesi, (2011). "Bölüm Hakkında", iletisim.khas.edu.tr/yeni-medya/boeluem-hakkinda-4.html, Erişim: 11.06.12
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D. (2012). Online gaming addiction in children and adolescents: A review of empirical research. Journal of Behavioral Addictions, 1, 3-22.

- McGaughey, W. (2000). Five Epochs of Civilization: World History as Emerging in Five Civilizations, Minneapolis, Thistlerose Publications
- Miller, K.A. (2004). Surviving Information Overload, Grand Rapids, MI:Zondervan
- National Forum on Information Literacy. (2010). "What is NFIL?", infolit.org/about-the-national-forum/what-is-the-nfil, Erişim: 20.06.12
- Nelson, J. (2005). Cultivating judgment: A sourcebook for teaching critical thinking. Stillwater, OK: New Forums Press.
- Oakes, M. (2009) "The Effect of Media on Children: A Methodological Assessment From a Social Epidemiologist", American Behavioral Scientist, April 2009, 52:1136-1151
- Online Etymology Dictionary, (2012). "Media" dictionary.reference.com/browse/media, Erişim: 11.06.12
- Paik, H. ve Comstock, G. (1994) "The Effects of Television Violence on Antisocial Behavior: A Meta-Analysis¹" Communication Research, August 1994, 21:516-546
- Paul, R. (1995). Critical thinking: How to prepare students for a rapidly changing world. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking.
- Paul, R., Elder, L. (2008). The miniature guide to critical thinking: Concepts and tools. Tomales, CA: Foundation for Critical Thinking Press
- Pollan, M. (2010). "Diet secrets from Michael Pollan (and your great-grandma)", michaelpollan.com/reviews/how-to-eat, Erişim:22.06.12
- Rangaswami, JP (2012). "JP Rangaswami: Information is food", ted.com/talks/jp_rangaswami_information_is_food.html, Erişim:22.06.12
- RTÜK, (2008). "Medya Okuryazarlığı Nedir?", medyaokuryazarligi.org.tr/nedir.html, Erişim:20.06.12
- Sweet, M., Michaelsen, LK (Eds.).(2011) Team-based learning in the social sciences and humanities. Sterling, VA: Stylus Publishing
- Teknoloji Bağımlılığı Kongresi, (2012). "Amaç ve Gerekçe", teknolojibagimlilikikongresi.org, Erişim: 29.06.12

ÖZGEÇMİŞ / BIO

Yrd. Doç. Dr. Osman Köroğlu (Ph.D.) / Assist. Prof. Dr. Osman Köroğlu (Ph.D.)

1978'de Eskişehir'de doğdu. İlköğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 1995'te Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünü kazandı. 1999'da aynı fakültenin Bilişim Anabilim Dalından BA, 2002'de MA, 2009'da PhD derecesini aldı. Lisans bitirme tezi "E-ticaret", master tezi "Mobil İletişim, Etkileşimli Yayıncılık ve Türkiye'deki Uygulamalar", doktora teziyse "Mobil İçerik ve Yayıncılıkta İzne Bağlı Bireysel Pazarlama Modeli" başlığını taşıyordu. Nisan-Ekim 2003 arasında askerliğini NATO bünyesinde Kosova'da tamamladı. 1998-2007 arasında bilişim alanında muhabir, editör ve internet danışmanı olarak çalıştı. 2008'den bu yana Fatih Üniversitesi'nde akademisyendir. Akademik ilgi alanları arasında şunlar yer alır: Yeni iletişim teknoloji ve ortamlarının (yeni medya veya sayısal medyanın) birey ve toplumla ilişkisi, etkisi ve etkileşimi. Medya ve İletişim Çalışmaları.

He was born in Eskişehir/Turkey, in 1978 and completed his primary education there. In 1995, he began his education in Marmara University Faculty of Communication Department of Journalism. 1999 He graduated from Information Specialist Program of the same department. He received his MA (2002) and PhD (2009) degrees from Marmara University Informatics Program. Title of his PhD thesis is "Permission Based Individual Marketing in the Mobile Content, Publishing and Broadcasting". Between April-October 2003, he completed his military service in NATO Kosovo. Between 1998-2007, he worked as a reporter, editor and web consultant in ICT field. Since 2008 he is working as a faculty of Fatih University. His research and education interests include: Relation, effect and interaction of new communication technologies and media (new media or digital media) with the individual and society. Media and Communication Studies.

“MEDYANIN AİLE VE TOLUM YAŞAMI ÜZERİNE ETKİSİ”

“LIFE ON THE EFFECT OF MEDIA IN FAMILY AND TOLU”

Yrd. Doç. Dr. Ali KORKMAZ

Yazar Ünvan Metni Gelecek

TR ÖZET METİN GELECEK!

ENG ÖZET METİN GELECEK!

MAKALE METNİ GELECEK

ULUSLARARASI AİLE KONFERANSI 11-13 TEMMUZ 2012 / SARAYBOSNA / BOSNA-HERSEK

MÜZAKERE METNİ GELECEK!

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

İKİNCİ OTURUM
SECOND SESSION

12 TEMMUZ/JULY 2012

II. BÖLÜM: AİLE HEKİMLİĞİ

SESSION II: FAMILY MEDICINE

BAŞKAN / HEAD

Prof. Dr. M. Fatih Avşar

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Filiz Yavuz Avşar

"Nüfus Politikaları ve Aile"

Dr. Rabiye Baballıoğlu

"Yardımla Üreme Teknikleri- Tüp Bebek ve Aileye Etkileri"

Dr. Ayşe Güney

"Türkiye'de Aile Sağlığı Konusunda Yapılan Düzenlemeler"

Yrd. Doç. Dr. Hafız Bek

"Aile Üzerinden Hayata Saygı ve Bu Bağlamda Kürtaj Meselesi"

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ekşi

"Aile Üzerinden Hayata Saygı ve Bu Bağlamda Kürtaj Meselesi"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. İbrahim Balcıoğlu

Doç. Dr. Ali Akben

Dr. Osman Özcan

Prof. Dr. Saffet Sancaklı

Doç. Dr. Abdullah Emin Çimen

NÜFUS POLİTİKALARINDA AİLENİN YERİ

POPULATION POLICIES OF THE FAMILY

Prof. Dr. Ayşe Filiz AVŞAR

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı Başkanı

TR ÖZET METİN GELECEK

TR ÖZET METİN GELECEK

GİRİŞ

Etimolojik olarak ailenin anlamı (Arapçadan alınma bir kelime), karşılıklı olarak birbirine muhtaç olan ve güvenen demektir. Ayrıca, birini çekince diğerinin ayakta duramadığı destek sistemi anlamını da taşır. Dolayısı ile heriki anlamda da karşılıklı destek sistemi anlamını taşıyan aile, bir çift ayakkabıya benzetilir: Tek başına işe yaramayan, sağın sol ayakkabı yerine geçemediği bir çift, birbiri ile birlikte anlam ve fonksiyon kazanan bir beraberlik. Ayrıca suyu oluşturan hidrojen ve oksijen molekülleri de aile için bir simge sayılabilir. Ayrı ayrı iken biri yanıcı, değeri yakıcı olan iki molekül biraraya gelince su gibi değerli ve hayat için gerekli en temel maddelerden biri hâline gelir. Dolayısı ile ailenin yokluğunda nesil devamı yani insanlığın devamı da olmayacaktır, yokolup gidecektir. Diğer bir ifade ile de bir vücutta kalp neyse, toplumun, insanlığın devamı içinde aile odur.

Kadın ve erkekten birinin aradan çekilmesi ile aile çöker. Aslında bu olay bir devletin, milletin, ümmetin varlığı için bir son sayılır. Güçlü devlet, millet ve

ümmetin varlığı, güçlü aileye bağlıdır. Yani devletler varlıklarını sürdürmek için kendi aile sistemlerini güçlendirmek zorundadırlar.

Bunun diğer anlamı, devletlerin varlıklarını devam ettirmeleri için aileyi güçlendirecek nüfus politikaları üretmelerinin ve uygulamalarının şart olduğudur.

Aile olmanın iki amacı vardır:

1- Hayatı paylaşmak

2- Çoğalmak.

Hadis-i Şerif’de (İbn-i Ma’ce) “Ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim” deniyor.

Dünyanın en büyük politik gücü, o ülkenin, toplumun, milletin ya da ümmetin nüfusedir. Bunu en iyi anlamış olan topluluk Yahudiler, bunu en büyük güç olarak kullanan millet Çinlilerdir. Bu gücün farkına Batı dünyası varmış ancak tedbir almakta geç kaldığını anlamış, bu yüzden 3. Dünya ülkelerinden göç alarak ve aldıkları nüfusu kendi milli ve kültürel değerleri içinde eriterek yeni bir dinamik güç yapma uğraşı içine girmişlerdir. Fakir olmalarına rağmen Bangladeş, Pakistan; nispeten daha iyi durumda olan Hindistan, Malezya, Endonezya’da bunun idraki içindedirler.

Dünyada Aile Planlaması adı altında yapılan ve plan değil SINIRLAMA olan sistemi uygulamayan ülke İsrail’dir. Dünyada yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip, buna rağmen dünyanın en organize sistemini kurmuş topluluk olan Yahudiler, nüfus orantılı olarak, dünyada en fazla sayıda tüp bebek merkezi olan devlete sahiptirler. İsrail üzerinden konuyu anlatmamın sebebi, nüfusun önemine vurgu yapmaktır. Bu konu üzerinde çok sayıda ülke ciddi olarak politika üretmekle uğraşmaktadır.

Müslüman nüfusla ilgili olarak ciddi bir politika üreten kuruluşlara ihtiyaç olduğu bilinmelidir. Özellikle de bu toplantının yapıldığı Bosna Hersek gibi Avrupa’nın ortasında bulunan bir Müslüman ülke, adeta çıban gibi kabul edilmiş ve “varlığı kabul edilemez” olarak sayıldığı için de burada 1990’ların başında yapılan soykırıma uzun süre seyirci kalınmıştır. Bosna gibi az nüfuslu Müslüman ülkeler güçlü olmak istiyorlarsa nüfuslarını korumalı, artırmalı, eğitimi ve kalifiye hâle getirmeli ve bunun için de aileyi güçlendirmelidirler.

Diğer bir örnek ülke Kazakistan’dır. Kazakistan, ülke adı ile kıyaslandığında kendi soydaşlarının en düşük oranda olduğu ülkelerden biridir. Glasnost-Perestroika (1990’lar) sonrası bunun en hızlı farkına vararak politika geliştiren

ren ülkesi de Kazakistan olmuştur. Yüzde 30-35 olan Kazak nüfusu, bu politikalar ile % 50'lere çıkarılmaya çalışılmış ve başarılı sonuçlar da alınmaya başlanmıştır. Ülkeye dönen her kazak ailesine iş ve ev imkânı sağlanarak bu politika desteklenmektedir.

Burada yapılacak ilk itiraz, her iki ülke örneğinin de güçlü ekonomik yapıya ya da kaynaklara sahip olduklarıdır. Nüfus politikalarının yalnızca ekonomik olarak güçlü ülkelerin yapabileceği bir uygulama olarak açıklanması doğru değildir. Nüfus artışının işsizlik artışına yol açacağı da gerçekçi olmayıp, bilinçli bir nüfus artışı ile birlikte toplumun ihtiyaçları da artacak, yeni istihdam alanları ortaya çıkacaktır.

Nüfus politikaları ve aile konusunda dikkate alınması gereken en önemli noktalardan birisi de iç ve dış GÖÇ meselesidir.

Balkan Harbinin -1912- ve aslında en büyük soykırımlardan biri olan ve bu sene 100. yılını idrak ettiğimiz Balkanlardan Müslüman ve Türk nüfusun göç - sürgün- soykırımı 750.000 can kaybına yol açmış, bu facia, Avrupa'nın alnına kara bir leke olarak sürülen, unutulmaması gereken "nüfus politikalarının önemini idrak eden Batının" durumunu gösteren önemli bir olgu ve planlı çalışma olarak kayda geçmiştir. Yüz yıl öncesinden bugüne bu oyun oynanmaya devam etmiştir. Bulgaristan'da 1980'lerde *yapılan* Müslüman ve Türk zulmü ve Türkiye'ye göçün adeta teşviki ile bu politika sürdürülmeye devam etmiştir. Bosna savaşı ve Serebrenitza'da 10-11.000 kişinin katli de benzer bir soykırım idi. Bu savaş sonrasında ve sonrasında Bosnalı Müslüman nüfusun buradan göçü ile nüfus azaltılması politikası da aynen uygulandı. Bosna'da bulunan Müslüman nüfus 2.5 milyon iken, dünyadaki toplam Boşnak nüfusun 10 milyon olması da bunun bir göstergesidir ve bu nüfusun çoğunluğu da (6 milyon olduğu belirtiliyor) Türkiye'de yaşamaktadır.

Garip bir çelişki gibi görülmekle beraber, nüfusunu çoğaltamayan gelişmiş bazı Batılı ülkelerin dışarıdan göç alıyor olması bir vakiadır ve bu politikaların bir planlı sonucudur. Kanada, Avustralya, Hollanda, İngiltere, İskandinav ülkeleri ve hatta hiç istemiyor gibi görünse de Almanya ve Fransa da göç alan ülkelerdendir. Aradaki fark şudur ki; kalifiye ve genç eleman olarak göç almayı prensip olarak kabul eden bu ülkelerin amacı, hem iş gücü sağlamak, hem de nüfusun dinamizmini artırmak olmuştur. Müslüman ve Doğu kültürünü özümsemiş toplulukların AİLE yapılarının özelliğini bilen Batılı ve göç alan bu ülkeler, yeni nesillerinin bu kavramları öğrenmesi, uygulaması, hatta bu toplulukların mensupları ile evliliklerin teşvik edilerek, güçlü yeni bir toplum dinamiği oluşturma istekleri içindedirler. Nüfus yoğunluğu göç alan

ülkelerin lehinde olduğu için, bu yeni dinamik göçmen topluluk elemanları, kendi öz kültürlerini genellikle devam ettirememekte ve o ülkenin kültürü içinde eriyip gitmektedir (entegrasyon adı altında). Ayrıca dış göçün, göçe uğramış aileler üzerine etkisi farklı olmakta ve şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır.

- 1-Kopmuş aile bağları
- 2-Bozulmuş öz kültürel yapı
- 3-Yeni bir topluma-kültüre uyum güçlükleri,
- 4- Her iki ülkede kalmış, parçalanmış aileler
- 5- İçki, kumar, uyuşturucu kullanımında ve psikolojik rahatsızlık oranında artış.

DİŞ GÖÇÜN etkileri hem göçe uğrayan, hem de göç alan toplumlar açısından ayrı ayrı olurken, İÇ GÖÇÜN etkileri de daha farklı olumsuzluklar sergilemektedir. Göç eden ailelerde geleneklerin kaybedilmesi, şehir ve köy-kasaba gelenekleri arasında sıkışmak ve kararsız kalınması, her iki kültür arasında yanlış algıların gelişmesi sonrasında öfkeli, huzursuz bir neslin ortaya çıkması, kozmopolitleşme, eğitim seviyesinde olumsuz sonuçlar, işsizlik, geçim sıkıntısı, ailelerde boşanmaların artışı, daha az çocuklu ve huzursuz ailelerin ortaya çıkması sonuçları meydana gelmiştir. Daha az çocuklu aileler ile nüfus dinamikleri de değişmektedir.

Yapılan araştırmalarda ve istatistiklerde aile ilişkilerinin en belirgin unsuru ve temel yapısı ÇOCUK olarak tespit edilmiştir. Çocuk, aile devamlılığının koruyucu unsuru olarak kabul edilmektedir. Kadın ve erkek ayrı ayrı yapılan sorgulamalarda %57'şer oranında çocuk varlığının boşanmayı engelleyici olduğu belirtilmiştir. Bu önemli noktaya rağmen dünyada ve ülkemizde boşanma sayısı hızla artış kaydetmektedir. Çocuksuz ya da az çocuklu ailelerde boşanmanın daha kolay olduğu, çocuk sayısı arttıkça bu kararın daha zor verildiği görülmektedir. Bu konuda bazı rakamlar şöyledir: Türkiye'de 1993'den günümüze boşanmalarda % 80.7 oranında artış olmuştur. Bunların %57'si ilk bir yıl içinde meydana çıkmıştır. Kazakistan'da 1989-1994 arasında evlilik %10'dan % 7'ye düşmüş. Tataristan'da boşanma 1988'de %2.7 iken, 1995'de %3.9 olarak artmış. Kırgızistan'da 1990'da %13 olan boşanma oranı, 2002'de %33'e çıkmış. Azerbaycan'da ise 2002'de 5388 olan boşanma sayısı, 2005'de 8900 e çıkmış.

Yıllar içinde göç ve etkileşimler sonucu olarak evlilik dışı ilişki ve evlilik dışı doğum sayısında da artış ortaya çıkıyor. Bunlar erken yaşta ilişkinin başlaması, medyanın baskın etkisi, batı toplumlarına özenme, kültürel ve dini bağların gevşemesi sonucu olarak artıyor. Müslüman toplum olarak Kazakistan ve

Azerbaycan’da 1980 ve 2003 dönemlerinde bu rakamlar sırası ile % 10.3 ve % 12.8 den % 22 ve % 25.4 gibi 2-2.5 katına çıkmış.

İç ve dış göç ile ayrıca yabancı (farklı din ve kültürden) kadın ya da erkek ile evlenme, doğan çocuklarda milliyet ve inanç kavramlarını seçme ile ilgili kararsızlık, farklı milliyet ve inançların kültürel etkilerindeki çelişkileri yaşama, yaşlı kadın ya da erkekle evlenerek üreme ile ilgili problemlerin yaşanması sözkonusu olabilmektedir.

Nüfus sayısındaki düşüşün diğer bir sebebi olarak ileri sürülen ekonomik yetersizlik ne kadar gerçekçidir?

“Allah (c.c.) bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.” Bakara, 2/286

Gelişmekte olan ülkelerin gençleri ile yaptığım ve Türk Yurdu dergisinde yayımlanan röportajımdaki görüşmelerde (Romanya, Kırım, Batı Trakya, Gagavuzya, Türk Cumhuriyetleri, Kosova, Makedonya, Avrupa Türkleri, Kuzey Türkistan gençleri...) en fazla iki çocuk istediklerini, ekonomik sıkıntıları olduğu için daha fazlasına bakacak durumları olmadığını, işsizliğin yaygın olduğunu, fazla çocuğun bu sıkıntıları daha da artıracığını öne sürmüşlerdir.

Çocuk sahibi olmak Allah (c.c.)’ın iradesindedir. Onların rızkı Allah’ın koruması altındadır. Bize düşen, çoğalmayı istemek ve rızkı aramak için elden gelen gayreti göstermektir. Ne yazık ki boşanmalarda öne sürülen ilk neden “geçim sıkıntısı içine düşmek” olarak gösterilmektedir.

Yapılan istatistik çalışmalarında bu ekonomik yetersizlik doğrulanmamaktadır. Türkiye’de 1960’dan sonra nüfus artış hızı çok azalmıştır. 1955-1960 yılları arasında binde 25 olan artış hızı, 2008’de binde 8-10 arasına düşmüştür. Bu azalışta, kadının iş hayatına atılması ve çocuk bakım sıkıntısı dolayısı ile daha az doğurmaya başladıkları belirtilmektedir. Ancak bu da doğru olmayıp, 1988-2008 arası 20 yıllık dönemde iş gücündeki kadının oranı %30-35 arasında sabit kalmıştır. Erkeklerin çalışma hayatındaki yeri ise % 81.2’den % 70.1’e gerilemiştir. Bunun anlamı, kadının çalışıyor olması değil, erkeğin ekonomik olarak katkısının azalması, sorumluluk almaktan kaçınması ve az çocuk isteği olmasıdır. Ayrıca 1970’lerde kişi başına düşen millî gelir 1000 dolar civarında iken, 2008’de 13-14.000 dolara çıkmıştır. Buna mukabil nüfus artış hızı 2.1’e düşmüştür. Ekonomik yetersizlik ve pahalılık gerekçesinin kaynağı, Batının tüketimi teşvik eden politikasının etkisi, ana-babaların sorumluluk bilincinin azalması-azaltılmasıdır.

Türkiye'nin 2009 yılında doğurganlık çağındaki nüfus rakamları her bir 5 yaş aralığında ve 20-40 yaş arasında, kadın ve erkeklerde benzer olarak, 2.5-3 milyon civarındadır. 2000 yılındaki veriler de benzer çıkmıştır. Yani ortalama 10-15 milyon kadın ve aynı sayıda erkek, ideal doğurganlık yaşındadır. Bu rakamlar gelişmiş ve nüfusu yaşlanmaya başlamış Avrupa için bir tehlike olarak görülmektedir.

Doğurganlığı olumsuz olarak etkileyen faktörlerden biri, ilk evlilik yaşının artmasıdır. 1935'de kadında evlilik yaşı 18, erkekte 23; 2008'de kadında 24, erkekte 27 olmuştur. İkinci factor, gebeliği önleyici tedbirlerde artış olmasıdır. 1978'de yöntem kullanmayan çift oranı %62 iken, 2008'de %27'ye düşmüştür. Tüp ligasyonu ise % 0.5'den % 8'e çıkmıştır.

AİLE PLANLAMASI UYGULAMALARI

Avrupa'da sanayi devrimi ile birlikte şehir nüfusunda da artış olmuş, aile planlaması gündeme gelmiştir. Aile planlaması, öncelikle şehirlerde uygulanmış, ancak bu uygulama gerçek anlamda devletin istediği kesime değil, toplumun daha eğitimli kesimlerinde uygulanmış. Ülkemizde de benzer uygulama yapılmıştır. Bu uygulama ile ideal olarak bahsedilen, ekonomi ve nüfus açısından toplumun yapısını göstermesi istenen FİÇİ benzeri yapı değil, en tehlikeli toplum yapısı grafiği olan piramit şeklindeki yapı ortaya çıkmıştır. Bir süre sonra eğitimli, topluma yön verecek insan tabakası azaldığı için (piramidin en tepe noktasındaki küçük kesit) ortaya çıkan tablo, başta İngiltere olmak üzere, sanayileşmeye başlamış yönetimleri tedbir almaya yönlendirmiştir. Batı, sonuçları erken farkedip tedbir almak istemiş, ancak toplumun inanç ve kültür alt yapısı farklı olduğu için istediği geri dönüşümü, istediği oranda sağlayamamıştır. Sonuçta da toplum yaşlandığı için, dışarıdan göç almak zorunda kalmıştır.

Ülkemizde 1930'larda başlayan nüfus artışını destekleyen, çocuk sahibi oldukça devletin sağladığı destek politikaları (çocuk parası, vergi indirimi, mecburi hizmet sürelerinin ayarlanması...) sonradan değiştirilmiştir. Aile planlaması adı ile aslında ayarlama değil, toplum yapısını bozan bir kısıtlama içine girilmiştir. Bu politikaların değişmesinde dış destekli vakıfların da rolü olmuş, sözde randomize seçilen bölge-il-kasaba-köylerde bu uygulama yapılarak toplum dinamikleri ile oynanmıştır. Bu sonuçların yorumu DİE-TÜİK istatistiklerinde nüfus azalış ve artışı ve göç alıp veren şehirlerin incelenmesi ile yapılabilir. Geri dönüşü olmayan (mikrocerrahi ile düşük oranda yeni-den açılabilir) tüp ligasyonu oranındaki artış ile de bu yapılan hatalar anlaşılabilir.

labilir(% 0.5 den % 8 e çıkmış). Modern korunma metodlarında tüp ligasyonu yer almamalı ve bu metod ancak sağlık için gebeliğin risk olduğu mecburi durumlarda uygulanmalıdır.

Sezaryan sayısındaki artış da bir başka delil olarak alınabilir (% 5-10'dan % 45-75'lere). Bu tür doğum şekli özellikle özel hastanelerde ve Türkiye'nin Batı bölgelerinde daha yaygın uygulanmaktadır. Bunun anlamı eğitim, kültür, ekonomik seviyesi daha iyi olan kesimlerde sezaryanın özendirilmesi ya da uygulanmasıdır. Sezaryan doğum ile komplikasyon (istenmeyen sonuçlar) oranı yükseldiği için doğum sayısında sınırlama olmaktadır. Bir dönem sezaryan sayısının en fazla 3 olmasının tavsiye edilmesi, kanuni olarak olmasa bile, bu kısıtlamaya bir örnek oluşturur.

Diğer taraftan kürtajın bir aile planlaması metodu olarak kullanılmasının önüne geçilmemiş, kürtaj yaygınlaşmış, diğer modern korunma metodlarının kullanımı düşünülmemiştir. Kürtajın olumsuz etkileri operasyon sırasında rahim delinmesi (perforasyon) uterusun alınmasını gerektirecek ağır kanama ve enfeksiyon oranında artış, tüplerin tıkanmasına yol açabilecek enfeksiyonlar ile infertilitenin ortaya çıkması, rahim içi yapışıklık ve adezyonlar (Aşerman sendromu), rahim ağzı zedelenmelerinde artış... gibi durumlardır. Bu olayların dolaylı yoldan infertiliteye (kısırlık) yol açması da işin dramatik tarafıdır.

RAKAMLARLA NÜFUS DEĞİŞİMLERİ

Ükelerin nüfus değerlendirmeleri yapılırken önemli noktalardan ya da kriterlerden biri de, kırsal ve kentsel nüfusların değerlendirmesidir. Bu değerlendirme ile ekonominin hangi iş koluna dayalı olduğu, eğitimin seviyesi, kültürel durumun ne durumda olduğu gibi çok sayıda konuda da bilgi sahibi olunur. Dolayısı ile ailenin durumu da bu rakamların değerlendirilmesi ile bir ölçüde açıklık kazanabilir.

Bindokuzyüz'lerin başında kurtuluş savaşının hemen arkasından yapılan nüfus sayımları sonuçlarından günümüze doğru yapılan değerlendirmelerde görülmüştür ki, Türkiye'de belediye (şehir) ve köy nüfus oranları giderek şehir nüfus sayısının artışı lehinde ilerlemiş, hatta bu değişim bazı yıllarda kırılma noktası hâlinde hızlı ataklar yapmıştır. Bu rakamlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (2008 verileri) :

1935..Belediye (kent) nüfus oranı..%25.....köy nüfus oranı..%75	
1940.....%26.....%73	
1945.....%27.....%72	
1950.....%27.....%72	
1955.....%32.....%68	
1960.....%36.....%64	
1965.....%40.....%60	
1970.....%47.....%53	
1975.....%51.....%49	
1980.....%57.....%43	
1985.....%62.....%38	
1990.....%67.....%33	
2000.....%79.....%21	
2007.....%83.....%17	

Diğer taraftan yıllık nüfus artış hızı da 1990/ 2000/ 2007/ 2008/ 2009'da sırası ile %17/ 14/ 12/ 11.5/ 11.3 olarak bulunmuş, ayrıca kadın başına doğurganlık hızı da bu yıllarda yine sırası ile 2.9/2/2.1/2.1 olarak tespit edilmiştir. Oysa 1924'de ülkemizde toplam doğurganlık hızı 6 idi. Bu hız, 1933'de teşvik programları ile 7'ye çıkmışken, ülke istiklal savaşından çıkmış, iş imkânı ve alanı yokken, ciddi bir ekonomik sıkıntı içinde, üretim alanı yokken, yıllık doğurganlık rakamı yüksek, ama ekonominin daha iyi olduğu 2000'lerden sonra 1.5-2'lere gerilemiştir. Bu azalmanın başladığı tarih, şehir nüfusunun da çok artmaya başladığı kırılma tarihi olan 1960'lara denk gelmektedir.

En fazla doğurganlık yaş aralığı 20-29 olup (tüm istatistiklerde bu yaş aralığı zirve yapmaktadır), bu durum fizyolojiktir ve doğum yapma-evlenme yaşının ilerlemesi bu fizyolojiye aykırı olup, doğum sayısını azaltır. Evlenme yaşının artışı bu fizyolojiye aykırı olup, yine toplumun nüfus politikalarını olumsuz etkilemiştir.

Nüfus ile ilgili kırılma yılları 1960, 1990, 2000 yıllarına denk gelmektedir. Bu yıllar, iç göçün önce şehirlere, sonra büyük şehirlere, daha sonra ise metropol denen çok büyük şehirlere olan göçün olduğu yıllardır. Tarımda gerekli olan ve çocuk sayısı artırılarak sağlanan iş gücü ihtiyacına, şehirde ailenin

ihtiyaç duymaması, şehir psikolojisi, kaybedilen aile kavramları-değerleri bu sonucu doğuran sebeplerdir.

Bu istatistik rakamların yorumu kısaca şöyle yapılabilir: Yaklaşık 20 yıllık sürede (1990-2010) köy nüfusu toplam nüfusun $\frac{1}{4}$ 'üne düşmüş, şehir nüfusu %75'leri geçmiştir. Yıllık doğurganlık hızı 3'den 2'ye düşmüştür. Bir toplumun nüfusunun sabit kalması için gerekli doğum sayısı yaklaşık 2.5 çocuk/ kadın başı (kadınların yarısının 2, diğer yarısının 3 çocuk doğurması demek) olup, sonuçta nüfusun azalması söz konusu olacaktır.

Şehir nüfusu arttıkça evlenme yaşı yükselmekte, çocuk sayısı azalmakta, boşanma sayısı artmaktadır. Aile olmak yerine birlikte yaşama kavramı, erken cinselliğin başlaması, çocuk doğurmaktan kaçınma, korunma metodlarının daha sık kullanılması ve kürtaj sayısının artışı, sigara-alkol-uyuşturucu kullanımının -depresyonun artışı da gündeme gelmiştir. Şehirlerde hayat daha pahalı ve herşey satın alınarak ihtiyaçlar karşılanır duruma gelmiştir. Ekonomik ihtiyaçlar her iki ebeveenin de çalışmasını ya da aile büyüklerinden destek alınmasını gerektirmektedir. Çocuk bakımı için bir yetişkine ya da bakım için paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Daha az çocuk, daha az masraf, daha az ekonomik sıkıntı demek gibi bir algı yerleşmektedir. Şehirlerde dostluk, akrabalık bağları zayıflamaya başlamıştır. Kültürel değerler yerini küresel değerlere bırakmaya başlamıştır. Çocukların etkilendikleri çevre ise medya ya da kültürsüzlük kültürü olmuştur. Şehirlerdeki sıkıntıların artışı aile içi şiddetin oranını artırmış, boşanmalar kolayca karar bağlanır olmuştur. Zayıf aile bağları, boşanmış aile sayısındaki artış ile nüfus artış hızında düşüş (az doğum, doğurmama, yalnız yaşama), küçük nüfuslu çekirdek aile ya da tek ebeveynli ailelerde artış ortaya çıkmıştır. Sonuç:

Azalan nüfus

Yaşlanan nüfus

Millî kültür ve dinî değerlerinden uzaklaşmaya başlamış nüfus şeklindedir.

Bu göç ile şehir-köy kültürel yapısı arasındaki hızlı atlamadan dolayı iki kültür arasında kararsız kalan zorlanan bir nüfus kesimi, sosyal hayat ile kültürel yapı arasındaki farklılıkların yorumunu iyi yapamayan bir toplum ortaya çıkmıştır. Bunun en temel sebebi, kültürel geçişlerin kademeli olmamasıdır. Olması gereken tedrici geçiş süreçleri, bu farklılıkların ayırd edilip sindirileceği ve doğru yorumlanacağı bir atlama olmalı idi. Yani önce köyden küçük

kasabaya, sonra şehire sonra büyük şehire ve çok büyük şehirlere göç edilmeli ve hızlı atlayışın getirdiği çöküntü ve karışıklığın yaşanmaması sağlanmalı idi. Bu atlayışın sonucunda ayrıca boşanmış, yalnız kalmış, evdeki şiddetten kaçmış sahipsiz aile ve çocuklar için sığınma evleri, çocuk yuvaları, çocuk yetiştirme yurtları gibi yeni kurumlara ihtiyaç duyulmuş ve belediyeler kanuni olarak nüfusu 50.000'i aşan şehirlerde ihtiyaç duyulduğunda, bu gibi kurumların açılmasını kanuna (5393 sayılı belediye kanunu) bağlamıştır. Yani nüfus artınca bu kurumlara ihtiyaç olduğu, düşük nüfuslu yerleşim yerlerinde bu kurumlara ihtiyaç duyulmadığı ya da bu sıkıntıların toplumuzun geleneksel aile yapısı sayesinde çözüldüğü anlaşılabılır. Şehirleşmenin artışı ve bu problemler 1950'den sonra ülkemizin problemi olmuş, sokak çocukları da bu tarihten sonra ülkemizin bir meselesi olarak meydana gelmiştir (dağılmış aile problemi). Bu problem yalnız bizim değil, Avrupa'nın da meselesidir ve sığınma evleri ile ilgili internet siteleri, devlet destekleri, korumu programları yapılmış ve aktif olarak çalışmaya başlamışlardır.

Sonuç: Manevi-dinî-kültürel açıdan eğitilmiş ve kuvvetli toplumlarda bunların görülmesi ya yok, ya da çok azdır. "Kadın ve çocuk Allah'ın (c.c.) verdiği birer emanettir" ve korunup gözetilir. Aile birliği mecburi bir sebep olmadan bozulmaz hatta bozulursa bozulmuş ailenin üyeleri korunur ve yakınları tarafından destek-yardım verilir.

Devletin Aileye Karşı Sorumlulukları:

Erken-vaktinde evlenmeyi destekleme, teşvik, sağlıklı ve kaliteli yaşamayı sağlama ve bunun için gerekli kurumsal desteği vermektir. Mali destek olarak çalışan anneye süt izni, ucuz-ücretsiz kreş temini, bebek bakım evleri, ücretli -yarı ücretli doğum sonrası izinlerin verilmesi, fakir gençler için evliliği destekleme ve mali yardım temini, psikolojik destek ile boşanmaların azaltılması, sosyal tedbirlerin alınması, geniş ailelerin desteklenmesi, problem çözme desteklerinin verilmesidir.

Kadın sığınma evi, çocuk yetiştirme yurdu açmak devletin görevidir ancak bunlar devletin aileyi yetersiz desteklediği ya da görevini yerine getirmediği zamanda ortaya çıkan sonuçları telafi etmesi için gerekli olan bir durumdur. Yani bu kurumlar bir sonuç olarak değerlendirilmelidirler. Bunların açılmasına ihtiyaç olmaması için devlet görevini yapmalı, şehirleşme değil, kırsal kesimde iyi şehir şartları sağlanarak nüfusun burada kalması sağlanmalı, iç göç önlenmelidir. Çalışan ve buyüzden doğurmayan-doğuramayan annelerin ev-ofis sistemi ile çalışması sağlanmalı, evde yapılan işler ile ekonomik

kazancın artırılması ve çocuk bakımının sorun olmaktan çıkarılması sağlanmalı, çocuğun aile ortamında yetişmesi temin edilmelidir.

Sağlıklı ortamda doğum yapılmasının temini, sağlıklı cinsel hayatın korunması için tedbir alınması, çalışan annelerin kariyerlerinin kesintiye uğramadan doğurmasının teşviki (eğitimli annelerin çocuk doğurmasının teşviki), erken yaşta doğum ve evliliğin desteklenmesi, yaşlı bakım evi değil aile içinde bakılan yaşlılar ile onlardan çocuk bakımında da destek alınması, aile içi şiddetin önlenmesinin sağlanması diğer görevlerdir.

Ailenin Devlete Karşı Görevleri:

Erken evlenmenin kabullenilmesi ve uygulamak, doğurganlık döneminde ve yeteri kadar çocuk sahibi olunmasının sağlanması, eğitimli-doğru düşünce yapısına sahip-inançlı-millî kimlikli-çok çocuk yetiştirmek, çocuklara iyi örnek olacak huzurlu bir aile yapısı sergilemek ve bilinçli ana-baba olmak, tek eşliliğin devamı, cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunma, doğru korunma yollarının uygulanması ve kürtajdan kaçınılması, ailenin görevleri arasındadır.

Devletin nüfus dinamikleri aile ile korunur. Aile yapısı her şartta ve zeminde korunmalı ve desteklenmelidir.

Nüfusu devlet korumaz. Aile korur ve artırır.

Dünyada sözü geçen ve varlığı ile dünyaya yön veren bir devlet olunması isteniyorsa kuvvetli, iyi, eğitimli geniş ailelerin varlığı mutlaka sağlanmalı ve bu tip aileler artırılmalıdır.

KAYNAKLAR

- 1- Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı.20-22 Aralık 2008, Kızılcahamam/ Ankara. T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara 2009. Sayfa 118-157
- 2- TNSA 2008 Verileri, Internet
- 3- TUIK Nüfus Bilgileri, 2009
- 4- T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2009. Basım: Ankara 2011

YARDIMLA ÜREME TEKNİKLERİ- TÜP BEBEK VE AİLEYE ETKİLERİ

ASSISTED REPRODUCTION TECHNIQUES-(IN VITRO FERTILIZATION) TUBE BABY AND ITS EFFECTS ON FAMILY

Dr. Rabiye BABALIOĞLU

Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı

Kadın Sağlıkçılar Dayanışma Derneği (KASAD-D)

İletişim Bilgileri: Rabiye Babalioğlu, Adres: Molla Gürani Mah. Oğuzhan Cad. 29/3, Fındıkzade_34093- İstanbul, Fax: 0212 5312250, Tel: 0532 6877485, e mail: rbabalioğlu@gmail.com

ÖZET

Çocuk sahibi olamama yani infertilite, bütün dünyada çok boyutlu olarak biyolojik, psikolojik, ekonomik, etik, moral, yasal ve sosyal açıdan, ayrıca kadın ve de erkek açısından önemli bir problemdir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre hâlen dünyada 50-80 milyon kadının infertilite problemi olduğu düşünülmektedir. Infertilite nedenleri kadına ve erkeğe ait olmak oranlandığında, erkek % 40, kadının % 40, her ikisinde % 10 diye belirlenirken ve çiftlerin %10 unda bir neden bulunamayabilir ve nedeni açıklanamayan infertilite olarak adlandırılır. Çeşitli tedavi yöntemlerinin sonuç vermediği olgularda, özellikle döllenme olayının gerçekleştiği tüplerde, problem olanlarda vücut dışında döllenme (in vitrofertilizasyon)- tüp bebek geliştirilmesi ve 1978 de ilk tüp bebeğin doğması çocuk sahibi olmak isteyen aileler için yeni ufuklar açmıştır

ABSTRACT

Not being able to have a child, in other words infertility, is an important problem all over the world for both men and women in terms of biological, psychological, economical, ethical, moral, legal and social aspects. According to Women Health Organization's data, it has still been thought that there are 50-80 million women having infertility problem. When reasons of infertility are calculated as women or men separately, it is found that %40 of them are from men, %40 of them are from women and %10 are both from men and women. And there can't be explained any reason in %10 of couples and it is called as unexplained infertility. In the cases that various treatment methods don't work, especially in the cases that there is a problem in the tubes necessary for fertilization, in vitro fertilization- developing test tube baby and the first tube baby in 1978 have been hope for the families wishing to have a baby.

Aslında, sağlıklı bir aile ortamında gelişecek sağlıklı bir bebeğin doğumu amacı ile geliştirilen, bu kompleks, hassas, inanılmaz bir dünyaya kapı açan, birçok yeni araştırmaya ve uygulamaya da zemin hazırlayan teknik; insan ile uğraşırken, aile- nesiller ve toplum ve dünya yapısını birçok yönden etkileyecek pek çok etik, yasal, psikolojik, sosyolojik vb. problemi de beraberinde getirmiştir.

Ülkeler çeşitli düzenlemelerle, işlemlere ve araştırmalara çok yönlü yaklaşım göstermektedir ve her geçen gün yeni düzenlemeler yapılmaya ihtiyacı da gündeme gelmektedir. Bu tip düzenlemelerin yapılmadığı ülkelerde, uygulamaların sınırı da belirlenmemektedir. Çocuk sahibi olmak için her türlü riski göze alma psikolojisinde olan çiftler ya da bireyler için sınırların önemi de kalmayabilmektedir.

Ailelerin ve özellikle gelecek nesillerin gelişim ve sağlığını primer etkileyecek konumda olan yardımla üreme teknikleri(YÜT)- tüp bebek, bu sunumda literatür desteğinde çeşitli yönleri ile tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yardımla Üreme Teknikleri (YÜT), tüp bebek, aile, etki, etik

Indeed, this complex, critical technique which shows an incredible world and paves the way for many new research and implementations was developed with the aim for a healthy baby's birth to grow up in a healthy family; however, while it works with and for humans, it causes many ethical, legal, psychological, social problems affecting families, generations, societies and the world at the same time.

Countries, with different regulations, have different approaches to these kinds of operations and research. Each and every day, there is a need for new regulations. In the countries which don't have these kinds of regulations, there can't be certain limitations for operations. Even the limitations can't be important sometimes for the couples or individuals who can take all kinds of risks to be able to have a baby.

Assisted reproduction techniques/In vitro fertilization which are in the position primarily affecting the development and health of families and especially new generations are discussed from different aspects with literature in this presentation.

Key Words: Assisted Reproduction Techniques, test tube baby, family, effect, ethics

Contact Information: Rabiye Babalioğlu,
Adres: Molla Gürani Mah. Oğuzhan
Cad. 29/3, Fındıkzade_34093- İstanbul,
Fax: 0212 5312250, Tel: 0532 6877485, e
mail: rbabalioğlu@gmail.com

GİRİŞ

Evli çiftlerin bir yıl boyunca düzenli birlikteliklerine rağmen çocuk sahibi olamama durumu infertilite olarak adlandırılır. Bu bir yıllık bekleme süresi çiftlerin özellikle kadının yaşı 35 yaş üstündeyse daha da kısalmaktadır.

Infertilite, bütün dünyada çok boyutlu olarak biyolojik, psikolojik, ekonomik, etik, moral, yasal ve sosyal açıdan, ayrıca kadın ve de erkek açısından önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre hâlen dünyada 50-80 mil-

yon kadının infertilite problemi olduğu düşünülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre de ülkemizde doğurganlık çağındaki 12 milyon kadının yaklaşık bir milyonunun infertilite sorunu olduğu varsayılmaktadır. Özellikle ülkemiz kadınlarının bu konudaki yükü sosyo-kültürel nedenlere bağlı olarak çok daha fazladır. İnfertilite nedenleri olarak; erkek %40, kadın %40, her ikisinde %10 ve nedeni açıklanamayan %10 olarak söylenebilir (1).

Günümüzdeki bilimsel gelişmelerin oluşturduğu yönlenmeler sonucu infertilitede sorun erkekte ve kadında olmasına karşılık, ciddi tedavi yöntemleri uygulamaları hep kadına yapılmaktadır.

Yardımla Üreme Teknikleri (YÜT), genel olarak bilinen adıyla tüp bebek tekniği, aile ortamında gelişecek, sağlıklı bir bebeğin doğumunu sağlamak amacıyla, infertilite tedavisinde uygulanan yöntemlerden biridir ve döllenebilecek kadın yumurta hücresi -oosit ile döllenebilecek erkek tohum hücresi- spermin laboratuvar ortamında birleştirilerek anne rahmine yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Burada kastedilen aile ortamı; ana-babanın, gerçek anlamıyla var olduğu durum anlaşılmalıdır. Zira çocuğun yetişmesi için en önemli iki unsur, anne ve babadır. Onların herhangi birinden yoksun olmak, anne ve babanın ayrı olduğu aile ortamına doğmak, çocuk için tamiri zor örselenme ve etkilenmelere yol açacaktır.

İnfertilite sorununa çözüm için geliştirilen tüp bebek yöntemi, laboratuvar-da insan embriyosunun gelişmesini sağlaması ile birçok yeni araştırmaya ve uygulamaya da zemin hazırlamıştır. Bu kompleks, hassas, inanılmaz bir dünyaya kapı açan teknik, insan ile uğraşırken, aile, nesiller, toplum ve dünya yapısını birçok yönden etkileyecek sonuçlara da gebe dir.

Ülkeler çeşitli düzenlemelerle, uygulanan işlemlere ve araştırmalara tıbbi, etik, ahlaki, hukuki, psiko-sosyal olarak çok yönlü yaklaşım göstermektedir ve her geçen gün yeni düzenlemeler yapılma ihtiyacı da gündeme gelmektedir. Bu tip düzenlemelerin yapılmadığı ülkelerde, uygulamaların sınırı da belirlenememektedir. Çocuk sahibi olmak için her türlü riski göze alma psikolojisinde olan çiftler ya da bireyler için sınırların önemi de kalmayabilmektedir. Ülkemizde de 2010 yılında “Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik” ile bu alanda yapılan düzenlemeler, atılmış çok önemli bir adımdır.

Tüp bebek, gelişen teknolojinin, insan sağlığı ve nesillerin sağlığını etkileyecek önemli konumda olduğunda, çok dikkatli ve hassas değerlendirilmesi gerektiğinin çok etkili bir uygulamasıdır.

TÜP BEBEK TEKNİKLERİNİN GELİŞİMİ VE UYGULAMASI

Çeşitli tedavi yöntemlerinin sonuç vermediği olgularda, özellikle döllenme olayının gerçekleştiği fallop tüplerinde problem olanlarda, vücut dışında döllenme (in vitro fertilizasyon) imkânları araştırmaları bir asırdan fazladır devam etmektedir. 1878'den itibaren memeli yumurtaları ile başlayan ilk denemeler, 1950'li yıllardan sonra döllenmedeki önemli basamakların keşfi ile hız kazanmıştır. Birçok caydırıcı etkene rağmen; İngiltere'de Robert Edwards ve Patrick Steptoe'nun yılmadan süren çalışmalarının sonucu olarak, 1978 de, ilk denemelerden 100 yıl sonra, in-vitrofertilizasyon, yani tüp bebek uygulaması ile, İngiltere'de bir kız bebek dünyaya gelmiştir. Bu başarı sebebiyle, bu gün 86 yaşında olan İngiliz hekim Robert Edwards '2010 yılı Nobel Tıp Ödülü'ne layık görülmüştür (3,4).

İnsan yumurtasının in vitro olarak yani vücut dışında döllenmesi belki de ileri teknoloji alanında bilimin- biyolojinin kullanılmasının ilk örneklerinden olmuştur. Beraberinde ultrason-mikroskop gibi yeni teknolojilerle, embriyo biyopsisinin gerçekleştirilmesiyle, genetik gelişmelerle, fertilizasyon ve erken embriyo gelişimi konusundaki bilgiler hızla artarken gebelik başarısı % 5'lerden % 50'lere kadar çıkmış ve çeşitli alanlarda bu tekniğin kullanımı da gündeme gelmiştir. Bugüne kadar dünyada beş milyona yakın bebek üremeye yardımcı yöntemlerle dünyaya gelmiştir. Ülkemizde ilk tüp bebek merkezi İzmir'de, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde, 1987'de kurulmuştur. Bugün ise Türkiye'de 2010 verilerine göre 121 merkez, Sağlık Bakanlığı'ndan ruhsatlandırılmış olarak çalışmaktadır. Ülkemizde devletin de belli sayıda sıklıla destek vermesini takiben yıllık ortalama olarak 20-40 bin çift YÜT (yardımla üreme teknikleri) merkezlerine başvurmaktadır (1, 5).

Tüp bebek, oositin vücut dışında çeşitli yollarla işlenmesini sağlayan birçok tekniği içine almaktadır. Bu yöntemde birbiriyle koordine gitmesi gereken, çeşitli ilaçlarla yumurtalıkların uyarılması, yumurtaların toplanması, laboratuvarında spermle döllenmesinin sağlanması, embriyoların kültüre edilmesi ve uygun zamanda embriyoların rahim içine yerleştirilmesi şeklinde birkaç safha vardır. Bugün, artık Amerika ve Avrupa'daki doğumların % 1-3'ü tüp bebek gebelikleridir. IVF, ilk olarak sperm ve yumurtanın buluşarak döllenmenin gerçekleştiği tuba dediğimiz yapılarda tıkanıklık nedeniyle olan infertiliteye bir çözüm olarak gelişmişken, bugün infertilitenin çoğu nedeninde uygulanan bir yöntem olmuştur. Diğer tüm tedavi yöntemlerinin etkin olmadığı durumlarda son basamak tedavi şeklinde yerini almıştır. IVF başarısı da, bir kısmı işlem sırasında ortaya çıkan çeşitli faktörlere bağlıdır. Anne

yaşı çok önemlidir. 2007’de bildirilen Amerika raporlarına göre, canlı doğum oranı 35 yaş altı kadınlarda % 40, 35-37 yaşta % 30, 38-40 yaşta % 20, 41-42 yaşta % 11, 43-44 yaşta % 5 civarı olarak verilmiştir (5).

Tüp Bebek Tekniğinin Uygulama Aşamaları

İşlem öncesi çiftlerin ayrıntılı değerlendirilmesi sonrasında işleme yumurtalıkların çeşitli ilaçlarla uyarılması ile başlanır. Ultrason ve biyokimyasal analizlerle kontrol edilerek yumurtalıklar hazırlandıktan sonra, yumurta toplama işlemi planlanır. Bu safhada en ciddi yan etki, yumurtalıklarda aşırı büyüme, karında şişme, hızlı kilo alımı, kan dolaşım bozuklukları, karında aşırı sıvı toplanması, solunum bozukluğu, idrarda azalma, böbrek yemezliği, pıhtılaşma ve pıhtı atma vb. ile giden hayatı tehdit eden ağır tablolara (%1) kadar değişen klinik spektrum gösteren ovarian hiperstimulasyon sendromudur (OHSS) (20-6).

Yumurta toplama, hafif bir anestezi altında, ultrasonografi eşliğinde vaginal yoldan aspirasyon iğneleri ile, uygun basınçta vakum uygulanarak yapılır. Aynı anda, embriyolog, mikroskop altında yumurta kontrolü yapar. Siklusların % 0,5-1 inde yumurtaların içinde geliştiği foliküllerin büyümesine rağmen yumurta elde edilememesi söz konusudur (5). Oosit toplama işleminde, vaginadan giriş yerinden, yumurtalıktan veya çeşitli damarlardan kanama, hematoma, enfeksiyon, kist çatlaması, kemik problemleri gibi komplikasyonlara rastlanabilmektedir.

Laboratuarda, yumurta olgunluğu değerlendirilir. Standart IVF tekniğinde her bir yumurta 50-100 bin önceden hazırlanmış hareketli sperm ile 37 C’de çok hassas ayarlanması gereken ortamda 12- 18 saat inkube edilir-bekletilir. Yumurtalar bu işlemten yaklaşık 18 saat sonra fertilizasyon-döllenme açısından kontrol edilir. Bu işlemle elde edilen fertilizasyon oranı % 50-70 civarındadır. 1992 yılında, bir sperm ile yumurtanın mikroskop altında birleştirilmesi ile fertilizasyon-döllenme ve gebelik gerçekleştirilmesi, yani intrasitoplazmik sperm enjeksiyonu (ICSI, mikroenjeksiyon), tüp bebek başarısını arttırmıştır. Menilerinde sperm bulunamayan hastalarda 1995 yılında menilerinde sperm bulunmayan erkeklerin testislerden sperm alınması -TESE- işlemi ile sperm elde edilmesi, başka bir dönüm noktası olmuştur. ICSI işlemi için, yumurta, etrafındaki hücrelerden arındırılır. Seçilen tek bir sperm, oositin içine enjekte edilir. Doğal fertilizasyonda esnasında olması gereken birkaç basamak böylece geçilmiş olur. ICSI işlemi sırasında yumurta ve sperm zarar verme ihtimali söz konusu olabilir. Erkek faktörü yoksa ICSI, IVF e

göre klinik bir avantaj sağlamamaktadır ve de aslında IVF'in daha yüksek klinik gebelik oranları sağladığı yönünde bulgular vardır. Fertilizasyon sonrası embriyo gelişimleri uygun kültür ortamlarında takip edilir (6).

Kadının yaşı, önceki denemelerinin durumu, gelişen embriyo kalitesine göre verilecek embriyolar seçilir. Karından yapılan ultrason eşliğinde nazik şekilde en uygun kateter vasıtasıyla embriyolar, transvaginal yoldan rahim içine bırakılır. Ülkemizde, 35 yaşın altındaki kadınlara ilk iki denemede sadece 1 embriyo transferi yapılmasına izin vardır. Yumurta toplama işlemi sonrasında gebelik oranlarını arttırmak açısından bazı tedavi yöntemleri kullanılabilir.

Kalan fazla embriyoların durumu

Transfer sonrası, kalan embriyoların dondurularak saklanması mümkün olmaktadır. 1983'te ilk dondurulmuş embriyo doğumu gerçekleştikten sonra karyobiyolojideki gelişmeler modern YÜT uygulamalarının bir parçası olmuştur. Dondurulmuş embriyolara, transfer öncesi, uygun şekilde çözülme işlemi yapılır, embriyonun canlılığı kontrol edilir. Endometrium(rahim içi) hazırlanarak, embriyonun gelişme evresi ile eş zamanlı olacak şekilde transfer işlemi gerçekleştirilir. Çözme işlemi sonrasında canlılık oranı % 50-98 arasında değişmektedir. Dondurulmuş embriyo transferi sonrası elde edilen gebelik oranları, taze sikluslarda elde edilen gebelik oranlarının yaklaşık yarısına düşebilmektedir (7).

Gebelik başarısı ve Doğum Oranları

YÜT uygulamalarında , klinik gebelik başarı oranları çeşitli parametrelerle verilmektedir. Başlanan siklusa, oosit toplama işlemine ya da transfere göre gebelik veya canlı doğum oranları şeklinde tanımlanabilmektedir. Klinik gebeliklerin %18'i düşük, ölü doğum, dış gebelik gibi nedenler ile sonlanmaktadır. Tüp bebek için başlanan siklusların % 11'i yumurta toplama safhasına gelmeden yetersiz ilaç cevabı, aşırı cevap, araya giren hastalıklar veya hastanın isteği nedeniyle iptal olmaktadır. Dünyada yılda 1,5 milyon tüp bebek siklusu yapılmaktadır. Yılda en az 340 bin tüp bebek doğmaktadır. Bütün bu siklusların üçte ikisi (2/3) ICSI olarak gerçekleşmektedir. Yaklaşık vakaların % 20'si 40 yaş üstü kadınlardır. Ortalama transfer edilen embriyo sayısı 2.14, yumurta toplama başına doğum oranı %22, kümülatif doğum oranı % 27 olarak verilmektedir (5,8).

Preimplantasyon genetik testler (PGD; PGS)

Preimplantasyon genetik test, embriyonun zona pellucidasının açılarak polar cisimcik ya da hücre alınması ile elde edilen hücrelerde kromozomların incelenmesi işlemidir. Tanı ve tarama amaçlı kullanımı önerilmiştir. Preimplantasyon genetik tanı (PGD), ebeveynlerin taşıdığı genetik anormalliğin yumurta veya embriyoya geçişini kontrol etme amacıyla yapılırken, preimplantasyon genetik tarama (PGS), normal kabul edilen ebeveynlerin yumurta veya embriyolarının anöploidi açısından test edilmesi amacını taşır (9). Biyopsi yapılan embriyolar ya kültüre edilmeye devam edilir ya da dondurularak saklanır. Biyopsi sonrası embriyolar tüm işlemlere daha hassas hâle gelmektedir ve rahime tutunma oranları da etkilenmektedir. Sonuçların dikkatli ve yanlış payları içinde değerlendirilmesi, gebelik esnasında da ek testlerle doğrulanması gerekmektedir. PGD, bir yöntem olarak kabul edilirken PGS geçerliliği-etkinliği konusunda hâlâ net kararlar oluşmamıştır (10,11).

Tüp Bebek Yönteminin Diğer Yönleri

Yukarıda özetlenen, vücut dışında döllenme yönteminin başarılması ve sonrasında hızla gelişen yöntem ve teknikler, çocuk sahibi olmak isteyenler için çok değişik ufuklar açarken pek çok etik, yasal, psikolojik, sosyolojik vb. problemi de beraberinde getirmiştir. İşte bunlardan bir kısmı:

Güven

Tüp bebek başarısı, gebelik ve canlı doğum elde etme şeklinde belirtilmesine rağmen IVF güvenliği ile ilgili sorular hâlâ devam etmektedir. IVF sürecindeki geçirilen basamakların her biri, uzun ya da kısa vadeli sağlık riskleri taşımaktadır. Annede kullanılan ilaçlar, oosit, sperm ve embriyo üzerine yapılan işlemler, laboratuvar ve kültür ortamlarının etkileri gibi doğal olmayan gelişmelerin anne ve bebek üzerine etkilerinin olmaması mümkün görünmemektedir (12). Embriyo, genetik, epigenetik ve çevresel faktörlerle etkilenmekte ve dolayısıyla çocuğun büyüme ve gelişmesi etkilenmektedir. Çoğul gebelikler, erken doğum, düşük doğum ağırlığı ve fetal gelişme geriliği gibi sonuçlar da IVF gebeliklerini ve bebekleri sıkıntıya sokmaktadır. Transfer edilen embriyo sayısı arttıkça başarı artarken çoğul gebelik oranlarında da artışlar olur. Bir embriyo transfer edildiğinde gebeliklerin %2,5'u çoğul gebelik iken, 2 embriyo transferinde %33 ikiz ve % 1 e yakın üçüz ve üzeri gebelikler olmuş, 3 embriyo transferinde bu oranlar %29 ve % 4 ola-

rak değişmiştir (5). Çoğul gebeliklerle birlikte anneye ve bebeğe ait riskler artmaktadır. Bu neden ileri sürülerek, üçüz ve üzeri gebeliklerde fetüs sayısını azaltma işlemleri – bazı fetüslerin diğerleri lehine yaşama veda etmesi, pek çok soru ve sorunu da beraberinde getirmektedir. Genel olarak tüp bebek gebeliklerinde, tekiz de olsa, doğal gebeliklere göre, erken doğum, gebelik şekeri-gestasyonel diabet, plasenta previa gibi problemler daha sıktır. Doğumsal anomalilerde ufak da olsa bir artış olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Langerhan histiositozisi, Prader-Willi, Beckwith-Wiedemann ve Angelman Sendromu gibi çok nadir görülen imprinting bozukluklarının arttığına da dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu çocukların ileriki yaşlarda, obezite, diabetes mellitus (şeker hastalığı) gibi hastalıklara daha yatkın oldukları bilgileri de literatürde yer almaktadır. Çocukluk çağı kanserlerinde artış olması, fertilitite sorunları da diğer incelenen konulardan biridir. IVF çocuklarının uzun süreli takiplerinin sonuçları hakkında bilgiler de yetersizdir. 1981-1990 yıllarında, Amerika’da, IVF sonucu doğan, genç erişkinlerin sağlık problemleri ve yaşam kalitesinin tarandığı yeni bir çalışmada -ki bu dönemde mikroiğneleme yapılmamaktaydı- klinik depresyon, dikkat eksikliği-hiperaktivite hastalığı prevalansı genel popülasyona göre yüksek bulunmuştur. Kalp ve metabolizma sorunları ve solunum sistemi hastalıkları da bu grupta artmış görünmektedir. IVF neslinin fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak iyilik hâli de eşlik eden çeşitli faktörlerle de etkilenmekte, sonuçta, psikososyal problemler daha sık rastlanmaktadır(13, 14).

Psikolojik yük

YÜT, infertilite tedavisi için geniş imkânlar açarken hastalar için de ayrı psikolojik yükler getirmiştir. Pek çok çift için, YÜT, çocuk sahibi olabilmek yolunda son, en iyi seçenek olmaktadır. Uzun süren tedavilerin netice vermesiyle psikolojik, fiziksel ve finansal açıdan yorulmuş çiftler, yine de bu yeni teknolojinin varlığıyla yeniden ümitlenir ve yeni birtakım duygu fırtınalarının içine girer. YÜT, yüksek teknolojisi, hassasiyeti ve maliyeti ile stresli bir atmosfer oluşturmaktadır. Maliyet yüksek, başarı şansı ise nispeten düşüktür. Tüm infertilite tedavileri streslidir ama tüp bebek tedavisi en streslisidir. Başarısız sonuçlanan bir siklus sonrası hemen hemen tüm çiftlerde akut depresyon gelişmektedir. Bu dönemde ebeveynlere her basamakta, ayrı destek yöntemlerinin geliştirilmesi çok önemlidir(15).

Ticari pazarlar

YÜT'te, başarıların arttırılması adına, ilaç sektöründe oosit ve sperm sayı ve kalitesini artırmak için çok çeşitli farmakolojik maddeler geliştirilmeye çalışılmaktadır. USG sistemleri, gelişen mikroskoplar, normal spermin hassas seçim yöntemleri, inkubasyon ve embriyo kültür ortamlarında yapılan değişmelerle embriyo oluşum ve gelişimi, artırılmaya çalışılmaktadır. Ticari olarak üretilen kültür ortamlarının bileşimi tam bilinmemesi ve gönderilen ürünler arasında farklılıklar olması da ayrı bir husustur. Embriyo kalitesini belirlemek için kültür ortamlarındaki bazı maddelerin incelenmesi de yeni teknikler gerektirmektedir. 1990'ların sonunda laboratuvar işlemlerinde lazer kullanımı da rutine girmiştir. Başarı artırma için kullanılan bu yöntemler, uzun vadede, ebeveynlerin ve bu neslin sağlığı ve gelişimi konusunda soruları da beraberinde getirirken, gereken hassas teknoloji ve sistemler, ekonomide önemli bir pazar payına sahiptir. Yöntemin uygulanması için tüp bebek yapılma sebeplerinde genişletmeler yapıp bu pazara hizmet eder hâle gelmek mümkündür. Tıbbi bir alanın ticarileşmesi çok kolay hâle gelmektedir. Diğer bir boyut da araştırma hâlinde olan, etki ve güvenilirliği doğrulanmamış tetkik ve tedavi yöntemlerinin kullanılması ve mucize olarak sunulmasıdır (5, 16).

Tekniğe ulaşma imkânı

Tüp bebek imkânlarına ulaşmada ülkelerin sağlık sistemi destekleri, dünyada farklılıklar göstermektedir. Bu teknikte ulaşmada ülkelerin belirledikleri tüp bebek endikasyonları ve gereklilikleri ile ekonomik durum en belirgin etkiyi oluşturmaktadır. Aynı ülkede, sağlık düzenlemeleriyle de alakalı olarak yöntemle ulaşmak, maddi güce ve devlet-sigorta desteğine bağlı olarak değişmektedir. Genelde özel sigortalar bu yöntemi sigorta kapsamına almak istememektedirler. Teknik açıdan ileri ve hassas bir yöntemde çeşitli basamaklarda verilen hizmet, kullanılan malzeme ve şartlar, maliyeti yükseltmekte, başarı şansının %100 olmaması da ekstra yük getirmektedir. İşlem sonrası gerçekleşen çoğul gebelikler, gebelik takibinin özel olması, fetal risklerin artması, yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde takip gereksinimi ve çocuk için özel bakım ihtiyaçları da ayrı finansman destekleri gerektirmektedir. Bu konuda hükümetler, eldeki imkânlarıyla karar almak zorunda kalmaktadır. Seçilmiş tek embriyo transferinin yaygınlaştırılması, gelişmiş ülkelerde daha çok gündemdedir. Tek embriyo transferi ile elde edilen başarılar, ailenin sahip olduğu maddi güç ve devlet desteği, kimi zaman çiftleri birden fazla embriyo transferi için ısrarlı hâle getirmektedir. Tüp bebek yön-

teminin uygulanması tıbben gerekli ama maddi kaygılardan ya da başka sebeplerden yönetime ulaşamayan ailelere nasıl katkıda bulunulması gerekliliği de ayrı bir sorudur (12).

Donasyon-Bağış

İlk tüp bebek doğumu, ardından 1984'te ilk donasyon bebeğinin doğması, 1990'da ilk defa PGD ile cinsiyet tayini yapılarak belirlenmiş bebeğin doğumu ve beraberinde gelişen teknikler ve uygulamalar, aile ve toplum yapısına etkileri yanında, "hayat ne zaman başlar" sorularıyla embriyo ve çocuk haklarını da yoğun bir şekilde gündeme getirmiştir. Spermi yumurta ve embriyo bağışı, ne olursa olsun çocuk sahibi olmak dürtüsünde olan çiftler için ayrı bir seçenek olmuştur ve tek ebeveynli aileler, evlilik bağı olmayan çiftler, homoseksüel aileler gibi, aile modellerinin değişmesini ve yaygınlaşmasını da kolaylaştırmıştır. Bir örnek vermek gerekirse; lezbiyen çiftlerde aile paylaşımı taklidi için bir partner ovumunu verirken, donör spermi kullanarak oluşturulmuş embriyoyu taşıma işini diğeri yapmaktadır. Böylece "yeni bir aile" modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Donör kaynağının bilinmesi ya da bilinmemesi de ayrı bir tartışma konusudur. Ortak donör kaynağı, ülke sınırlarını aşan uygulamayla dünyada donör kardeşler oluşturmuştur. İleride bu kardeşler arasındaki evlilikler nasıl olacaktır? Donör kaynağı olan kişilerdeki potansiyel hastalıkların bu nesle aktarılması da farklı bir problemdir. Donör neslinin genetik ebeveynini bilme ihtiyacı ve yaşadıkları psiko-sosyal problemlerin boyutları, ailenin bu işlemi gizlemek isteği gibi tablolar ayrı bir alan ve terapi konusu olmuştur (12, 17). Oosit ve embriyo kalitesini yükseltmek için yapılan nükleer ve sitoplazmik transfer gibi yeni yöntemler diğeri bir donasyon şekli olmakta ve bu şekilde de genetik materyal aktarılabilmektedir. Böylece embriyonun ayrı bir ebeveyni de olmaktadır, çok ebeveynli nesiller gelişmektedir. Bazı hastalıkların giderilmesine çalışılırken, hesapta olmayan birtakım hastalıkların ortaya çıkması da kolaylaşabilmektedir (10-18).

Kiralık anneler

Rahim problemi olan kadınlar için, kendi oositleri ya da kiralık annenin oositleri kullanılarak geliştirilen embriyoları taşıyan ve onunla bir gebelik geçirip doğumunu gerçekleştirdikten sonra çocuğu, isteyen çifte veren anne modelleri de üremeye yardımcı olarak sunulmuştur. Bu işi yapan kadının durumu, çocuğun durumu, gebelik ve doğum riskleri, haklar ve sorumlulukların sınırları gibi ciddi boyutta pek çok problem vardır. İzin verilen yerlerde, torununu doğuran anneler; gebelik sırasında zarar gören, taşıdığı çocu-

ğu vermek istemeyen kiralık anneler; hasta doğan çocuğu almak istemeyen ebeveynler; değişik aile modellerinin gelişmesi vb. birçok örnekler sık yaşanmaktadır (19).

Embriyo seçimi

Tek embriyo transferi için embriyoyu seçerken preimplantasyon genetik tarama (PGS) kullanılabilir. Sonuçların güvenilir olması için embriyo biyopsisi ile 2 hücre-blastomer alınması embriyoyu etkilemekte, gebelik başarısını düşürebilmektedir ve uzun vadede, çocuklarda ne etki yapacağı da net bilinmemektedir. Biyopsi işlemi sırasında embriyoya verilen zarar, tekniğin yeterli olmayışı, embriyonun içinde bulunduğu biyolojik özellikler- mozaik yapıda olması PGS etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır (10,11). Preimplantasyon genetik tanı (PGD), bilinen bir kalıtsal problemi taşıyan embriyoların belirlenip ekarte edilmesi için kullanılan bir yöntemdir. Kalıtsal problem tanımı gün geçtikçe değişmekte ve endikasyonlar genişlemektedir. Hayatla bağdaşmayan hastalıklar yerine erişkin dönemde görülebilecek hastalık genlerini taşıyan (kanseri, şizofreni, FMF, ailesel polipozis vb) embriyoların da atılması gündeme gelmiştir. Sağlıklı nesil derken mükemmel nesil, ırk ıslahı gibi sonuçlara doğru mu gidilmektedir? Diğer bir kullanım alanı da, doku nakli gereken hasta bir çocuk için HLA-doku tipi uyumlu kardeş seçimidir. Bu şekilde HLA'sı uyuşmayan ama sağlıklı olan bir embriyonun imhası, HLA uyumlu ama başka yönlerden sağlıklı embriyonun seçimi mümkündür. Üstelik embriyo seçimi sadece HLA uyumu açısından yapıldığı için, embriyonun başka kalıtsal problem taşıyıp taşımadığı da bilinmemektedir. Kendi büyük kardeşi için seçildiğini bilen bir çocuğun psiko-sosyal gelişimi nasıl olur? Cinsiyet kromozomunun belirlenmesi ile istenmeyen cinsiyetteki embriyoların imhası da ayrı bir boyuttur. Peki, bu genetik tarama ile hasta ya da işe yaramaz damgası vurulan embriyoların imhasına kim karar verecektir? Embriyonun kendi yaşama hakkı dikkate alınmayacak mıdır?

Fertilitenin-Üretkenliğin korunması

Biyolojik dondurma tekniklerindeki ilerlemelerle gelecekte kullanım için gamet ve doku dondurma seçeneklerinin de sunulması, özellikle kanser hastaları olup tedavi sonrası testis ya da yumurtalıkların etkilendiği durumda üreme potansiyelinin korunması açısından ufuklar açmıştır. Sperm dondurma işlemleri uzun süredir yapılmakla birlikte yumurta ve yumurtalık dokusu dondurma işlemleri konusunda işlemin mükemmelleşmesi açısından araştırmalar, hâlâ yoğun olarak devam etmektedir. Doku ve hücrelerin ken-

di sahipleri tarafından kullanılması yanında, oluşturulan bankalarla donasyon için kullanılması da mümkün hâle gelmiştir. Kanseri hastalarının tedavisi sonrası yaşam süreleri değişik olacağından, şahsın ölümü hâlinde, dondurulmuş hücreler vasıtasıyla doğan çocukların durumu, bu hücreleri örneğin spermi kullanarak hamile kalmak talepleri, karşılaşılan problemlerden birkaçıdır (12, 20). Yumurta ya da yumurtalık dondurma seçenekleri, kariyer vb. sebeplerle çocuk sahibi olmayı ertelemiş kadınlar için de umut olmuştur. Yumurtalık dokusunun ya da yumurtanın genç yaşta dondurularak bu yönde fertilitenin korunması istenebilmektedir. Çocukluk çağı ve adolesan dönemi kanserlerin tedavilerinde %15 oranında sonraki üreme potansiyelinde problemler olma riski ortaya çıkmaktadır. Gamet ve gamet dokularının tedavi öncesi dondurulması, teknik özellikleri yanında çocuk ve ailesini de içine alan psikolojik, sosyal, etik, hukuki konuları da gündeme getirmektedir. Prognozu kötü olan hastalıklarda veya rekürrens durumlarında dondurulmuş gamet ve dokuların akıbeti ne olacaktır? Gamet ve gamet dokularının dondurulma tekniklerine bağlı olarak zarar görebilmesi ve buna bağlı olarak gelecek nesillerin sağlığının ne olacağı hâlâ netleşmemiş bir konudur. Embriyoların, maksimum saklama süresi de henüz net değildir.

Kök hücre ve klonlama

1998 yılında erken embriyonik dönemde embriyonik kök hücrelerin elde edilmesi, 1997 yılında bir koyunda gerçekleştirilen ilk erişkin hücre kopyalanması sorulara yenilerini eklemiştir. Embriyo kaynaklı kök hücreler, blastokist safhasındaki embriyodan elde edilmektedir. Elde edilen hücrelerin uygun kültür ortamlarında geliştirilmesiyle tedavi amaçlı kullanımı gündemdedir. Hücre elde edilme yöntemi, embriyo müdahalesi, embriyonun kullanılması, öjenik amaçlarla kullanımı tartışılan konulardır. Burada, embriyo kimliği en önemli noktadır. Kök hücre araştırmaları yoğun bir şekilde devam ederken tedavi eksenli net cevapların alınması için de zamana ihtiyaç vardır (21, 22). Üreme amaçlı klonlama, dünyada kabul görmemiştir. Ama tedavi amaçlı klonlama-kopyalama işlemlerinin izin verildiği ülkelerin sayısı artmaktadır. Kök hücre nukleus transferi ile gerçekleştirilen embriyonik kök hücre teknolojisi, alıcı reddini engelleme için bir yol olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekilde meydana gelen embriyonun tanımı nasıl olacaktır? Bu işlemin yapılabilmesi için oosit kimden ve nasıl elde edilecektir? İnsan-hayvan hibrid embriyoların geliştirilmesi de gündeme gelmiş, önceleri baştan yasaklanırken sonradan, bu embriyoların sadece araştırma amaçlı kullanılmasına izin veren ülkeler olmuştur. Bu şekilde gelişmeler hangi noktaya varacaktır?

SONUÇ

Tüp bebeği çeşitli yönleri ve aileye etkileriyle kısaca incelemeye çalıştığım bu yazıyı, N. Şişman'ın *Yeni İnsan* adlı kitabından bir alıntı ile bitirmek istiyorum: *"Bilim ve teknoloji karşısında nasıl bir tavır takınmalıyız? Bugün biyoteknoloji alanındaki tartışmalar esnasında de facto durumların, ahlaki kaygıları anlamsız kılacağını söyleyenler var. Yani 'bir şey icat edilmişse uygulanır' diyenler. Organ nakli mümkünken tedavi olmak istememek, tüp bebek mümkünken çocuk sahibi olmaktan imtina etmek, anne rahmine yerleştirmeden önce embriyoya müdahale ederek kalıtsal bir hastalığın yok edilmesine karşı çıkmak afaki tavırlar olarak görülüyor. Fakat meseleyi ahlaki açıdan ele almak, bizi de facto durumlara teslim olmayan yeni bir alana götürmeli. Çünkü hem ahlaken hem de hukuken bir şeyin yapılabilir olması, yapılmasının meşru olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle, bilim ve teknolojinin geldiği son nokta tartışılmaz değildir. Hatta Liberal Öjeni'nin yazarı şöyle cevap verir: Çoğu zaman bilim en iyi niyetli öngörülerini bile geride bırakır. Bu sebeple Hiroşima'nın genetik mühendislik alanındaki muadiliyle hazırlıksız olarak karşılaşma riskine giremeyiz. İmkânsız durumları da ele alan ilkelere sahip olmak, birdenbire başımıza gelen durumlarla ilgili hiçbir ilkeye sahip olmamaktan iyidir"* (23).

KAYNAKLAR

- 1) Çepni İ. Yardımla Üreme Tekniklerinin Kadın Üzerine Etkisi. IVF Sempozyumu - KASAD-D. 02.05.20120, İstanbul
- 2) Bavister BD. Earlyhistory of in vitrofertilization. Reproduction. 2002 Aug;124 (2):181-96.
- 3) Edwards R.G. Introduction: Thebeginnings of human in vitrofertilization. Textbook of AssistedReproductive Technologies. Laboratoryand-ClinicalPerspectives. Edts: Gardner DK, Weismann A.,Howles CM, ShohamZ.Third Ed. 2009 Informa Healthcare, London
- 4) Sağlık Bakanlığı web sitesi <http://sb.gov.tr/TR/belge/1-6484/saglik-bakanligi-ruhsatli-uremeye-yardimci-tedavitup-be-.html?vurgu=T%C3%9CP+BEBEK> (Erişim tarihi: 18.04.2012)
- 5) Fritz MA, Speroff L. AsistedReproductive Technologies ClinicalGynecologicEndocrinologyandInfertility. Chapter 32. Eighth Ed. 2011, Lippincott Williams &Wilkins, a WoltersKluwer
- 6) Fritz MA, Speroff L. Induction.ofOvulation . ClinicalGynecologicEndocrinologyandInfertility. Chapter 31. Eighth Ed. 2011, Lippincott Williams &Wilkins, a WoltersKluwer
- 7) Herrero L, et al. Currentstatus of human oocyte and embryo cryopreservation. CurrOpinObstetGynecol. 2011 Aug;23 (4):245-50.
- 8) Broun S. ART Success rate havereached a plateau.Focus on Reproduction. Sept.2011, 13-14
- 9) Finnström O, et al. Maternal and child outcome after in vitrofertilization-a review of 25 years of population-baseddatafromSweden. ActaObstetGynecolScand. 2011 May;90 (5):494-500
- 10) Harper JC, Sengupta SB. Preimplantationgeneticdiagnosis: state of the art 2011. Hum Genet. 2012 Feb;131 (2):175-86.
- 11) Mastenbroek S, Preimplantationgeneticscreening: a systematicreviewand meta-analysis of RCTs. Hum Reprod Update. 2011 Jul-Aug;17 (4):454-66.
- 12) Shenfield F. Recentethicaldilemmas in ART.Ch 68.Textbook of Assisted-Reproductive Technologies. LaboratoryandClinicalPerspectives. Edts: Gardner DK, Weismann A.,Howles CM, ShohamZ.Third Ed. 2009 Informa Healthcare, London

- 13) Grady R, Elective single embryo transfer and perinatal outcomes: a systematic review and meta-analysis. *Fertil Steril*. 2012 Feb;97 (2):324-31
- 14) Beydoun HA et al. A cross-sectional evaluation of the first cohort of young adults conceived by in vitro fertilization in the United States. *Fertil Steril* 2010, 94(6):2043-2049.
- 15) Covington S.N. Patient support in the ART program. Ch. 65. *Textbook of Assisted Reproductive Technologies. Laboratory and Clinical Perspectives*. Edts: Gardner DK, Weismann A., Howles CM, Shoham Z. Third Ed. 2009 Informa Healthcare, London
- 16) J.L. Eaton et al. Embryo culture media and neonatal birth weight following IVF. *Human Reproduction*, 2012, Vol.27, No.2 pp. 375-379.
- 17) Marina S et al. Sharing motherhood: biologicallesbianco-mothers, a new IVF indication. *Hum.Rep*: 2010, 25:4, 938-941.
- 18) Tavaré A. Scientists are to investigate 'three parent IVF' for preventing mitochondrial diseases. *BMJ* 2012, 344
- 19) James S, et al. Avoiding legal pitfalls in surrogacy arrangements. *Reprod Biomed Online*. 2010 Dec;21 (7): 862
- 20) Cobo A, Diaz C. Clinical application of oocyte vitrification: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Fertil Steril*. 2011 Aug; 96 (2):277-85
- 21) Aydın E. Kök hücre çalışmalarında etik. *Hacettepe Tıp Dergisi* 2005, 36 (4) 298-202
- 22) Puri M.C., Nagy A.. Concise Review: Embryonic Stem Cell Versus Induced Pluripotent Stem Cells: The Game Is On. *Stem Cells* 2012;30:10-14
- 23) Şişman N. Yeni İnsan. Kaderle Tasarım Arasında. S. 29-30, 2011. Timaş Yayınları

II. AİLE ÇALIŞTAYI RAPORU AİLE İÇİN DEĞER

II. FAMILY WORKSHOP REPORT FOR FAMILY

Uz. Dr. Ayşe GÜNEY

KASAD-D Yönetim Kurulu Üyesi,
İDSB Aile Komisyonu Başkan Yardımcısı

TR ÖZET METİN GELECEK

ENG ÖZET METİN GELECEK

AİLE KURMA, BENİ YOK ETMEDEN BİZ OLMA, AİLE OLMA BİLİNCİ

ile, insanlık tarihi ile başlar. Toplumların ayakta kalabilmesi, insan soyunun sürdürülebilmesi, insanlığın huzuru için gerekli bir kurumdur. Ailenin kurulması, ihtiyaçlarının karşılanması, yönetilmesi, sürdürülmesi, bütünlüğünün korunması ve yürütülemediğinde düzgünce bitirilmesi gibi aşamalarında ciddiyle çalışılması gereklidir. Gençleri evlilikten korkutmadan, onların sorumluluklarını bilerek ve attıkları her adımın rahmete vesile olmasını umarak, zamanında evlenmeye ve güzel bir geçime hazırlamak yetişkinlerin görevidir.

İDSB-UNIW (İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği) insanlık adına, aile ile ilgili sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara gönüllere hitap eden, uygulanabilir, hak ve adalete uygun çözümler üretilebilmesi için çalışmalar yapmayı ve bu hususta kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır.

İDSB bünyesinde oluşturulan, Kadın Aile ve Gençlik Komisyonunun gerçekleştirdiği Uluslararası Aile Konferansı ve sonrasında yapılan, I. Aile Çalıştayı'nda, aile müessesesinin mevcut vaziyeti irdelenmiş, bu çerçeveye-

de: Türkiye’de hepimizi derinden etkileyen aile içi şiddet ve töre cinayetleri üzerinde durulmuş ve ailenin temel direği olan, erkek/babadan başlamak üzere, aile üyelerinin görev dağılımı, yapılan istişareler sonucu, bazı ortak önemli noktalarla ortaya konulmuştur. Buradan hareketle, aile kurma ve aile olma bilinci (BİZ olma), bireylerin hak ve sorumluluklarının farkında oluşları, sınırların bilinmesi ve çözüm üretebilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi gibi iyileştirmeye açık konuları belirleyerek, bunlara çözüm önerileri geliştirmek amacıyla, AİLE için DEĞER temalı, II. Aile Çalıştayı yapılmıştır.

26 Mayıs tarihinde, İstanbul’un Eyüp İlçesinde bulunan Emin Baba Köşkü’nde, çeşitli branşlarda konularının uzmanı Akademisyenler, Sivil Toplum Kuruluşu Temsilcileri ve Gönüllülerden oluşan 25 kişilik* bir grupla yapılan Çalıştay’ın sonuçları bildiride paylaşılmaktadır.

II. Aile Çalıştayı’nın amacı; İDSB çatısı altında toplanmış Sivil Toplum Kuruluşlarının, yaşamak ve yaşatmak istedikleri İslami hayat tarzına uygun aile hayatı ve bununla ilgili problemleri tespit etmek, İslam’dan kaynaklanan çok değerli geleneklerimizi canlandırmak ve hayata geçirmek, bunun yanı sıra İslam kaynaklı zannedilen ancak dine ters düşen ve hayatımızı zorlaştıran alışkanlıkları tespit edip, bunları iyileştirme yolunda adımlar atmaktır. Bu çalışmaları, belirli bir olgunluğa getirerek âlimlere sunmak, aile ve toplum hayatını kolaylaştıran, güzelleştiren neticeler için gayret etmektir.

Çalıştay’da; Prof. Dr. Saffet Köse Moderatörlüğünde, “Biz” olmak (Aile olma bilinci), “Biz”i oluşturan bireylerin farkına varmak, “Biz” olmanın önündeki engeller, haklar, sorumluluklar, sınırlar ve sorun çözme becerisi geliştirmeye dair uzman görüşleri raportörler tarafından kaydedildi. İDSB Aile Komisyonu üyeleri tarafından rapor hâline getirildi.

“BİZ” OLMAK

Ailede “biz” olabilmek; eşlerin, sevgi, muhabbet ve işbirliği ile ortak aile alanını oluşturması ve kendilerine ait işleri, hobileri, zevkleri ile bireysel hayatlarını da yaşatabilmeleridir. Böylece, eşler arasında hem yeterli/doyurucu iletişim ve paylaşım sağlanır hem de eşler birbirlerini boğmadan, kendilerini gerçekleştirip mutlu olabilirler. Bireyler kendileri olgunlaşmadan “biz” kavramını anlayıp gerçekleştiremezler. Ortak manevi değerlere sahip bireyler, farklılıklara saygı gösterip, “ben” merkezci olmadan, muhatabın isteğine kulak vererek, sınırları koruyarak, güçlü ve sağlıklı çözüm üretebilen aile oluşturabilirler.

“Biz” kavramı içinde; eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, eşlerin aileleri ile büyük aile vardır. Aynı zamanda, iş ailesi, vakıf, dernek, kulüp üyeliğinde olduğu gibi sosyal aileler gibi, bireyin dahil olduğu birden fazla “biz” olarak tanımlanabilecek ortam olabilir. Birey, bunların her birinde “ben” olarak kendini temsil edebildiği ölçüde mutlu ve huzurlu olabilir.

Aile semantik olarak, “birbirine yaslanmak” anlamına gelir. Birbirine yaslanarak güç kazanan, birinin fazla dayanması hâlinde, birbirini deviren, üçayaklı yapıdan oluşur. “Aile” olunduğunda teklikten geçip, kurumsal kimlik kazanılır. Güçlü ve iyi yetişmiş şahsiyetler bir araya geldiğinde güçlü kimlikler oluşur. Ortak manevi değerlere sahip olan eşlerin, güçlü bağlarla bağlanması ve “biz” olması daha kolaydır.

Aile bir cemaattir. İbadetler gibi, dünyevi işlerin de cemaatle yapılması yararlıdır. Bütün “ben”ler “biz” olmak için vardır. Bu sebeple, evlenmemek fıtrata uygun değildir.

BEN ve BİZ

“Ben” olma, şahsiyetini bilme, farkına varmadır. Şahsiyet olmadan, şahadet bile getirilemez. “Bendeki beni” iyi tanımlamak lazımdır. Gerçek benlik, öz benliği kaybetmeden, özdeki iyiliği öne çıkarmakla gerçekleşir. Sevgili peygamberimiz sav, Hz. Fatıma’ya “Baban peygamber diye güvenme” derken, ‘ben’i öğretmiştir.

“Benlik” ve “kimlik” arasındaki dinamikte, “benlik” vurgusu azalınca “kimlik” vurgusu artar, “kimlik” vurgusu azalınca “benlik” vurgusu artar. “Benlik”e çok fazla vurgu yapıldığında, “biz” olamama kaçınılmazdır. Bireyler, vahyin gördüğü şekilde, iyi yetişmiş olmalı ve kendilerini iyi tanımalıdır. Toplumda, yaygın olarak, “biz olmak”, “gel bende biz olalım” şeklinde algılanmaktadır. “Biz” kültüründe karşılık beklemeden verme vardır ve bu da Müslüman toplumlara daha uygun bir anlayıştır.

Aile bireyleri, ailede yönetimin bir parçasıdır. Aile yaşantısı, ailenin iş dünyası olarak kabul edilebilir. Çalışan her bireyin, bir ev, bir de iş ailesi vardır. Görev tanımlarını iyi yaparak, ailenin iş dünyasına yardım edebiliriz. Bu iki aile arasındaki denge, aile mutluluğu ve iş verimi için önemlidir. Birey kendini, hem aile, hem de iş ortamında tam olarak temsil edebilmeli, böylece bütünlüğe katkı sağlayabilmelidir. Birleşmiş Milletlerin (BM) 2012 yılı Aile Günü Teması: “İş ve Aile dengesinin sağlanmasıdır.”

“BİZ” OLMANIN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

“Biz” olamamanın önemli sebeplerinden biri, sosyal travmalardır. Travmalar, insanların davranışlarını ve bakış açılarını etkilemektedir. Göçler, savaşlar, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve en önemlisi devletin bireye karşı ve her alanda, yukarıdan aşağı güce dayanan iletişim ve tutum, problemlerin genel kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal çatışma ve güce dayalı sistemin bir yansıması olarak, erkek çoğunlukla kendini merkeze almakta, kadını ve çocuğu dışlamaktadır. Küresel düzen, ekonomik dengesizlik, kişilerin hayatı sorgulamasına engel olan sebeplerin en başında gelmektedir.

Bu bağlamda, eğitim sistemini, bireyleri, bağımsız karar alabilmelerini sağlayacak, özgürleştirecek ve onları karşısındakine “Sen ne düşünüyorsun?” diye sorabilme hoşgörüsü ve özgüveniyle yetiştirecek bir yapı hâline getirmek gerekir.

Toplumu oluşturan her birey, “ben” merkezli olunca “biz” kavramı yok olmaktadır. “Ben”i ve benliği çok şişirmek narsisizme yol açabilir. Geçmiş dönemlerde ailede “biz” vurgulanıp, “ben” kaybolmuşken, gelecekteki ailelerde, aşırı benlik sorun teşkil edecektir. İnsanları bireyselleşmeye doğru götüren yaşantıdaki değişimler ve bu değişimlerin üst bilincimizdeki yansımaları olarak; benim odam, senin tabağın gibi dilde karşılığını bulan “ben” merkezli söylemler, “bizlik”i “benlik”e dönüştürür. Bu nedenle, kullanılan dile dikkat etmek gerekir.

Bireylerin, “biz” olamadan, çocuk sahibi olması hâlinde, ne olacağı sorusu çok önemlidir. Bu hususta önceden, evlilik öncesi eğitimler ve aile iletişimini güçlendirme ile çiftler desteklenmelidir. Aileye yeni bir üyenin/bebeğin katılması aile hayatını bir süreliğine de olsa alt üst edebilmektedir. Bilhassa doğan bebek engelli ise, bireyler hızla ayrışıp, hatta karşı cepheye geçip, birbirlerini suçlamaya başlamakta yahut kendini suçlamak suretiyle depresyona girmektedir. Erkek/baba, çoğunlukla sorundan kaçmakta, bebek ve aileden vazgeçmekte, sorumluluk ve zorlukları tek başına kadın/anne taşımak mecburiyetinde kalmaktadır.

Aileler yaşadıkları zorluklarla başa çıkamayıp, engelli üyeleri toplumdan saklamaktadırlar. Oysa Hz. Peygamber (s.a.s.), engellilere, kendi durumlarına göre kamu görevi vermiştir.¹ Onun görme engellileri müezzin olmaya ve görev almaya teşvik etmesi örneğinde; hem şahsın verilen işi yapabilir olması, hem de müezzinliğin yükseğe çıkılarak icra edilmesi nedeniyle, aynı

1 Dr. Emine Gül, “Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı” Basılmış doktora tezi- Kuran’da Engelliler, Akis Kitap, 2007.

mahallede yaşayan diğer bireylerin mahremiyetlerinin korunması maksadı ve inceliği vardır.

AYNI MEKÂNDAYIRIŞMA

Günümüzde, çocuklar kendi evlerinde yalnızlaşmıştır. Odasında, televizyon veya oyun başında, aile içinde ailesiz büyümektedirler. Medya ve televizyon, ailelerin evde geçirdikleri zamanın büyük bir kısmını almakta ve anormal davranış ve tutumların normalleşmesine ve toplumda giderek artmasına yol açmaktadır. İnsanlar kendi evlerinde, kendi hayatlarını yaşayamamaktadır.

Çocuk, ana-babasının oyuna katılmasını bekler, oyununa seyirci ister. Hadis-i Şerif'te: "Kimin çocuğu varsa, onunla çocuk olsun." buyrulmuştur. Bizzat Hz. Peygamber de torunları Hasan ve Hüseyin ile oynamıştır.

Aile dinamik bir yapıdır, bu yapıda sürekli yeni kararlar almak gerekir. Kararlar hep tek taraflı alınırsa, karar veren bunu kendinde hak olarak görmeye, diğer taraf da, daima pasif olmaktan dolayı, bir süre sonra kendini değersiz hissetmeye başlamaktadır. Kişilerarası fedakarlık, bazen zayıflık olarak algılanmaya başlanmaktadır. Kadınların boşanma davalarında öne sürdükleri sebep "Artık dayanma gücüm kalmadı." şeklinde olabilmektedir. Aileyi oluşturan bireylerin, sevgi, şefkat, merhametle, BİZ kavramını gerçekleştirme yerine, zenginlik, güzellik, mevki, makam gibi geçici değerleri öne alması, öncelediği değerlerde kaybolması, boşanmaların kaynağını oluşturmaktadır.

BİZ KAVRAMINI GÜÇLENDİRME

Evlenen, erkek ve kadının "biz" olabilmesi için yan yana gelmesi ve "bizlik"i güçlendirecek ortamları oluşturması gerekir. Aile bireyleri, bireysel vazifelerini yapmakla birlikte, ortak faaliyetleri de planlamalıdır.

Aile konusunda yapılan hayır maksatlı her çalışma, söylenen her söz ibadet niteliğindedir. "Bütün müminler kardeştir" (Hucurât, 49/10) ölçüsü ile aileye bakmak gerekir. İslam dini, doğrudan bir aile modeli tanımlamaz, ancak mutluluğun reçetesini verir. Bu reçetede "Birbirine elbise olmak, birbirinin ayıbını örtmek vardır." (Bakara, 2/187). Kur'an ve Hadis-i Şeriflerle, erkeğe "babalık", kadına da "annelik" rolü dışında, bir görev tanımı yapılmamıştır. Kadın ve erkeğin en önemli görev ayrımı bunlardır. Her işte olduğu gibi ailede de istişare vaciptir. Her topluluğun bir reisi vardır. Alışageldiğimiz roller, tutum ve davranışlar tarihsel, örfi ve geleneksel uygulamalardır. Bu uygulamalar, toplum düzeni için çok değerli olmakla beraber, yaşanan coğrafya-

ya, toplumun yapısına ve zamana göre değişebilir. Referans, Kur'an-ı Kerim ve Sevgili Peygamberimizin uygulamaları olduğu takdirde, hepsinde bir güzellik ve kolaylık vardır.

Bu gün her alanda olduğu gibi, aile alanında da, modernitenin etkisinden kurtulmak mümkün değildir. Gerek büyük aile gerekse çekirdek aile olsun, İslam dininin verdiği mutluluk anahtarıyla, bireylerin birbirlerini "adalet, daha iyisi faziletle sarıp sarmalamaları" gerçekleşebilir.²

Kur'an-ı Kerim'de aileyi her yönden kucaklayan; (Rûm, 30/21. ayet) "Nezakket ve iyiliği güzellekle yapmak" anlamına gelen ihsanı kapsayan "rahmet", karşılık beklemeden sevgiyi tanımlayan "meveddet", huzuru anlatan "sekinet" kavramları vardır.

HAKLAR VE SORUMLULUKLAR

Yazılı birçok kaynakta, haklar ve sorumluluklar anlatılırken, kadın hakları başlığı altında, erkek hakları, erkeklerin sorumlulukları başlığı altında, kadınların sorumlulukları sıralanmakta olduğundan, bireyler sorumluluklarını araştırarak öğrenememektedir. Toplumda yaygın olan kanaat, "Kadınların sorumlulukları, erkeklerin hakları vardır." şeklindedir. Erkeklerin, kadınlar üzerinde, sınırsız hâkimiyetleri olduğu düşünülmektedir. Oysa, Kur'an-ı Kerim'de erkek ve kadının hak ve sorumlulukları belirlenmiş ve bunların sınırları konulmuştur. (Nîsa, 4/34) "Erkek, kadın üzerinde sorumlu, sınırlı bir otoriteye sahiptir." Ayet-i Kerimedeki "kavvâm" kelimesi, her şeye rağmen aileyi ayakta tutabilen adam demektir. Yani naz çeken, katlanmasını bilen, soğukkanlı hareket edebilen, sonuçta yetki kullanan değil, sorumluluk üstlenen anlamındadır.

Erkeklerin ve kadınların çalışma, mülk edinme, harcama ve yönetme³ hakları vardır. İslam'da mal paylaşımında kadının kazandığı kadına, erkeğin kazandığı erkeğedir. Ev ve aile için harcama erkeğe aittir. Kadının harcama yükümlülüğü yoktur, dilerse harcama yapabilir.

2 Prof. Dr. Saffet Köse; Ailede adalet, alt sınırı, yani son noktayı, belirler. Adalet hak ettiğini vermek demektir. Oysa aileyi, adaleti aşan değerler mutlu kılar. Bu da fedakârlık, ısrar (kendisi muhtaçken bile başışta, ihsanda bulunma; muhatapını kendisine tercih etme), lütüfkâr davranma gibi tutum ve davranışlardır. Bu sebeple adalet değil fazilet olarak ifade edildi.

3 Prof. Dr. Saffet Köse; İslam hukukunda hükümlerin değişeceğine dair bir kural mevcuttur. Ancak değişen ve değişmeyen hükümlerin sınırı bellidir. Mecelle, "Mevrid-i nassta içtihadı mesağ yoktur." şeklindeki 14. maddesiyle delaleti ve sübutu kat'i / kesin olan naslarla belirlenmiş olan hükümlerin değişmeyeceğini; "Ezmanın tagayyuruyla ahkâmın tagayyürü inkâr okunamaz." şeklindeki 39. maddesiyle de belli bir örf ve illete bağlı olarak gelen hükümlerin, o örf veya illetin değişmesiyle değişeceğini belirlemiştir. Bu sebeple modernistlerin değişimin sembolü olarak gördükleri Hz. Ömer'in bazı uygulamaları, bu tasnifin dışında değildir.

Günümüzde, kadının dışarıda çalışmayı istemesinin sebeplerinden biri, maddi anlamda kocasına mecbur olmasıdır. İhtiyacı için yalvar yakar eşinden para almasıdır. Erkeğin, kazandığını aile için harcayacağını bilmesi gerekir.

Çocuğun kadın sütü ile beslenmesi, gerekli bakımın verilmesi, güven, sevgi, şefkat ve merhamet ortamında büyümesi, çocuk haklarındandır. Kadın ve erkeğin hakları konuşulurken çocukların hak ve sorumlulukları göz ardı edilmemelidir.⁴

Yasalar, önce haklardan, sonra sorumluluklardan bahseder. Haklar tanımlandığında sınırlar belirlenir. Uygulamada, haklara göre yaşamak ilişkileri minimal düzeyde tutmak demektir. İhtiyaçlara göre hayatın tanzimi daha doğru ve güzeldir. Bireylerin, sevgi, muhabbet ve güven gibi ruhsal ihtiyaçlarının da ailede karşılanması, ifrat ve tefritten kaçmak için sınırları belirlemeleri gerekir.

Haklar belirlenirken, kişilerin farkında olunan, ancak aileye göre gidişin olduğu bir yol tayin edilmelidir. Her birey “bu benim hakkım” diye davranırsa aileye zarar verebilir. Hak ve sorumluluklar “emr-i bil maruf nehy-i anil münker” çerçevesinde ele alınmalıdır

Nikâhta birtakım haklar belirlenmiştir. Modern aile hukukunda da aile hakları vardır. Yalnız haklar üzerine oturtulan aile zayıf halatlarla bağlanmış gemi gibidir. İlişkilerin öncelikle sorumluluk üzerine kurulması gerekir. Aile içi kuralların iyi işlemesi için, öncelikle aile ahlakının oluşturulması gerekir.

SINIRLARIN BİLİNMESİ

Çocuk eğitiminde, sınırların öğretilmesi çok önemlidir. Sınır konmadığında, çocuklarımızın, “narsist ben” olarak, ya da tamamen “bizde kaybolmuş ben” olarak yetişme ihtimali vardır. Sınırlar bilindiğinde, hak ve sorumluluklar da bilinir. Bireylerarası ilişkilerde sınırların belirlenmesi çatışmaları azaltacaktır. Zira çatışmaların çoğu sınır ihlalinin doğmaktadır. Sınırları korunmadığında isyan eden yahut içine kapanan kadınlar, tahammül edemeyen erkekler, yaşananlara dayanamayan kalabalıklar ortaya çıkacaktır. 2009 Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) raporuna göre, aile içi şiddet %48 olarak bildi-

4 Bebeklerin emzirilmesi süresinde, İslami ve ilmi kaynaklara dayanmayan, ancak halk arasında yaygın olarak, erkek çocuklar iki yıl, kız çocuklar için bir buçuk yıl gibi uygulama ve ön kabul vardır. Daha önemlisi bu bilgi, İslam’a dayandırılmaktadır. Kadının çocuğunu emzirmemesi durumunda, erkek/baba süt- anne bulabilir. Ancak; örfte yoksa, bebek süt- anneyi emmez ise, babanın süt- anneye verecek maddi imkânı yoksa anneye emzirmek vacip olur. Annenin emzirebileceği hâlde çocuğuna süt vermemesi, çocuğun hakkını ihlal etmek anlamına gelir.

rilmiştir. Sınırların bilinmesi, gerek aile içi gerek toplumda olan şiddeti azaltacaktır.

AİLEDE SORUN ÇÖZME SANATI

Yıllarca zihinlerde, gönüllerde biriktirilen olumsuz algılarla kötüye giden aileler mevcuttur. Aile hayatında kötü gün değil, zor gün vardır. Zorlukların aşılma ihtimali daima vardır. Tartışan ebeveynler arasında, çocuklarından ve birbirlerinden vazgeçme yoksa, durum ümitsiz değildir. Boşanmalarda da dikkat edilecek en önemli husus, çocukların vaziyetidir.

Son yıllarda boşanmalar kadar, ikinci evlilikler de artmıştır. Sahabe efendilerimizin uygulamalarında, boşanmada hak ve hukuka riayet edilmiş ve gerektiğinde yeniden evlilik tesis edilmiştir. Bu uygulamada kadın ve erkek arasında da bir fark gözetilmemiştir.

Gottman Çift Terapisi eğitim müfredatında; aile içindeki sorunların %68'inin çözümsüz olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda ailede asıl olan, sorun çözme değil, sorunu yönetmedir. Ebeveynler arasındaki sorunlar, kendi çocukluklarında var olan, bilinçdışı yaraların göstergesidir. Eşler birbirine "Benim yaramı iyi et." beklentisi ile yaklaştığında, bu, sorunlara çözüm olmayacaktır. Aile terapilerinde daha çok diyalog, bağ kurma, bağlantı kurma tavsiye edilir. Bu iletişim, çocukluk yaralarına merhem olması açısından önemlidir. Başarılı aile terapistleri sorun çözen değil, sorun yönetenlerdir. Eşler arasında bağ kurulması ve tartışmaların bu bağ içinde yapılması, onları çözüme yaklaştırır. Bireyler "Bu evlilik bana ne verdi?" değil, "Ben bu evliliğe ne verebilirim?" diye düşünmelidir. Aile, eşlerin birbirinde sükûn bulduğu kurumdur. **Hakları, sorumlulukları, sınırları, görevleri bilmekle beraber, birbirlerine olan ihtiyacını önceleyerek, hakkının peşinde koşmadan, hukukun soğukluğunu araya sokmadan aile ilişkilerini yürütmek gerekir.**

Bağımlılık değil, bağ kurmak esas alınarak, her birey kendi aile sorunlarını çözmeye başladığında, en azından niyet ettiğinde, Allah (c.c) çözüm yollarını açacaktır.

Kur'an ve hadislerde karı-kocadan her birisi için "zevc/e" kelimesi kullanılır. "Zevc" kelimesi, giyilebilen ayakkabı, çorap mest gibi çiftlerin eşini ifade eder. Aileyi çok güzel özetleyen bu kelimenin anlattıkları şunlardır: İki ayağı olan tek ayakkabı alamaz. Bu, evlenmenin zorunluluğunu anlatır. Ayakkabılar aynı numara ve kalitede olmalıdır. Bu, eşlerin birbirine denk olmasını anlatır. Ayakkabıların sağ, sola, solu

sağa giyilemez. Bu, rolleri tanımlar. Ayakkabılar birbirinin eşidir ama aynısı değildir. Bu, her eşin kendisine özgü özelliklerini koruması gerektiğini esasen anlamlı olanın bu olduğunu, eşlerden birisinin diğerini her konuda kendisine benzetme gibi bir çaba içinde olmaması gerektiğidir.

Ahlaki değerlerin yaşatılması, basit davranışlarla değişikliği başlatmak, tabandan yukarı doğru gerçekleştirilen değişim, mutluluğu yaşanılır kılar. İyi niyet, durum tespiti, mevcut durumun kabulü ve bir adım iyiye götürmek, “Ezilme, ez. “anlayışından uzak durmak, şeklinde yol izlemek çözüme katkı sağlayacaktır.

Bireyler arası ilişkide, sorunun ve ilişkinin nasıl yürütüldüğü önemlidir. Sorunları, Kur’an-ı Kerim’in ele aldığı gibi; yapıcı, iyi niyetli, affedici olarak, meseleyi gereksiz yere büyütmeden, hepsinden önemlisi meseleyi dışarıya taşırmadan ve aile içi mahremiyeti deşifre etmeden çözümlemek suretiyle yönetmelidir. Öfkenin hakim olduğu durumda, karşı tarafın sakinleşmesini beklemelidir. İlişkilerde, mutlak haklılık aranmadan, birbirini sistemin dışına itmeden, muhatabın algı seviyesine göre ve değerine uygun çözümler gerekir.

İnsanın fitratında var olan akıl, öfke ve şehvi kuvvetlerini, itidal üzere kullanması önemlidir. Aklını orta noktada kullanan hakîmdir. Öfkesini orta noktada kullanan cesaretlidir. Şehvi kuvvetlerini itidalli kullanan iffetlidir. Kişiyi, adil ve hikmet sahibi yapan bu hasletler, irfanî eğitimle kazanılabilir. Aile sorunlarına etkili çözüm için, devlet mutlaka bir eğitim sistemi kurmalıdır.

Ebeveynler iyi yetiştirilerek, kendilerini yetiştirerek, çocukları büyütmede davranışları ile model teşkil etmelidir. “Çoluk çocuğuna namazı emret, sen de sabırla devam et.” (Tâhâ, 20/132). Ölçümüz, Kur’an-ı Kerim’dir. Önümüzde muhteşem bir örnek olarak Peygamber Efendimizin ailesi vardır.

Hollanda örneğinde, aile danışmanlığı eğitimi almış olan papazlar ilişki terapisi yapmaktadırlar. Uygulamada, diğer terapistlere göre daha fazla güven telkin etmektedirler. Benzer şekilde, ülkemizde, imamlar belirli bir eğitim aldıktan sonra temel yardım ve danışmanlık yapabilirler. Aynı zamanda, aile terapistlerine yeterli düzeyde dini eğitim verilebilir.

Sadakat, emniyet, muhabbet ve merhametle “karı- koca ebedi hayat arkadaşları olmak” için evlenirler (Nur Risaleleri,24. Lem’a). Aile kurumunda, ilişkiler yolunda gitmediğinde, Ayet-i Kerimedeki “Aranızdaki fazileti unutma-

yın.” (Bakara, 2/237) emriyle hareket ederek, boşanmaları düzgün bir şekilde yapmak gerekir.

Kadın-erkek birbirinin rakibi değil, yardımcıları ve tamamlayıcılarıdır. (Nisâ’ 4/34). Sivil Toplum Kuruluşları, aile iletişim kanallarını açmalı, fazileti önceleyerek aile ile ilgili sorunlar son noktaya gelmeden çalışmalar yapmalıdır. İnsanları evlilikten korkutmadan, muhatabını tanımaya yönelik, iletişimi zenginleştirecek, sorun çözme becerisi kazandıracak, isteyenlere/herkese evlilik öncesi eğitimler yapılmalıdır.

Bizim özür dileyen ve teşekkür eden bir Peygamberimiz var. Bu davranışları aile içinde yaşamak yaşatmak gerekir. Ayet-i Kerime’de “Kadınlarla iyi geçinin.” (Nisâ’, 4/19) Evlenirken kadınlar sizden misak-ı galiz aldı.” (Nisâ’ 4/21) buyrulmaktadır. Misak-ı Galiz’in (büyük antlaşma) ciddi sorumluluğu vardır. “Siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız.” emaneti emanet eden, asıl sahibidir. Emanet, sahibi adına saklanır. Emanete hıyanet etmek, sahibine hıyanet etmektir.”Sizin en hayırlınız, eşlerine hayırlı olandır.” (Hadis-i Şerif)

Tüm bu **anlatılanları bilince dönüştürüp**, uygulamaya geçirmek mutlu aile kurabilmenin temel şartı olarak kabul edilebilir.

TEŞEKKÜR

Aile İçin Değer Çalıştayının, Planlanması ve icra edilmesinde görev alan, İDSB aile komisyonu Eş Başkanı, Op. Dr. Rabiye Babaloğlu'na, II. Aile Çalıştayı Koordinatörü, Psikolojik Danışman Esmâ Betül Acar'a, Hayrat Vakfından, Asuman Ortaköy'e, Erdemder'den Ayşe Şirin ve Tuba Küçük'e, Özlenen Çocuk Derneği'nden Şule Azak'a, İnsan Medeniyet Hareketinden Filiz Balcı'ya, Gülen Çocuk Derneğinden Filiz Büşra Kafadar'a, İDSB gönüllüsü, Yıldız Teknik Ün. Öğrencisi Nuriye Taşbaş'a, İDSB Sekreteryasından Hatice Beser'e, Minik Kerem Doğana kadar, bizimle çalışmaya devam eden, İkadder Yönetim Kurulu Başkanı sevgili Funda Ozan'a

Bir ömür hazırlanarak, ortaya koydukları görüş ve fikirleri ile çalıştay metnini oluşturan çok değerli katılımcılar: Av. Fatma Benli, Mihrimah Şairi-Yazar Ayşe Pehlivan, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Eğitim Uzmanı Dr. Ayten Erol, Gazeteci Yazar Fatih Okumuş, Hayat Sağlık ve Sosyal Hizmetler Vakfından, Fizik tedavi Uzmanı Dr. Nurgül Elbaşı, AİLEDER'den Sosyal Hizmet Uzmanı Fatih Kılıçaslan, İstanbul Müftü Muavini Kadriye Avcı Erdemli, Araştırmacı Yazar Mehmet Paksu, Pedagoji Derneğinden Pedagog Mehmet Teber ve Pedagog Ramazan Uslu, Bilge Kadın Grubundan Nazan Keleş, Marmara Ün. İlahiyat Fakültesinden Prof. Dr. Mehmet Zeki Aydın, Yalova Devlet Üniversitesinden Yard. Doç. Dr. Fethi Güngör, Gökkuşluğu Kadın Platformu üyesi, ULAG dan Fatma üney'a, Konya Mehîr Vakfından, moderatörlük görevini fevkalade yerine getiren, Selçuk Ün. Öğretim Üyesi, Prof. Dr. Saffet Köse'ye Gönülden Teşekkürlerimi Sunarım.

OTİSTİK ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN ŞUAN VE GELECEKLE İLGİLİ KAYGILARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF ANXIETY ABOUT NOW AND FUTURE OF PARENTS WITH AUTISTIC CHILDREN

Yrd. Doç. Dr. Hafız BEK

Yazar Ünven Metni Gelecek

ÖZET

Bu çalışmada otistik çocuğa sahip ebeveynlerle yapılan görüşmeye göre akademik, sosyal hayat ve geleceğe yönelik bakışlar incelenmiştir. Nitel araştırma tarzında olan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada, 10 otistik çocuğun ebeveyn ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler sırasında velilerden izin alınarak ses kaydı yapılmıştır. Daha sonra bu kayıtlara içerik analizi yapılarak eğitim, toplumsal kabul, ekonomik güçlükler, sosyal destek ve gelecek kaygısı temaları belirlenmiştir.

Yapılan araştırmanın sonucuna göre, ebeveynlerin bu çocukların eğitiminde güçlük yaşadıkları, toplumsal kabul noktasında akraba, arkadaşları ve

ABSTRACT

As a results of interviews with parents with autistic children; academic, social life and looks for the future are examined. Qualitative research interviews were used in this study. In research 10 parents with autistic children were conducted. During the interviews voice recording were made with families permission. Then, content analysis was made and the themes are: education, social acceptance, economic difficulties, social support and concern for the future.

As a results of the survey, the parents experienced difficulty in education, and it was seen that parents encounter serious problem with friends and neighbors about social acceptance.

komşuları ile ilgili ciddi sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Ebeveynler, maddi destek olmadan çocuklarının eğitimi ve bakımı için yetersizlik yaşadıklarını ifade etmektedirler. Sosyal destek yetersizliği de bu ailelerin normal bir hayat sürdürmelerini zorlaştırmaktadır. En önemli diğer bir konu ise gelecek kaygısı yaşadıkları şeklinde ortaya çıkmıştır. Özellikle ebeveynler kendi ölümlerinden sonra bu çocuğun bakımını kimin tarafından yapılacağı veya bu çocukların nasıl kendi başına yaşayacağı konusunda kaygı yaşadıklarını saptanmıştır.

Anahtar Kelime, Otistik, eğitim, toplumsal kabul, ekonomik güçlük, sosyal destek ve kaygı

Parents express their inability about their children's education and care without financial support. Lack of social support also makes it difficult to carry out a normal life of these families. The another most important issue come up in the form of their anxiety for the future. Especially it is determined that after the deaths parents worry about who made their children's care for or how they live alone.

Key Words: Autism, education, social acceptance, economic difficulties, social support and anxiety

GİRİŞ

ile, çocuğa sunduğu fırsatlar ve olanaklarla çocuğun gelişimini etkileyen toplumsal bir kurumdur. Çocuk üzerindeki etkisi açısından değerlendirildiğinde, aile başka kurumlardan çok daha önemlidir. Çünkü çocuklar, gelişimin en hızlı olduğu ilk 5-6 yılı genellikle sadece aileleri ile geçirmektedirler (Bek, 2007). Ailelere yardım ve destek sağlanarak çocukların gelişimine yardımcı olmak mümkündür. Engelli bir çocuğa sahip olmak ve ona ebeveynlik ederek eğitmek onun ihtiyaçlarını karşılamak zorluklarla dolu bir sorumluluktur.

Her çocuk ailenin ve toplumun birtakım beklentileriyle dünyaya gelir. Anne babalar kendilerinin, eşlerinin ve sevdikleri diğer insanların ortak noktalarını temsil edebilen ve toplumun beklentilerini tümüyle karşılayabilecek mükemmel bir çocuk hayal ederler. Fakat çocuğun engelli olduğunun fark edilmesi ile birlikte, beklentiler ve gerçek arasında uyumsuzluk ortaya çıkar. Bu durum ailelerin yoğun bir duygusal karmaşa yaşamasına neden olur. Sonuçta aile engelli bir çocuğa anne-babalık etmenin zorluğunun bilinmezliğiyle yüzleşmek zorunda kalır (Özkan, 2002).

Otistik bir çocuğa sahip olan bir ailenin yaşadıkları durumu göz önüne alırsak; denilebilir ki başlangıçta her şey normal görünse de çocuğun davranış-

larını gözleyerek bir takım kuşku ve meraklar ailelerin kafasını doldurmaktadır. Doğal olarak ebeveynler bir takım sorulara cevap aramaya çalışacaklardır. Örneğin otizm nedir? Nedeni nedir? Ve çocuğun hayatını nasıl etkileyecektir. Aile, bu sorulara cevap bulabilmek için bir takım araştırma ve doktor doktor dolaşmalardan sonra, çocuklarının otistik olduğunu öğrenir.

Amerikan Psikiyatri Birliğinin yayınladığı DSM-IV tanı ölçütlerine göre otizm “Yaygın Gelişimsel Bozukluklar” başlığı altında yer almaktadır. “İnsanlarla ilişki kurmada zorluk çekme, konuşmanın iletişim aracı olarak kullanılmaması, öğrenme ve sosyal becerilerdeki sınırlılık” gibi özelliklerle tanımlanmaktadır (2007).

Üstüner’in (2009) yaptığı bir araştırmaya göre otistik çocukların tanı konulma yaş ortalaması 3,5 olarak ve otizmin erkek çocuklarda görülme olasılığının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma kapsamındaki çalışma sonunda ebeveynlerin çocuklarına otizm tanısı konduğunda bunu kabullenmekte zorlandıkları, yaşam şekillerinin büyük ölçüde değiştiği, kendilerini çevreden soyutladıkları, daha duygusal oldukları, gelecekte endişe duydukları, yapmak istedikleri birçok şeyden vazgeçtikleri, her şeye rağmen çocuklarıyla ilgilenmenin onlara mutluluk verdiği ve yaşama bakış açılarında büyük değişikliklerin olduğu sonucuna varılmıştır.

Bahar ve arkadaşları (2009) çocuğu engelli olan annelerin yaşadıkları anksiyete ve depresyon düzeyleri ile stresle başa çıkmada kullandıkları başa çıkma tarzları incelenmişlerdir. Araştırma sonucunda elde ettikleri bulgularda engelli çocuğa sahip annelerde depresyon düzeylerinin yüksek olduğunu ortaya çıkmıştır. Çalışmalarında ayrıca çekirdek aile ve parçalanmış ailelerde destek arama davranışı daha yüksek oranlarda olduğunu bulmuşlar. Bu bulgu doğrultusunda aileye sağlanacak sosyal destek sayesinde annelerin yaşadığı duruma daha kolay adapte olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmada engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamında uyumsuzluk yaşanmasına neden olduğunu belirten annelerin depresyon ve çaresiz yaklaşım alt ölçeği puan ortalamaları anlamlı derecede yüksek çıktığını ortaya koymuşlardır. Kültürümüzde anneler daha çok evde kalmakta, ev dışında iş ortamı bulamadığı gibi, arkadaş ilişkileri de daha sınırlı olmakta ve gün boyu çocukların bakımını üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

Karpat (2011) yaptığı bir araştırmada otizm tanılı çocuğa sahip anneler umutsuzluk, panik davranış, kişisel gelişim, dağınıklık ve mutsuzluk alt ölçeklerinden, babalara göre daha yüksek puan aldıklarını ortaya koymuştur. Otizmlili çocuğa sahip annelerin babalara göre tepkilerini daha yoğun yaşa-

malarında neden olarak, rol dağılımında anneye daha fazla sorumluluk düşmesi ve çocuğunun bakımı ile sürekli ilgilenmesi; babanın ise çocukla ilgili daha çok ekonomik problemlerin çözümüne odaklanması gösterilebilir. Ayrıca kültürel bir özellik olarak babaların annelere göre duygularını daha çok bastırması ve ifade edememesi de yas sürecindeki tepkilerini etkilemektedir.

Ebeveynlerin eğitim düzeyine göre mutsuzluk boyutunda anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüş. Üniversite mezunu ebeveynlerin mutsuzluk düzeyleri, ilköğretim mezunu ebeveynlerin mutsuzluk düzeylerine göre daha düşük bulunmuştur (Karpaz, 2011). Demek ki ebeveynlerin eğitim düzeyi uyum ve sorunların üstesinden gelebilme açısından daha önemli olduğunu söylebilir.

Coşkun ve Akkaş (2009) yaptıkları araştırma sonucunda, engelli çocuğa sahip olan annelerin sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğu sosyal destek düzeyiyle sürekli kaygı düzeyleri arasında ters ilişkinin var olduğu ortaya koymuşlar. Ayrıca, annelerin eğitim düzeyleri ve aile gelir düzeylerinin yükselmesiyle, sürekli kaygı düzeylerinin düştüğü buna karşın algıladıkları sosyal destek düzeyinde artış olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Engelli çocuk ebeveynlerinin kaygı düzeylerinde, algıladıkları sosyal desteğin etkisi göz ardı edilemez. Bu anlamda ailenin diğer üyelerinin, arkadaş çevresinin ve toplumun ilgili kesimlerinin engelli çocuğa sahip ebeveynleri destekleme konusunda bilinç sahibi olmaları ve bunu uygulamaya dönüştürmeleri, annelerin kaygılarının azaltılmasında oldukça önemlidir.

Diğer yandan ebeveynlerin eğitim düzeyi ve gelir düzeyleri arttıkça, sürekli kaygı düzeylerinin azaldığı ve sosyal destek algılama düzeyinin arttığı görüldüğünü ele alırsak, annelerin eğitim düzeylerinin artışıyla birlikte engelli çocuklarına dair karşılaştıkları sorunlara çözüm geliştirmede genellikle daha başarılı olacakları düşünülebilir. Aynı şekilde, eğitimin getirdiği avantajla anne ve babaların sosyal çevrelerinin farklılığı ve bu çevrelerden yararlanma durumları da sahip olunan eğitim düzeyiyle paralellik gösterecektir. Benzer durum ailelerin aylık gelir düzeyi içinde geçerli olup, genelde maddi imkânlarla paralel gelişen sosyal çevre ile birlikte algılanan destek artmakta olduğunu, diğer yandan ise otistik çocuklarının gereksinimlerini giderme noktasında maddi olanakların artışı kaygıyı azaltıcı etki ettiği düşünülebilir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, otistik çocuğa sahip ebeveynlerin şuan ve gelecekle ilgili kaygılarının incelenerek ortaya konulmasıdır.

Yöntem

Otistik çocuğa sahip ebeveynlerin şu an ve gelecekle ilgili kaygılarının incelenmesi için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada, otistik çocuğa sahip 10 ebeveynle, onların izniyle ses kaydı alınarak görüşme yapılmıştır. Daha sonra bu kayıtlar içerik analizi yapılarak eğitim, toplumsal kabul, ekonomik güçlükler, sosyal destek ve gelecek kaygısı temaları belirlenmiş ve analizleri yapılmıştır.

Katılımcıların Seçimi

Çalışma, Konya İlinde yaşayan otistik çocuğa sahip ebeveynlerle doğrudan görüşme tekniği kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmaya katılan ebeveynler gönüllüler arasından seçilmiştir. Çalışmaya katılan ebeveynler, 7 anne ve 3 baba toplam (n=10) kişiden oluşmaktadır.

Tablo 1. Ebeveynlerin Demografik Özelli

Ebeveynlerin Kodları	Ebeveynlerin Eğitim Düzeyi	Çocuğun Yaşı	Çocuğun Cinsiyeti	Çocuğun Rehabilitasyon Merkezinden Aldığı Eğitim Süresi (veya özel olarak eğitime alma süresi)
Anne - 1	İlköğretim	16	Erkek	13 Yıl
Anne - 2	Ortaöğretim	9	Kız	5 Yıl
Anne - 3	İlköğretim	14	Erkek	9 Yıl
Anne - 4	Lise	11	Erkek	8,5 Yıl
Anne - 5	Ortaöğretim	15	Erkek	11,5 Yıl
Anne - 6	İlköğretim	15	Erkek	12 Yıl
Anne - 7	Lise	4	Erkek	1,5 Yıl
Baba - 1	Lise	8	Erkek	5 Yıl
Baba - 2	Lisans	17	Erkek	13,5 Yıl
Baba - 3	İlköğretim	15	Kız	11 Yıl

BULGULAR

Yapılan görüşmeler sonucunda belirlenen eğitim, toplumsal kabul, ekonomik güçlükler, sosyal destek ve gelecek kaygısı temaları doğrultusunda bulgular incelenmiştir.

1- Ebeveynlerin eğitime ilişkin kaygıları

Çocuğunuzun eğitim alıyor mu? Eğitim alıyor ise aldığı eğitimden memnun musunuz? Verilen eğitimi yeterli buluyor musunuz? Eğitim kurumları ve uzmanları nasıl değerlendiriyorsunuz? Biçiminde sorulan sorulara ebeveynler aşağıdakilere benzer şekilde cevap vermişlerdir.

Anne-4 “Çocuğum hafta da iki gün 2 saat bire bir ve 2 saat grup eğitimi özel eğitim merkezinde eğitim alıyor. Bunun yanında bize gösterilenleri evde de tekrar etmeye çalışıyoruz. Fakat yine de umduğumuz şekilde ilerlemeye olduğu kanısında değilim. Verilen eğitim ve süresi yeterli değil. Diğer çocuğum ve ev hanımı olmam bir de her ne kadar otizm ve otistik çocuklarla ilgili kendimi geliştirmeye çalışsam da yeterli olamıyorum” şeklinde ifade etmektedir.

Baba-1 “Benim çocuğum özel eğitim merkezine gider. Fakat gittiği eğitim kurumunda sık sık eğitimcisi değişiyor. Yeni gelen eğitimci ile alışmakta zorluklar yaşıyor. Konya da birkaç kurum değiştirdik. Fakat bu çocuğun eğitimine ve ilerlemesine olumlu katkı gelmedi. Ankara’ya giden birkaç aile biliyorum. Ama bizim ailenin ekonomik gücü Ankara’ya giderek eğitim almaya yetmiyor” şeklinde özel eğitim kurumlarıyla ilgili sorunlar, iletişim ve maddi imkânsızlıklar üzerinde durdu.

Anne-5 “Maddi durumumuz iyi olduğu için rehabilitasyonda aldığı eğitimin yanında evde oğlumuz bir uzman tarafından özel ders almaktadır. Ayrıca sosyal alanlara bulunması sportif faaliyetler ve hatta şuan özel bir ilköğretim okulunda 3.sınıfa devam etmektedir. Gelişimi her ne kadar normal düzeye gelemese de yine de olabildiğince oğlumuzun eğitimi için yapılması gereken ne varsa yapmaya gayret ediyoruz. Fakat yine daha iyi bir eğitim bulmakta ve daha uzman bir eğitimci bulmakta yetersiz kalmaktayız. Biz ailece Türkiye’de bir eğitimci veya doktor nerede otizmle ilgili adını duyarsak oraya götürmeye çalışıyoruz. Ama otizmin tamamıyla iyileştirecek bir kişi ile rastlamadık. Ben ve eşim kendimizi çok çaresiz hissediyoruz” 5 kodlu annenin ifadelerinde “çocuğunun aldığı eğitimden memnun olamayan ve mükemmeli arayan” bir aile profilini ortaya koyduğunu görüyoruz.

Bu cevaplar doğrultusunda ebeveynler, eğitimle ilgili kaygıları ve yetersizlikler üzerinde durmaktalar. Bu yetersizliğin hem kendileri ve hem bu hizmeti almakta oldukları kurum ve uzmanlardan açısından dile getirmektedirler. Ebeveynler, devletçe desteklenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen eğitimin süresini ve niteliğini yeterli bulmamaktalar. Rehabilitasyon merkezlerinde çalışan uzmanlarla iletişim kurmakta zorlandıkları ve özel kurumların kurumsallaşma sorunu yaşadığını (sık uzman değiştirmeleri), gelen öğrenciye normal müşteri mantığıyla bakıldığını ifade etmekte.

2- Ebeveynlerin Toplumsal Kabul Yönelik Kaygıları

Ebeveynlere “Çocuğunuz okula gidiyor mu? Okulda sınıf arkadaşları tarafından kabul görüyorlar mı? Çocuğunuzun çevrenizde arkadaşı var mı? Aile ve akraba ziyaretlerine çocuğunuzun da götürüyor musunuz? Çevrenin yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorular sorulmuş ve aşağıdakilere benzer şekilde cevaplar alınmıştır.

Anne-2 “ Kızım 3-4 yaşlarından sonra çevremizin tavırları değişmeye başladı. Kızım çok hareketli ve bir şeyi yapma, alma, atma diye söylesem de kızıma sözümü bir türlü dinlettiremiyorum. Bu yüzden komşu, akraba ve aile ziyaretlerine gitmeye utanıyorum. Bazen kardeşlerimin evine gitsem -ki nadiren gideriz- onların biz gelmeden önce veya bizim yanımızda evdeki eşyaların kaldırmaları beni kahrediyor. Bu yüzden bir daha hiç kimsenin evine gitmek istemiyorum. Birinin evine gitsem de eve geldiğimde bir hafta moralim bozulup hastalanıyorum” şeklinde ifade etmektedir.

Baba-2 “ Oğlumuz 9 yaşında iken normal okula yazdırmıştık. Fakat oradaki öğretmen her ne kadar çaba gösterse de ailelerden gelen tepkilerden dolayı oğlum okuldan almak zorunda kalmıştık. Bu olay hep zihnimde canlı, keşke o zaman okula devam etseydi belki şimdi daha iyi durumda olurdu. Fakat sınıf arkadaşları deli ve aptal gözüyle bakmışlardı. Ve ben de çocuğum bundan dolayı etkilenir diye çok korkmuştum. Oğlum şu an 17 yaşında ve zaman çabuk geçiyor, biz de yaşıyoruz. Ama her şeye rağmen oğlum bir şeyler daha öğrenebilir mi diye kendi iş yerime götürüyorum ve oğluma Konya’da meslek edinebilmesi için bir okul arıyorum”.

Görüşmelerde toplumsal kabul’e yönelik kaygılarla ilgili cevaplarda görüldüğü gibi ebeveynler, çevrelerindeki insanların yaklaşımını olumsuz ve kırıcı olduğunu hatta bu nedenle sosyal ortamlarının daraldığını ifade etmektedirler. Bir diğer ebeveyn, çocuğunu normal çocuklarla kaynaştırma amacıyla gönderdiğinde hem sınıf ve hem sınıftaki öğrenci velileri tarafından dışlandıkla-

rını ve bu olayın hem çocuk ve hem ebeveyn açısından derin izler bıraktığını ifade ettiği görülmektedir.

3- Ebeveynlerin ekonomik güçlüklerle ilgili kaygıları

Düzenli bir işiniz var mı? Çocuğunuzun bakımı ve eğitimi konusunda ekonomik güçlük yaşıyor musunuz? Devletçe desteklenen para, çocuğunuzun ihtiyaçları için yeterli mi? sorular sorulmuştur ve verilen tipik cevaplar aşağıda verilmiştir.

Anne-7 “Ben çalışamıyorum ve çocuğuma bakmak zorundayım. Özel eğitim giderleri devlet tarafından karşılanıyor, yoksa bizim bu gelirle ödeme-miz mümkün değil. Fakat yine de ihtiyaç duyulduğunda hastane, çarşı ve diğer ziyaretler için araç bulmakta zorluk yaşıyoruz. Tabi özüünden dolayı daha çok sosyalleşmesi ve sosyal ortamlarda bulunması gerekir fakat bi-zim imkânımız yetmediği için hafta sonları babası ile beraber ancak alış-verişe oğlumuzu götürmeye çalışıyoruz. Yaşı büyük olması ve erkek çocuk olması nedeniyle sosyal ortamlara rahat gidemiyoruz, babasının desteği-ne ihtiyacım olacak çünkü toplu taşıma araçlarında otistik bir çocukla se-yahat etmek kolay değil” .

Baba-3 “Şu an özel sektörde çalışmaktayım ve her an işten çıkarılma kay-gısı içindeyim. Çünkü çocuğumun durumundan dolayı sık izin almak zo-runda kalıyorum. Bu da işverenlerin hoşuna gitmiyor tabi ki. Otistik bir ço-cuğa sahip olmak, onun eğitimine katkıda bulunmak, özel ihtiyaçlarını maddi olarak karşılayabilmek, manevi olarak ona zaman ayırmak hiç de kolay değil. Bu nedenle kaç kez işten çıkmak zorunda kaldım ve iş değişik-liği kaçınılmaz oldu”.

Baba-2 “Kurumlarda verilen haftada iki saat bireysel eğitim yeterli gelmi-yor. Uzmanlar çocuğun eğitim süresini uzatmamızın daha fayda olacağı-nı söylüyorlar. Özel eğitim kurumları da devletin bize ödediği para ile haf-tada ancak iki saat bireysel eğitim verebileceklerini, daha fazla eğitim isti-yorsak ki gerekli bunun için ayrıca ek para ödememizi istiyorlar. Bu da şu-anki kazancımla mümkün değil. Eşim çalışmıyor, o ancak çocukla ilgilene-biliyor. Zaten çocuk 17 yaşında ve ergenlik çağında, üstelik otistik, ona ba-kacak ve ilgilenecek birine ihtiyaç var. Eşim ancak onunla ilgilenebiliyor”.

Babaların düzenli işi olmadığı, olanların da yeterli gelire sahip olmadıkları görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ebeveynler, çocukların bakımı ve eğitimi konusunda ekonomik güçlük ya-

şadıkları ve devletçe desteklenen paraların bu çocukların ihtiyaçları için yeterli olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

4- Ebeveynlerin Sosyal Destek İhtiyacına Yönelik Kaygıları

Çocuğunuzla yeterli düzeyde ilgilenbiliyor musunuz? İfade etmek istediğiniz konular nelerdir? İhtiyaç duyduğunuzda destek alabileceğiniz kişi veya kuruluş var mı?

Anne-1 “ Çocuk küçükken onun bakımı, eğitimi ve sosyal ortama katılımı konusunda daha az zorluk yaşıyordum ve denetimi kolay idi. Fakat şimdi ergenlik çağında fiziği daha olgun oysa ben kendimi günden güne daha yorgun ve yetersiz hissediyorum. Hasta olduğumda biraz dinlenmek ve kendimi toparlamak istiyorum ama bunun için bile çocuğumu yanına bırakabileceğim birini bulamıyorum”.

Anne -3 “Çocuk küçükken bakımı ve ilgilenmesi kolay idi. Fakat şimdi büyüdü ve benden daha güçlü bir yapıya sahip. Aldığı ilaçtan dolayı olsa gerek iş-tihhi açık ve sürekli kilo alıyor ve onun fizik olarak da baş edemiyorum”.

Anne -6 “Hafta içi çocuğumla ilgileniyorum. Hafta sonu da eşimden yardım etmesini beklerken tam tersi o benden onunla ilgilenmemi bekliyor. Ben hem çocukla ve hem eşimle bir de evin işleri vs. ile ilgilenmekten öyle duruma geliyorum ki kendimi kaybediyorum ve kolayca yakınlarımı kırabiliyorum ve şuan psikolojik tedavi görüyorum. Bir de daha önceden sık görüştüğüm arkadaşlarım benden şikâyet ediyorlar fakat ben onlarla da görüşmek için hiç müsait olamıyorum” şeklinde ifade etmektedir.

Sosyal destek ihtiyacına yönelik sorulara ebeveynler, çocuklarının sorunlarıyla tek başlarına baş edemedikleri, günlük hayattaki sorumluluklarını yerine getiremedikleri ve bunun yanında en yakınlarından bile destek alamadıklarını ifade etmektedirler.

5- Ebeveynlerin Geleceğe Yönelik Kaygıları

Çocuğunuz geleceği ile ilgili neler düşünüyorsunuz, neler planlıyorsunuz?

Anne-1 “Aslında çok çocuk istemiyorum fakat daha çok çocuk yaparak kendilerinden sonra kardeşlerine bakabilir amacıyla üçüncü çocuğa hamile oldum” şeklinde ifade etmektedir.

Baba-3 “Özel sektörde çalışmaktayım. Sürekli işim olmamasına rağmen bankadan kredi çekerek çocuğum adına bir daire aldım. Ben öldükten sonra en azından maddi anlamda bir evi olması, dolayısıyla birileri yanın-

da kalarak ona bakabilir düşüncesindeyim” şeklinde kaygıları ve ona yönelik çözüm çabasını ifade etmektedir.

Yapılan görüşmelerde gelecekle ilgili kaygılar dediğimizde ebeveynler, kendi ölümlerinden sonra çocuklarının bakımı, eğitimi, sağlığı ve diğer ihtiyaçlarını nasıl olacağı üzerinde durmaktadırlar. Bu iki örnekte olduğu gibi cinsiyet açısından ebeveynler kendi bakış açılarıyla yaşamakta oldukları gelecek kaygılarına çözüm çabalarını vermektedirler. Fakat sonuca baktığımızda babalar maddi (parasal) anneler ise aidiyet ve sosyal yönlerini de artması için çabaladığını görüyoruz. Yani babalar çocukları adına kendi güçlerini aşma pahasına bankalardan kredi çekerek ev, arsa veya dengi maddi güvence sağlama çabasındalar. Anneler ise çocuk sayısını artırarak ben öldükten sonra kardeşler otistik kardeşlerine bakar düşüncesi ile önlem alma çabasında oldukları görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Otistik çocuğu olan aileler için en önemli soru, kendilerini nelerin beklediği ve çocuklarının ileride nasıl olacağıdır. Özellikle çok erken yaşlardaki duruma bakıp çocuğun ileride hangi noktaya geleceğini ve nasıl bir gelişim göstereceğini kestirmek zordur. Otistik ailelerin sorunları, genellikle görünür ve belirgin değildir, çevre için bir sır olarak kalır.

Yapılan görüşmelerde eğitimle ilgili kaygıların neler olduğu incelendiğinde ebeveynler, eğitim konusundaki yetersizlik üzerinde durmaktadırlar. Bu yetersizliğin hem kendileri ve hem bu hizmeti almakta oldukları kurum ve uzmanlar açısından dile getirmektedirler.

Görüşmede ebeveynler, çocuklarını eğitim aldıklarını fakat eğitim kurumlarındaki öğretmen değişikliği ve eğitim niteliğinden şikayet ettikleri görülmüştür. Çocuklarına verilen eğitimin, beklentilerini karşılamadığını ifade etmektedirler. Araştırma Konya ilinde yapıldığı için Konya’da bulunan eğitim kurumları ve uzmanları yeterli bulmamaktalar. Ailelerin ideal beklentileriyle gerçek durum arasındaki farklılıklar arttıkça yaşadıkları güçlükler artmakta ve gerçek durumla baş etme zorlaşmaktadır.

Çapa (2009), yaptığı araştırmasında, elde ettiği bulgulara göre ailelerin görüşleri karşılaştırıldığında toplumsal hayata katılmada otistik çocuğa sahip ailelerin, zihin engelli çocuğa sahip ailelerden daha fazla güçlük yaşadıkları belirlenmiştir. Zihin engelli çocuğa sahip aileler ev gezmelerine gittiklerinde daha fazla güçlekle karşılaşmadıklarını belirtirken, otistik çocuk sahibi aileler, yürüyerek bir yerden başka bir yere gittiklerinde daha fazla güç-

lkle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bildirilen görüşlerin tamamı incelendiğinde, "insanların bakışlarından rahatsız olma"nın her iki grup tarafından en çok tekrarlanan sorun olduğu görülmüştür. Dikkat çeken diğer bir bulgu ise çocuğun davranışlarından dolayı yaşanan sorunlardır. "...kızım çok hareketli ve bir şeyi yapma, alma, atma diye söylesem de sözümü bir türlü dinletti remiyorum. Bu yüzden komşu, akraba ve aile ziyaretlerine gitmeye utanıyorum. Bazen kardeşlerimin evine gitsem ki nadiren gideriz onların biz gelmeden önce veya bizim yanımızda evdeki eşyaların kaldırmaları beni kahrediyor.." ifadeleri, çapa'nın araştırmasıyla paralellik göstermektedir.

Sarı (2007), zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin sosyal yaşamları kendilerinden ya da sosyal çevrelerinden kaynaklanan nedenlerle etkilenmektedir. Sosyal etiketleme, ailelerin sosyal izolasyon yaşamasına yol açan önemli bir etmendir. Araştırmamızda da ebeveynlerin benzer bir sosyal izolasyon yaşadıkları belirlenmiştir. Toplumsal kabule yönelik boyutta ele alındığında otistik ocuk ve ebeveynlerinin kırııcı davranışlara maruz kaldıkları, normal okula kaynaşmalarında zorlandıkları, uyum ve sosyal kabul problemi yaşamak tadırlar.

Altuğ ve ark. (2006), ekonomik güçlüklerle ilgili olarak ebeveynler iyi bir işe sahip olmadıkları, çalışmayan ebeveynlerin de yeteri kadar maddi imkna sahip olmamaları ve devletçe desteklenen eğitiminde çocuklarını için yeterli olmadığını ortaya çıkmıştır. Altuğ'un araştırma sonuçlarıyla bu araştırmanın sonuçları paralellik göstermektedir. Özel eğitim gerektiren çocuğu olan ailelerin ekonomik gereksinimleri fazla olup, ekonomik yetersizlikler, ailelerin duygusal yklenmelerinin artmasına neden olmaktadır (Sarı, 2007).

Doğru ve ark. (2008) yaptıkları bir araştırmada, engelli çocuğu olan annelerin sürekli yaşadıkları kaygı düzeyleri ve çocukları ile birlikte sosyal ortamda (alışveriş, lokantada yemek yeme, çocuklarını kuruma götürme gibi) geçirdikleri zamandaki durumluk kaygı düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonunda annelerin çoğunluğunda sürekli kaygı durumuna rastlanmış. Ayrıca, annelerin eğitim durumlarına göre kaygı düzeylerinin artış gösterdiği belirlenmiştir.

Araştırmamızda ebeveynlerin eğitim profillerine baktığımızda eğitim seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. "... diğer çocuğum ve ev hanımı olmam bir de her ne kadar otizm ve otistik çocuklarla ilgili kendimi geliştirmeye çalışsam da yeterli olamıyorum" ifadesini kullanan annenin de eğitimi düşüktür. Fakat eğitim düzeyi arttıķa soruna ilişkin kaygı düzeyinin dştğ, Doğru ve arkadaşlarının yaptığı çalışma ile ortaya çıkmıştır. Bu araçtır-

mada da ebeveynler yeterli düzeyde eğitim alamadıklarından dola çocukları ile daha bilinçli bir şekilde ilgilenemediklerini ifade etmişlerdir. Otistik çocukların sadece kendilerine değil ebeveynlerine de ihtiyaç alanlarını saptayarak eğitim verilmesi durumunda kaygılarını azaltacağını söyleyebiliriz.

Sosyal destek ihtiyacına hususunda ebeveynler çocuklarının sorunlarıyla tek başlarına baş edemedikleri, günlük hayattaki sorumluluklarını yerine getiremedikleri ve bunun yanında en yakınlarından bile destek alamadıklarını ifade etmektedirler.

Bek (2007), otistik çocuğa sahip ana babalarla normal çocuğa sahip ana babaların sosyal destek algısına ilişkin yaptığı çalışmasının bulgularında; bilgisel-maddi destek, duygusal destek ve beraberlik destek boyutunda otistik çocuğa sahip olan ana babalar normal çocuğa sahip olanlara göre daha çok desteğe ihtiyacı olduğu bulmuştur. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen sonuçlar Bek'in yaptığı çalışmanın sonucuyla paralellik göstermektedir. Ebeveynlerin sosyal destek sağlanması açısından benzer sorun yaşayan diğer ebeveynlerle bir araya getirilmesi sorunları ve destek sağlamasından olumlu katkı sağlayacaktır. Hastings ve Beck (2004) bu tezi desteklemektedirler.

Yapılan görüşmelerde gelecekle ilgili kaygılar dediğimizde ebeveynler kendi ölümlerinden sonra çocuklarını bakımı, eğitimi, sağlığı ve diğer ihtiyaçlarının nasıl olacağı konusunda kaygılı oldukları ortaya çıkmıştır. Bu konuda tedbir olarak maddi yatırımlara yöneldikleri görülmüştür.

ÖNERİLER

- Ebeveynlere otistik çocuklarının eğitimi için öz yeterliliklerini artırmak amacıyla eğitim verilmeli ve hangi kurumlara başvurması gerektiği açıklanılmalı.
- Ebeveynler, otistik çocuklarla ilgili yasal konularda yeterli düzeyde bilgilendirilmeli.
- Ebeveynlere koruyucu ekonomik önlemler, eğitim, sağlık ve bakım harcamalarını azaltabilmenin yolları öğretilmeli.
- Aileler için ulaşılabilecek, faydalanılabilecek kaynakların neler olduğu bilmeli ve gerektiğinde ailenin bu hizmetlerden faydalanabilmesi için onlar bu kurumlara yönlendirilmeli.
- Otistik çocukların meslek edinmeleri ve toplumda üretici birer birey olmaları için gerekli alt yapı devletçe oluşturulmalı.

KAYNAKLAR

- ALTUĞ ÖZSOY, S., ÖZKAHRAMAN, Ş., ÇALLI, F., *Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin incelenmesi*, Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi, Yıl: 8 • Cilt: 3 • Sayı 9, Ocak-Şubat-Mart 2006
- BAHAR, A., BAHAR, G., SAVAŞ, H.A., PARLAR, S., *Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon ve Anksiyete Düzeyleri ile Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Belirlenmesi*, 98 Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:11 (2009)
- BEK, H., *Otistik ve Normal Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Destek Algısı, Denetim Odağı ve Psikolojik Belirti Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 24. 2007
- ÇAPA, B., *Zihin Engelli ve Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Toplumsal Hayata Katılmada Yaşadıkları Güçlüklerin Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009
- COŞKUN, Y., AKKAŞ, G., *Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki*, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) Cilt 10, Sayı 1, (2009), (213-227)
- DSM-IV Tanı Ölçütleri Başvuru Kitabı*, Amerika Psikiyatri Derneği, Çeviren; KÖROĞLU E., Kitap Yurdu, 2007
- DOĞRU, S. Y., ARSLAN, E., *Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyi İle Durumluk Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19):543-553, 2008
- HASTINGS RP, BECK A., *Practitioner Review: Stressintervention For Parents Of Children With Intellectual Disabilities*, Journal Of Child Psychology And Psychiatry 45 (8): 1338, 1349.2004
- KARPAT, D., *Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşadığı Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, 2011
- SARI, Y., H., *Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi*, C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2007, 11 (2)

- ÜSTÜNER TOP, F., *Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar ile Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma*, Çocuk Dergisi 9(1):34-42, 2009
- ÖZKAN S., *Zihinsel Engelli ve Normal Çocuğa Sahip Annelerin Algıladıkları Sosyal Destek ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002'kleri

AİLEDE HAYATA SAYGI BAĞLAMINDA KÜRTAJ MESELESİ

RESPECT TO THE LIFE FROM THE FAMILY PERSPECTIVE AND WITH THIS REGARD ABORTION PROBLEM

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim üyesi

308

ÖZET

İslam dini, insanın yaşaması ve yaşatılmasını temel gayelerden biri olarak benimsemiştir. Bu nedenle Allah, haksız yere öldürmeyi yasaklamış ve bu yasağı çiğneyenlerin de ağır bir şekilde cezalandırılacağını bildirmiştir.

İslam'da insan hayatının korunması ve kollanması için bütün tedbirler alınmıştır. Allah, insanın bedeni üzerindeki yetkilerini kısıarak kişiyi kendine karşı ve "Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın." buyurarak da insanı öldürme ihtimali en az olan anne babasına karşı koruma altına almıştır.

İnsanın yaşama hakkı, döllenmenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müda-

SUMMARY

The religion Islam adopted as one of the principle aim the living of the human and keeping him alive. For this reason Allah, prohibited man to kill unfairly and announced that if someone doesnot obey to this rule, he will be punished severely.

All measures have been taken for the conservation and the protection of human life in Islam. Allah, protects the life of the man against himself by cutting back the right of the person's on his own body and by ordering "Don't attempt children's lives with the fear of living" protects against his own mother and father whom are the least possible killers.

The human's right to life, which starts with the impregnation is a fundamental right given by Allah, is not allowed

hale etmesine izin verilmemiştir. Dolayısıyla tıbbi ve dinî zorunluluk durumları hariç hiçbir sebep, kürtaj uygulamasının hukuka uygunluk gerekçesi olamaz. Tıbbi zorunluluk nedeniyle uygulanacak kürtaj ise uzman doktor tarafından ilgilinin rızası alınarak yapılmalıdır.

Anahtar kavramlar: hayat hakkı, aile, kürtaj, cenin, hukuka uygunluk.

to intervent by anyone including mother and father. As a result except the medical and religious urgent situations, no reason can be given for the legacy of abortion applications. Abortion due to medical necessities has to be applied by the specialist taking the consent of the concerned person.

Keywords: Right to life, family, abortion, fetus, legacy of abortion

GİRİŞ

İslam dini insanı yüceltmış, saygıya layık görmüş ve onu birçok hak ve sorumluluk ile donatmıştır. Bunun için insanlar, gerek hayatta ve gerekse vefatlarından sonra, her türlü saldırıya karşı korunmuşlardır. Yani insan her yönüyle muhteremdir. Bu korunmuşluk kişinin maddi ve manevi bütün varlığını içine almaktadır. Bu meyanda kişi, mal, can, beden ve namus dokunulmazlığına sahiptir.¹ Kişi, en başta insan olduğu için ve insanlık özelliği gereği, varlığını ve bütünlüğünü sürdürebilmesi için korunur.² Bu varlık ve bütünlüğün sürdürülebilmesi amacıyla, şahsiyet denilen bütünü oluşturan kişisel değerlere yapılan saldırılar hukuk düzenince yasaklanmış ve bunların korunması *zaruret-i diniyye*'den sayılmıştır. Hatta kanunların vaz'ının asıl sebebinin bu esasları korumak olduğu fikrinden hareketle bu haklara "*makâsidü's-şeria*" adı verilmiştir. Korunması zorunlu olan haklar din, can, akıl, mal ve nesil olarak belirlenmiştir.³

Korunması zorunlu olan haklardan biri canın korunmasıdır. Canın korunmasından maksat, hukuk nazarında dokunulmazlığı olan *hayattır*. Buna "can güvenliği (el-masumiyetü'd-dem)" de denir.⁴ İslam'da insan hayatına büyük önem verilmiş, insanın yaşaması ve yaşatılması temel gayelerden biri olarak benimsenmiştir. Bu nedenle Allah (c.c.) haksız yere bir insanın öldü-

1 Karafî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris (1994), *ez-Zahira*, Beyrut, XII, 262; Karaman, Hayrettin (1993), *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, Nesil Yayınları, İstanbul, II, 790.

2 Zevkliler, Aydın (1983/I), "Tedavi Amaçlı Müdahalelerle Kişilik Hakkına Saldırının Sonuçları", *DÜHFD*, Diyarbakır, s. 10.

3 Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed (1324), *el-Mustasfaminlmi'l-Usul*, I-II, el-Matbaatu'l-Emîriyye, Kahire, I, 287.

4 Sahî, Ş. Abduh (1990), *el-Fikrül-İslami ve'l-Kadaya't-Tıbbiyyetü'l-Muasıra*, Mektebetü'n-Nahdati'l-Misriyye, Kahire, s. 183; Buti, Muhammed Said Ramazan (1992), *Kadaya: Fikhiyyetün Muasiratün*, Mektebetü'l-Farabi, Dimaşk, s. 118.

rölmesini bütün insanların öldürülmesi, bir hayatın kurtarılmasını ise bütün insanların kurtarılması gibi saymış ve şöyle buyurmuştur:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ
فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

“İşte bu yüzdendir ki İsrailoğullarına şöyle yazmıştık: Kim bir canı, bir can mukabilinde veya bir fesat çıkarmaktan dolayı olmayarak (haksız yere) öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur...”⁵

İnsan hayatının korunması, malın, neslin ve aklın korunması gibi İslam dininin gerçekleştirmeyi hedeflediği diğer temel gayelerden önce gelmektedir.⁶ Çünkü bunların temeli hayat hakkı olup diğerleri bunun üzerine bina edilmiştir. Zira hayat hakkına sahip olmayan bir şahsın diğer temel hak ve hürriyetlerinden söz edilmesi mümkün değildir. Hatta bunun, insan hayatına bu değeri kazandıran dinin korunmasından da önce geldiği söylenebilir. Çünkü din, insanlar için gönderilmiştir ve dinin muhatabı insandır.⁷ İslam’ın, insanın şahsında gerçekleştirmeyi amaçladığı sosyal, kültürel, ekonomik gibi değerlerin bir anlam ifade etmesi, insana hayat hakkının tanınmasına bağlıdır.

Şahsiyet haklarının başında gelen hayat hakkının korunması maksadıyla Şari Teala, adam öldürmeyi suç saymış ve katile de ölüm cezası verilmesini kabul etmiştir. Bir ayette Allah (c.c.) şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı...”⁸

Bu ve benzeri ayetlerde⁹ yaşam hakkına saldırı yasaklanmıştır.

Peygamberimiz (s.a.s.) Veda Haccı’nda Mina’da irad ettiği hutbesinde hayat hakkının dokunulmazlığını şu sözleriyle ilan etmiştir:

⁵ Mâide, 5/32.

⁶ Gazzâlî, a.g.e., I, 287-288.

⁷ Kaya, Ali (1994), “İslam Hukukuna Göre Ötanazi”, *UÜİFD*, Yıl:6, Sayı:6, C 6, Bursa, s. 134.

⁸ Bakara, 2/178.

⁹ bk. Âl-i İmrân, 3/140; Nisâ, 4/110; En’âm, 6/21; Yûnus, 10/10; Furkân, 25/25; Ankebût, 29/40; Rûm, 30/9.

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ
كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا

“Ey insanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise can-larınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle mukaddestir.”¹⁰

Bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur:

مُؤْمِنًا فَهُوَ قَوْدٌ بِهِ مَنْ قَتَلَ رَجُلًا

“Kim kasten öldürürse bunun hükmü kısastır.”¹¹

Bütün bunlar gösteriyor ki, bir şahsın hayatına son veren şahıs, bunu kendi hayatıyla ödeyecektir. Dolayısıyla hayat hakkının bundan daha etkili ve kesin bir biçimde korunması herhâlde mümkün değildir.

İslam’da insan hayatının korunması ve kollanması için maddi ve manevi bütün tedbirler alınmıştır. Nasların belirttiği durumlar¹² haricinde insan hayatına son veren bütün müdahaleler yasaklanmıştır.¹³ Neticede başta hayat hakkı olmak üzere insanların bütün şahsiyet hakları ve malvarlığı hakları, bizzat Şari’ tarafından kesin ifadelerle koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla bu haklara yönelik işlenecek haksız fiiller, başta Şari’in emrine muhalefet olacağından hukuka aykırıdır.¹⁴

Şahsın öldürülmesi şeklinde tezahür eden hayat hakkının ihlali, bir cinayettir. Bütün hukuk düzenlerinde cinayetlerden dolayı suçun işleniş biçimi de göz önünde tutularak katile ceza verilmesi esas tutulmuştur. Çünkü suçlulara işledikleri suçun ağırlığına göre ceza vermek, hem fertlerin, hem de toplumun huzurunu teminat altına almak gayesinin bir gereğidir. (Gökmenoğlu, 1996: 80). Böylece şahısların hayat hakları ve toplumun huzuru korunmuş olur.

Bir insanın haksız yere öldürülmesinin, bütün insanların öldürülmesiyle eş değerde tutulması, katile verilecek cezanın ağırlığını daha da artırmakta-

10 Müslim, İmaret, 36; İbn Mace, Menasik, 84; Tirmizî, Cihad, 28.

11 Ebu Davud, Diyat, 5.

12 Buharî, Diyat, 6; Müslim, Kasame, 25; Ebu Davud, Hudud, 1; Nesai, Tarim, 5, Kasame, 5; Tirmizi, Diyat, 10.

13 Udeh, Abdülkadir (t.y.), *et-Teşriü'l-Cinaıyyü'l-İslâmî: Mukarenen li-Kanuni'l-Vaz'i*, Darü'l-Kâtibi'l-Arabî, Beyrut, I, 529-531.

14 Udeh, *a.g.e.*, I, 206.

dır. Kur'an'da **"Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın..."**¹⁵ buyrulurak hayat hakkına yapılacak tecavüzler yasaklanmıştır. Bu yasağı çiğneyenler, **"Büyük günah işlemiş olmak"**¹⁶, **"...Ebedi olarak cehennemde kalmak..."**¹⁷ gibi uhrevi; **"kıyas"**¹⁸, **"diyet, keffaret"**¹⁹, **"ta'zir"**²⁰ ve **"mirastan mahrumiyet"**²¹ gibi dünyevi müeyyideler ile cezalandırılmışlardır. Görüldüğü gibi İslam'da insan hayatına büyük önem verilmiş, onun korunması ve kollanması için maddi ve manevi bütün tedbirler alınmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. maddesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 3. maddesi ve T.C. Anayasası'nın 14/1 fıkrasında yer alan, **"yaşam hakkı kişinin fizik ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi, sürdürebilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi hakkıdır."** şeklindeki bir düzenleme ile yaşam hakkı her türlü saldırıya karşı kanuni koruma altına alınmıştır. Demek oluyor ki bütün hukuk sistemleri insan hayatının korunmasını temel haklardan biri olarak kabul etmiş ve hayat hakkına yönelik haksız müdahalelere kesinlikle müsaade etmemiştir.

İnsanın vücut bütünlüğü de tıpkı hayat hakkı gibi mutlak bir haktır ve başkalarının hukuka aykırı her türlü saldırılarına karşı kesin bir şekilde korunmuştur. Zaten **"hayat hakkı"**, **"beden bütünlüğü hakkı"** ile birlikte kullanıldığında ideal bir anlam ifade eder. Kişi, bedenini oluşturan organlar, dokular, kemikler, hatta en küçük parçalar üzerinde dahi kişilik hakkına sahiptir. Beden, onu oluşturan tüm parçalarıyla birlikte bir bütün olarak kişilik hakkının konusunu oluşturur.²²

İslam hukukunun temin etmeyi gaye edindiği maslahatlardan biri olan **"canın korunması"** prensibi, beden bütünlüğünü de kapsamaktadır.²³ Bu nedenle kişinin rızası olmadığı takdirde bedene yönelik fiiller, ister önemli nitelikte olsun ister olmasın, kişilik hakkına saldırı niteliğindedir. Bu hususta kişinin rızası olmadan bedeninden parça alınması ile saçının tümüyle ya da biçimini önemli ölçüde bozacak şekilde kesilmesi arasında kişilik hakkına saldırı açısından hiçbir fark yoktur ve her iki durumda da hakların korun-

15 İsrâ, 17/33.

16 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 211. Buhârî, Hudud, 44; Tirmizî, Tefsirü's-Sûre, 4; Nesaî, Tahrim, 3.

17 Nisâ, 4/93.

18 Bakara, 2/178; Mâide, 5/45.

19 Nisâ, 4/92.

20 Udeh, *a.g.e.*, II, 260-261.

21 Udeh, *a.g.e.*, I, 632.

22 Gökmenoğlu, Hüseyin (1996), *İslam Hukukunda Şahsiyet Hakları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, s. 92.

23 Remli, Şemsuddin Muhammed b. Ebî'l-Abbâs Ahmed b. Hamza b. Şihab (1984), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâcî'l-FıkhalâMezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, VIII, 23.

ması yoluna başvurulacaktır. Saldırının biçimi, şiddeti, hangi araçla yapıldığı önemli değildir, saldırının vücut bütünlüğüne yönelik olması yeterlidir.²⁴

İnsan kendi bedeninin sınırsız hâkimi değildir. Diğer taraftan kişinin vatana, topluma ve ailesine karşı yerine getirmesi gerekli görevleri vardır. Kişi bu görevleri sebebiyle, yaşamı üzerinde olduğu gibi beden bütünlüğü üzerinde de istediği gibi tasarruf edemez.²⁵

Şahsın en önemli kişisel haklarından hayat, sağlık ve beden bütünlüğü haklarıyla ilgili olan tıbbi müdahaleler, hastalığın teşhisi, tedavisi veya hastalıktan korumak maksadıyla yapılır.²⁶ Hastayı iyileştirme amacı taşımayan bir müdahale, doktor tarafından yapılmış olsa bile, tıbbi müdahale sayılmaz. Çünkü söz konusu müdahale bir hakkın kullanılması veya bir görevin ifa edilmesi kapsamına girmez.²⁷ Tıbbi müdahale niteliği taşımayan bir müdahale aynı zamanda hukuka aykırıdır. Bu gibi durumlarda doktorun hareketi suç kapsamında değerlendirilir ve neticesinde cezalandırılır.²⁸

I. HAYATIN KORUNMASINDA AİLENİN FONKSİYONU

Her insan bir aile ortamında dünyaya gözlerini açar, orada doğar, büyür ve orada ölür. Hayatı boyunca iş, cemaat, dernek, arkadaş grupları gibi çeşitli sosyal gruplar içinde yer alır. Kişinin içinde bulunduğu bu sosyal grupların hiç biri insanın bütün hayatını kuşatıcı değildir. Fakat insanın hayatı boyunca mensubiyetinin hiç son bulmadığı bir sosyal grup vardır ki o da ailedir. Çünkü bir zamanlar bebek olarak mensup olduğu bu sıcak yuvanın bir müddet sonra bir kardeşi, abisi veya ablası, daha sonra anne veya babası, nihayet o ailenin dedesi veya ninesi olur. Böylece kişi hayatını hep bir aileye mensup olarak sürdürür.

İnsan başta inancı olmak üzere, sevgi, saygı, gelenek ve görenek gibi değerleri öncelikle ailede kazanır. Aile kurumunun en önemli niteliği, sevgi odaklı bir ilişkiler dünyası olmasıdır. Bu yönüyle aile, bireyleri sevgi ve şefkatle toplumsal hayata hazırlayan bir okuldur. **“Kaynaşmanız için size**

24 Gökmenoğlu, *a.g.e.*, s. 94.

25 Önder, Ayhan (1992), *Ceza Hukuku Dersleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 260.

26 Şerefüddin, Ahmet Hüseyin (1983), *el-Ahkamü’ş-Şerıyyeli’l-A’mali’t-Tıbbiyye*, el-Meclisü’l-Vatani, Kuveyt, s. 41.

27 İbni Abidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz (1994), *Reddü’l-Muhtar Ale’d-Dürri’l-Muhtar: Şerhu Tenviri’l-Ebsar*, (thk. Adil Ahmed Abdülmecid, Ali Muhammed Muavvez, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, X, 194 Ahmet Fethi (1984), *el-Mesuliyetü’l-Cinaiyyefi’l-Fikhi’l-İslami*, Darü’s-Şuruk, Beyrut, s. 150; Haseni, Haşim Maruf (1987), *el-Mesuliyetü’l-Cezaiyyefi’l-Fikhi’l-Caferi*, Darü’t-Ta’arufi’l-Matbû’ati, Beyrut, s. 206-207; Kaya, Ali, (1994), “İslam Hukukuna Göre Tıbbi Müdahaleden Doğan Hukuki Sorumluluk”, *UÜİFD*, Yıl:6, Sayı:6, C 6, s. 147-167, Bursa, s. 151.

28 İbn Rüşd, Ebû’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Ahmed (1997), *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, (thk. Abdülmecid Tu’me Halebi), Dârü’l-Ma’rife, Beyrut, IV, 251; Udeh, *a.g.e.*, I, 521.

kendi(cinsini)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet oluşturmaları da onun(varlığının) delillerindendir...”²⁹ ayeti de bu duruma işaret etmektedir.

Aile bireylerinin huzurlu bir ortamda iyi yetişmesi, toplum için de hayati önem taşır. Çünkü ailenin huzuru ve mutluluğu, toplumun huzur ve mutluluğu demektir. Aile yapısının sağlıklı bir şekilde devam etmesi için aile bireylerinin hak ve sorumluluk bilinciyle yetişmelerine bağlıdır. İnsan için bu denli önemli olan aile kurumuna önem veren dinimiz, bütün aile bireylerinin birbirlerine karşı olan hak ve sorumluluklarını yerine getirmelerini öğütlemiştir.

Sevgi ve merhamet üzere kurulan aile, insanlar için sıcak bir yuva güvenli bir sığınak hayata hazırlayan bir okuldur. Toplumun en küçük sosyal yapısını oluşturan bu biricik ve kutsal yapının, pek çok amacı vardır. Bunların başında, sağlıklı nesiller yetiştirerek insan soyunun devamına katkıda bulunmak ve topluma faydalı bireyler kazandırmak gelir.³⁰ Nitekim dinimizin evlenmek, çocuk sahibi olmak, çocukları en iyi şekilde yetiştirmek gibi tavsiyeleri bu amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Diğer taraftan ana rahmine düştüğü andan itibaren canlı bir insan özelliği taşıyan ceninden başlamak suretiyle insan hayatını yok etmeye yönelik bütün girişimlerin de yasaklanması yine bu asıl amca hizmet içindir. Bu nedenle bir insanın hayatını sonlandırmanın naslarda belirtilenler hariç hiçbir haklı gerekçesi olamaz. Nitekim Yüce Allah, **“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı verimiz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.”³¹** buyurarak insanı, kendi varlık sebebi olan anne babasına karşı bile koruma altına almıştır. Bu maksatla getirilen yasaklardan bir de kürtaj yasağıdır.

II. KÜRTAJ (GEBELİĞE TIBBEN SON VERİLMESİ)

Kürtaj, ana rahminde bulunan ceninin³² müdahaleyle alınarak gebeliğin sonlandırılmasıdır. “Gebeliğin sonlandırılması”, “çocuk düşürme”, “çocuk

29 Rûm, 30/21.

30 Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed ibnAhmed (2006), *el-Câmiulihkâmî'l-Kur'ân*, (thk. Abudullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, V, 109-112.

31 İsrâ, 17/31.

32 “Örtmek; örtünmek, gizlenmek” anlamındaki “cenn” kökünden türeyen “cenin” (çoğulu ecinne), sözlükte “gizli olan şey, anne karnındaki çocuk” gibi manalara gelmektedir. Henüz doğmamış çocuğa, doğum vaktine kadar anne karnında saklandığı için cenin denilmiştir. Bu kelime ayet (Necm 53/32) ve hadislerde de (Buhârî, Ferâ’iz, 11; Müslim, Kasâme, 35, 36, 38; Ebû Dâvûd, Mukaddime, 54) bu anlamda kullanılmıştır. Fıkıh literatüründe ana rahmine düştüğü andan itibaren doğuma kadar anne karnında bulunan çocuğa cenin denir. Bir damla kan pıhtısından, giderek insan şeklini alan ve canlanarak dünyaya gelen cenin, bir yönüyle müstakil bir varlıktır. Çünkü sağ olarak doğması muh-

aldırma" gibi ifadelerde kürtaj yerine kullanılmaktadır. Klasik fıkıh kitaplarında da *ıskat-ı cenin*³³, çağdaş İslam hukuku kaynaklarında ise *ichâd* tabirleriyle ifade edilmektedir.³⁴

Döllenme gerçekleşikten sonra rahimde oluşan ceninin dış etki ve müdahale ile düşürülmesi, çok eski dönemlerden beri dinin, ahlâk ve hukukun tasvip etmediği ve önlemeye çalıştığı bir davranış olmakla birlikte çeşitli toplumlarda sık sık karşılaşılan bir olgu olma niteliğini de hiçbir zaman yitirmemiştir.³⁵

İnsan hayatının korunması, dinin, malın, neslin ve aklın korunması gibi İslam dininin gerçekleştirmeyi hedeflediği diğer temel gayelerin başında gelir.³⁶ İnsanın saygın, dokunulmaz ve en şerefli varlık olduğu da İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu ana fikirlerden biridir. İnsanın yaşama hakkı, erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren Allah tarafından verilmiş temel bir hak olup, artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Çünkü cenin yaşama hakkını, anne babasından değil, doğrudan yaratan-dan alır. Anne babanın başlangıçta çocuk sahibi olup olmamakta iradeleri ve seçme hakları varsa da, gebeliği önleyici tedbir ve yöntemleri kullanmalarına dinen izin verilmişse de artık gebelik teşekkül ettikten sonra doğacak çocuğun hayatına son verme hakları yoktur.³⁷ Bu nedenle başta hayat hakkı olmak üzere insanların bütün şahsiyet hakları bizzat Şari' tarafından kesin ifadelerle koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla bu haklara yönelik işlenecek haksız fiiller başta Allah'ın emrine muhalefet olacağından hukuka aykırıdır.³⁸

temeldir. Bir yönüyle de anaya tabi bir varlıktır. Organları henüz ortaya çıkmamış olan cenine Gayri müstebini'l-hilka denir. Bu durumda cenin bir kan pıhtısı hükmündedir. Gelecek bir insan varlığını temsil ettiği için ona sebepsiz yere müdahale edilemez. Organları kısmen teşekkül etmiş olan cenine müstebini'l-hilkadenir. (Kâsânî, Alâuddin Ebu Bekr b. Mes'ud (1996), *Bedâ'î'u's- Sanâi' fi Tertibi's-Şera'i'*, I-VII, Daru'l- Fikir, Beyrut, VII, 479.) Tıbbi terminolojide ana rahmindeki ürünün iki ayrı aşamasından dolayı iki ayrı isimlendirme vardır. Birinci aşama için embriyon denilmektedir. Bu hamileliğin ikinci ayının sonuna (3-8. haftalar arası) kadarki dönemi içerir. (Kocatürk, Utkan (2006), *Tıp Terimleri Sözlüğü*, Semih Ofset, Ankara, s. 224.) İkinci aşama için ise fetus denilmektedir ve bu da hamileliğin üçüncü ayından başlayıp doğum zamanına kadar olan dönemi kapsar. (Kocatürk, a.g.e., s. 267.) Bu ayrıma rağmen her iki dönemde rahimde bulunan mahsule cenin denilmektedir. Bu tanımlamalar Gazzâlî (ö. 505/1111), Kâsânî (ö. 587/1191), İbn Kayyim (ö. 751/1350) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) gibi âlimlerin cenin tanımlarıyla aynıdır. (Pala, Ali İhsan (2008), "Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması", *İlahiyat Fakülteleri IV. İslam Hukuku Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı ve Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*, İzmir, s. 56).

33 Mavsili, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud (t.y.), *el-İhtiyar liTa'ili'l-Muhtar*, Pamuk Yayınları, İstanbul, s. 750; Bilmen, Ömer Nasuhi (t.y.), *Hukukîslamiyye ve IstalahatıFıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, III, 147.

34 *Mevsuatü'l-Fıkhiyye* (mv.f. 2004), "İchâd", Vakıflar Bakanlığı, Kuveyt, II, s. II, 56-65; Harman, Ömer Faruk (1993), "Çocuk Düşürme", *DİA*, VIII, İstanbul, VIII, 363.

35 Bardakoğlu, Ali (1999), "Cinsi Hayat", *İlmihâl*, Divantaş, İstanbul, II, 137.

36 Gazzâlî, a.g.e., I, 287-288.

37 Bardakoğlu, a.g.m., II, 137.

38 Bilmen, a.g.e., III, 145; Udeh, a.g.e., I, 206.

Kur'an'da çocuk düşürmeyle ilgili özel bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak ayetlerde yer alan genel prensipler, anne karnındaki ceninin dinen meşru sayılan haklı bir gerekçe olmadan düşürülmesine ve gebeliğe son verilmesine müsaade etmez.

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ
اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“...Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızıkını biz verimiz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah'ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah'ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.”³⁹ ayetinin dolaylı ifadesi, rızık, kader ve tevekkülle ilgili dinî telkin ve emirler bir anlamda anne karnındaki çocuğun hayat hakkını güvence altına almaya matuf emir ve tedbirlerdir. Her ne kadar bu ayetler klasik tefsirlerde⁴⁰ bir cahiliye âdeti olan “kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi” olarak yorumlansa da bu yasağın kürtaşı da içerdiğini söyleyebiliriz. Nitekim son çağda yazılan tefsirlerde bu husus şöyle dile getirilmiştir:

“Yoksulluktan dolayı çocuklarınızı da öldürmeyiniz. Bu da haramdır. Ana baya iyilik etmek evladın görevi olduğu gibi, evladın hayat hakkına tecavüz etmemek, korumak da ana babanın görevidir. İsrâ suresinde ise **‘Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyiniz.’** buyrularak fakir değilken, fakir olmak korkusu ile öldürmenin de haram olacağına işaret edilmiştir. **‘Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıkı, Allah'a iftira ederek (kadınlara) haram kılanlar, muhakkak ki ziyana uğramışlardır. Onlar gerçekten sapmışlardır ve doğru yolu bulacak da değildirler.’**⁴¹ ayetinden de anlaşıldığı üzere Arap müşrikleri, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. Bunu bazısı cahiliye gayretiyle, bazısı da yoksulluk nedeniyle veya korkusuyla yapıyorlardı ve gerçekte asıl sebep bu korkuydu. Bu düşüncelerinden dolayı şeytan onlara çocuk öldürmeyi hoş gösteriyordu. Gerçekte evlada karşı meydana gelen bu cinayete çoğunlukla etken olan en önemli sebep, beslemek endişesidir. Bunun karşısında diğer sebepler sözünü etmeyecek kadar hükümsüzdür,

39 En'âm, 6/151; Ayrıca bk. İsrâ, 17/31.

40 Razi, Fahreddin (2008), *Mefatihü'l-Gayb (Tefsir-i Kebir)*, Huzur Yayınları, İstanbul, VII, 17; Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed el-'İmâdî (1990), *el-İrşâdü'l-'Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, II, 446.

41 En'âm, 6/140.

azdır. Şu hâlde bilhassa bu sebebin reddiyle diğer zayıf sebepler ve vehimlerin reddedilmiş olacağında şüphe yoktur. Sonra bu yasak, Arap müşriklerinin kız evladı hakkında âdetlerini, bilhassa amaç edinmekle birlikte, hükmünün onlarla sınırlanmış olmadığı ve çocuk düşürmek cinayetlerini de kapsadığı açıktır.”⁴²

“Ayetin ‘**Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.**’ şeklindeki ifadesinde özellikle geçim kaygısıyla çocuk öldürmenin, Allah’ın hazinesinin herkesi rızıklandırarak kadar zengin olduğundan şüphelenme anlamı taşıdığına bir işaret vardır. Ayrıca burada, sadece eski tefsirlerde söz konusu edilen Cahiliye dönemindeki çocuk öldürme uygulaması kastedilmeyip özellikle “fakirlik korkusuyla” veya “geçim kaygısıyla” şeklindeki kayıttan hareketle, anne karnındaki çocuğun öldürülmesinin de yasaklandığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca böyle bir uygulamanın Cahiliye döneminde de mevcut olduğu düşünülebilir. Ayetteki ‘**Çocuklarınızı öldürmeyin**’ emri, günümüzde yaygın olarak uygulanan ve ciddi tartışmalara yol açan kürtaj konusuyla yakından ilgilidir. Günümüz âlimlerinin büyük çoğunluğu, hamileliğin hangi safhasında olursa olsun, çocuk düşürme ve aldırmanın haram olduğu görüşündedirler.”⁴³

Muhammed Esed de ilgili ayete getirdiği kısa yorumda şöyle demektedir: “Bu, muhtemelen ekonomik endişelerin zorladığı kürtaja bir işarettir.”⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) kasten çocuk düşürmeyi cinayet olarak adlandırıp bunu işleyen veya sebep olanın maddi tazminat ödemesine hükmetmiştir. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor:

قُضِيَ رَسُولُ
اللَّهِ (ص): فِي جَنِينِ امْرَأَةٍ سَقَطَ مَيِّتًا بَعْرَةً: عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ

“Resulullah (s.a.v.), ölü olarak düşürülen bir cenin için köle veya cariye bir gurreye hükmetti...”⁴⁵

İslam hukukuna göre cenin doğuncaya kadar bazı bakımlardan anneye bağlı ve bağımlı ise de cenin olarak teşekkülü anından itibaren ayrı bir varlık kabul edildiğinden kendisine eksik bir kişilik ve eksik bir vücûb (hak) ehliyeti tanınmış, doğum zamanına kadar zayı olması muhtemel birtakım hakla-

42 Yazır, Yazır, Muhammed Hamdi (1996), *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, III, 545.

43 Heyet (2003), Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, II, 382.

44 Esed, Muhammed (1999), *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul, I; 262.

45 Buhârî, Feraiz, 11, Tıb, 46, Dyiat, 25; Müslim, Kasame, 35; Tirmizî, Dyiat, 15, Feraiz, 19.

rın onun için saklı tutulması kabul edilmiştir.⁴⁶ Bu haklar nesep, miras, vakıf ve vasiyet olmak üzere dört çeşittir. Buna göre anne karnındaki çocuğun anne ve babasıyla nesep, bunlar vasıtasıyla da diğer yakınlarıyla akrabalık ilişkisi doğar ve bu sebeple miras bırakan bir yakınının ölmesi hâlinde ona mirasçı olur.

Ceninın sözü edilen haklardan faydalanabilmesi için lehine vasiyet ve vakıf yapıldığında veya miras bırakan öldüğünde anne karnında mevcut olması ve sağ olarak doğması gerekmektedir. Bu sebeple, lehine hakların doğduğu sırada ceninin anne karnında mevcut olup olmadığının belirlenmesi zaruridir. Bugünkü tıbbî imkânlar ilk günlerden itibaren hamileliğin tespitini mümkün kılmaktadır. Öte yandan cenin için kabul edilen hakların sabit olabilmesi, onun sağ doğmuş olması şartına bağlıdır. Ceninin sağ doğması gerçek anlamda olabileceği gibi bir haksız fiil sonucu ölü doğması durumunda olduğu üzere takdirene de olabilir. Bu şekilde ölü doğan çocuk, hükmen sağ doğmuş kabul edilir. Miras ve vasiyet yoluyla intikal eden malların yanı sıra haksız fiili yapan kimsenin ödemek zorunda olduğu tazminat da çocuğun mirasçılara intikal eder.⁴⁷ Bütün bunlar çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren İslam hukukçuları tarafından bir canlı kabul edildiğini göstermektedir. Bu itibarla İslam hukukunda, tıbbi ve dinî bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesi ve aldırılması, anne baba tarafından yapılmış veya yaptırılmış olsa bile cinayet (suç) olarak adlandırılıp haram sayılmıştır.⁴⁸

Kürtajın genel olarak dinî hükmü böyle olmakla birlikte sperm ve yumurtanın hangi safhadan itibaren cenin sayılacağı ve dinen hukuken koruma altına alınacağı, ceninin bulunduğu safhaya göre çocuk düşürmenin cezasında, hatta günahında bir farklılığın olup olmayacağı İslam hukukçuları arasında tartışmalıdır. Kur'an'da ceninin anne karnındaki yaratılış safhalarından bahsedilmekle birlikte⁴⁹ bu safhaların ruhun üflenmesiyle bir ilgisinin olup olmadığı konusunda açıklama bulunmaz. Hz. Peygamberin bir hadisinde anne karnındaki çocuğa 120. günden sonra ruh üfleneceğinden söz edilir.⁵⁰ Ruhun üflenmesinin ilk kırk günden sonra vuku bulduğuna işaret eden hadisler de vardır.⁵¹ Ayetin dolaylı ifadesi yanı sıra bu hadisler, bir de fakihlerin dö-

46 Serahsî, Ebubekr Muhammed b. EbiSehl (1993), *Usulü's-Serahsi*, (thk. Ebu'l Vefa el-Afgani), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, II, 333.

47 Çeker, Orhan (1993), "Çocuk Düşürme", *DİA*, VIII, İstanbul, VIII, 364.

48 Bilmen, a.g.e., III, 148.

49 Zümer, 39/6; Hac, 22/5; Mü'minün, 23/12-14; Nuh, 71/13, 14.

50 Buharî, Bedü'l-halk, 6.

51 Müslim, Kader, 1, 2, 4.

namlerinde cenin hakkındaki tıbbi bilgileri bu konuda farklı ölçü ve görüşlere sahip olmalarına zemin hazırlamıştır.

Aralarında bazı Hanefiler'in de bulunduğu bir grup İslam hukukçusu 120 günden önceki, bazı Maliki, Şâfiî ve Hanbelî fakihleri ise kırk günden önceki çocuk düşürmeleri, tam oluşmuş bir çocuk düşürme saymama eğilimindedirler. Bazı Şâfiî fakihlerinden tam aksi yönde görüşe sahip olanlar da bulunmaktadır.⁵² Ali Bardakoğlu söz konusu hukukçuların böyle düşünmesinin, ceninin anne karnında geçirdiği safhalar konusunda yeterli tıbbi ve teknik bilgiden yoksun olmalarından kaynaklandığını söylemektedir.⁵³ Ayrıca ruhun üflenmesiyle ceninin canlılık kazanacağı kanaati de onların böyle düşünmelerinde etkili olmuştur. Hâlbuki cenin döllendiği andan itibaren gelişmeye elverişli bir canlıdır.⁵⁴ Klasik Dönem İslam bilginlerinin de bu yönde açıklamaları vardır. Nitekim İbn Kayyim (ö. 751/1350) şöyle söylemektedir: "Ruh üflenmeden önce ceninde, tıpkı bitkide olduğu gibi gelişme ve beslenme hareketi vardır. Bu gelişme ve beslenme hareketi, iradeye dayalı değildir. Kendisine ruh üflenince bu gelişme ve beslenme hareketine, hissetme ve irade hareketi de eklenir."⁵⁵

Günümüzde ulaşılan ayrıntılı tıbbi bilgiler ceninin döllenmeden itibaren ayrı bir canlılık ve bütünlük kazandığını, safha safha oluşum ve yaratılışının tamamlandığını, ilk birkaç haftadan itibaren organlarının teşekkül ettiğini, hatta kalp atışlarının hissedildiğini ortaya koymaktadır. Sadece bu durumda bile yukarıda belirtilen görüşlerin aksine, 40 gün veya 120 günden önce de ceninin alınmasının hukuka aykırı olduğu söylenebilir. Ancak öncelikle çeşitli nedenlerle kürtaja cevaz verenlerin gerekçelerini kısaca değerlendirelim.

Bazı ülkelerde yürütülen nüfus ve aile planlaması kampanyaları, fazla çocuk sahibi olmayı kınayan çevre baskısı, ekonomik sıkıntılar, eğitim imkânlarının yetersizliği gebeliği sonlandırma gerekçesi olarak görülmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı ülkelerde de belli süreye kadar (ilk üç ay içinde) kürtaja izin verilmiştir.⁵⁶

Çocuğunu emziren bir kadının hamile kalması durumunda kürtajla hamileliğine son verme isteği de İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Bu tar-

52 *mv.f.*, "İchad", II, 57-59.

53 Bardakoğlu, a.g.m., I, 138.

54 Gürgüç, Ali (1976), *Doğum Bilgisi*, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, s. 13.

55 İbn Kayyim el-Cevziyye (1933), *et-Tibyan fi Aksâmi'l-Kur'an*, el-Mektebetü't-Ticariyye el-Kübra, Kahire, I, 351.

56 Erem, Faruk ve Toroslu, Nevzat (1987), *Türk Ceza Hukuku (Özel Hükümler)*, Savaş Yayınları, Ankara, s. 480, 481.

tişmanın özünü anne sütünün çocuk için önemi ve hamile bir kadının sütünün (gıyle), emzirdiği çocuğa zarar vereceği yönündeki yanlış telakkilerdir.

Gıyle (gıyel veya gayle), erkeğin, çocuk emziren karısı ile cinsel ilişkide bulunmasına denildiği gibi hamile kadının çocuğunu emzirmesine de denilmektedir. Bu durumda annesini emen çocuğa mugil, çocuğun emdiği süte de gayl denir. Bu sütün hastalığa sebep olduğu kabul edilerek Araplar gıyleyi kerih addederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir kısım hadislerde gıyleden nehyeder.

لَا تَقْتُلُوا

أَوْلَادَكُمْ سِرًّا فَإِنَّ الْغَيْلَ يَذْرُكُ الْفَارِسَ فَيَذَعُزُهُ عَنْ فَرَسِهِ

“Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin. Çünkü gayl, biniciye (atının üzerinden) ulaşır ve atından aşağı atar.”⁵⁷ Ancak bu yasak mutlak olmadığı gibi tahrim de ifade etmemektedir. Zira diğer bir kısım hadisler gıyleye ruhsat vermektedir:

لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَهَيَّ عَنْ الْغَيْلَةِ. حَتَّى ذَكَرْتُ أَنَّ الرُّومَ وَفَارِسَ يَصْنَعُونَ

ذَلِكَ فَلَا يَضُرُّ أَوْلَادَهُمْ

“Gıyleden nehyetmek istemiştım, sonra hatırladım ki İranlılarla Bizanslılar bunu yapmaktalar ve çocuklarına da bir zarar olmamaktadır.”⁵⁸ İbnu'l-Kayyim, az önce zikrettiğimiz gıyleden men eden hadisle bu hadis arasında bir çelişki olmadığını söyler. “Çünkü o hadis, çocuğu zayıflatıp öldüren şeyi terk hususunda irşat ve çocuğa karşı ihtiyatlı davranmayı, yeni bir hamilelikle fesada uğrayacak sütü emme durumuna maruz kalmamasını öğütlemek içindir. Bu sebeptendir ki Arapların âdetine göre çocuklara analarının dışında sütanne tutulurdu. Hadisteki yasaklamadan olsa olsa, çocuğa zarar verecek yolların kapatılmasını isteme (sedd-i zerai) anlamı çıkar.⁵⁹ Kaldı ki günümüz tıp verileri hamile kadının sütünün sadece tadının değiştiğini ve vitamin değerinin düştüğünü; ama çocuğa zarar vermediğini göstermektedir. Dolayısıyla böyle bir durum kürtaj gerekçesi olamaz. Kaldı ki anne sütü kadar olmasa da çocuğun beslenmesini, sağlayan gerekli vitamin ve proteinleri sağlayan mamalar üretilmektedir.

Zinanın da kürtaj için haklı bir gerekçe olamayacağı açıktır. Her ne kadar gebelik İslam dininin haram saydığı bir yöntemle gerçekleşmiş olsa da ana rahminde oluşan cenini bu gayrimeşru ilişkiden ayrı tutmak gerekir. Çünkü

57 Ebu Davud, Tıb, 16; İbnMace, Nikâh, 61.

58 Müslim, Nikâh, 24.

59 İbn Kayyim, el-Cevziyye (1981), Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed (ö. 751/1350), *Zâdü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbad*, (thk. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, V, 147.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ

“...Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üslenmez...”⁶⁰ ayetinin gereği masum olan cenin, anne ve babasının suçunun cezasını çekmez. Ayrıca her ne şekilde olursa olsun ana rahminde oluşan her cenin hayat hakkına sahiptir ve başkalarının saldırılarına karşı korunmuştur.

Peygamberimiz (s.a.s.), recm cezasına çarptırılan bir kadının cezasını, önce hamileliğinden dolayı ardından çocuğunu emzirmesi için ertelemiştir. Bu tavrıyla Peygamberimiz (s.a.s.) dikkatlerimizi gebeliğin nasıl oluştuğuna değil, ceninin hayatının korunmasına çekmiştir. Bu da zinanın, kürtaja haklı bir gerekçe oluşturamayacağını göstermektedir. Aynı şekilde tecavüzün de kürtaja haklı bir gerekçe oluşturamayacağı söylenebilir. Ancak Din İşleri Yüksek Kurulu tecavüze uğrayan kadının durumunu ve bazı özel şartları dikkate alarak kürtaja cevaz vermiştir. Konunun önemine binaen kurulun kararını aynen vermeyi uygun bulduk.

“Bütün dünyaca bilindiği üzere savaş hâli devam eden Bosna-Hersek’te on binlerce Müslüman kadın ve kız, Sırplar tarafından zorla tecavüz edilerek hamile bırakılmıştır. Bir taraftan kundaktaki çocuklar hunharca katledilirken diğer taraftan tecavüz edilen bu kadın ve kızların düşük yapma süresi geçinceye kadar esir kamplarında tutulmak suretiyle bu çocukları doğurmalarının sağlanmasına çalışılmıştır. Bu iğrenç muamele, Müslümanların aile yuvalarını yıkmak, nesillerini bozmak, maneviyatlarını çökerterek savaşıma güçlerini yok etmek ve doğacak bu çocuklarla Müslüman toplumda huzursuzluğu devam ettirerek onları yurtlarından göçe zorlamak, böylece Bosna-Hersek’te Müslüman unsuru ortadan kaldırılmak üzere bir savaş silahı olarak kullanılmıştır. Nitekim tecavüze uğrayan Müslüman kadın ve kızlardan düşmanın alçakça tecavüzünün mahsulünü rahminde taşımak gibi bir zillete katlanamadıkları için canlarına kıyanlar olmuştur. Bu durumun ileride daha vahim olaylara sebep olacağı ve toplumda ekonomik, sosyal ve psikolojik yıkımlar tevhit edeceğinde şüphe yoktur. Çünkü doğacak olan bu çocuklar göz önünde bulunduğu sürece namus ve iffetini her şeyin üstünde tutan Müslüman bir ortamda bu iğrenç olayların unutulması ve böylesine bir zillete katlanması mümkün değildir. Bu şekilde zorla hamile bırakılmış olan Müslüman kadın ve kızların, dıştan bir müdahale ile rahimlerinin tahliyesinin dinen caiz olup olmadığı hususu, kurulumuzca, İslam fakihlerinin konu ile ilgili görüşleri de dikkate alınarak incelenmiştir.

60 İsrâ, 17/15.

Bilindiği üzere İslam dini insana ve insan hayatına büyük değer vermiştir. Hayatın ve neslin korunması bütün ilahî dinlerin başlıca hedefleri arasında yer almıştır. Bu itibarla, he ne şekilde olursa olsun ana rahminde meydana gelen bir canlının kesin ve meşru bir mazeret olmadıkça dıştan bir müdahale ile (düşürme, aldırma, kürtaj gibi yollarla) yaşama imkânının yok edilmesi cinayet sayılmıştır. Ancak söz konusu olaya, İslam'ın izzeti ve İslam toplumunun bu bölgede varlığını devam ettirmesi veya yok olması açısından da bakılması gerekmektedir. Olayı bu yönü ile değerlendiren kurulumuz, anenin hayatını ve sağlığını tehlikeye sokmamak şartı ile zorla tecavüz sonucu gebe bırakılan Müslüman kadın ve kızların, kendi iradelerine bağlı olarak ilaç veya tıbbi müdahale yolu ile rahimlerinin tahliyesine cevaz verilebileceği kanaatine varmıştır.”⁶¹

Kürtajla ilgili önemli bir tartışma konusu da anne karnında özürlü olduğu tespit edilen ceninin durumudur. Klasik fıkıh literatüründe yer almamakla birlikte günümüz İslam hukukçuları arasında tartışılan önemli konuların başında gelmektedir.⁶² Ruh üflendikten yani 40 veya 120 günden sonra çocuk düşürmenin veya aldırmanın haram olduğunda ve bu davranışın cinayet telakki edileceğinde İslam âlimleri arasında görüş birliği vardır. 120 veya 40. günden önce özürlü ceninin alınması hususu ise tartışmalıdır. Bazı İslam hukukçuları özrün derecesi ne olursa olsun, ister tedavi edilebilsin ister edilemesin kürtajı caiz görmemişlerdir.⁶³ Bu yaklaşım hiçbir şekilde kürtaja cevaz vermeyen klasik fukahanın görüş ve gerekçeleriyle aynıdır. Diğer bir kısım İslam hukukçusu ise 120 günden önce özürlü olduğu tıbben kesin olarak tespit edilen ve hiçbir şekilde tedavi edilme imkânı da olmayan ceninin kürtaj edilebileceği kanaatindedirler. Fıkıh Akademisi Konseyi 10.02.1990 tarihinde Mekke’de yaptığı 12. toplantısında bu doğrultuda karar vermiştir.⁶⁴ Diğer İslam ülkelerinde de aynı doğrultuda fetvalar verilmiştir.⁶⁵

Cenin nutfe (zigot) aşamasından itibaren canlı bir varlık olduğuna göre onun bu canlılığının bir saygınlığı vardır. Dolayısıyla ceninin hayatı korumaya değer muhterem bir hayattır. Böyle olunca ceninin özürlü veya özürsüz olmasıyla, ruh üflenmiş olması ve olmaması arasında bu bakımdan bir

61 Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı, (1994), “Bosna Hersek’te Kürtaj Meselesi,” *Diyanet Aylık Dergi*, Aralık, s. 30.

62 Fıkıh Akademisi konseyinin 10.02.1990 tarihinde Mekke’de yaptığı 12. toplantısında bu konu tartışılmıştır. Ayrıca 26-27.05.2009 tarihinde İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen IV. İslam Hukuku Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Eğitim-Öğretim Meseleleri Sempozyumunda da bu konu tartışılmıştır.

63 Abdül-Fettah, Mahmud İdris (2005), “et-Tehallüsümüne'l-Halâyâve'l-Ecinneti'lletibihâTeşevvühünVerâsiyyün”, *Mecelle el-Buhusi'l-Fikhiyyeti'l-Muasira*, Sayı: 66, Riyad, s. 60.

64 *Mecelle'l-Mecme'i'l-Fikhi'l-Islamî*, (1993), Sayı: 7, C 4, Mekke, s. 348.

65 Abdül-Fettah, a.g.m., s. 52.

farklılık bulunmamaktadır. Farklılık sadece o hayatın dokunulmazlığına ilişkin yasağın derecesinde olabilir. Nitekim fakihler bu ayrımı dikkate aldıklarından ceninin düşürülmesine dair cezai yaptırımları aşamalara göre değerlendirmişlerdir.⁶⁶ İslam hukukçularının bir kısmı, gurrenin⁶⁷ gerekli olması için ceninin dış görünümünün insana benzemesi, mesela organlarının kısmen belirginleşmesi şartını ileri sürer ve daha önceki safhalarda sadece hükümetü'l-adli⁶⁸ lüzumlu görür. Çoğunluk, düşenin cenin olduğundan emin olunması şartıyla her safhada gurreyi gerekli kabul eder.⁶⁹

Kürtaj konusunda daha sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için şu soruların da cevabı bulunması gerekir. “Sağlam insanla sakat insan arasındaki ayrımın sınırları nedir?” “Sağlam olarak dünyaya gelen ve ileriki yaşlarda her hangi bir nedenle ağır özürlü durumuna düşen bir insanın durumu ne olacak?” “Döllenme sonucu tespit edilen hastalıklı embriyolar laboratuvar ortamında temizlenebildiğine göre başta bu tedbiri almadan sakat olduğu anlaşılan ceninin aldırma gibi kolayı seçmek doğru mudur?” Bütün bu değerlendirmelerden sonra özürlü ceninin kürtajında bir zaruret ve haklı bir gerekçe bulunmadığı görülmektedir. Ancak annenin hayatını kurtarma gibi tıbbi ve kesin bir zaruret ortaya çıkmışsa o zaman anne karnındaki ceninin tıbbi bir müdahale ile alınması caiz görülür. Fakat bu konuda anne babanın karar vermesinden ziyade uzmanlığına güvenilen tıp doktorlarının kararının esas alınması doğru olur.⁷⁰ Bu genel kanaatin aksine İbn Abidin (ö. 1252/1836), cenin canlı olması durumunda annenin hayatından endişe duyulacak olsa bile alınamayacağını söyler. Çünkü annenin bu sebeple ölmesi bir ihtimaldir, ihtimalden hareketle herhangi bir insanın öldürülmesi caiz olmaz.⁷¹ Ancak Kuveyt'te yayımlanmakta olan Fıkıh Ansiklopedisinin ilim heyeti, ceninin alınmaması hâlinde annenin hayatının kesin olarak tehlikeye girmesi tıbben söz konusu ise anne hayatının dikkate alınmasının daha doğru olacağını söylemektedir. Çünkü çocuğun varlığı temelde annenin varlığına dayanır. Diğer taraftan çocuğun sağ olarak doğmasının kesin olmamasına karşılık anne kesin olarak hayat sahibidir.⁷² İbn Abidin'in, söz konusu hükme dö-

66 Pala, a.g.m., s. 57-58.

67 İslam hukukunda “düşürülen ceninden dolayı verilmesi gereken mali tazminat” a gurre denir. (Serahşi, el-Mebsut, Daru'l-Marife, Beyrut, XXVI, 87).

68 Hükümetü'l-adli, şahısların beden bütünlüğünü ve sağlığını bozan taksirli müessir fiillerde kısas, diyet ve erş-i mukadderin bulunmadığı durumlarda mağdura ödenecek tazminat miktarının hâkim tarafından belirlenmesini ve bu tazminatı ifade eder. (Kâsânî, a.g.e., VII, 471).

69 Koçak, Muhsin (1996), “Gurre”, *DİA*, İstanbul, XIV, 212.

70 Bardakoğlu, a.g.e., I, 139.

71 İbn Abidin, a.g.e., I, 602.

72 *mv.f.*, “İchad”, II, 57.

neminin tıbbi bilgileri ışığında vardığı göz önünde bulundurularak ikinci görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir.⁷³

Kürtaj konusunda açıklığa kavuşması gereken bir diğer husus da çoğunlukla tüp bebek yönteminin sebep olduğu çoğul gebeliklerdir. Tüp bebek yönteminde birden fazla blastocist üretilmesi ve bunlardan bir kısmının ana rahmine konması ve diğer blastocistlerin yok edilmesi ya da araştırmalarda ve bazı hastalıkların tedavisinde kullanılması, tüp bebek konusunu dini açıdan yeniden tartışılır hâle getirmektedir. Çünkü sperm ve yumurtanın döllenmesinden itibaren, oluşan zigot bir canlı özelliği kazanmaktadır. Buna göre insana ilk anından itibaren bir birey olarak saygı duyulmalı, hukuki hakları tanınmalı ve ihlâl edilmemelidir. Bu sakıncayı giderebilmek için, tüp bebek uygulamasında eğer mümkünse ihtiyaçtan fazla yumurta döllenmemeli ve bunlar ilmi-teknolojik imkânlarla korunmalı, sadece ihtiyaç duyulan yumurtaların döllenmesiyle yetinmelidir. Aksi takdirde fazla aşılınmış yumurtaların imha edilmesi dini yönden sakıncalı olacaktır. Kaldı ki tüp bebek yönteminde birden fazla yumurtanın döllenmesi tamamen olumlu sonuç alma ihtimalini yükseltmek için ticari kaygılarla gerçekleştirilmektedir. Buradaki ticari kaygıdan maksadımız öncelikle doktor veya hastanenin müşteri kazanma kaygısıdır. Bir diğeri de birden çok çocuğun, doğumdan sonra aileye getireceği ekonomik yüküdür. Nitekim 2005 yılında İzmir’de yedizlere hamile olduğu anlaşılan bir anne üzerinde yapılan tartışmalar bu durumu doğrular niteliktedir.⁷⁴

Tıp uzmanları, ikiz gebelikler hariç tek yumurta çoğul gebelik ihtimalinin 55 milyonda bir olduğunu belirtiyor.⁷⁵ Dolayısıyla çoğul gebeliklerin büyük bir kısmı tüp bebek yönteminin sonucudur. Bu durumda yapılması gereken yapay döllenmelerde öncelikle sağlıklı bir gebeliği sağlayacak sayıda döllenmeyi gerçekleştirmektir. Böylece annenin hayatını veya bebeklerin sağlığını olumsuz yönde etkileyecek gebeliklerin de önüne geçilmiş olacaktır.

Çoğul gebelik konusunda tartışılması gereken bir diğer konu da sağlıklı doğum gerçekleştirme gerekçesiyle ceninlerde azaltma yoluna gidilip gidilemeyeceğidir. Şunu hemen belirtelim ki az da olsa dünyada sekizi bir arada doğuma dahi rastlanmaktadır.⁷⁶ Dolayısıyla çoğul gebeliklerin sağlıklı do-

73 Çeker, “Çocuk Düşürme”, VIII, 364.

74 <http://www.sabah.com.tr/2005/02/19/gun104.html>.

75 www.haberler.com/meksika-da-besiz-dogum-2-haberi.

76 ABD’nin Kaliforniya eyaletinde bir kadın, tarihte ikinci kez sekiz doğurdu. Doktorlar, 6 erkek ve 2 kız bebeğin, 800 gram ile 1,5 kilogram arasında dünyaya geldiğini ve sağlık durumlarının iyi olduğunu bildirdi. Kaiser Permanente Bellflower Tıp Merkezi’nden Dr. Karen Maples, daha önce yaptıkları kontrollerde 7 bebek tespit ettiklerini ve sezeryan sırasında sekizinci bebeğin kendileri için büyük sürpriz olduğunu söyledi. Doktorlar, bebeklerin dokuz hafta erken doğduğunu, buna karşın sağlık durum-

ğumla sonuçlanmasının mümkün olmadığını gerekçe göstererek ceninlerden bir kısmını almaya yönelik bir müdahale hukuka uygun kabul edilemez.

Çoğul gebeliklerde tartışılan bir diğer konu da bebeklerde bulunan bir hastalığın diğerlerini etkileyeceği gerekçesiyle hastalıklı ceninin kürtaj edip edilemeyeceğidir. Genetik olmayan hastalıklarda bebeklerin birinde bulunan hastalığın diğerine geçmesi mümkün değildir. Ancak tek yumurtadan kaynaklanan çoğul gebeliklerde aynı genetik hastalıklar bütün bebeklerde bulunur. Bu da bütün bebeklerin aynı genetik özelliklere sahip olmasından kaynaklanır. Tıptaki yeni gelişmeler bu durumu da sorun olmaktan çıkarmaktadır. Nitekim son yıllarda genetik bilimindeki gelişmeler henüz gebelik oluşmadan, tüp bebek yöntemleriyle laboratuvar ortamında geliştirilen embriyolar üzerinde genetik inceleme yapılmasına ve seçilmiş olan sağlıklı embriyoların anne adayının rahmine yerleştirilmesine imkân tanımaktadır. Bu yöntemle gebelik öncesi genetik tanı (Preimplantasyon Genetik Tanı-PGT) adı verilmektedir. Preimplantasyon genetik tanıyla birkaç kez tüp bebek tedavisi yaptırıp çocuk sahibi olamamış çiftlerde gebelik şansı artırılmakta ve düşük ihtimali azaltılmaktadır. Bu uygulamayla bebekte ortaya çıkabilecek çok önemli genetik rahatsızlıkların bir bölümü embriyoların ana rahmine yerleştirilmeden önce bulunup tedavi edilmesi mümkün olabilmekte, böylece sakat çocukların dünyaya gelmesinin de önüne geçilebilmektedir.⁷⁷

Bütün bunlardan sonra eğer hamile kadının rahmi temizlenmediği takdirde kadın ölecekse ancak bu durumda kürtaj yapılabilir. Rahimde birden fazla çocuk varsa bunlardan birini yaşatmak veya sağlam doğmasını sağlamak için diğerini öldürmek hukuka uygun olmaz. Ancak kendiliğinden ölen alınır.⁷⁸

Neticede İslam hukukçuları çocuk düşürmenin dinî hükmü konusunda başlıca iki gruba ayrılır. Çoğunluğun yer aldığı birinci gruba göre hamileliğin hiçbir döneminde meşru sebep olmaksızın çocuk düşürmek caiz değildir. Allah'ın yarattığı ceninin hayatına insan tarafından son verilmesi meşru olmaz. İkinci grupta yer alan hukukçulara göre ise hamileliğin ilk dönemlerinde çocuğun düşürülmesi haram değil mekruhtur. Bu da ilk günlerden ruh üflenme vaktine (120 gün) doğru gidildikçe tenzihen mekruhtan harama doğru bir değişme şeklinde kendini gösterir. Âlimler arasındaki bu görüş farklılığının başlıca sebebi, doğrudan konuyla ilgili nassın bulunmaması ve

ların gayet iyi olduğunu kaydetti. (www.pozitifhaberler.com/.../1-dogum-sekiz-bebek-dogurdu-haberi.html).

77 <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/KurulDetay.aspx?ID=1162>.

78 <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00284.htm>.

mezhep imamlarından bu hususta belli görüşlerin nakledilmemesidir. Ayrıca âlimlerin içtihatlarında, dönemlerinde cenin hakkında mevcut tıbbî bilgilerin yetersizliği de önemli ölçüde etkili olmuştur.⁷⁹

Gebeliğe son vermek amacıyla yapılacak müdahaleler uzman doktor tarafından ilgilinin rızası alınarak yapılmalıdır. Rızanın geçerli olabilmesi için hekim tarafından, ilgilinin, müdahalenin anlamı, etkileri, sonucu ve zorunluluğu bakımından aydınlatılmış olması gereklidir. Ancak acil bir durumda karar verecek kişi, yaşayan anne ve ceninin, yaşama ihtimalleri nedeniyle menfaatlerini göz önünde bulundurmalıdır. Annenin hayatı tehlike içinde olması hâlinde onun yaşama ve sağlık hakkı ile henüz kişilik kazanmamış ceninin yaşama umudundan daha önemli kabul edilerek sadece bu hâlde izin almadan gebeliğe son verilebilir. Bu şartlarda uygulanacak bir müdahalede mutlak olan tıp ilminin kuralları dışına çıkılmamış ve suistimal de yoksa ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardan dolayı doktor sorumlu tutulmaz. Çünkü doktor, hukukun kendisine tanıdığı yetkiyi kullanmıştır. Bu da “Cevaz-i şer’i damana münafidir.”⁸⁰ kaidesi kapsamında değerlendirilir. Ancak yanlış teşhis ve tedavi yapılmış olması (mesleki hata) ya da kullanılan tıbbi alet ve makinelerin bozukluğu sebebiyle hasta zarar görmüşse, her ne kadar müdahaleye başlandığında hukuka uygunluk söz konusu ise de sorumluluk gerektirir.⁸¹

Zorunlu hâller dışında yetkili olsun olmasın gebeliğe son veren veya sterilizasyon müdahalesinde bulunan kimse -ki bu kişi hekim de olabilir- işlediği fiilden sorumlu olacaktır. Ayrıca yapılan müdahale sonucu kadın ölür veya vücut tamlığı üzerinde bir zarar meydana gelirse fail ayrıca cezalandırılır. Çünkü artık ortada tek değil, iki ayrı fiil söz konusu olmaktadır.

Türk hukuku konuya ilişkin düzenlemesinde gebeliğe son vermede “süre modelini” esas almakla birlikte tıbbi tehlike hâlinde de son vermenin mümkün olduğunu belirtmiştir. Gebeliğin sona erdirilmesi Türk Ceza Kanunu’nun 99 ve 100. maddeleri ile 14.11.1983/7395 sayılı “Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük”le düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre annenin sağlığını olumsuz etkilememesi şartıyla gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar istek üzerine rahim tahliye edilebilir. Onuncu haftadan sonra ise ancak tıbbi zorunluluk durumlarında gebeliğin sonlandırılabilceği hükme bağlanmıştır. Tıbbi zorunluluk durumları olarak gebeliğin annenin hayatını tehdit etmesi ve doğacak çocuğun ağır özürlü olması gösterilmiştir. Ayrıca gebeliği sonlandırma işlemi ilgi-

79 Uzunpostalcı, Mustafa (1993), “Cenin”, *DİA*, İstanbul, VII, 370.

80 Mecelle, m. 91.

81 Gökmenoğlu, *a.g.e.*, s. 100.

linin rızasına dayalı olarak kadın hastalıkları ve doğum uzmanı doktorları tarafından yapılabileceği belirtilmiştir.

SONUÇ

- * Anne babanın başlangıçta çocuk sahibi olup olmamakta iradeleri ve seçme hakları vardır ve gebeliği önleyici tedbir ve yöntemleri kullanmalarına dinen izin verilmiştir. Ancak gebelik teşekkül ettikten sonra doğacak çocuğun hayatına son verme hakları yoktur.
- * İslam hukukunda, tıbbi ve dinî bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesi ve aldirılması anne baba tarafından yapılmış veya yaptırılmış olsa bile cinayet (suç) olarak adlandırılıp haram sayılmıştır.
- * Bazı ülkelerde yürütülen nüfus ve aile planlaması kampanyaları, fazla çocuk sahibi olmayı kınayan çevre baskısı, ekonomik sıkıntılar, eğitim imkânlarının yetersizliği gebeliği sonlandırma gerekçesi olamaz.
- * Zina kürtaj için haklı bir gerekçe olamaz. Her ne kadar gebelik İslam dininin haram saydığı bir yöntemle gerçekleşmiş olsa da ana rahminde oluşan cenini bu gayrimeşru ilişkiden ayrı tutmak gerekir.
- * Anne karnında özürlü olduğu tespit edilen ceninin de düşürülmesi hukuka aykırıdır. Çünkü cenin nutfе aşamasından itibaren canlı bir varlıktır ve onun bu canlılığının bir saygınlığı vardır. Dolayısıyla ceninin hayatı korunmaya değer muhterem bir hayattır.
- * Rahimde birden fazla cenin olduğu tespit edilen bir kadına bazı ekonomik kaygılarla kürtaj uygulanamaz. Çünkü rahimde bulunan her cenin hayat hakkı bakımından birbirine eşittir. Dolayısıyla biri diğerine feda edilemez.
- * Tıbbi zorunluluk nedeniyle uygulanacak kürtaj, uzman doktor tarafından ilgilinin rızası alınarak yapılmalıdır.

MÜZAKERE OTİSTİK ÇOCUĞA SAHİP EBEVEYNLERİN ŞUAN VE GELECEKLE İLGİLİ KAYGILARININ İNCELENMESİ

MÜZAKERE
EXAMINATION OF PRESENT AND FUTURE CONCERNS OF PARENTS WITH
AUTISTIC CHILDREN

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Benim müzakerem, engelliler grubuna dahil olan “*Otistik çocuğa sahip ebeveynlerin şuan ve gelecekle ilgili kaygılarının incelenmesi*” isimli tebliğ üzerinde olacaktır. Bilindiği üzere engellilerle ilgili deklare edilen verilere göre ülkemizde 9 milyon civarında özürlü olduğu, bu sayının, nüfusun %12’sini oluşturduğu ifade edilmektedir. Dünyadaki oran da yaklaşık bu civardadır. Ülke nüfusumuzu 75 milyon kabul edecek olursak ve her engellinin yanında ailesinden takriben 3-4 kişinin yaşadığını varsayacak olursak, engellilerle beraber doğrudan veya dolaylı aynı sıkıntıyı paylaşan 30 milyona yakın bir kitle karşımıza çıkmaktadır. Bu da ülke nüfusunun yarısına yakın bir rakama tekabül etmektedir. Neredeyse her iki kişiden birisi, engelliyle ilişkili bir hayat yaşamaktadır. Dolayısıyla günümüz toplumlarında geçmişe nazaran engellilik konusuna ve engelliye daha bir önem verilmekte ve haklı olarak gündeme getirilmektedir.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, engellilerin de bir insan olduğunu düşünmek ve onlara insanca muamelede bulunmak insanlık gereğidir. Onları dışlamak, küçümsemek, onlarla alay etmek ve onları kırıncı davranışlarda bulunmak İslam’ın prensipleriyle bağdaşmaz. Onlara saygı ve değer vermek, onların durumlarına göre ve onların cadde, sokak ve devlet dairelerine rahat girip çıkmalarını sağlamak, ulaşım vasıtalarını kullanmada kolaylaştırıcı düzenlemeler yapmak, yaşadıkları konutları kendi durumlarına, ihtiyaçlarına

göre dizayn etmek, camilere rahatça girip çıkmalarını sağlayıcı kolaylıkları getirmekle olur. O hâlde toplum da, engelli olan insanlara karşı titiz ve anlayışla hareket etmeli, onlara karşı azami derecede kolaylıklar göstermelidir. Onların bizlerden istedikleri de bunlardır. Unutmayalım ki, her birimiz aslında bir engelli adayız. Her an başımıza ne geleceğini bilmiyoruz.

Engellilerin toplumdan en çok istedikleri sahip oldukları haklardan mahrum bırakılmamalarıdır. Aynı zamanda sosyal hayattan dışlanmamaları ve sosyal hayatın içinde yer almalarıdır. Engellilerle ilgili dinin mesajları ve uygulamaları maalesef bugün yeteri kadar bilinmemektedir. Eğer bu konuda dinin mesajları bilinmiş olsa hem engellileri, hem de onların beraberinde yaşayan insanları son derece rahatlatacaktır. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in engellilerle olan ilişkisini analiz ettiğimizde karşımıza çok ilginç uygulamalar çıkmaktadır. Çünkü sahabe arasında 50 kadar engelli sahabe vardı. O, engellileri diğer insanlardan ayırt etmediği gibi onlarla insani ilişkiler çerçevesinde ilişkilerini olumlu bir şekilde yürütmüştür. Onları toplumdan dışlamamış, değişik görevler vererek topluma kazandırmış, sosyal hayatın içerisinde kalmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber, aynı zamanda engellileri var olan imkân ve haklardan yararlandırmış, onlara insanca muamele edilmesi gerektiğini bildirmiş, kendi durumlarına sabrettikleri takdirde, ahirette ecir alacaklarını ifade etmiştir. Kaza, belâ ve musibetlere maruz kalan kişinin sıkıntısı küçümsenemez, ancak sabredip, isyan etmeden şükrünü yerine getirirse, bu durumu kendi lehine çevirip sevap kazanmasına, günahlarının bağışlanmasına ve manevi derecelerinin artmasına sebep olur. Dolayısıyla toplumumuzda yaşayan engellilerin, başta eğitim olmak üzere hiçbir hak ve imkandan mahrum edilmemesi dini bir vecibedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), hakkında bir sure nazil olan, görme engelli, ve hicretten önce Medine'de Kur'an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebvî'de müezzin olarak görevlendirdiği gibi, Veda Haccına ve Uhud savaşına gidişi de dahil, çeşitli zamanlarda Medine dışına çıktığında 13 defa Medine'de kendi yerine vekil bırakmış, namazları o kıldırmıştır. (*İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, IV, 263- 264*) Abdullah b. Ümmi Mektûm sürekli peygamberin yanında idi. Hz. Peygamber'in, önde gelen sahabilerden Muaz b. Cebel'i ortopedik özürlü olmasına rağmen Yemen'e vali olarak göndermiş olması kayda değer bir olaydır. Mekke fethedildiğinde, Hz. Ebu Bekir, yaşlı ve âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi sırtına yüklenerek Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, *"Bu ihtiyar evde koysaydın da, onun yanına biz gitseydik ya?!"* diyerek saygı ve nezaket göstermiş, böylece yaşlı/engelli birisine karşı sergilenmesi gereken tavrı

bizlere öğretmiştir. (*Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 160, VI, 349-350*) Hadislerde görme engelli bir kimseye yol göstermenin, sağır ve dilsizle ilgilenmenin, onlara yardımcı olmanın sadaka olduğu belirtilir ve bu tür olumlu davranışlar kişiye sevap kazandırır. Yükünü yüklemeye veya aracına/bineğine binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak da bir sadakadır. Hz. Peygamber, herhangi bir âmânın yoluna engel olanları kınamış, onları yoldan saptıranları, kasten yanlış yola yönlendirenleri lanetliler içerisinde telakki etmiştir. (*Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 169, 217, 309, 317, 350*) Hz. Peygamber'den gelen bu uyarılar dikkate alınması gereken ciddi uyarılardır.

Hz. Peygamberin, görme engelli sahabilerin cemaate devam etmelerini ısrarla istemiş olması, onların toplumdan tecrid edilmemeleri içindir. Ancak bugünkü camilerimizin durumuna baktığımızda maalesef engellilerin çok rahat bir şekilde girip-çıkmalarına müsait bir şekilde dizayn edilmediği müşahade edilmektedir. Hâlbuki engellilerin camiye gelerek o manevi atmosferden istifade etmeleri diğer insanlara nazaran çok daha elzemdir. Onları bu haktan mahrum etmek zulümdür.

“Otistik çocuğa sahip ebeveynlerin şuan ve gelecekle ilgili kaygılarının incelenmesi” isimli tebliğle ilgili olarak da birkaç hususa temas etmek istiyorum. Tebliğ alan araştırmasına dayanmakta olup, araştırmada 10 otistik çocuğun ebeveyniyle görüşme yapılmıştır. Yapılan araştırmanın sonucuna göre, ebeveynlerin bu çocukların eğitiminde güçlük yaşadıkları, toplumsal kabul noktasında akraba, arkadaşları ve komşuları ile ilgili ciddi sorunlar yaşadıkları, ebeveynlerin, maddi destek olmadan çocuklarının eğitimi ve bakımı için yetersizlik yaşadıklarını, gelecek kaygısı yaşadıkları özellikle ebeveynler kendi ölümlemlerinden sonra çocuklarının bakımını kimin tarafından yapılacağı veya bu çocukların nasıl kendi başına yaşayacağı konusunda kaygı yaşadıkları saptanmıştır. Tebliğ sahibi 10 aile ile yetinmeyip daha fazla aile ile görüşmüş olsaydı daha objektif bilgilere ulaşılabilirdi. Otizm'in sadece Amerikan Psikiyatri Birliğinin yayınladığı DSM-IV tanı ölçütlerine göre yapılması da son derece yetersiz kalmıştır. Başka kaynaklardan da istifade edilmeliydi. Tebliğde kullanılan kaynakların yetersiz olduğunu, daha geniş bir kaynakçadan istifade edilmeliydi. Araştırmada Otistik çocukların yaş gruplarının farklı oluşu da dikkate alınmalıydı. Çalışan anne ile çalışmayan annelerin problemlerinin çok farklı oluşuna dikkat çekilmelidir. Giriş kısmının da tebliğ geneline göre çok uzun olduğunu ifade etmek isterim. Ayrıca bazı kelime ve cümlelerle ilgili tenkitlerimi de tebliğciye bilahare belirteceğim.

Bu vesile ile tebliğciye ve tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

ÜÇÜNCÜ OTURUM
THIRD SESSION

13 TEMMUZ 2012

I. BÖLÜM: **AİLE'NİN GELECEĞİ**

SESSION I: FAMILY FUTURE

BAŞKAN / HEAD

Prof. Dr. Niyazi CAN

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Sefa SAYGILI

"Evlilik Terapileri"

Prof. Dr. İbrahim BALCIOĞLU

"Ailenin Geleceği, Gelecekte Aile"

Doç. Dr. Ali AKBEN

"Evlenme ve Sağlık"

Yrd. Doç. Dr. Ali PULAT

"Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Aile Meselesinin İşlenmesi"

Ercan ŞEN

"Aile 21. Yüzyılda Yaşayacak mı"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Nimet ÖNÜR

Prof. Dr. Niyazi CAN

Doç. Dr. İsmail AYDOĞAN

Dr. Rabiye BABALLIOĞLU

Burhan KELEŞ

EVLİLİK VE AİLE TERAPİSİ

MARRIAGE AND FAMILY THERAPY

Prof. Dr. Sefa SAYGILI

Psikiyatri Uzmanı

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Aile, bir kurum olarak ilk insandan bu yana hemen her toplumda ve kültürde mevcuttur. Sosyal bilimciler, düşünürler ve iktidarlar, ailenin toplum ve fert için gerçekleştirdiği fonksiyonlar sebebiyle aileyi, yeri doldurulamaz ve alternatifi olmayan bir müessese olarak kabul ederler.

Özellikle çocuk için aile çok gerekli ve adeta vazgeçilmez bir kurumdur. Bireyin kişiliğinin oluşumunda ve sosyalleşmesinde en etkili faktör olarak, toplumun sosyokültürel ve geleneksel değerlerini nesilden nesile aktarır.

Aile, her ne kadar toplumun temel kurumu ise de, günümüzde önemli değişiklikler geçirmiştir. Modern çağın aile üzerindeki en önemli etkisi, ailede küçülmeye yol açmasıdır. Artık ebeveyn ve bir ya da iki çocuktan oluşan çekirdek aile tipi yaygındır. Erkeğin ebeveyni aileden uzaklaştırılmıştır. Hâlbuki modern çekirdek ailelerde görmediğimiz dede-torun ilişkisi çocuğun gelişiminde son derece olumlu etki göstermekteydi. Evlilik kurumu, değişiklik-

ler geçirse bile yine ayaktadır. Çünkü insanoğlu yalnızlıktan ürkmekte ve bir başkasına bağlanma ve dayanma ihtiyacı hissetmektedir.

Eskiden evlilikler şu iki yoldan biriyle oluşurdu:

- * Ya erkek bir kıza gönlünü kaptırır, araçları devreye sokardı. İş ciddiye binince, aileler gider gelir, Allah'ın emri Peygamberimizin kavli ile söz kesilir ve düşün yapılırdı.
- * Veya görücü usulü tabir edilen biçimde, evlilik çağına gelmiş bir erkeğe ailesi kız bakar ve uygun görülen adayı görüştürürlerdi. Gençlerin ve ailelerin oluru alınınca düşün hazırlıklarına girişilirdi.

Sonrası ise “*nikâhta keramet vardır*” felsefesine bırakılırdı. Çiftin aileleri de sürece müdahil olduğu için evlilikler genelde denklik ve uyum üzerine kurulurdu. Evlenmeye hevesli iki gencin birbirlerinin ahlakını, edebini, huyunu, kabiliyetini, ev geçindirebilme durumunu ve uyumlu oluşunu takdir etmeleri zordur. Bunları iki ailenin büyükleri değerlendirirlerdi.

Eşler, genel olarak tek cinsli, ayrı dünyalarda bulunmaya eğilimliydi. Evlilik memnuniyetinin düşük olması, eşlerin birbirlerinden beklentilerinin de düşük olmasıyla dengeleniyor, böylece aile istikrarı sağlanıyordu. İki tarafın sorumlulukları ve beklentileri yanında rolleri de ana çizgileriyle belli olduğu için büyüklerin de ilgi, yardım ve desteği ile evlilik çoğu zaman az problemle yürürdü. Çıkan sürtüşmelerde de aile uluları devreye girer, zaten tanıdığı iki tarafı dikkatle dinleyerek çözüm konusunda çifte tavsiyelerde bulunurlardı.

Günümüzde bu model demode olmuş, zaten böyle uygulanması da artık neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Artık gençler birbirini görmekte, tanışmakta ve uyum için gereken pek çok faktörü göz ardı ederek ve o zamanki eğilimlerine kapılarak evlenmeye karar vermektedir. Aile genelde devre dışı bırakılmaktadır. Doğru veya yanlış ama gerçek böyledir.

İlginç olan, bu şekilde evlenenlerde boşanma ve geçimsizlik oranı, günümüzdeki tanışarak ve flört ederek aile kuranlara oranla çok daha düşüktü. Yani taşlar yerine oturmuştu ve kendi içinde bir denge vardı

Çağımız ailesi, modernizmin hedefi durumundadır. Bu yüzden:

- * Evliliklerin kurulması giderek geç yaşlara kaymakta, pek çok genç bekar kalmayı veya evlilik dışı birlikte yaşamayı tercih etmektedir.
- * Evlenen çiftleri ise çok çeşitli sebeplere dayanan geçimsizlikler beklemektedir. Günümüzde aile artık “*hasta*” durumdadır. 10 yıl önce yayınladığım **Evlilikte Mutluluk** adlı kitabımın önsözünde “*bugünkü evliliklerde*

mutlu olma oranı % 30-40'ı geçmemektedir" diye yazdığım da, okuyanlar hep bu orana itiraz ettiler. "Çok mu düşük buldunuz?" soruma ise "Hayır, aksine geçimsiz çiftlerin oranı çok daha yüksek" dediler. "Peki nereden biliyorsunuz?" sorusunu yönelttiğimde ise, "Hem kendi hem de yakınlarımızdaki evliliklerden" şeklinde cevaplar verdiler. Onlara daha sonra hep hak verdim.

- * Amerika'da her üç evlilikten ikisi, Avrupa'da her iki evlilikten biri boşanma ile sonuçlanmaktadır. Neredeyse 30'lu yaşlarda olgun bir birey olarak evlenen bu insanların böyle şiddetli geçimsizliğe kapılmaları, günümüzün acı bir gerçeğidir. Ülkemizde son 10 yılda boşanma oranının yüzde 245 artması da ailenin hastalanmasının göstergesidir ve giderek oralara yaklaştığımızın işaretidir.

GEÇİMSİZLİK NİÇİN?

Aslında evliliklerde mutlak uyum ve mutluluk yoktur. Elbette küsmeler, da-rılmalar, tartışmalar olacaktır. Karşılıklı hakaret ve aşağılamalara varmadıkça evlilikleri besleyen bu durumlar yoksa evlilikte problem var demektir. Çünkü bir taraf ilgisizse veya susuyor, idare ediyor ve hep içine atıyorsa daha ağır bir şekilde problem ortaya çıkar. Konuşulmalı, belki tartışılmalı ama sorunların çözülmesine uğraşmalıdır. Ancak bazen problemler çığrından çıkar ve çiftler arasında şiddetli geçimsizlik baş gösterir.

Evlilik ve aile terapisinde; öncelikle geçimsizlik problemi araştırılmalı ve derinlemesine incelendikten sonra giderilmesi için çözümler üretmeye geçilmelidir. Burada Leo Tolstoy'un, "*Tüm mutlu aileler birbirine benzer, ancak bütün mutsuz ailelerin geçimsizliği kendine özgüdür.*" sözü ana kuraldır. Gerçekten geçimsiz aile sayısı kadar geçimsizlik sebebi mevcuttur.

Ancak günümüzde aile uyumunu zorlaştıran, bozan veya geçimsizliğe yol açan pek çok faktör evli çiftleri beklemektedir. Bazılarını sıralayalım:

- * Modernitenin en önemli sonuçlarından biri, kadını evinden çıkarıp "iş" hayatına sokmasıdır. Ekonomiye sağladığı bir kısım tartışılır katkıları bir tarafa bırakırsak kadınların ev dışına çıkarılması pek çok handikapı beraberinde getirdi. Feminist söylemin aksine kadını özgürleştirmede ve sırtına bir yük daha bindirdi. Bugünkü ev hanımının sorumlulukları sadece evinin, eşinin ve çocuklarının yardımına koşmakla sınırlı iken, çalışan kadınlar bunlara ilaveten eve para getirmekle de mükellef tutuldu. Bu durum eve ekonomik katkı sağlayan kadının evde otoritenin paylaşımında en az yüzde elli pay sahibi olduğunu söylemesiyle, dolayısıyla erkeğin otoritesi-

nin sarsılması ve tartışılır hâle gelmesiyle sonuçlandı. Böylelikle geleneksel ailelerde varsayılan huzuru da alıp götürdü. Dolayısıyla pek çok ge­ çimsizlik sebebi ortaya çıkmış oldu.

SADAKATA DARBE

- * Kadın- erkek ihtilafının artmasıyla birlikte çiftlerin sadakatı da büyük darbe aldı. Yaradılış olarak zaten poligam olarak bilinen erkeklerin neredeyse yarısına varan oranda eşlerini aldattığı gerçeği, çeşitli anketlerle gösterildi. Son zamanlardaki araştırmalar, “*çapkın erkek, sadık kadın*” imajını yerle bir etti. Kadınların da üçte biri kocalarını aldatıyordu. Gelişmiş ülkelerde yapılan bazı çalışmalarda ise kadınların erkeklere oranla eşlerini daha fazla aldattıkları ortaya çıkmıştır.

Zaten aldatan erkek cinselliği tek başına yaşamadığına göre, onunla ilişkiye giren kadın görmezden gelinemeyecektir.

Bu noktada, erkeklerin gayrimeşru cinsellik ilişkisini “*hayat kadını*” tabir edilen bayanlarla gerçekleştirdiği iddia edilebilir. Ancak mesele hiç de böyle değildir. Yapılan gözlemler, erkeklerin büyük bölümünün gayrimeşru seks ilişkisini, çalıştıkları işyerindeki kadınlarla kurduğunu ortaya koymuştur. Bu gözlemi doğrulayan pek çok dayanak bulmak mümkündür. Günün büyük bölümünü işyerinde birlikte geçirme, aynı mekânı paylaşma, çeşitli konularda sohbet etme, şakalaşma, beraber öğle yemeği yeme, aynı vasıta ile seyahat etme gibi faktörler, ister istemez bazı kadınlarla erkeklerin arasında bir yakınlaşmanın doğmasına yol açmaktadır.

Ayrıca gerek kadınlar, gerekse erkekler işyerinde eve oranla kendi bakımlarını çok daha iyi yapma gereğini duymaktadır. Evdeki nasıl olsa çantada keklik sayıldığından, eş için iyi giyinme, parfüm kullanma ve makyaj yapma gereği pek duyulmamaktadır. Gösterilen bu çaba, bazı kadınlarla erkeklerin yakınlaşmasını kamçılar.

- * Evlilik dışı ilişkilerin artış sebeplerinden biri de cep telefonları ve görüntülü/ görüntüsüz çetleşmelerdir. Böylelikle mesajla, maille karşı cinse ilgi kolayca belli edilmekte ve sonrasında cinselliğe kadar gidilebilmektedir.

Televizyon dizilerinde ve medyada da sadakatin gereksiz olduğuna, insanların “*hayatlarını yaşamaları*” gerektiğine dair devamlı açık ve gizli mesajlar verilmektedir. Hatta iş çıkırından çıkmış, ensest ve eşcinsel denilecek cinsel ilişkileri dahi cazip gösterir hâle gelmişlerdir.

- * Ailelerde babalar hem eve hem de çocuklarının eğitim ve terbiyesine karşı ilgisiz kalmakta, bütün yükü anneler çekmektedir. Eskisi gibi aile büyükleri yakında olmadığı, ayrıca anne çalıştığı için çocuğun bakım ve disiplini zorlaşmaktadır.
- * Kadının ekonomik özgürlüğü, boşanmaları da çoğaltmıştır. Basit sorunlarda bile boşanma gündeme gelmektedir ve çiftlerin birbirlerine tahammülsüzlüğü artmıştır.
- * Medeniyet çatışması, plansız ve programsız sanayileşme, çarpık kentleşme, kırsal kesimden şehirlere göç, nüfusun belli büyük şehirlerde yoğunlaşması aile açısından yığınla problemi beraberinde getirmiştir.
- * Ekonomik krizler, işsizlik, yoksulluk, şehir hayatında zaten daha korumasız olan aileyi olumsuz yönde etkilemiştir. Evliliğe ilginin azalmasına, gayrimeşru nikâhsız birlikteliklerin artmasına sebebiyet vermiştir.
- * Medyada ve giderek toplumda yaygınlaşan tüketim kültürü ve AVM benzeri modern tapınaklar, aileyi sarsan bir başka unsurdur. Hayatın maddileştirilmesi, evliliğin sadece hazzıya yönelik algılanması ve parasal bir şirket ortaklığı gibi görülmesi eğilimini doğurmaktadır. Böylelikle aile bireyleri arasında tahammül azalmakta, birbirinin kahrını çekme duygusu yok olmaktadır.
- * Ailelerin küçülmesi de bir başka sorundur. Aile küçülünce, ekserisinde tek çocuk mevcuttur. Tek çocuk olunca da bu çocuk ailenin diktatörü olmakta, anne baba o tek evlâda sarılmakta, çocuk aileye hükmeder hâle gelmektedir. Küçük çocukları büyüten dedeler ve nineler de aileden uzaklaştırılmış veya aile onlardan uzaklaşmıştır. Dede ve nine aktif hayattan çekilmiş, evlerinde yalnızdırlar.

Üzerine düşülerek, her istedikleri yapılarak büyütülen ve zahmet, meşakkat çekmeyi bilmeyen çocuklarda ise narsizm ve benmerkezcilik eğilimi artmaktadır. Evlendiklerinde eşlerinden çok şey beklemektedirler.

- * Modern ailelerde çocuk sayısının azalması da geçimsizliği artıran bir başka unsur olarak düşünülebilir. Çocuk sayısı arttıkça aile bağının da arttığı görülmektedir. Azalan çocukla birlikte ebeveyn, çocuklarının geleceğinden ziyade, kendilerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.
- * Kadınların çalışmaması ve evde bulunmaları da günümüz değişen konseptinde çözüm olmaktan çıkmıştır. Çünkü artık aileler tek veya iki çocuk sahibi olmayı tercih etmekte, evin neredeyse her türlü işini aletler yapmaktadır. Eskisi gibi çamaşır ve bulaşığı ev hanımı değil makineler yıka-

makta, yapılan yemekler günlerce buzdolabında muhafaza edilmekte, sadece ısıtılma ile yenebilen hazır gıdalar bulunmakta, telefonla yemek siparişi verilmekte, evi elektrikli süpürgeler temizlemektedir.

Çocuklar 5 yaşından itibaren okula gidince de evde kadın kendini yalnız hissetmektedir. Böyle olunca da ya kocasının süslü ve gösterişli kadınlarla birlikte olduğunu düşünerek kıskançlık krizine girmekte veya saçmasapan televizyon dizilerine ve kadın programlarına müptela olmaktadır. Sonrasında ise aile karşıtı çarpık fikirlere saplanmakta veya üreten, bir yerlere gelen kocasına karşı güvensizlik ve yetersizlik kompleksi geliştirmektedir.

- * Ailedeki değişen rolleri hesaba katmadan okudukları evliya menkıbesi tarzında kitaplardaki kadın figüründen etkilenecek eşinden aşırı ve çağımıza uymayan beklentilere giren erkekler için de problemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.
- * Önceleri ev kızları koca bulmaya yönelik terbiye ile yetiştirilirdi. Günümüzde bu eğitim uygun aile kurmaya yetmemektedir. Kızlar, çevrenin ve medyanın etkisiyle evde boş oturarak koca adayı çıkmasını beklemek istememekte, okumak veya çalışmak için ebeveynine baskı yapmaktadır.
- * Artan ulaşım ve iletişim araçları yanında, kişinin kimliğini tespit ettirici referans grupla gevşeyen bağlar; farklı ırksal, dini, mezhepsel, kültürel, etnik, bölgesel, ekonomik ve hatta ülkesel farklılıklara sahip çiftlerin birlikte yaşam kurma çabasına girmesini ve "*karma evlilikler*"in yaygınlığını artırmaktadır. Bu çiftler hoş geçen balayılarının hemen ardından genellikle çelişkilerin kucağına düşmektedirler. Uyumsuzluklar ve problemler kendini göstermekte, ailelerin de uygunsuz müdahaleleriyle geçimsizlik içinden çıkılmaz hâle gelmektedir.
- * Yine toplum üzerinde estirilen rüzgarların etkisiyle bazı kişiler, "*Eşimden hiçbir sorunun yok. İyi bir insan ve evliliğin sorumluluklarını yerine getiriyor. Ancak ben kişiliğimin gerçekleşmediğini, bir şeylerin eksik olduğunu düşünüyorum ve eşimden ayrılmak istiyorum.*" diyebilmektedir. Eskisi gibi evlilikler görev ve fedakârlığa dayanmaktan çıkmış, kişisel tatminler ön plana geçmiştir.
- * Anne veya daha çok babanın işi de aileyi istemeden etkileyebilir. Zamanın çoğunu mesleğine veren anne ya da baba, kendini olduğu kadar eşiyile olan ilişkisini ve ailesini ihmal eder. Sonradan eşiyile çocuklarına yeterince zaman ayırmadığına pişman olan pek çok erkek hastam oldu. Çoğu, artık yetişkin olan çocuklarının kendisini aramamasına üzülüyordu. Ancak

aralarındaki zayıf bağ, çocukken evladına göstermediği ilginin şimdi kendisine yansımasydı. İnsan ne ekerse onu biçer.

AİLE TERAPİSİ

“Aile terapisi” kavramı oldukça yenidir. Geçmişte aralarında problem çıkan çiftler aile büyüklerinin hakemliğine müracaat ederlerdi. Ancak hem o bilge büyükler kaybolmuş, hem de gençler olanlara güvenmez olmuştur. Böylelikle son 40-50 yılda devreye aile terapistleri girmiştir. Ve giderek de çiftlere yardım etmede daha önemli rol oynar hâle gelmektedirler.

Terapi, ailelerin işleyiş biçimi, aile üyelerinin birbirleriyle ilişkilerini ve iletişimini temel olarak ele alır. Aile terapisi böyle çok yönlü olmasıyla bireysel ve grup tedavilerinden farklılıklar gösterir.

Günümüzde aile ve evlilik terapisi alanında çok sayıda ekol vardır. Aile ile ailenin bir bireyi arasındaki ilişkileri ele almaları bu terapilerin tümünün neredeyse tek ortak noktasıdır. Bu konuda son yıllarda sayıları giderek artan çok sayı ve çeşitte yani fikir, teori ve teknik ortaya çıkmaktadır.

Terapistler, aile üyelerini bir araya getirip onların ortak problemlerini belirlemeye, sorunlarını derecesine göre sıralamaya, çözümleri için işbirliği yaparak uyumsuzluğu gidermeye çalışırlar.

Yöntemlerin ne olursa olsun terapistler, aile terapisinde şu amaçları taşırlar:

- 1-Bireydeki ruhsal belirtileri ve işlevsel bozuklukları, ilişkiler alanında ele almak ve azaltmak.
- 2-Aile ve evlilik içi çatışmalar ile ailenin daha geniş çevresiyle ve toplumla çatışmalarını çözümlmek.
- 3-Ailedeki mevcut yakınmalar için ailenin sorun çözmede kullanabileceği kaynak ve davranışları belirleme ve kullanma güçlerini harekete geçirmek.
- 4-Aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarının algılanması ve doyurulmasını kolaylaştırmak.
- 5-Üyelerin ve ailenin zorlayıcı yaşam olayları, tıbbi ve ruhsal hastalıkları karşısında sorun çözme, iletişim kurma becerilerini geliştirmek.
- 6-Üyelerinin her birinin özerkliğinin ve iletişim kurma becerilerinin artmasını sağlamak.
- 7-Cinsler ve kuşaklararası rol dağılımı konusunda uyuşmayı artırmak.
- 8-Ailenin toplumsal çevre ile bütünleşmesini kolaylaştırmak.

AİLE TERAPİSİNDE GENEL KURALLAR

- * Evlilik terapistleri; psikiyatristlerden, evlilik ve aile danışmanına, din adamlarına kadar psikolojik eğitimin farklı düzeylerini temsil eden, geçerli ve çeşitli araştırma becerilerine ve bilgilerine, klinik deneyime ve yardımcı bilgiye sahip geniş çeşitlilikle heterojen bir grup oluşturlar.
- * Çiftlerle çalışmak, büyük ustalık ve yaratıcılık gerektirir. Sorunlar üzerinde odaklanmak yoğun zihinsel faaliyete ihtiyaç duyar. Kısacası yorucu ve ağır emek demektir.
- * Çiftin **kültürel değerleri ve inançları** konusunda bilgi sahibi olunmalıdır. Terapist onları rahatlıkla anlayacak birikime sahip olmalıdır.
- * Çift terapisinde, her iki eşi de hesaba katacak şekilde düşünmek, **terapistin ve terapötik** sürecin gelişimini engellemektedir. Bu yüzden hedef, doğrudan çifte ve birlikteliğe katkı yapmak tarzında olmalıdır.
- * Deneyimlerimden elde ettiğim bir husus da – eğer çiftlerden birinde kişilik bozukluğu veya ruhsal hastalık yoksa – ayrı ayrı dinlediğinizde iki tarafı da **“kesinlikle haklı”** bulmanızdır. **Eşler geçimsizlik sebeplerini tamamen kendilerine göre ve gerçeği çarpıtarak anlatmaktadırlar.** İki taraf da kendini haklı görmekte, genellikle de çözümden belki daha çok haklılıklarının tasdiki için gelmektedirler.
- * Bir başka nokta, çiftin problemini geniş bir tarihsel ve sosyal çerçevede ele almaktır. Daha geniş bir bakış açısı, çifte ve ilişkilerine daha fazla anlayış ve kavrayışla yaklaşmayı da sağlayacaktır. Terapistin karşılaştığı ilk zorluk, iki ayrı ve farklı birey ile aynı anda iyi bir iletişim kurma ve sürdürme gereğidir. Her iki eşin de güvenini kazanabilmelidir.
- * Bazen de eşlerden biri boşanmaya karar vermiş olarak gelmiştir. Terapistte kararında isabet olduğunu söyleterek çevresine ve vicdanına karşı sorumluluğunu ve suçluluk duygularını gidermek amacındadır. *“Doktora da gittik, değişen bir şey olmadı.”* demek istemektedir.
- * Bazen de eşlerden biri, *“doktor benim eşimi düzelterek”* rolünü terapistte biçebilir. Kişi terapiye *“doktor, onu düzelt!”* hükmü ile girer.
- * Aile terapisine eşlerin beraber katılması zorunludur. Terapi süresince üyeler birbirleriyle açık ve dürüst bir iletişim içerisinde olmalı, sorunlara odaklanmalı, birbirlerini suçlamaktan ve *“ben haklıyım”* tavrından kaçınmalıdırlar.

Evlilik terapisti muhakkak aile kurumunun değerine ve kutsallığına inanan kişi olmalı, evliliğe son vermeyi tavsiye etmek yerine kurtarmak için gayret etmelidir. Meselâ boşanmış bir evlilik danışmanı, takıntısı sebebiyle sorunlu evli çiftleri birbirinden soğutuyordu. Bu yüzden evlilik terapistlerinin düzgün giden bir aile hayatlarının oluşu önemlidir.

- * Terapistin yargıç olmadığı, kişileri suçlu veya hatalı ilan etmek yerine problemleri asgariye indirmeye ve evlilikte uyum artırmaya gayret gösteren biri olduğu bilinmelidir.
- * Terapiste direnç de ayrı bir problemdir. Evlilik terapisine gelmeye zorlanan eşler genellikle direnç gösterirler. Kendilerini bir komplonun ortasında gibi hissedebilirler.
- * Son olarak şunu söyleyeyim, acaba aile terapistlerinin evlilikleri yolunda gidiyor mu? İstatistiki bir çalışma belki yok ama gözlemler, gitmediğini göstermektedir. Maalesef mum dibine ışımamaktadır ve terapistlerin kendi evliliklerinde problemler vardır. Bu yüzden bazı uzmanlar “*aile terapisi diye bir olayı kabul etmiyoruz*” diyebilmektedirler.

“AİLENİN GELECEĞİ, GELECEKTE AİLE”

“THE FUTURE OF THE FAMILY, THE FUTURE FAMILY”

Prof. Dr. İbrahim BALCIOĞLU

Yazar Ünvan Metni Gelecek

TR Özet Metni Gelecek

ENG Özet Metni Gelecek

Makale Metni Gelecek

FORMATA UYGUN DEĞİL! EVLENME VE SAĞLIK

NOT ACCORDING TO THE FORMAT!
MARRIAGE AND HEALTH

Doç. Dr. Ali AKBEN
Yazar Ünvan Metni Gelecek

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Evlilik kurumunun sağlıklı ve düzenli yürümesinin en önemli sebeplerinden biri, hiç kuşkusuz bedenen zihnen ve ruhen sağlıklı olmaktır. Ülkemizde evlenmek isteyen kişiler, evlenebilmek için zorunlu olarak bazı test ve muayenelere tabi tutulmaktadır. Bu testler genellikle cinsel veya kalıtsal yolla geçen birkaç hastalığın olup olmadığını belirlemeye ilişkindir. Ancak muayene ve testler arasında sadece akıl hastalığı muayenesinin bugün için geçerli bir yasal dayanağı vardır, diğerleri ise hukuki bir geçerlilik taşımamaktadır..

Evlilik öncesi her iki tarafın muayeneye gitmeleri ise genellikle pratik olarak pek uygulanmamaktadır. Evlenecek çiftlerin doğuştan ya da sonradan olma cinsel anormalliği, sarılık, cinsel yolla geçen bir hastalık, AIDS ve bu gibi bulaşıcı bir hastalığı yada ileride sorun olabilecek herhangi bir sağlık problemi gibi sorunlar genellikle göz ardı edilmekte. Evlilik hayatını olumsuz etki-

leyebilecek bu gibi durumlarla ise biz hekimler azımsanmayacak oranlarda karşılaşabilmekteyiz.

Sağlıkla ilgili sorunlar hastalığın ciddiyetine ve tarafların bilinç ve algılama durumlarına göre farklı şekillerde sonuçları ile önemsenmesi gerekir. Sara hastalığı, hekimlik branşından dolayı en çok karşılaştığım evlilikte sağlık sorunlarından biridir. Evlilik öncesi genellikle gizlenmesi ya da öneminin tam algılanamaması, ciddiye alınmaması gibi durumlar farklı sorunların yaşanmasına adeta davetiye çıkarabilmektedir. Sara hastalığının toplum tabanlı algılanmasında yanlış bilinçlendirilmeler ve buna bağlı olarak oluşturulan hastalık yaftalanmaları ister istemez evlilik kurumuna ciddi zarar vermektedir. Bu zararın telafisinin tek ilacı ise sağlık bilincinin yuvada ortak payda olması. Ortak payda da bu bilinç yetersiz olduğunda evlilik kurumunun temeli su almaya devam edecektir. Çok sayıda yaşadığım olumsuz örneklerden yola çıkarak çareyi sağlık bilincine yapacağımız yatırımda görüyorum.

Diğer yandan bazı muayene tetkik ve uygulamaların yasal dayanağı ister olsun ister olmasın evlenmek için zorunlu tutulması ve hastalığı belirlenen kişilerin evlenmelerine izin verilmemesi, evlenme hakkını özüne dokunur biçimde ölçüsüzce sınırlamaktadır.

Sosyal kültürel sebeplerle yürümesi zor hâle gelebilen evlilik kurumu sağlık gibi önemli bir sebeple çok sık olarak tuzaklanabilmekte. Sağlık bilinci yeterli gelişmeyen bir çift ya da çiftin etkilendiği ebeveyn ister istemez evlilik kurumuna direkt olumlu yada olumsuz katkı oluşturabilmektedir. Evlilik kurumunun sağlıklı işleyebilmesinde örf, âdet, yöresel farklılık, ekonomik ve kültürel uçurumlar ciddi ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken meseleler olarak önemsenmeli.

Sağlıklılık dediğimiz şey aslında elle tutulur ve satın alınabilir bir meta değildir. Organik ve fonksiyonel bir çok hastalığın zemininde irsiyetin ciddi rolü yanında stres, yaşam tarzı algılama hataları, duygusal duyarlılıktaki farklı anlamlandırmalar gibi bir çok sebep sonuç ilişkisi etken olarak düşünülmeli. Çare ve çözümde otorite olan devlet kurumlarımız, toplumun temeli olan ailenin temelini sağlam kazıklara bağlamalıdır. Bunun olmazsa olmaz şartı tabulardan uzak bilimsel gerçekliğe aykırı olmayacak şekilde sağlık bilincini geliştirmeye yapacağı yatırımdır. Bu yatırım okul sıralarında başlatılmalı ve uzun soluklu olmalıdır.

Populist olmayan ve sabır sebat ile sürdürülebilecek çalışmalarda hekimler sosyal tıp uzmanları psikologlar din adamları gibi farklı disiplinlerin ortaklığı elzemdir. Sosyal devlet aileyi nesli toplumu koruyarak ve sağlık bilincine

katkılar sağlayarak aslına da bir taşla birkaç kuşu birden vuracaktır. Koruyucu hekimlik ülkemizde maalesef kağıt üzerinde ve ciddi üzerinde kafa yorulmayan atıl durumda. Burada tıp ve ilaç sektörünün de katkısı olabilir. Ancak gerçeklerle yüzleşerek gerçek olan doğru olan yolu bulabiliriz.

Genetik geçişli bir çok hastalıkta yeterli olmayan sağlık bilinci nedeni ile ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Nörodejeneratif hastalıklar epilepsi kas hastalıkları ve cerebral palsy gibi başkasına bağımlı olunabilecek hastalıklarla mücadelede de katedilmesi gereken yollar var. Kronik özellikli nörolojik olmayan hastalıklarda da umulmadık sorunlarla karşılaşabilmekteyiz.

Genetik riskin olmasına rağmen bilinçsizce yapılan evlilikler sonucu oluşturulan sakatlar ordusunun ayrı bir sorun olarak karşımızda olması gerçeği ile yüzleşmemek mümkün değil. Bu çocukların tedavileri rehabilite edilmeleri ve bakımı ile ilgili çok sayıda sorun da karşımızda dağ gibi durabilmekte. Genellikle annelerin ilgilenmek zorunda kaldığı bu hastalar ailede ciddi, maddi ve manevi sorunlara sebep olabilmekte.

Evlilik yolunda yürümeye karar veren aday çiftler için evlilik okulu protokolü ile bazı eğitimlerin verilmesi evlilikte karşılaştığımız çoğu basit sorunların büyümeden önlenmesine de azımsanmayacak kadar katkı sağlar kanaatindeyim. Evlilik müessesesinin sağlıklı ve huzurlu bir şekilde devam ettirilmesinde bu eğitimin ciddi katkılar sağlayacağını düşünüyorum. Yılanın küçükken öldürülmesi atasözünde olduğu gibi sorunlar büyümeden ve ilişkileri zedelemekten nasıl çözülür. Çiftler arası muhabbetin artırılması, sevgi ve saygı dengesinin ihdası gibi durumlar ve sağlıkla ilgili olağan dışı durumlarda yapılacak ilk müdahaleler hepsi bu eğitim sürecinde kazanılacak bilinçle kolayca çözülür hale getirilebilir.

Ayrıca hastanın bilgilerinin üçüncü kişilerle paylaşılmamasına yönelik gizlilik ilkesi, hastalığın varlığına veya yokluğuna ilişkin düzenlenen sağlık raporlarıyla ihlal edilmektedir. Kanımızca eş adayları, zorunlu test ve muayeneye tabi tutularak, haklarında sağlık raporu düzenlenmek yerine, evlenme işlemlerinin yürümesi için hekime cinsel ve kalıtsal yolla geçen hastalıklar konusunda danışma yükümlülüğü getirilmesi ve yetkili makama eş adaylarının aydınlatıldığına dair bir belge ile hekim sorumluluğu altında sorunun çözümü kavuşturulması uygun olur kanaatindeyim...

MEHMET AKİF, NECİP FAZIL VE SEZÂİ KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE AİLE MESELESİNİN İŞLENMESİ

FAMILY MATTERS IN POEMS OF MEHMET AKİF, NECİP FAZIL AND SEZÂİ
KARAKOÇ

Yrd. Doç. Dr. Ali PULAT
Uşak Üniversitesi

350

ÖZET

Edebî eser, en öz ifadesiyle hayatın çeşitli ve farklı yönlerinin sanatçının süzgecinden geçerek yansıtılmasıyla vücuda gelir. Bir anlamda edebî eser, sanatçının yorumuyla hayatı gösteren metinlerdir. Bu metinlere dikkatle bakıldığında, toplumun yaşadığı pek çok kültürel, sosyal, psikolojik ve tarihî meselelerin sebebi, toplum üzerindeki tesirleri hatta çözüm yolları tespit edilebilir. Edebî metinler, sadece sosyolojik, psikolojik veya tarihî yönü olan değerlerden çok öte, hayatı iyi okumuş sanatçının, tüm insanlığın dertlerine neşter vurabilen, gerektiğinde tüm insanlığa ışık tutabilen kıymetleri de hazırdır. Ailenin geçirdiği değişimi ve yaşadığı meseleleri devrinin sözcüsü olmuş şairlerin dilinden okumak demek; aile ile ilgilenen pek çok ilim adamı-

ABSTRACT

Literary work, concisely, is formed by life's various and different ways which is reflected from writers' (artists') interpretation. In one sense, literary works, are texts which show life by writers interpretation. When we regard these texts, we can confirm the cultural, social, phsychological and historical considerations which societies pass through, the effects to sociaty and also find solutions to these problems. Literary works is beyond just the sociallogical, pyschological and historical values, it also has values such as mentioning about human issues and shedding light to all humans when needed. Reading the changes off family matters and their problems from poets which are also spokesperson of the period means; to open up ho-

na yeni ufuklar açmak, aile konusuyla ilgilenen çeşitli ilim sahalarına destek vermektir. Bu bağlamda, üç ayrı dönemi hassasiyetleriyle ele alan üç şairimiz Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Sezai Karakoç'un şiirlerinde aile konusunun nasıl işlendiğini tespit etmek, aile konusuyla ilgilenen pek çok çevrenin dikkatini çekecektir. Bu çalışma, söz konusu şairlerin aileye bakışını incelerken, toplumun geçirdiği sarsıntıların aile üzerindeki izlerinin belirlenmesine katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, şiir, edebi eser.

rizon to scientists who are interested in family matters, to support various areas which are relevant with family issues. In this regard, to analyze family matters in the poems of Mehmet Akif, Necip Fazıl and Sezai Karakoç which approach three different periods in literature, will attract attention to many society that is interested with family matters. This study, will analyze the poets Outlook on family and will also support to determine the marks of the earth quake effects on family.

Keywords: Family, poem, literary works.

GİRİŞ

 emiyetinin en hisli ancak en parlak ve temiz aynası konumundaki şair, belirli bir şuura sahip dikkatiyle insanlık tarihinin en gür sözcüsü olurken, kendi penceresinden kültür ve medeniyete ait her türlü değeri, birikim sahibi dimağlara hakikat pırıltısı şeklinde gösterir.

Varlığa ait meseleleri iç dünyasının derinliklerinde ilhamla halletme kudretine sahip şair, âleme gönüllü bir çekidüzen verişin ustası hükmündedir.

Sosyal meseleler üzerine düşünen kesimlerin mutlak surette sahih bir bakış açısına sahip, milletin kıymetleriyle beslenerek âlemşümül tespitlere ulaşmış şairlerimizin söylediklerine itibar etmek durumumuz vardır.

Özellikle Tanzimat sonrası Türk şiirinde M. Akif, N. Fazıl ve S. Karakoç; sanatı, fikirleri ve tesirleri ile hem edebiyat tarihimizde, hem de düşünce dünyamızda derin izler bırakmış müstesna şahsiyetlerdir.

Türk İslam medeniyeti kaynaklarından beslenerek âlemşümül idealler ileri süren, milletimizin ıstıraplarını sahih görüşlerle dindirme gayretini kendi sanat anlayışları çerçevesinde inançla işleyen üç şairimizin aileyi ele alış biçimleri son derece önemlidir.

MEHMET AKİF

Kendini milletin huzurunda gördüğü günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünen Mehmet Akif (Okay 1998: 29), Köse İmam şiirinde cemiyete bakış tarzının kısa felsefesini açıklar (Okay 1998: 50):

Üç sınıf halka içim parçalanır

İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar

Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;

Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

Mehmet Akif, büyük Türk toplumunun ölüm kalım savaşının cephedeki şairi, ruhu destana ayarlı ancak küçük bir yanlışın bütün cepheyi çökerteceğini bilen bir şuurla, en hurda gibi görünen gerçekleri bile tespit eden bir şairdir. Bu sebeple toplumu bütün cepheleriyle kucaklar. Kişisel acı ve metafizik bunalımlardan cemiyetin aktüel bütün meselelerine kadar hayatı her yönüyle ele alır. Akif, şanlı tarafımızla öğünmesini bilirken, hastalıklı yanlarımızı zı yermekten çekinmez (Karakoç 1986: 50).

Alev alev yanan İslam diyarında “saadeti” ancak bir “serap” gibi görebilen Mehmet Akif için İslam dünyasının tek kurtuluş çaresi, Peygamberlerin yoludur:

Nebîlerin damarından damarlarındaki kan;

O kanda bir galeyan: Şark’a en temiz heyecan.

Peyinde, her biri a’sâra hâkim ecdâdın;

Önünde, şimdiden âtiyi peyleyen yâdın...

Şu yurda geldi mi, bilsem, senin kadar mes’ûd?

-Saadet öyle mi? Yok yok, serâba verme vücûd! (s.1020)

Mustarip şair Akif’in hayatında mutlu ve mesut olduğu tek dönem çocukluk yıllarıdır, denebilir. Sanatkâr isimli manzumesinde şair, çocukluk döneminin ne kadar “bahtiyar” geçtiğini ve yuvasının da adeta bir “cennet” olduğunu (Karaca 2011: 117) şöyle ifade eder:

Çocukluğumda evet, bahtiyâr idim cidden

Harîm-i ailenin farkı yoktu cennetten. (s.1020)

Şair, “eşikten atladığı gün” hakikatin acı yüzüyle karşılaşır, vatanın parçalanması onu perişan eder, milletin derdi onun davası olur:

Eşikten atladığım gün değişti, lâkin, cev;

Kuşattı parçalanan Şark’ı bir duman, bir alev.

Durur mu, almış ateş hânümânı bir kere?

Bütün mefâhiri târihimin serildi yere;
 Harâbe kalmadı hattâ o şanlı mâzîden!
 Meğer bu haybetin altında kıvranırken ben
 Kopar kopar da gidermiş, o lime lime diyar!
 Dönünce arkama baktım: Ne yer durur, ne de yâr,
 Yabancı ellere geçmiş, birer birer hepsi;
 Klan şu kubbede, hâsir bir ümmetin ye'si!

...

Helâki boyladı âtiye attığım her adım;
 Değilse, hangi hezimet çıkar ki, uğramadım?
 Yığınla kül kesilen yurdumun hayâleti mi?
 Vatansız ümmetimin derbeder sefâleti mi?

Mehmet Akif, Hakk'ın Sesleri'nde Bakara Sûresi'nden 11-12. ayetleri verdikten sonra, Batıya körü körüne bir hayranlığın sonucu şuursuzca yapılan sözde ıslah hareketlerinin açtığı yaraları çok sert ifadelerle eleştirir. Söz konusu ayetler, "fesada uğrayan" ve "şuurunu kaybetmiş" kesimleri aynı tarzda şöyle uyarır:

"Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman, "Biz ıslahtan başka bir yapmıyoruz" derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında değiller."

353

Yukarıdaki ayetlerin Akif'in gönlündeki yansımaları şöyledir:

...

Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!
 Milletin az çok duran bir dîni, bir nâmusu var.
 Şimdi nevbet onların.. Yansın da onlar, öyle mi?
 Târumâr olsun bütün bir Müslümanlık âlemi!
 Ey hayâ nâmında bir hissin vücudundan bile,
 Pek haberdâr olmayan yüzsüz, hayâsız! Bak hele!

...

Biz ki her mevcudu yıktık gâyesiz bir fikr ile;
 Yıkmadık bir şey bıraktık.. Sâde bir şey: Âile.
 Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslah eyledik?
 İşte viran memleket! Her yer delik, her yer deşik!
 Bunların tâmiri kâbil.. Olsa ciddiyet, sebât:
 Lâkin Allah etmesin, bir düşse şâyet âilât,
 En kavî kollarla hatta kalkamaz imkânı yok.
 Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok.

“Âilî bir inkılab olsun” diyen me’yus olur;
Başka bir şey kazanmaz, sâde bir deyyus olur. (s. 418)

Akif, şiirin sonunda aklını batıya teslim eden sözde aydınların hâllerini tasvir ederken milletimizi uyarır:

Düşme ey âvâre millet, bunların hızlanına;
Vâkız biz hepsinin pek muhtasar irfânına:
Şark’a bakmaz, Garb’ı bilmez, görgüden yok vâyesi:
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi! (s.420)
Muhtasar, gayr-ı müfid ilmi kadardır dîni;
Ne evâmîr, ne nevâhî, seçemez hiç birini.
Namazın semtine bayramları uğrar sâde;
Hiç şu görmez yüzünün düşmanıdır seccâde.
Hani üç beş kişiden fazla musallî arama;
Mescid ambarlık eder, başka ne yapsın imama!
Okumak bahsini geç.. Çünkü o defter kapalı,
Bir redif zâbiti mektepleri deppoy yapalı.
Sıtma, fuhş, içki,kumar türlü fecâyî’ salgın.
Sonra söylenmeyecek şekli de var hastalığın.

Âkif’in şiirinde aile ile ilgili önemli bir feryat da, nikâhın hafife alınması ve insanların evliliğe yaklaşmaması meselesidir. Şâir, önceki mısralarda cemiyetin dini ve ahlaki bakımdan büyük bir yozlaşmaya girdiğini ifade eder, daha sonra cemiyetin kendine gelmesi için “yeni bir hayat” araması gerektiğini belirtir. Bunun da evliliğe dayalı aile hayatı ile mümkün olacağını söyler (Ceyhan 2010: 78):

Bir taraftan bulanır levse hesapsız nâmûs
Bir taraftan serilir toprağa milyonla nüfûs
Hadi aldırmayalım yükseledursun vefiyât,
Nerde noksânı telâfi edecek taze hayat?
Evlenip âile teşkîli bugün zor geliyor;
Görüyorsunuz ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor! (s.744)

Mehmet Akif’e göre, cemiyetin içinde özellikle ailenin yaşadığı meselelerin temelinde cehalet vardır.

Senin karı dediğin âdetâ pabuç gibidir:

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir. (Safahat, Meyhane, I /42)
Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.
Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: “Dövme!”
“Bu tecâvüz sayılır doğrusu haysiyyetime...” (Safahat, Köse İmam, I/127)

- Dara geldin mi, şeriat! Sus ulan iz'ansız!
Ne zaman câmi'e girdin? Hani tek bir hayrın?

123

Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!
Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:
Bir talâk oldu mu dünyâda semâlar titrer!
İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir? (Safahat, Köse İmam, I/128)
Bu cehâlet yürümez; asra bakın: Asr-ı ulûm!
Başlasın terbiyeniz, âilelerden oğlum.
Sâde hürriyeti i'lân ile birşey çıkmaz;
Fıkr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz. (Safahat, Köse İmam, I/130)
Hayât-ı âile" isminde bir maîşet var;
Saâdet ancak odur...dense hangimiz anlar?
Hayât-ı âile dünyâda en safâlı hayat,
Fakat o âlemi bizler tanır mıyız? Heyhât!
Sabahleyin dolaşıp bir kazanca hizmetle;
Evinde akşam otursan kemâl-i izzetle;
Karın, çocukların, annen, baban, kimin varsa,
Dolaşsalar; seni kat kat bu hâleler sarsa;
Saray-ı cenneti yurdunda görsen olmaz mı?
İçinde his taşıyan kalb için bu zevk az mı?
Karın, nedîme-i rûhun; çocukların rûhun;
Anan, baban birer âğuş-ı ilticâ-yı masûn,
Sıkıldın öyle mi? Lâkin, biraz alışsan eğer,
Fezâ kadar sana vasi', gelir bu dar çember.
Ne var şu kahvede bilmem ki sığmıyorsun eve?
Gelin de bir bakalım... Buyrun işte bir kahve;

SEZAI KARAKOÇ

Sezai Karakoç'a göre şair, milletin sözcüsü, yorumcusu gerekirse yol gösterenidir. Milletin kalbi, atan nabızı, çarpan yüreğidir. Şiir sanatı kadar millet sanatı olan bir sanat yoktur. Şairin mücadelesi cemiyet içindir; şairler cemiyetin dertlerini terennüm ederler (Karakoç 1988: 54-55). Özellikle toplumların olağanüstü, bunalımlı dönemlerinde seslerini yükselten şairlere kulak verilmelidir (Karakoç 1988: 46).

Karakoç'a göre şiir, "Tanrı önünde samimi yaşama" sonucu elde edilen "Tanrı armağanı" mistik bir ürperıştır (Karataş 1998: 445). Şiiri "edebi sanatların gösteri platformu gibi almak" yanlıştır. Şiir, vahiy ve hikmetten yanadır, şeytanın dil sürçmesi değildir (Karataş 1998: 450-451).

Şaire göre batının vesvesesini içlerinde taşıdığı için kimlik bunalımı yaşayan cemiyetin değişimi öncelikle ve keskin bir biçimde aile görünür.

Kurudu birden doğu kaynakları
Kaynadı birden batıda anne karnının suları
Kışın bakışıydı çağırın
Ev yerleşmedi yeni yerine
Alışamadı kulak kuşkulu semt seslerine
...
Ve anne düştü ilkin
Anne indi demire
Bir ağıt var çamaşır ipinde bile
Artık kurşundan gölgeler baba ve kardeşler
Durup suçluyorlar birbirlerini
İlerlerken lânetliyor her biri kendisini
Öldü anne ve mutfaklar kilitlendi
Kilerler boşaltıldı farelerce
Anne gitti ve evler döndü yazlık otellere
Anne gitti ve sular buruştu testilerde
Artık çamaşırlar yıkansa da hep kirlidir
Herkes salonda toplansa da kimse evde değildir
Bir vakitler anne açarken kapıyı
Şimdi kimse yok kapayacak kapıyı
Anne gitti ve açıklandı ki
Yarasalar da incir buğusu gibi bir şeydi (s.318)

S. Karakoç, ailenin dağılışını çarpıcı imgelerle gösterdikten sonra kurtuluş reçetesine işaret etmekten geri durmaz, umudun işaret taşlarını gösterir:

Çocukluğumuzda menekşelere dokunmuştuk
Bugün için dokunmuştuk
Ölüm ki en çok o menekşelerden korkar
Dokunduğumuz o menekşelerde
Bizi ölüme yaklaştırıp uzaklaştıran bir Âraf var
Güneşte arındı bizim giydiğimiz çamaşırlar
Biz sürekli oğuluz anne gider mi bizden

Köpük değiliz özüz biz baba bizde

Peygamberin rehberliği, Akif'in şiirinde olduğu gibi burada da karşımıza çıkar; çare bellidir:

İşte o vakit o peygamberin
Kanadı sığamış göğüslerini
Alınlarını aydınlatmış bir ak secde
Yolculuklarını kanatmış bir seccade
Gönüllerin kanıyla kanatmış
Bakmışlar ölüm çok eski oldukça eski bir ölüm gibi
Artık anne yeni bir anne getirme dileği
Baba yeni bir baba örmenin örnek heykeli (s.323)

S. Karakoç'un Balkon şiiri, sadece balkona hapsolmuş çocukların çaresizliğini işlemez. Maddecî bir hayatın esiri olmuş cemiyetin yok edilmesine kutlu bir çılgıktır:

Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
Ölümün cesur körfezidir evlerde
Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
Anneler anneler elleri balkonların demirinde
İçimde ve evlerde balkon
Bir tabut kadar yer tutar
Çamaşırlarınızı asarsınız hazır kefen
Şezlongunuza uzanın ölü
Gelecek zamanlarda
Ölüleri balkonlara gömecekler
İnsan rahat etmeyecek
Öldükten sonra da
Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşu gidiyorum
Alnından öpmeye gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların (s. 81)

Balkon şiiri, sembolik bir ifade ile modern hayatın insanı ve aileyi tahrip ettiğini anlatır. "Şehir hayatı güvenlik, trafik, yeterli mekânların olmayışı gibi nedenlerle çocuklara rahat arkadaşlık kurabilecekleri, gelişimlerini tamamlayabilecekleri, paylaşmayı öğrenebilecekleri ortamlar sunmaz. Aynı mekânın endüstriyel ve akılcı hayat tarzı anne ve babanın da çalışmasını ve eve para getirmesini gelişme, zenginleşme adına doğru bulur ve destekler." (Başkal 2010: 58)

Kadının üstün olduğu ama mutlu olmadığı
Günlere geldim bunu bana öğretmediniz
Annemin bana öğrettiği ilk kelime
Allah şahdamarımdan yakın bana benim içimde
Annem bana gülü şöyle öğretti
Gül Onun o sonsuz iyilik güneşinin teriydi
Annem gizli gizli ağlardı dilinde Yunus
Ağaçlar ağlardı gök koyulaşırdı güneş ve ay mahpus.
Ve o kadınlar nereye gittiler
Anne olan sevgili olan o kadınlar
Çocuklarının üzerine titreyen
Kırpiklerinde hep aynı
Sevgi ve merhamet ışığı
O kadınlar gökyüzüne mi çekildiler
Eleğimsağmalara mı göçtüler

NECİP FAZIL

Türlü tecellileri ile Allah'tan gelen ve bütün perdeleri devirerek Allah'a yol açan şiir (Kısakürek 2002: 497), ham ve cılk bir duygu hâli değil, üstün mâmul bir idrâk işi ve hiçbir sınırdı durmaksızın "Mutlak hakikati" arama faaliyeti-
dir (Kısakürek 2002: 496).

İnanç ve dava adamı N. Fazıl;
Bekleyin, görecektir, duranlar yürüyen;
Sabredin, gelecektir, solmaz, pörsümez Yeni !
Karayel, bir kıvılcım; simsiyah oldu ocak !
Gün doğmakta, anneler ne zaman doğuracak?

... diye sorduğunda, milletin uyanışında üstlendiği mesuliyeti ifade eder ancak durumun vahametini ortaya koymak hiç de kolay değildir.

Durun kalabalıklar bu cadde çıkmaz sokak!
Haykırsam kollarımı makas gibi açarak:
feryadı, kendi döneminde belki tek başına fakat tüm milletin sessiz duyarlılığına sonsuz bir tercüman oluşu çılgıncıdır.
Durun, durun, bir dünya iniyor tepemizden,
Çatırdılar geliyor karanlık kubbemizden,
Çekiyor tebeşirle yekûn hattını âfet;
Alevler içinde ev, üst katında ziyafet!

...

Utandırır burnunu göstermekten sütninem,
Kızımın gösterdiği kefen bezine mahrem.
Ey tepetaklak ehram, başı üstünde bina;
Evde cinayet, tramvay arabasında zina!

...

Bak arslan hakikate, ispinoz kafesinde;
Tartılan vatana bak, dalkavuk kefesinde!
Mezarda kan terliyor babamın iskeleti;
Ne yaptık, ne yaptılar mukaddes emaneti?

Milletin mahkûm edildiği her türlü evirilme ve dönüştürülme çabalarını bu kadar net ve çarpıcı bir üslûpla, sanatının ve ideallerinin gösterdiği ilkelerden hiç taviz vermeden bir “destan” edasında ortaya koymak, N. Fazıl’a nâsip olmuştur.

Evim!

Ahşap ev; camlarından kızıl biberler sarkan!
Arsız gökdelenlerle çevrilmiş önün, arkan!
Kefensiz bir cenaze, çırılçıplak, ortada...
Garanti yok sen gibi faniye sigortada!
Bir köşende anneannem, dalgın Kuran okurdu
Ve karşısında annem, sessiz gergef dokurdu.
Semaverde huzuru besteleyen bir şarkı;
Asma saatte tık tık zamanın hazin çarkı...
Çam kokulu tahtalar, gıcır gıcır silinmiş;
Sular cömert, “temizlik imandandır” bilinmiş...
Komşuya hatır soran sıra sıra terlikler.
Ölçülü uzaklıkta, yakın beraberlikler...
Seni yiyip bitiren, kırk katlı ejder oldu;
Komşuluk, mana ve ruh, ne varsa heder oldu;
Bir yeni nesil geldi, üst üste binenlerden;
Göğe çıkayım derken boşluğa inenlerden...
Seninle sarmaş dolaş, kökten bozuldu denge;
Vuran kimse kalmadı bu dâvayı mihenge...
Şimdi git, mahkemede hesap ver, iki büklüm;
Cezan, susuz, ekmeksiz, olduğun yerde ölüm
Evim, evim, vah evim, gönül bucağı evim!
Tadım, rengim, ışığım, anne kucağı evim! (s.333)

N. Fazıl, Muhasebe şiirinde, geleneksel aile yapısını temsil eden “ahşap konak” imgesi ile hem nesil çatışmasını hem de Osmanlıdan günümüze kültür değişmelerini hissettirmeye çalışır:

Üç katlı ahşap evin her katı ayrı âlem!
Üst kat: Elinde tesbih, ağlıyor babaannem,
Orta kat: (Mavs) oynayan annem ve âşıkları,
Alt kat: Kızkardeşimin (Tamtam) da çığlıkları.
Bir kurtlu peynir gibi, ortasından kestiği;
Buyurun ve makta’ından seyredin, işte evim!
Bu ne hazin ağaçtır, bütün ufkumu tutmuş!
Kökü iffet, dalları taklit, meyvesi fuhuş... (s.403)

SONUÇ

M. Akif, N. Fazıl ve S. Karakoç’un aile teması içinde ele alınabilecek şiirlerinde şu ortak görüş ve değerlendirmelere ulaşılmıştır:

1. Aile teması işlenirken, cemiyetin en küçük birimi olan aile müessesesi aslında tüm milletimizi ve hatta tüm İslam ümmetini temsil etmektedir.
2. Çok geniş bir yapıyı temsil eden ailenin ve temsil ettiği Türk-İslam âleminin sadece bu günü değil, hem geçmişi ve hem de geleceği dikkate alınmıştır.
3. Ailenin kendi medeniyet değerlerinden beslenen sağlıklı bir yapısının olması, hayati derecede önemli görülmüştür.
4. Ailenin güçlü ve sağlıklı bir durumda kalabilmesi, cehaletten ve samimiyetten özellikle uzak kalınarak, din duygusunun sahih bir şekilde yaşanması ile mümkün olabileceği üzerinde durulmuştur.
5. Yanlış batılılaşma algıları sebebiyle yozlaşıp kendi değerlerinden uzaklaşmak, aileyi yıpratın en önemli sebep olmuştur.
6. Cemiyet içindeki her türlü menfi hareketin izlerinin öncelikle aileyi etkilediği görülmüş ve bu meselenin daha tesirli sunulması yine aile ve aile fertleri üzerinden anlatılmıştır.
7. Aile meselesinde en ağır şartlar içinde bile kesinlikle ümitsizliğe düşülmemesi gereği üzerinde durulmuş ve menfi bir hâlin sonunda bir ümit vesilesine hemen dikkat çekilmiştir.

KAYNAKLAR

- Başkal, Zekeriya (2010), *Sezai Karakoç'un Şiirlerinde Modernlik Eleştirisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, 17, 2, s. 51-65.
- Ceyhan, Nesibe (2010), *Mehmet Akif'in Şiirinde ve Hanesinde Aile*, Mehmet Akif Edebiyat ve Düşünce, Türkiye Yazarlar Birliği Yayını, Ankara.
- Ersoy, Mehmet Akif (Tarihsiz), *Safahat Orijinal Metin-Sadeleştirilmiş Metin-Notlar*, Feza Gazetecilik, 2 Cilt, İstanbul.
- Karaca Tağızade, Nesrin (2011), *Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatında ve Safahat'ta Kadın*, Diyanet İlmî Dergi (Mehmet Âkif Özel Sayısı), C.47, S.4, s.113-128.
- Karakoç, Sezai (1986), *Edebiyat Yazıları-I*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Karakoç, Sezai (2012), *Gün Doğmadan Şiirler*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek, Necip Fazıl (2002), *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Okay, Orhan (1998), *Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

AİLE 21.YÜZYILDA YAŞAYACAK MI?

FAMILY GONNA LIVE IN THE 21ST CENTURY?

Ercan ŞEN

Aile ve Sosyal Politika Uzmanı/Sosyolog

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

ile, çocuğa hem sevgi veren hem de onun üzerinde otorite kuran etkileşim ortamıdır. Sevgi ve Otorite... Birbiriyle çatışan bu iki öge, tarihin her döneminde, her toplumda değişen ağırlıkta ve değişik biçimlerde ailenin üyeleri üzerinde kaçınılmaz olarak uyguladığı iki temel değişken olmuştur.

Aile, tarih boyunca her zaman varolmuştur. Ailenin evrenselliğini sorgulayan yani ailenin bütün toplumlarda/kültürlerde var olup olmadığı sorusu, gereksiz bir soru olmasına rağmen, zaman zaman fiiliyata dökülen bazı Komün ve Kibutz örnekleri gibi başarısız denemeler de olmamış değildir.

Sosyoloji, ailenin insanlık tarihinin her döneminde ve her kültürde/toplumdaki mevcudiyetini ailenin “kendini yenileme” özelliğine sahip oluşu ile açıklamaktadır. Aile, doğası gereği, insanları ve değerleri yeniden üretir. Bilinçli olmasa da zorunlu bir şekilde her kuşak, ebeveyn ve çocuklar arasındaki, kardeşler arasındaki, karı ve koca arasındaki temel insan ilişkilerini belir-

leyen ebeveyn değerlerini içerir. Ailenin bu yeniden üretim mekanizmasının gücü, örtük olması gerçeğinden kaynaklanır: Bu, otomatik ve kendi iç mantığı olan bir mekanizmadır (Todd, 1985: 12).

Bu sürecin tıpkı çocuğun dünyaya gelişi gibi bir tür kopyalama işlemi içerdiğini söyleyebiliriz. Sosyalleşme, bu sürecin eşliğinde gerçekleşir. Sosyalleşmenin hız ve yoğunluğu farklı olsa da hemen her toplumda, her aile tipi için mevcut değerlerin ve normların gelecek kuşaklara aktarılması mevzu bahisdir.

BEŞERİN İNSAN OLMA SÜRECİ VE ETKİLEŞİM AĞI

Beşer, yaradılışı gereği bakıma muhtaç bir hâlde yeryüzüne gelmektedir. Ona yardımcı olacak ve belli bir yaşa kadar ki en az iki yaşına kadar onu besleyecek ve türlü yardımı yapacak bir koruyucuya ihtiyacı vardır. Bu hami, elbette ebeveyn ve öncelikle de onu sütüyle besleyecek olan anne olmaktadır. İnsanın doğası gereği hem canlı varlık olarak, hem de sosyal bir varlık olarak; varlığını koruyarak hayatta kalma, üreyerek devam ettirme, barınma, beslenme gibi fizyolojik ihtiyaçlar kadar sevgi, şefkat ve güven gibi temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması, birey için vazgeçilmezdir. Bu sebeple aile, insan doğasının gerektirdiği bir etkileşim ağıdır diyebiliriz. Bu sebeple aileyi insanın evlilik adı ile meşruiyet kazanmış cinsel beraberliğiyle başlayan, çocuklar aracılığı ile soyunu devam ettiren ve kanbağı ile akrabalık çevresine sahip olan bir birim olarak tanımlamak, sadece olgunun bir yüzünü göstermek anlamına gelir. Ailenin bu mekanik yüzüne hayatîyet veren niteliği sevgi, şefkat, güven, paylaşma, dayanışma kaynağı olmasıdır. İnsanın sadece canlı bir varlık olarak değil, sosyal bir varlık olarak da sahip olduğu temel psikolojik ve sosyal ihtiyaçları, ancak ve ancak aile içinde karşılanabilmektedir.

Sonuç olarak, ailenin sosyalleşme süreci içerisinde gerçekleştirdiği kendini yenileme özelliği, insanın hayatta kalma ve neslini devam ettirme gibi temel içgüdülerinden kaynaklanmaktadır. Bu içgüdülerden kaynaklanan her türlü fizyolojik, biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçların tatmini için insanın kendi yükünü taşıyabilecek kişilere ihtiyacı vardır. Bu da ilk yakın-insan ilişki ağının oluşması demektir. Yakın-insan ilişkilerinden söz edildiğinde en yüksek insanî duygu ve davranışlar kadar en aşağı beşeri duygu ve davranışların da yaşanabildiği, yaşanma potansiyelinin olduğu bir etkileşim örüntüsünden söz ediliyor demektir (Dikeçligil, 2011).

GÜNÜMÜZDE AİLE

Bireylerin sosyal varlık olmayı öğrendikleri temel etkileşim ağı olması nedeni ile aile, bireysel hayatlar ve toplum hayatı için en temel kurumdur. Günümüzde yaşamakta olduğumuz hızlı ve yoğun değişim süreci içinde özellikle interaktif medya, sosyalleşme sürecinin yeni ve etkin aktörü olsa da, bu yeni süreçte mevzi kaybetmekte olan birincil etkileşim çevresi olması nedeni ile ailenin önemi daha da artmıştır. Öte yandan, sağlıklı bir toplum hayatı aile ilişkilerinin sağlıklı olması ile yakından ilgilidir. Değişim sürecinin etkileri nedeniyle, ailenin işlevlerini gerektiği ölçüde yapamaz hâle geldiği durumlarda, çeşitli bireysel ve toplumsal sorunların ortaya çıktığı görülmektedir.

Batı'da modernleşme-sanayileşme ile başlayan değişim, 19. yüzyıldan bu yana dünyaya yayılarak bütün hızıyla devam etmektedir. Modernleşme, her ne kadar nöbeti 1990'larda globalleşmeye devretmiş gibi görünse de temelde bir farklılıktan söz etmek mümkün değildir.

Toplumumuzda gelenekselden moderne doğru değişme, bilindiği üzere sosyal yapıyı etkileyen iktisadi ve sosyal bir dizi reformlarla başlamıştır. Bu süreçte doğal olarak mikro düzlemde en küçük etkileşim birimi ve makro düzlemde ise toplumsal bir kurum olan aile, bir anlamda modernleşmenin vitrini olmuştur (Dikeçligil, 2011).

Modernleşmeci çizgiye sadık kalan Cumhuriyet yönetiminde, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu ile çok-eşli evlilikler yasadışı kabul edilmiş; taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış; çocukların gözetimi ana-babanın her ikisine birden verilmiş; kocanın ailenin reisi olduğu kabul edilmiş ve ikametgahın koca tarafından seçilmesi öngörülmüştür.

Fakat önemli yapısal değişikliklerin başladığı 1950'lere kadar aile büyüklüğü ve aile-içi ilişkiler bakımından aile yapısında yaygın bir değişimin yaşandığı söylenemez. 1950'li yıllarda özellikle köyden kente göçün hızlanması, gelir düzeyinin artması ile aile değişimden doğrudan etkilenen kurumlardan biri olmuştur (Dikeçligil, 1995).

1980'lere kadar etkisini eksiltmeden sürdüren Batı modeli tek tip modernleşme, 1990'lardaki globalleşme ile birlikte kentleşme, sanayileşme süreçleri; insanların evlilik, ebeveynlik, aile yaşamı ve cinselliğe ilişkin bakışlarının değişmesinde, geleneksel kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasında, evlilikten beklentilerin çeşitlenmesinde önemli etkenlerden oldu ve olmaya da devam etmektedir. Ayrıca modern iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimlerin rolünü, örneğin başlı başına bir çağ olan internetin etkisini unutmamak

gerekiyor. Aile yapısı ve özellikle de aile-içi ilişkilere dair analizlerde bu etkiyi de hesap etmek gerekmektedir.

Boşanma oranındaki hızlı artış, tek ebeveynli ailelerdeki artış, evliliğe karşı çıkış ve/veya evliliği erteleme, nikahsız birlikteliklerdeki artış, çocuk yapmama eğilimindeki artış, aile-içi şiddet, eşcinsel evlilikler dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ailenin yeni dönemde karşılaştığı riskler olarak kabul edilmektedir (Şentürk, 2008).

Son altmış yılın Türkiye’si’ne baktığımızda; nüfusun büyük bir bölümünün kentlerde yaşadığı, okuryazarlık oranının yükseldiği, yaşam süresinin uzadığı, buna karşılık yıllık nüfus artış hızının yavaşladığı, toplam millî gelir ve kişi başına millî gelirin arttığı, özellikle son on yıllık dönemde dış borçların azaldığı ve ekonomik bakımdan güçlendiği görülmektedir. 1923 yılında köy nüfusu % 85 ve kent nüfusu % 15 iken, 2011 yılına gelindiğinde kent nüfusunun toplam nüfustaki payı % 75, kır nüfusun payı ise % 25 olmuştur. Türkiye artık bir kent toplumdur. Fakat bu rakamların işaret ettiği bir başka bahis de şudur ki, şehirlilik bilincinde daha çok alınacak mesafe vardır.

2010 yılı itibariyle erkeklerde 26,5 ve kadınlarda ise 23,2 olarak görülen ortalama evlenme yaşında bir farklılık görülmemektedir. Aynı durum evli kişilerin toplam nüfusa oranı için de söz konusudur. 1935 yılı için tahminler % 68,72’yi gösterirken, 2011 yılına ait hesaplamalara göre toplam nüfusun % 68,17’si evlidir. Buna karşılık boşanmalar giderek artmıştır. 1930 yılları için kaba boşanma oranı tahmini % 0,15 iken, 1990 ve 2003 yılları arasındaki dönemde bu oran % 1’in üstüne çıkarak % 1,32 olmuş ve 2010 yılında da % 1,62’ye yükselmiştir (ATHGM, 2011.).

OLGU VE TASAVVURU BİRBİRİNE KARIŞTIRMAK

Bireylerin kişisel tercihlerinden etkilense de ideal aile tasavvurunu asıl belirleyen, yaşanmakta olan dönemin ideolojisi ve egemen anlayışıdır. Günümüzde bütün toplumlarda bireyler, sadece aile konusunda değil, hemen her konuda modernizmin ve globalleşmenin kuşatması altındadır. Modernizmin idealize ettiği çekirdek aile tipine karşılık muhafazakâr görüşlere göre ideal olan, geniş ailedir. Aile konusuna dair söylemler adeta bu idealleştirme-lerin bagajında kalmıştır. Küreselleşen dünyada modernistler için çekirdek ailenin üstünlüğü tartışılmaz iken, muhafazakarlar bir zamanlar var olduğu düşünülen geniş aileyi özlemektedir.

*“Hangi tip aile idealize edilmiş olursa olsun, bu idealizasyon, aşırı genelle-
menin sonucu olarak ortaya çıkar. Olumlu kabul edilen özelliğin veya özel-*

liklerin seçilen aile tipinin tümüne genellenmesi ile güçlü ve mutlu aile tipi yaratılmış olmaktadır. İndirgemecilik ve aşırı genelleme, seçilen aile tipinin zihinsel olarak yüceltilmesine yol açar. Şüphesiz tercih edilen aile tipi için olumlu olan özellik ya da özellikler üzerinden yapılan indirgeme ve aşırı genelleme, tercih edilmeyen aile tipi için olumsuzluklar üzerinden yapılmaktadır. İndirgeme-aşırı genelleme, dikotomik mantık ile birlikte işler. Bu mantığın bir makine gibi işleyen iki parçalı bir gerçeklik tasarımı ile birlikte yürüdüğünü biliyoruz. Bu noktada sosyal antropolojinin bilim metodolojisine kazandırdığı kültürel görelilik ilkesi imdada yetişmektedir. Sosyal Antropoloji kültürel görelilik ilkesi ile kültürmerkezciliğin neden olduğu sorunları kontrol altına alabilmiştir. Kültürel görelilik, araştırmacının ait olduğu kültüre mutlak üstünlük atfetmeyerek, her kültürün görece güçlü ve zayıf özelliklerinin olacağını kabul etmeyi ve kültürleri kendi bağlamı içinde değerlendirmeyi ifade eder. Aile konusunda da herhangi bir aile tipine mutlak üstünlük atfetmeyerek, her aile tipinin kendi bağlamı içinde güçlü ve zayıf özellikleri olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Bir aile tipinin diğerine göre mutlak üstünlüğe sahip olmamasının nedeni, aslında çok basittir. Her bir aile tipi temelde, en derin soyutlama bağlamında, bir etkileşim ağıdır; bütün etkileşim tiplerini içinde barındırır ve etkileşim süreci bütün aile tiplerinde aynı şekilde işler. Ailenin etkileşim ağı olması demek, yakın insan ilişkilerinin bütün özelliklerini göstermesi demektir. Aile hayatında paylaşma, işbirliği, yarışma, gerilim, çatışma, uyum, benzeştirme gibi bütün etkileşim tipleri birbirleri içinde yuvalanmış vaziyette vardır ve bağlama göre bunlardan biri veya birkaçı birlikte yaşanır. Üstelik mikro bağlamda aile-içi ilişkilerde, etkileşim sürecinin nasıl yaşanacağı aile tiplerinden çok aile bireylerinin kişilik özelliklerine ve aileye dair sahip oldukları anlam kodlarına bağlı olarak değişir. Bu durumda bir aile tipinin ideal sayılması veya adeta kutsallaştırılması mümkün değildir.” (Dikeçligil, 2011).

AİLENİN SOSYAL BİR KURUM OLMASI NE ANLAMA GELİR?

Aile, toplumun en küçük etkileşim ağı olmakla birlikte, toplumsal yapıyı oluşturan makro etkileşim örüntüleri olan kurumlar arasında yer alır. Aile de; eğitim, bilim, sanat, din, devlet, siyaset, ekonomi, hukuk vb. diğer bütün toplumsal kurumlar gibi hem toplum, hem de birey için önemlidir. Üstelik ailenin bireyin temel beşeri ihtiyaçlarının birinci elden karşılayan tek kurum olması nedeniyle diğer kurumlara göre fazladan bir önemi vardır. Aileyi kurum yapan da bu özelliğidir. Sosyalleşme süreci, bir kurum olarak ailenin önemini daha da arttırmaktadır.

En küçük etkileşim birimi olmasına rağmen aileyi kurum yapan, kuşaklar boyu süren bir etkileşim ağı olmasıdır. İnsanın varlığını koruma, beslenme, barınma, üreme gibi temel içgüdüsel ihtiyaçlarını bireyin hayatı ile sınırlandırmadan kuşaklar boyu karşılaması ve bu ihtiyaçlara ilişkin oluşan değerlerin ve davranış normlarının kuşaktan kuşağa aktarılması, ailenin kurumsallaşmış olması demektir. Aile değerleri üzerine yapılan *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması* (ASAGEM, 2010), değerler-işlevler-davranışlar arasındaki bağıntıyı kuran aile literatüründe önemli bir çalışmadır.

Bireyin varlığını koruma, neslini devam ettirme gibi temel içgüdülerinin karşılandığı ilk etkileşim örüntüsü olduğu için aile, yüzyüze yakın insan ilişkilerini ifade eden mikro düzlemde vazgeçilmezdir ve zorunludur. Bu gibi temel beşeri içgüdülerle bağlantılı olarak kendini-yenileme özelliği ile belirli değerler/anlam kodları ve normlar/davranış beklentilerini kuşaktan kuşağa aktararak hayatietini sürdürdüğü için de aile, makro düzlemde bir kurumdur. Aile birey için önemlidir; “bireyin evi, kendini gerçekleştireceği anahtar mekandır” (Berger & Berger, 1991: 38). Kendini gerçekleştirme, sosyalleşme süreci ile iç içe işlediğinden değer ve normların aktarıldığı bir kurum olmak bakımından da aile toplumsal yapının vazgeçilmez bileşenlerinden biridir. Ancak ailenin en temel etkileşim birimi olması, onun toplumun temel taşı olarak nitelendirilmesini gerektirmemektedir. Zira toplumun yapı taşı insandır. Zira mikrodan makroya her analiz düzleminde bütün sosyal etkileşimler insan varsa vardır. Sosyal etkileşim en az iki birey arasındaki alış-veriş ilişkidir. İnsan yoksa sosyal etkileşim de yoktur. Bu nedenle toplumun yapı taşı, olmazsa olmaz öznesi insandır. Bu durum ailenin öneminin azalması anlamına da gelmemektedir. Dikotomik (siyah-beyaz) mantıkla birey ve aile, iki karşıt parça gibi algılanmadıkça bir sorun çıkmayacaktır. Sosyolojik gerçekliğin parçaların toplamından öte parçalar arasındaki bağıntılar olduğu bilindikçe, etkileşimin yapı taşı/öznesi ve çoğu zaman nesnesi olan birey ile en temel etkileşim ağı arasındaki bağıntı görülebilecektir. Nitekim birey, sosyal varlık olma özelliğini ilk önce anne kucağında ve aile ortamında kazanmaya başlar ve bu kazanıma, toplum hayatı içinde devam eder. Bir sosyal etkileşim ağı içinde olmayan insanın dil öğrenerek kendini ifade etmesi, değer dünyasının oluşması ve buna bağlı olarak sosyal davranış normlarını öğrenmesi mümkün değildir.

Nasıl insan olmaksızın aile ve toplum olamıyorsa, bir sosyal etkileşim dünyası olmaksızın da beşer sosyal varlık özelliğini kazanamaz. Bu yüzden birey ve yapı (aile, grup, organizasyon, kurum, toplum), zaman zaman birbirini geliştiren

tiren veya engelleyen ama mutlaka birbirini vareden ve sürdüren öznelere-
dir (Dikeçligil, 2011).

Sonuç olarak aile hem birey, hem de toplum bakımından vazgeçilmez öne-
me sahip temel etkileşim ağı ve bir sosyal kurumdur. Bu nedenle de sade-
ce 21.yüzyılda değil, beşer insan olmaya devam ettiği müddetçe de var ola-
caktır.

KAYNAKLAR

- ASAGEM, (2010), *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, Ankara: T.C. Başba-
kanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü yayınları.
- ATHGM, (2011), *Türkiye’de Aile Yapısı*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara: Yayınlan-
mamış araştırma
- Berger & Berger. (1991). *The Family and Modern Society. in The Family Ex-
perience / A Reader in Cultural Diversity*. Ed. Mark Hutter. New-
York : Macmillan Publishing Company.
- Dikeçligil, B. (1995). Türk Toplumunda Aile Tipleri. *Cumhuriyet Dönemi Tür-
kiye Ansiklopedisi*. C.11. ss.16-226. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2011). T.C. Başbakanlık ASAGEM, (2011), *Türkiye’de Aile Yapı-
sı*, Ankara: Yayınlanmamış Araştırma
- Todd. E. (1985). *The Explanation of Ideology- Family Structures and Social
Systems*. UK: Basil Blackwell.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler. *Aile ve Toplum*.
Cilt 4. Sayı 14.

MÜZAKERE

MEHMET AKİF, NECİP FAZIL VE SEZAI KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE AİLE MESELESİNİN İŞLENMESİ

MÜZAKARA

MEHMET AKİF NECİP FAZIL AND SEZAI KARAKOÇ POEMS FAMILY ISSUE
PROCESSING YRD. DOÇ. DR. ALI PULAT

Tanzimat sonrası, ortak değerleri paylaşan şairlerimizin toplum ve aileyi yansıtan şiirlerini ele alan dikkat çekici güzel bir çalışma. Şairlerimizin yaşadığı dönemleri ve kısaca bu dönemlerin özelliklerinden bahsetmek, şiirlerin daha da anlaşılmasını kolaylaştırabilir.

**(YAZARI BELİRTİLMEMİŞ!.. AYRICA BU BÖLÜM İÇİN KISA BİR
DEĞERLENDİRME!)**

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ / JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

ÜÇÜNCÜ OTURUM
THIRD SESSION

13 TEMMUZ 2012

II. BÖLÜM: AİLE'DE DİN EĞİTİMİ

SESSION II: RELIGIOUS EDUCATION IN THE FAMILY

BAŞKAN / HEAD
Mustafa BALIK

KONUŞMACILAR / SPEAKERS
Prof. Mehmet Emin AY

"Ailede Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza"

Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL
"Ailenin, Sosyalleşme ve Eğitimdeki Rolü"

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN
"Günümüz Aile Sorunlarına Kur'an ve Sünnet Merkezli Çözümler"

Dr. Ayten EROL
"Aile İrşat ve Rehberlik Büroları bağlamında Çağdaş Dini Sorunlar"

Necla KOYTAK
"Her Anne Bir Okul"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Doç. Dr. Mustafa TEKİN
Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU
Nurcan YILDIZ

AİLEDE VERİLECEK DİN EĞİTİMİNDE KURALLAR

FAMILY RULES TO BE SUBMITTED IN RELIGIOUS EDUCATION

Prof. Dr. Mehmet Emin AY

Yazar Özet Metni Gelecek

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

ile ocağının çocuk için ne derece önemli olduğu, yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulan ve herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Bebeklik çağından itibaren çocukluk yıllarının da bu kurum içinde geçirilmesi, aile müessesesine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Çünkü çocukluk yılları, karakterin, tutum ve davranışların şekil kazandığı bir dönemdir. Dolayısıyla, bu yıllarda çocuğa verilecek eğitim tarzının, onun üzerinde hayatı boyunca etkili olacağını söyleyebiliriz.

Çocukluk dönemi böylesine bir önem taşıdığı için, bu yıllarda alınan din eğitimi de kişiyi hayatı boyunca etkilemekte, onun duygu ve düşüncelerine, tutum ve davranışlarına yön vermektedir. Sağlıklı ve tutarlı din eğitimi almış kişilerin eşya ve olaylara bakışlarındaki farklılık, kendisini hemen hissettirmektedir. Çünkü iman duygusunun insana sağladığı güven ve manevi huzur, değişen ve ağırlaşan hayat şartlarında, fertler için bir sığınak vazifesi görmektedir.

Din eğitiminden mahrumiyet, fertlerde manevi boşluğa yol açarken; hatalı veya olumsuz eğitim tarzı ise ileriki yaşlarda dine karşı antipatiye sebep olabilmektedir. İşte böylesi bir dönemde, sağlıklı ve tutarlı bir din eğitimi ni gerçekleştirebilmek için, ailede verilecek eğitimde dikkat edilmesi gereken başlıca ilkeler ortaya konularak, anne babalara bu hususta yardımcı olmak amaçlanmıştır.

1. DİNÎ BİLGİLERİN VERİLMESİNE AİLEDE BAŞLAMALIDIR

İnsanoğlunu, mensubu bulunduğu toplumun dinine yönelten, ona gerek kültürel, gerekse terbiyevî anlamda büyük oranda tesir eden aile müessesesi, din eğitimi ve öğretiminde ayrı bir önem taşımaktadır.¹ Aile ortamında verilen din eğitimi tarzının, sonraki yıllarda çocuğu dinden uzaklaştıran ya da dinî değerlere bir daha kopmamak üzere bağlayan iki yönünün bulunması bakımından oldukça önem arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla, karşı karşıya kalınan problem, **çocuğa verilecek din eğitiminde nasıl bir yol takip edilmesi, ya da bu konuda izlenmesi gereken prensiplerin neler olması gerektiği** hususudur.

Ailenin, çocuğa ilk dinî bilgilerin verildiği kurum olmasının yanında, çocuk açısından hem ruhsal, hem eğitimsel hem de sosyal yönlerden oldukça önem taşıdığı, bilinen bir gerçektir.²

“Ağaç yaşken eğilir” atasözü, yerinde ve zamanında yapılması gereken eğitimin önemini dile getirmektedir. Zira, “bir boya ile ilk defa boyanmış bir yün, boyanın rengini öyle sağlam bir tarzda emer ve alır ki; onu artık ikinci defa bir başka renge boyamak kolay olmaz. Bir yaş ağaç bükülerek kolayca çember hâline getirilebilir; fakat kuruduktan sonra bu çemberi düzeltmek ve ağacı eski hâline getirmek istersek kırılır. Tıpkı bunu gibi, ilk izlenimler insan ruhunda öyle sağlam, kuvvetli ve derin tesirler bırakır ki, onları beyinden söküp atmak âdeta imkânsızlaşır.”³

1 Çocukluk yıllarında verilen din eğitimi ve öğretimi ile bu konuda ailenin önemi ve rolü konusunda geniş bilgi için bkz. Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara 1980, s. 89; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara 1983, s. 46, 155, 156; A. Vergote, “Çocukta Din” (çev. E. Fırat) *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, XXII, 316; Ayrıca, yaşanmış birtakım örnekler için bkz. M. Nuri Yardım, *Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları*, İstanbul 1984, s. 143 vd.

2 Bu konuda yapılan araştırmalar için bkz. A. Osman Özcan, “Din ve Ahlak Eğitiminde Ailenin Rolü”, Kubbaltı Akademi Mecmuası, İstanbul 1985, sayı 4, s. 13; Armaner, *age*, I, 89; Vergote, *agm*, XXII, 316; Kerim Yavuz, *age*, s. 46; Hayrani Altıntaş, “Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi” *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Ankara 1981, s. 255; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1982, I, 49-52.

3 J. Amos Comenius, *Didactica Manga*, (çev. H. Aytuna) Ankara, 1964, s. 49

Çocuk eğitiminde ailenin bu denli önemli oluşuna, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hadislerinde çeşitli vesilelerle dikkat çekilmektedir. Meselâ bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

“Ey müminler! Yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden kendinizi ve ailenizi koruyunuz...”⁴

“Ey Peygamber! Ailene namaz kılmalarını emret; ve sen de bunda devamlı, sebatlı ol.”⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in çocukların eğitimleriyle ilgili hadisleri de dikkat çekicidir. Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Çocuğa güzel bir isim verilmesi ve güzelce terbiye edilmesi, onun anne babası üzerindeki haklarından biridir.”⁶

İmam Gazâlî ise, ünlü eseri **İhyâ**'da şöyle demektedir:

“Çocuk ana babasının yanında bir emanettir. Onun her türlü şekli almaya hazır, temiz ve boş kalbi de âdeta bir cevherdir. O her türlü nakşa müsait olduğu gibi, meylettirildiği her şeyi almaya da kabiliyetlidir. Eğer çocuk iyiliklere yöneltilirse, hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur.”⁷

Pedagog **Rousseau**'nun bu konudaki görüşü anlamlıdır:

“... Hakiki sütnine ana olduğu gibi, hakiki mürebbi de babadır. Ana ile baba sistemleri hususunda birbiriyle anlaşsınlar. Çocuk birinin elinden ötekinin eline geçsin. Makul ve mahdut zihinli bir baba tarafından terbiye edilmek, dünyanın en mahir hocası tarafından yetiştirilmekten daha iyidir.”⁸

Çocukluk çağının ilk yıllarında, anne baba tarafından yerine getirilmesi gereken bu faaliyetin, hangi yaşlardan itibaren başlaması konusunda kesin bir sınır yoktur. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s.)'in **“fitrat”** konusuyla ilgili hadislerinden birinde **“Çocuğun bu (fitrat) hâli konuşma zamanına kadar devam eder. Sonra, artık ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecûsileştirir”** ifadesini⁹ hatırlamamız, konuşmaya başlamasıyla birlikte çocuğun din eğitimine de başlamanın önemini ortaya koyacaktır. Nitekim Hz. Peygamber'in, konuşmaya başlayan çocuklara birtakım dinî nitelik-

4 Tahrîm sûresi (66) 6. ayet.

5 Tâ Hâ (20) sûresi 132. ayet.

6 İbn Mace, Edeb 3; Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, Beyrut 1972, II, 134.

7 Gazâlî, *İhyâ Ulûmid-Dîn*, İstanbul 1321, II, 72

8 Bkz. Rousseau, *age*, s. 258.

9 Fitrat konusuyla ilgili tespit edilen hadisler ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* İstanbul 2005, s. 73-76 vd.

li cümleler ve ayetler ezberlettiğine dair kayıtlar da vardır. Bunlardan biri aynen şöyledir:

“Abdülmuttaliboğulları ailesine mensup bir çocuk konuşmaya başlayınca, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in huzuruna getirilirdi. Hz. Peygamber de hemen ona,

‘De ki, herhangi bir evlat edinmeyen ve mülkünde hiçbir ortağı olmayan Allah’a hamdolsun’ meâlindeki, İsrâ sûresinin sonundaki bu ayeti yedi kez okutarak ezberlettirdi.”¹⁰

Bu uygulamasıyla beraber Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, **“Çocuklarınıza ilk öğrettiğiniz kelime ‘Lâ ilâhe illallah’ olsun”** şeklinde bir de tavsiyesi söz konusudur.¹¹

Bu bağlamda, çocukların konuşmaya başladıkları çağdan itibaren, din eğitimlerine başlanabileceğini ifade edebiliriz. Nitekim gerek öğretmenler ve gerekse öğrencilerin, üzerinde birleştikleri 3-4 yaşları da, hem Hz. Peygamber’in sünnetine, hem de pedagojik realitelere uygundur.¹²

O hâlde, bu yaşlardan itibaren ölçülü, düzenli ve kararlı bir şekilde din eğitimi ne başlanabilir. Bunun aynı zamanda çocuk için oldukça gerekli bir konu olduğunu ve anne babaların bu görevi ihmal etmemeleri gerektiğini söylemeliyiz.

2. ANNE BABA DİNÎ PRENSİPLERİ BİZZAT YAŞAYARAK ÖRNEK OLMALIDIR

Anne babanın çocuk için en önemli örneği teşkil ettiği, çocuk psikolojisi ve eğitimi ile ilgili kaynaklarda üzerinde genişçe durulan konulardan biridir.¹³ Kur’an-ı Kerim’deki ayetler, anne babalara, dinî prensipleri bizzat yaşayarak örnek olmalarını emretmektedir. Konuyla ilgili ayetlerde, kişinin, söylediklerini önce bizzat kendisinin uygulaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır:

“Ey müminler! Neden söylediklerinizle yaptıklarınız birbirine uymuyor? Yapmadığınız şeyi söylemeniz Allah nazarında en hoşlanılmayan şeydir.”¹⁴

“İnsanın doğduğu zaman zayıf ve yardıma muhtaç olduğundan” bahseden ayet¹⁵, bugünün pedagoji ve psikoloji bilim dalları tarafından da kabul

10 Abdurrezzak San’anî, *Musannef*, Beyrut 1970, IV, 334.

11 Bkz. San’anî, *age*, aynı yer, 6 nolu dipnot.

12 Bkz. Jacquin, *age*, s. 23; Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1970, s. 21; Yavuz, *age*, s. 41; Halis Ayhan, *Eğitime Giriş ve İslâmiyetin Eğitime Getirdiği Değerler*, İstanbul 1982, s. 236.

13 Konuyla ilgili kaynaklar için bkz. Özcan, *agm*, s. 13; Armaner, *age*, I, 89; Vergote, *agm*, XXII, 316.

14 Saff (61) sûresi, 2-3. ayetler.

15 Rûm, 30/54.

edilen “insan yavrusunun bakılmaya ve korumaya muhtaç oluşuna”¹⁶ işaret etmektedir. Ona bu bakım ve koruma ile şefkati sunacak olan yegane müessesese ise aile ocağıdır.

Burada, Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, fitrat kavramı ile ilgili hadisi üzerinde durmak istiyoruz. Önce konuyla ilgili hadisi ortak manasıyla ele alalım:

“Her çocuğu annesi fitrat üzere dünyaya getirir. Onun bu hâli, konuşma zamanına kadar devam eder. Sonra ebeveyni onu, Hristiyan, Yahudi, Mecusi veya müşrik yapar. Eğer ana babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur.”^[*]

Bu ifadeler aynı zamanda, inancın teşekkülünde rol oynayan iç ve dış (ırsî ve çevre) faktörleri de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fitrat hakkında şu bilgileri de eklemeyi faydalı buluyoruz:

Malik b. Bedri, fitrat hakkında şunları söyler: “Fitrat, insanı çocukluğunun ilk yıllarından itibaren, Allah’ın birliğini tanımaya ve iyilik yapmaya veya eğer ahlaksız ya da ateist (dinsiz) bir ana-baba tarafından yetiştirilmişse, onu kötü yola sevk edebilen dinî ve ahlaki bir içgüdüdür.”¹⁷

Çocuk, iyiliğe ve kötülüğe elverişli olduğu gibi, doğruya ve yanlış inanmaya da yetenekli bir yaratılışa sahiptir.¹⁸ Çocuk ruhen zihnî ve manevî değişimlere uğrar. Bu, iyiden kötüye doğru değişebileceği gibi, kötüden iyiye doğru da gelişebilir.¹⁹ İşte burada çevrenin çocuk üzerindeki müspet veya menfi tesiri söz konusudur. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), fitrat ile ilgili hadislerin hepsinde “... **sonra ana babası onu Hristiyan, Yahudi, Mecusi veya müşrik yapar. Eğer ana baba Müslüman ise çocuk da Müslüman olur.**” buyurarak burada en önemli faktörün, çocuğun en yakın çevresini oluşturan ana baba olduğuna dikkat çekmektedir.

Dinî formasyonun kazanılmasında ailenin en önemli faktör oluşu, birtakım sebeplerle bağlanabilir. Sözelimi sosyologlar, müesseseleri tahlil ederken, din psikolojisi ile Aile psikolojisi arasında yakınlık bulmakta ve dinî tavırların teşekkülünde ailenin etkisinin daha baskın olduğunu açıklamaktadırlar. Ailenin bünyesinde din eğitimi çocukları derin bir şekilde etkiliyorsa, bu, aile-

16 Baymur, *Yeni Doğmuş Çocuk ve Süt Çağında Eğitim*, MEBY. Ankara 1952, s. 14; Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 9.

17 [*] Hadis kaynaklarından tespit edebildiğimiz kadarıyla, on bir değişik varyantı olan fitrat hadisleri için bkz. Buhârî, Cenâiz, 79; Müslim, Kader, 23, 25; İman, 264; *Müsned*, II, 233; III, 435; IV, 24; V, 9.

18 Mâlik b. Bedri, *Müslüman Psikologların Çıkmazı*, (çev. H. Şencan), İstanbul, 1984, s. 60.

19 Bkz. Beyza Bilgin, “Eğitimin İmkânı ve Sınırları Üzerine”, *AÜİF İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, IV, 211; Ayrıca bkz. Ayhan, *Eğitime Giriş*, s. 15 vd.; M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 19-24.

nin aynı zamanda dinî değerlerin ve dinî ilişkilerin modeli olmasından ileri gelmektedir.²⁰ Çocuk psikolojisi araştırmacıları, çocuğun bir modele ve örneğe ihtiyacı olduğu görüşünde birleşmektedirler; çünkü çocuklar sosyal ve dinî tutumlarını geniş ölçüde aile içinde, anne babalarının konuşma ve davranış modellerinden elde etmektedirler.²¹ Bu örnek veya model çocuğun ruhuna işlemekte, duygularına tesir etmekte ve onu belli bir yöne çevirmektedir. Böylece çocuk, yaratılıştan getirdiği taklit etme özelliğiyle,²² güvendiği ve etkisinde kaldığı anne ve babasını kopya etmeye çalışmaktadır.²³ Yine yapılan araştırmalarda, çocuklardaki dinî tavırlarda yetişkinleri izlerinin olduğu ortaya konulmuştur. Bunun böyle olmasında, çocukların, anne babalarının deruni davranışlarını hissettikleri gerçeğinin,²⁴ rolü küçümsenemez.

3. ÇOCUĞA ÖNCE ALLAH SEVGİSİNDEN BAHSEDİLMELİDİR

İnanç duygusunun temeline bakıldığında, iki esas duygu görülecektir: **Allah sevgisi** ve **Allah korkusu**.²⁵ Bu duygular aynı zamanda, insanı ibadete yönelten faktörlerdir.²⁶ Ancak bizim için söz konusu olan, henüz ibadet ile mükellef olmayan çocukta, bu iki duygunun nasıl bir etki bıraktıklarıdır. Yapılan birtakım araştırmalarda, yerli-yersiz yapılan “Allah korkusu” telkinlerinin çocuk ruhunda birtakım olumsuz sonuçlara yol açtığı belirlenmiştir.²⁷ Bu nedenle denilebilir ki, ilk yaşlardan itibaren başlatılması gereken din eğitimi-öğretiminde **Allah sevgisi** esas olmalıdır. Zira, henüz mücerret (soyut) kavramların, **suç**, **ceza** ve **günah** mefhumlarının ne ifade ettiğini bilemeyecek, kavrayamayacak derecede küçük yaştaki çocukların ruh dünyalarında mevcut bulunan “korku duygusu”nun, “**Allah korkusu**” şekline dönüştürülmesi ve ebeveynin bundan faydalanma yoluna gitmeleri son derece hatalı ve yanlış bir tutumdur. Daha da önemlisi, çocuğun ilk eğitimcisi olan anne babaların, herhangi bir hatalı hareketini gördükleri zaman “*Allah seni taş yapar / Gözünü kör eder / Cehennemde yakar*” vb. ifadelerle çocuğu bundan vazgeçirmeye çalışmaları da, onun ruh sağlığı ve gelecek hayatı için son derece zararlıdır. Her şeyden önce çocuğa, Allah Teala’yı, sadece cezalandıran, azap veren biri olarak tanıtmak, İslâm akidesine ve eğitim ilkelerine ters düşmektedir. Çünkü Allah Teala’nın, zalimleri kahreden, kötülerini cezalandıran Celâl sıfatları yanında,

20 Yavuz, *age*, s. 109.

21 Vergote, agm, ay.; Ünver Günay, “Türkiye’de Dinî Sosyalleşme”, *TIDES*, s. 197.

22 Özgür, *Çocuk Psikolojisi*, s. 220; Günay, agt, s. 198.

23 Jacquin, *age*, s. 35.

24 Yavuz, *age*, s. 148.

25 Laurence Pernoud, *Çocuğumu Büyütüyorum*, (çev. K. Denizyaran) İstanbul, 1975, s. 368; Altıntaş, agt, s. 259, 265.

26 Bkz. Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, İstanbul 1967, s. 23.

27 Habil Şentürk, “İbadetin Mahiyeti ve Şahsiyet Gelişimindeki Fonksiyonu”, *DEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1985, II, 224.

kullarını sevdiğini, koruduğunu, hatalarını örtüp, kusurlarını bağışladığını ifade eden pek çok Cemâl sıfatları da vardır. Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'de **Allah** ve **Rabb** kelimelerinden sonra en çok anılan kelimelerin **Rahman** ve **Rahîm** sıfatları olduğu da bir başka dikkat çekici husustur.²⁸ Bu bakımdan, gerçekte, **el-Vedûd** ismiyle, tüm varlıkları ve kullarını büyük bir rahmet ve şefkatle seven; ve bu sevgisinin sonucu olarak onlara sayılamayacak kadar nimetler veren²⁹ Allah Teala'yı, çocuğun henüz o saf ve temiz zihninde, "yaramazlık yapan çocuklara kızan, cehenneminde yakan biri" olarak şekillendirmenin hiçbir doğru tarafı yoktur. Ayrıca böyle bir davranış biçimi İslâm ilkelerine de aykırıdır. Şurası unutulmamalıdır ki, çocuk ruhunu Allah korkusuyla disipline etmek, belki -bir müddet için- mümkündür; ama bu kalıcı olmadığı gibi, sonradan birtakım zararlı sonuçlar da doğuracaktır. Çocuk eğitiminde başvurulacak yegâne duygu ise onun ruhunun gerçekten ihtiyaç hissettiği **Allah sevgisi** olmalıdır.³⁰ Çocuk önce Allah'ı sevmeyi öğrenmeli ve ona bu sevgiyi herkesten önce mutlaka anne babası vermelidir.

Konuyla ilgili olarak, yaşanmış iki örneği aktarmak istiyoruz:

Bir din görevlisi, 3-4 yaşındaki kızına, bir kandil gecesinde dinî konularda bilgi vermek ister. En çok herşeyi yaratan Allah'ı, sonra da bize iyi ve güzel davranış şekillerini öğreten Peygamberimizi sevmemiz gerektiğini söyleyince, çocuk:

- "Ben Peygamberimizi Allah'tan daha çok seviyorum" der. Babası şaşkınlıkla sebebini sorunca,
- "Annem bana, "Allah yalan söyleyeni cehennemde yakar" dedi. Allah'ın cehennemi varmış, Peygamber'in cehennemi olmadığı için ben onu daha çok seviyorum" cevabını verir.

Altı yaşlarında bir oğlan çocuğu, yaramazlık yaptığı zaman mütemadiyen, "Allah seni sevmez, cehennemde yakar" telkinleriyle vazgeçirilmeye çalışılmaktadır. Bir sabah kahvaltısında çocuk birden bire,

- "Baba, bizim köyde de Allah var mı?" diye sorar. Çocuğun bu sorusunu merak eden babası:
- "Oğlum Allah her yerde vardır; ama niçin soruyorsun?" deyince çocuk:
- "Eğer bizim köyde Allah yoksa, oraya gidecektim de..." cevabını verir.³¹

28 Bkz. Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara 1984, s. 171 vd; Mualla Öztürk, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", *Türkiye İ.Din Eğitimi Semineri*, s. 206.

29 Bkz. Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslâmiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler*, İstanbul 1968, s. 16.

30 Konuyla ilgili ayetleri için bkz. Bakara (2) sûresi, 207. ayet; Maide (5) sûresi, 54. ayet; Hacc (22) sûresi 65. ayet.

31 Konuyla ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 142-148. Ayrıca

Öte yandan, bazı çevrelerde rastlanan diğer bir hatalı telkin örneği de çocuğun, “Allah baba kızar, seni cezalandırır” ifadesiyle korkutulmasıdır. Bu ifade tarzının Hristiyanlıkta teslis inancının bir taklidi olduğunu ve İslâm akidesine tamamen ters düştüğünü de eklemeliyiz.³²

Allah sevgisi ve korkusunun çocuğa neler kazandıracak ve neler kaybettireceğine dair bilgileri aktarmanın yanında gerek âyet ve hadisler, gerek İslâm bilginleri ve diğer yerli-yabancı psikologlara dayanılarak ortaya konulan gerekçeler sonucunda, çocuğa sevgi ile yaklaşmanın ve iman öğretiminde Allah sevgisine dayalı bir öğretimin metodu takip etmenin gereği ve zorunluluğunu tekrar belirtmeliyiz. Çünkü çocukta, din ile ilgisi en çok olan duygu sevgidir. Çocuk Allah’a ümit ve sevgiyle bağlanmak istemektedir. Allah sevgisine dayalı bir öğretimi çocukta temel duygulardan sayılan ümit ve bağlanma duygularıyla birleştirecek, kuvvetlenecek ve sağlam bir iman temellerini oluşturacaktır. Günümüzün din psikolojisi çalışmalarında da çocuğun din eğitiminin sevgi üzerine kurulması ve Allah’ın azabından çok rahmetinden, esirgeyici ve bağışlayıcılığından bahsedilmesi gerektiğini vurgulayan ifadeleri bulmak mümkündür.³³ Uzmanlar, “...Çocuklara, Allah’ın seven; koruyan, hoş gören, affeden, cezadan çok ödüllendiren bir varlık olarak tanıtılması ve konunun bu yanının etkin biçimde işlenmesi gerektiği”ni ifade etmektedirler.³⁴

Bilinmelidir ki, dinin içinde bulunan iman, itaat, hürmet, tazim, huşû gibi kavramlar da mutlak bir Allah sevgisinden doğarlar. Çünkü sevgi yalnızca sevme hissiyle doyuma ulaşmaz. Paylaşma, sadakat, adalet, fedakârlık gibi birçok duygu ve faaliyeti de beraberinde getirir ve ancak onlarla olgun bir sevgi hâlini alır.

4. HOŞGÖRÜLÜ VE MÜSAMAHAKÂR OLMALIDIR

Çocuklara her zaman ve her hususta sevgi ile davranılması, İslâmî prensiplerden biridir. Bunu telkin eden ilgi çekici örnekler, hem Kur’an-ı Kerim’de, hem de Hz. Peygamber (s.a.s.)’in hayatında görülmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de baba-oğul ilişkisini içeren ayetlere bakıldığında, her defasında babanın oğula hitap tarzının “Yâ Büneyye” şeklinde geçtiği görülecektir. Bu kelimenin Türkçemizde tam karşılığı “oğulcuğum” demektir. Ancak dilimizde sevgi ve şefkatle hitap tarzının, kız erkek ayırımı olmadan, daha ziyade “yavrucuğum” kelimesiyle ifade edildiğini belirtmek isteriz. Dolayısıyla

bkz. Öcal, *age*, s. 82-85; Öcal; “Ailede Çocukların Dinî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler” s. 9-11.

32 Ayhan, *age*, s.198,199

33 Altıntaş, agt, s. 260.

34 Altıntaş, agt, s. 270; Kemâl Güran, “Halk İçin Din Eğitimi”, *MEDES*, s. 205.

ayetlerde geçen hitap biçiminin, “**yavrucuğum; oğulcuğum**” şeklinde anlaşılabileceğini söylemek mümkündür. Aşağıda zikredeceğimiz ayetler, aynı zamanda, bir babanın evladına hitap şeklinin de biçimini belirlemektedir.

“Lokman oğluna öğüt vererek ‘Ey oğulcuğum! Allah’a eş koşma. Doğrusu şirk büyük bir zulümdür’ demişti. Ey oğulcuğum! İşlediğin şey bir hardal tanesi olsa ve bir kayanın içinde ya da göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa da, Allah onu getirip ortaya kor. Doğrusu Allah Latîf’tir, her şeyden haberdardır. Ey oğulcuğum! Namazını kıl, iyiliği emredip, kötülüğü önle. Başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”³⁵

Yukarıdaki ayetlerde, baba-evlat arasındaki hitap tarzının yanı sıra, baba evlat ilişkilerinde olması gereken sevgi ve şefkat ortamına da dikkat çekildiğini söyleyebiliriz.

Aynı özellik hadislerde de göze çarpmakta ve Hz. Peygamber (s.a.s.)’in bütün çocuklara karşı genellikle “**yavrucuğum**” şeklinde sevgi ve şefkat ifadesiyle hitap ettiği görülmektedir.³⁶

Aynı zamanda O, çocuklara karşı büyük bir hoşgörü ve müsamahanın da en güzel örneklerini, hayatında bizzat yaşayarak göstermiştir. Sözelimi, namaz kıldığı sırada, secdede iken sırtına veya boynuna binen torunlarına kızmak bir yana, onların düşmemesi için secdesini uzattığını, bazen de düşmesinler diye eliyle tutarak yere koyduğunu, ilgili hadislerde müşahade etmekteyiz.³⁷ Onun bu engin hoşgörü ve müsamahasından, sadece torunları değil, tüm sahabilerin çocukları da nasiplerini almaktaydılar. Şimdi bu engin hoşgörünün örneklerinden birini aktaralım:

Râfi’ b. Amr, hurmaları taşıyan yaramaz bir çocuktur. Bahçe sahibi onu yakalayarak Hz. Peygamber’in huzuruna getirir. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Hurma ağaçlarını neden taşıyorsun yavrucuğum?” diye sorar. Râfi’ de mahcup bir şekilde “Aç idim Yâ Resulallah! Yemek için...” cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), “Bir daha ağaçları taşılama yavrum. Ama istersen, ağaçların altına düşenlerden alıp yiyebilirsin” der ve sonra onun başını okşayarak “Allah’ım! Bu yavrunun karnını Sen doyur” diye dua eder.³⁸

Görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (s.a.s.), hayatı boyunca çocuklara karşı engin bir hoşgörüyle davranmıştır. Bu şekildeki uygulamaları yanında, aynı za-

35 Öztürk, agt, s. 210.

36 Lokman (31) sûresi 13.16.17. ayetler.

37 Bu konudaki hadislerin tamamı için bkz. Wensick, *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, Leyden 1936, I, 225.

38 Konuyla ilgili hadisler için bkz. Buhari, Edeb 18; Müslim, Mesacid 42.

manda O, hoşgörü ve müsamahanın, çocukların hakkı olduğunu ifade etmek istercesine şu bilgiyi de vermiştir:

“Üç kişiden kalem kaldırılmıştır (herhangi bir sorumlulukları yoktur). Bunlar: Büluğ çağına gelmemiş çocuklar. Akli başında olmayan mecnun (deli); ve uykuda olan kimselerdir.”³⁹

Yukarıda zikredilen ayetler ve hadislerle dayanarak şunu ifade etmek istiyoruz. Çocuklara verilecek din eğitimi-öğretiminin gerçekleştirilmesi esnasında, çocuk bazen ilginç, bazen anlamsız, bazen de dinî açıdan uygun olmayan sorular sorabilir. Sözgelimi, Allah hakkında, “Allah ne renk? / Allah neredede? / Allah bu minare kadar mı büyük?” veya “melekleri görmek istiyorum. Neden onları göremiyoruz?” gibi sorularla karşılaşılabilir. İşte bu durumda, yukarıda aktardığımız **“çocukların, büluğ çağına kadar, dinî açıdan sorumlu sayılmadığı”** hadisi hatırlanarak, çocuk hemen sert biçimde eleştirilmemelidir. Zira bu hadis’e göre, çocukluk çağında yapılan hatalar, yanlışlar, günahlar, yetişkin insanların yaptıklarının sonucunu doğurmayacaktır. İslam’ın çocuklara tanıdığı bu müsamaha ifadesi, yeri geldiğinde onlardan esirgenmemelidir. Özellikle, büyüklerin bile, zaman zaman yapmaktan kaçınamadıkları küçük hatalar ve kusurlar, çocuklar tarafından işlendiğinde, bunlar, birer “günah” olarak telkin edilmemelidir. Bu konuda **Rousseau** da şu uyarıda bulunmaktadır:

“Doğmak üzere bulunan zevklerine, cepheden yürüyerek karşı koyduğunuz ve hissettiği yeni ihtiyaçlara, suç imişler gibi muamele etmeğe başladığınız zaman, çocuğunuzun sizi uzun müddet dinlemeyeceğinden emin olunuz.”⁴⁰

İsimlerinden biri de el-**Halîm** (kullarına karşı hoşgörü ve hilim sahibi) olan Allah Teala’nın, Hz. Musa ile Hz. Harun’u, -yaptığı zulümleriyle tanınan-Firavun’a gönderirken şöyle buyurmuş olması anlamlıdır:

“Firavun’a gidin, doğrusu o azmıştır. Varın ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler (aklını başına toplar) veya (başına geleceklerden) korkar.”⁴¹

Gerek Hz. Peygamber (s.a.s.)’in, yaramazlık yapan çocuklara hemen müdahale edilmesini yasaklayan hadisi,⁴² gerekse pedagog Rousseau’nun “Arzu ettikleri vakit çocuklar sıçramalı, koşmalı ve bağırmalıdır. Zira çocukların bu hareketleri, kuvvetlenmeye yeltenen bünyelerinin ihtiyaçlarıdır. Çocu-

39 Bkz. İbn Mâce, Ticarat 67.

40 Ebu Davud, Hudud 16; Tirmizî, Hudud 1.

41 Rousseau, *age*, s. 245.

42 Tâ Hâ (20) sûresi 44. ayet.

ğün oyunlarına, eğlencelerine, sevimli insiyaklarına daima hürmetkâr olunuz” şeklindeki görüşü,⁴³ çocuklara karşı her hâlükârda müsamahakâr davranılması gerektiğini ifade etmektedir.

5. ZAMAN ZAMAN MÜKAFATLAR VERİLMELİDİR

Ailede gerçekleştirilen din eğitimi-öğretiminde mükâfatlandırmaya yeterince başvurulmadığı, yapmış olduğumuz araştırmada ortaya çıkmıştır. Gerek öğretmenlerin gerekse öğrencilerin %45’inin sahip olduğu,⁴⁴ **“Çocuk çeşitli hediyelerle zaman zaman mükafatlandırılmalıdır”** düşüncesinin temelleri esasen Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yaşantısında mevcuttur. Konuyla ilgili ayetler, Kur’an-ı Kerim’in *mükafatlandırma* prensibine, *cezalandırmadan* daha fazla yer verdiğini ortaya koyarken,⁴⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.)’in de maddi-manevî türlerine başvurarak, çocukları çeşitli hediyelerle mükafatlandığına dair pek çok örnek vardır.⁴⁶ Bu konuda **Gazâlî, İbnu’l-Hacc el-Abderî ve İbrahim Hakkı** gibi İslam eğitimcileri de, iyi hareketlerinden dolayı, çocukların takdir, tebrik ve çeşitli hediyelerle taltif edilmeleri gerektiği görüşündedirler.⁴⁷ **El-Abderî**’nin konuyla ilgili ifadelerini aynen aktarıyoruz:

“Çocuğu iyi hareketlerinden dolayı herkesin gözü önünde mükâfatlandırmalı, yaramazlıklarına ise göz yumularak, hemen cezalandırma yoluna gitmemelidir.”⁴⁸

385

Araştırmamızdaki dikkat çekici tespitlerden biri de, maddî ödüllere çocukların fazla rağbet etmedikleridir.⁴⁹ Dolayısıyla, ekonomik yetersizlik, maddî ödüllerle mükâfatlandırmaya engel teşkil etse de anne-baba, çocuk üzerinde en değerli mükâfatın **“sevgi ve ilgi göstermek, güzel sözlerle övmek, takdir ve tebrik etmek”** olduğunu bilmelidir. Çocuklar bu şekilde manevî ödüllerle mükâfatlandırılmayı, maddî ödüllerle mükafatlandırılmaya tercih etmektedirler.⁵⁰ Gerek yaptığı olumlu davranışlar, gerekse ezberlediği dualar, sureler ve yerine getirdiği çeşitli ibadetler karşılığında, takdir ve tebrik

43 Bkz. Münâvî, *age*, IV, 310.

44 Rousseau, *age*, s. 41, 47.

45 Bkz. Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, s. 209 vd.

46 Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Emin Ay, *“Kur’ân-ı Kerim’de Disiplin Mükâfat ve Ceza Kavramları”*, *U.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1992, IV, 297.

47 Hz. Peygamber’in (sav) çocuklara verdiği maddî-manevî mükâfatlar için bkz. İmam Malik, *Muvatta’*, Medine 2; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, Beyrut 1967, V, 39; Tirmizî, *Menâkıb* 50; Ayrıca bkz. İbrahim Canan, *Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye*, İstanbul 1982, s. 148 vd.

48 Bkz. Gazâlî, *İhyâ*, III, 167; İbrahim Hakkı, *Mürşidü’l-Müteehhilin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Bölümü, s. 33/a.

49 İbnu’l-Hacc el-Abderî, *el-Medhal*, baskı yeri yok 1293, II, 311, 312;

50 Bkz. Ay, *age*, s. 100-101.

edilen çocuklar bundan -olumlu yönde- oldukça etkilenmekte ve memnun olmaktadırlar.

Burada, bir hususa daha değinmekte fayda vardır. Gerçekte, çocuğun asıl arzu ettiği şey, anne babasıyla birlikte geçireceği zaman dilimine sahip olmasıdır. Bu nedenle, önemli olan çocuk ile birlikte geçirilecek zaman dilimleri oluşturmaktır. Bu zaman dilimi içinde bazen park gezintisine eşlik eden bir cami ziyareti, ya da birlikte cemaatle kılınan namazdan sonra çocuğun arzu ettiği bir yiyecek ya da maddî ödül takdimi, çocuk psikolojisine uygun bir ödüllendirme anlayışı olarak görülebilir.

Şu kadar var ki, çocuğun, yaptıklarını sadece mükafat karşılığında yapma düşüncesine kapılmasına fırsat verilmemelidir. Çünkü yapılan araştırmalarda, bu şekilde alıştırılan çocukların, sonunda şımarık, egoist, daima isteyen ve fakat tatmin olmayan, sorumluluk hissinden kaçan bir şahsiyete sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵¹

6. ÇOCUK FİZİKÎ CEZALARA MARUZ KALMAMALIDIR

İslâm eğitim sisteminin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim, çocuklara en güzel şekilde hitap eden bir anlayış getirmiş, onları **"dünya hayatının süsü"** olarak nitelendirmiştir.⁵² Kitab-ı Mukaddes'de (İncil ve Tevrat) çocukların disipline edilmeleri amacıyla dövülmelerini bizzat emreden ifadelerin⁵³ bir benzerini Kur'an-ı Kerim'de görmek kaabil değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de hayatı boyunca hiçbir çocuğu dövmemiş, bilakis onlara gösterilmesi gereken sevgi ve şefkatin en güzel örneğini vermiştir. Bu itibarla, ailede gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretiminde verilebilecek ceza türlerine dikkat edilmeli, özellikle dayak gibi fizikî cezalara başvurulmamalıdır. Zira bu ceza türünün çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri oldukça büyüktür.

Yapılan araştırmalarda, ailede başvuru alan dayak cezasının, çocukta heyecansal gerginlik meydana getirdiği,⁵⁴ çocuklardaki aşırı kaygı veya sinirli eğilimlerin temelinde, katı ve cezaya yönelik otoriter ana-baba davranışlarının var olduğu belirlenmiştir.⁵⁵

Ağır baskı ve dayanın, çocuğun kişiliğini ezmek, kendine güvenini yok etmek, yalana ve ikiyüzlülüğe sevk etme gibi kötü ahlâkî sonuçlara yol açmasının yanında, birtakım psikolojik bozukluklara da sebep olduğu, farklı zamanlarda ya-

51 Bu konudaki diğer tespitler için bkz. Ay, *age*, s. 101.

52 Bkz. James C. Coleman, *Abnormal Psychology and Modern Life*, Chicago 1956, s. 117.

53 Bkz. Kehf (18) sûresi 46. ayet.

54 Kitab-ı Mukaddes'teki ifade aynen şöyledir: "Çocuktan te'dibi esirgeme. Çünkü onu değnekle döversen ölmez. Onu değnekle döversin ve canını ölümler diyarından kurtarırın." Bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, Bab 23 13-14, s. 649.

55 Bkz. C.I. Sandström, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, (çev. R. Şemin) İstanbul 1971, s. 178.

pılan çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Bunlar, çocuğun ev-den kaçması, korkak veya öfkeli olması, saldırganlık ve düşmanlık hisleriyle dolu olması, başkalarına eziyet veren, eşyaları kıran sadist ruhlu biri olması ve altını ıslatması... gibi psikolojik ve sosyolojik yönden anormal durumlarıdır.⁵⁶ Bu zararları dışında, küçük yaşlarda sık sık dayak yiyen çocukların, ileriki yaşlarda bundan zevk alan (mazoşist) kişiler hâline gelebilecekleri de ifade edilmiştir.⁵⁷

Öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasında, ailede verilen din eğitiminde, çocuk üzerinde en fazla olumsuz etkiye, zaman zaman başvurulmuş dayak cezasının yol açtığını tespit ettiğimizi belirtmek istiyoruz.⁵⁸ İstatistiksel sonuçlar yardımıyla ulaştığımız bu tespitler ve daha önceden zikrettiğimiz gerekçeler sonucunda ortaya koymak istediğimiz husus şudur: Her ne kadar, ülkemizde dayak cezasına aileler yüksek oranlarda başvurmakta iseler de doğru olan, ailede gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretiminde gerek iman ve ibadet konularının öğretimi gerekse ibadetlere karşı teşvik ve yönlendirmelerde dayak cezasına başvurulmamasıdır. Zira dayak cezasıyla, adeta zorlamayla yaptırılan din eğitimi-öğretimi, bu baskının ortadan kalktığı yıllar olan ergenlik öncesi ve ergenlik yıllarında, çocuğun ibadetleri terk eden, dinî değerlere sırt çeviren biri olmasına sebebiyet verebilir. Bu nedenlerden dolayı, ailede gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretiminde, eğer başvurulması mutlaka gerekiyorsa, uygulanması en uygun olan ceza türleri, “**sevgi ve ilgi göstermemek**” şeklinde manevî bir ceza türü olmalı, gerektiğinde “**tenkid ve uyarı**” cezası denenmeli ve “**azarlama**” cezasıyla yetinilmelidir. Ebeveyn-çocuk ilişkilerini zedeleyen, aradaki sevgi-saygı bağlarını koparan bir ceza türü olan dayak ile ideal bir din eğitiminin gerçekleştirilemeyeceği kanaatindeyiz. Unutulmamalıdır ki, dayakla din eğitimi olmaz!..

Bkz. Ay, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, s. 144.

56 Ramazan Abacı, *Demokratik, Otoriter ve İlgisiz Olarak Algılanan Ana Baba Tutumlarının Çocuğun Kaygı Düzeyine Etkisi*, (Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi), Ankara 1984, s. 25, 33, 35.

57 Bkz. Doğan Çağlar, *Uyumsuz Çocukların Eğitimi*, s. 41, 71, 84, 117, 119, 133, 175, 187, 192.

58 Sözgelimi Çağlar, çocukluğunda devamlı olarak üvey babası tarafından dövülen bir çocuğun hikâyesini örnek olarak vermektedir. Bkz, *age*, s. 171.

AİLENİN, SOSYALLEŞME VE EĞİTİMDEKİ ROLÜ

THE ROLE OF THE FAMILY IN THE SOCIALIZATION AND EDUCATION

Yrd. Doç. Dr. Şaban KARASAKAL

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

388

ÖZET

Sanayi devriminin etkisiyle teknolojik alanda yaşanan değişim, kültürel ve sosyal hayatı etkilediği gibi, aileyi de büyük oranda etkilemiştir. Bu tebliğde hızlı değişimlerin yaşandığı günümüzde, ailenin sosyalleşme ve eğitimdeki rolü üzerinde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, eğitim, aile, sosyalleşme,

ABSTRACT

The effect of the change in the technological field of the industrial revolution, as affected by cultural and social life, the family also greatly influenced. During the current rapid changes in this paper, will be assessed on the role of family socialization and education.

Key Words: Qur'an, education, family, socialization,

GİRİŞ

Bugün yaşadığımız dünyada aile yapısının, daha önceki aile yapılarından çok farklı olduğu hususu, herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu kabulle birlikte, aile yapısının sürekli bir değişim yaşadığı da bilinmektedir. Bütün dünyada tarım toplumundan, sanayi toplumuna geçişte, özellikle sanayi toplumlarından başlamak üzere, köklü değişiklikler olmuştur. Sanayileşme ile birlikte toplumsal dokuda ve üretim biçimlerinde çok hızlı değişiklikler ve farklılaşmalar yaşanmıştır. Bunun yanı sıra, bu modernleşme süreci, toplumsal ilişkilerde ve kurumlarda yaşandığı gibi, özellikle de ailelerin yapısı ve işlevleri üzerinde de etkili olmuştur.

Tarım toplumunda, ailenin ekonomik, dini, sosyalleştirici ve eğitici yönü bir şekilde icra edilirken, sanayi toplumlarında, modern ailede bu görevler git-tikçe aile dışına taşırılmış ve havale edilmiştir (Türköne, 1994:59-65). Yaşanan bu hızlı değişim ve dönüşüm anaforuna kapılan zihinler, hayatı ve aileyi anlamlandırmada sürekli iniş çıkışlar yaşarken, bu anafora kapılmamak için direnen zihinler içe kapanmaya yönelerek oluşturdukları statik anlamlandırma çerçevesinin içinde kalakalmışlardır (Davutoğlu, 2001:10). Bilindiği gibi evlilik kurumunu ayakta tutan müessese, aile kurumudur. Bunun yeri de ev-dir. Erkek nafaka peşinde koşarken, evin korunmasını İslam, kadına bırakmış-tır (Ahzâb, 33/32; Nisâ, 4/34; Müslim, 1992:147). Ancak ev yönetimi, toplum-da gerekli itibarı görmeyince kadının bu işten uzaklaşma eğilimi içine sokul-masına sebep olunmuş ve ailelerin huzuru kaçırılmıştır (Adler, 2001:137-138; Onur, 1986:94).

Sanayi devriminin etkisiyle teknolojik alanda da büyük mesafeler alınmış ve yaşanan değişim, kültürel ve sosyal hayatı büyük oranda etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarının, en fazla da televizyonun olumsuz etkilerinin arttığı günümüzde, ailelere, fertlerinin sosyalleşmesinde ve eğitiminde büyük sorumluluklar düşmektedir. Aileler olarak ya bu problemin farkına varıp çözümü için büyük bir azimle, zorlamadan ve baskı yapmadan aile fertlerine ve çocuklara doğru yolu gösterecek, ya da her bir aile ferdinin başta da çocuk-ların, gözler önünde eriyip kaybolduklarını, bizden ve birbirlerinden uzak-laştıklarını seyredeceğiz. Evlerimizde çocuklarımızla beraber, ama aramızda uçurumlar olduğu hâlde yaşıyoruz.

Okullarda, öğrenciler arasında, sokaklarda, çocukların bir arada bulunduğu her ortamda, olumsuz ve müstehcen şeyler konuşuluyor ve teşvik ediliyor. Etrafımızda ve ülkemizde olan şeylerden ya bizim haberimiz yok ya da altın-

dan kalkamayız endişesiyle, oturduğumuz yerden olaylara göz yumuyor ve sadece sızlanıyoruz.

Böyle bir ortamda kitle iletişim araçları ve özellikle de televizyonlar tarafından, fertlerin, standart tepkiler göstermesini sağlayacak kültürel kodlar üretilmekte ve bunlar toplumda hâkim hâle getirilmektedir. Üretilen bu kültürel kodlarla aile yapısı da zedelenmektedir (Topaloğlu, 1979:220-223).¹

Çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren annesiyle bağlantı içinde yaşar. Onun bütün hareketlerinin amacı, bu bağlantıyı ayakta tutmaya yöneliktir. Annenin, çocuğun yaşamı üzerindeki rolü aylarca sürer. Böylece çocuğun ruhindaki toplumsallık yeteneğinin gelişmesi, bu evrede gerçekleşir ve anne, toplumsal yaşamla çocuk arasındaki ilk köprüyü oluşturur (Adler, 2000:123). Günümüzde düzenli ve etkili anne ve babaların çocuklarının, sosyalleşme ve kurallara uyma eğiliminde oldukları ve dolayısıyla bu çocuklara fazlaca güvenilebileceği, bunların çekinmeden sorumluluk alabilecekleri, vicdanlı olabilecekleri ve liderlik yeteneklerine sahip olabilecekleri bilinmektedir (Acar, 1998:89).

Sağlıklı toplum, sağlıklı ailelerden geçer. Bu bakımdan içinde bulunduğu toplumun üyesi olan birey, kendisini bütün ailelerin sağlam temeller üzerine oturtulmasında sorumlu hissetmesi gerekmektedir. Aksi hâlde insan neslinin devamını sağlayacak olan sosyalleşme ve toplumsal düzeni kurma bir hayal olacaktır. Demek oluyor ki sosyalleşme sürecinde bizim evimiz sizin eviniz, sizin eviniz de bizim evimizdir. Bir ailenin yıkılması, toplumsallığı sarsacak ve toplumsal düzenin çözülmesinde en büyük etken olacaktır (Kara, 2004:100). Bugün dünyada, bu anlamda tehlikelerin büyüğü olarak görülen teknoloji bağımlılığının zararlarına dikkat çekmek üzere online yalnızlıklardan bahsedilmekte, bununla alakalı sempozyumlar düzenlenmektedir.²

Güçsüz olarak dünyaya gelen çocuk, kendisini dil, din, ahlak, hukuk, sanat gibi değerlerin ve çeşitli alışkanlıkların hazır olduğu bir çevre içinde bulur (Yavuz, 1983:105). İnsan hayatının ilk başladığı yer olan aile, sosyal hayatın en küçük birimidir. Sosyologlara göre bu birime rastlanmayan herhangi bir insan grubu veya kabilesi mevcut değildir (Freyer, 1963:235). Çocukların hayata gözlerini açtıklarında ilk gördükleri şey, içinde yaşadıkları ev ve aile çevresidir. Bilindiği gibi anne babaların tutumları, geniş kültürel tesirlerin bir par-

1 Aile yapısında kitle iletişim araçlarının etkileri hakkında ayrıca bkz. Kaya, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yay. Samsun 1998, s. 218-219; Erkal, Mustafa E. *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay. İstanbul 1996, s. 100, 103.

2 Dünyada ilk defa ülkemizde, 07-08 Nisan 2012 tarihinde, *1. Uluslararası Teknoloji Bağımlılığı Kongresi*, Milli Eğitim Bakanlığı, Marmara Üniversitesi ve Ümraniye Belediyesi ile Kültür Toplum ve Aile (KÜLT) Derneği işbirliği ile düzenlendi. (ŞK)

çasını oluşturur. Çocuğun zihninde taklit yoluyla da olsa bir bağlanma duygusu, ilk olarak ailede oluşur. Çocuk, anne babasından gördüğü davranışları, ibadet şekillerini içtenlikle uygular. Bu şekilde onlara da ısınır. Böylece çocuk, dinî normları anlamak ve dinî yaşayışa yaklaşmak için önceden mevcut geleneksel dinî yaşayış örneklerine kendini uydurmaya çalışır (Yavuz, 1983:150-151).

Doğan çocuğa ailenin göstereceği ilgi ve onunla yapacağı işbirliği, huzur ortamının yaşanmasında en büyük etkidir. Çocuğun sosyal ilgisini artırmak ve ailedeki düzenini korumak, onun sosyalleşmesinde yapıcı bir yaklaşımdır. Bu bakımdan korunmuş bir aile kurumu içinde, çocuğun isteyerek ve rahat hareket etmesi sağlanıp onun sosyal ilgisi arttırılacak ve böylece çocuğa güzel davranışların yolu açılacaktır (Acar, 1998:145-146).

Tebliğimizin bu noktasında, tebliğ boyunca dillendireceğimiz *aile*, *sosyalleşme*, *eğitim*, *sosyal çevre* gibi belirli ifadelerin kavramsal çerçevesini çizmek istiyoruz.

KAVRAMSAL ALAN

Kur'an-ı Kerim'de, "*Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*" (Rûm, 30/21) buyrulmaktadır. Aile, bir cemiyetin temeli, toplumun temel yapı taşı mesabesinde olduğu için İslam dini, aile müessesesine büyük önem vermekte, aileyi bir takım esaslar üzerine oturtmaktadır. Dünya üzerinde tarih boyunca sağlam temeller üzerine kurulan aileler, toplumun yapısını koruyup, güzelleşmesine ve gelişmesine sebep olurken, bozuk ilişkilerle veya yanlış şekillerde kurulan aileler de, toplumların çökmesine sebep olmuşlardır.

Aile; bilindiği gibi aile, "toplum düzeninde insanlığın ilk ve temel birimi olup (Armaner, 1980:89; Öcal, 1991:74-76), evlilikle kurulan, nüfusu yenileme, millî kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir toplumsal kurum" (Onur, 1986:75-86)³ şeklinde tanımlanmaktadır.

3 Fert, sosyalleşme vasıtalarından ilki olan aileyi, kendiliğinden otomatik etrafında bulur. Diğer vasıtalar, okul, sosyal gruplar ve bilhassa arkadaşlık grubu ile iş hayatı ve kitle haberleşme araçları ile fert statüsünü kazanmaya başlar. Geniş bilgi için bkz. Aydın, Mehmet Akif, "*Aile*", *DİA*, İstanbul 1989, II/196-200; Erkal, *Sosyoloji*, s. 93-108; Kara, *Beden Dili*, s. 87-143; Sezen, Yümnî, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, MÜİFVY. İstanbul 1990, s. 116-138.

Sosyalleşme; insan, tek başına doğan, tek başına mezara giren, ancak, insanlarla bir arada yaşayan sosyal bir varlıktır. İnsanlık tarihinde toplu hâlde sürdürülmemiş hiçbir yaşam tarzına rastlanmamıştır. İnsan, yaratılışı gereği zayıf olduğu için (Nisâ, 4/28), toplumsal çevresi ile sürekli etkileşim hâlinde ve bu etkileşim yoluyla içinde bulunduğu toplumun kültürünü benimser. Bu sebeple insanın kişiliği, içinde yaşadığı toplumun gelenek ve göreneklerine göre şekillenir. İşte ferdin, aralarında yaşadığı toplumun kültür değerlerini kazanmasına *toplumsallaşma* (Baymur, 1994:272) denir. Ya da bir başka tarife göre toplumsallaşma; “bireyin, ailesi ve kültürü tarafından belirlendiği şekilde davranmayı ve diğer kişilerle olan ilişkilerinde uyum yapmayı öğrenmesidir” (Kara, 2004:86) şeklinde de tanımlanabilir.

Eğitimin, ekollere ve diğer disiplinlerle olan ilişkisine göre pek çok tanımlanmaktadır. İnsanın fizikî, zihnî veya ahlakî varlığında bir değişikliği gerektiren her türlü faaliyete “eğitim” adı verilmektedir. İngilizcede yerine göre “eğitim” ve “eğitmek” anlamına gelen “educate” kelimesi, Latince “educare” kelimesi ile bağlantılıdır. Genel anlamda, “belli bir konuda, bir bilgi ve bilim dalında yetiştirme ve geliştirme; çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme”, “kişiliğe ve sosyo-kültürel dokuya ilişkin kuvvetlerin etkileşimi” anlamlarına gelmektedir. Kavram olarak “gizli bir gücü, saklı bir beceriyi ortaya çıkarmak, göz önüne sermek”, “bil kuvve var oluştan ya da gelişmemiş olan şeyden ortaya çıkma” (Leaman, 2006:190-193)⁴ anlamlarına gelmektedir.

Bazen eğitim yerine kullanılan ‘*terbiye*’ kelimesinin, insanın daha çok maddi boyutunu akla getiren bakma, besleme, büyütme gibi bedensel yönüyle ilgili ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir işi ifade eden, insanın ruhsal ve zihinsel yönünü pek içermeyen bir anlamda kullanıldığı görülmektedir (el-Attas, 1989:211).

Sosyal çevreye gelince; taklide, geleneklere bağlılıkta, insanın mensup olduğu çevre ve kültürün çok önemli bir yeri vardır. Çünkü insan, *sosyal çevre* adı verilen ortamda yaşamaktadır. Bu çevre kişinin hareket ve davranışlarını kontrol eder ve onlara adeta sınır çizer. Bu çevre faktörünün, insanın biyolojik özelliklerinin şekillenmesinde bile etkili olduğu (Peker, 1993:142) ile sürülmektedir.

Aile, eğitim, sosyalleşme ve sosyal çevre kavramlarının tanımlarını bu şekilde verdikten sonra bu kavramlar hakkında kısaca açıklamalarda bulunalım.

⁴ Eğitim tanımları için bkz. Heyet, *Türkçe Sözlük*, TTK. Basımevi, Ankara 1988, I/435; Varış, Fatma ed., *Eğitim Bilimine Giriş*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1994, s. 20. Heyet, *Redhouse Sözlüğü-İngilizce-Türkçe*, Redhouse Yay., İstanbul 1994, s. 302.

AİLE, EĞİTİM VE SOSYALLEŞME

Eğitim, bütün dünyada mutlak bir değerdir. Dini ve milleti ne olursa olsun, bütün insanlık eğitimin mutlak bir değer olduğunu kabul etmektedir. Ancak eğitimden faydalanma yolları farklıdır. Ailede sosyalleşme ve eğitimi istenilen düzeyde gerçekleştirebilmek için acaba ne gibi metot ve ilkelere dikkat edilmelidir?

İnsan bedenî ve ruhî olarak doğduğu günden itibaren ölene kadar gelişim sürecine sahip olan bir varlıktır. Bedenî ve ruhî ilk gelişimi aile içerisinde olur. İlk sosyalleşmesi de taklit ve model alma şeklinde anne babası, kardeşleri, yaşlıları ile gerçekleşir. Ailede anne baba, çocuğu hem şahsiyet açısından eğitmek, hem de bilgilendirmek suretiyle çocuğu sosyalleşmesine katkı sağlarlar. Din eğitimi açısından da bir takım eğitim modellerine tabi tutarlar.

Kur'an-ı Kerim insan için rehber olarak gönderilmiş bir kitaptır. İnsanın ve sosyal hayatının düzenlenmesi onun gayelerinden birisidir. Bunun için Kur'an, fert ve toplumla ilgili kaideler ortaya koymuştur.

Kur'an'a göre insan hiçbir şey bilmediği hâlde yaratılmış, ancak doğumundan itibaren bilgi sahibi olabilecek şekilde var edilmiştir. Eğitilebilecek kabiliyetlerle donatılan insana, bunun için göz, kulak ve gönül verilmiştir (Nahl, 16/78). Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şeriflerde eğitim-öğretimle alakalı birçok kavram mevcuttur. Bu kavramlar, İslam'da eğitim anlayışının özünden yansıyan ilke ve metotlara kaynaklık eden ortak bir özelliğe sahiptir (Karasakal, 2012:23).

AİLE:

Kur'an-ı Kerim'de çocuk sahibi olma duygusunun insana güzel gösterildiği (Âl-i İmrân, 3/14) bildirilmektedir. Ayrıca çocuğun bu dünyada aile için, anne-babalar için süs olduğu (Kehf, 18/46) da bildirilmektedir. Aile, sıcak duyguların oluşturduğu bir ortamdır. Ailedeki bu sevgi, rahmet ortamı, çocuğun eğitiminde büyük oranda etkili olur.

Aile içerisinde eğitim sonucunda çocukta birçok olumlu özellik gün yüzüne çıkar. Böyle bir ortam çocuğa güven duygusu aşılar. Grup içerisinde dengeli bir üye olmasını sağlar. Sosyalleşme için uygun bir ortam oluşur. Örnek davranış biçimleri oluşur. Sosyal uyum noktasında problemlerin üstesinden rahatlıkla gelir. Yeteneklerine uygun özellikleri gelişir (Dodurgalı, 1996:142). Böyle bir ortam olmadığı zaman da tam tersi durumlar gerçekleşir. Çocuğun sağlıklı yetişmesi, eğitimi, sosyalleşmesi gecikir. Bu anlamda çocuğun

eğitiminde aile ortamı, en uygun ortamdır. Çünkü dış dünyanın olumsuz etkileri ile çok karşılaşmamış olan çocuk eğitimi ...

Kur'ân; evlilik, yani aile kurumunun sağlam temeller üzerine kurulmasının ön şartına *"Size kendi cinsinizden, kendileriyle ısınıp kaynaşacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve meveddet koyması Allah'ın varlığını gösteren mucizelerdendir."* (Rûm, 30/21) ayetiyle işaret ederken, bu kurumun, sağlam olabilmesini, "eşlerin aynı cinsten olmasına" ve aralarında şefkat ve sevginin bulunmasına bağlar.

Ailenin amacı, çocuğu eğitip onu toplumun bir parçası ve insanlığın herkesle eşit haklara sahip bir üyesi yapmaktır. Çocukta bu bilincin gelişmesi durumunda o, özgüven duygusunu koruyacak, yaşamsal sorunların karşısına hiç bocalamadan çıkabilecek ve bu sorunlara tüm insanların esenliği doğrultusunda daha ileri noktaya götürecek çözümler bulabilecektir (Kara, 2004:94-95). Bugün gelineen noktada ailesini yitirmiş çocuklar için açılan yuvalarda ailenin sıcak ortamı sağlanamadığı için; bu yuvalardaki çocukların davranış bozukluklarına düşmelerine ve dünyanın en değerli hazinesi olan çocukların ruhsal yapıları ve insanlığın geleceği, bilinmez bir karanlığa itilmiştir. Ailesini yitiren çocuklar için geçerli olan bu durum, sanayileşmiş toplumlarda çalışma hayatına giren kadınların ilgilenemedikleri çocukları için de geçerlidir. Bu durum çocukların hem bunalımlı ve sorunlu kişilik kazanmalarına, hem de onların disipline edilmesinin zorlaşmasına sebep olmaktadır (Tezcan, 1987:56-57).

Dünyaya imtihan için gönderilen insanların, imtihan vesilelerinden birisi de, *"Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız, sizin için bir imtihandır"* (Teğâbün, 64/15). *"Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükafat Allah katındadır."* (Enfâl, 8/16), *"Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür."* (Kehf, 18/46) ayetlerinin ifade ettiği gibi, çocuklardır.

Çocuğun bedenî gelişmesinde olduğu kadar, fikrî, dinî gelişmesinde ve sosyalleşmesinde de en etkili kurum, bilindiği gibi ailedir. Doğumundan sonra ferdi saran ilk sosyal muhit, aile müessesesidir. Her toplumun sürekliliği için vazgeçilmez bir unsur olan aile, sosyal müesseselerin bütünleşmesinde de temel rol oynar (Peker, 1991:35). Sosyologlara göre bu üniteye rastlanmayan herhangi bir insan grubu veya kabilesi mevcut değildir (Freyer, 1963:235).

EĞİTİM:

İnsanda bulunan bir takım kompleks duygular, ancak eğitim yolu ile yönlendirilebilir. İyi bir eğitim almamış kişi, sosyalleşmesini tamamlayamayacağı için toplumla bütünleşemezler.

Dinin bizzat kendisi de eğitimidir. Bütün peygamberlerin temel görevi insanları eğitmektir.

TAKLİT:

Birçok araştırmada, çocuğu insan olma yolunda ilk yönlendiren, ona içinde doğduğu kültürel değerleri kazandıran tek sosyal kurumun, aile olduğu (Armaner, 1980:89), önemle dillendirilen bir gerçektir. Özellikle okul öncesi dönemde çocuk kendisini özdeşleştireceği model olarak, anne ve babasını alır. Onların özellikleriyle değer yargılarını örnek olarak benimser; hareketlerini, konuşma ve davranışlarını taklit etmeye uğraşır. Bir başka deyişle çocuk, dış dünyayı anne babasının gözlüğü aracılığıyla görmeğe çalışır (Yavuzer, 1986:24). Çocuklar büyüdükçe davranışların şekillenmesinde anne-baba ve diğer çocukların etkileri gitgide artar. Böylece çocuklar taklit yoluyla ailede birçok davranışı öğrenirler. Çünkü çocuk bir modele, bir örneğe muhtaçtır ve gerek sosyal, gerekse dinî tutumlarını, geniş ölçüde aile içinde anne babasının konuşma ve davranış modellerinden elde eder (Özgür, 1972:220). Bu nedenledir ki, Hz Peygamber (s.a.s.)'in, “*namazlarınızdan bazılarını evlerinizde kılınız ki, evlerinizi kabirlere çevirmiş olmayın*” (Buhârî, 1992:52; Ahmed, 1992:II/284) buyurmuş olmasının çeşitli sebeplerinden birisi de, kişinin aile fertlerine örnek teşkil etmesi veya başka bir ifadeyle çocuklarda model alma yoluyla dinî duygu ve düşüncelerin gelişmesine imkân sağlamak olmalıdır (Şentürk, 1997:78).⁵

Gerçekte bu örnek veya model, çocuğun ruhuna işlemekte, duygularına tesir etmekte ve onu belli bir yöne çevirmektedir. Böylece çocuk, sahip olduğu taklit özelliğiyle, güvendiği ve aynı zamanda etkisinde kaldığı anne babasını kopya etmeye çalışmaktadır. Öte yandan çocukların, anne babalarının yaşadıkları dinî tecrübelerde sergiledikleri derunî davranışları duyarlı bir şekilde hissettikleri ve bundan da oldukça etkilendikleri bilinmektedir. İnsanın çocukluğunda aldığı telkinlerin, hayatı boyunca onda derin etkiler bıraktığı eskiden beri bilinmekte ve ifade edilmektedir. Bugün de çocuk psikolojisiyle ilgilenen uzmanlarca yapılan çeşitli araştırmalar, çocuğun kişiliği-

5 Ayrıca ibadetlerin sosyalleşme ve sosyal dayanışmaya etkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDVY., Ankara 1996. s. 245-246.

nin temel özelliklerinin ilk yıllarda oluştuğunu ortaya koymaktadır ki bu da aile ortamıdır.

Toplumsallaşma, öğretim ve taklit yoluyla gerçekleşir. Bu süreçte yer alan öğrenme, genellikle farkında olunmadan gerçekleştirilen bir öğrenmedir. Toplumsallaşma süreci olmadan toplumların varlıklarını tutarlı bir biçimde sürdürebilmeleri beklenemez. Çünkü toplum, bunun sonucundan kendi üyesi olan çocuğu beklemekte ve o çocuğu toplumun ruhuna uygun olarak eğitilmesini istemektedir (Kara, 2004:87). Ailenin, çocuk üzerinde tesiri sebebiyle, *“Ey insanlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”* (Tahrim, 66/6) mealindeki ayette, kişinin kendisini ve ehlini cehennem ateşinden koruması emredilmekte; *“Ailene namazı emret; kendinde ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz.”* (Tâ-Hâ, 20/132) mealindeki ayette de, aynı şekilde kişiye namazına devam etmesi ve ehline de namaz kılmayı emretmesi zikredilmektedir. Görüldüğü gibi insanın yakınları ve bilhassa kendi ehli üzerinde etkisi sebebiyle, ona ayrı ayrı bir sorumluluk yüklenmektedir. Bu sorumluluğa paralel olarak *“İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır”* (Şûrâ, 42/45) buyurularak, kıyamet günü hüsrana uğrayanların, kendilerini ve ehlini mahvedenler oldukları ifade edilmiştir. Bu gibi ayetler çerçevesinde, eğitimde ve çocuğun sosyalleşmesinde yapılan araştırmalarda en ideal metodun, çocuğu teşvik, birlikte hareket etmek ve ardından güzellikle anlatmak (Ay, 1997:18-19) olduğu ortaya çıkmıştır.

SOSYALLEŞME:

İnsan sosyal bir varlık olması sebebiyle soyutlanarak değil, sosyalleşerek, toplum içerisine girerek, içgüdülerine cevap verir, güven ve yaşam arzusu ile dolar (Adler, 2001: 45-46).

Ailelerin ve aile bireylerinin toplumsallaşmasını zorunlu kılan en önemli sebep, belki de, bilimsel ve teknik gelişmelerin, insan yeteneklerinin geliştirilmesini ve çeşitli yeteneklere sahip olan insanların işbirliğine gitmelerini zorlamasıdır (Teber, 2000:290). Bu yaratılış gereği farklılıklar içerisinde olan insanların birbirleriyle yardımlaşmalarını, böylelikle sosyalleşmelerini temin içindir. Bu durum: *“Allah insanlardan bir kısmını diğerlerine (fazilet bakımından değil de doğal nitelik ve güç açısından, üstün kılması sebebiyle”* (Nisâ, 4/34) ayetinde ifadesini bulmaktadır.

Sosyalleşmeyi sağlayacak, böylelikle yabancılaşmaya karşı çıkacak insanın sahip olması gereken ahlak ilkesi, sorumluluk duygusudur. Bu sorumluluk, bütün insanlarla bütünleşmeyi amaçlayan sorumluluktur. Bu esas üzerine gelişen düşünce ve hareketler, insanca davranışlar olarak nitelenebilir (Teber, 2000:290). Bu sorumluluk duygusuna sahip olmayan, insanlarla bütünleşmek yerine kendine, ailesine çevresine yabancılaşan, bütün dünyası internet vb. kitle iletişim araçları olan insanlar online yalnız yaşayan insanlardır. Bugün dünya ölçeğinde *online yalnızlıklar* konuşuluyor, bilgisayarın, internetin veya kitle iletişim araçlarının insanlar üzerine olumsuz etkileri konuşuluyorsa problem büyük demektir. Ailelerin çocuklarının fiziksel beslenmelerinden daha ziyade, ruhsal beslenmelerine önem verilmesi gerektiği yüksek sesle dillendirilmektedir.⁶ İnsanların elleriyle yapıp ettikleri sonucunda karada ve denizlerde çürüme ve bozulma başlar (Rûm, 30/41), ekolojik denge bozulur ve böylece toplumsallaşma olgusu yok olur gider. İnsan, yaratılıştan hem iyiliğe hem de kötülüğe yatkın ve yetenekli kılındığı (Beled, 90:10; Şems, 91:8) gibi tabiat olarak da iyiliğin iyilik, kötülüğün de kötülük olduğunu bilen bir yapıya sahiptir. Ancak insan, yaratılıştaki bu düalist yapı sebebiyle nötr kalmaz ve kendi gibi olanlarla bir araya gelmek ister ve bunun için çaba sarf eder. Kendisiyle dış dünya arasında bir bütünlük, sosyallik oluşturmaya gayret eder. Bu bütünlük arzusunun temelleri, eğilimlerin oluştuğu ve biçimlendiği en alt birim olan ailede başlar.

Ailenin, biyolojik ve duygusal işlevleri yanında, aile fertlerini ve çocuğu sosyalleştirme ve kişilik geliştirme fonksiyonları vardır. Bilindiği gibi ebeveynlerin tutumları, geniş kültürel tesirlerin bir parçasıdır. Çocuklar anne babalarından aldıkları hareketleri, normları ve kuralları alıp, daha iyi yapmak için öğrenme sürecini aktifleştirir. Çocukların, benliği ahlak edinen bir aile içinde büyümesi, çevresinde bu karakterdeki insanlarla birlikte yaşaması, onun başkalarıyla ilgili görüşlerini, kendi duygu ve düşünceleriyle karşılaştırıp sentezlemesine ve dolayısıyla sosyalleşmesine sebep olur (Yavuz, 1983:150-151; Cüceloğlu, 1997:432). Çocuğun sosyalleşmesinde ailede anne-babanın birlikte yürüttükleri eğitim ve desteğin önemi hakkında söylenenleri, pedagog Rousseau'nun söyledikleri desteklemektedir. Rousseau'nun "...Hakiki sütne anne olduğu gibi, hakiki mürebbi de babadır. Ana ile baba, sistemleri hususunda birbiriyle anlaşmalıdır. Çocuk birinin elinden, ötekine geçmelidir.

6 Teknolojik bağımlılığın bedellerinin çok ağır ödenmeye başlandığı dünyada, ülkemizde de bu konu ile ilgili olumsuz haberlerin artması üzerine, Şubat ayı içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Teknoloji Bağımlılığı Araştırma Komisyonu" kuruldu. Olumsuz gelişmelerin her geçen gün artması üzerine Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastahanesi (BRSHH) bünyesinde *İnternet Bağımlılığı Poliklinikliği* hizmete başlamıştır. (ŞK.)

Makul ve mahdud zihinli bir baba tarafından terbiye edilmek, dünyanın en mahir hocası tarafından yetiştirilmekten daha iyidir” (Rousseau, 1961:258) şeklindeki görüşleri, çocuğun kişiliğinin oluşması ve güçlenmesi için tutarlı bir aile ortamında yetişmesi gerektiğini ifade eden psikologlara ilham kaynağı olmuştur (Ay, 1997:16-17).

Çocuk, biyolojik doğumundan sonra kendini toplumsal bir çevre olan ailede bulur. Orada onun “sosyo-kültürel doğumu” başlar. Bu ikinci doğum, çocuğun topluma kabul edilme sürecidir. Artık onun bütün hayatı, çevresine uyum sağlamakla geçer. Uyum, insanın ruhen ve maddeten çevre şartlarına uymasıdır. Çocuk, gelişme sırasında düşüncesini, anlatım biçimlerini, alışkanlıklarını ve çeşitli davranışlarını belirlerken içinde bulunduğu toplumun normlarına ve değerlerine uyması söz konusudur. İnsan şahsiyetinin oluşmasında, davranış ve tutumlarının şekillenmesinde etkisi büyük olan bütün değerleri, toplumun en küçük çekirdeği sayılan ailede karşılar (Yavuz, 1983:23, 144-145).

İnsanın sosyalleşmesi ve eğitimi sürecinde davranışlarının oluşmasında etkili olan yöntemlerden, ikna edici iletişim açısından bakıldığı zaman, fıtrat hadisinin farklı bir rivayetinde: “*konusmaya başlayıncaya kadar fıtrat hâli devam eder, daha sonra ana-babası çocuğu Yahudi ya da Nasranî yapar.*” (Ahmed, 1992:IV/24) ifadeleri yer almaktadır. Burada çocuğun dinî gelişiminde ana-baba ile kurulan iletişimin önemi vurgulanmaktadır (Hökelekli, 1996:127) ki, ana-baba çocuk üzerinde en iyi model ve en iyi ikna edici iletişim kurabilecek kişilerdir.

Kültürel değerler ve normlar, toplumsallaşma denilen bir süreç yoluyla kazanılır. Bu kazanım, öğretim ve taklit yoluyla gerçekleşir. Bireyler, bir haz ve elem durumuna göre sosyalleşmektedir. Onlar, kendilerine haz veren şeyi yapmaya, ceza veren şeyden de sakınmaya devam ede ede ortaklaşa paylaştıkları bir karakter oluşur. Buna “sosyal karakter” denir. Bu karakter, toplumdaki bireyleri toplumun isteklerine ve normlarına uygun olarak biçimlendirir. Böylece birey, içinde bulunduğu toplumun sosyal kalıplarına kendiliğinden uyma davranışı gösterir (Baymur, :273; Tezcan, 1987:92).

Ailenin, toplumsal çevre içinde bir birim olduğu ve aile dışında da güvenilecek şahısların bulunabileceği bilinci, çocukların gelişimi ve sosyalleşmesi açısından önemli bir etkidir. Bir ailede en önemli sorun, iş sorunudur. Bir işte başarılı olmanın şartı ise hem o işte çalışabilmek için gerekli eğitimin görülmesi, hem de başkalarıyla işbirliği yapacak yeteneğe sahip olunması ve başkaları tarafından sevilmesidir. Başkaları tarafından sevilmenin şartı da,

yapılan işin sadece yapan için değil de bütün insanlık için yararlı nitelik taşımasıdır (Adler, 2000:140-141).

İnsanlar arası ilişkilerin olumlu yönde gelişmesi için üç faktörün önemine dikkat çekilir. Bunlardan birincisi, iletişimde “sevgi” ilkesine yer verilmesi ve insanların kendilerine has nitelikleriyle kabul edilmesidir. İkincisi, karşısındaki empatik bir anlayışla dinlenmesidir. Bu tür bir anlayış, kendi objektifliğini yitirmeden olayları, karşısındaki insanın içinde bulunduğu durumu ve onun görüş açısını dikkate alarak değerlendirmesidir. İnsanları en fazla tedirgin eden şey, tenkit edilmeleri olduğundan mümkün olduğu kadar eleştirmekten kaçınılması yararlı olur. Empatik dinlemede insan karşısındakini övmekten, yargılamadan onu olduğu gibi anlamaya çalışır. Bu anlayış, insanların birbirlerine yaklaşımlarına yardımcı olur. İnsanî ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine yardımcı olacak üçüncü unsur da “tutarlılık” ilkesidir. Bu ilke, kişilerin kendi içinden geçen duyguların farkında olması, olduğu gibi görünmesi ve düşünceleriyle konuşmalarının birbirini tutması durumudur (Baymur, 1994:278). Bu davranışlar, karşılıklı güveni sağlayacağından birtakım hareket ve normların kişiler arasında oturmasını kolaylaştırır.

Kur'an'a göre Allah, insana, anne ve babasına karşı iyi davranmasını emredip; özellikle annenin çocuğu nice acılara katlanarak karnında taşıdığına ve bunun akabinde iki yıl da süt emzirmenin sürdüğüne dikkat çekerek ona karşı daha dikkatli olunmasının gerektiğine işaret ettikten sonra (Lokman, 31/14) babanın da nafakayı temin için görevlendirildiğini ifade eder (Bakara, 2/233). Anne ve babanın bu fedakarlıkları ima edilerek çocuklara da, bunlara teşekkür etmelerini emreder (Lokman, 31/14). Bunun peşine de çocuğa, anne ve babaya karşı iyi davranmasını; ancak onlar, çocukları bilgisizce Allah'a ortak koşmaya zorlarsa buna itaat etmemelerini; bu durumda bile onlara bu dünyada iyilikle davranmalarını emreder (Lokman, 31/15). Yine Allah, kendisinden başkasına kulluk edilmemesini, anne ve babaya iyi davranılmasını kesin ifadelerle verdikten sonra; onlardan biri veya her ikisi, çocuğun yanında yaşlanırsa onlara kesinlikle “Öf!” bile dememelerini, onları azarlamamalarını, onlara saygılı ve yüceltici sözler söylemelerini; böylece alçak gönüllüce ve acıyıp esirgeyerek kol-kanat germelerini ve “*Ey Rab-bim! Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi sen de onlara merhamet eyle.*” şeklinde dua etmelerini (İsrâ, 17/23-24) kesin hatlarıyla emreder. Böylece Allah'ın istediği doğrultuda aile yuvası kurulmuş olup; işlevlik kazanır.

Ailede eğitimde başarılı olunabilmesi için bir takım hususlara riayet edilmesi gerekmektedir. Kur'an'ın eğitim anlayışı, insana bahşedilen imkânların yerli yerinde kullanılarak, iyi insan yetiştirmektir. *“Allah'ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer sen kaba katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”* ayetinde ifadesini bulan eğitim anlayışının özellikleri kısaca; *tatlı söz, yumuşak üslup* (Âl-i İmrân, 3/151), *bas-kı yapmama* (Ğâşiye, 88/21), *kolaylık* (Kamer, 54/17), *sabır* (Tâ-Hâ, 20/130), *tekrar* (Tûr, 52/29), *zorlamamak* (Yunus, 10/99), *açıklık* (Nahl, 16/35), *düşünmeye davet* (A'râf, 7/176) ve *samimiyet* (Sâff, 61/2) şeklinde sıralanabilir. Kur'an-ı Kerim'in eğitim anlayışında ihtiva ettiği unsurlar da, *evrensellik* prensibi de, *fıtrata uygunluk, ilme teşvik, dünya-âhiret dengesini gözetmesi, insanın üstünlüğü, ahlâkî bir eğitim* şeklinde özetlenebilir (Ergün, 1993:282; Özbek, 1994:73-80).

Aile, okul öncesi eğitimin her safhasında ve hayatın bütününde, gerek tutum ve davranışların kazandırılmasında, karakterin şekillenmesinde, gerekse din eğitiminde en önemli rolü üstlenen kurumdur. Onun bıraktığı eksikliği bir başka müessesenin doldurması da söz konusu değildir (Ay, 1997:14-39).

Bu sebeple insan yaşadığı müddetçe, etrafında olağanüstü şeyler aramamaya kalkmamalıdır. Asıl muhteşem ve olağanüstü olan, görev ve sorumluluklarının farkında olan bir ailenin parçası olmaktır. Ailede soğuk duvarları ısıtan, sobada yanan ateş değil, aile fertlerinin birbirine duyduğu sıcaklıktır, yuvanın sıcaklığıdır. Bundan dolayıdır ki, her yuva evdir fakat her ev yuva değildir.

Sonuç öncesi şunları söyleyelim. Toplumun en temel yapı taşı olan yeniden aile demek ve aileye yeniden dönmek için ancak bir bilinç geliştirmek, yardımlaşmak (Mâide, 5/2) ve Allah'a karşı sorumluluk bilinci; doğru sözlü kim-selerle beraber olmak (Tevbe, 9/119) ve dürüstler çevresine girmek (Buhârî, 1992:54) gerekmektedir.

SONUÇ

İnsanın gelişmesinin, sürekli bir doğuş ve sürekli bir uyanış süreci olagelmıştır. İnsan ırkının en büyük liderleri, bütün toplumları uykudan uyandıranlar; insanlığın düşmanları ise, toplumlara uyku ilacı vererek onları uyutanlar olmuştur. Böylece insanlar, insanlığı bitirmeyi ve güçsüzleştirmelerini gizlemek için bir takım kavramların arkasına gizlenmeye gayret etmektedirler.

Erich Fromm'un ifadesiyle her ne kadar kendimizi yok olmaktan kurtaracak olan akıl ve düşünce gücünün üzeri çeşitli tabakalarla örtülmüş ise de, bu gücün içine girilebileceğine; bizi silahların değil, düşüncenin kurtaracağına inanmak gereklidir. İnsanda umut ve inanç olmadığı sürece aklın etkili olmayacağı açıktır. İnancın egemen olduğu dönemlerin parlak, inançsızlığın egemen olduğu dönemlerde ise karanlık hâkim olmuştur.

İnsanın eğitimi ve sosyalleşmesinde en büyük pay sahibi anne, çocuklarının yaşamını paylaşıp onlara iyi insan olma yollarını göstermesi, onlardaki paylaşma duygusunun kapsamını genişletmesi, onları toplumsal yaşamın gerektirdiği şekilde eğitmesi durumunda paha biçilmez bir çalışma ortaya koymuş olacaktır (Adler, 2000:241).

Prof. Dr. Kemal Sayar'ın dediği gibi, günlük hayatımızın içerisinde okumakla, sabretmekle, dinlemekle, tebessüm etmekle, konuşmakla, yüz yüze etkileşimle elde edeceğimiz birçok değer, maalesef elimizden uçup gitmektedir. Kitle iletişim araçlarının her türlüşünün olumsuz etkilerinden, çocuklarımızı ve kendimizi koruyabilmemizin yolu, hayatı zenginleştirmek, daha çok arkadaş, daha çok sosyal çevre, daha çok gerçek ilişki ve yüz yüze konuşmak olsa gerek. Kitle iletişim araçlarının bizi ele geçirmelerine izin verecek kadar onlarla hemhâl olmamak, ruhumuzu teknolojiye esir etmemek. .

Hani bir hikâyede, kıyıya vuran denizyıldızlarını, birer birer denize atmaya çalışan bir genç vardır. Kendisine, hepsini nasıl kurtaracaksın, vazgeç bu işten, teklifine karşılık, bir denizyıldızını daha eline alıp denize attıktan sonra, o genç, *"bak onun için fark etti bile"* demiştir. Aynen o hikâyedeki gibi, herkes kendi denizyıldızını, yani kendi çocuğunu veya en yakınındaki bir çocukla ilgilenirse çok şeyler değişecektir.

KAYNAKLAR

- Acar, Nilüfer Voltan (1998), *Çocukla İletişim*, MEB. Yay. İstanbul.
- Adler, Alfred (2001), *İnsanı Tanıma Sanatı*, terc. Kamuran Şipal, İstanbul.
- , (2000), *Yaşamın Anlam ve Amacı*, terc. Kamuran Şipal, İstanbul.
- Ahmed. b. Hanbel (1992), *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul.
- Armaner, Neda (1980), *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara.
- Ay, Mehmet Emin (1997), *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Mavi Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Mehmet Akif (1989), *"Aile", DİA*, İstanbul.
- Baymur, Feriha (1994), *Genel Psikoloji*, İnkılap Yay. İstanbul.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (1992), *Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul.
- Cüceloğlu, Doğan (1997), *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Davutoğlu, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yay., İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as (1992), *Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul.
- el-Attas, Nakib (1989), *Modern Çağ ve İslami Düşünüşün Problemleri*, çev: M. Erol Kılıç, İnsan Yay., İstanbul.
- Ergün, M. (1993), *İnsan ve Eğitimi*, Ocak Yay., Ankara.
- Erkal, Mustafa E (1996). *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Der Yay. İstanbul.
- Freyer, Hans (1963), *Sosyolojiye Giriş*, çev. Nermin Abadan, Ankara.
- Heyet (1994), *Redhouse Sözlüğü-İngilizce-Türkçe-*, Redhouse Yay. İstanbul.
- Heyet (1988), *Türkçe Sözlük*, TTK. Basımevi, Ankara.
- Hökelekli, Hayati (1996), *Din Psikolojisi*, TDVY. Ankara.
- Kara, Necati (2004), *Bir İletişim Aracı Olarak Kur'an'da Beden Dili*, Bilge Yay., İstanbul.
- Karasakal, Şaban (2012), *"-Disiplinler Arası Bir Değerlendirme-Kur'an'da Eğitimle İlgili Temalar"*, V. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yay., Ankara.

- Kaya, Mevlüt (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Dînî Tutum*, Etüt Yay. Samsun.
- Müslim, Müslim b. Haccac (1992), *Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul.
- Oliver Leaman (2006), *“Education And The Qur’an” The Qur’an: an Encyclopedia*, Edited by Oliver Leaman New York.
- Onur, Bekir (1986), *Gelişim Psikolojisi*, Ankara.
- Öcal, Mustafa (1991), *Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara.
- Özbek, Abdullah (1994), *“Kur’ân’ın Eğitim Felsefesi”, İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İlmî Neşriyat, İstanbul.
- Özgür, İbrahim (1972), *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul.
- Peker, Hüseyin (1993), *Din Psikolojisi*, Samsun.
- , (1991), *Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Temelleri*, Samsun.
- Rousseau, Jean Jacques (1961), *Emil (Yahut Terbiyeye Dair)*, çev. Hilmi Ziya Ülken ve Ark. İstanbul.
- Sezen, Yümni (1990), *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, MÜİFVY. İstanbul.
- Şentürk, Habil (1997), *Din Psikolojisi*, İstanbul.
- Teber, Serol (2000), *Davranışlarımızın Kökeni*, İstanbul.
- Tezcan, Mahmut (1987), *Kültür ve Kişilik*, Bilim Yay., Ankara.
- Topaloğlu, Bekir (1979), *İslâm’da Kadın*, İstanbul.
- Türköne, Mümtazer (1994), *Modernleşme, Laiklik ve Demokrasi*, Ark Yayınevi, Ankara.
- Varış, Fatma ed., (1994), *Eğitim Bilimine Giriş*, Atlas Kitabevi, İstanbul 1994.
- Yavuz, Kerim (1983), *Çocukta Dînî Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ankara.
- Yavuzer, Haluk (1986), *Ana Baba ve Çocuk*, İstanbul.

GÜNÜMÜZ AİLE SORUNLARINA KUR'AN VE SÜNNET MERKEZLİ ÇÖZÜMLER

QURANIC AND PROPHETIC CENTERED SOLUTIONS TO THE CONTEMPRARY FAMILY PROBLEMS

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYDIN*

Yazar Ünvan Metni Gelecek

ÖZET

Günümüzde aile kurumu, sosyal hayattaki temel işlevlerinin farklılaşması ve modern hayatın getirdiği değişimler, ekonomik sıkıntılar, medya ve gayri ahlaki yaşantı gibi iç ve dış tehdit unsurlarla yıpratılmakta, ciddi sorunlar yaşamak ve boşanma oranları artmaktadır. Bununla birlikte aile, inanç dünyamız, geleneğimiz ve sosyal hayatımızdaki yeri itibarıyla önemini ve etkinliğini yitirmeyen bir kurumdur. Geleceğine güvenle bakan toplum olmanın yolu ise, ailenin sorunlarına çözüm bulmaktan geçmektedir.

Bunun içindir ki, yeniden toparlanma refleksi göstererek müessese olarak varlığını ve fonksiyonu sürdürme noktasında, aile bireylerini "mutlu evlilik", "huzurlu aile hayatı" konusunda bilinçlendirmek gerekmektedir. Bu

ABSTRACT

In the modern times family's role has been changed rapidly with the dramatic change in the social, economic environment which is mostly on the unethical way. These changes has badly affected on family structure and its positive roles. For instance, the lifestyle that media offers us does not have any link with our traditional belief system. Moreover, the best way to prepare ourselves for the future is to find solutions to family problems.

Therefore, we have to inform people on the subjects of 'happy family', and 'secure family life' in order to recreate a strong family structure in today's world. In this aspect it is became necessary for the members of Muslim world to know Quranic and prophetic solutions to their internal fam-

bakımdan Kur'an'ın ailevi problemlere ilişkin ortaya koyduğu çözümleri ve bunların pratikte uygulamasını gösteren Hz. Peygamber'in aile hayatının gerekli yönleriyle bilinmesi, günümüz insanı için bir zorunluluk olmuştur. Bunun içindir ki, inananların örnek almaya en fazla ihtiyaç duyduğu alanlardan birisi de Hz. Peygamber'in aile ortamına ilişkin tutum, davranış ve uygulamalarıdır.

ily problems. Prophet as the leader of the family can be understood as the organizer of the most dynamic and fruitful family example for us. Therefore, for the believers of Islam the way prophet organized his family must be thought as the one of the basic values in their lives.

A- İSLAM'DA AİLE HAYATI

Dinimiz insanlığın ilk ve asıl birimi olan aileyi ilgilendiren sosyal meselelere özel bir önem vermiş; bireyin ilk eğitim merkezinin ve toplumun en küçük yapısının, sağlam, sağlıklı ve huzurlu bir temel üzerine kurulması için büyük çaba göstermiştir. Kur'an, aile hayatı ve ahlakı ile ilgili sağlam ilkeler ortaya koyar ve çeşitli tavsiyelerde bulunur. O, sosyal birliğin en üstün ve en sağlam şekliyle sevgi, saygı, sadakat, hak, adalet, merhamet, dayanışma, yardımlaşma, doğruluk kriterlerini gözeterek aile kurumuyla korunmasını ve sürdürülmesini hedef alır.

Kur'an ve Sünnet'in aile hayatına ilişkin belirleme ve önerileri, hukukî olaya değil taraflara yönelik olup onların bu sorumluluğu üstlenebilecek ve dengeli şekilde götürebilecek olgunluğa kavuşmasını amaç edinmektedir. Bir başka deyişle, taraflarda insanî ve ahlaki erdemlerin oluşmasını, kişilerin sorumluluk bilincine ulaşmasını aile hayatının sağlam kurulması ve sağlıklı işlemesi için vazgeçilmez bir ön şart olarak belirlemiştir. Tarih boyunca İslâm toplumlarında aile hayatına ilişkin hukukî kurallar ve toplumsal telakkiler ne yönde gelişirse gelişsin, aile hayatının genelde sağlam temeller üzerine kurulmuş ve sağlıklı bir işleyiş göstermiş olmasının arka planında da bu düşünce yer almaktadır. Bu nedenle fitrî boyutlarıyla kadın-erkek ilişkisine, evlenme ve boşanmaya, aile fertlerinin karşılıklı hak ve görevlerine ilişkin bir takım hukukî ve örfî düzenlemeler yapılmış ve ahlakî ilkeler belirlenmiştir.

Aileleri ekonomik ve psikolojik açıdan sarsan, toplumun temel dinamiklerini etkileyen boşanma vakaları, son yıllarda artış göstermektedir. Nitekim TÜİK tarafından açıklanan 2012 yılı birinci dönem boşanma istatistiklerine göre boşanan çiftlerin sayısı, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,8 artarak 33 bin 474'e yükselmiştir. Yalnızca hukukî düzlemde değil duygu-

sal, ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlarda da gerçekleşen bir süreci yansıtan boşanmanın sebepleri arasında %90 oranla en çok eşler arası şiddetli geçimsizlik yer almaktadır. Şiddetli geçimsizliğe neden olan en önemli etken ise, öncelikle eşlerin yaratılış özellikleri, fitrî yapıları, psikolojik ve fizyolojik özellikleri itibarıyla birbirlerini yeterince tanıyamamaları, karşılıklı hak, görev ve sorumluluklarının bilincinde ve farkında olamamalarıdır. İstatistiklerin boşanan çiftlerin yüzde 40,1'inin evliliklerinin ilk 5 yılında evliyken boşandığını ortaya koyması da, bu tespitimizi destekler nitelikte olduğunu düşünüyorum.

Bunun içindir ki, Kur'an ve Sünnet'e göre yaratılış açısından erkek ve kadının özelliklerini, fitrî yapılarını, karşılıklı hak, görev ve sorumluluklarını ortaya koymamız gerekir.

1- Yaratılış Açısından Erkek ve Kadın

İslam aile hayatında pek çok konuda karı-koca aynı konumda iken, bazı hususlarda yaratılışları yani fizyolojik donanımları, ruhsal yapıları itibarıyla konumları farklılaşır. Nitekim Nisa sûresinin ilk ayetinde şöyle buyurulmaktadır: “*Ey İnsanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, aynı özden eşini de yaratıp bu çiftten sayısız erkek ve kadın var eden rabbinize itaatsizlikten sakının...*”. Hucûrat sûresinin 13. ayetinde ise Yüce Allah, “*Ey İnsanlar! Biz sizi bir erkek ve kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık...*” buyurmaktadır. Yaratıcının hikmeti gereğince, insan aynı “*can özü*”nden insan olarak birbirine eşit, figür ve form olarak aynı temel formata sahip, farklı fiziksel yapıya, zihni ve psikolojik niteliklere, arzu ve duygulara sahip iki farklı cins halinde yaratılmıştır. Daha sonra bu ikisi arasında o denli mükemmel bir ahenk yaratılmıştır ki, her ikisi de diğerine mükemmel bir eş olur.”¹

“*Nefislerinizden (aynı özden) kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, onun varlığının belgelerinden dir. Bunda düşünen toplum için ibretler vardır*”² ayeti ise kadınlığın, sadece fiziksel farklılık meselesi olmayıp, o kutsal bir sevgi, güzellik, zarafet ve yüce bir bağlılığın birleşmesiyle meydana gelmiş bir varlık olduğu hakikatine işaret eder. İşte bunun içindir ki, Hz. Peygamber cenneti annelerin ayaklarının altına sermiştir.³ Hz. Peygamber'in getirdiği din sayesinde kadın, prestij kazanıp saygıdeğer bir varlık konumuna yükselmiştir. İnsanlığı unutilan, ticari meta

1 Ebu'l-A'la Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul, 1987, IV, 261.

2 Rum, 30/21.

3 Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, Marmara Ü. İFAV Yay., İstanbul, 1997, s.54.

gibi alınıp satılan değersiz bir eşya muamelesi gören kadın, onun önderliğinde hanımefendi sıfatına kavuşmuş; dişiliği değil, kişiliği ön plana çıkmıştır.

Bakara sûresinin 184. ayetinde “*kadınlar erkekler için bir elbise, erkekler de kadınlar için bir elbisedir*” buyurularak ailede kadının erkek olmadan, erkeğin de kadın olmadan yarım ve çıplak sayıldığına dikkat çekilmiştir. Böylece aile, kadının eksikliklerinin erkekle, erkeğin eksikliklerinin kadınla kapandığı, iki cins arasında sevgi ve ülfet meydan getiren, gönülleri huzur ve sükûnete erıştiren bir kurumdur. Kadın ve erkek sadece maddiyat ve cinsel istek noktasında değil, Allah’ın insan fitratına yerleştirdiği sevmeye ve sevilme ihtiyacı ile de aile kurmaya muhtaç varlıklardır. Bu noktada, eşlerin evliliğe ilişkin tutum ve bakış açıları ve yükledikleri anlam önem kazanmakta ve aile hayatı için belirleyici olmaktadır.

Günümüzde kadının ve erkeğin dünyasını ayrıştırmaya çalışan feminist söylemlerin aksine, dinimize göre kadın ve erkek birbirinden bağımsız, ayrı olmayıp birbirini tamamlayan bir bütünün parçalarıdır. Bir başka deyişle, ne erkek ne de kadın kendi başına yeter bir varlık olmayıp, her iki cins kendi eksikliklerini, zaaf yönlerini tamamlamak için birbirine muhtaçtır.

2- Hak, Görev ve Sorumluluk Açısından Erkek ve Kadın

407

Şehir hayatı ve modernleşme, kadın ve erkeğin aile içi rollerini önceki kuşaklara göre farklı konumlandırmaya başladı. Geleneksel kadın-erkek rollerinin neredeyse aile reisliğinin el değiştirmesine varacak kadar farklılaştığını ve fitrattan kaynaklanan dengeleri olumsuz yönde etkilediğini görüyoruz. Daha da önemlisi fitratı zorlayan bu farklılaşma evlilikleri de sarsmaya başladı.

Sanayi devrimi ile birlikte ekonominin, en temel insan faaliyeti hâline gelmesiyle, modern hayatta ev kadınlığı değersizleştirilmekte ve itibarsızlaştırılmaktadır. Öyle ki, bir kadının kendisini evi ve çocukları ile tanımlaması prestijli bir durumun aksine, onur kırıcı olarak tanımlanıyor. Zira bu materyalist zihniyet, ev kadınlığını üretici değil, tüketici olarak kodluyor. Gerçekte ise, ev dışında mesaiye mecbur kalmak, yani hem ev içi, hem de ev dışındaki sorumluluklar kadının yükünü iki kat artırarak onun için daha dezavantaja dönüşmektedir. Hatta kadının ev içi sorumluluklarını yerine getirememesi ya da aksatması ailevi sorunlara ve huzursuzluklara yol açabilmektedir. Böylelikle aile içerisinde kadının “evinin direği” olabileceği bir alan oluşmamaktadır. Toplumsal roller her dönemde değişim gösterebildiği gibi, aile yapıları ve kadın ve erkeğin aile hayatındaki rolleri, toplumdan topluma farklılık gös-

terebilir. Nitekim günümüz toplumu, geleneksel hayatın kadın ve erkeğe biçtiği roller ile modern hayatın öngördüğü kadın ve erkek tarifi arasında sıkışıp kalmıştır.

İnsan fitratını korumayı temel bir mesele olarak gören İslam dini, aile içindeki rolere dair ahlaki ilkeler ortaya koymuştur. Kur'an, kadının kocası kocanın da karısı üzerinde birtakım haklarının bulunduğunu bildirmekle birlikte⁴, bu hakların ne olduğu konusunda ayrıntıya girmek yerine "mâruf" ölçütünü getirir. Esasen "mâruf", ilahi beyânla birlikte İslâm toplumunun anlayış, ihtiyaç ve geleneği içinde oluşan, gerektiğinde değişen ve gelişen bir ölçüttür. Ancak, Bakara sûresinin 228. ayeti, erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarının biraz daha fazla olduğunu belirtir: "...Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece (fazla hakları) vardır. Kuşkusuz Allah yücedir, büyüktür." Bu ayet, hak-sorumluluk arasındaki denge dikkate alındığında yani erkeklerin kadınlar üzerine koruyup gözetici olmalarının getirdiği sorumluluk ölçütünde daha fazla hak sahibi olmaları noktasında anlamlıdır.

Allah'ın Resulü, Veda hutbesinde Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurmuştur: *"Ey İnsanlar! Kadınlarınıza karşı iyi davranın. Çünkü onlar size bağlılıkları ve yardımları yönünden esirler (gibi kırılğan)dır. Eşleriniz, (evlilik sorumluluklarını yerine getirmemek, kocanın haklarını ihlal etmek, onun şahsiyet ve vakarını zedeleyici tavırlar sergilemek veya iffet ve namusunu tehlikeye sürükleyebilecek durumlara meyletmek gibi) göz yumulamayacak kadar çirkin bir yanlış yapmadıkça, onlara karşı, iyi davranmaktan başka yapabileceğiniz hiç bir şey yoktur. Eğer böylesi bir yanlış yapmışlarsa yataklarınızı ayırın, onları (hafifçe, eziyet verici şekilde olmaksızın) dövün. Size itaat ettikleri takdirde, (bahaneler arayarak) onlara karşı (olumsuz) bir davranış içine girmeyin. Sizin, hanımlarınızın üzerinde haklarınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, hanımlarınızın, sizin hoşlanmadığınız hiç kimseyi evlerinize alıp konuşmamaları ve hoşlanmadığınız hiç bir kimsenin evlerinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerindeki hakkı ise onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılamanızdır. Siz onları Allah'ı bir emaneti olarak almış bulunuyorsunuz."*⁵ Hz. Peygamber'in Veda hutbesinde yüz binlerce insana karşı söylediği bu sözler, kadın ve erkeğin karşılıklı haklarını ve erkeklerin kadınlara karşı nasıl davranmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

⁴ Bakara 2/228, 233; Nisâ 4/4, 20-21; Talâk 65/7.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Nikah, 3, I, 594; Ebû İsa Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., thk. Muammer Fuad Abdülbâki, İstanbul, 1992, Rada', 11, III, 467.

Yukarıda zikrettiğimiz nassları dikkate alarak eşlerin görev ve sorumluluklarını ve birbirleri üzerindeki haklarını şöyle açıklayabiliriz.

a) Erkeğin Görev ve Sorumlulukları

Kur'an ve Sünnet'e göre yaratılış icabı, kadına ve diğer bireylere göre güç, kuvvet, azim, dayanıklılık ve geçimin temini konularında daha ehil olması nedeniyle ailenin idaresi ve sorumluluğu erkek üzerindedir.⁶ Aile idare etmek ise bir ilim ve sanattır. Bu ilim ev halkı arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini, bunların eğitim ve terbiyelerini içerir.⁷ Aile reisi öncelikle aile fertlerinin genel yararını göz önünde bulundurmalı, aile üyeleri arasındaki ilişki ve dengeye itina göstermeli ve korumalıdır.

1) Kadını Koruyup Aileyi İdare Etmesi

Nisa sûresinin 34. ayetinde belirtilen erkeğin, kadın üzerindeki koruyuculuğu ya da idareciliği, rastgele değil, "milletin efendisi onlara hizmet edenlerdir" manası doğrultusunda hizmetçilikle karışık bir hakimiyeti / otoriteyi ifade eder. Bundan dolayı zâhirde erkeğin üstünlüğü anlatılırken, bir taraftan da kadının değer ve üstünlüğü kastedilmiştir. Nitekim ayette "insanların bir kısmını diğerinden üstün kılmıştır" ifadesi mutlak olarak erkeklerin kadınlara üstünlüğünü ifade edecek şekilde nazil olmamış, kapalı olarak bazısının bazısına üstünlüğünü açıklamıştır. Her iki cinsten de yaratılış özellikleri dışında eşdeğer üstünlük vardır ve her iki cins de farklı yönlerden birbirine muhtaçtır.⁸ Elmalılı Hamdi, bu ayetin tefsirinde kayda değer şu açıklamayı yapar: "Zevcesinin hakkını eda edemeyen, kadının malına göz diken, vazife-i infakını yapmayan, ailesinin ırzı ve namusunu koruyamayan erkekler, ayette zikredilen ricâlden sayılmazlar. Böylelerinin hâkimiyeti hiçbir zaman söz konusu olmaz."⁹ Ancak hiç şüphesiz ki bu vazifeleri yapan erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet sahibi olmaları ve onların itaat ve bağlılık bekleme-leri de meşru bir haklarıdır.¹⁰ Buradaki "kavvâm" lügat manasına uygun olarak, kadına rehberlik ederek, onu yönlendirerek aileyi ayakta tutmak anlamını da içermektedir.

Hz. Peygamber'in, genelde bireysel ve toplumsal sorumluluk bilincini vurguladığı, ayrıca aile hayatında kadın ve erkeğin sorumluluklarına işaret ettiği

6 Nitekim Nisa sûresinin 34. ayetinde "Allah kimini, kimine üstün kılmasından ötürü ve erkelerin mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler." buyrulmaktadır.

7 Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Ala-i*, İstanbul, 2005, s.317-318.

8 Hatice Ünlü, *Sünnette Aile İçi İletişim*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul, 2007, s.126.

9 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul, 1971, V, 3509.

10 Yazır, a.g.e., II, 1350.

şu hadisi ise son derece anlamlı ve dikkat çekicidir. *“Hepiniz birer çobansınız (bekçisiniz) ve her biriniz eli altında bulunanlardan sorumludur: İdare âmiri ve kumandan bir çobandır ve o sorumludur. Erkek, ailesi üzerinde bir çobandır ve o sorumludur. Kadın, kocasının evi üzerinde bir çobandır ve o sorumludur. Dikkat edin! Hepiniz birer çobansınız ve her biriniz, eli altında bulunanlardan sorumludur.”*¹¹ Çobanın sürüsünü sulaması, otlatması ve dış tehlikelere karşı koruması gibi, aile reisinin de idaresi altında bulunan hane halkını düşman saldırılarından koruması, olumsuz davranışlarından sakındırıp güzel terbiye ile eğitip iyi bir şekilde yönetmesi gerekir. Bu hadis, erkeğin ailesinden sorumluluğunu belirtmekle birlikte kadının da evi üzerindeki yükümlülüğüne işaret etmekte, ortak sorumluluk bilincini hedeflemektedir.

Ancak, günümüzde şehirleşme ve modern hayatla birlikte erkeklerin önceki kuşaklara göre aile hayatında daha az sorumluluk üstlendiğini görmekteyiz. Sanki aile kadının meselesi imiş, erkeğin sorumluluğu dışındaymış gibi kadın ve aile hep yan yana kullanılıp birlikte zikrediliyor. Ataerkil bir toplumda kadınlar üzerinde mutlak hâkimiyet olarak algılanan erkeklerin otoriterliğine, “kadının özgürlüğü” adına karşı çıkılması, erkeklerin koruyuculuk ve kollayıcılıktan vazgeçip daha az sorumluluk duymaları sonucuna yol açmıştır. Bu ise aile hayatında hem kadın hem de erkek için dengeyi bozmuştur.

Konuyla ilgili ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere, aile düzeni sağlamak noktasında hem kadın hem de erkeğin görev ve sorumlulukları vardır ancak erkeğin sorumluluğu daha fazladır. Erkeklerle ayrıcalık ya da üstünlük gibi gelen yetki, aslında sorumluluğun yerine getirilmesi için bir teşviktir. Erkeğin “kavvâm” oluşu, kayıtsız şartsız olmayıp, güç, kuvvet, dayanıklılık gibi fizyolojik unsurların yanı sıra ailenin geçimi sağlama yani aile sorumluluğunu üstlenebilme şartına bağlıdır. Elmalının da ifade ettiği gibi, bu şartları ya da vasıfları taşımayan, aile sorumluluğunu üstlenemeyen erkekler, bu kapsama giremezler. Erkeğin aile kurumunu yönetmekten aciz olması veya başka nedenlerle ailenin yönetimini kadın üstlenir. *“Kadın, eşinin evinden ve çocuklarından sorumludur”*¹² hadisinde ifade edildiği üzere kadının da aile içinde yönetim sorumluluğu vardır. Bu bağlamda “kavvâmlık”, genelde kadın üzerinde yönetici olmayı değil, ailenin idaresiyle ilgilidir, denilebilir. Zira sosyal bir kurum olan ailenin de bir lideri, idarecisinin olması zorunluluktur.

2- Kadının Nafakasını Temin Etmesi

11 Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, thk. Muammed Fuad Abdülbâki Çağrı Yay., İstanbul, 1992, İmare, 20, II, 1459; Tirmizi, Cihad, 27, IV, 208.

12 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Nikâh, 81, VI, 146; Müslim, İmare, 20, II, 1459.

İslam'da " *annelerin yiyeceği, giyeceği örfe uygun olarak babaya aittir*"¹³ " *...bir de erkekler mallarından onların nafakasını temin ederler*"¹⁴ ve " *...o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin*"¹⁵ ayetleriyle ailenin yeme, içme, giyim, barınma ve sağlık gibi masrafları yani kadının nafakasının temini erkeğin üzerine yüklenmiştir.¹⁶ Muaviye b. Hayde anlatmaktadır: "Hz. Peygamber'e 'Ey Allah'ın Resulü!', 'Bizden biri üzerindeki karısının hakkı nedir?' diye sordum. Resulullah, 'Yediğin zaman ona yedirmen, giydiğin zaman ona giydirmendir. Yüze vurmamak, kendilerinin ve yaptıkları işin çirkin olduğunu söylememek, (gerektiğinde) ancak yatakta yalnız bırakmaktır (konuşma konusunda onu terk etmemek)'" buyurmuştur.¹⁷

"*Hâli vakti geniş olan nafakayı genişliğine göre versin, rızkı kendisine daraltılan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin*"¹⁸ ayetinde ise, nafakanın azami ve asgari sınırı belirtilmiştir. Hanımının giyecek ve yiyeceği kocanın gelirine uygun olarak sağlanmalıdır. Ebu Süfyan'ın karısı Hind, bir gün Resulullah'a gelerek Ebu Süfyan'ın kendilerine karşı cimri davrandığı ve gereği gibi nafakalarını vermediğini şikayet etmiş ve onun malından gizlice de olsa alıp alamayacağını sormuştur: Hz. Peygamber de "Onun malından sana ve çocuklarına yetecek kadarını münasip şekilde al."¹⁹ buyurmuştur.

Yedirmenin, giydirmenin ve meskenin yanı sıra koca, hanımı için hayırsverlik ve cömertlik sayılacak harcamalar da yapmalıdır. Nezaket ve zarafet örneği Hz. Peygamber'in "Hayır yolunda harcadıklarının en sevaplısı, ailenin ihtiyacına sarf ettiğin paradır"²⁰ ve "Malından eşinin yemesi senin için bir sadakadır"²¹ ve benzeri içerikteki hadislerinden erkeğin ailesi için yaptığı bütün harcamaların sadaka hükmünde olduğu ve bunlardan sevap kazanacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın rızasını umarak yapılan zaruri nafaka harcamaları ve hatta eşin ağzına verilen lokmalara varıncaya kadar hepsi mükâfatla karşılanacaktır.²² Buna karşın, bazı rivayetlerde erkeğin, aile fertlerine karşı sorumluluktan dolayı sorgulanacağı ve bu görevi yerine ge-

13 Bakara, 2/233.

14 Nisa, 4/34.

15 Nisa, 4/5.

16 İslam hukukunda nafaka, aile reisinin sağlamak zorunda olduğu, yiyecek, giyecek ve mesken- de kişiye yetecek miktarı ifade eder. Bkz. Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, İstanbul, 1991, X, 78.

17 Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Nikâh, 42, II, 607.

18 Talak, 65/7.

19 Buhari, Buyu', 95, III, 36; İbn Mace, Ticaret, 65, II, 769; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Nikah, 54, II, 479-480.

20 Müslim, Zekat, 39, I, 692.

21 Müslim, Vasiye, 8, II, 1253.

22 Buhari, İman, 41, I, 20; Müslim, Vasiyet, 5, II, 1251.

tirmemek yani ihmal etmenin günah olduğu ifade edilmiştir: “*Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan aile fertlerini ihmal etmesi yeter.*”²³

Dinimize göre koca, nafaka kapsamında eşine bağımsız ve sosyal durumuna uygun, mefruşatı bulunan ve kötü komşusu olmayan bir mesken sağlamak zorundadır.²⁴ Fakihler, şer’i bir meskende bulunması şart ve zaruri vasıfları belirtmiş,²⁵ usulüne uygun bir mesken temin edilmediği takdirde kadının evi terketme hakkına sahip olduğunu ve bu durumda kadının itaatsiz (nâşize) sayılmayacağı ve kocasından nafaka isteyebileceğini söylemişlerdir.²⁶

3- Diğer Görev ve Sorumlulukları

Konuyla ilgili hadislerden hareketle erkeğin ailesine karşı, eşi ile iyi geçinmek, güzel sözler söylemek ve ona tabiatına uygun bir şekilde yumuşak ve saygılı davranmak, onu kötülememek ve dövmemek, ailesini dünyevi ve uhrevi zararlardan korumak, eşiyle istişare etmek, ailevi sorunları büyütmemek ve dargın durmamak, hata ev kusurları affetmek şeklinde ifade edebileceğimiz görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Bu ilkelerden anlıyoruz ki, eşler arasındaki ilişkilerin insani değerler üzerine kurulu olması ve karşılıklı rıza esasına dayanması gerekir.

b) Kadının Görev ve Sorumlulukları

Ailede huzur ve mutluluğun temin edilebilmesi için erkeğin kadına saygılı olması ve ona karşı görevlerini tam olarak yerine getirmeye çalışması ne kadar önemli ise, kadının da kocasının makul ve meşru isteklerini yerine getirmek için gayret sarf etmesi, aile içinde ve dışında onun itibarını koruması, kocasının onurunu ve namusunu lekeleyecek davranışlardan sakınması, malını, evini ve çocuklarını en iyi şekilde koruyup kollaması, herhangi bir sebepten dolayı kocasını küçümsemekten kaçınması ve içten gelen bir bağlılıkla kocasına saygı göstermesi de o derece önemlidir. Yüce Allah kadına, kocasına saygılı olma görevini vermiş ve “*İyi kadınlar itaat eden, Allah’ın korumasını emretmesi dolayısıyla evliliğe ait gizlilikleri koruyan kadınlardır.*”²⁷ buyurmuştur. Evin hanımı bu konuda oldukça titiz davranmalı, korumakla görevli olduğu şeylere riayet etmelidir. Yine Hz. Peygamber, “*Kişinin elde ettiği hazinenin en güzelini size haber vereyim mi? O baktığı zaman seni mesrûr eden, emredince itaat eyleyen, sen olmadığın zaman malını ve na-*

23 Ebu Davud, Zekât, 45, II, 321.

24 Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlimihali*, İstanbul, 1995, s.239.

25 Muhammed Ebu Zehra, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, Mısır, 1957, s.255-257.

26 Alâaddin Ebu Bekr b.Mes’ud, *Bedâiu’s-Sanai fî Tertibi’ş-Şerâi*, Beyrut, 1974, IV, 20-21.

27 Nisa, 4/34.

musunu koruyan salihâ kadındır."²⁸ buyurmuştur. Aile içi mahremiyeti korumaya yönelik ilahî emir ve nebevî tavsiye sadece kadınlara özel bir emir olmayıp erkekler için de geçerlidir. Hz. Peygamber aile mahremiyetinin korunması, aile sırlarının deşifre edilmemesi hususunda çok sıkı uyarılarda bulunmuştur: "*Şüphesiz ki kıyamet günü Allah nezdinde en kötü olarak değerlendirilecek kişi, karısı ile içli dışlı olduktan sonra kadının sırlarını ifşa eden kimsedir.*" buyurarak aile bireyleri arasında kalması gereken aile sırlarının emanet olduğuna işaret etmiştir.²⁹

Yukarıdaki nasslar doğrultusunda kadın, kocasına saygılı olmaktan, meşru çerçevede itaat etmekten, malını, namusunu korumaktan ve evin iç işlerinden, çocuklarından sorumludur. Kadın, gücünün yettiği ölçüde yemek yapmak, ekmek pişirmek ve evinin temizliği gibi örfen bir kadından beklenen şeyleri yapmakla yükümlüdür. Nitekim, saadet asrında Hz. Peygamber'in hanımları da dahil olmak üzere bütün kadınlar, evin içindeki gerekli hizmetleri görüyorlardı. Allah Resulü'nün "*kadın, kocasından, evinden ve çocuklarından sorumludur*"³⁰ hadisi bu hususu da içermektedir. Erkek kadın üzerinde bir koruyucu olduğu gibi, kadın da kocasının evinde bir koruyucu ve muhafızdır. Ailenin malını, çocuklarını muhafaza etmekle mükellef olduğu gibi, namusunu da haramdan korumalıdır. Ancak bu değerlendirmeler, kadının eve kapatılıp ya da ev içi rollerinin daha fazla vurgulanıp ev dışında sosyal hayattaki rollerinin yok sayıldığı ya da ihmal edildiği şeklinde anlaşılmamalıdır. İslam, kadının sosyal hayattan uzaklaştırmıyor, dinî, ahlakî ve maruf ölçüler içerisinde sosyal rollerini ve statüsünü belirliyor. Ancak günümüzde kapitalist ekonominin mecbur bıraktığı iş hayatının kadınlar için daha zor olduğunu, ev dışında kalmasının fitrattan gelen dengeleri bozduğunu söyleyebiliriz.

Abdullah b. Ömer'den nakledilen bir rivayette Hz. Peygamber, "Cehennem'in çoğunluğunun kadınlardan olduğunu gördüm," buyurmuştur. "Neden Ey Allah'ın Resulü?" diye sorarlar. Hz. Peygamber "nankörlükleri sebebiyle" diye cevap verir. Muhatapları "Allah'ı mı inkar ediyorlar?" diye sorunca, "Kocalarına ve iyiliğe karşı nankörlük ediyorlar. İçlerinden birine dünya durdukça iyilik yapsan, sonra senden memnun olmayacağı bir şey görse - sende katıyen bir şey görmedim - der."³¹ O hâlde kadın, yaratılışında var olan "salâhet"i ortaya çıkarma gayretinde olmalı, kocasına saygısızlık ve nankörlükten kaçınmalıdır.

28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1982, Müsned, II, 241.

29 Müslim, Nikah, 123, II, 1060-1061; Ebu Davud, Edeb, 37, V, 200.

30 Buhari, Ahkam, 1, VIII, 104.

31 Müslim, İman, 132, I, 86; Nikâh, 89, VI, 151.

H. A. İ. 'den gelen bir rivayete göre; "Bir gün Resulullah'a 'kadının üzerinde en çok kimin hakkı vardır' diye sordum, 'eşinin hakkı vardır' diye cevap verdi." demiştir.³² Bu bağlamda kocanın karısı üzerindeki çeşitli haklarını belirten bazı rivayetlerde "Kadına eşi yanında hazır iken, onu izni olmadıkça (nafile) oruç tutması helal olmayacağı", "Kocasının rızası olmadıkça onun evine kimsenin girmesine izin vermeyeceği", yine "kocasının izni olmaksızın aile nafakasından sarf ederse, şüphesiz o fazla sadaka (sevabı)nın yarısının kocaya ait olacağı belirtilmektedir.³³

Başka bir rivayette ise kadının kocasının evinden ondan izinsiz çıkmaması, kocanın karısı üzerindeki haklarından sayılmaktadır.³⁴ Buhari'de Sıfâtü's-Salat kitabının 84.bab başlığı "kadının mescide çıkması için kocasından izin istemesi" şeklindedir. Bu babda yer alan bir rivayette "herhangi birinizin karısı (mescide) ya da meşru bir yere gitmek için izin istediğinde sakın onu engellemesin" buyrulmaktadır.³⁵ Bu hadisin gerektirdiği hüküm kadının - velev namaz için olsun - dışarı çıkabilmek için kocasının ya da velisinin iznine bağlı olması şeklinde değerlendirilse³⁶ bile konuyla ilgili diğer rivayetlerden bunun mutlak olmadığını ihtiyaçları için dışarı çıkabilecekleri anlaşılmaktadır. Nitekim, H. A. İ. 'nin rivayet ettiğine göre H. Peygamber'in hanımlarından Sevde bnt. Zem'a bir gece ihtiyacı için dışarı çıktı. Akabinde Ömer onu gördü ve onu tanıyarak, "Ya Sevde, iyi bil ki, vallahi sen bizce tanınmamış değilsin." Bu söz üzerine Sevde, H. Peygamber'in yanına döndü ve Ömer'in ona söylediği sözü zikretti. Peygamber benim hücremde akşam yemeği yerken kendisine vahiy indirildi ve sonra şöyle buyurdu: "Allah siz kadınların ihtiyaçlarınız sebebiyle dışarı çıkmalarına izin vermiştir."³⁷ Bu rivayetlerden, kocanın meşru gerekçelerle eşine izinsiz evden çıkmayı yasaklayabileceği anlaşılmakla birlikte, mutlu bir aile yuvasının sürdürülebilmesi için kadın ve erkeğin her ikisinin de ev dışında ve nereye oldukları bilgisini birbirleriyle paylaşmaları tavsiye edilmektedir.

Kadının kocasına karşı saygı ve itaatinin yanı sıra, güler yüzlü davranması, iyilik ve hizmetine teşekkür etmesi, ev işlerinde israf etmemesi, dargın durmaması ve eşini kötülememesi gibi görev ve sorumlulukları da vardır. Gerçekte bunlar huzurlu ve mutlu bir yuva için eşler arasındaki karşılıklı görev

32 Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en- Nesâî, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, İşretü'n-Nisâ, 63, V, 363.

33 Buhari, Nikâh, 87, VI, 150.

34 Ebu Davud, Nikâh, 40, II, 604.

35 Buhari, Sıfâtü's-Salât, 84, I, 91.

36 Mehmet Sofuoğlu, *Sahihi Buhari ve Tercemesi*, İstanbul, 1990, II, 848.

37 Buhari, Nikah, 116, VI, 160.

ve sorumluluklardır. Zira, aile hayatında eşler, “ben” değil, “biz” olmaya çalışmalıdır.

B- EVLİLİK HAYATINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜ

Aile içerisinde eşler arasında bazen sorunların ortaya çıkması, geçimsizlik ve huzursuzlukların olması tabii bir durumdur. Önemli olan hiç sorun çıkmaması değil, sorunların kronik hâle getirilmemesi ve çözüm yollarının tüketilmemesidir.³⁸ Kutsal bir kurum olan aileye, üyelerinin değerini hakkıyla takdir edip gerekli donanımı sağladıkları ve sorunların insani ve medenî ölçüler içerisinde çözüldüğü temel bir merkez olarak bakmak gerekir. Aynı çatı altında ortak hayat sürdürmek aile olmak için yeterli değildir. Önemli olan yakın olmak, birbirlerini anlamak, duygu ve düşünceleri paylaşmak, kıyasıya evi yuva haline getirmektir.

Evlilik sorunlarının çoğu, eşlerin kişiliklerini, karakterlerini hakkıyla tanıyamaması ve gönül dünyalarını anlayamamasından, iletişimdeki dikkatsizlikten ve özen göstermemekten kaynaklanmaktadır. Öncelikle, eşlerin birbirlerine karşı temel tutumları yanlışsa, aile içi iletişim bütünüyle sorun haline gelecektir. Bunun yanında eşlerin aile içinde oluşabilecek sorunları karşılama biçimleri ve bu sorunlara çözüm önerileri sunma biçimleri de aile içi ilişkileri olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir.³⁹ Esas itibarıyla toplumda kadın ve erkeğin evliliğe yükledikleri anlam ve değer, evlilik kurumu içindeki ilişkilerin temelini oluşturur.⁴⁰

Bir ailenin aslî üyeleri karı ve kocadır, çocuklar büyüyüp kendi ailelerini kurunca bu birliktelikten ayrılırlar. Evin reisi, aile düzeni içerisinde kavga, gürültüye fırsat vermemeli, tartışmaları sona erdirmeli, sulh ve dostluk kurmaları, aralarında işbirliği yapmaya yönlendirerek yardımcı olmalıdır.⁴¹ Geçimsizlik kadından ileri geliyorsa erkek, kavvamlık (koruyuculuk ve idarecilik) vasfı gereği aklıyla duygularına hâkim olmalı ve eşinin geçinmeyi sağlayan yollarını araştırmalıdır. Aksi takdirde aile içerisinde huzursuzluk kaçınılmaz olur.

Yaşadığımız modern hayatın değişen zor şartları altında kalan eşlerin, aile içi iletişimde başarıya ulaşması, karşılan sorunları başarıyla çözmesi, Kur'an'ın emirlerine, yaratılışa uygun davranışla ayrıca Hz. Peygamber'in aile hayatı-

38 İsmail Karagöz, *Aile ve Gençlik*, TDV Yay., Ankara, 2009, s.78.

39 M. Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlakî Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul, 2005, s.71.

40 Alev Önder, *Ailede İletişim*, Morpa Kültür Yay., İstanbul, 2003, s.16-17.

41 Nasredin Tûsi, *Ahlâk-ı Nâsiri*, çev.Vahap Taştan-Habil Nazlıgöl, Ankara, 2005, s.207

nın örnek alınmasıyla gerçekleşecektir. Zira, İslam toplumunda aile içi anlaşmazlıkları Kur'an ve Sünnet'in verileriyle çözmek gerekir.

1- Kur'an'ın Aile Sorunlarına Getirdiği Çözümler

Kur'an, aile içi iletişimde genel bir ilke olarak kadınlarla iyi geçinmeyi tavsiye ediyor: "...onlarla iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki bir şey, sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayırlar takdir etmiş bulunur."⁴² Bu ayette, eşler arasındaki ilişkilerde olumlu yönlerin ön plan çıkartılıp, olumsuz huy ve davranışların bir ölçüde hoşgörülle karşılanması gerektiği, Yüce Allah'ın şer görünen şeylerde hayır takdir edebileceği hatırlatılmaktadır.

Günümüz toplumundan eşler arasında en yaygın olan sorun, eşlerin birbirine karşı saygı göstermemesi, haksızlık yapması, zulmetmesi ve karşılıklı görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesidir. Kur'an'da "nüşûz" olarak ifade edilen bu durum, hem kadın hem de erkek için geçerlidir. Erkeğin nüşûzu ile ilgili olarak Nisa suresinin 128. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "*Eğer bir kadın, kocasının kendisine kötü davranmasından (nüşûz) veya yüz çevirmesinden (ilgisizliği sebebiyle yuvasının yıkılacağından) korkarsa, karşılıklı uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Barışmak daha hayırlıdır...*" Bu ayette erkeğin eşine karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi durumunda sorunun kavga ve tartışmaya girmeden uzlaşarak çözülmesi önerilmektedir. Dolayısıyla Yüce Allah, eşler arasındaki geçimsizliklerin çözümünde, öncelikle eşlerin konuşarak karşılıklı anlaşmasını ve aile yuvasının devamı ve huzuru için fedakârlıkta bulunmalarını ilke olarak sunmaktadır.

Kur'an'a göre kadın, erkeğin geçimsizliği nedeniyle evliliğe bitirmek istiyorsa, "muhâle'a/ hul" yöntemiyle aldığı mehri veya belirli bir bedeli vererek erkekten kendisini boşamasını isteyebilir.⁴³ Ancak zorunlu olmadıkça kadının bu yöntemle eşinden ayrılmayı istemesi doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber, "hangi kadın şiddetli bir geçimsizlik olmaksızın boşanmayı isterse bu kadına cennet kokusu haram olur." buyurarak, aile yuvasının korunmasını ve zorunlu olmadıkça yıkılmamasını istemektedir.

Kadının nüşûzu ile ilgili olarak Nisa sûresinin 34. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "...*(Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğün-*

⁴² Nisa, 4/19.

⁴³ Bu konuda Bakara sûresinin 229. ayetinde "Eğer kadınlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetemeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur" buyrulmaktadır.

nüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür." Bu ayet, kadının aile hukukuna başkaldırması, kocasına karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesi durumunda erkeğin aile yuvasını ayakta tutması ya da kadını terbiye etmesi için izlemesi gereken yolu ve yöntemi aşama aşama ortaya koymaktadır. Buna göre öncelikle, erkeğin eşiyle tatlı dille ve güzellikle konuşması ve nasihatle bulunması, bunun faydalı olmaması durumunda ikinci olarak yatağını ayırması, bunlarla çözümü ulaşılmadığı ve kadının baş kaldırmaya devam etmesi halinde yuvanın bozulmaması için tedip amacıyla hafifçe (yaralayıcı olmaksızın) vurmasıdır. Gerçekte "yatağı ayırma" ve "vurma" eylemini, nâşiz kadını tedip amacıyla uygulanan bir yaptırım olarak değerlendirmek gerekir. Yani, kadının baş kaldırması ve bunun devam etmesi durumunda mutlak manada fiziksel anlamda darb ya da şiddet uygulanmayıp ondan daha etkili olabilecek bir ceza ya da yaptırım da uygulanabilir. Nitekim, "darb" kelimesinin vurma dışında yalnız bırakmak, terk etmek, serbest bırakmak vb. gibi çeşitli anlamlara gelmesi ve genel olarak bir yaptırım içermesi, sadece bilinen manada dövme olarak anlaşılmasının pek isabetli olmadığını, belki de sembolik ya da mecazî bir mana taşıdığını göstermektedir. Örneğin, dil ile darb, bazen fiziksel olan-
dan daha yararlı ve etkili olabilmektedir.

Ayrıca bildirimizin başında zikrettiğimiz üzere kadınları bizlere Allah'ın birer emaneti olarak kabul eden Hz. Peygamber, Veda hutbesinde "vurma" eylemini, kadının açıkça edepsizlik yapması şartına bağlamış ve kadına zarar verilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Böyle bir durumda bile "vurma", etkili, şiddetli, yaralayıcı ve zarar verici olmamalıdır. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla daha faziletli olan, "vurma" eyleminin terkedilmesidir. Zira, Kur'an'ın uygulayıcısı olan Hz. Peygamber, hayatı boyunca - karşılaştığı ve yaşadığı hangi durum olursa olsun - eşlerine hiç vurmamış, dövmenin insanî ve ahlakî olmadığını bildirmiş, eşlerini dövenleri, fizikî, psikolojik vb. her türlü şiddet uygulayanları "hayırsız" olarak nitelemiştir. Hz. Peygamber, eşlerin kocaları üzerindeki haklarını soran sahabiye, "Onlara yediğinizden yedin, giydığınızden giydirin, onlara vurmayın ve onları kötülemeyin" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴ Bunun içindir ki, "darabe" kelimesinin sadece anlamlarından biri olan "dövmek"i almak ve Hz. Peygamberin hiç yapmadığı ve tavsiye de etmediği bir sonuca ulaşmak bize yeterince doğru ve ikna edici gelmemektedir. Dolayısıyla namusu kirletecek düzeyde olumsuz bir davranışta bulun-

44 Ebû Davud, Nikâh, 42, II, 607.

sa bile erkek, eşini dövme ve şiddet uygulama cihetine gitmemeli, aile hukukunu çiğneyen ve edepsiz davranışlarında ısrar eden kadını, yasal yollarla boşamayı tercih etmelidir.⁴⁵

Kur'an'ı Kerim, sorunun ilk aşamada aile içerisinde eşler arasında çözülememesi halinde, bir sonraki süreçte aralarını bulmak ve uzlaştırmak için erkeğin ve kadının ailesinden birer hakem tayin edilmesini tavsiye eder:

*"Eğer karı ve kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Eğer onlar düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Allah bilendir, haberdardır."*⁴⁶ Bu ayette, dikkati çeken husus, arabulucu görevini yerine getirecek hakemlerin, anlaşmazlığı çözüme kavuşturma ve sulh sağlama niyetiyle samimi olarak sorunu ele almalarıdır.

Kur'an prensip itibarıyla erkeklere kadınlarla iyi geçinmeyi tavsiye ederek,⁴⁷ evlilik bağının korunmasında kocaya daha ağır bir sorumluluk yükler.⁴⁸ Taraflar arasında geçimsizlik olduğunda da taraflara sabır ve hoşgörüyü öğütler,⁴⁹ topluma da hakemler vasıtasıyla eşlerin arasını bulma görevi yükler.⁵⁰ Geçinme imkânı yoksa güzellikle ayrılmayı, karşılıklı olarak haklara saygı göstermeyi ister.⁵¹

2- Hz. Peygamber'in Aile Hayatından Örneklerle Ailevi Sorunların Çözümü

Yaratılışı itibarıyla aile reisi durumundaki erkeğin, yuvanın ikinci temel taşı olan kadına karşı çok iyi davranması gerektiğini çok açık ve net bir ifade ile belirten Hz. Peygamber, bunu kişinin Allah katında hayırlı sayılmasının bir ölçüsü olarak ifade eder. Hz. Peygamberin ailesi, içinde tartışmaların ve kıskançlıkların da bulunduğu ancak huzurlu, mutlu bir tablo arz etmektedir. Dolayısıyla aile içerisinde bazen huzursuzlukların yaşanması ne kadar doğal ise, bunların huzurlu bir şekilde çözümlenmesi de o kadar tabiidir. Aşağıda Hz. Peygamber'in aile hayatından vereceğimiz örnekler, evlilik problemlerinin çözümünde en güzel yöntemleri sunmaktadır.

⁴⁵ Karagöz, Aile ve Gençlik, s.90.

⁴⁶ Nisa, 4/34-35.

⁴⁷ Nisâ 4/19.

⁴⁸ Nisâ 4/34.

⁴⁹ Nisâ 4/19, 34.

⁵⁰ Nisâ 4/35.

⁵¹ Talâk 65/1-2, 6-7.

Her şeyden önce belirtelim ki, kadın tabiatını bilmek, onunla iyi geçinmeyi sağlayan en önemli unsurdur. Allah'ın onun fitratına yerleştirdiği naziklik, alınganlık, hassaslık, ziynete temayül gibi birçok özellikleri vardır. Eğer koca, kadının tabiatından anlamaz, bir başka deyişle ruhunun derinliklerine inemezse, onun hususiyetlerini kendi istediği şekle sokmaya çalışır ve bu konuda katı olursa, sonunda evlilik bağı kopar.⁵² Koca, kadının fitratını dikkate almalı ve Resulullah'ın bu konudaki şu nasihatlerine kulak vermelidir: *“Her kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa, bir şey gördüğü zaman ya hayır söylesin ya da sussun. Kadınlar hakkındaki tavsiyeyi tutun. Çünkü kadın kaburga kemiği gibi yaratılmıştır. Kaburganın en eğri kısmı da üst kısmıdır. Doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Bırakırsan eğri kalmaya devam eder. Kırılması ise boşanmasıdır. Bunun için kadınlar hakkında birbirinize iyiliği tavsiye ediniz. Kadınlara iyi davranınız.”*⁵³

Hz. Peygamber bu hadisinde, kadınların hem maddi yapılarını, hem de ruhsal durumlarını ifade ederek, onlara anlayışla davranmayı, kusur ve eğriliklerine tahammül edip sabır gösterilmesini tavsiye etmiştir.⁵⁴ Çünkü kadının yaratılışının teşbih olunduğu ege kemiği, esnekliği olmayan, düzeltilmek istendiğinde çabuk kırılabilen, kendi hâline bırakıldığında ise eğrilikte devam eden bir yapıya sahiptir ki, bu hali vücuda en layık ve faydalı şeklidir. Aynı şekilde kadın da yapı ve yaratılış itibarıyla gayet nazik ve hissiyatı ağır basan, esnekliği fazla olmayan bir varlıktır. Psikolojik olarak çok nazik olup, hemen üzülebilir, çabuk incinebilir bir yapıya sahiptir.⁵⁵ Örneğin Hz. Peygamber, ifk hadisesinde çıkan iftiraya dayalı sözlere rağmen, Hz. Aişe'ye gönlünü kırıcı bir söz söylememiş ve kötü davranmamıştır.

Hz. Peygamber kadının kocası ile anlaşamadığı zaman takip etmesi gereken yolu şöyle açıklamaktadır: *“Allah’a inanan mümin bir kadının, kocasının istemediği kimseyi izin verip evine alması helal değildir. Yine kocası istemediği hâlde ondan izinsiz dışarı çıkması, kocası hakkında olumsuz şeyler söyleyen bir kimseye itaat etmesi, kocasının yatağını terk etmesi, kocasını dövmesi de helal değildir. Kadın kocası ile çekiştiğinde, kocası kendisine bir taşkınlık ve haksızlık ederse, gelip kocasıyla barışsın ve onu razı etmeye çalışsın. Eğer koca onun sözünü kabul eder ve barışırsa ne güzel! Allah (c.c) bu kadının özrünü kabul eder ve yüzünü ağartır. O gerekeni yapmış olur ve kendisine bir günah yazılmaz. Fakat koca razı olmaz ve barış-*

52 Ünlü, a.g.t., s.130.

53 Müslim, Rada, 18, II, 1091.

54 Mehmet Paksu, *Peygamberimizin Örnek Ahlakı*, İstanbul, 2001, s.81.

55 Adem Dölek, *Edebi Açından Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Erzurum, 2001, s.191

mazsa kadını yapacağı bir şey kalmamıştır. O, Allah katında mazurdur ve vebal kocaya aittir.”⁵⁶

Bu rivayette, her ne kadar eşler arasındaki bir tartışma neticesinde meydana gelebilecek dargınlık ve küskünlükte barışmak için ilk adımın kadın tarafından atılması zikredilmiş olmakla birlikte, kocanın razı olmaması durumunda kadının sorumluluktan kurtulup vebalin tamamen kocaya ait olacağına belirtilmesi, kayda değer olup, anlamlıdır. Dolayısıyla aile içi geçimsizlikleri tatlıya bağlama ve uzlaşma adına haklı ya da haksız, kadın ya da erkek ne olursa olsun öncelikle girişimde bulunan taraf her zaman Allah katında kazançlıdır. Hz. Peygamber’in eşler arasındaki sorunları çözümündeki rolüne ilişkin şu örneği verebiliriz. Sehl b. Sa’d’tan gelen rivayete göre “Allah’ın Resulü, kızı Fatıma’nın evine geldi. Evde damadı Ali’yi bulamadı. Efendimiz, Fatıma’ya (Ali’yi kastederek) ‘Amcanın oğlu nerede?’ diye sordu. Fatıma ‘Aramızda bir şey (sorun) var. Bana kızdı, çekip gitti. Gündüz uykusunu yanımda uyumadı’ diye cevapladı. Bunun üzerine Allah’ın Resulü, birini ‘O nerede bir bak bakalım’ diyerek Ali’yi araması için gönderdi. Adam geri geldiğinde ‘Ey Allah’ın Resulü! O mescitte uyuyor’ dedi. Efendimiz çıktı, mescide gitti. Ali uykuya dalmış, bir yanından elbisesi açılmış, üstü başı toz toprak içinde kalmıştı. Allah’ın Resulü bir taraftan Ali’nin üzerindeki toz toprağı silerken, diğer taraftan da ‘Kalk toprakların babası (Ebû Turâb), kalk toprakların babası’ diye seslenir. Hz. Ali hemen kalkar, Allah Resulü, şefkatle onun elinden tutup eve getirir. Sohbetle eşler arasındaki küslüğü giderir. Bu sırada Resulullah’ın yüzünde sevinç görülür. Resulullah, “nasıl sevinmeyeyim, çok sevdiğim iki insanın arasını bulmaya muvaffak oldum” der⁵⁷. Resulullah’ın çok sevdiği bu iki varlık mutlu, fakat yoksul bir hayat yaşadılar. Aile hayatında kaçınılmaz olan kırılganlıklar olursa Sevgili Babaları (s.a.s.) hemen gelir, onları barıştırır, neşe ve mutluluklarını görünce mesut olarak ayrılırdı.

Hız. Peygamber, aile içerisindeki problemleri hiç kimseyi incitmeden ve asla şiddete başvurmaktan en güzel şekilde çözmüştür. Peygamberimiz, hanımlarına hiçbir surette el kaldırmamış, onları kırıcı bir söz dahi söylememiştir. O, hanımlarını daima hoş tutmuş, gönüllerini incitmemiş, onlara daima güler yüzlü davranmıştır.⁵⁸ Nu’mân b. Beşir’den nakledilen rivayete göre; Ebu Bekir, Hz. Peygamber’in yanına girmek üzere izin istedi. Hemen arkasından (kızı) Aişe’nin yükselen sesini işitti. Bunun üzerine içeri girince hemen yüzüne tokat atmak için Aişe’yi yakaladı ve “Bir daha seni Resulullah’ın karşısında

56 Nuredin Ali b. Ebu Bekr el-Heysemi, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Beyrut, 1967, IV, 313.

57 Buhari, Fedail, 9, IV, 308; Edeb, 113, VII, 119.

58 Kemal Sandıkçı, “İslam’da Ailenin Önemi, İslam’da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği”, Kutlu Doğum Haftası, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995, s.165.

sesini yükseltirken görmeyeceğim, tamam mı?” dedi. O sırada Hz. Peygamber, kendisine engel oldu (da Aişe’yi dövülmekten kurtardı). Hz. Ebu Bekir öfkeyle çıkıp gitti. O çıkınca Hz. Peygamber Aişe’ye, “Adam(ın dayağın)dan seni nasıl kurtardım, gördün mü? diye şaka yaptı. Hz. Ebu Bekir, birkaç gün geçtikten sonra yeniden Resulullah’ın huzuruna girmek için izin istedi ve Hz. Peygamber ile Hz. Aişe’yi barışmış olarak buldu. Bunun üzerine onlarla “Beni kavganızın arasına soktuğunuz gibi barışınıza da sokunuz!” diye şakalaştı. Hz. Peygamber de “(Gel istediğin gibi) yaptık, (kavgamıza soktuğumuz gibi, barışımıza da kattık)” cevabını verdi.⁵⁹ Bu rivayette de görüldüğü üzere Hz. Peygamber, Hz. Aişe’nin aile ortamında kendisine karşı sesini yükseltmesi karşısında, insan fıtratına uygun olarak hoşgörü ve anlayışı esas almıştır. Bu husus, günümüz aile içi iletişimde de eşlerin veya aile üyelerinin birbirlerine karşı seslerini yükselttiği zamanlarda, karşıdaki kişinin daha olgun bir tavırla hareket etmesi gerektiğini göstermektedir.

Nakledilen bir rivayete göre; Hz. Peygamber, zevcelerinin birinin yanında idi. Diğer bir hanımı da bir tabakta yemek göndermişti. Hz. Aişe de “Resulullah’ın eline vurarak tabağı düşürüp kırdı. Resulullah, dökülen yemekleri topladı ve “Annenize kıskançlık geldi, haydi buyurun yiye,” dedi. Başka bir rivayette Hz. Aişe’nin beraberinde getirdiği bir taşla Hz. Hafsa’nın yemek tabağını kırdığı belirtilir.”⁶⁰ Burada kadınlardaki kıskançlığın sebep olduğu olumsuz davranışlar karşısında Hz. Peygamber’in yumuşak ve sabırlı tavrını görüyoruz.

H. Peygamber, aile hayatında eşlerin birbirlerinin sevmedikleri huyları ile ilgili olarak “mümin bir erkek, mümin bir kadına buğzetmesin. Çünkü onun bir huynu beğenmezse, başka bir huynu beğenir”⁶¹ buyurarak, aile içinde daima olumlu yönlerin ön plana çıkartılmasını, hoşlanmadıkları huylarına karşı hoşgörü olmalı ya da görmezlikten gelmeyi tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber’in hastalandığında dahi Hz. Aişe’nin odasında kalmak için diğer hanımlarından izin alması⁶², O’nun eşine karşı nezaket sahibi bir insan olduğunun göstergesidir.

Eşlerine karşı son derece nazik, kibar, zarif, müşfik, yumuşak ve hoşgörü-lü olması, kadınların gururunu okşaması, izzeti nefislerini rencide edecek söz ve davranışlardan kaçınması, onları mahcup etmeyip gönüllerini alması, saygılı davranması ve asla şiddet uygulamaması Hz. Peygamber’in bir aile reisi ve örnek bir eş olarak biz Müslümanlara öğrettiği üstün ahlaki erdemlerdir.

59 Ebu Davud, Edeb, 84, V, 271.

60 Nesai, İşretün Nisa, 4, VII, 70-71.

61 Müslim, Rada’, 61, II, 1091.

62 Buhari, Megâzi, 83, V, 139.

SONUÇ YERİNE

Esasen evlilik hayatı, denge yönüyle bir sandalla enginlere açılan iki kişinin hayatına benzer. Her ikisi de dengeyi sağlayacak şekilde sandalda yerlerini alırlarsa, yolculuk kazasız ve belasız geçer. İçlerinden biri denge unsurunu dikkate almaz, devamlı ağır basacak olursa, sandal da dengesini kaybedecek; belki de yolculuklarını bitirmeyi başaramayacaklardır. Aynı şekilde sevgi olmadan kurulan evlilikler, harçsız yapılan bir duvar gibi küçük bir sarsıntı ile yıkılabilir. Bu sebeple aile hayatında huzurlu ve sağlıklı bir iletişim için erkek ve kadının birbirlerini sevmeleri, evlilikte her zaman eşitliği değil, adaleti gözetmeleri, aile hayatını üstünlük ya da aşağılık mücadelesine dönüştürmeyip dengeyi sağlamaları, birini ötekileştirmeden, hak ve sorumluluk açısından her birinin diğerine göre artı ve eksilerinin bulunduğu bilincinde olmaları ve “ben”, “sen” değil “biz” ruhuyla hareket etmeleri gerekmektedir.

Aile yuvasının sağlam temeller ve değerler üzerine kurulmasına ve sağlıklı işlemesine önem veren dinimiz, eşlerin karşılıklı sevgi ve saygı içerisinde hak, görev ve sorumluluklarının bilince olarak mutlu ve huzurlu bir yuvayı oluşturmalarını ve yaşatmalarını istemektedir. Aile içerisinde ortaya çıkması son derece tabii olan sorunların karşılıklı anlayış ve hoşgörüyle çözümlenmesini tavsiye etmekte; aile yuvasının yıkılmasını değil, devamlılığı ve sürdürülebilirliğini hedeflemektedir. Kur'an ve Hz. Peygamber'in aile hayatı, günümüz ailevi sorunların çözümüne ilişkin en güzel öneri, uygulama ve yöntemleri inananlara sunmaktadır.

AİLE'DE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNDE İSLAM DİNİNİN ROLÜ VE ULUSAL/ ULUSLARARASI BOYUTTA KATKI SAĞLAYAN GÜNCEL KURUM VE KURULUŞLARDAN ÖRNEKLER

THE ROLE OF ISLAM IN POVERTY PREVENTION OF FAMILY AND
EXAMPLES FROM NATIONAL/ INTERNATIONAL INSTITUTIONS
CONTRIBUTING TO POVERTY PREVENTION

Dr. Ayten Vahapoğlu EROL

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Eğitim Uzmanı

TR ÖZET METNİ GELECEK

As a building block of individual development and society, family is a unique and universal institution through which religious and communal identity; human values and historical continuity are preserved for the vigor of individuals and for communities.

Family is the most robust shelter for religion, which in turn is a source of various individual ways of life gained from the family. Whether or not the Divine origin, all religions and political-economic systems have given special attention to the fight against poverty and have made strong references to the problems of poverty in their discourses. According to Islam, religion is life and influences human feelings, thoughts and behaviors by penetrating every area of life. The religion of Islam appeals to both emotions and awareness of social responsibility, and emphasizes the importance of spiritual feelings, as well as material prosperity, in individual and social peace.

According to Islamic Law, people, regardless of whether Muslim or non-Muslim are un-

TR ÖZET METNİ GELECEK

der the umbrella of social protection.

Human life is considered as a trail in both moral values and material assets that requires voluntary sacrifices.

We cannot explain the poverty and hunger only by the scarcity of resources and the excess of world's population but we also need to look at human mentality and behaviors.

Given the general Islamic approach and specific institutional establishments for fair income distribution, social security and spread of prosperity, it is also critical to establish a balance between one's resource and need and derive self contend. Real prosperity lies in satiation of soul.

To summarize, poverty prevention for individual/family/society in Islam is not left to the mercy and compassion of the rich people, but a number social security and protection agencies equipped with legal sanctions has been introduced.

Ministry of Family and Social Policy is the coordinating institution for policy directed study in family poverty and social protection in Turkey. The Presidency of Religious Affairs is the next constitutional and morally motivated institution for family protection at national and international level. In this study, we assessed works of these two and other related national and international institutions such as the World Family Organization, the Union of NGOs of the Islamic World and Turkish Deniz Feneri (Lighthouse Solidarity) Initiative to derive lessons for poverty alleviation in family at national and global level.

GİRİŞ

üm kadim din ve kültürlerin kabul ettiği, bireyin kişiliğinin inşa olunduğu yer ve toplumun yapıtaşı olan aile, sağlıklı birey ve toplumlar için dinî, millî kültürel kimliğin, insani değerlerin ve tarihî sürekliliğin koruyucusu ve aktarıcısı olarak, evrensel ve alternatifi olmayan bir kurumdur. Bir toplumda biyolojik, psikolojik, ekonomik sosyalleşme ve eğitim gibi işlevleri bulunması sebebiyle aile, sosyal, ekonomik ve toplumsal kalkınmada da kilit rol oynamaktadır.

Diğer taraftan, ailenin bireylerine kazandırdığı çeşitli davranış özelliklerinin kaynağı, dindir. Yapısal olarak ailenin dindarlığı, her türlü yapılanma ve etkisini içinde barındırma açısından dikkat çekici özelliklere sahiptir. Çocuğun dünyaya gelmesinden aile içinde kendini inşa etmesine kadar hemen her aşamada dinî bir yapılanmanın gerçekleştiği görülür. Bu bakımdan aile, dinin en sağlam barınağıdır denilebilir.¹

Aslında, ilahi kaynaklı olsun ya da olmasın bütün dinler² ve siyasi-ekonomik sistemler, yoksullukla mücadeleye özel önem vermiş ve söylemlerinde yoksulluk problemine güçlü atıflar yapmışlardır. Dolayısıyla toplumsal yapının sağlıklı olması, aile yapısının güçlendirilmesi ve yoksulluğun önlenmesinde dinin rolü büyük önem arz etmektedir.

Konumuzun genişliği göz önünde bulundurulacak olursa, çalışmamızda, ailedeki yoksulluğun önlenmesine yönelik kısaca, İslam dininin rolü, insana, mala, avantajlı ve dezavantajlı gruplara bakışı ile ilgili temel yaklaşımlarının yanı sıra, İslam dininde yer alan sosyal koruma/güvenlik kurumlarına yer verilecektir. Ayrıca çalışmamızda, konumuzla ilgili ulusal olduğu kadar uluslararası boyutta çalışma yapan güncel kurum ve kuruluşlardan örnekler verilerek, çalışmalarından elde ettiğimiz sonuçlar yansıtılacaktır.

I. AİLEDEKİ YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNE YÖNELİK İSLAM

Dinin Rolü/Temel Yaklaşımları

İslam dinine göre din hayattır ve hayatın her alanına nüfuz ederek insanın duygu, düşünce ve davranışlarını etkiler. İslam dini yoksulluğun önlenmesine yönelik sosyal politikalara, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet açısından bakarak, başta aile olmak üzere toplumun bütün üyelerine, hem dünya (maddi), hem de ahiret (manevi) mutluluğunun kaynaklarını ve fırsatlarını sunmaktadır. Bu bağlamda İslam dini, mutluluğun sadece maddi refahtan ibaret olmadığını, insanın akıl, ruh, kalp gibi diğer manevi duygularının da bireysel ve toplumsal huzurun sağlanmasında önemli bir payı olduğunu vurgulamakta ve sosyal sorumluluk bilincinin yanında manevi duygulara ve değerlere de hitap etmektedir.³

1 Necdet Subaşı, "Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası Aile Odaklı Stratejiler", Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88, 149.

2 İsmail Taşpınar, "Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yahudilik ve Hristiyanlıkta Yoksulluk", Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu- İstanbul 2008, Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi, Milsan, İstanbul 2009, III, 408. Gen. bil. için bkz. 408-423.

3 Ali Seyyar, "İslam'da Sosyal Politikalar" (Sosyal İslam'ın Temel Esasları ve Tarihî Süreç İçindeki Gelişimi), 1-2, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/11122010.asp>.

Şüphesizdir ki yoksulluk, insanlık tarihi boyunca hep var olmuş bir gerçektir. Bir toplumda tüm kesimlerin eşit gelir düzeyinde olmalarının beklenilmesi doğru değildir. Çünkü insanlar yaşadıkları bölgenin sunduğu imkânlar, gelişmişlik düzeyi, nüfus yoğunluğu, yapılan işin mahiyeti, toplumdaki siyasi, iktisadi ve kültürel yapı gibi pek çok sebeplerden dolayı kaynak ve gelir dağılımı konusunda farklı pozisyonlarda bulunmaktadır.⁴

Öyleyse diyebiliriz ki, Allah insanları farklı imkânlara sahip olarak yaratmış; kimini zengin, kimini yoksul kılmıştır.⁵ Bu hususla ilgili Kur'an-ı Kerim'de; *"Rabbın rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları çok iyi görür,"*⁶ buyrulmaktadır. Söz konusu ayetin tefsirinde; rızkı bol vermenin ya da az vermenin onun hikmet ve maslahatına tabi olduğu, bunun hazineler yanında olan Allah'ın emri olduğu bildirilmektedir.⁷

Diğer bir ayeti kerime'de ise, insanların ekonomik olarak (rızık bakımından) farklı yaratıldıkları şu şekilde ifade edilmektedir; *"Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri vardır, kadınların da kazandıklarından nasipleri vardır. Allah'tan O'nun lütfunu isteyin: Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir."*⁸

Özellikle vurgulamak isteriz ki, insanlar arasındaki bu farklılık, hukuki bakımdan olmayıp, ekonomik bakımdandır. Ancak Allah, insanların ekonomik olarak farklı imkânlara sahip olmasını, birbirlerini ezmeleri ve servetlerini Karun gibi diğer insanlara karşı bir silah olarak kullanmaları için değil; çeşitli sorumluluklarla, diğerlerine yardım etmeleri, merhamet göstermeleri, iyilik yarışında bulunmaları, "insan" olduklarını gösterecekleri bir imtihandan geçmeleri için bu şekilde düzenlemiştir.⁹

Bu çerçevede İslam inancı, insan yaşamını, ahlaki bakımdan bir deneme¹⁰, malı ve mülkü helalinden kazanarak, gerektiğinde diğer insanlarla da gönüllü olarak paylaşma şeklinde değerlendirmektedir.¹¹

4 Mahmut Bozan, *"Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış"*, Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler Ve Yeni Fikirler, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sata Reklam Tasarım, 2011, c. I, 36.

5 *"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındaki lere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?"* (Nahl, 16/71).

6 İsrâ, 17/30.

7 Zemahşerî, Ebu'l-Kasım, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf*, Darü l-Hayât-Türasî'l-Arabî, Beyrut, 1997, II, 621.

8 Nisâ, 4/32.

9 Lütfullah Cebeci, *"Yeni Dünya Düzeni ve İslam"*, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat., Yay. San. Ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88, 141-142.

10 *"Andolsun ki, sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!"* (Bakara, 2/155)

11 Nesimi Yazıcı, *"Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı"*, Çalıştay, Ankara 2010, 7. http://www.kas.de/wf/doc/kas_23417-1522-12-30.pdf?110816144640.

Ailedeki yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak, İslam toplumunda devlet, sosyal adalet, sosyal dayanışma ve sosyal koruma gibi alanlarda, aile ve toplumların geleceğe güvenle bakmalarını sağlayacak önlemleri alır. Dolayısıyla ailelerin ekonomik ve sosyal şartları, sosyal politikalarla doğrudan orantılıdır. Sadece kalkınma yetmez bunun ailelere, özellikle muhtaç ailelere yansıtılarak, toplumda sosyal adaletin sağlanması gerekir. Sosyal adalet ise; aile ve toplumları oluşturan bireylerin hem yasalar karşısında hem de siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın işleyişi içerisinde, eşit ve özgür olmalarını sağlamanın yanı sıra yoksulluğu önlemek için sosyal korumayı da sağlamakla mümkün olmaktadır.

Öncelikli olarak yaşama hakkı, başta gelen bir insan hakkıdır. Ancak yaşama hakkının gerçekleşmesi, işi olsun olmasın, çalışsın çalışmasın, dini, dili, durumu farklı olsun olmasın bütün insanların yaşamak için zorunlu olan ihtiyaçlarının sağlanmasına bağlıdır.¹² Bu bağlamda bireylerin, insanca yaşaması için gerekli minimum gelir düzeyini garanti etmek, hem aileyi hem de toplumu yoksulluktan kurtarmak anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

Sosyal koruma, her insana, hayatın türlü hadiseleri karşısında, aşırı bir muhtaçlığa düşmeden ve hürriyetinden fedakarlık ettirmeden, insan şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyi sağlamaya yönelik, kamusal sosyal düzenleme, sosyal sigorta, sosyal yardımlar ve çeşitli sosyal hizmetleri kapsamaktadır.¹³

İslam dinine göre aile, sosyal korumanın ilk paylaşıldığı, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ilk gerçekleştiği yer olduğu için temeldir. Bireyin sosyal koruma alanındaki ihtiyaçlarının karşılanması ve nafakasının temininde öncelikle birinci derecede, bireyin kendisi daha sonra ailesi, yakın akrabaları, bütün bir toplum ve devlet sırasıyla sorumludur.¹⁴

Diğer bir ifade ile İslam dinine göre, hem muhtaç duruma düşen insanlar, hem de zengin insanlar sosyal adaletin sağlanması kapsamında olup, devletin ve yöneticilerin yanı sıra başta aile olmak üzere, toplumu oluşturan hemen bütün sosyal kesimleri ve grupları sorumlu tutmaktadır. Özellikle, zengin sayılan insanlara da önemli sosyal sorumluluklar yüklemektedir.¹⁵

Yaratan'a karşı kulluk görevini yerine getirmeyi unutturan yoksulluk ve sefalet, sosyal barış ve sosyal adalet açısından ne kadar tehlikeli ise, azdıran ve

12 <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0609.htm>, 25.07.2010.

13 Ali Seyyar, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sg.htm>.

14 Hadi Sağlam, *İslâm Hukuk Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teknikleri*, 7. <http://www.e-akademi.org/incele.asp?1242645203&url=makaleler/hsaglam-2.htm>.

15 Seyyar, 1.

sosyal sorumluluğu ve duyarlılığı körelten zenginlik de o derece sosyal bir tehlikedir. Çünkü her iki durumda da insana yaratılış gayesini (fıtratı) unutturmaya müsait bir psiko-sosyal ortamın varlığı söz konusudur. İşte bu nedenle iki taraflı tehlikeyi ortadan kaldırabilmek ve sosyal adaleti gerçekleştirebilmek için, hem yoksulların sefaletten kurtulmaları ve genel olarak sosyal koruma kapsamına alınmaları, hem de zenginlerin her yıl malının ve servetinin belirli bir oranını yoksullara sarf etmeleri gerekmektedir.¹⁶ Bu çerçevede, İslam dininde, varlıklı Müslüman'a, kendi malını dilediği gibi harcama konusunda sınırsız özgürlük verilmediği söylenebilir.¹⁷

Dolayısıyla sosyal koruma hakkı, yoksullar, zayıflar ve kimsesizler için, İslam dininde var olan bir hak olup, bu bir minnet, bir lütuf veya devletin bir ikramı değildir. Bu hak, insanın şerefli olduğunu söyleyen Kur'an-ı Kerim'in bir emridir.¹⁸ Bu bağlamda İslam hukukuna göre kişiler, Müslüman veya gayrimüslim olmasına bakılmaksızın, sosyal koruma garantisi altındadırlar. Hz. Ömer zamanında oluşturulan divanlar vasıtasıyla beytûlmalden ödenen *maaş sistemi*, bu konuya örnek olarak verilebilir.¹⁹

Açıkça ifade edebiliriz ki, ailede yoksulluğun önlenmesine ve sosyal korumanın sağlanmasına yönelik olarak, İslam dininin, insana, dünyaya ve mala bakışı ile ilgili temel yaklaşımlarını, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerinde ve örnek davranışlarında yer alan birçok genel ilke ve özel hükümde görmek mümkündür.

İslam dinine göre insan, halifedir,²⁰ yaratılmışların en şerefliisidir ve Allah'a kulluk etsin diye yaratılmıştır.²¹ İnsan, insan olduğu için değerlidir. Üstünlük ancak iyi işler yapmaktır.²²

16 Ali Seyyar, *Sosyal Siyaset Terimleri*; Sakarya Kitapevi; Adapazarı; II. Baskı; 2008; ilgili maddeler. <http://www.idefix.com/kitap/sosyal-siyaset-terimleri-ansiklopedik-sozluk-ciltli-ali-seyyar/tanim.asp?sid=V8XK5BH8SS5SHOXTB1CV>

17 Cemal Açırgan, *"Yoksulluk Bağlamında İsrâf"*, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat., Yay. San. Ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88, 65.

18 *"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükle) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıdığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."* (Bakara, 2/177).

19 Sağlam, 8. Gen. Bilgi için bkz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. İstanbul 1994, "Divan" maddesi, IX, 378.

20 Bakara, 2/30; Enam, 6/165; Neml, 27/62.

21 ez-Zâriyât, 51/56.

22 Hucurat, 49/13.

Hiz. Peygamber (s.a.s.), bir hadis-i şeriflerinde; *"Allah, sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz. O, sadece sizin kalplerinize ve işlerinize bakar,"*²³ buyurmaktadır. Irka, cinsiyete, mala mülke dayalı üstünlük yoktur. İnsanlar mala düşkün²⁴ yaratılmış olup, farklı şartlar içindedir ve bu şartlara göre sorumludurlar.²⁵

Hiz. Peygamber (s.a.s.), *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz. Devlet başkanı çobandır ve güttüklerinden (vatandaşlarından) sorumludur. Aile reisi, ailesi içerisinde çobandır ve güttüklerinden ev halkından sorumludur. Hizmetçi efendisinin malı konusunda çobandır ve güttüklerinden sorumludur." "Adam babasının malı konusunda çobandır ve güttüklerinden sorumludur. Hulasa hepiniz çobansınız ve güttüklerinizden sorumlusunuz,"*²⁶ buyurarak gözetme ve koruma sorumluluğuna işaret etmekte ve bize, herkesin kendisine göre sorumluluk taşıdığını, sorumsuz kimsenin olmadığını göstermektedir.

İslam dinine göre malın sahibi Allah'tır. Kur'an-ı Kerim'de *"...ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah rızası için verirler"*²⁷ ayeti, malın gerçek sahibinin Allah olduğunu ifade etmektedir. Varlıkların ve kişilerin "emanetçi"²⁸ olduğu düşüncesi esastır. Kul hakkı, İslam ekonomisinde çok önemli bir yer tutmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, varlıklı kimselerin, yoksul duruma düşmelerini önlemek hususunu; İsrâ sûresinin 26ncı ayet-i kerimesinde; *"Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma"* ve 29 uncu ayet-i kerimesinde ise; *"Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun"*²⁹ şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca, yardımın ne şekilde yapılması gerektiği hususu da Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmektedir.³⁰

İslam dini, Müslüman olsun olmasın mazlumun yanındadır. Zenginlik sadece bir şükür sebebi olmadığı gibi, yoksulluk da sadece imtihan sebebi değildir.

23 Müslim, Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri en-Nisaburi, (1981), *Câmiu's-Sahih, (Sahihu Müslim)*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, Birr, 34.

24 Fecr, 89/20.

25 Ahzâb, 33/72.

26 Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, Sahihu'l- Buhâri, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul (t.y.), I, 215, Cuma 11;II, 79, Cenâiz 33; III, 87-88, İstikraz 20; VIII, 104, Ahkâm 1; Müslim, İmâret 20; Ebu Dâvud, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistani, Sünen, Çağrı Yayınları İstanbul 1982, İmâret, 1-13.

27 Bakara, 2/3; Al-i İmran 3/26; En'am, 6/151; İbrahim, 14/2; Yunus, 10/55.

28 Ahzâb, 33/72.

29 İsrâ, 17/29.

30 *"O halde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir ."* (Rûm, 30/38).

Varlıklıların en çok yönlendirildiği alan, yoksulların gözetilmesidir. Bu hususla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*"Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir."*³¹

Konumuzla ilgili hadislerde; *"veren el alan elden üstün"*³² tutulmaktadır. Bununla birlikte toplum gerçeği de göz ardı edilmeyerek, *"komşusu açken tok yatan bizden değildir,"*³³ buyrulmak suretiyle, toplumun yoksul kesimlerinin de unutulmaması gerektiği hatırlatılmaktadır.

Bununla ilgili diğer hadis-i şeriflerde; *"Bir kimse kendisi için istediği şeyi mümin kardeşi için istemedikçe iman etmiş olamaz"*³⁴, *"Müslümanlar birbirini sevmeye, birbirine acımadı, bir vücudun organları gibidir. Organlardan biri şikâyet ederse, vücudun diğer organları onun acısına iştirak eder ve onun yardımına koşar"*³⁵, *"Mümin, mümine karşı, parçaları birbirine bağlayan destek olan bina gibidir,"*³⁶ buyrularak sosyal koruma alanında sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya işaret edilmektedir.

Yoksul insanların bu yardımlaşma sayesinde varlıklı hâle gelmesine en güzel örnek, hicretten sonra yaşanmıştır. Bütün varlığını Mekke'de bırakarak Allah rızası için Medine'ye hicret eden muhacirlere yardım eden Ensar, Müslüman kardeşlerinin, yoksul yaşamalarına izin vermemiş, onların da kendileri gibi insan onuruna yaraşır bir hayat yaşamalarına zemin hazırlamıştır. Öyle ki Ensardan bazılarının durumları iyi olmamasına rağmen, kendi ihtiyaç duydukları şeyleri bile Mekke'den gelen kardeşleriyle paylaşmışlardır. Bunun nedeni, sevdikleri şeylerden infak ederek gerçek imana kavuşma arzusudur.³⁷

Özellikle altını çizmemiz gerekir ki, günümüzde yaşanan yoksulluk ve açlığın sebebini, kaynak kıtlığı ile dünya nüfusunun fazlalığında değil; insanların zihniyet ve davranışlarında aramak gerekmektedir. Bunlar arasında en çok dile getirilenler olarak; bireysel ya da ulusal ölçekte kaynakların ve emeğin sömürülmesi, insanların çok az bir ücret karşılığında çalışmak zorunda bırakılmaları, bolluk dönemlerinde israf derecesinde aşırı harcamaları, kıtlık,

31 Bakara, 2/177, 215.

32 Buhârî, II, 118, zekât, 18; Müslim, Zekât, 97; Sünenü'n-Nesâî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-Lübnan 1992/1412, V, 65, Zekât, 52.

33 Suyutî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Camîu's-Sağîr*, Dimeşk, 1986, II, 228.

34 Buhârî, I, 9, İman 7.

35 Buhârî, Birr 37; Müslim, Birr 66.

36 Buhârî, I, 123, Salat 88; Müslim, Birr 65.

37 Atilla Yargıcı, *"Kur'an'da Yoksulluk"*, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. Ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88, 18.

doğal afetler, salgın hastalıklar, savaşlar sayılabilir. Bunların yanı sıra bugün dünyada yaşanan yoksulluk ve açlık; ihtiyaç olmayan şeylerin ihtiyaç hâline getirilmesinden, kanaatkarlığın ölmesinden, insanların lükse düşkünlüğünden, yaptıkları israfın farkında olmamalarından, yardımlaşma duygusunun yitirilmesinden, devleti yönetenlerin halka yeterince önem vermemesinden, ellerindeki kaynakları kötü planlayıp kötüye kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Bütün bu hususlar düşünüldüğünde, gerek ülkemizde gerekse dünyada ailedeki yoksulluğun önlenmesi ve toplumda sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde, İslam dininin yaklaşımlarının, bilinmesi ve özellikle hayata geçirilmesinin önem ve aciliyetini özellikle vurgulamak isteriz.

Sonuç olarak, İslam'ın öne çıkardığı bütün bu yaklaşımları göz önünde bulundurmak suretiyle gelir dağılımındaki adalet, güvenlik ve refahın yaygınlaştırılması, kişilerin, kaynakları ve ihtiyaçları arasında bir uyum/denge yakalayabilmeleri ve kanaat sahibi olmalarını sağlamak gerekmektedir.³⁸ Çünkü inanan bir insan, çalıştıktan ve sebeplere başvurduktan sonra Allah'ın kendisine takdir ettiği rızka "kanaat" etmek, şükretmek durumundadır. Dolayısıyla gerçek zenginlik insanın gözünün ve gönlünün tok olmasıdır.

Şüphesizdir ki, ailede yoksulluğun önlenmesine yönelik sayılan bu değerler, uygulamada kişilerin dindarlığı ve dini hükümlere bağlı olmaları derecesinde bir önem taşır ve istenilen sonuçlara ulaştırır.³⁹

II. İSLAM DİNİNE GÖRE AİLEDE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNİ SAĞLAYAN SOSYAL KORUMA/GÜVENLİK⁴⁰ KURUMLARI

İslam dini, ailedeki yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak, dini/hukuki ve sosyal olmak üzere, başka sistemlerle kıyas edilemeyecek pek çok düzenlemeler getirmiştir. Hem İslam hukukunun ana kaynaklarında (ayetlerde, hadislerde), hem de Hz. Peygamber (s.a.s.) devrinden itibaren başlayarak, günümüze kadar süregelen İslam kültür ve medeniyetinde yer alan bu düzenlemeler, dini sosyal güvenlik kurumları olarak nitelendirilebileceğimiz zorunlu ve/veya gönüllü kuruluşlar tarafından yerine getirilmiş/getirilmektedir.⁴¹

38 Yazıcı, 7.

39 Servet Armağan, "İslâm Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri", İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 14, Dumat Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., Ankara 2009, 83.

40 Sosyal Güvenlik konusu klasik İslâm hukuku kitaplarında, ayrı bir başlık altında yer almamaktadır.

41 Sağlam, 6.

İslam Hukuk Sistemine baktığımız zaman, bir taraftan *kardeşlik ilkesi*⁴², *aile müessesesi*, *devlet (beytülmâl)*, *âkile* ve *kasâme*, *zekât* ve *fıtır sadakasının yanı sıra*, *kurban*, *vasiyet*, *kıyas*, *diyet*, *hac esnasında işlenen yasak fiiller karşılığında* ödenen *şer'î cezalar*, *adaklar*, *kefaretlar*⁴³, *yoksullara devlet hazinesi tarafından sağlanan yardımlar* gibi pek çok düzenleme içerisinde yoksullara doğrudan ya da dolaylı maddi kaynak aktarımı sağlayan zorunlu sosyal güvenlik kurumlarını görmekteyiz. Öyle ki, ibadetler konusunda yapılan bir takım eksikliklerin karşılığında bile maddi cezalar getirilmiş olması, yoksulların korunması ile ilişkilidir.⁴⁴ Diğer taraftan ise, *nafile hayır* ve *sadakalar*, *vakıflar*⁴⁵, *sadaka-i câriye*, *vasiyetler*, *ziyafetler*, *eşyaların âriyeti*, *isâr*, *hediye*, *hibe*, *komşu hakkı*, *karz-ı hasen* gibi tamamen kişilerin istek ve arzusuna bırakılmış zorunlu olmayan sosyal güvenlik kurumlarını görmekteyiz. Ancak ihtiyari olan bu ikinci gruptaki düzenlemelerin yerine getirilmesi durumunda, ilgili kişi ve kuruluşların sevap kazanacakları belirtilmiştir.⁴⁶

Bu çerçevede İslam dini, hem devlete hem de zenginlere görev yüklemiş ve başta aile olmak üzere, toplumun tüm bireylerinden, yoksulların yardımına koşmalarını istemiştir. Böylece, devlet bir önlem almasa dahi kişiler, kendi istekleri ile muhtaç kimselere yardım etmek durumundadırlar.⁴⁷

Burada özellikle ifade etmemiz gerekir ki, yoksulların, güçsüzlerin, düşkünlerin, bakıma muhtaç olanların korunmasında temel prensip, onların toplum içindeki saygınlığını zedelemeyecek şekilde yardımda bulunmak, çalışabilecek durumda olanlara iş sağlamak, bu kişileri üretken ve topluma yararlı duruma getirmek olmalı, sağlanan yardımlar çalışma isteğini kırmamalıdır.

Bütün bunlar bize, İslam dinine göre, ailede/toplumda yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak, yoksulların sadece varlıklı insanların insaf ve merhamet duygularına bırakılmayıp, birçok hukuki yaptırımlarla donatılmış sosyal kurumların devreye sokulmuş olduğunu göstermektedir.

42 "Sen müminleri, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet etmeye, birbirlerine şefkat göstermeye tıpkı yek bir vücut gibi görürsün; (yani) onun bir uzvu rahatsızlansa, diğer uzuvlar uykusuzluk ve hararetle onun rahatsızlığına ortak olurlar." (Buhârî, VII, 77-78, Edep, 27)

43 Kefaretler; zihar, hataen adam öldürme, Ramazan'da kasten oruç bozma, yeminlerle ilgili durumlar da söz konusudur.

44 Şevket Topal, "İslam'da Yoksulların Gözetimi", Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat., Yay. San. Ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88, 48. Gen. bil. için bkz. Mehmet Şeker, *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/240, Halk Kitapları/76, Ankara 2007, 134-186; Sağlam, 6; Armağan, 69-71; Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, I, <http://www.hayret-tinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.htm>.

45 Gen. Bil. için bkz. Şeker, 187-232; Armağan, 72-77.

46 Armağan, 68. Gen. Bil. için bkz., 78-82.

47 Armağan, 83.

Neticede, İslam dininin konumuzla ilgili yaklaşımlarının göz önünde bulundurularak, zekatın ve infakın emredilmesi, faizin ve israfın yasaklanması ve karz-ı hasen'in tavsiye edilmesi gibi, aldığı tedbirler uygulandığında, dünya üzerinde yoksulluk ve açlıkla ilgili hiçbir sıkıntı kalmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in iki buçuk yıllık hilafeti döneminde İslam topraklarında bu problem halledilmiş ve hatta zekat verecek yoksul bulunamamıştır. Bunun sebebinin, İslam dininin söz konusu yaklaşımı ve değerlerinin hayata hâkim kılınması olduğunu söyleyebiliriz.

III. AİLE'DE YOKSULLUĞUN ÖNLENMESİNE YÖNELİK ÇALIŞMA YAPAN GÜNCEL KURUM VE KURULUŞLAR

1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Günümüzdeki modern demokrasiler, başta aile olmak üzere toplumda yoksulluğu önlemek noktasında kurumlar kurarak, sosyal koruma/güvenliği organize bir sistem içinde garanti etmekte, sistemin işleyişi ise bir Bakanlığa bağlamaktadır. Türkiye'de bunlardan birisidir. Bugün ülkemizde devlet olarak, ailede yoksulluğun önlenmesine yönelik çalışmalar, 2011'de ilk defa kurulan T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde hizmet veren Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü; adil bir gelir dağılımının sağlanmasına katkıda bulunmak, yoksullukla mücadele kapsamında kaynakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak, temel ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun nüfusun en yoksul diliminde yer alan vatandaşlarımızı sosyal yardımlarla desteklemek; üretim ve istihdama yönelik projeleri sürekli kılarak vatandaşların toplumsal hayata uyum sağlamak, kamu kuruluşları, vatandaşlar ve diğer paydaşlar ile eşgüdüm içerisinde çalışarak sosyal yardımların etkin bir biçimde dağıtılmasını sağlamak ve bu doğrultuda sosyal yardım politikaları geliştirmek misyonuna sahiptir.

Sosyal yardım uygulamalarında insanı merkeze alan bir anlayışla hizmet veren SYGM bu uygulamaları daha etkin hale getirmek adına çeşitli projeler yürütmektedir. Bu kapsamda SYGM tarafından hayata geçirilen ve yürütülmekte olan projeler şunlardır:

- Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Projesi
- Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS)
- Sosyal Yardım Yararlanıcılarının Belirlenmesine Yönelik Puanlama Formülünün Geliştirilmesi Projesi

- Eşi Vefat Etmiş Kadınlar İçin Bir Nakit Sosyal Yardım Programı Geliştirilmesine Yönelik Araştırma Projesi
- Türkiye’de Uygulanan Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları Programı’nın Değerlendirilmesi Projesi
- Alo 144 Sosyal Yardım Hattı Projesi
- Ücretsiz İnternet Telefonu Projesi
- SYGM-TOKİ “Sosyal Konut” Projesi

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından; Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu kaynağı kullanılarak, 3294 sayılı Kanun kapsamında yer alan vatandaşlarımıza yönelik; aile, sağlık, eğitim, özürlü ve özel amaçlı olmak üzere sosyal yardım programları uygulanmaktadır.

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünce 2002 yılından bu yana çalışabilir, üretilebilir durumdaki yoksul vatandaşlarımızın, işsizlerimizin toplum hayatına “aktif” ve “üretken” olarak katılımını sağlayan proje destek programları yürütülmektedir.

Özellikle ifade etmeliyiz ki, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncesinde, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından, kendisine yüklenilen temel amaçlar çerçevesinde 1990 yılında aile konusunda üniversiteler, gönüllü kuruluşlar, kamu kurum ve kuruluşların görüşlerini almak ve sonuçta millî bir aile politikası oluşturmak hedefiyle Aile Şûralarını gerçekleştiretilmiştir.

18-20 Mayıs 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen IV. Aile Şûrası’nda, ülkemizde yaşanmakta olan en önemli sosyal sorunlardan birisi olan yoksulluk konusu ele alınarak çözüm önerileri oluşturulmuş, alınan kararlar yoksullukla mücadelede ilgili kurum ve kuruluşların çalışmalarına ışık tutmuştur.

2010 Avrupa Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele Yılı Kapsamında yoksulluğun azaltılması ve toplumsal dayanışmanın artırılması için Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından 13-15 Ekim 2010 tarihlerinde İstanbul’da “*Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri: Deneyimler ve Yeni Fikirler Sempozyumu*” düzenlenmiştir.

Toplumsal olduğu kadar insani bir konu olan, günümüzde küresel önem ve etkileşime sahip olan yoksulluk ve yoksullukla mücadeleye karşı toplumun tüm kesimlerinde farkındalık oluşturacak sosyal bir proje niteliğinde olan bu sempozyumla aşağıdaki hedeflere ulaşılmıştır:

- Türkiye’de ilk kez gerçekleştirilen bu organizasyonla yoksullukla mücadele alanındaki küresel tartışmalara ülkemiz de dâhil edilmiştir.

- Kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ile üniversitelerin ve uluslararası organizasyonların temsilcilerinin, araştırmacıların bir araya getirilmiştir.
- Yoksullukla mücadele konusunda bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasının, sosyal yardımlar ve yoksulluk sorununun çözümüne yönelik yeni arayışların tartışılması sağlanmıştır.
- Yoksullukla mücadele konusunda yürütülen politikalar ile uygulamaların tartışılmasına ve ulusal-uluslararası işbirliği imkânlarının geliştirilmesine katkıda bulunulmuştur.
- Yeni yoksullukla mücadele stratejileri ve uygulamalarının oluşturulmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilgi alt yapısının oluşturulması sağlanmıştır.

2. Diyanet İşleri Başkanlığı

Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal bir kurumu olarak Diyanet İşleri Başkanlığı; İslam dini konusunda toplumu aydınlatmak, din ile ilgili işleri yürütmek ve ibadet yerlerini yönetmek amacıyla hizmet sunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, çalışmalarını; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Üniversiteler, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği çerçevesinde yürütmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının, konumuzla ilgili yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır:

Diyanet İşleri Başkanlığı, sosyal açımlı din hizmeti çerçevesinde toplumdaki muhtaç sosyal grupların (aile, kadın, özürlü, yaşlı, yabancı, göçmen, çocuk ve gençler) korunması, maddi ve manevi destek sağlanması, sosyal ve ekonomik durumlarını iyileştirilmesi adına toplumun bilinçlendirilmesine katkı sağlamak amacıyla; zekat, fitre, yardımlaşma ile ilgili vaazlar, hutbeler, kampanyalar, konferanslar, paneller, seminerler ve tv programları düzenlemekte, yayınlar oluşturmakta ve projeler yürütmektedir.

Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı, Uluslararası Af Örgütü ile ortaklaşa "*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*" projesini yürütmektedir. Bu proje ile temelde şunlar hedeflenmektedir:

- Aşırı yoksulluk ve açlığın bertaraf edilmesi; evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi; cinsiyet eşitliğinin ve kadın haklarının geliştirilmesi; çocuk ölümlerinin azaltılması; anne sağlığının geliştirilmesi; HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla savaş; çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması; kalkınma için küresel bir ortaklığın geliştirilmesi,

- Anne ölümlerinin önlenmesi, cinsel sağlık ve üreme sağlığı.
- Yoksulluğun önlenmesi,
- Ekonomik ve sosyal hakların kanunlar yoluyla düzenlenmesi,
- Dışlanma ve ayrımcılığın önlenmesi,
- Sorumlulukların paylaşılması ve işbirliği.

Din görevlileri özellikle camilerde verilen vaaz ve hutbeler başta olmak üzere çeşitli dinî ve sosyal faaliyetler ve Kur'an kurslarında gerçekleştirilen eğitimler yoluyla toplumun önemli bir kesimine hitap etmektedirler. Bu proje ile toplum nezdinde etkili olan din görevlilerimizin ekonomik, sosyal haklar ve bu hakların hayata geçirilerek yoksulluğun ve paralel sorunların önlenmesi konusunda farkındalığının artırılması hususunda farklı kesimlere ulaşılması amaçlanmaktadır. Söz konusu proje kapsamında Adana, Diyarbakır ve Şanlıurfa'da gerçekleştirilen atölye çalışmalarına toplamda 75 din görevlisi katılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, dünyanın hangi köşesinde olursa olsun muhtaç insanlara yardım etmekte, insanlığın birlik ve dirliği için 1 Ağustos 2011 tarihinde "Her Evden Bir Fitre, Bir İftar Afrika'ya" adlı kampanya başlatmıştır. Söz konusu kampanya kapsamında toplanan fitreler, Somali'deki açlık kamplarına ulaştırılmıştır. Fitreler, Mogadişu kampında ölüm-kalım savaşı veren 1600 aileyi hayata döndürmüştür.

Diyanet İşleri Başkanlığı "Afrika'ya Yardım Kampanyası" çerçevesinde yaklaşık 234 milyon Türk Lirası bağışta bulunmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Kız Çocukları Okulsuz Kalmasın" kampanyası çerçevesinde;

- 2006-2007'de 2049
- 2007-2008'de 2309
- 2008-2009'da 2403
- 2009-2010'da 2335 kız çocuğuna eğitim yardımı sağlanmıştır.

Diyanet Aylık Dergi'nin; Nisan 2009 sayısı "Aile", Eylül 2011 "Afrika" temasına ayrılmıştır.

3. İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği

Sivil toplumu, "kendi iradesiyle örgütlenmiş sosyal yaşam alanı"⁴⁸ şeklinde tanımlanabilir. Devletin Sosyal Güvenlik sistemini tetikleyecek, bu sistemin

48 Nazif Öztürk, "Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları" Yoksulluk Sempozyumu I, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 31 Mayıs-01 Haziran 2003, İstanbul, 13.

daha iyi işlemlerini sağlayacak ve gerektiği yerde, bu sistemin gediklerini yamayıp toplumsal dayanışma ve farkındalık yaratarak, sosyal barışın ve adaletin sağlanmasına yardım edecek devlet dışı örgütlenmelerin varlığı günümüz dünyasının en açık ihtiyaçlarından biri olarak görülmelidir.⁴⁹

Bu çerçevede, İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB)⁵⁰ tarafından 7-8 Mayıs 2011 tarihleri arasında Endonezya-Bandung'da 15 ülkeden 150 STK temsilcisi, ilim adamı, akademisyen ve bürokratin katıldığı, "İslam Dünyasında Aile Sorunları: Genel Bakış" konulu *Uluslararası "İslam Dünyasında Aile Sorunları" Konferansı* düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta elde edilen sonuçlardan konumuzla ilgili olanları şunlardır:

- Aile kurumunu tehdit eden modern kültürün ürettiği sorunların bertaraf edilebilmesi ve ailenin güçlendirilmesi için; Kur'an ve Sünnete dayalı aile modeline imkân sağlayan sosyal politikalar hayata geçirilmelidir.
- İslam Dünyasının fakirlik, tefrika, cehalet gibi problemlerinin çözümünün aileden başlatılması gerekmektedir.
- İslam ülkelerinin, ailenin korunmasına ve güçlendirilmesine yönelik sosyo-ekonomik politikalar geliştirmelerini; İDSB gibi şemsiye kuruluşlar başta olmak üzere STK'lar, bu konuda hükümetleri yönlendirici çalışmalar yapmalıdır.
- Bütün aile üyelerinin sosyal güvenceye kavuşturulmalı, özellikle çocuk, yaşlı ve özürlü gibi bakıma muhtaç üyeye sahip ailelere ilave destekler verilmesi gerekir.

Bununla birlikte İslâm Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB), Ocak 2012'de "Aileye Bakış" temalı gerçekleştirdiği *1. Aile Çalıştayı Sonuç Bildirgesi*'nde konumuzla ilgili olarak şu hususlar yer almaktadır:

- Aile toplumun temeli, fert için vazgeçilmez bir sığınak, ilk insanlardan bugüne kadar gelebilen en eski kurumdur. Çocukların, yaşlıların, engellilerin bilhassa ruhsal bozukluğu olanların bakımında en etkili kurumdur. (m:1)
- Ev kadınının itibarının iade edilmesi ve annelik döneminin ekonomik olarak desteklenmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapılmalıdır. (m:7)

49 Korkut Tuna, "Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu" (1-3 Şubat 2008 İstanbul), Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi, Milsan, İstanbul 2009, Deniz Feneri Yayınları, I, 12.

50 İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB), 31 Aralık 2005 tarihinde İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşlarını bir araya getirme amacı ile Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı'nın çalışmaları ile İstanbul merkezli olarak kurulmuş olan ve birçok ülkeden 152 üyesi bulunan uluslararası kuruluştur.

- Savaş, yoksulluk, misyonerlik gibi sosyal, ekonomik ve siyasal şartlar göz önüne alınarak, İslam Dünyasındaki ortak problemlere, İDSB gibi şemsiye kuruluşlarının koordinasyonu ile ortak çözümler geliştirilmeli, iş dünyası ve diğer kuruluşlarla da ortak çalışmalar yürütülmelidir. (m. 29)⁵¹

4. Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu (İstanbul, 01-03 Şubat 2008)

Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi (DEYAM) tarafından 1-3 Şubat 2008 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu”nda 1 açılış paneli ve 22 oturumda, 20’si çeşitli ülkelerden gelmiş 115 katılımcı, 94 tebliğ sunmuştur.

Söz konusu sempozyum, hem yoksulluk konusunun yerel ve uluslararası boyutu ele alınarak meselenin çok yönlülüğüne dikkat çekilmiş olması bakımından, hem de yoksulluğun neden olduğu sosyal dışlanmanın yol açtığı sorunların tartışılarak, sosyal politikalara ilişkin sivil toplum kuruluşlarının, kamuoyunun, akademisyenlerin ve entelektüellerin duyarlılıklarının artırılması ve bilgi alışverişini sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi Uluslararası Yoksulluk Sempozyum bildirilerinin ortak teması, yoksulluğun bir kader olmayıp, aksine yerel ve küresel şartların hatta egemenlerin ürettiği bir olgu olduğu, dolayısıyla ortadan kaldırılabileceği şeklinde belirmiş olup, sempozyum sonuçları kitap hâlinde yayımlanmıştır.

Bu vesile ile aşağıdaki hususların orta ve uzun vadede dikkate alınması istenmektedir:

- Hangi şartlarda olursa olsun yoksulların hayatlarını devam ettirebilmele-ri için, acil gıda, sağlık, yakacak, giyim gibi insani yardımların sürdürülme-si noktasında her türlü engellerin ortadan kaldırılması.
- Bu konuda faaliyet gösteren STK’lar ile Kamu kuruluşlarının koordineli ça-lışabilmesi için gerekli işbirliğine gidilmesi.
- Türkiye başta olmak üzere hazırlanacak öncelik listesine göre dünya yoksul-luk haritasının çıkarılması ve yoksulluğun sürekli izlenebilir hâle getirilmesi.
- Yoksulluğa neden olan yolsuzluklar ile mücadele bilincinin geliştirilmesi.

51 Rabiye Babalioğlu, İDSB Kadın Aile Gençlik Komisyonu Eş Başkanı, 2 Mayıs 2012-İstanbul-Türkiye.

- Yoksullukla mücadele eden paydaşları bir araya getirecek bir üst kurulun hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir geniş katımlı yoksulluk şuralarının düzenlenmesi ve buradan çıkacak kararların uygulanma koşullarının sağlanması.
- Kadın ve çocuk yoksulluğunun bitirilebilmesi için aile bilincinin geliştirilmesi.
- İstihdam politikalarında kamu ve özel kuruluşlarının sadece üretime odaklı değil, yoksulluğu tüketmeye dönük olmasının teşvik edilmesi.
- Yoksulluğun önlenmesinde önemli bir yer tutan kamu kaynaklı harcamaların yeni eşitsizliklere meydan vermeyecek şekilde planlanması, güvenceli asgari gelir yasaının bir sosyal hak olarak sosyal dışlanmayla mücadele kapsamında vatandaşlara verilmesi.
- Yoksulluğun bir insan hakları sorunu olarak algılanması gerektiği, yoksulların edilgen değil etken bir tavır almalarını sağlamak ve yoksulların karar verici mekanizmalara katılımının sağlanması.
- Yoksulluk konusundaki bütün bilgi birikimi ve donanımının işbirliği yapan kuruluşlar

arasında paylaşılması gerektiği.⁵²

5. Dünya Aile Zirvesi+7

Dünya Aile Örgütü, Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik Gelişim Dairesi (ECOSOC), Kalkına Programı (UNDP), BM Sivil Toplum Ağı (IRENE), Uluslararası Ekonomik ve Sosyal Konsey (AICESIS) ve benzer kurumlarla iş birliği yaparak Dünya Aile Zirvelerini düzenlemektedir.

Dünya Aile Örgütünün, Birleşik Arap Emirliği Genel Kadın Birliği ile ortaklaşa düzenlediği “Dünya Aile Zirvesi+7”, 5-7 Aralık 2011 tarihleri arasında Abu Dabi’de yapılmıştır.

Dünya Aile Zirvesi+7’nin konusu, “Dengedeki Aileler: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Çalışma- İnsana Yakışır Çalışma ve Sosyal Korumayı Tüm Aile Üyeleri İçin Küresel Gerçeklik Haline Dönüştürme” dir.

52 “Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu” (İstanbul, 01-03 Şubat 2008), III, 569-570.

Zirve, dünyanın çeşitli ülkelerinden; ulusal hükümetler, bakanlar, yerel otoriteler, sivil toplum kuruluşları, parlamenterler, akademisyenler, özel sektör, medya ve ailelerden oluşan çok geniş bir katılımcı kitlesi ile gerçekleştirilmiştir.

Dünya Aile Örgütünün, Dünya Aile Zirvesi+7 ile ilgili çalışmaları, 2012 BM

ECOSOC Bakanlar Komitesi konusu olan “Milenyum kalkınma hedeflerine ulaşılması için her düzeyde, sürdürülebilir ve adil ekonomik büyüme bağlamında yoksulluğu ortadan kaldırmak için üretken kapasite, istihdam ve insan onuruna yakışır iş imkânlarının oluşturulmasına yönelik, uluslararası çabaların ortaya konulmasına zemin oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

Söz konusu zirvede aşağıdaki konularda oturumlar düzenlenmiştir:

- Yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması için ekonomik bağlamda kalıcı çabalar.
- İstihdam merkezli büyümeyi, küresel iş paktı ve insana yakışır iş gündemi ile paralel olarak ekonomik krizle mücadele programlarının odağına yerleştirme.
- Gençlerle ilgilenme, zararlı çocuk istihdamını kaldırmak ve gelecek kuşak ailelerinin mali durumlarını düzeltmek.
- Herkes için insana yakışır iş.
- Evrensel Sosyal Koruma.
- Uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için arabuluculuk ve aile düzeyinde çatışma ve şiddetten kaçınmayı teşvik etmek.

Dünya Aile Zirvesi +7 'de, konumuzla ilgili elde ettiğimiz sonuçlar şunlardır:

- Ülkeler, hükümetler, parlamentolar, hukuki sistemler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları, sürdürülebilir kalkınma için mevcut çalışmalarını artırarak devam etmelidir.
- Sosyal korunma ve insan onuruna yakışır iş tüm aile bireyleri için geçerlidir.
- Sosyal koruma, çocuklar ve gençler için eğitim programları ile desteklenmelidir.
- İnsana yakışır iş imkânlarının sürdürülebilir olması gerekir.
- Evrensel sosyal koruma önlemleri öncelikli olarak desteklenmelidir.

- Kadın ve erkeklerin yanı sıra işgücüne katılan gençler için de uygun koşullar oluşturmalarıdır.
- Hükümetler, sosyal koruma programlarına destek olmalıdır.
- Sosyal koruma ve barış için her yerde eşitlik katkı sağlar. Bunun için ailede, toplumda, köyde, şehirde, dünyada her yerde tolerans çok önemlidir. Çünkü tolerans, eşitliğin paylaşılmasıdır.
- Kadını güçlendirmek tüm dünyadaki toplumlarda ve kültürlerde yoksulluğu azaltmak ve ailelerin refahını yüksek seviyelere çıkarmak için çok önemlidir.
- Kadın, çocuklar ve aile konularında eşitlik sağlama ve haksızlığı önlemek için dünya genelinde ortak bir uluslararası hukuk geliştirip, uygulanmalıdır.
- Yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı mücadele için, istihdama katılımı ve tüm kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere ulaşılmasını kolaylaştırmak gerekir. Ayrıca, sosyal dışlanmanın getirdiği riskler önlenmeli, güçsüz ve zayıf konumdakilere yardımcı olunmalı ve ilgili tüm organlar harekete geçirilmelidir.
- Ailelere iş imkânı sayısının artırılması gerekmektedir.
- Çocuk, genç, kadın, erkek, aile ile ilgili üretilen çeşitli sosyal politikaların birbirini desteklemesi gerekir.
- Kadın ve erkeklerin özgür, eşit koşullarda makul ve üretken iş elde etmeleri sağlanmalıdır.
- Zararlı çocuk işçiliği ortadan kaldırılmalı ve çocuklar eğitime, okula teşvik edilmelidir.
- Ailelerin geleceklerini güvence altına almak için, gençlik istihdamının sağlanması, okuldan işe geçiş süreci iyi yönetilmelidir.
- Şiddeti önlemede akademik ve politik önlemlerin alınması gerekir.
- Eğitim ve öğretim programları ile kişilerde, ailelerde, toplumda şiddete yönelik duygular kontrol altına alınabilir.
- Eğitim konusunda (özellikle kız çocuklarının) duyarlılık ve farkındalık oluşturmaya devam edilmelidir.
- Medya çocuklara şiddetin önlenmesi ve aile değerlerinin korunması noktasında pozitif rol model olmalıdır.

- Barış süreci sosyal korumayı etkilemektedir. Siyasi istikrar çok önemlidir.
- İstihdam yaratma, yatırım, girişimcilik, beceri geliştirme, iş yaratma ve sürdürülebilir geçim için fırsatlar yaratılmalıdır.
- Kadınlar-erkekler için güvenli çalışma koşulları sağlayarak verimliliği teşvik etmek için, yeterli boş zaman ve dinlenme, izin, aile ve sosyal değerleri dikkate almak, kaybolmuş veya azalmış gelir durumunda yeterli tazminat sağlamak ve yeterli sağlık hizmetlerine erişim izni verilmelidir.
- İş yerinde hakların güvence altına alınması, işçi haklarının güvence altına alınması, tüm çalışanlar ve özellikle dezavantajlı ve yoksul işçiler için, temsil, katılım ve kendi çıkarları için çalışma yasaları gerekir.
- Hükümetler, işverenler, işçiler ve verimli istihdam ve insan onuruna yakışır iş, adil bir küreselleşme sağlanması, yoksulluğun azaltılması, adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için kilit unsur olan sivil toplum arasında uluslararası bir uyum olmalıdır.
- Mevcut sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi ve herkes için yeterli sosyal koruma; bina, yaşlılar, engelliler, çocuk yardımı, işsiz ve yoksul işçi için garantili kamu istihdamı, gelir güvencesi olan kişiler için sağlık hizmetlerinin sağlanması gerekir.
- Uzun süre işsiz kalanları istihdam edebilmek için beceri geliştirme yoluyla işgücü piyasasına katılımın sağlanması gerekir.

Dünya Aile Zirvesi+7 sonunda, ülkelerin, hükümetlerin, parlamentoların, hukuki sistemlerin, özel sektör ve sivil toplumun sürdürülebilir kalkınma için çalışma- insana yakışır çalışma ve sosyal koruma'yı tüm aile üyeleri için küresel gerçeklik hâline dönüştürme üzerine, katılımcıların ortak önerileri çerçevesinde 21. yüzyılın gerçeklerini de yansıtan bir Sonuç Bildirgesi (Abu Dabi Deklarasyonu) hazırlanmış ve Birleşmiş Milletlerce onaylandıktan sonra yayınlanmıştır.

Bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, ilhamını ister dinin yüce değerlerinden almış olsun, ister insani değerlerden almış olsun, yerel ve uluslararası boyutta gerek devlet olarak, gerekse sivil toplum olarak, ailede ve toplumda yoksulluğun önlenmesine yönelik sarfedilen bütün bu çabalar ve yaklaşımlar, sorunun çözümüne katkı sağlaması bakımından son derece hayati öneme sahiptir. Dinî ve insani yaklaşım ve değerlerimizin ivedilikle pratiğe dönüştürülmesi, bireysel ve toplumsal olarak, hayata geçirilmesi durumunda, yoksulluk ve açlığın, aile bireyleri için bir tehdit ve tehlike olmaktan çıkarılabil-

leceği kanaatindeyiz. Bütün bunların hayata geçirilmesi ise, dine inananlara göre *bir din emri*, inanmayanlara göre ise bir *vicdan ve insanlık* gereğidir. Bu gereğin yerine getirilmesi için; devletin alacağı tedbirler yanında, küresel düzeyde sivil toplum kuruluşları ve dini, dili, ahlakı, kültür seviyesi ne olursa olsun herkes seferber olmalı, ilgili tüm organlar harekete geçirilmelidir.

SONUÇ:

- Toplumun yapıtaşı olan aile, sağlıklı birey ve toplumlar için dinî, millî kültürel kimliğin, insani değerlerin ve tarihî sürekliliğin koruyucusu ve aktarıcısı olarak, evrensel ve alternatifi olmayan bir kurumdur.
- Ailenin bireylerine kazandırdığı çeşitli davranış özelliklerinin kaynağı din olduğu için, dinin en sağlam barınağı ailedir.
- İslam'a göre din hayattır ve hayatın her alanına nüfuz ederek insanın duyguyu, düşünce ve davranışlarını etkiler. İslam dini, mutluluğun sadece maddi refahtan ibaret olmadığını, sosyal sorumluluk bilincinin yanında manevi duygulara ve değerlere de hitap etmektedir.
- Yoksulluk, insanlık tarihi boyunca hep var olmuş bir gerçektir. Allah insanları farklı imkânlarla sahip olarak yaratmış; kimini zengin, kimini yoksul kılmıştır. Bu farklılık, hukuki bakımdan olmayıp, ekonomik bakımdandır.
- İslam inancı, insan yaşamını, ahlaki bakımdan bir deneme, malı ve mülkü helalinden kazanarak, gerektiğinde diğer insanlarla da gönüllü olarak paylaşma şeklinde değerlendirmektedir.
- Bireylerin, insanca yaşaması için gerekli minimum gelir düzeyini garanti etmek, aileyi yoksulluktan kurtarmak demektir. Yaradan'a karşı kulluk görevini yerine getirmeyi unutturan yoksulluk kadar, azdıran ve sosyal sorumluluğu ve duyarlılığı körelten zenginlik de o derece sosyal bir tehliktir.
- İslam dinine göre insan, halifedir, yaratılmışların en şerefli ve Allah'a kulluk etsin diye yaratılmıştır. İnsan, insan olduğu için değerlidir. Üstünlük ancak iyi işler yapmaktır.
- Malın sahibi Allah'tır. Varlıkların ve kişilerin "emanetçi" olduğu düşüncesi esastır. İslam dini, Müslüman olsun olmasın mazlumun yanındadır. Zenginlik sadece bir şükür sebebi olmadığı gibi, yoksulluk da sadece imtihan sebebi değildir. Varlıklıların en çok yönlendirildiği alan, yoksulların gözetilmesidir.

- Günümüzde yaşanan yoksulluk ve açlığın sebebini, kaynak kıtlığı ile dünya nüfusunun fazlalığında değil; insanların zihniyet ve davranışlarında aramak gerekmektedir.
- İslam'ın öne çıkardığı bütün bu yaklaşımları göz önünde bulundurmak suretiyle, gelir dağılımındaki adalet, güvenlik ve refahın yaygınlaştırılması, kişilerin, kaynakları ve ihtiyaçları arasında bir uyum/denge yakalayabilmeleri ve kanaat sahibi olmalarını sağlamak gerekmektedir. Gerçek zenginlik, insanın gözünün ve gönlünün tok olmasıdır.
- Ailede yoksulluğun önlenmesine yönelik sayılan bu değer ve yaklaşımlar, uygulamada kişilerin dindarlığı ve dinî hükümlere bağlı olmaları derecesinde bir önem taşıyor ve istenilen sonuçlara ulaştırıyor.
- İslam dinine göre, ailede yoksulluğun önlenmesine yönelik olarak, yoksulların sadece varlıklı insanların insaf ve merhamet duygularına bırakılmayıp, birçok hukuki yaptırımlarla donatılmış sosyal koruma/güvenlik kurumları devreye sokulmuştur.
- Bugün ülkemizde devlet olarak ailede yoksulluğun önlenmesine yönelik çalışmalar, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde hizmet veren Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Uluslararası Af Örgütü ile ortaklaşa, toplum nezdinde etkili olan din görevlilerimizin ekonomik, sosyal haklar ve bu hakların hayata geçirilerek yoksulluğun ve paralel sorunların önlenmesi konusunda farkındalığının artırılması için farklı kesimlere ulaşılması amacıyla, *"Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bağlamında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma"* projesini yürütmektedir.
- İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği'nin Uluslararası "İslam Dünyasında Aile Sorunları" Konferansı'nda; İslam Dünyasının fakirlik, tefrika, cehalet gibi problemlerinin çözümünün aileden başlatılması ve bütün aile üyelerinin sosyal güvenceye kavuşturulması, özellikle çocuk, yaşlı ve engelli gibi bakıma muhtaç üyeye sahip ailelere ilave destekler verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- İDSB, I. Aile Çalıştayı Sonuç Bildirgesi'ne göre; çocukların, yaşlıların, engellilerin bilhassa ruhsal bozukluğu olanların bakımında en etkili kurum ailedir. Ev kadınının itibarının iade edilmesi ve annelik döneminin ekonomik olarak desteklenmesi için gerekli kanuni düzenlemeler yapılmalıdır.

- Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi tarafından gerçekleştirilen “Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu” sonucunda, Türkiye başta olmak üzere hazırlanacak öncelik listesine göre dünya yoksulluk haritasının çıkarılması ve yoksulluğun sürekli izlenebilir hâle getirilmelidir. Kadın ve çocuk yoksulluğunun bitirilebilmesi için aile bilincinin geliştirilmesi gerekir.
- “Dünya Aile Zirvesi+7”de, elde edilen sonuna göre; sosyal korunma ve insan onuruna yakışır iş, tüm aile bireyleri için geçerlidir. Sosyal koruma, çocuklar ve gençler için eğitim programları ile desteklenmelidir. Sosyal koruma ve barış için her yerde eşitlik katkı sağlar. Bunun için ailede, toplumda, köyde, şehirde, dünyada her yerde tolerans çok önemlidir. Çünkü tolerans, eşitliğin paylaşılmasıdır. Kadını güçlendirmek tüm dünyadaki toplumlarda ve kültürlerde yoksulluğu azaltmak ve ailelerin refahını yüksek seviyelere çıkarmak için çok önemlidir.
- Ailede yoksulluğun önlenmesi için, İslâm dininin; insana, mala, avantajlı ve dezavantajlı gruplara bakış açısının çok iyi bilinmesi, insani yaklaşım ve değerlerimizin hayata geçirilmesi gerekir. Bunun için Devletin alacağı tedbirler yanında, küresel düzeyde sivil toplum kuruluşları ve dini, dili, ahlakı, kültür seviyesi ne olursa olsun herkes seferber olmalı, ilgili tüm organlar harekete geçirilmelidir.

KAYNAKLAR

AĞIRMAN, Cemal, “Yoksulluk Bağlamında İsrâf”, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88.

ARMAĞAN, Servet, “İslam Dininde Sosyal Güvenliğin Temel Müesseseleri”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 14, Dumat Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., Ankara 2009.

BOZAN, Mahmut, “Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış”, “Uluslararası Yoksullukla Mücadele Stratejileri Sempozyumu: Deneyimler ve Yeni Fikirler”, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sata Reklam Tasarım, 2011.

BUHÂRİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihu’l- Buhâri*, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul (t.y.)

CEBECİ, Lütfullah, “Yeni Dünya Düzeni ve İslam”, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88.

EBU DÂVUD, Süleyman b.el-Eş’as es-Sicistani, *Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul 1982.

KARAMAN, *İslam’ın Işığında Günün Meseleleri*, I, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0116.htm>.

-----, <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0609.htm> 25.07.2010.

MÜSLİM, Ebu’l Hüseyin b. el-Haccac b.Müslim el-Kuşeyri en-Nisaburi, (1981), *Câmiu’s-Sahih,(Sahihu Müslim)*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

ÖZTÜRK, Nazif “Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları”Yoksulluk Sempozyumu I, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 31 Mayıs-01 Haziran 2003, İstanbul.

SAĞLAM, Hadi, *İslam Hukuk Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teknikleri*. <http://www.e-akademi.org/incele.asp?1242645203&url=makaleler/hsaglam-2.htm>.

SEYYAR, Ali, *Sosyal Siyaset Terimleri*; Sakarya Kitapevi; Adapazarı; II. Baskı; 2008; ilgili maddeler.

-----, <http://www.idefix.com/kitap/sosyal-siyaset-terimleri-ansiklopedik-sozluk-ciltli-ali-seyyar/tanim.asp?sid=V8XK5BH8SVS5SHOXTB1C>

-----, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sg.htm>

-----, “İslam’da Sosyal Politikalar” (*Sosyal İslâm’ın Temel Esasları ve Tarihî Süreç İçindeki Gelişimi*), 1-2, <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/11122010.asp>.

SUBAŞI, Necdet, “Dindarın ve Yoksulun Yaşam Dünyası Aile Odaklı Stratejiler”, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88.

SUYUTÎ, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, Camiu’s-Sağir, Dimeşk, 1986.

ŞEKER, Mehmet, *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/240, Halk Kitapları/76, Ankara 2007.

TAŞPINAR, İsmail, “Kitab-ı Mukaddes’e Göre Yahudilik ve Hristiyanlıkta Yoksulluk”, Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu- İstanbul 2008, Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi, Milsan, İstanbul 2009.

TOPAL, Şevket, “İslâm’da Yoksulların Gözetimi”, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88.

TUNA, Korkut, “Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu” (1-3 Şubat 2008 İstanbul), Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi, Milsan, İstanbul 2009.

YARGICI, Atilla, “Kur’an’da Yoksulluk”, Köprü Üç Aylık Fikir Dergisi, Yeni Asya Gzt., Mat.,Yay. San. ve Tic. A.Ş., Ankara Güz 2004, Sayı: 88.

YAZICI, Nesimi, “Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam’daki Algılanışı”, Çalıştay, Ankara 2010, 7. http://www.kas.de/wf/doc/kas_23417-1522-12-30.pdf?110816144640.

ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kasım, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf*, Darü İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut, 1997.

SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU TEMEL EĞİTİM MODELİ “HER ANNE BİR OKUL”

Projeyi Geliştiren: Necla KOYTAK

Uygulama: KADINDAN TOPLUMA EĞİTİM GRUBU
İNSAN GELİŞİMİ VE TOPLUMSAL EĞİTİM VAKFI (İGETEV)

MODEL OF BASIC EDUCATION SOCIETY OF LOVE and ERDEM
“EVERY MOTHER IS A SCHOOL”

Project Developer: Necla KOYTAK

Application: women COMMUNITY EDUCATION GROUP

HUMAN DEVELOPMENT AND COMMUNITY EDUCATION FOUNDATION
(İGETEV)

Necla KOYTAK

ÖZET

Dünyamız güvenli ve yaşanabilir olmaktan hızla uzaklaşıyor. İnsanca ve barış içinde yaşamının temel unsurları olan **sevgiye ve erdeme** dayalı bir gelecek için bu yönde köklü bir toplumsal değişime ihtiyaç var.

“**HER ANNE BİR OKUL**” programı, bu amaçla insan gelişimi ile toplumsal gelişim arasındaki dinamik bağdan yola çıkarak ve “elbirliğiyle gerçekleştirilecek köklü bir sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik değişim için en elverişli başlangıç noktası erken çocukluk eğitimidir” gerçeğine dayanarak geliştirilmiş bir toplumsal değişim projesidir. Program özellikle genç kızlar olmak üzere bütün kadınlar için geliştirilmiş, ilmi ve irfani referanslı, aile merkezli ve toplum temelli bir eğitim programıdır.

Temel Çıkış Noktası:

ENG ÖZET METNİ GELECEK

Toplumda sevginin ve erdemin kuşatıcılığı, kurumsal pratiklerle, yani siyasetle değil bu özellikler üzerine kurulmuş şahsiyet yapılarına sahip öznelerle mümkündür. Sevgi ve erdemin fert düzeyindeki temelleri olan içsel özgürlük, sevgi, güven, iç denetim, adalet vb. davranış özelliklerinin, her alanda toplumsal yaşamı şekillendirici iç dinamikler hâline gelebilmeleri için bu ve benzeri şahsiyet özelliklerinin, fertlerin erken gelişim sürecinde davranışların temel nitelikleri olarak benliğe maledilmesi gerekir.

Sağlıklı ve güçlü şahsiyetler, ancak mutlu ve huzurlu ailelerde yetişir.

Aileyi bir arada tutma ve düzenlemede, çocuk gelişimi ve eğitimi yönlen-dirmede en etkili kişi annedir.

Bu gerçeklerden yola çıkarak sağlıklı, mutlu ve sürdürülebilir ailelerin kurulması; olumlu özellikler itibarıyla güçlü şahsiyetlerin yetiştirilmesi ve artan kadınlık bilinci ve gücüyle kadınların toplum hayatında daha etkili varlık gösterebilmeleri için her kuşağın genç kızlarına, belirtilen amaca yönelik ileri bir formasyon kazandıran bir eğitim verilmesi, toplumda yatay ve dikey doğrultuda değişim yaratacaktır.

“HER ANNE BİR OKUL” programı, bugün öncü bir sivil toplum çalışması olarak 24 yıllık deneyimden devşirdiği inanç ve güvenle yoluna devam etmektedir.

ENG ÖZET METNİ GELECEK

A) PROJENİN KAPSADIĞI SORUN ALANI

 ntolojik bağlamından kopartılarak tanımlanan insan ve hayat anlayışından yola çıkan, fertlerde sınırsız heva, heves ve çıkar merkezli bir nefis örgütlenmesi ile temellendirilen, bu çerçevedeki iç dinamikler doğrultusunda şekillenen modern kapitalist kültür ve toplum örgütlenmesi, küresel ölçekte yaygınlaşmakta, bizim toplumumuz ve kültürümüz de bu yönde dramatik bir hızla değişime uğramaktadır. İnsanlık onuru ve ortak

esenliğini tehdit eden; çıkara dayalı, rekabet, baskı, çatışma, sevgisizlik, bencillik, zulüm, sömürü ve başkalarının acılarına duyarsızlık üreten sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal mekanizmaları ile bu kültür ve yaşam çevresi, projenin yöneldiği temel sorun alanıdır.

B) SORUN ALANINA DAİR GENEL TESBİTLER VE TEMEL YAKLAŞIMLAR

İnsan aklının bilimsel başarısı ve ahlaki değerlere duyarsız teknolojik medeniyet, bir yandan atomu parçalama ve yeryüzündeki yaşamı yok edebilme gücüne ulaşırken, öte yandan şaşırtıcı bir paralellikle ulaşım ve iletişim araçlarının küçülttüğü dünyada, insan – evren bütünlüğünü bozduğu gibi toplumsal ve kültürel bütünlükleri de parçalamakta ve alt üst etmekte.

Bu parçalanmanın tüm sonuçlarını kavrayabilmekten henüz uzak olsak ta fert ve toplum temelinde en göze çarpan sonucu, insanın doğa ile, eşya ile, insan ile ve toplum ile ilişkilerinin oluşturduğu canlı bütünlüğün uyum ve ahenginin giderek bozulması, toplumsal uzlaşmanın ortadan kalkmasıdır.

İnsanın mahiyeti, varlık gayesi, kainattaki konumu, rolü ve sorumluluğuna ilişkin anlamlandırma ve tanımlamalarda vahyi bilgidен kopuk bir tasavvur üzerinde kurgulanan modern süreçte vahyi öğretiyile bağlantının kesilmesi insanı tevhidi mihverinden kopardı. Bu kopuş insanın özünden kopuş anlamına gelmekte ve fertlerde, kendine ve çevresine yabancılaşma, boşluk, boşunalık ve anlamsızlık duyguları şeklinde ruhsal yakınmalara yol açmaktadır.

Öte yandan, varlık yapısı itibarıyla özünde çok boyutlu bir bütünlük arzeden insan, modern belirlenme çerçevesinde, yalnızca maddi boyutunu hesaba katan, seküler değerlerle örölü kültür ortamıyla kuşatılmaktadır. Bu ortamda insanın aşkınlık, ruhsal tekamül vb. temel eğilimleri budanmakta, bireyselliği ve bağımsızlığı vurgulanan, hazza odaklı, tek kutuplu bir benlik yapısı kazanılmaktadır.

Toplumsal uyum ve ahengi temin etmek üzere, bencilliğin aşılmasına temel oluşturacak, sevgi merhamet, diğerkamlık, yardımseverlik v.b. yüksek insani duyguların; hak, adalet, sorumluluk, dostluk, kardeşlik v.b. özgürleştirici ve bütünleştirici erdemlerin ve yüce insanlık ideallerinin yok olmasıyla ferdin içsel örgütlenmesinde hakim duruma geçen “nefs merkezlilik”, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapılanmanın da belirleyici ana dinamiği olmaktadır.

Neticede, sevgisizlikten beslenen bencilliğin sınır tanımaz vahşi doğası, tabiatın tahribine; zulüm, sömürü, şiddet, açlık, yoksulluk ve ahlaki çöküntünün çeşitli boyutlarıyla toplumsal çözümlere; yabancılaşma, kimlik duygusundan yoksunluk, sağlıksız ve mutsuz ilişkiler, ruh hastalıkları, intiharlar ve uyuşturucu bağımlılığıyla gelen bireysel çöküntülere kaynaklık etmektedir.

C) PROJENİN GENEL PERSPEKTİFİ VE TEMEL AMACI

Modern kapitalist verili sistemin insani değerlerden arındırılmış temel dinamiklerinin kaçınılmaz sonucu olan söz konusu sorunlar, sistemin mantığı çerçevesinde, insanı dünya ile sınırlandıran dar ufku içerisinde köklü bir çözüme ulaşamaz.

Aslında sorunların kaynağında, insana, hayata ve varlığa dair tasavvurun hakikatten ciddi bir sapma içinde olmasıdır. Hiçbir mesele varlık meselesi çözülmenden köklü bir çözüme kavuşamaz.

İnsanı ontolojik bağlamından kopartarak anlamaya çalıştığı için modern Batı, "insan" konusunda kriz yaşamaktadır.

Bu krizin sonuçlarından etkilenmekte olan toplumumuzda giderek yaygınlaşan sevgisizlik, bencillik, sorumsuzluk ve değerler erozyonuna son vermek, hiçbir siyasal, kamusal, hukuksal düzenleme ve yasal yaptırımla sağlanamaz; sevginin, adaletin ve faziletin kuşatıcılığı kurumsal pratiklerle temin edilemez. Bu yöndeki köklü, kapsamlı ve kalıcı çözüme ancak sevgiyi, adaleti ve fazileti ferdi davranışların temel niteliği hâline getirmekle ulaşabiliriz.

O hâlde çözümü şahsiyet inşası planında ele almak gerekir. Bunun yolu ise SİYASET değil EĞİTİMDEN geçer !

Bunun için, fertlerin iç dünyalarında, ömür boyu davranışların karar ve icra organı olan benlik

sistemi, şahsiyet ve karakter yapılarında, SEVGİ, MERHAMET, VİCDANİ SORUMLULUK, ADALET ve FAZİLETİN kurucu ögeler olarak geniş yer aldığı bir ruhsal örgütlenmeyi temin etmeye odaklanan bir TOPLUMSAL EĞİTİM DÜZENLEMESİ yapılmalıdır.

D) PROJENİN UZUN VADELİ (NİHAİ) HEDEFİ

Ferdi davranışların temel dinamikleri olarak sevgi, merhamet, adalet vb. ahlaki motivlerin şekillendirdiği insani ve sosyal ilişkilere, ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenlemelere dayalı toplumsal örgütlenme ve kültürel yenilen-

me ile SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU'na ulaşmak, sözü geçen kapsamlı ve karmaşık sorunların kökten çözümü için projenin yöneldiği nihai hedeftir.

E) PROJENİN ORTA VADELİ (ARA) HEDEFLERİ

1- Yeni bir Çocuk Eğitimi Sistemi Yapılandırmak:

İnsan gelişimi ile toplumsal gelişim arasında dinamik bir ilişki vardır. Bu ilişkinin “insan gelişimi” noktasında, eğitim yoluyla ana babaların inisiyatifini harekete geçirmek ve “Çocuklar ve gençler, bir medeniyetin fideliğidir” gerçeğinden yola çıkarak SEVGİ ve ERDEM MEDENİYETİ'nin temel kodlarını yetiştiren kuşakların benlik ve şahsiyet örgüsüne yerleştirmeyi önceleyen yeni bir çocuk yetiştirme sistemi yapılandırmak ve yaygınlaştırmak, projenin hedeflerinden biridir.

Daha adil ve insanca bir geleceğin özneleri için güçlü ve sağlıklı bir şahsiyet inşasından söz ediyoruz. Bunun için önce vahyi bilgiye dayalı bir varlık tasavvuru, hakikat anlayışı ve anlamlandırma sistemi ile değerler sistemi üzerine bina edilen sağlıklı ve güçlü şahsiyeti yapılandıracak sağlam muhtevaya ve etkili yöntemlere sahip bir çocuk yetiştirme sistemi geliştirmeğe ihtiyaç var. Merkezinde, muhteşem potansiyelinin son sınırlarına kadar gelişmesi için destek bekleyen; toplumdan ve insanlardan yalıtılmış, salt kendi mutluluğuna kilitlenmiş bireyin değil, “başkasıyla” ilişkileriyle tanımlanan, sevgi, güven ve özgürlük kadar sınırlara da ihtiyacı olan insan anlayışının yer aldığı bir çocuk yetiştirme sistemi.

2- “Değişimi Kendinden Başlat!” Yaklaşımının Benimsetilmesi:

Eğitimin temin ettiği zihinsel ve duygusal formasyon, eğitime katılanlarda, daha adil ve güvenli bir gelecek inşası gibi büyük ve anlamlı bir projenin bir parçası olma heyecanını alevlendirmekte; bundan da önemlisi, çocuklarının daha mutlu, başarılı, erdemli ve etkili insanlar olmasına daha güçlü destek vermek için sahip oldukları motivasyonu harekete geçirmek suretiyle, eğitimin hedefleri doğrultusunda kendilerini, davranışlarını değiştirmeğe istekli hale gelmektedirler.

3- Toplumda, “SEVGİ”nin, değiştirici, dönüştürücü bir “güç”; kişinin kendisini ve çevresini geliştirici bir “enerji” olarak tanımlanması ve yeniden üretilmesi çerçevesinde ortak bir bilinç ve tutum oluşturulması.

4- Kadın, erkek cinsiyete dayalı toplumsal kimliklerinin, her bir cinsin fitri özellikleri ve toplum-aile-fert bütünlüğü içindeki rolleri dikkate alınarak yeniden tanımlanması

5- Kadın – erkek ilişkilerinde :

- Yetenek ve rol önceliklerinde *farklılıkların kabulüne*,
- Haklarda, imkân ve fırsatlarda *eşitliğe* dayalı,
- Karşılıklı “*tamamlayıcılık*”, *sevgi*, *hakkaniyet* ve *dayanışma* kültürünün yapılandırılması.

6- Aile yapısının güçlendirilmesi

7- Sivil inisiyatifin ve örgütlenme bilincinin geliştirilmesi, demokratik katılımın ve gönüllü sosyal çalışmanın yaygınlaştırılması, sivil toplumun güçlü ve etkili bir dinamizme kavuşturulması.

8- SEVGİ ve ERDEM odaklı bir medeniyet bilinç ve tasavvuru yönünde, seferberlik anlayışı içerisinde, toplumu içten şekillendirecek bir birlik ruhu ve ortak aksiyon iradesinin yaratılması.

F) PROJENİN YAKIN HEDEFLERİ:

1- Önce Eğitilmiş Kadınlar!:

Yukarıda belirtilen ara hedefleri gerçekleştirmek üzere ve tüm toplumu yata-
tay ve dikey doğrultuda, zincirleme reaksiyon tarzında etkileyecek bir top-
lumsal eğitim sürecini, sistemli bir şekilde, toplum genelinde hayata geçir-
mek için en elverişli başlangıç noktası, tüm toplumu yetiştiren kadınların
eğitilmesi olacaktır. Her kuşağın kadınlarını içine alacak, yerleşik, örgün ve
formel bir eğitimin, tüm yerleşim birimlerinde “ilköğretim” benzeri “temel”
bir eğitim olarak düzenlenmesi.

Kadınlar, yeni kuşakların şahsiyet gelişiminde ve kültürün geleceğe aktarıl-
masında, anne olarak kilit noktada ve derinden etkileyici bir rol ve işleve sa-
hiptirler. Sistemli bilgilere dayalı, çok yönlü ve kapsamlı bir program çerçe-
vesinde eğitilen kadınlar, “insanı anlama” ve “yaşadığı dünyayı doğru oku-
ma” çerçevesinde geniş bir entelektüel donanım, derin bir duyarlılık, zen-
gin ve yetkin yaşam becerileriyle, geleceğe sahip çıkma konusunda özel bir
misyon bilinci, toplumsal değişimi yönetme konusunda güçlü bir irade ge-
liştireceklerdir.

Kadının kilit konumundan aileye, yetişen nesillere ve topluma yayılacak bu bilinç ve irade, kendi iç dinamiklerimizi de harekete geçirerek, sekülerizmden arındırılmış bir varlık tasavvuru ve değer anlayışını yeni nesillere ulaştırma, kültürü yüksek insani değerler ve erdemler yönünde dönüştürme çabasında sürekli bir seferberlik, yepyeni bir toplumsal dinamizm yaratacaktır.

2- Bu eğitimin devlet tarafından değil, özellikle SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI tarafından uygulanması esastır.

Bunun için, ülkenin her köşesindeki sivil toplum kuruluşlarının belirtilen amaçlar etrafında ortak bir irade geliştirmeleri ve eğitim düzenlemesi için imkânlarını birleştirmeleri için seferber edilmesi.

Gerektiğinde devlet ve özel sektörle işbirliği yapılacaktır.

3- “Davranış Sanatları Akademisi”:

Kadınlara eğitim verecek, onlarda, yukarıda belirtilen çerçevedeki zihinsel ve duygusal inşayı gerçekleştirecek ileri ve güçlü eğitim formasyonuna sahip eğitimciler yetiştirmek üzere bir eğitim akademisi kurmak.

4- “Anne- Çocuk İlişkileri”ni konu alan bir “Anabilim Dalı”nın tesis edilmesi:

İnsanın şahsiyet, karakter, benlik ve ruh sağlığı gibi davranış yapıları üzerinde derin izler bırakan anne- çocuk ilişkisinin kritik önemi göz önüne alınarak, üniversitelerin ilgili bölümlerinde bu konuda daha derin araştırmalara dayalı olarak daha ayrıntılı bilgi üretecek ve topluma ulaştıracak bir bilim dalının tesis edilmesi için çalışmalar yapmak.

G) ÇÖZÜM İÇİN KURAMSAL FORMÜLASYON VE TEMEL ÇIKIŞ NOKTALARI:

I- Mantıki ve Etik Çerçeve:

1-Dünyamız güvenli ve insanca yaşanabilir olmaktan hızla uzaklaşıyor.

Biz ise üç güçlü inanca sahibiz:

- Öznesi insan olan hiçbir sistem donmuş, statik ve seçeneksiz değildir.
- Daha onurlu ve adil bir geleceği kuracak olanlar mevcut dünyaya itirazı olanlardır.

- İnanan insanlar olarak, yeryüzünü adil ve güvenli bir düzene kavuşturmak gibi temel bir sorumluluğa sahibiz.

2- Çağın sorunlarının niteliği insan üzerinde yeniden düşünmeyi gerektiriyor:

- Çatışma, rekabet, baskı ve tehdit üreten haz kültürü, kendi insan tipini üretiyor.
- Sorunların kaynağı, ne pahasına olursa olsun güç ve refah arayışına kilitlenen insanın bencil ve sorumsuz davranışları.

3- Değişim mümkün mü?

- İnsan davranışlarını değiştiren ve denetleyen temel faaliyetlerin biri **siyaset**, diğeri ise **Eğitim**dir.
- Siyaset, kamusal düzenleme, kurumlar kurallar aracılığıyla, dış dinamiklerle, zorlamayla yapar bunu.
- Eğitim ise, ferdi davranışların temel niteliklerinde, içsel yaşantı yoluyla değişime yol açar, iç dinamikler yaratır.
- Adalet ve erdemin kuşatıcılığı siyaset ve kurumsal pratiklerle sağlanamaz.
- Adalet ve erdem, ferdi davranışların temel niteliği, içsel dinamiği olmalı.
- Yeni bir düşünce, duygu ve davranış sistemi, yeni bir şahsiyet örgüsü için başvuracağımız araç, **eğitimidir**.
- Toplum insanla, insan eğitimle inşa olur.
- Özneyi inşa etmeden toplumu inşa edemeyiz.
- **O hâlde, iktidar olmadan toplumu değiştirmek, SİVİL ZEMİNDE, EĞİTİM YOLUYLA, gücün yerine SEVGİYİ ve ADALETİ egemen kılmak, bu noktada toplumsal ve kültürel bir irade oluşturmak gerekir ve biz bunu yapabiliriz!**
- İnsanlığın geleceği, onu kuracak çocukların şahsiyet ve karakter özellikleriyle şekillenecek.
- **Çocuk yetiştirme sistemi**, ya mevcut toplumsal sistemin yeniden üretildiği ya da yeni bir medeniyetin filizlendiği en otarşik ve sivil fırsat alanıdır.

4- Tarih boyunca toplumlar, kendilerini yetiştiren kadınlara sahip çıkmamış, onlara bu rolleri için psikolojik, sosyal, ekonomik ve eğitim anlamında hiçbir destek vermemişlerdir.

- Özellikle modern kapitalist süreçte, piyasa mantığı ile ekonomik bir sektör hâline getirilemeyeceği için “annelik” söylem dışıdır. E.Fromm’un ifadesi çok açıklayıcıdır: “Kapitalist sistemin temel dinamikleri, bencilik ve çıkar duygusudur; sevgi, şefkat, özveri ve diğergamlığa dayanan ve neredeyse adanmayla eş anlama gelen annelik ise, sistemin dinamikleriyle çelişir. Bu yüzden sistemimiz anneliği yok sayıyor, anneleri yalnız ve desteksiz bırakıyor.”

Aslında, -ekonominin kavramlarıyla ifade edersek- insanoğlunun üretebileceği en müstesna ve eşsiz değerdeki varlığın, “İNSAN”ın üretiminde temel rolü üstlenmenin yanı sıra, ürettiği **SEVGİ ve ERDEM** gibi paha biçilmez değerlerin eşliğinde, dünyanın en yoğun ve kıymetli, kişiye özel olduğu için de kıt kaynaklı emeğine mal olan “annelik” rolü görmezden gelinmektedir.

- Kadınlar ise, önemsenmeyen bu toplumsal rol ve hedeften, bir bakıma da bütünden koparak kendi haklarının ve çıkarlarının ardına düşmek zorunda kalmışlardır (Feminizm ve kadın hakları mücadelesi perspektifi).
- Çocuk yetiştirme alanında destek bulamamış ve zayıf bırakılmış kadınlara, bağımlı durumda olan ve kendi haklarını arayamayan çocuklara her türlü desteği vermek, ödenmesi hayli gecikmiş bir insanlık borcudur.
- **EĞİTİM** ise en temel ve hayati öneme sahip olan destektir.

5- Modern kapitalist sistem, cinsiyetsiz bir toplum yapısı öngörür.

- Fıtrattan gelen, beyin örgütlenmesindeki cinsiyete bağlı farklılıkların tezahürü olan farklı özellik ve duyarlılıkların yok sayılması ve bu farklılıkların, kadın erkek arasındaki güçlü yaşam birliğini ve ortak esenliği temine dönük “tamamlayıcı” fonksiyonunun hiçe sayılması, insan doğasına karşı bozucu bir müdahale, cinsler arasında tatminkar, adil ve sürdürülebilir ilişkiyi baltalayıcı bir anlayıştır.
- Kadınların zihinsel ve duygusal eğilimlerindeki temel farklılıkları dikkate alan ve destekleyen bir **EĞİTİM**, hayatı, aileyi, cinsler arası hakkaniyeti, toplumsal yapıyı ve ortak huzur ve mutluluğu da destekleyecektir.

6- Modern eğitim paradigması şudur:

“Eğitim, üretim içindir.” Bu paradigmaya dayanan ve pozitivist anlayış üzerine bina edilen modern eğitim sisteminin hedefi, yalnızca mesleki formasyon kazandırmaktır.

- Bu eğitim, hiçbir aşamasında, yeni kuşakların çok yönlü gelişimini destekleme, varlıklar alemine ve varoluş gayesine dair bir tasavvur geliştirme, ahlaki tekamül için değerler benimsetme, insan ilişkilerinin daha sağlıklı, gerçek ve tatminkâr olması, sorun çözme ve hayatı kolaylaştırma bağlamında gereken yaşam becerilerini kazandırma amacı taşımadığı gibi bu çerçevede bütünlüklü bir anlamlandırma ve değerler sisteminden de arındırılmıştır.
- Postmodern süreçte, hakikat anlayışı ve değerler alanında yaşanan odaksızlaşma ve kayganlaşma, keyfi ve sınır tanımaz bireysel kabullerin yüceltilmesi, giderek insanlığın beslendiği ortak manevi damardan gelen temel anlamlandırma (varlık tasavvuru) ve değerler sisteminin bağlayıcılığını yitirmesine yol açmakta.
- Oysa, insanın sağlıklı, güçlü ve güvenli bir benlik yapısı geliştirebilmesinin temel dayanağı,

Hakikatin doğru temsiline tekabül eden bir varlık tasavvuruna ve bu tasavvurla uyumlu ve tutarlı bir değerler sistemine sahip olmaktır.

7- Bizim gibi kendi kültürleriyle bağları koparılmış toplumlar, kendi kültürlerini yeniden üretecek araçları da kendileri icat etmek zorundadırlar.

- Yakın tarihte, toplumumuz, travmatik düzeyde yaşanan kültürel kopuş nedeniyle, yetişen kuşakların zihin ve gönüllerinde, Hakikatin doğru bilgisine (Vahye) dayalı bir varlık tasavvuru ve değerler sistemi inşasına hizmet edecek, “anlam sağlayıcı” geleneksel kurumlar ve toplumsal- kültürel mekanizmalardan mahrum bırakılmıştır.
- Benliğin inşasında ve hayata anlam sağlayıcı eğitim anlamında olsun temel iletişim ve sosyal ilişki kalıpları vb. temel yaşam becerilerinin kazanılmasında olsun, en kritik dönem çocukluk dönemi ve en etkili eğitim aşaması aile eğitimi sürecidir.

- Aile, aynı zamanda her türlü ideolojik ve resmî dayatmalara en dirençli ve sivil alandır. Bu özellikleriyle aile, yeni bir medeniyetin hayatıyet kazanması için elverişli bir fırsat alanıdır.
- Çocuklarımızı, anaokulundan başlayan seküler eğitimin şekillendirmesini istemiyorsak, **SİVİL İRADENİN** harekete geçmesi ve **EĞİTİMLİ KADINLAR** öncülüğünde, aile eğitimi güçlü ve etkili hâle getirmek üzere bir seferberlik başlatması mümkündür.
- Bilimsel bilgiler ışığında hazırlanan BM Çocuk Hakları Bildirgesi:
“Çocukların çok yönlü gelişmelerinin, sağlıklı, normal, onurlu ve özgürce gerçekleşmesinin en temel koşulu olarak çevre şartlarının uygun şekilde düzenlenmesi zorunluluğu vardır.” der.
- Çocuklarda gelişimi hem doğrudan etkileyen hem de çevreyi düzenlemede en önemli rolü üstlenen özne **ANNE’dir**.

8- Yukarıda işaret edilen hususların tümü dikkate alınarak; ailenin odak kişisi ve tüm toplumun en etkili eğiticisi olmaya aday olmaları hasebiyle öncelikle genç kızlar olmak üzere tüm gençler için temel bir örgün eğitim düzenlemesi yapılmalıdır.

- Bu eğitim, özetle, mevcut eğitim sisteminin eksik bıraktığı, yukarıda sözü edilen alanlarda gençlerin kendilerini geliştirmelerine rehberlik etmenin yanı sıra onlara, mutlu bir evlilik, sağlıklı, huzurlu ve etkili bir aile kurmak ve sürdürebilmek için; mutlu, başarılı, erdemli çocuklar yetiştirmek için gereken zihinsel, duygusal ve davranışsal formasyon kazandırmalıdır.
- Bunun için bilginin, kişiyi özgürleştirecek, şahsiyet tekamülünü destekleyecek, yaşamı kolaylaştıracak, daha anlamlı, daha adil ve onurlu, bir hayatın kurgulanmasına hizmet edecek şekilde örgütlenmesi ve -profesyonel kullanım için değil!- kişinin kendini değiştirmek üzere, bizzat kendisine uygulayabilmesi için dolaşıma sokulmasını temin edecek bir eğitim planlanmalıdır.
- “Kendini değiştirmek” ifadesiyle, yerleşik algılayış, duyuş ve davranış kalıplarının gözden geçirilmesi ve gerçekte uyumlu ve sağlıklı yönde değiştirilmesine işaret ederken hemen akla gelen şey, “kişilik değişmez!” ifadesidir. Bu ifade, ancak kişinin kendini değiştirmeye niyet etmesi ve kararlılıkla çaba göstermesi dışındaki genel ve yaygın gidişat için doğrudur.

- Bu noktada gereken şey, eğitim yoluyla fertleri, kendini değiştirmeye, geliştirmeye istekli hâle getirmek, bu yönde motivasyon yaratmaktır.
- Nitekim Kur'an'ın ortaya koyduğu en önemli teklif, hatta temel teklif, özünde bir "Şahsiyet Tekamülü Programı" çerçevesinde ferdin kendini geliştirmesidir. Bu programla Kur'an, benliği ve kişiliği oturmuş yetişkin fertlerde benliğin /öznenin yeniden inşasına odaklanır.

Demek ki, kişi kendini yeniden kurgulamakla sorumlu zaten.

- Eğitim muhtevasına temel teşkil edecek bilgi, anlam ve değerlerde referanslarımız:
- İnanç ve irfan kaynaklarımız,
- Medeniyet birikimimiz
- Modern "insan ve davranış bilimleri" dir.

TEMEL ÇIKIŞ NOKTALARI:

II- Bilimsel Çerçeve:

- 1- İnsan davranışlarının temel niteliklerini, benlik, şahsiyet (kişilik), karakter ve kimlik gibi psikososyal yapılar belirler.
- 2- İnsanın beyin ve zihin gelişiminin 2/3 ü , (0-4) yaş döneminde tamamlanır.
- 3- Zihin ve psikososyal özelliklerin gelişimi 2/3 oranında ilk 6 yaş döneminde gerçekleşir.
- 4- Zihin gelişimi ve psikososyal özelliklerin oluşumu öğrenmelere dayanır; ilk 6 yıldaki etkileşim süreçleri içinde gerçekleşen öğrenmeler, temel davranışsal özelliklerin şekillenmesinde kilit öneme sahiptir.
- 5- O hâlde, iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz davranış nitelikleri, özellikle ilk çocukluk yılları olmak üzere kişinin ailede yaşadığı gelişim, etkileşim ve eğitim sürecinin niteliği ile bağlantılıdır.
- 6- Mutluluk, başarı ve insani tekamülün temeli olan şu davranış özellikleri (ki eskilerin "karakter" diye adlandırdıkları bu özellikler, 1990'lı yılların ortalarından itibaren "Duygusal Zeka" şeklinde kavramsallaştırılmaktadır) ailede kazanılan şahsiyet vasıflarıdır:
 - Özgüven, Olumlu benlik algısı
 - İrade, Özmotivasyon

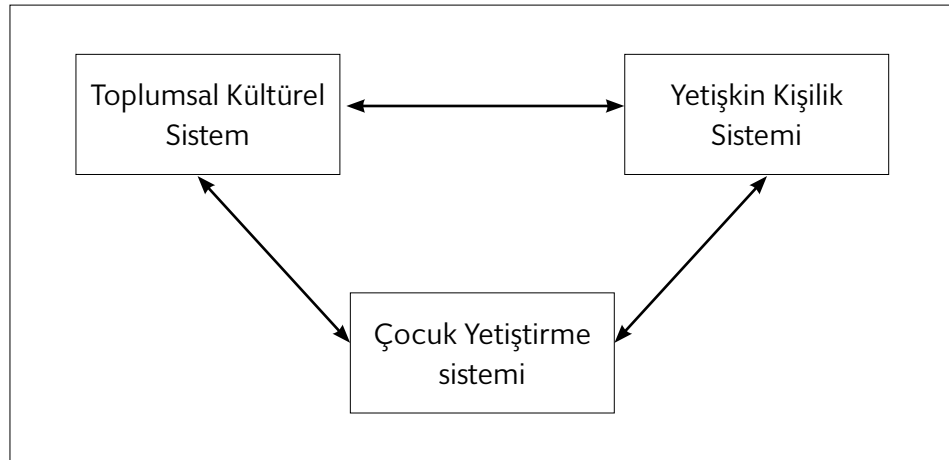
- Sorumluluk, Özerklik (bağımsız düşünebilme, bağımsız davranabilme)
- Sevgi, Sevecenlik, Dostluk
- Özdenetim ve duygularını yönetebilme
- Empati, Derinden duyma
- Adalet, Hakkaniyet, Dürüstlük
- Açıkyüreklilik, Saygı, Nezaket
- Umut ve iyimserlik
- Merak, Azim, Şevk, Hedefe kilitlenme, Sabır, Sebat
- Sosyal ilişki, iletişim v.b. yaşam becerileri

7-0-6) yaş dönemindeki eğitim eksikliğinin veya yanlışlığının telafisi neredeyse imkansızdır.

8-Toplum genelinde erken çocukluk gelişimine verilen destek, toplumsal gelişme için en etkili ve kapsamlı erken müdahale çalışmasıdır.

9-Gelişim psikolojisi alanından uluslararası toplumsal gelişme programlarına katkılarıyla öne çıkan bir isim Prof. Robert Mayers'in ifadesiyle: "Elbirliğiyle gerçekleştirilecek sosyal kültürel ve siyasal değişim için en elverişli başlangıç noktası erken çocukluk (0-7) yaş eğitimidir.

10- Toplum örgütlenmesinin ve kültürün aktarılmasını kilit elemanı çocuk yetiştirme sistemidir.

11- Ana baba yönelim ve tutumları değişime dirençli kültürel bağlamlardır.

Ana baba tutumlarının kaynağında:

- İnanç ve değer sistemleri
- Çocuk tabiatı hakkındaki bilgi ve kanaatler
- Çocuğun değeri ve çocuktan beklentiler yer alır.

Ana babaların bu konulardaki zihinsel çerçeveleri eğitimle doğru bilgi ve kanaatler yönünde değiştirilebilir.

Ör. : Beklentilerle ilgili geniş çaplı bir araştırmaya göre:

Doğu Toplumlarında: Batı Toplumlarında

Söz dinlesin Özgüven sahibi olsun

İtaatkar olsun Bağımsız düşünsün, bağımsız davranşın

Sadık olsun Girişimci ve cesaretli olsun

12- Genel olarak ana baba tutumlarına hakim olan temel özelliklere göre çocukta gelişen davranış nitelikleri şöyle olmaktadır:

463

Baskı- Korku hakim ise :

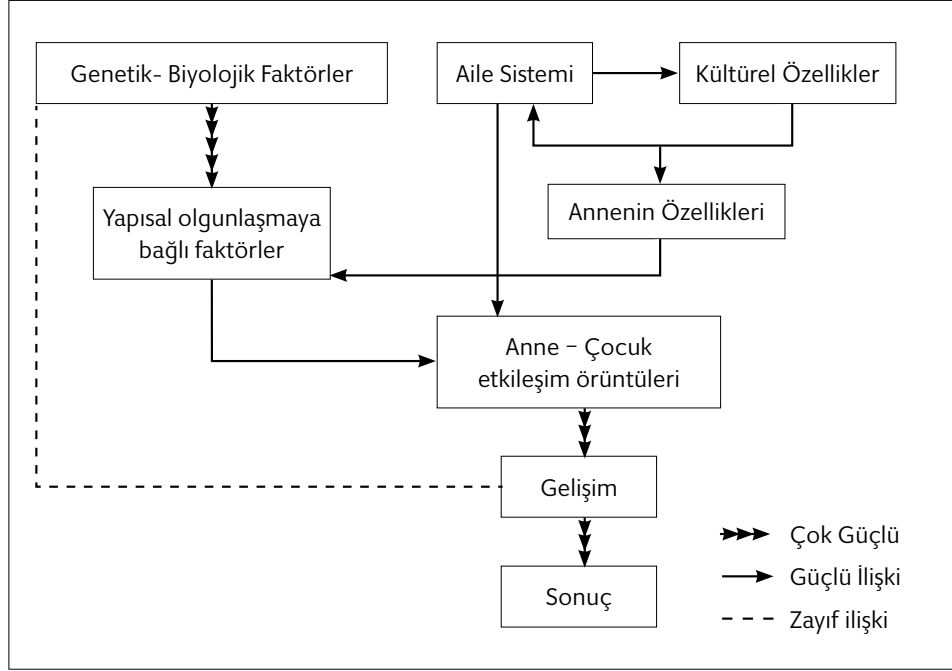
İnsanda tehdit Algılaması	----->	Nevrotik Algılama	----->	Potansiyellerin gelişmemesi	----->	Sağlıksız ve Güvensiz Davranış:
----->	Savunma	----->	Saldırma veya	----->	Sinme davranışı	

Sevgi ve Denetim Dengesi Hakim ise :

İnsanda sağlıklı, objektif algılama	----->	Gelişimin Desteklenmesi	----->	Sağlıklı Davranış
	----->	Güvenli, etkili ve	----->	Özgün Davranış

13- (0-3) yaş döneminde gelişimi etkileyen faktörler içerisinde en etkili olanı anne- çocuk ilişkisidir: Stanford Üniversitesinden Stanley Greenspan, 30 yıl sürdürdüğü araştırmaların sonucunda bu tesbiti şöyle formüle ediyor:

Görüldüğü gibi hem tüm faktörlerin etkilerini çocuğa taşıyan, hem de çocukla arasındaki etkileşimi yönetme inisiyatifi elinde tutmakta olan “anne” bu yaş çocuğunun psiko sosyal gelişiminde en etkili rolü oynamaktadır.

14- Sağlıklı, mutlu ve etkili çocuklar ancak sağlıklı, mutlu ve etkili ailelerde yetişir.

15- Erken çocukluk gelişimini yönlendirmede, aileyi bir arada tutma ve düzenlemede en etkili rolü oynayan kişi kadındır.

16- Ailede -etkili konumdaki -bir kişinin değişmesi ve ardışık etkileşimlerle aile, ailelerin değişmesiyle daha büyük sistemler değişebilir (Genel Sistem Teorisine dayanarak-S.Minuchin).

17- C.Lewis Strauss’a göre kültürlerin dönüşümünde etkili faktörler:

- Mal, hizmet ve bilginin dolaşımı
- Sembollerin dolaşımı
- Kadın ve ailenin durumu

18- Toplumların değişimi konusunda İbn-i Haldun'un tesbiti:

- A) Yukarıdan aşağıya, dıştan içe doğru değişim: çabuk, parlak, gösterişli fakat kısa süren, genellikle yozlaşma yönünde
- B) Aşağıdan yukarıya, iç dünyalardan dış doğru değişim: Yavaş, gösterişsiz, kalıcı, genellikle ıslah yönünde.

19- Aile ideolojik dayatmalara ve devlet totalitarizmine karşı en otarşik ve korunaklı kurumdur. (Kur'an'da, Fravun'un kuşatması altındaki Hz. Musa'nın kavmine "Evlerinizi karargahlar edinin" buyrulur (Yunus 87).

Kültürel ve siyasal sistemin temel davranışsal kodları, sevgi, merhamet, özgür irade, adalet vb. ahlaki değerler; korku, baskı, boyun eğme, şiddet, ayrımcı önyargılar vb. ailede üretilir.

O hâlde, aile, sivil inisiyatifte dayalı bir toplumsal değişme için en elverişli fırsat alanıdır.

20- Aile eğitimi sürecinde çocuklara sevgi, özgürlük, iç denetim, ahlaki sorumluluk, hakkaniyet, dürüstlük, vb. Davranış niteliklerinin kazandırılması, sevgi ve erdem toplumu ve kültürünün yapılandırılmasının en güçlü ve sağlam zeminini oluşturacaktır.

21- Bu eğitimin, devlet tarafından değil, sivil toplum kuruluşları eliyle uygulanması, dayandığı temel felsefenin zorunlu kıldığı, vazgeçilmez ilke olmalıdır.

Ek: EĞİTİM MODELİ İÇİN BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ :

Bir sivil toplum kuruluşu olan "**Kadından Topluma Eğitim Grubu**"nun 1988 yılından bu yana İstanbul'da (oldukça sınırlı şartlarda) yürüttüğü ve 9500 genç kız ve kadınla gerçekleştirdiği "**Her Anne Bir Okul**" Programı, daha daraltılmış çerçevede de olsa, özellikle uygulamaya dair yönleriyle, yukarıda tüm toplum için önerilen eğitim modeli hakkında, aydınlatıcı bir örnek oluşturmaktadır.

Bu itibarla ekte, bu programın içeriğini ve uygulama şeklini ortaya koyan projeye yer vermek yararlı olacaktır.

SEVGİ ve ERDEM TOPLUMU için KADINDAN TOPLUMA EĞİTİM: “HER ANNE BİR OKUL” PROGRAMI (HABOP)

1- PROGRAMIN TANIMI:

Programın Adı: “Her Anne Bir Okul” Programı

PROGRAMIN ÖZETİ:

İnsan gelişimi ile toplumsal gelişim arasında biri diğerini etkileyen dinamik bir bağ olduğu, bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra, insanın ilk çocukluk yıllarında yaşadığı etkileşimlerin, yetişkin şahsiyetin oluşmasındaki önemi ve annenin bu etkileşimlerdeki belirleyiciliği bilimsel olarak bugün çok iyi anlaşılmıştır. Ne var ki, toplum bilinci, toplumumuzda yaygın kişilik özellikleri olan özgüven eksikliği, edilgenlik, yaratıcı ve üretken düşüncede kısırlık, bencillik, sevgisizlik ve şiddetin, ruhsal rahatsızlıkların, giderek artan suç oranlarının, aslında erken yaşta yaşanan etkileşimlerin şifelenmiş bir dille ifadesi olduğunu anlamaktan çok uzaktır. Bu itibarla, “el birliğiyle gerçekleştirilecek toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal değişim için en elverişli başlangıç noktası, erken çocukluk eğitimidir” tesbitinden yola çıkarak, toplumun yarısını oluşturan ve tümünü yetiştiren, ailenin odak kişisi olan kadınların kapsamlı bir eğitimle desteklenmesi, istendik yönde toplumsal gelişim için kilit adımı teşkil edecektir.

Nitekim kadınların bu çerçevede uygun bir programla eğitilmesiyle, yeni kuşakların çok yönlü gelişimi desteklenirken, şahsiyet örgüsünün özgüven, yüksek özdeğer duygusu, özgürlük, irade, sorumluluk, hakkaniyet, cesaret, adalet vb kurucu değerler çerçevesinde yapılanmasına; bunun yanında diğer aile içi işlevlerinin de etkili ve sağlıklı bir şekilde yürütülmesine anlamlı ölçüde katkı sağladığı bilimsel araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Bu çerçevede kadınların eğitime odaklanan eğitim modelimiz, edilgenliğin, yoksulluğun ve şiddetin önlenmesine, toplumun refah, demokrasi, bilgi toplumu olma, sosyal barış ve esenlik yönünde gelişmesine sürdürülebilir bir ivme kazandıracak benlik yapısı ve şahsiyet özelliklerinin oluşmasını aile eğitiminden başlatan, toplumsal ölçekte güçlü bir erken müdahale ve toplumsal değişim ve gelişim projesidir.

3- PROGRAMIN FELSEFESİ / GEREKÇESİ :

a) Mutlu Evlilik - Sağlıklı Aile İlişkileri- Güçlü Aile Bağları...

Toplumumuzda yaşanmakta olan hızlı toplumsal-kültürel değişimden, bu değişime uyum güçlüğünden ve özellikle de insani değerlerin erozyonundan kaynaklanan ekonomik, sosyal, psikolojik, ahlaki ve ilişkisel sorunlar gün geçtikçe yaygınlaşmakta, derinleşmekte ve karmaşık hale gelmektedir. Bu sorunların en can yakıcı olanları ve gelecek kuşaklara da çok yönlü ve derin

olumsuzluklarıyla taşınanları, evlilik ve aile ilişkilerinde yaşanan sorunlardır. Örneğin hızla artan boşanmalar, eşler arasında sürüp giden geçimsizlikler, her gün TV ekranlarından taşan cinayet haberleriyle ürkütücü düzeylere varan aile içi şiddet v.b. olgular, toplumun yapı taşı olan aile kurumunu tehdit eder hale gelmiştir. Böylesine dramatik ve etkileyici görüntüler vermese de pek çok aile, çocuklarına, hayatın zor şartlarına rağmen ayakta kalabilmelerini sağlayan temel enerjiyi, sevgi ve şefkati doya doya yudumlayabildikleri sıcak ve huzurlu bir ortam yerine onların ruhlarında doldurulması zor boşluklar yaratan ıssız, soğuk ve karanlık bir ortam sunmaktadır. Buna yol açan ana neden ise çoğu kez, ailenin mimarları olan ana babaların, ne bu rollerinin önemi ve etkililiği üzerine yeterli düzeyde bilgi ve bilinç ne de birbiriyle ve çocuklarıyla etkili, doyurucu ve karşısındakinin gelişimini destekleyici ilişki kurma üzerine temel bilgi ve becerilere sahip olmamasıdır.

Bilindiği gibi, düşüncelerimize, duygularımıza, davranışlarımıza ve dolayısıyla ilişkilerimize yön veren temel çıkış noktamız algısal dünyamızdır. Bu yüzden de sağlıklı, samimi ve doyurucu ilişkiler ancak insanın kendine, diğer insanlara, olgu ve olaylara dair gerçeği doğru algılaması, duygularını temel ahlaki erdemler doğrultusunda yönetebilmesi ve kendini doğru ifade edebilmesiyle mümkündür.

Bu program ile genç kız ve kadınlara, kendini tanımaktan başlayarak muhatabını anlamayı kolaylaştırmak üzere, insanların düşünce, duygu ve davranış yapıları hakkında temel bilgiler verilecek, kendi benliğiyle, eşiyle, doğal ve sosyal çevresiyle “sevgi ve erdeme” dayalı, sağlıklı, sahici ve mutlu ilişkiler kurma ve sürdürebilme becerileri kazandırılacaktır.

b) Eğitilirse Ana-babalar Eğitilmiş Doğar Bütün Çocuklar...

İnsanın ilk çocukluk yıllarında yaşadığı etkileşimlerin yetişkin şahsiyetin oluşumundaki önemi ve özellikle annenin bu etkileşimlerdeki ağırlıklı etkisi bugün bilimsel olarak çok iyi anlaşılmıştır. Bu çerçevede, toplumumuzda yaygın olarak görülen özgüven eksikliği, edilgenlik, otoriter düşünce ve davranış kalıpları, eleştirel ve üretken düşünce kısırlığı, giderek yaygınlaşan bencillik ve sevgisizlik, artan ruhsal sorunlar, suça ve şiddete yönelme ve madde bağımlılığı vb. sorunların kaynağı ilk çocukluk yıllarındaki etkileşimlerde saklıdır. Ancak toplum bilinci bu özelliklerin aslında, erken yaşta edinilmiş olumsuz deneyimlerin ve yanlış ana-baba tutumlarının hayata ve topluma yansıyan sonuçları olduğunu anlamaktan çok uzaktır.

Toplumda bu bilincin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve kadınların çocuk yetiştirme ve diğer aile içi rollerine dönük temel bir eğitimle desteklenmesi, çok yönlü toplumsal gelişme için kilit adımı teşkil edecektir.

Nitekim annelerin bu çerçevede eğitilmesinin, yeni kuşakların zihin gelişiminin desteklenmesine, şahsiyet örgüsünün özgüven, **sevgi**, özgürlük, sorumluluk, özdenetim, dürüstlük üretkenlik, hakkaniyet, diğergamlık v.b. **erdemler** çerçevesinde yapılanmasına; ailenin sağlıklı özellikler kazanmasına önemli katkılar sağladığı bilimsel araştırmalarla kanıtlanmıştır.

Fert ve aile düzeyindeki bu kazanımların halihazır toplumda yatay doğrultuda sağlayacağı iyileşmeler yanında, her kuşağın gelişimine eğitilmiş annelerle verilecek bilinçli destek sayesinde, toplumda dikey doğrultuda, kuşaktan kuşağa artan iyileşmeler, toplumun **sevgi ve erdem** temelinde gelişmesini ve değişmesini temin edecektir.

4- PROGRAMIN GENEL HEDEFİ :

Toplumsal gelişme ile insan gelişimi arasındaki dinamik bağ esas alınarak ve kadınların toplumun yarı nüfusunu oluşturmanın yanı sıra tümünü yetiştirme fonksiyonu ile kritik konumları göz önünde tutularak, insan gelişimine, insan davranışlarına, insan ilişkilerine ve yaşama dair bilgi ve beceriler kapsamında - nitelikli eğitim almış kadınlar aracılığıyla sağlıklı, güçlü, etkili ve sürdürülebilir ailelerin kurulması; özgüven sahibi, sevgi dolu, erdemli, mutlu, başarılı ve üretken nesillerin yetiştirilmesi ve böylece “**Sevgi ve Erdem Toplumu**”nun insan gelişimi temelinde yapılandırılması programın genel hedefidir.

5- PROGRAMIN ÖZEL AMAÇLARI:

Evlilik ve Aile Hayatı Konusunda Genç Kız ve Kadınlara,

- “Kendini bilme, Kendini Geliştirme ve duyguların -**sevgi ve erdem** çerçevesinde yönetimine dair temel bilgi ve beceriler kazandırmak,
- Evlilik ve ailenin birey ve toplum açısından önemine ilişkin temel bilgiler kazandırmak,
- Sağlıklı ve mutlu evlilik ilişkisinin gerektirdiği beceriler kazandırmak,
- Aile hayatını zenginleştirecek, aile bağlarını kuvvetlendirecek ve ailenin temel işlevlerini

- etkili ve güçlü bir şekilde sürdürmesini temin edecek temel beceriler kazandırmak,
 - Etkili yaşam becerileri geliştirmek suretiyle beklenen ve beklenmeyen hayat olayları karşısında dayanıklılıklarını koruma kabiliyeti kazandırmak,
 - Sağlıklı ve etkili iletişim becerileri kazandırmak,
 - Aile bireyleri arasındaki açık ve net iletişimin aileyi güçlü kılan özelliğinden yararlanma
 - kabiliyeti kazandırmak,
 - Cinsiyet psikolojisi (kadın ve erkek arasında cinsiyete dayalı psikolojik farklılıklar) hakkında temel bilgiler kazandırmak,
 - Aile içi rollerin dengeli dağılımı konusunda duyarlılık kazandırmak,
 - Çatışma ve problem çözme yetenekleri kazandırmak, amaçlanmaktadır
- Annelik Sanatı, Çocuk ve Ergen Gelişimi ve Eğitimi konusunda kadınların,
- Kendini tanıma, bilme, özgüvenini geliştirme ve insanları anlama konusunda gereken zihinsel ve duygusal donanıma sahip olmaları,
 - Anne olmanın, kendisi ve çocuklar için taşıdığı anlam ve önemi bilmeleri,
 - Gelişimin temel kavram ve ilkelerini bilmeleri,
 - Çocuğun hareki, zihni, sosyal, duygusal ve dil gelişimini destekleyici bilgi ve becerilere sahip olmaları,
 - Çocukta özgüven, olumlu benlik kavramı, benlik saygısı ve özerklik (irade) gelişimini;
 - sorumluluk, dürüstlük, merhamet, hakkaniyet v.b duyguların benliğin bir parçası hâline gelmesini destekleyici bilgi ve beceriler kazanmaları,
 - Çocukta beklenen gelişim seyrini bilmeleri ve bunun dışına çıkabilecek durumları gözden kaçırmamaları için gereken farkındalık düzeyine sahip olmaları,
 - Çocuğun davranış problemleriyle baş edebilmek için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmaları,
 - Ergenlik döneminin kritik gelişim özelliklerini bilmeleri, bu dönem çocuğunda görülebilecek davranış sorunlarına farkındalık geliştirmeleri ve ergeni bekleyen zorlu gelişim görevleri konusunda gerekli anlayışa sahip olmaları ve destekleyici rehberlik yapabilmeleri amaçlanmaktadır.

Bir fert olarak, kendi toplumunun ve insanlık ailesinin bir üyesi olarak kadınların,

- Kendi toplumu ve kültürünü yeterince tanıma, yaşadığı dünyayı ve çeşitli boyutlarıyla küreselleşme sürecini doğru okuma kapsamında gerekli entelektüel birikime sahip olmaları,
- Sosyal, siyasal, sosyoekonomik, sosyokültürel ve küresel insani konularda müzakere yeteneklerinin gelişmesi.
- Estetik ve sanatsal duyarlılıklarının gelişmesi.
- Toplumsal sorunlara duyarlılıklarının arttırılması, girişimcilik ve gönüllülük ruhunun güçlendirilmesi.
- Toplumsal sorunlara ilişkin sivil inisiyatif geliştirme becerilerinin geliştirilmesi,
- Sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayata katkıda bulunmaya teşvik edilmesi,
- Daha yaşanabilir bir dünya, daha adil ve güvenli bir gelecek inşasına bir özne olarak katkıda bulunma bilinç ve gayretinin yükseltilmesi
- **Sevgi ve Erdemi** merkezi (kurucu) değerler olarak alan bir medeniyet tasavvuru ve bunu hayata geçirecek birlik ruhunu ve ortak aksiyon iradesini geliştirmeleri amaçlanmaktadır.

6- SEMİNER PROGRAMININ MÜFREDATI, SÜRESİ VE KONU BAŞLIKLARI:

DERSLER	SAAT
Kadınlardan Topluma Eğitim –Necla Koytak	4
Kadın Kimliğinin Yeniden Tanımlanması –Necla Koytak	2
Eğitime Giriş –Seyhan Büyükcoşkun	2
Öğrenme Psikolojisi- Seyhan Büyükcoşkun	2
Benlik ve Bilinç ve Duyguların Yönetimi – Necla Koytak	6
Çocuk ve Gençlik Psikolojisi- Necla Koytak	10
Kişilik Gelişimi – Seyhan Büyükcoşkun	4
Dil Gelişimi ve Eğitimi – Seyhan Büyükcoşkun	2
Eğitimin Temel İlkeleri – Halime Uyulan	2
Çocuk ve Çevre–Seyhan Büyükcoşkun	6
Çocuk Oyun ve Oyuncak– Hasibe Turan	2

DERSLER	SAAT
Ailede Disiplin ve Anababa Tutumları- Rukiye Karaköse	2
Çocukta Uyumsuzluk ve Ruhsal Sorunlar- Doç.Dr.Mücahit Öztürk	4
Ruh Sağlığı ve Normaldışı davranışlar- Necla Koytak- Dr.Sevinç Kalyoncu	8
Çocuk ve Din- Seyhan Büyükcoşkun	6
İletişim sanatı- Rukiye Karaköse	4
İnsan ilişkileri- Nuray Yıldız	4
İslam ve Modernite- Abdurrahman Aslan	4
Duygu Okulu Olarak Aile- Hacer Gündüz	4
Sağlıklı ve Mutlu Ailenin Temel Özellikleri- Esin Akdeniz Tüccar	4
Aile içi Sorunlar ve Eşler Arasında Sorun Çözme- Fatma Bayram	4
Toplam:	86

SEMİNERLER:

DERSLER	SAAT
Değişen Toplum ve Aile- Sosyal Hizmetler Uzmanı Fatih Kılıçaslan	2
Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü- Doç. Dr.Kemal Sayar	2
Bir Şahsiyet Modeli Olarak Hz. Peygamber- Prof. Dr.Ali Akyüz	2

4

DERSLER	SAAT
Sanatın Anlamı ve İslam Estetiği- Prof. Dr.Sadettin Ökten	2
Medya Okur-yazarlığı- Fadime Özkan	2
Tüketici Bilinç ve Davranışı- Prof. Dr.Nazif Gürdoğan	2
Tüketici hakları- Av. Bülent Deniz	2
Çevre Bilinci- Dr.Nilgün Ertugay	2
Aile ve Nüfus Politikaları- Doç.Dr.Sevgi Kurtulmuş	2
Küresel Kadın Politikaları- Nazife Şişman	2
Müslüman Kadınlar ve Feminizm- Yıldız Ramazanoğlu	2
Türk modernleşmesinde Kadın- Av. Sibel Eraslan	2
Küreselleşmeyi Anlamak 1 (İletişim ve Kültürel Boyut)- Dr.Yusuf Kaplan	2
Küreselleşmeyi Anlamak 2 (Siyasi Boyut) - Akif Emre	2

DERSLER	SAAT
Küreselleşmeyi Anlamak 3 (İktisadi Boyut)- Yrd.Doç. Mustafa Özel	2
Edebiyat Ne İşe Yarar? - Prof.Dr.Muhammet Nur Doğan	2
Üreme Sağlığı ve Kürtaj- Dr.Sare Davutoğlu	2
Sağlık, Beslenme ve Estetik- Dr. Nilgün Ertugay	2
Yaşlılarımız Hayatımızın Neresinde- Hasibe Turan	2
Aile içi şiddet- Doç. Dr.Behiye Alyanak	2
Benlik Bilinci ve Din Eğitimi- Doç. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu	2
Sivil İnisiyatif Geliştirme ve Gönüllü Sosyal Çalışmalarda Kadın- Ayten Özyayla	2
Toplam:	44
Genel Toplam:	130

7- PROJENİN SOMUT ÇIKTILARI :

a) Bireysel Sonuçlar :

Bir fert olarak, bir eş ve anne olarak Eğitimli Kadınlar,

- Kendini tanıyan, insanları anlayan, özgüveni gelişmiş,
- Duygularını yönetebilen
- İlişkilerinde **sevgi ve erdem** odaklı davranabilen
- Sağlıklı ve mutlu bir evliliğin temel gereklerini bilen,
- Sağlıklı ve etkili bir aile kurma ve sürdürebilme yeteneğine sahip,
- İletişim becerileri ve eğitici yetenekleri gelişmiş,
- Evlilik çatışmalarını önleyici veya azaltıcı faktörleri bilen,
- Çatışma çözme yöntemlerine vakıf,
- Yaygın ana-baba tutumlarının neler olduğunu bilen,
- Demokratik annelik tutumuyla yetişen çocuğun kazanımlarını bilen,
- Etkili ve yetkin ana-baba olmanın gereklerini bilen,
- Şiddet üreten, çocuğun varlık özünü örseleyen ana-baba tutumlarından kaçınan, **sevgi**, özgürlük **ve dayanışma** kültürünü yapılandıracak bilinçli eğitim tarzlarını benimseyen

- Yaşamın ilk yıllarından başlayarak cinsiyet v.b.her türlü ayrımcılığa karşı tutumlar sergileyen,
- Bireyi şekillendiren, psikolojik, toplumsal ve küresel süreçleri analiz edebilen,
- Kültürel, ekonomik, siyasal, teknolojik ve ekolojik yönleriyle yaşadığı dünyayı doğru algılayan,
- Estetik ve sanatsal duyarlılığa sahip,
- Sivil inisiyatif geliştirebilen,
- Toplumsal sorunlara duyarlı, gönüllülük ve sosyal girişim ruhuna sahip,
- Daha yaşanabilir bir dünya, daha adil ve güvenli bir gelecek inşasına bir özne olarak katkıda bulunma bilinç ve gayretinde olan,
- Sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayata katkıda bulunmaya hazır ve istekli ,
- **SEVGİ ve ERDEMİ** temel alan bir medeniyet tasavvurunu ve bunu hayata geçirecek birlik ruhu ve ortak aksiyon iradesini geliştirmiş bir insan, eş ve anne olmak.

Çocuklar ve Gelecek kuşaklar için,

İnsanın hayat boyu süren gelişiminin üçte ikisinin erken çocukluk (0-6 yaş) döneminde yaşadığı etkileşimlerle şekillendiği bilimsel bir gerçektir. Bu dönemdeki etkileşimlere, yukarıda sıralanan özellikleriyle olumlu ve sağlıklı bir nitelik kazandıracak ana-babalar, çocukların gelişimine güçlü bir destek vereceklerdir. Bunun çocuklar ve yeni kuşaklar üzerindeki somut çıktıları:

- Daha ileri düzeyde zihin gelişimi gösteren, özgüvene ve yüksek benlik değeri duygusuna sahip,
- dolayısıyla okul ve hayat başarısı yüksek,
- **Sevgi ve erdem** içeren ve günümüzde “duygusal zeka” olarak adlandırılan, sorumluluk, iç disiplin, irade, özmotivasyon, empati, dürüstlük, merhamet, hakkaniyet, içtenlik v.b. duygusal özelliklere sahip bireyler,
 - Duygularını ifade edebilen, açık ve net iletişim kurabilen sosyal özellikleri gelişmiş çocuklar,
 - Yanlış veya olumsuz anne-çocuk ilişkilerinden kaynaklanan ruhsal sorunlardan ve diğer davranış problemlerinden - önleyici erken müdahale ile korunmuş gençler,

b) Toplumsal, Ekonomik ve Kültürel Sonuçlar:

- Okul ve hayat başarısı yüksek, yaratıcı ve eleştirel düşünme yeteneği desteklenmiş, üretkenlik ve girişimcilik özelliklerine sahip kuşaklarla toplumsal ve ekonomik gelişme ivmesinde artış.
- Toplumda otoriteryen düşünüş ve davranış kalıplarının yerini, demokratik düşünüş ve davranış tarzı alacaktır.
- Toplumda cinsiyet ve benzeri her türlü ayrımcılık, insanda temel davranış özelliklerinin benimsendiği aile eğitimi sürecinde kökten ve önleyici nitelikte çözüme ulaşacaktır.
- Çocuk, aile ve toplumda etkili olma becerilerine sahip “kadın nüfus” güçlü bir toplumsal dinamizm yaratacaktır.
- Yoksulluk, aile içi şiddet, artan suç oranları, madde bağımlılığı gibi toplumsal sorunlarla önleyici nitelikte bir mücadele temellendirilmiş olacaktır.
- Şiddet üreten eğitim tarzları, sağlıksız ve örseleyici anne tutum ve davranışları yerlerini özgüven, sevgi, sorumluluk, özgürlük, hoşgörü ve dayanışma kültürünü yapılandıran bilinçli eğitim tutum davranışlarına bırakacaktır.
- Anne-çocuk ilişkilerindeki aksaklıklardan kaynaklanan ruhsal sorunların önlenmesi ve bu sorunların toplumsal yaygınlığının önüne geçilmesi mümkün olacaktır. (Önleyici ruh sağlığı hizmeti)
- Kurumsal okul öncesi eğitim oranının düşük olduğu ülkemizde, erken çocukluk gelişimi ve eğitime ev ve anne merkezli bu eğitim, hem çok yönlü etkisi hem de düşük maliyeti açısından dezavantajlı toplum kesimleri için eğitimde fırsat eşitliğine önemli katkı sağlanmış olacaktır.
- Çevre bilinci ve duyarlılığına sahip,
- Dünyayı her anlamda güzelleştirme ve toplumda **Sevgi ve Erdemi** ege-men kılma gibi ideallere sahip kuşaklar yetişecek ve bu suretle **Sevgi ve Erdeme** dayalı toplumsal kültürel değişim ve gelişim sağlanacaktır.

8- PROGRAMIN HEDEF KİTLESİ

Sosyoekonomik açıdan “risk altındaki gruplar” ya da “dezavantajlı toplum katmanları” olarak tanımlanan, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden yoksul ve yoksun kesimler toplumumuzun kahir ekseriyetini oluşturmaktadır. Özellikle Büyükşehirlerin varoşlarında, merkezden uzak çevre semtlerinde yaşayan kitleler, hızlı sosyokültürel değişimin travmatik etkileriyle yüzyüzedirler.

Buna karşılık bilgiye ve eğitime ulaşmaları fevkalade zordur. Bu kitlelere, onları hayata hazırlayacak bilimsel bilginin ve irfani bilgeliğin ulaştırılması kritik önem taşımaktadır. Öte yandan, çocukların okul öncesi eğitim kurumlarından yararlanamadığı bu kesimde, kadınların, erken çocukluk gelişimine bilinçli destek vermek üzere eğitilmesiyle bütün çocuklar sağlıklı ve etkili bir gelişim desteği almış olacaklardır. Eğitim programının birincil hedef kitle-si, toplumun yarı nüfusunu oluşturanın yanı sıra tümünü yetiştiren, toplumun temel kurumu olan ailenin günlük hayatının düzenleyicisi ve odak kişisi durumundaki kadınlardır. Kadınların çok yönlü (entelektüel, duygusal, sosyal ve kültürel) gelişmesini desteklemeye yönelik bu eğitimin (dolaylı) ikincil hedefi ise yeni yetişen kuşaklar ve nihayetinde bugünün ve yarının toplumu olmaktadır.

9- KATILIMCILARIN NİTELİĞİ ve NİCELİĞİ

Program yaygın eğitim kapsamında olup her yaş ve eğitim düzeyindeki katılımcıya açıktır. Programın her bir periyodu için katılımcı sayısı, etkili eğitimin temel koşulları dikkate alınmak kaydıyla, seminerlerin gerçekleştirileceği mekanın şartları dolayısıyla uygulayan kurumun imkanlarına göre belirlenir.

10- PROGRAMIN SÜRESİ, PERİYODU ve ZAMANLAMA CETVELİ

Program, toplumun her yeni yetişen kuşağının genç kızları için bir “temel eğitim” olarak geliştirilmiştir. Bu bakımdan “İlköğretim” veya “Askerlik eğitimi” örneğine benzer şekilde bu programın da, toplumun tüm kadınlarına ulaşması öngörülmektedir. Programın bir periyodunu toplam süresi 130 saattir.

Haftada 3 gün (Pazartesi, Çarşamba, Cuma), Günde 4 saat

Toplam 2,5 aylık bir sürede tamamlanmaktadır.

Toplumun her ferdinin bu eğitimin sonuçlarından yararlanabilmesi için program, hem bugünün hem de gelecek kuşakların genç kızlarına ve annelerine ulaşacak, böylece yatay ve dikey doğrultuda toplumu kucaklayacak şekilde, belirlenen periyotlar dahilinde kesintisiz olarak uygulanması esastır. Bu yüzden programın uygulanma ve tekrarlanma süresi için sınırlı bir zaman dilimi söz konusu olmayıp yerleşik bir program olarak devamlı ve sürekli tekrarlanması söz konusudur.

11- PROGRAMI UYGULAYAN KURUM ve MEKAN:

Program “Kadından Topluma Eğitim Grubu” tarafından, aşağıda belirtilen kurumların işbirliği ile uygulanmaktadır.

- 1- Yerel Yönetimler
- 2- İlçe Belediyeleri
- 3- Sivil Toplum Kuruluşları

Programın uygulandığı mekanlar: Eğitim için gereken temel fiziki şartlara ve teknolojik donanımına sahip sınıf veya salonlar.

12- PROGRAMIN UYGULAMA ADIMLARI / SÜREÇ:

Programı uygulayan kurum tarafından, çeşitli mecra ve yöntemler kullanılarak eğitimin gerçekleştirileceği tarih, mekan, uygulama periyodu, katılımcı nitelikleri v.b. ayrıntıları kapsayacak şekilde ve etkili bir biçimde programın duyurusu yapılır.

- Programı uygulayan kurum ve eğitim ekibi işbirliğiyle, “Her Anne Bir Okul” programının fert, aile ve toplum için anlamı ve önemi ile ilişkilerin ve hayatın kalitesine katkıları konusunda, geniş kapsamlı tanıtım ve bilgilendirmeye yönelik halka açık konferanslar düzenlenir.
- Eğitime katılacak kişilerin kayıtları yapılır.
- Katılımcıların programın tümünü takip etmeleri esastır.
- Programın başında ve sonunda katılımcılara, ölçme ve değerlendirme için hazırlanmış olan
- anketler uygulanır.
- Program sonunda, programa katılanlara “Her Anne Bir Okul Programı Katılım Belgesi” verilir.

13- UYGULAMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Eğitimde,

- a) Anlatım (anlatım power point sunumlarla görsel olarak desteklenir),
- b) Yapılandırılmış sorular ve doğru cevabı buldurmaya dayalı interaktif yöntemler
- c) Örnek olaylar üzerinde tartışma ve bilgilendirme vb. yöntemler kullanılır.

14- MATERYALLER, DERS ARAÇ GEREÇLERİ:

Program uygulayıcıları (eğitmenler) ve katılımcılar için, her seminer konusu için ayrı olmak üzere kısa ve özet bilgiler içeren el kitapçıkları hazırlanır. Etkili sunum için power point vb. görsel ve işitsel her türlü teknolojiye dayanarak hazırlanır.

15- ÖLÇME ve DEĞERLENDİRME ARAÇLARI :

Programın başında ve sonunda, konuyla ilgili girişteki davranışları ve çıkıştaki davranışları değerlendirmek üzere anketler ve testler (cevaplamalı ve/veya seçmeli) uygulanır.

16- PROGRAMI UYGULAYAN EĞİTMENLER :

Programda görev yapan eğitmenler, psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı ve eğitim uzmanı olup, programda yer alan seminer konularında 21 yıllık eğitimcilik deneyimi olan eğitmenlerdir.

17- FARKLILIKLAR / ÖZGÜNLÜKLER:

Programın, “ AÇEP”, “Ana-Baba Okulu”, “Benim Ailem” ve benzeri programlardan farklı yönleri veya özgün yanları:

“Her Anne Bir Okul Programı”

- 1-Yalnız anneleri değil özellikle genç kızları hedef alarak evlilik ve ailenin sağlam temellere oturmasına dönük bilgi ve becerilerin gelişmesine önem verir.
- 2- Genç kız ve kadınların yalnız aile içi rollerde değil, etkin bir toplum üyesi olarak kamusal alanda sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel faaliyetlerle varlık gösteren, bu suretle toplumsal gelişime önemli katkılarda bulunan özneler olarak gelişmelerine destek verir.
- 3-Çocuk gelişimi ve eğitiminde, zihin gelişimi ve akademik başarı kadar duygusal, sosyal ahlaki gelişimi ve hayat başarısını da önemser,
- 4-Dinamik bir eğitim anlayışıyla, günümüzde insan merkezli bir toplumsal gelişime, sevgi, özgürlük, sorumluluk, adalet ve dayanışma v.b değer ve erdemlere olan ihtiyacı dikkate alır ve bu davranış niteliklerini erken çocukluk gelişimi ve aile eğitiminin temel görevleri olarak telakki eder.
- 5-Bir sivil inisiyatif grubu olan “Kadınlardan Topluma Eğitim Grubu” tarafından 1988 yılında uygulanmaya konulup hâlen sürdürülmektedir. 24 yıl içerisinde bu programla yaklaşık 10 000 genç kız ve kadına ulaşılmıştır.

Programın belki de en özgün yanı büyük ölçüde gönül gücüne dayalı bir toplumsal hizmetin bu kadar uzun süre devam etmesi ve gittikçe artan bir talep kitlesi yaratmasıdır.

MÜZAKERE

“GÜNÜMÜZ AİLE SORUNLARINA KUR’AN VE SÜNNET MERKEZLİ ÇÖZÜMLER” TEBLİĞİNİN MÜZAKERESİ

NEGOTIATION

“TODAY’S FAMILY ISSUES QURAN AND THE SUNNAH CENTRIC SOLUTIONS” COMMUNIQUE CONSULTATION

Doç. Dr. Mustafa TEKİN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi A.B.D. Başkanı

Üzerinde olumlu ya da olumsuz tartışmalar olmakla birlikte, tarih boyunca insan toplumlarının değişmez bir kurumu olarak aile, toplum hayatındaki vazgeçilmezliğini göstermektedir. Bir an için ailenin olmadığını düşündüğümüzde, toplumsal yaşamın nasıl bir karmaşa ve kaos içine gireceğini tahmin etmek zor olmayacaktır. Bu bağlamda aile, sadece birkaç ferdi bir araya toplayan bir mekanizma değildir; bunun çok ötesinde toplumun kültürel, ahlaki, ekonomik vb. her yönüyle belkemiğidir. Aile olmadan sağlıklı nesiller olamayacağı gibi, asgari insanlararası ilişkileri bile kurmak mümkün olmaz.

Tartışmaya başlamadan önce bu konuda yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum. Türkiye’de Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu, annesi babası ayrılmış, yetim ve öksüz küçük çocukların bakımını, çocuk yetiştirme yurtlarına tevdi etmiştir ve buraları kontrol etmektedir. Kurumun şöyle bir uygulaması vardır. Aileler, çocuk yetiştirme yurtlarına başvurarak, oradan bir çocuğa gönüllü aile olabiliyor ve hafta sonu evlerine getirebiliyorlar. Ben de eşimle birlikte oğlumuzun sınıf arkadaşı olan bir çocuk için gönüllü aile olmak istedik. Müracaat yaptık. Bir takım evraklar ve bizim evimizin uygunluğu gibi kontrollerden sonra talebimiz uygun görüldü.

Çocuğu ilk defa kurban bayramı münasebetiyle bir hafta evimizde misafir ettik. Çocuk ilk defa kurban bayramını bir aile ile geçirdi. Bu süreçte yaşadık-

ğım iki tecrübe var. Birincisi, çocuk kendisine verilen bayram harçlıklarının anlamını kavrayamadı. Bir de eş, dost, akraba gezmelerimizde çocuk, misafir olduğumuz evin yatak odasına giriyordu. Buna benzer çok tecrübeler yaşadım. Orada çok daha iyi fark ettim ki, aile içerisinde bulunan bir çocuk, gündelik yaşam içerisindeki uygulamalarla ilişkiler, sınırlar, sosyal eylemler konusunda bir bilgi sahibi olabiliyor; ebeveynler bununla ilgili konuşmalar bile uygulamalar aktarıyor. Hâlbuki, o güne kadar sadece koğuştta yatakta yatmış o çocuk için yatak odası, mahremiyet, bayram harçlığı gibi kavram ve uygulamalar çok anlamlı olamıyor.

Bu bağlamda tüm dinler ve kadim gelenekler için aile, tarih boyunca büyük bir önem arz etmiş; her zaman tavsiye edilen ve korunan bir kurum olma özelliğini korumuştur. Çokça kullanılan bir söz olan; “dinler aileyi, ideolojiler komün toplumu savunurlar” ifadesi, bu açıdan anlamlı olsa gerektir.

Nevzat Aydın beyin sunduğu tebliğ, bize daha çok Kur’an ve Sünnet’ten hareket ederek bir ailenin nasıl kurulması gerektiğine dair yol haritası çizmektedir. Oldukça toparlayıcı, kısa spotlarla bir ailenin inşasına yönelik tartışmayı bize vermektedir. Bu tebliğden dolayı Nevzat beyi öncelikle tebrik etmek isterim.

Bununla birlikte, tebliğin daha verimli ve faydalı olması açısından aşağıdaki noktaların önemli olduğundan yola çıkarak, acizane bazı katkılarda bulunmak isterim. Öncelikle, tebliğin başlığı “Günümüz Aile Sorunlarına Kur’an ve Sünnet Merkezli Çözümler” biçiminde verilmektedir. Bu başlık çerçevesinde tebliğden daha çok beklediğimiz, gündelik aile sorunlarının tespiti ve bunlara Kur’an ve Sünnetten çözümler üretilmesi şeklindedir. Fakat tebliğ, daha çok bir ailenin nasıl inşa edilmesi gerektiğine dair kriterleri, ana referanslara göndermeler yaparak zikretmekle yetinmiş; realite ve sorun merkezli değil, metin merkezli yaklaşmıştır. Bu durumu başlıklarda da izlemek rahatlıkla mümkündür. Şayet, bugünkü çağdaş aile sorunları öncelikle tespit edilse ve ardından bunlara yönelik Kur’an ve Sünnet merkezli çözümlerin tartışması yapılsaydı, daha etkili olabilirdi diye düşünmekteyim.

Bu çerçevede bazı meselelerin üzerinde daha özenle durulması gerektiği kanaatini taşımaktayım. Mesela; bugün özelde kadının sosyal ve ekonomik hayata daha fazla girişi, eskisine göre nasıl bir değişim meydana getirmiştir? Bu değişim, ailenin yapısı ve işleyişinde bazı sorunlara yol açmış mıdır? Bu soruların ilk başta sorulması önem taşımaktadır. Nitekim kadının iş hayatı ve sosyal hayata yoğun girişi, ailede reislik, ailenin yönetimi, kadın-erkek arasındaki klasik işbölümü ile ilgili bir değişim meydana getirmiştir. Bu değişim-

ler erkeğin ailede yönetim ile ilgili konumunun değişmesi ve bu bağlamda kadın-erkek arasında bazı gerilimlerin oluşmasını sonuçlamıştır.

Diğer yandan bunlarla ilgili bir takım hukuki gelişmeler söz konusudur. Meselâ; kanunen ailede reislik kavramı kaldırılmıştır. Şu anda hukuk, ailede herhangi bir reislik tanımamaktadır. Yine en son yapılan Anayasa değişikliğine göre, kadınlara birçok alanda pozitif ayrımcılık yapılması hükme bağlanmıştır. Tüm bu değişimlerin de ayrıca çağdaş bir durum olarak tartışılması bir zorunluluk arz etmektedir.

Yukarıda aile içerisinde kadın ve erkek arasında klasik aile içi ve dışı rol dağıtımının değişmeye başladığını söylemiştik. Hiç şüphesiz bu değişimi sonuçlayan toplumsal gelişmeler ve faktörler bulunmaktadır. Mesela, gün geçtikçe eğitilmiş üniversite mezunu kadınların sayısı artmakta; bu durum iş hayatında da yansımalarını göstermektedir. Öyle bir değişim, nihai anlamda kadın ve erkek arasındaki rolleri dönüştürebilmektedir. Bu durum, acaba ne tür sorunlara yol açmaktadır? Ev işlerinin aksamaması, kadının ev merkezli olmaktan çıkması, evin modern ailede farklılaşan konumu, erkeğin geleneksel otoritesindeki kayıp vb. birçok hususların meydana getirdiği sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara çözümlerin tartışılması gerekirdi.

Tebliğ, daha çok Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden aile sorunları ve bunlara Hz. Peygamber'in bulunduğu çözümler üzerinde durmakta; dolayısıyla daha çok tarihi bir yaklaşımı esas almaktadır. Şayet sorunların bugünden tespitinin ardından, Kur'an ve Sünnetin bugüne ve sorunlara neler söyleyebileceği ile ilgili bir tartışma yapılmış olsaydı, daha somut bir zemin üzerinde konuşulmuş olacaktı.

Tebliğde zaman zaman duygusal ve popüler anlatımlar görünmektedir. Bu durum, sorun odaklı yaklaşım ve çağdaş sorunların tartışması yerine daha idealize edilmiş bir anlatım biçiminin tercihi de anlamlı hâle getirmektedir. İdealize edilmiş anlatım biçiminin, idealin kaybedilmemesi anlamında önemli işlevlerinin bulunduğunu peşinen belirtmek lazımdır. Ne var ki, idealize edilmiş söylemin içeriğindeki, çağdaş durum içinde nasıl inşa edileceği, somutlaştırılacağı önemli bir sorundur. Bu somutlaştırım ve tekabül-yetler tartışılmadığı zaman, idealize edilmiş söylemler daha çok bir tarihsellik üretmektedir. Bunun sonucu olarak da, mevcut sorunlara çözümler üretmek yerine insanlar "tarih"leştirilmektedir. Gerçekte insanlar, bugün yaşayan varlıklar olarak, kendi sorunlarını duymak ve onları nasıl çözeceklerini somut olarak görmek isterler.

Fakat tüm bunlarla birlikte, tebliğin içinde geçen alt başlıkların, aile ilgili sorunların ve bunlara dair örneklerin çok isabetli olarak seçildiğini söylemek gerekir. Bu örnekler, tüm tarihsel zamanlarda içerdiği “insani” ve “evrensel” kodlarla, ailelerde sorunların nasıl çözülmesi gerektiğine dair bir yöntemi ortaya koydukları kadar, muhtemel sorunların asıl nüvesine dair bilgileri de deşifre etmektedirler. Bu açıdan örneklerde geçen, sorunlar ve onlarla başa çıkabilme yönteminin, barışçıl, fedakar, insani nitelikleri de dikkate alınmalıdır.

Aslında tebliğde direkt bahsedilmese bile, Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.s.) örneğinin, maddi varlık dünyasının sebeblilik ve işlevselliğine de temas etmektedir. Zira Allah (cc) insanı bir kadın ve erkek olarak yaratmıştır. Sonra aralarına ülfet vermiş, sevgi koymuştur. Erkek ve kadın, insan olmalarından dolayı aralarında fark yoksa da biyolojik açıdan işlevlerinde farklılıklar vardır. Kadın ve erkeğin birisinden, bu işlevleri dışında veya ona ters bir şey beklemek çok mümkün ve anlamlı değildir. Halbuki, içinde yaşadığımız zaman diliminde, bu farklılıklar çok dikkate alınmadığı gibi, erkek ve kadınlar fıtratlarının tersine işlere de zorlanmakta, bir çok yanlışlıklar doğru olarak kabul edilmekte; bunun doğal bir sonucu olarak da aile hayatı ile birlikte kadın ve erkek dünyaları da dumura uğramaktadır. Bu sebeple, insanın varlık sebebi ve yaratılıştaki rolleri dikkate alınmadan çözümler sunmak ancak krizleri derinleştirmektedir.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

DÖRDÜNCÜ OTURUM
FOURTH SESSION

12 TEMMUZ 2012

I. BÖLÜM

OSMANLI'DA AİLE

SESSION I:

FAMILY IN OTTOMAN

BAŞKAN / HEAD

Prof. Dr. İsmail DOĞAN

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN

"Osmanlılarda Yetimlerin Himayesine Yönelik Uygulamalar"

Doç. Dr. Mustafa ALKAN

"Osmanlı Devleti'nde Aile Vakıfları: Vakıf Kurumuyla Evlâdı İlişkilendirmek"

Dr. Zülküf ORUÇ

"Balkanlarda Osmanlı Mirası Çerçevesinde Türkiye'nin İmkânları: Sosyopolitik Bir Okuma Denemesi"

Yrd. Doç.Dr. Samettin BAŞOL & Öğrt. Gör. Murat HANİLÇE

"Osmanlı Ailesi Araştırmaları Üzerine bir Değerlendirme ve Bibliyografya Denemesi"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Niyazi CAN

Prof. Dr. Fatih AVŞAR

Öğrt. Gör. Faruk KARAASLAN

Dr. Zekiye DEMİR

OSMANLILARDA YETİMLERİN HİMAYESİNE YÖNELİK UYGULAMALAR (Formata Uygun Değil)

APPLICATIONS FOR ORPHANS OF THE OTTOMAN EMPIRE UNDER THE AUSPICES OF

Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Cemiyetin himayeye en muhtaç kesimini, aile ortamından ve korumasından mahrum olan yetim ve kimsesiz çocuklar oluşturur. Herhangi bir sebeple anne-babasını kaybeden çocuklar sosyal ve ekonomik anlamda her türlü istismara açık hale gelmekte, birçok tehlike ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle savaş dönemlerinde artış kaydeden bu durumun yol açtığı yıkım ve travmaların sonuçları, nesiller boyu devam edebilmektedir. Osmanlılar aldıkları tedbirler ve kurumsal uygulamalarla bu durumda olan çocukları koruma altına almış, onların yetiştirilmelerine büyük özen göstermişlerdir. Osmanlı dönemindeki uygulamaların, günümüzde yaşanan benzer problemlerin çözümü için de örnek alınabileceğini söyleyebiliriz.

Genel olarak bakıldığında, Osman-

lıların yetim ve kimsesiz çocukların iâşe, ibate ve sair ihtiyaçlarının karşılanması ve iyi birer eğitim alarak, sosyal hayatta faydalı birer birey olarak yer almalarını sağlamaya yönelik çeşitli uygulamalar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu uygulamaların başında vakıfların diğer hizmetlerinin yanında yetim ve kimsesiz çocuklara yönelik yardım ve hizmetlerini sayabiliriz. Osmanlılar, vakıf hizmetlerinin yanında, doğrudan yetim ve kimsesiz çocuklara hizmeti hedefleyen kurumlar da oluşturarak konuya verdikleri önemi ortaya koymuşlardır.

Osmanlı toplumunda yetimlerin hakları her açıdan koruma altına alınmıştır. Yetimlere ait malların muhafaza edilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için vasi tayini, vasinin tasarrufları üzerindeki hukuki denetim bu açıdan önemlidir. Başlangıçta ferdî olarak uygulanan, daha sonra kurumsal bir yapı kazanan eytam sandıkları da yetimlerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından ayrı bir ehemmiyete sahiptir. Eytam sandıklarında toplanan ve önemli miktarlara ulaşan fonlar işletilerek elde edilen gelirler, yetimlerin ihtiyaçlarına sarf edilmiştir.

Eytam sandıklarına ek olarak, son dönemde kurulan tekaüd sandıklarının hedefleri arasında yetim kalan çocukların ihtiyaçlarının da unutulmadığını görmekteyiz. Muhtaç durumdaki kimsesiz çocuklar için vakıf destekli olarak kurulan ve hizmet veren yetimhaneler ve dârüleytâmlar da bu açıdan önemlidir. Himâye-i etfâl Cemiyeti ile Darüşşafaka Cemiyeti de yine yetimler için kurulan, onların yetiştirilmelerini ve iyi bir eğitim almalarını hedefleyen birer kuruluş olarak karşımı-

za çıkmaktadır. Bütün bu uygulamalar ve kurumsal yapılar, Osmanlıların yetim ve kimsesiz çocuklara verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Bu bildiride konuyla ilgili genel bilgi verilecek ve Osmanlılara özgü uygulamaların günümüz açısından uygulanabilirliği konusunda değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Yetimler, Yetimhane, Eytam Sandığı, Dârüleytâm, Darüşşafaka, Himâye-i etfâl, Sosyal Güvenlik

Makale Metni Gelecek

OSMANLI DEVLETİ'NDE AİLE VAKIFLARI: VAKIF KURUMUYLA EVLADI İLİŞKİLENDİRMEK

FAMILY TRUSTS IN THE OTTOMAN EMPIRE: ESTABLISHING TIES BETWEEN THE INSTITUTION OF TRUST AND CHILDREN

Mustafa ALKAN

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

488

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde vâkıflar, kurdukları vakıflar ile pek çok hayratı ayakta tuttukları gibi, mensubu oldukları ailelerini de, yine vakıf hukukundan istifade ederek korumasını bilmişlerdir. Bunu, evlad ve ahfadını vakıflarında idareci, hayratında görevli tayin ederek veya gelirlerden onlara hisse tahsisi yoluyla yaptıkları gibi, doğrudan aile vakıfları kurarak da sağlamışlardır. Aile vakfı, vakfedilen malın tamamını (evladlık) veya bir kısmını (yarı evladlık) vâkıfın evlâd ve ahfadının tasarrufuna tahsis edilmesidir. Bu tür vakıfların hayır şartı, vâkıfın iradesine bırakılmıştır. Bazılarının hayır şartı ya semboliktir veya neslin yok olması hâlinde söz konusudur. Modern dönemde aile vakıflarının kurulma amaçlarının arka planı, devlet tarafından gelebilecek müdahale ve müsadereleri önleme, ailede malların bütünlüğünü koruma, miras paylaşımı konusunda istendiği gibi davranma, en önemlisi de ailenin gelece-

ABSTRACT

While the trusts in the Ottoman Empire helped to sustain many charitable works, they also contributed the protection of the families of their founders by enabling them to benefit from the law of trusts. The Ottomans assigned administrative jobs to their children and off-springs in the trusts or appropriated shares from the income of the trusts for them. In some cases, they directly established family trusts. Family trust meant giving the possession of the whole of the property (evladlık) or some part of it (semi-evladlık). In such trusts, the condition of performing charitable works was left to the will of the trust. The condition of making charity in some trusts is symbolic or it is fulfilled in case of the extinction of that family. In modern times, some motivations in establishing family trusts were the followings: preventing the state interventions and impoundments, protecting the integrity

ğini garanti altına alarak onların sefaletе düşmelerini önleme olarak yorumlanmıştır. Bundan dolayı, Evkaf-ı Hümayun Nezareti, yeni aile vakıflarının kuruluşuna izin vermediği gibi, her fırsatta bu tür vakıfları zapt etme yoluna gitmiştir. Aile vakıfların devletten vergi kaçırdıkları zehabıyla -bunların gelirlerine vergi koyma yerine- zapt etme siyaseti, cumhuriyet devrinde de tazyikini artırarak sürmüştür. Oysaki vakıflar, tesis ettikleri vakıf kurumları ile gelecek nesillerini irtibatlandırmışlardır. Bu kuruma, ailenin geleceğini sosyal güvence altına almak olarak bakılabileceği gibi, evlâdı “Allah için vakfetme” düşüncesiyle ilişkilendirerek, onun medeniyet dairesini belirleme olarak da görme zarureti vardır. Bu cümleden olarak, Osmanlı Devleti’nin uygulamasında vakıfların dayandığı kök, hiç şüphesiz İslam Medeniyetidir. Aile, bir medeniyetin en küçük içtimai nüvesi olduğuna göre, onun medeniyet dairesini belirleme, onu sigortalama düşüncesinden daha anlamlı olmalıdır. Bu araştırmada, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi kullanılarak, Osmanlı devrinde kurulmuş olup, kurum ve kuruluşlarıyla mevcudiyetini hâlen sürdüren, Adana’da Ramazanoğlu Beyliği ailesi vakfı gibi, aile vakıflarından anlamlı örnekler seçilip incelenecek ve bulgular kongreye sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, vakıf, vakıf müessesesi, vile vakfı,

of the family property, acting arbitrarily in sharing out the heritage and most importantly guaranteeing the future of the family and preventing them from falling in the extreme poverty. Therefore the Ministry of Trusts did not allow the establishment of new trusts and seized them in every opportunity. The policy of seizing the trusts instead of levying them on the ground that they evaded taxes continued in the Republican period. But the trusts established ties between their institutions and the future generations. This institution can be interpreted as guaranteeing the future of the family. It should also be considered as creating a civilization by associating it with “sacrificing children for God”. In this sense, the main foundation on which the trusts were founded in the Ottoman Empire was certainly the Islamic Civilization. Since family is the smallest social unit of a civilization, determining its framework of civilization is more meaningful than ensuring it. In this research, meaningful examples of such trusts as the trust of the family of Ramazanoğlu Seigniory, which was established during the Ottoman time and have still existed with their institutions, will be analyzed. For the research, the records of the General Directorate of Trust of the Prime Ministry and the Archive of Trust Records will be used.

Key Words: The Ottoman empire, trust, trust Institution, family trust.

AİLE VAKIFLARI

İslam hukukuna göre vakıfların hayrî bir amaca doğrudan veya dolaylı olarak yönelmesi gerekmektedir¹. Bunun için vakıfların geliri veya kullanımı hakkı, hayrî amaca yönelik olarak değişik şekillerde şart koşulmuştur. Gelirlerin tahsis şekillerine göre vakıflar “üç kategoriye” ayrılmıştır.

1 Ömer Hilmi, *İthaf-ül-ahlâf fi ahkâm-il-evkaf*, VGM. Yayını, s. 25, madde (m.) 74; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1996, 2. Baskı, OSAV yayını., s. 162.

Bunlar, *hayrî (şer'î) vakıf, aile vakfı (ehlî, zürrî, evladlık) ve yarı- ailevî vakıftır.*

Hayrî vakıf, vakfın gelirinin tamamının doğrudan hayrî bir amaca tahsis edilmesidir. *Aile vakfı*, vakfın gelirinin tamamının hayrî amaca ulaşmadan vâkıfın ailesi veya üçüncü şahısların tasarrufuna tahsis edilmesidir. *Yarı-ailevî vakıf* ise, vakfın gelirinin vâkıfın ailesi veya tasarruf sahibi üçüncü şahıslar ile hayrat müessesesi arasında paylaşılmasıdır². Bu vakıflardan son ikisinin gelirlerinin tamamen hayrî amaca yönelmesi, ancak vâkıfın ailesi veya tasarruf sahibi üçüncü kişilerin neslinin tükenmesinden (=inkırazî'l-nesl) sonradır. İslam hukukçularının ekseriyeti, Hz. Peygamber'in "*fakire sadaka sada-kadır; yakın akrabaya sadaka ise hem sadaka hem sıladır*" hadisine istinaden aile vakıflarını, eğer vâkıf, yakınlarının ihtiyaçlarını temin etmeyi amaçlıyor ve neticede vakfı fakirlere tahsis ediyorsa" câizdir, hükmünü vermişlerdir. İmam-ı A'zam Ebu Hanife de, "miras kaidelerine aykırı davranılmaması" ve "vakfın tescil edilmesi" şartlarıyla, aile vakıflarına cevaz vermiştir. Aile vakıflarının caiz olmadığını iddia edenler; aile vakıflarında "sadaka ve gurbet" şartının oluşmadığını; vâkıfların vakıf hukukunu kullanarak mirasları konusunda istedikleri gibi davranmalarının Kur'an ve Sünnet'e aykırı olduğunu savunmuşlardır³. Osmanlı Devleti'nde İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin görüşü benimsenip uygulanmıştır. Bu cümleden olarak, Osmanlı devrinde vâkıflar, kurdukları vakıflarının gelirleriyle pek çok hayrat kurumunu ayakta tuttıkları gibi, mensubu oldukları ailelerini veya ailevi çıkarlarını, yine vakıf hukukundan istifadeyle korudukları ileri sürülmüştür. Ö. Lütfi Barkan aile vakfı kuran vâkıfların; evlad ve ahfadını vakıflarında idareci, hayrat kurumlarında görevli tayin ederek veya gelirlerden onlara hisse tahsisi ile yaptıkları gibi, doğrudan evladlık vakıflar kurarak sağladıklarını belirtmiştir⁴. Evladlık vakıf, vâkıfın vakfettiği malın tamamını veya tamamına yakını evlad veya ahfadının tasarrufuna tahsis etmesidir. Evladlık (veya yarı-evladlık) vakıflar, devlet tarafından gelebilecek müdahale ve müsadereleleri önleme, malların bütünlüğünü koruma⁵, miras konusunda istendiği gibi davranma⁶, en önemlisi de ailenin geleceğini garanti (sigorta) altına alarak onların sefaletе düşmelerini önleme⁷ amaçlı olarak hızla çoğalmıştır. Ö. Lütfi Barkan, M. Fuad Köprülü ve Neşet

2 Bahaeddin Yediylidiz, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara 2003, Türk Tarih Kurumu, s. 14-16.

3 Akgündüz, 1996: 272- 274.

4 Ömer Lütfi Barkan, "Şer'î Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, VII, (1940), s. 159- 162.

5 Barkan 1940/ VII; 159-162.

6 Neşet Çağatay, "İslam'da Vakıf Kurumunun Miras Hukukuna Etkisi", *Vakıflar Dergisi (VD)*, Sayı: XI, (1975), s. 1-6.

7 M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *VD*, II, (1942), s. 13.

Çağatay'ın bu görüşlerinin doğruluğunu şahitlik edebilecek, Osmanlı uygulamasında binlerce tescil edilmiş vakıf mevcuttur. Ancak aile vakıflarını, evladı "Allah rızası için vakfetme" düşüncesiyle ilişkilendirerek, onun medeniyet dairesini belirleme olarak görme zarureti de vardır. Bu cümleden olarak, Osmanlı Devleti'nin uygulamasında vakıfların dayandığı kök, hiç şüphesiz İslam Medeniyetidir. Aile, bir medeniyetin en küçük içtimai nüvesi olduğuna göre, onun medeniyet dairesini belirleme, onu sigortalama düşüncesinden daha anlamlı olmalıdır. Ömer Nasuhi Bilmen, vakfı, "*bir mülkün menfaatını halka tahsis edip, Allah-u Teala'nın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men' etmektir*" şeklinde tarif etmiştir⁸. İslam hukukçuları ve bazı İslamiyatçılar, vakıf müessesesinin menşeyini Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayandırmaktadırlar. Kur'an'daki "*Mallarını Allah yoluna harcamak*" [(=infak) (Bakara, 195, 261)]; "*malını akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere, köle ve esirlere vermek*" [(=i'ta) (Bakara, 177)]; "*yoksulu doyurmak*" [(= it'âm) (el-Fecr, 18; el-Mâûn, 3) ve "*sadaka vermek*" [(=Sadaka) (en-Nisâ, 114) v.b.] mealindeki âyetler ile Hz. Peygamber'in "*Bir insan öldüğünde amel defteri kapanır. Yalnız; (1) sadaka-i câriyesi, (2) ilmî bir eseri, (3) kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz*"⁹ mealindeki Hadis-i Şerif'teki "**sadaka-i câriye**" ile vakıf müessesesinin kastedildiği ekser İslam uleması tarafından benimsenmiştir¹⁰. Osmanlı Devrinde, İstanbul'da ilk sultan külliyesini inşa ettiren Fatih Sultan Mehmed¹¹'den (Fâtih Külliyesi) Tarsus'un Avdanlı köyü kırsalına bir çeşme/ pınar inşa ettiren Abdullah kızı Ayşe Hatun¹²a kadar uzanan ve Osmanlı Medeniyetini "hayrat fikri" üzerinde bir Vakıf Medeniyetine dönüştüren zihniyetin temelinde, yukarıdaki söz konusu Hadis-i Şerif'te geçen "amel defterini kapatmama" düşüncesinin yattığı şüphesizdir. Vâkıf, Adana'da Şeyh-zâde Feyzullah Efendi gibi pek çok ilmî esere imza atmış bir müderris olup, aynı zamanda bir cami, bir kütüphane ve medresenin (Şeyh-zâde Külliyesi) banisi ve bunların giderlerini karşılayan yarı-evladlık bir vakfın da kurucusu¹³ ise -görünürüne göre- hadisteki üç kapının açık kalmasını sağlamış demektir¹⁴.

8 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, IV, Bilmen Basımevi İstanbul 1969, s. 155.

9 İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, XVI, Burak Matbaası, Ankara 1993, s. 277.

10 Bilmen 1951/ IX: 173, Canan 1993:277; Yediylidiz 1993/ XIII: 155.

11 *Fatih Mehmed II Vakfiyeleri*, VGM yay. nr.1 Ankara 1938.

12 *Aişe binti Abdullah Vakfiyesi, Adana Şer'iyye Sicili* 43, s. 66.

13 *eş-Şeyh el-Hac Mehmed Efendi Vakfiyesi*, 1805, MA 591, s. 115.

14 VGMA, 1169/1755, Hurufat Defteri (HD) nr. 1056, s. 53, HD. 1057, s. 30; HD. 1056, s. 54-55; HD. 531, s. 12; 1213/1798, s. 12; 1223/1808, HD. 532, s. 62.

Osmanlı Devleti'nde aile vakıflarının temelini daha Osman Gazi devrine kadar gittiği bilinmektedir. Osmanlı fetihlerine gazilerin yanında şeyhler ve dervişler de katılıyordu. Bu “kolonizatör dervişlerin” uçlarda pek çok zaviye inşa ettikleri, zaviyelerin etrafındaki arazilerin de zaviyelerin giderlerini sağlayan vakıflar olduğu kayıtlara yansımıştır. Aşıkpaşa-zâde'nin¹⁵ Şeyh Edebalı'nın oğlu Mehmed Paşa'dan dinlediği bir rivayeti, Neşrî şöyle nakletmektedir:

“Osman'ın halkı arasında aziz bir şeyh vardı, Edebalı derlerdi, gayet kemâl sahiplerindendi, veliliği, kerameti belli olmuştu, halkın itikat ettiği kimse idi. Bütün illerde meşhur olmuştu. Rüya ilmini iyi bilirdi, dünyalığı sonsuzdu, fakat fakirmiş gibi görünürdü. Hatta derviş lakabı ile hitap ederlerdi. O bir zaviye yapıp, gelene gidene hizmet ederdi. Zaman zaman Osman, onun zaviyesine misafir olurdu. Bir gece Osman Gazi, rüyasında bu şeyhin koynundan bir ay çıkarak, gelip, kendisinin koynuna girdiğini, hemen göbeğinden bir ağaç bittiğini, alemi tuttuğunu, gölgesinde dağların bulunduğunu, bu dağların dibinden pınarların çıkıp aktığını, kiminin bahçesini suladığını, kiminin çeşmeler akıttığını görür.

Osman Gazi bu düşünüyü ertesi gün gelip, o azize anlattı.

Şeyh, “ya Osman, müjdeler olsun. Hak Teala sana ve senin evladına saltanat verdi, bütün dünya evladının himayesi altında olacak, hem de kızım Mal Hatun sana halal (eş) oldu” diyerek, hemen kızını Osman Gazi ile evlendirdi. Osman Gazi'nin düşünüyü yorduğu sırada, Şeyh'in Turgud adlı müridi de orada bulunuyordu, ya Osman, sana padişahlık verildi, şükran (olarak) bize ne verirsin?” dedi.

(Osman), “sana bir şehir vereyim” dedi.

Derviş, “şu köyceğize de razıyım, bana bir mektup ver” dedi.

Osman Gazi, “ben yazı yazmasını bilmem. Bir su kabı ile bir kılıcım var. Nişan olsun diye sana vereyim. Benim evladım onları senin elinde görüp ibka etsinler” dedi.

O su kabı ile kılıç onların elinde kaldı. Şimdi padişah olanlar, onu (o köyü) görüp ziyaret ederler, o dervişin evladına nimetler (verirler) ve ihsanlar ederler”¹⁶.

15 Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Hazırlayan A. Nihal Atsız), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1985, s. 17-18.

16 Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, I, (Hazırlayan: M. Altay Köymen), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1983, s. 46-47.

Ö. Lütfi Barkan, “Osman’ın bu tarikattan birçok dervişe yardım mukabilinde sadece bir köy değil, birçok köy ve kasabalar vad’etmiş” olabileceğini belirtmektedir¹⁷. Şeyh Edebalî’nin dervîşi Turgud’a verilen köy örneğinde olduğu gibi, Osmanlı fetihlerine katılan Aşıkpaşazâde’nin “Ahiyân-ı Rûm”, “Bâciyân-ı Rûm” ve Abdalân-ı Rûm¹⁸ olarak zikrettiği Anadolu şeyh ve dervişlerine –yani Barkan’ın “Kolonizatör Türk Dervişleri”ne- verilen mülkler, ilk zamanları mülk sahibi tarafından tasarruf edilirken, zamanla tasarruf sahibi veya onun çocukları tarafından “âyende ve revendeye it’âm-ı taâm ettirmek” (yani gelip-gidene yemek yedirmek) ve zaviye şeyhliği ile vakfın mütevelliliği (idaresi) evlada olmak (bervech-i iştîâk) şartlarıyla aile (veya evladlık) vakfına dönüştürülmüştür¹⁹. Evliya Çelebi’nin naklettiği bir rivayete göre, daha Sultan Orhan zamanında Osmanlı ülkesinde yedi yüz Bektaşî zaviyesi söz konusu sistemle teşekkül ettirilmişti²⁰. Bu süreçte kurulan zaviyelerin kayıtlarını Defter-i Hâkanîler’den takip etmek mümkündür²¹. Fatih Sultan Mehmed’in söz konusu aile vakıfları ile toprak aristokrasisinin elinde kalan özel mülklerin hukuki statülerini fesh ederek, mirî araziye kattığı bilinmektedir. Bu uygulama, büyük memnuniyetsizliğe sebep olunca, Sultan II. Bayezid, söz konusu arazileri, tasarruf sahiplerine iade etmiştir²².

Osmanlı Devletinde daha Osman Gazi devrinde kurulmaya başlayan aile ve yarı-ailevî vakıfları müşahhas bir örnek üzerinden izah etmek gerekirse, Adana Sancağı coğrafyası üzerinde yatay, bu sancağının Osmanlı hakimiyetine geçişinden (1516) imparatorluğun sonuna (1923) kadar geçen 407 yıllık vakıf tarihi üzerine dikey olarak yapılan bir araştırmaya göre, Osmanlı devrinde Adana sancağında 716 vakıf kurulmuştur. Bu vakıfların 297 tanesi *hayrî*, 331 tanesi aile ve 50 tanesi de *yarı ailevî vakıf* kategorisindedir. Bu vakıfların 38 tanesinin ise hangi amaçla kuruldukları tespit edilememiştir. Şu hâlde kuruluş amacı belli olan 680 vakfın 381’i yani vakıfların %53,21’nin vâkıfın aileleri ile doğrudan ilişkili, onların tasarrufunda veya denetimindedir. Söz konusu araştırmaya göre Adana’nın Osmanlı hakimiyetine geçişinden 17. yüzyıl sonlarına kadar kurulan aile ilişkili vakıflar, başta Ramazanoğlu Vakıfları olmak üzere, daha sok **yarı-ailevî** kategoride vakıfların kurulduğu; 17. yüzyıldan sonlarından Evkaf-ı Hümayûn Nezareti’nin kurulduğu (1826) Tanzimat devrine kadar –âdetâ patlama derecesinde- **aile (ev-**

17 Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, II, (1942), s. 287.

18 Aşıkpaşa-zâde, 1985, s. 195.

19 Bir örnek için bk. *Germiyanoglu Yakup Bey ibn Mehmed Bey Vakfiyesi*, VGMA, 721/1321, *Mucedded Anadolu Defteri (MA)*, nr. 592, s. 139–116; Barkan, 1942; 302.

20 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 2, YKY, İstanbul 1999/II, 26; Ayrıca bk. Barkan, 1942; 279–304.

21 Barkan, 1942; 305–353.

22 Halil İnalcık, “Mehmed II”, *İslam Ansiklopedisi*, VII (MEB Yayını), s. 518.

latlık) kategorili vakıfların kurulduğu; Tanzimat'tan imparatorluğun sonuna kadar ise sınırlı sayıda da olsa "**yarı-ailevî**" kategorili vakıfların kurulmuş olduğu tespit edilmiştir²³. Bu vakıflara bağlı 1267 kalem akarın %39,94'ünün hayrat kurumlarıyla doğrudan bir ilişkisi bulunmamakta, %22,97'sinin geliri hayrat kurumları ile vâkıfın ailesi arasında paylaşılmıştır. Vâkıfın ailesinin nesli devam ederken hayrat kurumları ile hiç bir bağlantısı olmayan %39,94'lük akarın %94,85'i doğrudan vâkıfın ailesi veya ahfadının tasarrufundadır. Diğer %5,15'ilk dilim ise, icâre, istirbâh ve ortakçılık sistemi ile işletilmekte veya öşürleri toplamıştır²⁴. Adana'da kurulan aile ve yarı- ailevî vakıfların ekseriyetinin mirî kaynaklara dayanmayan küçük ölçekli vakıflar olduğu, vakfiyelerin bir tür veraset senedi işlemi görmüş olduğu tespit edilmiştir. Aile vakıfların akarlarının %75'ini meskenlerin (506 adet) teşkil ettiği görülmüştür. Bu tespitlere karşın, yarı-ailevî kategoride Ramazanoğlu Halil Beyoğlu Pirî Paşa²⁵, Adana Mutasarrıfı Bayram Paşa-zâde Mehmed Paşa²⁶, Ayândan Abdülaziz Ağa²⁷ ve Belediye Başkanı Hacı Yunus Ağa²⁸ vakıflarının büyüklüğü zikre değerdir.

Vâkıfın vefatından sonra ailevî vakıfların evladiyet sistemi üzere tasarrufunda ilk önceliği vâkıfın çocukları almaktadır. Bunlarda da "evladiyet üzere tasarruf" etmelerini isteyenler çoğunluğu oluşturmakla birlikte, sadece kızlarına, büyük kızlarına, küçük kızına, oğullarına veya cariyeden doğan çocuğuna yönelik olarak şart koşanlar da olmuştur. Vâkıflardan bazılarının, evlatlarının aynı seviyede (ale's-seviye. 55 adet) tasarruf haklarına sahip olmalarını, bazılarının özellikle erkek- kız aynı seviyede (22 adet)²⁹ tasarruf etmelerini istemiştir. Evladından önce tasarruf hakkını eşlerine tanıyanların, çocuklarının miras yoluyla anne-baba veya üvey anne-üvey babalarını sıkıntıya düşürmelerini önleme amacı güttükleri³⁰, bazılarının da mirasını vakıf yoluyla üvey çocuklarına bıraktığı³¹ anlaşılmaktadır. Vâkıfların kendi çocukları yoksa vakıflarının tasarruf haklarını birinci dereceden yakınları olarak öncelikle kız

23 Alkan, Mustafa, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Vakıflarının Analizi -TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma-* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 26-29; 258- 261.

24 Gelirlerden tasarruf sahibine ücret ödenmesi için şart koşanlar hemen hiç yok gibidir. Bir vâkıf bağçenin gelirinden kızına 10 altın ödenmesini istemiştir. Bk. *Fatıma Hatun ibneti Mehmed Vakfiyesi*, 1640, Adana Şer'iyye Sicili Defteri (AŞS) nr. 130, s. 29.

25 *Ramazanoğlu Halil Beyoğlu Pirî Mehmed Paşa Vakfiyesi*, 1539-55, VGMA, [Defter nr.] 646, 1-15.

26 *Bayram Paşa-zâde el-Hac Mehmed Paşa Vakfiyesi*, 1702-1711, AŞS 41/59; AŞS 104/17; AŞS 54/47; AŞS 104/19; AŞS 101/280; 39/48; AŞS 41/56; AŞS 39/44.

27 *Hafızu'l-Kitab-Ayandan Abdülaziz Ağa bin İbrahim Vakfiyesi*, 1722, AŞS 103, s. 29.

28 *Hacı Yunus Ağa ibni Ahmed Ağa Vakfı*, VGMA, 1311/1893, MA, 617, s. 48-49

29 Aile vakıflarından tasarruf hakkı olanların tamamında eşit (=alesseviye) : 89 kişi, erkek kadın zikredilen 39 kişidir.

30 *Arik Hamza Ömer ibn İbrahim Vakfı*, 1744, AŞS 17, s. 149.

31 *Fatma binti Ali Vakfiyesi*, 1809, VGMA, MA 607, s. 121; Dede es-Seyyid el-Hac Mehmed ibni es-Seyyid Murtaza Vakfiyesi, 1783, AŞS, s. 52.

kardeşlerini veya onların çocuklarını, akrabalarından da amcaoğullarını tercih etmişlerdir. Vâkıflar, kan bağı bulunmadığı hâlde yakınlarında olanlardan evladlık, üvey kız ve oğul, cariye ve atıklarını da vakıf yoluyla miraslarından istifade ettirmişlerdir³². Akrabalık bulunmadığı hâlde vâkıfların önemli bir kısmı (58 adet), üçüncü şahıslara evladiyet üzere kurdukları vakfın tasarrufunu şart koşmuşlardır. Bunlar arasında özellikle ulema, seyyid veya tarikat mensubu şeyh ailelerinin ekseriyetle yer aldıkları görülmüştür³³. Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nin kuruluşundan (1826) 1936 yılına kadar mazbut "vakıfların evladiyet hissesi", 1936 yılında çıkarılan 2762 sayılı Vakıflar Kanunu³⁴ ile belirlenip, 1938 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu'ndan günümüze kadar uzanan süreçte "vakıflarda intifa hakkı", işte bu aile (veya yarı-ailevî) vakıflardan doğmuştur.

Aile vakıfları için iki önemli sonuç görülmektedir. **Birincisi**, Osmanlı döneminde aile veya yarı ailevî vakıfların kurucusu bazı ailelerin çocuklarının, akrabalarının veya bir üçüncü şahsın neslinin fakr u zarûrete düşmesini önlemeleri, onları bir tür sosyal güvenlik şemsiyesi altında toplamaları, bazılarının da aile miraslarını nesilden nesile aktararak, bölünmeden muhafaza etmelerini sağlamaları, hatta "mallarını artırmaları ve onları dokunulmaz kılarak" aile üyeleri için nesilden nesile geçen memuriyetler ihdas edip, onların toplumda daha bir büyük saygıyı kazandırmaları ve nihayet "manevî olduğu kadar sosyal hiyerarşide de, onları en yüksek derecelere" yükseltmiş oldukları söylenebilir³⁵. **İkincisi**, aile (ve yarı-ailevî) vakıflara, Osmanlı devrinde, hatta ilk kuruluş süreçlerinden itibaren eleştirel yaklaşılmış, caiz mi değil mi tartışma konusu yapılmış hatta -yukarıda da belirtildiği gibi- Fatih Sultan Mehmed, bunların hukukî statülerini değiştirerek, arazilerine el koydurup tımara yazdırmıştır. Daha sonra 17. yüzyılda, Osmanlı nizamının bozulmasının sebeplerini irdeleyen risalelerde, mirî kaynakların aile vakıflarına dönüştürülmesini ve ondan "bismillah diye yemek nasıl caiz olur?" üslubu ve keskinliği ile eleştirilmiştir³⁶. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan sonraki yeniden yapılanmalarında bu risalelerin izleri kendini hep hissettirmiştir. Bu durum Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nin kuruluşundan (1826) günümüze mirî kaynaklı bir *irsad-ı gayri sahih* bir vakıf ile aile ve yarı-ailevî bir vakıf aynı muameleyi görmüş, her fırsatta bu vakıflar zapt edilerek mazbutaya alınmış, evlad ile bağları kesilmiştir. Bu durum, aynı kategorideki tüm va-

32 Benzer örnekler için bk. Ö.L. Barkan, 1942, s. 162, 164.

33 Alkan, 2004, s. 258- 261.

34 Vakıflar Kanunu, Nu: 2762, 3.6.1935; *Resmî Gazete (RG)*, 13.6.1935, Sayı: 3027.

35 Yediyıldız, 2003; 252-255.

36 Koçibey, *Koçibey Risâlesi (1041/ 1631)*, (Sadeleştiren: Zuhuri Danişman), MEB. Devlet Kitapları, İstanbul 1972, s. 57- 59.

kıflarda olduğu gibi vakıf hukukuna ters, manevî olarak da veballi bir uygulamadır. Vakıf, “vâkıf tarafından bir malın veya mülkün, mülkiyetini kendinden çıkarıp Allah’ın mülkiyetine geçirip, yararlanma hakkını da Allah’ın kullarına bırakmaktır”. Bu kurumsal felsefeyi, vakıf evlatlarının anlaması, vakfın doğup geliştiği medeniyet dairesi açısından, çok önemlidir. Modernleşme devrinde vakıflar idaresi, aile veya yarı- ailevî vakıflara vergi koyma veya 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’na Ek Nizamname ile³⁷ mazbut vakıflar dahilindeki intifalı vakıflar için yapılan uygulamada olduğu gibi, “idare temsil masrafı”, “ihtiyat akçesi”, “teftiş ve denetleme payı” (toplam % 35’tir) gibi³⁸ bir uygulama ile çözmek yerine, vakıfların zaptına gidilmiştir. Vakıfların zaptı uygulaması vâkıf ile vâkıfın evladının ilişkisini koparmıştır. Öyle ki vakfının tescil şahitleri arasında Hacı Bayram-ı Velî’nin bulunduğu “Seyyidü’l-esyâd Fahrü’l-Meşâyih-i ‘İzâm”³⁹ olarak tanımlanan seyyid vâkıf ile seyyid evladın ilişkisi; bütün Osmanlı devrinde diğer vakıflara müdahale edilebileceği hâlde, hatta risale yazarlarının bile istisnaya örnek gösterdiği, “müstakil vakıf” statülü ve yönetimi evlada bırakılan, e’izze-i kirâmdan Abdulkadir-i Geylanî, Mevlâna Celaledin-i Rumî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Hacı Bayram-ı Velî ile vakıf evlatlarının ilişkisi, guzzât-ı kirâm Gazi Evranos Bey, Gazi Tur Ali Bey, Gazi Mihail Bey ve Gazi Süleyman Bey ile evlatlarının ilişkisi⁴⁰, Çandarlı, Sokullu, Köprülü, Merzifonlu gibi büyük sadr-ı ‘azamlar ile evlatlarının ilişkisi, Germiyanoglu, Aydınoğlu, Dulkadiroğlu ve Ramazanoğlu beyleri ile evlatlarının ilişkisi; Osmanlı padişahları ile evlatlarının ilişkisi; denilebilir ki Osmanlı toplumunun tüm katmanlarının temsilcisi vâkıflar ile evlatlarının ilişkisi kopartılmıştır. Kökler ile gövdenin, gövde ile kolların ilişkisi kesilmiş, iki tarafın da yaşama şansı kalmamıştır. Aslında Osmanlı’dan günümüze aile vakıflarının başına gelenler, vâkıfların ailelerinin başına gelmiştir. Elinde yirmi metre seyyidlik şeceresi olan evlad, atası vâkıf atanın kurduğu vakfa bağlı medresede müderris olması şart koşulmuşken, şecereyi okuyamaz hâle düşürülmüş, en önemlisi de 8-10 metre uzunluğundaki şecereyi, yaşadıkları bölgede nihayetsiz bir arazinin tapusu zannı ile bir büyük yıkıntının peşine takılan defineci durumuna düşürülmüştür. Tanzimat devrinden günümüze devlet, vâkıfın yönetimindeki vakıf mallara göz diken mütegalibe konumuna, evlad da müflis tüccar konumundaki vâkıf atası ile anılmaktan korkan mirasyedi konumuna düşürülmüştür. Ezcümle bu bir medeniyet sorunudur.

37 Vakıflar Kanunu, Nu: 2762, 3.6.1935; *Resmî Gazete*, 13.6.1935, Sayı: 3027.

38 Vakıflar Ek Nizamname, nu: 2/ 7898.

39 *Abdülkadir İsfahânî Vakfiyesi*, VGMA, H. 832 (M. 1429), MA, nu: 588, s. 80.

40 Akgündüz, 1996; 559- 561.

“BALKANLARDA OSMANLI MİRASI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN İMKANLARI: SOSPOPOLİTİK BİR OKUMA DENEMESİ”

“THE OTTOMAN LEGACY IN THE BALKANS FACILITIES WITHIN THE
FRAMEWORK OF TURKEY: A READING SOSPOPOLİTİK TRIAL”

Dr. Zülküf ORUÇ
Yazar Ünvan Metni Gelecek

TR Özet Metin Gelecek

ENG Özet Metin Gelecek

Makale Metni Gelecek.

OSMANLI AİLESİ ARAŞTIRMALARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME VE BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

THE EVALUATION ABOUT RESEARCHES OF OTTOMAN FAMILY AND A STUDY ON BIBLIOGRAPHY

Samettin BAŞOL

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Murat HANİLÇE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

500

ÖZET

*Aile, kuşkusuz insanlık tarihinin en eski ve en köklü kurumlarından biridir. Çeşitli toplum-
larda, değişik zamanlarda farklı formlar gös-
termesine rağmen temel özelliklerini günü-
müze kadar taşımış, insanlık tarihiyle özdeş
bir kurumdur.*

*Türklerin tarih sahnesine çıkışlarından itiba-
ren kuvvetli bir aile ve toplum yapısına sahip
oldukları bilinmektedir. Orta Asya Türk aile
yapısı ve gelenekleri, Türklerin İslamiyet'i ka-
bul çağlarına dek çok güçlü bir şekilde gel-
miştir. Türklerin İslam dinini kabul etmele-
riyle birlikte Türk aile yapısı, bünyesine İsl-
lam kültür, gelenek ve anlayışından çok şey-
ler katarak İslam aile hukuku çerçevesinde
tarihi ve kültürel yolculuğuna devam etmiş-
tir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti dö-
nemlerinde artık Türk ailesi, Orta Asya Türk
aile yapısı ile İslam aile anlayışının bir sente-
zi olarak yeni formunda gücünü ve etkisini
sürdürmüştür. Osmanlı çağı, Türk-İslam aile-*

ABSTRACT

*The family is certainly one of old and funde-
mental institutions in the human history.
although it shows different shapes in all soci-
eties in different times; but it has carried the
basic facilities until today and it is identical
to mankind history.*

*Since turks have appeared in the scene of the
history, it is known that they have a strong
family and society structure. The Turkish
family structure and traditions in the Mid-
dle Asia, came strongly until the time that of
Turks have accepted the Islam. When Turks
accepted the Islam, turk family structure
added many things from the Islamic culture,
tradition and thoughts and so it continued
to the historical and cultural journey in the
law of the Islamic family. The Turk family in
the Seljuks, Beylikler and The Ottoman State,
continued its strength and effect in the new
form as a synthesis of the understanding of
Islamic family and Turk family structure in
the Middle Asia. The Ottoman period ap-*

sinin örnek bir dönemini sergileyerek özgün bir "Osmanlı ailesi" kavramını doğurmuştur.

Osmanlı toplumunda, aile kurumunun kurulması yani evlilik (akd-i Nikâh), nişanlanma, boşanma, mehir gibi uygulamalar, İslam aile hukukunun hükümleri çerçevesinde düzenlenmiştir. Evlilikle ilgili akit işlemleri, şahitler huzurunda ve kadı tarafından gerçekleştirilmiş, yapılan bu resmî işlemler de mahkemelerde kadılık defterlerine kaydedilmiştir.

Günümüz Türk ailesi ve aile yapısı ise, Orta Asya Türk İslam ve Osmanlı aile yapısından pek çok ilke, gelenek ve uygulama miras alarak varlığını sürdürmektedir.

Aslında Osmanlı ya da Türk aile yapısının izlerini, gelenek ve uygulamalarını, Osmanlıların hüküm sürdüğü tüm bölgelerde görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Türk ailesini, geçmişte Osmanlı coğrafyası olarak yaşamış bölgelerdeki aile yapılarını anlayabilmek için gerçekte Osmanlı, İslam ve Orta Asya Türk aile geleneğini bilmek gerekmektedir. İşte böyle bir gerekçeden yola çıkarak bu çalışma, Osmanlı ailesine odaklanmak, onu tanıtmak, konuyla ilgili yapılmış çalışmaları göstermek ve değerlendirmek amacını taşır.

Bu yazıda, geçmişten günümüze kadar oluşturulmuş Osmanlı ailesi ile ilgili çalışmalarının bir değerlendirmesi yapılmış, ayrıca "Osmanlı ailesi" üzerine yapılan yayın, araştırma, monografi, makale, kitap ve tezlerin künyeleri derlenerek bir bibliyografya biçiminde sunulmuştur. Konuyla ilgili kitaplar, makaleler ve tezler ayrı bölümler hâlinde gösterilmiş ve incelenmiştir. Osmanlı ailesi hakkında ulaşılabilen yabancı dildeki yayınlar da bibliyografya ve değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı ailesi, aile hukuku, evlenme, boşanma, Nikâh, bibliyografya.

peared the concept of "The original Ottoman family" showing an example period of the Turkish-Islamic family.

The applications such as marriage, engagement, divorce and dowry were organized in the rules of the law of the Islamic family. The Contract Procedures with marriage was maken by Qadi and in front of the witnesses. And also these legal procedures were recorded to the notebooks of the Qadi in the courts.

In the present days, Turk family and family structure continued its presence and many tradition and applications by taking heritage from the Turk, Islam and Ottoman family structure in the Middle Asia.

The signs, traditionas and the applications of the Turkish or Ottoman family structure are possible to see in the regions that the Ottomans ruled. When looked from this perspective; it is necessary to know the tradition of Turkish family in the Middle Asia, Islam and Ottoman geography to understand the family structures in the regions that lived as Ottoman geography in the past. Based on this ground, this study carry the aim to evaluate and show the studies that done before with this subject, to introduce it, focus on the Ottoman family.

In this paper, the evaluatiin of studies about Ottoman family that have been occured until today from past was done and also the imprints of the article, book, thesis, research, publish and monograph were compiled and they presented in the form of Bibliography. The books, articles and thesis about subject were showed in diferant chapters and examined. And also publishes that can be reached in foreign language about Ottoman family were added to the bibliography and evaluation.

Key Words: The Ottoman family, family law, marriage, divorce, wedding/act of marrying, bibliography.

GİRİŞ

1-Türk, İslam ve Osmanlı Ailesi

Aile; evlenme, kan veya akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlanmış, aynı evde yaşayan, aynı geliri paylaşan, oynadıkları çeşitli roller çerçevesinde [karı-koca-çocuk-kardeş] birbirlerine tesir eden, kendilerine has bir kültür yaratıp devam ettiren ve toplumun çekirdeğini teşkil eden küçük bir topluluktur¹.

Aile, tarihin her döneminde korunmaya ve sağlamlaştırılmaya çalışılmış sosyal bir yapıdır. En küçük toplumsal bir birim olan aile toplumu, toplum da aileyi oluşturur. Aile kurumu toplumda, nüfusun yenilenmesinde, kültürün, geleneğin ve sosyal mirasın yeni kuşaklara aktarılmasında, bireylerin sosyalleştirilmesinde önemli işlevler yürütür. Bu ve buna benzer yönlerinden dolayı toplumlar, aileye önem vermişlerdir.

Eski Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan aile, bütün toplumsal bünyenin çekirdeği durumundaydı. Türk ailesi kan akrabalığı esasına dayanıyordu. Eski Türk ailesi –geniş aile– şeklinde ifade edilse de esasında –küçük aile– şeklindeydi. Türkçede izdivaç için kullanılan evlenme veya evlendirme tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak yeni bir ev kurmasını ifade etmiştir. Eski Türk toplumlarında kadın ile erkeğin genellikle eşit haklara sahip oldukları ve Türk ailesinin babanın otoritesinde pederi bir aile yapısı olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanında Türklerde genellikle tek eşlilik hâkim olmuştur².

Türkler, İslam dinine girmeleriyle birlikte eski örf ve âdetlerini tümüyle terk etmemişler, yeni dinlerinin reddetmediği alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. Önceden olduğu gibi aile ocağı ve evlenme kutsal sayılmıştır. Yine genel olarak küçük aile tiplerine rastlanmıştır. Eski Türk inançlarından İslamiyete geçişin temsilcisi olan geçiş ailesinden sonra Selçuklu ailesi gelmiştir. Selçuklu ailesinde de evin reisi baba olmuştur. Evlenmeler teşvik edilmiştir³.

Osmanlı Devletinde de toplumun temelini aile oluşturmuştur. Aile denilince anne, baba ve çocuklar akla gelmiş, kimi zaman yakın akrabalar, aileyle birlikte yaşayan ancak kan bağı bulunmayan köle ve cariyeler de bu kurumun içinde yer almıştır.

1 Keleş, Erdoğan, *19. Yüzyıl Ortalarında Muğlada Aile Yapısı 122, 123 ve 124 Numaralı Şerhiye Sicillerine Göre*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2002, s. 21.

2 Keleş, Erdoğan, *a.g.t.*, s. 23.

3 Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi 1839-1876*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1998, s. 5.

Osmanlı ailesi, eski Türk adet ve gelenekleri ile İslam hukukunun şekillendirdiği sosyal bir kurumdur. Osmanlı aile hukuku, İslam aile hukukunun ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde oluşmuştur. Bu ilkelere ters düşmeyen bazı örf ve adetten kaynaklanan uygulamalara da yer verilmiştir⁴.

Evlilikler, ailenin oluşumu açısından önemli görülmüş ve aile kurumunun temelini teşkil etmiştir. Osmanlıda aile; evlilik, nikah kıyma veya akd-i nikah da denilen hukuki bir muamele ile kurulmuştur. Evlilik müessesesinin oluşması bazı dini, hukuki ritüeller ve uygulamalar sonucunda gerçekleşmiştir. Bu aşamalardan bazıları söz kesme, nişanlanma, nikah, mehir ve başlık, cihaz ve düğün törenleridir.

2-Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar

Hazırlanan bildirinin amacı, temelde Osmanlı ailesi üzerinde yapılan çalışmaların bir bibliyografyasını oluşturmak, bu yöndeki yayınların kısa bir değerlendirmesini yapmaktır. Araştırmada bir zaman sınırlaması konmamış, Osmanlı döneminden itibaren günümüze [2012] değin yayımlanan çalışmalar dikkate alınmıştır. Osmanlı ailesi terimi, çok geniş bir coğrafyayı kapsadığı için sadece Anadolu'yu baz alan araştırmalar değil, imparatorluğun diğer bölgelerindeki aile yapılarını inceleyen çalışmalar da göz önünde tutulmuştur. Taramada, Türk-Müslüman ailesi veya gayrimüslim aileler gibi bir kısıtlama konmamış, Osmanlı döneminde devlet içinde yaşayan tüm topluluklara ait aile çalışmaları dâhil edilmiştir. Türkçe yanında konuyla ilgili olan yabancı dildeki yayınlar da araştırma kapsamında tutulmuştur.

Esasen Osmanlı ailesi ile ilgili olarak nişanlanma, evlenme, boşanma, ölüm ve miras, çok eşlilik, aileyi oluşturan bireyler, ailede kültürel unsurlar ve benzeri birçok yön ve konu olduğu bilinmektedir. Bu araştırma, bir yönüyle bu konuları/başlıkları kapsamakla birlikte temelde ... *Osmanlı ailesi/Osmanlı ailesinde...* diye başlayan başlıklara odaklanmıştır. Dolayısıyla bibliyografyaya nişan, nikah, mehir ve başlık, cihaz, boşanma ve türleri, çok eşlilik, hane gibi temel konular dahil edilmiştir. Bunlara ilaveten konuya açıklık getirebilir düşüncesiyle Osmanlı döneminde yaşamış önemli aileler hakkında yürütülen çalışmalar da taramaya eklenmiştir.

Konu olarak yakın görünmekle birlikte bu araştırmaya dahil edilmeyen konu başlıkları ise şöyle sıralanabilir: Harem, saray kadınları, padişah anaları, kadınları ve kızları, Osmanlıda kadın, toplumsal cinsiyet açısından kadın.

4 Ayrıntılı bilgi için bakınız. İlber Ortaylı, Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 456-467.

Osmanlı Ailesi Üzerine Yapılan Araştırma ve Yayınlar

A- Kitaplar

- Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tâbirleri**, (Sadeleştiren: Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, **Kastamonu'da Bayramilik ve Şemsizade Ailesi**, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara 2005.
- Abulmuammer Fuad, **Vezaif-i Aile**, Dersaadet: Keteon Bedrusian Matbaası, 1328 [1910].
- Agmon, Iris, **Family & Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine**, Syracuse University Press, Syracuse 2006.
- [Akalin], Besim Ömer, **Sihhatnümâ-yı Aile Yahud Baba-Ana-Çocuk**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1304 (Hicri), 1887 (Miladi).
- Akgündüz, Ahmed, **İslam Hukukunda Kölelik Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995.
- Akgündüz, Ahmet, **İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı - Özel Hukuk I - (Şahsın Hukuku- Aile Hukuku)**, C. II, OSAV Yayınları, İstanbul 2012.
- Aköz, Alaaddin, **Bir İmamın Nikah Defteri (Beşiktaş Sinan-ı Cedit Mahallesi)**, Konya 2006.
- Akyılmaz, Gül, **Osmanlı Aile Hukukunda Tefrik (Adli Boşanma) Müessesesi**, (Prof. Dr Bilge Öztan'a Armağan), 2008.
- Altınay, A. Refik, **Geçmiş Asırlarda Osmanlı Hayatı: Köprülüler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Arı, Haluk Sena, **Osmanlıda Aile Hayatı**, Nesil Basım-Yayım, İstanbul 2000.
- Avanzâde Mehmed Süleyman, **Rehber-i Muamelat-ı Zevciyye**, Hukuk Matbaası, İstanbul 13.... [1914].
- Aydın, M. Akif, **İslam-Osmanlı Aile Hukuku**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.
- Bal, M. Akif, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzonlu Simalar ve Trabzon'un Köklü Aileleri**, Sarıcanlar Basım, İstanbul 2005.
- Benli, Faruk, **Mamoylar Aile Tarihi**, Gurup Matbaası, Ankara 2005.

- [Berkan], Abdurrahman Münib, **Hukuk-ı Aile**, Darülfünûn Matbaası, Darülfünûn Talebe-i Hukuk Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1339 (Rumi), 1923 (Miladi).
- Bilgin, Mehmet, **Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi Sarızadeler: Sarallar**, Sarander Yayınları, Trabzon 2006.
- Buturrovic, Amila ve Irvin Cemil Schick, (Derleyenler), **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, (Çeviren: Güliz Erginsoy), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.
- Can, Cafer, **Çaykara Eğridere Köyü: Tarihi ve Ailelerin Soy Ağaçları**, Eğridere Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını, İstanbul 2005.
- Cebeci, Dilaver, **Tanzimat ve Türk Ailesi Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbul’unda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
- Cebeci, Dilaver, **Tanzimat ve Türk Ailesi**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010.
- Cihan, Ahmet, **Ahmet Cevdet Paşa’nın Aile Mektupları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.
- Cin, Halil, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.
- Cin, Halil, **Eski Hukukumuzda Boşanma**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.
- **Çankırı Aile Lakapları**, Haz.: Mustafa Soydan, Ankara 1993.
- Çeker, Orhan, **Aile Hukuku Kararnamesi**, Mehir Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Çimen, Latife Kabaklı, **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008. [içinde Osmanlı Ailesi], s. 230-316.
- Davis, Fanny, **The Ottoman Lady: Social History From 1718 to 1918**, Greenwood Press, New York 1986.
- Dikeçligil, Beylü - Ahmet Çiğdem, (Derleyenler), **Aile Yazıları**, Cilt:1-6, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1991-1992.
- Doğan, İsmail, **Osmanlı Ailesi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

- Doğan İsmail, **Dünden Bugüne Türk Ailesi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009.
- Döndüren, Hamdi, “**Delilleriyle İslam Hukuku, Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras**”, Konya 1977.
- Duben, Alan, Cem Behar, **Istanbul Households: Marriage, Family and Fertility, 1880-1940**, Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Duben, Alan, Cem Behar, **İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık: 1880-1940**, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Duben, Alan, **19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı-Türk Aile ve Hane Yapıları, Türkiye’de Ailenin Değişimi**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, Ankara 1984.
- Duben, Alan, **Kent, Aile, Tarih**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Ebu’l-Muhammer Fuad, **Vezâif-i Âile**, Keteon-Bedrosyan Matbaası, Teffeyyüz Kitabhanesi, İstanbul 1328 (Rumi), 1912 (Miladi).
- Ergas, Zeki, **Savaş Yıllarında Balkanlardan Anadolu’ya Bir Ailenin Öyküsü 1912-22**, Çev.: Mehmet Harmanacı, Gözlem Yayınları, İstanbul 2003.
- Eröz, Mehmet, **Türk Ailesi**, İstanbul 1977.
- Erten, Hayri, **Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı XVIII. Yüzyılın İlk Yarı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Esen, Nüket, **Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Faroqhi, Suraiya, **Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Fatma Aliye ve Mahmud Esad, **Taaddüd-i Zevcat: Zeyl**, Tahir Bey Matbaası, İstanbul 1316 [1900].
- Hasan Nadir, **Bir Hafiye Ailesi Yahud Mazlûm-ı İstibdâd**, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1326.
- Hatinoğlu, Rüştü, **Hatinoğlu Aile Tarihçesi**, 1989.
- **Hukuk-ı Aile Kararnamesi**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333 (Rumi), 1917 (Miladi).

- **Hukuk-ı Aile Kararnamesi: Nikah-ı Medeni ve Talak Hakkında**, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1336.
- İpçioğlu, Mehmet, **Konya Şer'yye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
- İsmail Hakkı, **Vesâilü'l-Felâf fi Mesâilü'l Nikâh**, 1313.
- İzniki Kutbuddin, **Mürşid-i Müteehhilin: Evlilere Rehber**, Bedir Yayınevi, 1989.
- **Kafkasya'dan Sürgün Edilen Adige Şapsığ Boyu Jade Sülalesi Özdemir Ailesinin Türkiye'deki Soy Ağacı (1864-2008)**, Haz.: Nimet Berkok Toygar, Kamil Toygar, Birlik Matbaacılık, Ankara 2008.
- Kara, İsmail, **Hanya-Girit Mevlevihanesi: Şeyh Ailesi, Müştemilatı, Vakfiyesi, Mübadelesi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2006.
- Karahasanoğlu, Cengiz B., **Türkistan'dan Tirebolu'ya Karahasanoğlu Aile Tarihi**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2006.
- Karaveli, Orhan, **Bir Ankara Ailesinin Öyküsü**, 5. Baskı, Pergamon Yayınları, Ankara 2006.
- Kayabaş, Ebru, **Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi-Hukuk-ı Aile Kararnamesi**, İstanbul, 2009.
- Kılıç, Atabey, **Mirza-zadeler: 18. Yüzyılın Meşhur Ailelerinden**, Laçın Yayınları, Kayseri 2001.
- Kınalızâde Ali Efendi, **Devlet ve Aile Ahlâkı**, Haz.: Ahmet Kahraman, 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul (tarih yok).
- Kızıldağ, Şaban, **Dersaadet'ten İstanbul'a Eminönü Ailesi**, Beyaz Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- Kızılgeçit, Muhammed, Fuat Karabulut, **Seyyidlik ve Erzurum Gencevi/Turha Ailesinin Şecere-i Aliyesi Örnekleri**, Orion Yayınları, İstanbul 2007.
- Kocamemi, Fazıl Bülent, **Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü: Koca-Memi (Memi-Can) Paşa Ailesinin Tarihçesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi: Bir Fransız Ailesinin Bâbiâli Hizmetinde Yüz Yılı: 1821-1922**, Çev.: Erol Üyepazarcı, Müteferrika Yayınları, İstanbul 1998.

- Köstüklü, Nuri, **Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908): Bir Osmanlı Kazası Örneğinde Türk Ailesinin Bazı Özellikleri**, Güney Ofset, Konya 1996.
- Kurt, Abdurrahman, **Osmanlı Ailesi 1839-1876: Bursa Sicillerine Göre**, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları (Uludağ Üniversitesi Basımevi), Bursa 1998.
- Küçükdağ, Yusuf, **II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi**, Aksarayî Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Lowry, Heath W., **Evrenos Ailesi ve Selanik Şehri: Hamza Beğ Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı**, Çev.: Kıvanç Tanrıyar, Bahçeşehir University Press, İstanbul 2010.
- Medina, Natali, **Bir Zamanlar Kırklareli'de Yahudiler Yaşardı: Kırklareli'li Adato Ailesi'nin Öyküsü**, Çev.: Rifat N. Bali, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Melekzade Fuad, **Bir Ailenin Devr-i Hayatı**, Ahenk Matbaası, İzmir 1318 [1900].
- Meriwether, Margaret L., **The Kin Who Count: Family and Society in Ottoman Aleppo, 1770-1840**, Austin: University of Texas Press, 1999.
- Nazım, **İslâm Hanımları: Âlem-i İslâmiyette Hayat-ı Aile**, Kütüphane-i Cihan Sahibi Mihran, İstanbul 1318 [1900].
- **Nikâh-ı Medenî ve Talak Hakkında Hukuk-u Aile Kararnamesi**, Kader Matbaası, Kütüphane-i Sudi, İstanbul 1336 (Rumi), 1920 (Miladi).
- Orga, İrfan, **Portrait of a Turkish Family**, London: Eland, 1950, 1988, 1993.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2000.
- **Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi**, Yay. Haz. Orhan Çeker, Konya: Mehir Vakfı, 1999.
- Osmanoğlu, Osman Selaheddin, **The Ottoman Family on the 700th Anniversary of the Foundation of the Ottoman State**, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999,
- Ozanoğlu, İhsan, **Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar: Çelenligil Teallükatı ile Çelenli Ailesi ve Bu Aileden Muhtelif Çapta Şöhret Yapmış Kıymetli Şahsiyetler**, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1959.

- Özer, Murat, **Doğu-Batı Sentezinde Bir Paşa-Şeyh-Maarif Ailesi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2011.
- Öztürk, Hüseyin, **Kınalızade Ali Çelebi'de Aile Ahlakı**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- Pardoe, Julia, **Yabancı Gözü ile 125 yıl Önce İstanbul: Sultanın Şehri ve Türklerin Aile Hayatındaki Gelenekleri**, Çev.: Bedriye Şanda, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967.
- Peirce, Leslie P., **The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire**, Oxford University Press, 1993.
- Sakaoğlu, Necdet, **Köse Paşa Hanedanı**, Tarih Vakfı Yurt Yayını, 3. Baskı, 1995.
- Sancar, Aişe Aslı, **Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile**, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Sancar, Aslı, **Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek**, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2009.
- Seydişehirî İbnü'l Emin Mahmud Esad, **Kitab-ı Nikâh ve Talak**, 1326.
- Sezgin, O. Hazım, **Türklerde Aile Yapısı**, Nihal Kitabevi, İstanbul 2004.
- Sıdkı, **Mir'atü'l-Aile**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1335 (Rumi), 1919 (Miladi).
- Sonbol, Amira El Azhary, (Edited by), **Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History**, Syracuse: Syracuse University Press, 1996.
- **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1-3, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992.
- Sturdza, Mihail-Dimitri, **Dictionnaire Historique et Généalogique des Grandes Familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople**, Paris 1983.
- **Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (1998): Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2000.
- **Tarihi Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1990.
- Tezcan, Hülya, **Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri**, Aygaz Yayınları, İstanbul 2006.

- Tezcan, Mahmut, **Kültürel Antropoloji Açısından "Başlık Parası" Geleneği**, Ankara 1981.
- Todorova, Maria N., **Balkan Family Structure and the European Pattern, Demographic Developments in Ottoman Bulgaria**, The American University Press, Washington 1993.
- Topalova, Aljira, **Türklerin Aile Merasimleri**, Çev.: Güllü Yoloğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999.
- Tugay, Emine Foat, **Three Centuries: Family Chronicles of Turkey and Egypt**, London: Oxford University Press, 1963.
- Tuğlacı, Pars, **Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1981.
- **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt: 1-3, Yayın Yönetmeni: D. Mehmet Doğan, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma KurumuYayını, Ankara 1991.
- **Türk Edebiyatı Dergisi Aile Özel Sayısı**, Sayı: 202, (Özel Sayı), İstanbul 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Çandarlı Vezir Ailesi**, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Welchman, Lynn, **Beyond the Code: Muslim Family Law and the Shari'a Judiciary in the Palestinian West Bank**, Published by Kluwer Law International, The Hague, 2000.
- Welchman, Lynn, **Women and Muslim Family Laws in Arab States: A Comparative Overview of Textual Development and Advocacy**, Amsterdam University Press, Amsterdam 2007.
- Yılmaz, Hakan, **Sultan II. Abdülhamid'in Aile Albümü**, Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 2009.
- Yüksel, Ayhan, **Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları 1861-1906**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- Zilfi, Madeline C., (Ed.) **Women in the Ottoman Empire: Middle Eastern Women in the Early Modern Era**, Leiden: Brill, 1997.

B- MAKALELER

- Abdurrahman Şeref, "Sokullu Mehmet Paşa'nın Evâil-i Ahvâli ve Ailesi Hakkında Bazı Malumat-Cevâhirü'l-Menâkıb-", **Türk Tarih Encümeni**, V, (29), İstanbul 1915, s. 257-265.
- Adıyeke Nuri, "Girit'te İslam Hukuku Çerçevesinde Yapılan Hristiyan Evlilikleri", **Kebikeç**, (*İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*), sayı.19, 2005, ss. 65-72; aynı yazı "Kadı Mahkemelerinde Yapılan Hristiyan Evlilikleri ve Girit Örneği" başlığı ile, **Fethinden Kaybına Girit**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 80-91.
- Adıyeke Nuri, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", **Kebikeç**, (*İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*), sayı.16, 2003, ss. 17-25; ayrıca, **Fethinden Kaybına Girit**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.70-79.
- Adıyeke Nuri, "Girit Nikah Defterleri ve Girit'teki Evlilikler", **Kebikeç**, (*İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi*), sayı.13, 2002, ss. 39-47; ayrıca, **Fethinden Kaybına Girit**, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss.57-69.
- Adıyeke Nuri, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri", **Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, (Edit: Kemal Çiçek), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s.121-149.
- **Afiyet**, Münhasıran Mesail-i Sihhiyye ve Tıbbiye ile Umur-ı Beytiyeden Bahis Olarak... Neşrolunur. Resimli Osmanlı Aile Gazetesidir. Dersaadet Galata Tüneli Karşısında Lösın Matbaası, 1911, 1329-1330, 1-60 Özege kütüphanesi.
- Agmon, Iris, "Women's History and Ottoman Sharia Court Records: Shifting Perspectives in Social History", **Hawwa**, 2, 2, 2004, pp. 172-209.
- Akgündüz, Ahmet, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", **Türkler**, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 315-347.
- Akgündüz, Ahmet, "İslam Hukukunda Kadının Boşanma Hakkı", **Sızıntı Aylık İlim Kültür Dergisi**, Sayı: 122, İstanbul 1989.
- Akıncı, Halil, "Nişanın Bozulması Hâlinde Önce Verilen Şeylerin İadesine Dair İçtihatlar", **AD**, Yıl: 46, S. 6, Haziran 1955.
- Aköz, Alâaddin, "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikah Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", **İstem**, S. 3, Konya 2004, s. 91-118.
- Aksoy, İbrahim, "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 4, S. 16, Kış 2011, s. 11-19.

- Akşit, Elif Ekin, "Fatma Aliye's Stories: Ottoman Marriages Beyond the Harem", **Journal of Family History**, Volum: 35, No: 3, July 2010 (first published on April 7, 2010), pp. 207-218.
- Aktan, Hamza, "İslam Aile Hukuku", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: II, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 396-433.
- Aktepe, Münir, "Fatih Sultan Mehmed'in Ailesi Hakkında", **Bilgi**, 11, (122), İstanbul 1957, s. 6-9.
- Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 365-374.
- Akyüz, Jülide, "Evlilik Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan Mehir Hakkında Bazı Düşünceler", **AÜ. DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 38, Ankara 2005.
- Alkan, Mehmet Ö., "Tanzimat'tan Sonra Kadın'ın Hukuksal Statü ve Devletin Evlilik Sürecine Müdahalesi Üzerine", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 50, 1990, s. 85-95.
- Altan, Mehmet, Mehmet İpçioğlu, "Şeriye Sicil Kayıtlarına Göre 1748-1749 Yıllarında Konya'da Aile", **SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 21/2009, Konya 2009, s. 519-532.
- Altuntaş, Zeynep, "Kevakibizadeler: Osmanlılarda Bir Ulema Ailesi", **Bilim ve Sanat Vakfı Bülten**, 19 (67), Mayıs-Ağustos 2008, s. 92-112.
- Andrea, Alfred J. -James H. Overfield, "Women and Islamic Law in the Ottoman Empire", [Part in the book], **The Human Record: Sources of Global History, Volume II: Since 1500**, Seventh Edition, (Publisher: Cengage Learning), The United States of America 2011, pp. 58-61.
- Apak, Adem, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Bursalı Bir Vezir Ailesi: Kara Timurtaşoğulları", **Marife: Bilimsel Birikim**, Cilt: II, Sayı: 1, Bahar 2002, s. 181-196.
- Apak, Adem, "Osmanlı Devleti Kuruluş Döneminde Vezir Ailesi Kara Timurtaşoğulları'nın Bursa kültür ve Folklor Hayatına Katkıları", **Bursa Halk Kültürü Sempozyumu [1.: 2002: Bursa]**, C. II, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2002, s. 545-565.
- Arel, Ayda, "Aydın ve Yöresinde Bir Âyân Ailesi ve Mimarlık: Cihanoğulları", **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışma-**

lar, I. Uluslararası Tarih Kongresi (24-26 Mayıs 1993), İstanbul 1999, s. 184-221.

- Arıbaş, Selahattin, "Ailenin Temelini Oluşturan Nikah Akdinin Kadılar Tarafından Yapılmasının Sosyolojik Önemi ve Malatya Şeriyeye Sicillerinden Örnekler", **III. Malatya Çevresi Halk Kültürü ve Battal Gazi Sempozyumu**, İnönü Üniversitesi, 1989.
- Arslan, Ahmet Turan, "Harput'ta Bir Âlim Sülâlesi: Efendigil Âilesi", **Dünü ve Bugünüyle Harput: Tarih - Edebiyat - Şiir - Folklor (24-27 Eylül 1998)**, 1999, Cilt: 2 , s. 77-102.
- Arslan, Firdevs, "Şeriye Sicil Kayıtlarına Göre 1675-1677 Yıllarında Trabzon'da Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu Bildiri Özetleri**, Ordu 2011, s. 12-13.
- Aşa, Emel, "İlk Türk Kadın Romancısı Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Aile ve Kadın", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, II**, s. 269-278.
- Aşa, Emel, "1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, III**, s. 124-136.
- Aşa, Emel, "Tanzimat Sonrasında Aile ve Kadın Üzerine Yazılan Belli Başlı Fikir Kitapları", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 140-145.
- Ateş, İbrahim, "Bursa'da İnegöllüoğlu Saffet Bey'in Yaptırdığı Dullar Evi", **Ailenin Eğitimi ve Korunmasında Vakıfların Rolü Semineri (5-6 Aralık 1994 Ankara), XII. Vakıf Haftası Kitabı**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995.
- Aycan, Nihat, "Balkanlarda Türk Aile Yapısı", **Birinci Uluslar arası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, 20-22 Haziran 2002**, [Sempozyuma sunulan bildiri], Celal Bayar Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, Manisa.
- Aydın, M. Akif, "İslam-Osmanlı Aile Hukukunun Kanunlaştırılması ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi", **Osmanlı**, C. 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 493-503.
- Aydın, M. Akif, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekamülü", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 434-455.

- Aydın, M. Akif, "Osmanlı Toplumunda Aile", **Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu (2-4 Aralık 2005-İstanbul)**, 2007, s. 165-176.
- Aydın, M. Akif, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akitleri", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: III, 1982, s. 1-12.
- Aydın, M. Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma 'Tefrik'", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: V, 1986, s. 1-12.
- Aydın, M. Akif, "Aile Hukuku", [kitap içinde bölüm], **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınları, İstanbul 2009, s. 263-300.
- Ayvazoğlu, Beşir, "Osmanlı Ailesi Nasıl Bir Aile?", **Zaman**, (12293), 20 Şubat 1999, s. 12.
- Bahçekapılı, Nedim, "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik", **İslam Araştırmaları**, 1(1), Şubat 2008, s. 29-38.
- Bakı, Edip Âli, "Afyon'da Bir Âlim Ailesi İmad ve Oğulları Büyük Dilbilgini Hasan Karahisarî", **Taşpınar**, 8, (100-101), Afyon 1943, s. 249-255.
- Başar, Fahamettin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri I: Mihaloğulları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 63, İstanbul 1992, s. 20-26.
- Başar, Fahamettin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri II: Evrenosoğulları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 64, İstanbul 1992, s. 47-50.
- Başar, Fahamettin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri III: Turahanoğulları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 65, İstanbul 1992, s. 47-50.
- Başar, Fahamettin, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri IV: Malkoçoğulları", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 66, İstanbul 1992, s. 47-50.
- Başbuğ, Pınar, "Tarihten Günümüze İstanbul'da Zil Yapma Geleneği Zilciyan Ailesi", **İstanbul**, Sayı: 46, Temmuz 2003, s. 29-35.
- Batur, Atilla, "Bir Osmanlı Bürokrat Ailesi: Keçecizadelerden Salih Efendi", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 8 (29), Mayıs-Temmuz 2006, s. 71-80.
- Baykara, Tuncer, "Değişme ve Medeniyet Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 199-215.

- Baykara, Tuncer, "1844 yılında Yatağan'da Aileler", II, **Yatağan Dergisi**, S. 15, (Ocak- Temmuz 1996), s. 9.
- Behar, Cem, "Polygyny in Istanbul 1889-1926", **Middle Eastern Studies**, Vol. 27, no. 3, London, July 1991, s. 477-486.
- Behar, Cem, "Nuptiality and Marriage Patterns in İstanbul (1885-1940)", **Boğaziçi University Research Pappers**, 87, no. 7, June 1987.
- Botev, Nikolai, "Nuptiality in the Course of the Demographic Transition: The Experience of the Balkan Countries", **Population Studies: A Journal of Demography**, 44:1, Great Britain 1990, pp. 107-126.
- Boucheron, Patrick, "Benzersiz Bir Ailenin Engellenemez Yükselişi: Medici Ailesinin Dramatik Serüveni", Çeviren: Deniz Öztürk, **Toplumsal Tarih**, 20 (122), Şubat 2004, s. 32-39.
- Boughoufala, Ouddene, "Famille et Généalogie à Médéa et à Miliana à l'époque Ottomane Etude d'après les Archives Ottomanes de l'Algérie", **History Studies**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2010, pp. 153-171.
- Cankabal, Hülya, "Families and Households in Ottoman Balkans and Anatolia the cases of Manastir Bitola and Kayseri", **The History of Families and Household Comparative European Dimensions**, Institute of Historical Research, University of London, Londra, 26 Haziran 2010.
- Canoruç, Mustafa Şenay, "Anayasa Hukuku Açısından Başlık Parası Geleneği", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi -Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan Özel Sayısı**, Eylül 2005, Sayı: 6, Eylül 2005, s. 233-267.
- Cebeci, Dilaver, "Tanzimat Dönemi İstanbul'unda Aile Hayatı ve Kadınlık", **Türk Yurdu**, Cilt: XII, Sayı: 53, Ankara 1992, s. 40-44.
- Cebeci, Dilaver, "Tanzimat Dönemi İstanbul'unda Aile Hayatı Evler ve Konaklar", **Türk Edebiyatı**, (202, Özel Sayı), İstanbul 1990, s. 47-50.
- Cuno, M. Kenneth, "Joint Family Households and Rural Notables in 19th-Century Egypt", **International Journal of Middle East Studies**, 27, (1995), pp. 485-502.
- Çakır, Coşkun, "Osmanlı Ekonomisinde Bir Hesaplama Ünitesi/Birimi Olarak Hane/Aile", **Ekonomik Hesaplamalarda Bir Birim Olarak Aile**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara 1998, s. 303-336.

- Çakır, İbrahim Etem, "16. Yüzyılda Ayıntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 9, S. 1, Gaziantep 2010, s. 1-17.
- Çakır, Serpil, "Meşrutiyet Devri Kadınlarının Aile Arayışı", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c. I, s. 230-243.
- Çakır, Serpil, "XX. Yüzyıl Başlarında Kadın ve Aile Dernekleri ve Nizamnameleri", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, c. III, s. 146-170.
- Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi", **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 27, Ankara 1998, s. 113-160.
- Çeker, Orhan, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi Giriş ve Tarihçesi", **Mehir**, Sayı: 3, 1999, s. 19-21.
- Çolak, Faruk, "XVI. Yüzyıl Sivas'ında Olağanüstü Hamilelik ve Fil Ata Miti", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, Sayı: 10, 2001, s. 107-112.
- Çukurova, Bülent, "XIX. Yüzyılda Anadolu'da Aile ve Kadının Toplumsal Statüsü (Antep İli Örneği)", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6 (2), Gaziantep 2007, s. 28-133.
- Dağcı, Şamil, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 39, Ankara 1999, s. 173-237.
- Dağcı, Şamil, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 41, Ankara 1999, s. 137-194.
- Demir, Aydoğan, "Bir Akd-i Nikâh Belgesine Göre Midilli'li Mübadillerden Ayşe Hanım Nasıl Evlendi?", **Tarih ve Toplum**, 12 (70), 1989, s. 9-14.
- Demirel, Ömer, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", **Belleten**, LIV/211, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 945-961.
- Demirel, Ömer, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 97-161.

- Deniz, Güler-Nazmi Ulutak, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile", **Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, Eskişehir 1992, s. 51-76.
- Derman, Deniz, "Bir Türk Ailesinin Portesi: Çerçevenin Dışında Kalanlar", **Birikim**, Sayı: 119, Mart 1999, s. 7-16.
- Dikmen, Melek, "İlmî ve Edebî Yönü Olan Ispartalı Bir Aile: Kınalızâdeler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 22, Isparta 2009, s. 106-124.
- Dimitropoulos, Dimitris, "Family and Tax Registers in the Aegean Islands During the Ottoman Period", **History of the Family**, 9, 3, [Greece] 2004, pp. 275-286.
- Dinç, Güven, "Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", **OTAM -Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi-**, Sayı: 17, Ankara 2005, s. 103-129.
- Dinçel, Gülay, "Yarmayanlar-Üç Kuşak Sanayici Bir Ermeni Ailesi", **Toplumsal Tarih**, Cilt: 12, Sayı: 69, Eylül 1999, s. 22-33.
- DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları", **History Studies**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, pp. 9-30.
- Doğan, İsmail, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri", **Osmanlı**, (Ed.: Güler Eren), Cilt: V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 371-396.
- Doğan, İsmail, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi", **Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara 1992, s. 176-198.
- Doğru, Halime, "XVI.-XVII. Yüzyıllarda Şer'îye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, Eskişehir Nisan 1999, s. 39-54.
- D'Ohsson, "Harem-i Hümayun Osmanlı Saray Ailesi", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, III, s.111-123.
- Duben, Alan, "Turkish Families and Households in Historical Perspective", **Journal of Family History**, March 1985, vol. 10, no. 1, s. 75-97.
- Duben, Alan, "Nineteenth and Twentieth Century Ottoman-Turkish Family and Household Structure", In: Erder (Ed.): Family in Turkish Society: Sociological and Legal Studies, Ankara 1985.

- Duben, Alan, "80 Yıl Önce İstanbul'da Aile Hayatı", (Çev: Nuray Mert), **Tarih ve Toplum**, 9 (50), 1988, s. 26-31.
- Duben, Alan, "Understanding Muslim Household and Families in Late Ottoman İstanbul", **Journal of Family History**, Vol. 15, no. 1, 1990, s. 71-86.
- Duben, Alan, "Son Dönem Osmanlı İstanbul'unda Evlilik ve Hane Kurma Sistemi", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 42, İstanbul 1988, s. 27-42.
- Duben, Alan, "19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Türk Aile ve Hane Yapıları", **Türkiye'de Ailenin Değişimi**, Maya Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 91-122.
- Dursun, Selçuk, "Procreation, Family and Progress: Administrative and Economic Aspects of Ottoman Population Policies in the 19th Century", **The History of the Family**, Volume 16, Number 2, 2011, pp. 160-171.
- Düzbakar, Ömer, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", **OTAM**, Sayı: 23, (Bahar 2008), Ankara 2010, s. 85-100.
- Eken, Galip, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", **SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 6, Konya 2000. s. 477-490.
- Eken, Galip, "18. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", **OTAM**, (11) 2000, s. 109-121.
- Eker, Gülin Öğüt, "Yazılı Kaynaklarda Türk Ailesi", **Erdem Türk Halk Kültürü Özel Sayısı I**, Ocak 2001, Cilt. XIII, S. 37, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2002, s. 131-157.
- Ekin, Ümit, "Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr" = "Mehr in the XVIIth Century Ottoman Society in the Case of Rodosçuk", **Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı**, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 197-207.
- Ekinci, Ekrem, "Osmanlı Aile Kanunu", **Tarih ve Medeniyet**, 4 (43), Ekim 1997, s. 50-52.
- Ekinci, Ekrem Buğra, "Mecelle ve Aile", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt: II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 731-733.
- Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah" = "Formal License to Marry (izinname) in Ottoman Family Law", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları / Journal Of Turkish Legal History**, (2), Güz 2006, s. 41-60.

- Ekinci, E. Buğra, "Aile Hukuku", [kitap içinde bölüm], **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 436-461.
- Elbirlik, Leyla Kayhan, "18. Yüzyıl İstanbul Mahkemelerinde Kayıtlı Bazı Boşanma Davalarının Değerlendirilmesi", **Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı 13-16 Ekim 2009**, Ed. Füsun Çoban Döşkaya, Serap Alp, Sedat Çapar, İzmir 2009, s. 323.
- Erdoğan, Gökçen, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Ailesi", **Türkmetal**, (39), Ağustos 2002, s. 32.
- Erdoğan, M. Akif, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 11, İzmir 1996, s. 9-68.
- Erkan, Ümit, "1509 Nolu Şeriye Sicili Işığında Rize Ailesiyle İlgili Bulgular", <http://www.rizetarihi.com/index.php/makaleler/61-1509-rize-seriyye-sicili-isiginda-rize-ailesi-ile-ilgili-bazi-bulgular>.
- Erten, Hayri, "Osmanlı Ailesinin Sosyal Yapısı Üzerine", **Mehir Üç Aylık İlmî ve Akademik Bülten**, Sonbahar 1999, Sayı: 4, İstanbul 1999.
- Erten, Hayri, "Aile-Din Münasebeti (Osmanlı Ailesinden Kesitler)", **Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası**, 2004, Cilt: I, Sayı: 1, s. 67-86.
- Esen, Nükhet, "Türk Ailesindeki Değişmenin Romanımıza Yansıması", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 1, T.C. Başbakanlık Aile Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara 1991, s. 660-676.
- Esenbel, Selçuk, "Osmanlı Hanedan Ailesinden Şehzade Abdülkerim Efendi'nin Gizemli Ölümü", **Toplumsal Tarih**, (195), Mart 2010, s. 42-46.
- Ethem Nejat, "Manastırdan: Manastır'da Hayat-ı Aile I", **Türk Yurdu**, Cilt: 2, Sayı: 8, Ankara 1912, s. 244-247.
- Ethem Nejat, "Manastırdan: Manastır'da Hayat-ı Aile II", **Türk Yurdu**, Cilt: 2, Sayı: 9, Ankara 1912, s. 273-276.
- Eyce, Berrin, "Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, (4), 2000, s. 223-243.
- Faruqi, Suraiya, "Women as Representative Defending the Interests of Ottoman Families in the Middle of Eighteenth Century", **Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 179-196.

- Faroqhi, Suraiya, "XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Orta Anadolu'da Şeyh Aileler", **Hacettepe Üniversitesi Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar, Ankara, (08-10.06.1973)**, Ankara 1975, s. 197-229.
- Fekete, Layoş, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", **Belleten**, Cilt: CXXIX, Sayı:116, Ekim 1995, s. 615-638.
- Freitag, Ulrite-Nora Lafi, "Daily Life and Family in an Ottoman Urban Context: Historiographical Stakes and New Research Perspectives", **The History of the Family**, Volume 16, Number 2, 2011, p. 80-87.
- Geleney, Mr. Stuart, "İslam ve Hristiyan Tarzı Aileleri Hakkında Bir Muka-yese", **Sebilürreşad**, 15, (376), İstanbul 1918, s. 223-224.
- Georgion, François, "XX. Yüzyılın Başlarında Bir Osmanlı Ailesinin Bütçe-si Üzerine Notlar", (Çev: Hasan Ünal), **Tarih ve Toplum**, 4 (23), İstanbul 1985, s. 43-46.
- Gerber, Haim, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa 1600-1700", **International Journal of Middle East Studies**, 12, 1980, pp. 231-244.
- Gerber, Haim, "Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)", (Çev: Hayri Erten), **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 8, Konya 1998, s. 327-343.
- Gerber, Haim, "Anthropology and Family History-the Ottoman Turkish Families", **Journal of Family History**, December 1989, 14/4, pp. 409-421.
- Gökalp, Ziya, "Türk Ailesinin Tekamülü", **Küçük Mecmua**, (29), Diyarbakır 1922, s. 6-8.
- Gökçe, Turan, "1572 Yılında İç-İl Sancağından Sürölüp Kıbrıs'ta İskân Edi-len Âileler", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 2, İzmir 1998, s. 1-78.
- Gökçe, Turan, "1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskân Edilmek Üzere Karaman ve Rûm Vilâyetlerinden Sürülen Âileler", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 3, İzmir 1999, s. 9-74.
- Gökmen, Ertan, "Cevdet Paşa'nın Bir Aylık Aile Bütçesi", **Erdem**, 15(45-47), 2006, s. 87-108.
- Güldöşüren, Arzu, "Bir Osmanlı Ulema Ailesi: Arabzade Örneği", **Bilim ve Sanat Vakfı Bülten**, 19 (65), Eylül-Aralık 2007, s. 58-76.

- Güler, Ali, "Cumhuriyet Öncesinde Aşiret Aileleri", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I, s.154-167.
- Güler, İbrahim, "Bir Osmanlı Şehrinde 18. Yüzyıl Aile Hayatı Üzerine Tespitler-Sinop'ta Medeni Durum", **Tarih ve Düşünce Dergisi**, Sayı: 17, Mart 2001, s. 22-28.
- Güler, İbrahim, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", **Türkler**, Cilt: XIV, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 28-40.
- Güler, Naim, "Doğu'nun Rotschild'i: Kamondo Ailesi", **Tarih ve Toplum**, 39(232), Mart 2003, s. 243-249.
- Gündüz, Mustafa, "II. Meşrutiyet Döneminde Aileye Bakış ve Örnek Bir Metin Değerlendirmesi: "Bizde Aile Hayatı", **Folklor/Edebiyat**, 10(37), 2004, s. 39-47.
- Güntekin, Mehmet, "Tanbûrî Cemil Bey ve Ailesi Hakkında Birkaç Yeni Bilgi", **Musiki Mecmuası**, 52 (467), Aralık 1999-Şubat 2000, s. 61-62.
- **Güzel Prenses**, Musavver Osmanlı Ailesi Gazetesi 1911, Haftalık Muharri-ri, Avanzade Mehmed Süleyman, İstanbul. Toplam 153 sayı, Özege Kütüphanesi.
- Hızlı, Mefail, "Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Bursevî'nin Ailesi, Tekkesi ve Vakıfları", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa 2004, Cilt: XIII, Sayı: 2, s. 1-14.
- Hilmi, Tüccarzâde İbrahim, "Aile Hayatımızda Avrupalılaştırmanın Tesiri", **Avrupalılaştırmak, Felaketlerimizin Esbâbı**. Dersaadet, Matbaa-ı Hayriye, 1914.
- İbragim, Damira, "Aşık Paşa'nın Garib-namesi'nde ve Kazak Kültüründe Aile", **Kazakistan ve Türkiye'nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu 21-23 Mayıs 2007**, Almatı 2007.
- Imber, Colin, "Women, Marriage and Property : Mahr in the Behcetü l-Fetava of Yenisehirli 'Abdullah", **Studies in Ottoman History and Law**, İsis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 263-287. [aynı yazı başka yerde bkz.] Imber, Colin, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehr", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline C. Zilfi), (Çev: Necmiye Alpay), İstanbul 2000, s. 77-101.
- Işın, Ekrem, "Tanzimat Ailesi ve Modern Adâb-ı Muâşeret", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I, s. 208-219.

- Ivanova, Svetlana, "Hristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)" **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, (Derleyenler: Amila Buturovic ve Irvin Cemil Schick), (Çeviren: Güliz Erginsoy), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 164-209.
- Ivanova, Svetlana, "Muslim and Christian Women Before the Kadı Court in Eighteenth Century Rumeli: Marriage Problems", **Oriente Moderno**, Vol. 18, no. 79, 1999, pp. 161-176.
- İnan, Abdülkadir, "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler", **A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: VI, S. 3, Ankara 1948, s. 127-137.
- İpşirli, Mehmet, "Osmanlı İlmiye Mesleği ve Geredeli Ganizade Ailesi", **Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu [1999: Gerede]**, Gerede Belediye Başkanlığı; Gerede Kültür ve Dayanışma Vakfı, Gerede 2000, s. 137-142.
- Jaeschke, Gotthard, "Türkiyede İmam Nikâhı", **Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan**, (Çev: Ahmet Mumcu), AÜHF. Yayınları, Ankara 1964, s. 11-34.
- Jaeschke, Gotthard, "Türk Hukukunda Evlenme Aktinin Şekli", **Aile Yazıları IV**, Ankara 1991, s. 20-21.
- Jennings, Ronald C., "Women in Early 17th Ottoman Judicial Records – The Sharia Court of Anatolian Kayseri", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 18, No. 1, Brill 1975, pp. 53-114.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, "Osmanlı Ailesi", [içinde bölüm] **Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, YKY, İstanbul, 1998, s.11-66.
- Khadduri, Majid, "İslâm Hukukunda Evlilik: Modernist Bakış Açısı" [Marriage in Islamic Law: The Modern View Points], (Çev: Ali Duman), **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 2007, s. 171-176.
- Kal'a, Ahmet, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Ailenin İktisadi Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 311-317.
- Kandiyoti, Deniz, "End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey" in **Women Family and State**, ed. by Deniz Kandiyoti (Philadelphia: Temple University Press, 1991), pp. 22-47.

- Kankal, Ahmet, "Ermeni Toplumunda ve Aile Hayatında Kadın", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)**, S. 4, Diyarbakır 2004, s. 105-135.
- Kara, İsmail, "Hanya Mevlevihânesi: Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfiyesi", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 1997, Sayı: 1, s. 115-173.
- Karakışla, Yavuz Selim, "1894 Depreminde Ölenlerin Ailelerine Yardım", **Toplumsal Tarih**, 12(71) , 1999, s. 29-31.
- Karaman, Hayrettin, "Değişen Şartlar Karşısında İslâm Aile Yapısı", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, Ankara 1991, s. 25-36.
- Karaman, Hayrettin, "İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 385-395.
- Karataş, Ali İhsan, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Aile Bireylerinin Korunması (Bursa Şer'iyye Sicilleri Işığında)", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: X, Sayı: 36, 2008, s. 133-151.
- Karpat, Kemal H., "The Ottoman Family: Documents Pertaining to Its Size", **International Journal of Turkish Studies**, Vol. 4, no. 1, (Madison, Wisconsin), 1987, pp. 137-145.
- Kasdagli, Aglaia E., "Family and Inheritance in the Cyclades, 1500-1800: Present Knowledge and Unanswered Questions", **History of the Family**, 9, 3, 2004, pp. 257-274 [Greece.]
- Kaser, Karl, "The Balkan Joint Family: Redefining a Problem", **Social Science History**, Vol. 18, No. 2 (Summer, 1994), pp. 243-269.
- Kavuncu, Muallâ, "Osmanlılarda Aile ve Kadın", **Dinî Araştırmalar**, Cilt: II, Sayı: 4, (Mayıs-Ağustos), Ankara 1999, s. 143-168.
- Kavuncu, Mualla, "Eski Türklerden Osmanlılara Kadınlar ve Aile", **Geçmişten Günümüze Kadınların İslam Kültür ve Medeniyetine Katkıları Konferansı**, İlke İlim Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 23-41.
- Kaya, Ali, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyye Sicillerinin İslam Aile Hukuk Açısından Tahlili", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVII, S. 1, 2008, s. 81-107.
- Kazıcı, Ziya, "Osmanlı Döneminde Başlık", **Kadın ve Aile Dergisi**, Sayı: 57, 15 Aralık- 15 Ocak 1990.

- Kazıcı, Ziya, "Aile", [içinde bölüm] **Osmanlı'da Toplum Yapısı**, Bilge Yayınları, İstanbul 2010, s. 177-203.

Kechriotis, Vangelis, "Family, Clergy, Conviviality and Morality Among the Greek-Orthodox in İzmir at the end of the Empire", **The History of Family**, Vol. 16, Issue 2, 15 June 2011, pp. 88-97.

Kılıç, Hüseyin, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", **Tarih ve Toplum**, 12, (69), İstanbul 1989, s. 40-41.

Kılıç, Yusuf, "İslâm'da Aile Hukuku", **II. Dünya Aile Günü (15 Mayıs 1995, İstanbul)**, İstanbul 1996, s. 41-48.

Kılıçer, M. Esad, "Kemalpaşazâde'nin Âile Hukuku İle İlgili Bazı Fetvaları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XIX, Ankara 1973, s. 83-95.

Kınalızâde Ali Efendi, "İlm-i Tedbirü'l-Menzil", **Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, III, s. 81-110.

Kırpık, Cevdet, "Şehzade Evliliklerinde Değişim", **OTAM**, S. 26, 2009, s.165-192.

Kıvrım, İsmail, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", **S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, Konya 2007, s. 357-391.

Kıvrım, İsmail, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrîk)", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (<http://sbe.gantep.edu.tr>), 10, (1), Gaziantep 2011, s. 371-400.

Koçak, Cemil, "Osmanlı'dan Günümüze Bir Sadrazam Ailesinin Öyküsü [A. Şefik Oday'ın "Büyük Babam Son Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa" Adlı Eseri Üzerine]", **Tarih ve Toplum**, (36), Ankara 1986, s. 59-62.

Koçak, Zülfiye, "Şer'iyye Sicillerine Göre 17. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", **A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**, 44, Erzurum 2010, s. 291-306.

Koçak, Züfyiye, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600-1650)", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10, (1), Gaziantep 2011, s. 417-435.

Koloğlu, Orhan, "700. Yılın Eşiğinde Osmanlı Ailesi: 266 Yılda On Büyük Lider", **Liderler**, Sayı: 2, İstanbul 1996, s. 132-140.

- Koyukan, Hamide, “Karadeniz Ereğlisi Evlendirme Cemiyeti”, **Tarih ve Toplum**, Tarih Vakfı Yayınları, C. 5, S. 27, İstanbul, 1996, s. 21-23.
- Köstüklü, Nuri, “Yalvaç Ailesinde Milli Vakar veya Bir Osmanlı –Türk Kadın Örneği”, **Özyalvaç Gazetesi**, 1996.
- Köstüklü, Nuri, “Osmanlı- Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. Yy. Örnekleri Çerçevesinde)”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), Uşak 2008, s. 17-26.
- Kruger, Hilmar, “Aile Hukuku Sorunları Osmanlı İslam Geleneği”, (Çev: Nejla Giritlioğlu), **İstanbul Barosu Dergisi**, 53, (7-9), İstanbul 1979, s. 521-535 ve kutuphane_5_Aile Yazilari_2, s. 206-218.
- Kuran, Ercüment, “Türk Ailesinin Tarihî Gelişmesi”, **Türk Yurdu**, 10, (40, (386)), Ankara 1990, s. 54-55.
- Kurnaz, Cemal, “Osmanlı Tarihinde İz Bırakan Amasyalı Bir Aile: Müeyyedzadeler”, **Amasya Araştırmaları Sempozyumu [1.: 2007: Amasya]**, C. 2, T.C. Amasya Valiliği, Amasya [t.y.], s. 647-666.
- Kurt, Abdurrahman, “Dini Kaynakların Çokeşliliğe İlişkin Görüşleri ve Osmanlılarda Çok Eşlilik”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, VIII/8, Bursa 1999, s. 183-214.
- Kurt, Abdurrahman, “Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri”, **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 548-567.
- Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı Toplumunda Poligami”, **Osmanlı**, (Editör: Güler Eren), Cilt: V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, Cilt: 5, s. 397-406.
- Kurt, Abdurrahman, “Polygamy in the Ottoman Society”, **Great Ottoman-Turkish Civilization**, (Edited: Kemal Çiçek, et al.), Vol. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 686-695.
- Kurt, Abdurrahman, “Osmanlı Aile Yapısı”, **Muhafazakar Düşünce**, Aile Özel Sayısı, Yıl, 8, Sayı 31, Ocak-Şubat-Mart 2012, s. 119-136.
- Küçükbatır, Tuncer, “19. Yüzyılda Türk ve Alman Yazınında Kadın ve Aileye Genel Bir Bakış”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 15(37), Erzurum 2008, s. 311-316.
- Küpeli, Özer, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Ailesi Üzerine Bir Araştırma”, **Virgül**, Sayı: 20, İstanbul 1999, s. 68.

Kütükoğlu, Mübahat, "Cevdet Paşa ve Aile İçi Münasebetleri", **Ahmed Cevdet Paşa Semineri 26 Mayıs 1985**, (Editör: Mübahat Kütükoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1986, s. 199-222.

Laiou, Sophia, "Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer'iye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17. ve 18. Yüzyıllar)", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, (Derleyenler: Amila Buturrovic ve Irvin Cemil Schick), (Çeviren: Güliz Erginsoy), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 253-280.

Lamdan, Ruth, "Jewish Women as Providers in the Generations Followign the Expulsion from Spain", **Nashim: A Journal of Jewish Women's Studies & Gender Issues**, Number 13, Spring 5767/2007, Indiana University Press, pp. 49-67.

Largueche, Dalenda, "Women, Family Affairs and Justice: Tunisia in the 19th Century", **The History of the Family**, Volume 16, Number 2, 2011, pp. 142-151.

Loualich, Fatiha, "Alim Families in Seventeenth-Century and Eighteenth-Century Algiers: Geneology and Heritage", **The History of the Family**, Volume 16, Number 2, 2011, pp. 98-107.

Maydaer, Saadet; "Klâsik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 1, Bursa 2007, s. 299-320.

Mert, Özcan, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", **DİA**, VII, s. 152-153.

Mıstanoğlu, Nurhan, "Kırşehir'de XIX. Yüzyılın Sonlarında Sosyo-Kültürel Bakımdan Ailenin Genel Özellikleri (1875-1900)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 21, Konya 2009, s. 347-364.

Micklewright, Nancy, "Late Nineteenth Century Ottoman Wedding Costumes as Indicators of Social Change", **Muqarnas, An Annual on the Visual Culture of the Islamic World**, 6, 1990, s. 161-174.

Moğol, Hasan, "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talak", **Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]**, Cilt: XXVII, Sayı: 2, Ankara 1991, s. 135-139.

Müderrişoğlu, Fatih, H. Çetin Arslan, "Çandarlı Ailesi'nin Osmanlı Mimarisi ve Şehirciliğine Olan Katkısı", **Vakıf ve Kültür**, 1(4), Ankara 1999, s. 55-58.

- Namık Kemal, "Aile", **İbret Gazetesi**, 9 Teşrin-i Sani 1288, 18 Ramazan 1289 (1872), S. 56, s. 1-2; Çev: İsmail Doğan, "Aile", **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 24, Sayı: 2, Ankara 1992, s. 473-493.
- Okudan, Muhammet, "XIX. Yüzyılda Samsunda Aile Yapısı ve Kadının Sosyal Statüsü (1760, 1769 ve 1772 Nolu Samsun Şeriyeye Sicil Defterlerine Göre)", Samsun Sempozyumu 13-16 Ekim 2011, (Sempozyuma sunulan bildiri), Samsun 2011.
- Orman, Sabri, "İlm-i Tedbir-i Menzil Oikonomia ve İktisat", **Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I, s. 255-300.
- Ortaylı, İlber, "Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century", **Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi**, 1. Sayı, Ankara, Haziran 1990, s. 321-332.
- Ortaylı, İlber, "The Family in Ottoman Society", **Family in Turkish Society: Sociological and Legal Studies**, (Edited by Türköz Erder), Turkish Social Science Association, Ankara 1985, pp. 93-104; Also in **Studies on Ottoman Transformation**, The Isis Press, İstanbul, 1994, pp. 125-137.
- Ortaylı, İlber, "Osmanlı Toplumunda Aile", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 59-60.
- Ortaylı, İlber, "Türk Osmanlı Aile Yapısı", **Perşembe Konferansları 16**, Re-kabet Kurumu, Ankara 2001, s. 29-53.
- Ortaylı, İlber, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 74-83.
- Ortaylı, İlber, "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 456-467.
- Ortaylı, İlber, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: I, İstanbul 1980, s. 33-40.
- Oruç, Mehmet, "Osmanlı'da Aile Huzurunun Kaynağı", **Türkiye Günlük Siyasi Gazete**, 35 (12194), 31 Temmuz 2004, s. 17.
- Öksüz, Melek, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon Kadı Sicillerinde Aile Kurumunun Oluşumuna Yönelik Bazı Kayıtlar", **Karadeniz Araştırmaları**, S. 7, Güz 2005, s. 45-59.

Özbilgen, Erol, "Aile", [kitap içinde bölüm] **Bütün Yönleriyle Osmanlı -Adâb-ı Osmaniyye-**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 449-456.

Özçelik, Selahattin, "Yerel Tarih Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak Evlenme Defterleri Hisarköy Örneği 200 Yıllık Gelenek", **XV. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 2006, s. 144-145.

Özdemir, Rifat, "Harput ve Çemişkezek'te Askerî Ailelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1890-1919)", **Aile Yazıları**, Cilt: 1, (Derleyenler: Beylû Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 553-554.

Özdemir, Rifat, "Harput ve Çemişkezek'te Askerî Ailelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1890-1919)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 5, İzmir 1990, s. 41-123; Ayrıca **Belleten**, Cilt: LIX, Sayı: 226, Aralık 1995, s. 739-835.

Özdemir, Rifat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı" (1771-1810), **Aile Yazıları**, Cilt: 1, (Derleyenler: Beylû Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 411-456.

Özdemir, Rifat, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: IX, Ankara 1989, s. 101-157.

Özdemir, Rifat, "Antakya, Antalya, Afyon ve Manisa Şehirlerinde Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bazı Bilgiler (1500-1919)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1-2, Elazığ 1995, s. 173-237.

Özer, İlbeyi, "Temettuat Defterlerinde Somuncu Baba'nın Nesebi", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 4-5, İstanbul 2000, s. 593-610.

Özlü, Zeynel, "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahfâdı", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 31, İstanbul, Kasım 2006-Ocak 2007, s. 157-174.

Özlü, Zeynel, "19. Yüzyılda Düzce ve Akçakoca Kazalarında Kullanılan Aile ve Kişi Adları", **Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**, (53), 2009, s. 145-184.

Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", **Belleten**, Cilt: XLII, Sayı: 168, Ankara 1978, s. 668-723.

Öztürk, Nazif, "Aile Vakıfları", **Türk Aile Ansiklopedisi**, Cilt: III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 1032-1042.

- Öztürk, Said: "Osmanlı Aile Yapısı", **Yeni Şafak**, 2 (430), 1 Şubat 1996, s. 10.
- Öztürk, Said, "Osmanlı Ailesi Üzerine Düşünceler", **İlim ve Sanat**, Cilt: 1-2, Sayı: 44-45, Ocak-Şubat 1997, s. 62-64.
- Öztürk, Said, "Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfusu, Servet Yapısı ve Dağılımı", **İstanbul Araştırmaları**, Sayı: 3 (Güz), İstanbul 1997, s. 21-57.
- Öztürk, Said, "Osmanlı Ailesinde Çok Evlilik", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, (110), Şubat 1996, s. 54-57.
- Öztürk, Said, "Osmanlı'da Çok Evlilik", **Türkler**, Cilt: X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 375-384.
- Öztürk, Said, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", **Osmanlı**, (Editör: Güler Eren), Cilt: V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 407-411.
- Öztürk, Said, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", **Yeni Türkiye 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum**, Yıl: 6, Sayı: 32, Ankara, Mart-Nisan 2000, s. 652-655.
- Öztürk, Said, "19. Asrın Başlarında Kayseri'de Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Gözlemler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Fikret Işıltan'a Hatıra Sayısı**, İstanbul 2000, s. 442-443.
- Paçacı, İbrahim, "Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslam Aile Hukuku (Evlendirme ve Boşanma Örneği)", **İslam Hukuku Araştırma Dergisi**, S. 11, 2008, s. 59-92.
- Pala, Ayhan, "Rumeli'de Bir Akıncı Ailesi: Gümlüoğulları ve Vakıfları", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi (Bulgaristan Özel Sayısı)**, S. 43, (Temmuz, Ağustos, Eylül 2007), s. 137-144.
- Pamuk, Bilgehan, "XVII. Yüzyıl Erzurum'unda Toplumsal Bir Vaka: Şartlı Boşanma", **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 30, Haziran 2003, s. 103-115.
- Pamuk, Bilgehan, "Conditional Divorce in Ottoman Society: A Case from Seventeenth-Century Erzurum", **Bilig**, Sayı: 44, Ankara, Kış 2008, s. 11-122.
- Pamukciyan, Kevork, "Camcizade Ailesi: Camcioğlu Ermeni Tercümanlar Ailesi", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 24, Sayı: 143, İstanbul, Kasım 1995, s. 23-27.
- Pearce, Leslie P., " 'She is trouble... and I Will Devorce her': Oralit, Honor and Devorce in the Ottoman Courte of Aintab", **Women in the Medieval Is-**

Islamic World: Power, Patronage, Piety, (Edited by Gavin R. Hambly), Cambridge, MA: Garland, 1997, s. 267-300.

Roded, Ruth M., "Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması", **Osmanlı**, (Editör: Güler Eren), Cilt:V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 418-427.

Sabancıoğlu, Musemma, Nenad Vekaric, "Dubrovnik'ten İstanbul'a Jacques Pervititch ve Ailesi", **Tarih ve Toplum**, 38(226), Ekim 2002, s. 229-235.

Sak, İzzet, "Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Şer'îye Sicillerine Göre)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya 2006, s. 493-523.

Sak, İzzet, Alâaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'îye Sicillerine Göre)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:15, Konya 2004, s. 92- 140.

Sak, İzzet, "Şer'îye Sicilleri Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hayatı: Konya Örneği (1700-1725)", **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-**, Yıl: 2012, Sayı: 7, Sayfa: 117-135.

Samizade Süreyya, "Bizde Aile Hayatı", **İctihat**, (108), İstanbul 1914, s. 148-151.

Sancar, Aişe Aslı-Zeynep Işıklar, "Osmanlı'da Aile Hayatı", **Türk Edebiyatı**, (202, Özel Sayı), İstanbul 1990, s. 65-66.

Sarı, Hüseyin, "Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılda Bolu Sancağı'nın Aile Yapısı ve Kadın", **Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu (1997, Bolu)**, Bolu 1998, s. 114-122.

Savaş, Saim, "Fetva ve Şer'îye Sicillerine göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 504-547.

Savaş, Saim, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir Ayan Ailesi Zaralızâdeler", **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: VIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir 1992, s. 81-97.

Saydam, Abdullah, "19. Yüzyılda Ailelerin Erken Yaşta Çocuk Evlendirme Geleneği Beşikte Nikâh, Oyun Çağında Düğün", **Tarih ve Toplum**, 35(206), 2001, s. 95-102.

Selçuk, Havva, "Osmanlı Toplumunda Kadının Annelik Vasfından Doğan Hakları (1650-1750 Yıllarında Kayseri Örneği)", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)**, Kayseri 2003, s. 443-455.

Stoianovich, Trajan, "Family and Household in the Western Balkans 1500-1870.", in **Memorial Omer Lutfi Barkan**, Paris 1980, s. 189-203.

Şahin, Gürsoy, "Karahisâr-ı Sâhib Aile Yapısı (1840-1850)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: II, Sayı: I, Nisan 2000, s. 84-99.

Şahin, Gürsoy, "XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr'da Sosyal Hayat ve Aile Yapısı", **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 1, Temmuz 2003, s. 61-85.

Şahin, Gürsoy, "Türk Aile Yapısı XVII. Yüzyıl Sonu Karahisâr-ı Sâhib Örneği", **Taşpınar**, S. 1, Ekim 1999, s.43-52.

Şahin, Naci, "Aziz Mahmud Hüdai Döneminde Üsküdar'da Aile Hayatı ve Sosyal Yapılanmada Celvetiye Tarikatının Rolü", **Uluslararası Katılımlı Üsküdar Sempozyumu V**, İstanbul, 1-5 Kasım 2007.

Şaşmaz, Abdülkadir, "Millî, Manevî, Tarihî ve Kültürel Değerler İçerisinde Ailenin Yeri", **Milli Kültür**, Sayı: 82, Ankara 1991, s. 53-55.

Şen, Ömer, "Göçmen Ailelerine Yönelik İktisadi ve Sosyal Tedbirler", **Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I, s.308-327.

Şener, Esat, "Aile Kavramı ve İslam Hukukunda Evlenme", **Adalet Dergisi**, 70, (1-2), Ankara 1979, s. 1-12.

Şenyurt, Oya, "İstanbul'da Bir Rum Aile İki Saray Mimarı: Vasilaki ve Yanko İoannidis", **Arredamento Mimarlık**, (193), Temmuz-Ağustos 2006, s. 121-127.

Şeyhülislam Mustafa Sabri, "Aile Hayatı, Tesettür Meselesi, Kadın Hukuku", **Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: 3, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 1119-1122.

Tabakoğlu, Ahmed, "Osmanlı Toplumunda Aile", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 1992, s. 92-96.

Taşoğuz, Habib, "Aile Üzerine: Eski Türklerde ve Osmanlılarda Aile", **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, 23 (270), Haziran 2000, s. 21.

Timur, Taner, "Bir Osmanlı Banker Ailesi Kamondolar", **Tarih ve Toplum**, 13, (74), İstanbul 1990, s. 35-38.

Todorova, Maria, "Situating the Family of Ottoman Bulgaria within the European Pattern", **The History of the Family**, Vol. 1, Issue 4, 1996, s. 443-459.

Todorova, Maria, "Population Structure, Marriage Patterns, Family and Household (According to Ottoman Documentary Material From Northeastern Bulgaria in the 60s of the 19th Century)", **Etudes Balkaniques**, 19, 1983, pp. 59-72.

Todorova, Maria, "Recent Research on Household and Family in the Balkans, 15-19th Century", in Gerhard Grimm (ed.) **Von der Pruth-Ebene bis zum Gipfel des Ida: Festschrift zum 70. Geburtstag von Emanuel Turczynski**. Munich: Siidosteuropa- Gesellschaft Munchen: 1989, pp. 11-22.

Todorova, Maria, "Balkan Family Structure and the European Pattern: Demographic Developments in Ottoman Bulgaria", **The Slavonic and East European Review**, Vol. 73, No. 2 (Apr., 1995), pp. 334-336.

Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm", **Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I, s. 220-229.

Toprak, Zafer, "Cumhuriyet Arifesi Evlilik Üzerine Bir Anket: Görücülük mü? Görüşücülük mü?", **Tarih ve Toplum**, 9 (50), 1988, s. 32-34.

Toprak, Zafer, "Osmanlı'da Alafranga Evlenme İlanları", **Tarih ve Toplum**, 9 (51), 1988, s. 44-46.

Töre, Enver, "Türk Ailesindeki Değişmenin Tiyatromuza Yansımaları", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 677-700.

Tucker, Judith E., "Marriage and Family in Nablus, 1720-1856: Toward a History of Arab Marriage", **Journal of Family History**, Volum: 13, No: 1, 1988, pp. 165-179.

Turan, N. Sinan, "Osmanlı Devletinde Aile Birliğinin Kuruluşu", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, İstanbul Milletlerarası Münasebetleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, C.19, S.1-2, 1999-2000: (Prof. Dr. Aysel Çelik'e Armağan), s. 933-958.

- Turan, Refik, "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 82-91.
- Turan, Şerafettin, "Tanzimat Devrinde Evlenme", **İş ve Düşünce Dergisi**, XXII/182, İstanbul 1956.
- Turan, Şerafettin, "Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi", **Aile Yazıları**, Cilt: IV, Ankara 1991, s. 55-56.
- Tuş, Muhiddin, "XVI-XIX. Asırlar Arasında Osmanlı'da Kadın ve Aile", **Tarih ve Medeniyet**, 3 (26), Nisan 1996, s. 12-17.
- Tuş, Muhiddin ve Bayram Ürekli, "Osmanlı'da Ailenin Niceliği, Eş Durumu ve Çocuk Sayıları: Konya Örneği", **Kafalı Armağanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 269-279.
- Tuş, Muhiddin, Adnan Gürbüz, Ömer Demirel, "Osmanlı Ailesi İle İlgili Şeriyeye Sicillerinden Seçilen Örnek Belgeler", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 849-875.
- Tüylü, Abdullah, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Şiirinde Kadın ve Aile Meselesi", **Türk Yurdu**, 8, (2,(348)), Ankara 1987, s. 59.
- Uluçay, Çağatay, "Bayezid II. nin Ailesi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, 10, (14), İstanbul 1959, s. 105-124.
- Unan, Fahri, "XV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetim Kademesi İçerisinde Ebussuud Efendi Ailesi", **Türk Yurdu**, 11, (50, (396)), Ankara 1991, s. 25-29.
- Uzun, Gökçen, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aile Yapısı ve Kadının Rolü", **Türkmatal**, (34), Mart 2002, s. 28.
- Uzun, Gökçen, "Osmanlı'da Aile Yapısı ve Kadın", **Türkmatal**, (37), Haziran 2002, s. 32.
- Uzunçarşılı, İsmail H., "Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmed Tarafından Verilmiş Bir Temliknâme ve Sasa Bey Ailesi", **Belleten**, 3, (11-12), Ankara 1939, s. 389-422.
- Üçok, Coşkun, "Talâk", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: XI, İstanbul 1993, s. 683-691.
- Ülman, Yeşim Işıl, "Levanten Bir Hekim Ailesinin Tarihçesi Baba-Oğul Millîgenler", **İstanbul**, Sayı: 48, Ocak 2004, s. 90-92.

Ünal, Mehmet, "Medeni Kanunu Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 34, Sayı:1-4, Ankara 1977, s. 195-231.

Ünal, Mehmet, "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi I", **Türk Yurdu**, 8, (1, (347)), Ankara 1987, s. 34-37.

Üngör, Etem Ruhi, "Osmanlı Ailesinde Musikîşinas-Bestekâr Şehzâde ve Sultanlar", **Musiki Mecmuası Özel Sayı**, 52(465), İstanbul, Haziran 1999, s. 48-51.

Ünlü, Mucize, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Şehit Aileleri (1875-1923)", **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi**, 11(1), Mart 2003, s. 215-232.

Ünver, İsmail, "Bakire İzinnamesi", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 5, Ankara 1994, s. 529-533.

Üsdiken, Behzat, "Pera Ticaret Aleminde 127 Yıl: Sabuncakis Ailesi", **Finans Dünyası**, Sayı:134, Şubat 2001, s. 102-108.

Welchman, Lynn, "Family Law under Occupation: Islamic Law and the Shari'a Courts of the West Bank", in **Islamic Family Law**, Mallat & Connors, eds., London 1990.

Yakut, Esra, "XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesinde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:1-2, Ankara 2008, s. 237-265.

Yakut, Esra; "Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin "Fetavâ-yi Ali Efendi" Adlı Fetva Mecmuasına Göre Osmanlı Toplumunda Aile Kurumunun Oluşması ve Dağılması", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı: 7, Ankara 1996, s. 287-318.

Yakut Esra, "Eskişehir Şer'iyye Sicillerine Göre Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları", **I. Uluslararası Düünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu**, 12-15 Mayıs 2004, Eskişehir 2005, s. 103-116.

Yakut, Esra, "19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Kadınların -Boşanmak İstiyoruz- Haykırışları", **Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı 13-16 Ekim 2009**, Ed. Füsun Çoban Döşkaya, Serap Alp, Sedat Çapar, İzmir 2009, s. 208.

- Yapıcı, Şenay, "Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi", *International Periodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/4, Fall, 2010, s. 1544-1570.
- Yavuz, Vehbi, "Osmanlı Sultanı Mehmed Reşad Döneminde Kocası Kaybolan Kadının Evlenmesine İmkân Veren Fıkhi Hüküm Değişikliği ile İlgili Bir Vesika", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1/2003, Konya, s. 80-81.
- Yazıcı, Abdurrahman, "Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinde Hristiyan ve Yahudilere Tanınan Haklar", *İnsan Hakları ve Din (sempozyum) Bildiriler 15-17 Mayıs 2009, Çanakkale*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale, 2010, s. 423-436.
- Yılmaz, Musa K., "İslâm Ailesi Mahiyeti ve Yapısı", *Diyanet Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 2, Ankara 1991, s. 37-54.
- Yurtseven, Yılmaz, "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2), 2003, s. 201-252.
- Yüksel, Ayhan, "Trabzon Valisi Sırrı Paşa'nın 1880 Tarihli Bir Raporuna Göre Doğu Karadeniz'in Önde Gelen Aileleri", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, İstanbul 2004, s. 179-199.
- Yüksel, Hasan, "Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Cilt: II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara 1992, s. 468-503.
- Yüksel, Hasan, "Türk Toplumunda Vakıf Aile İlişkisi", *Türkler*, Cilt: X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 461-469.
- Yüksel, Hasan, "Osmanlılar Döneminde Taşra Müftülerince Aile Konusunda Verilmiş Bazı Müstakil Fetvalar", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 898-905.
- Yüksel, Hasan, "Ahi Mehmet Paşa Ailesi ve Vakıfları", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 17, Sivas 1994, s. 255-261.
- Yüksel, Hasan, Saim Savaş, "Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. III, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 876-897

Zecevic, Selma, "Geç Osmanlı Bosnası'nda Kayıp Kocalar, Bekleyen Kadınlar, Boşnak Müftüler", **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, (Derleyenler: Amila Buturovic ve Irvin Cemil Schick), (Çeviren: Güliz Erginsoy), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 347-369.

Ziya Paşa, "Bizde Aile Terbiyesi Hakkında Ziya Paşa'nın Bir Makalesi", **Tedrisat Mecmuası**, (17), İstanbul 1911, s. 199-208.

C- Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora Tez Çalışmaları

1- Lisans Tez Çalışmaları

Ünsal, Gönül, **İstanbul Ailelerde Evlenme Adetlerinin Mukayesesi, 1926'dan Önce, 1926'dan Sonra**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İstanbul 1968.

2- Yüksek Lisans Tez Çalışmaları

- Açar, Selahattin, **İslam Aile Hukukunda Müslümanlarla Gayrimüslimler Arasında Nikâh Akdi**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2000.
- Açık, Fatma, **İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2006.
- Araz, Yahya, **Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma Bağlamında Osmanlı Sosyal Tarihinin Lise Ders Kitaplarında İncelenmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2003.
- Budak, Hüseyin Fatih, **Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Amasya ve Antakya Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1710-1780)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.
- Coşkun, Güleray, **İslâm Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Dinî ve Hukukî Boyutları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2009.
- Çelik, Seyhan, **Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e Geçiş Dönemi Türk Romanlarında İstanbul Ailesi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

- Dede, Mevlüt, **Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Adana ve Çankırı Şer'iyeye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1215-1296/1800-1876)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.
- Deniz, Gülsüm, **İslam Hukuku'nda Yenileşme ve Tanzimat Sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda Aile Hukuku ile İlgili Yenilikçi Düşünceler**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992.
- Ege, İlhan, **Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir A`yan Ailesi: Zaralı-zadeler**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.
- Erdoğan, Ahmet, **Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şer'iyeye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1805-1845)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2008.
- Erdoğan, Dilşen İnce, **II. Meşrutiyet Döneminde Sebîlü'r-Reşat'a Göre Kadın ve Aile**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.
- Gedik, İlknur, **Meşrutiyet Dönemi'nde Beyşehir'de Aile Kurumu Üzerine Bir İnceleme**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- Güneş, Veysel, **İslâm Aile Hukukunda Evlenme Ehliyeti**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2001.
- Hizmetli, Zehra, **1838-1841 Yıllarında Sivas'ta Aile Hayatı**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.
- İçer, Tahsin, **Osmanlı Ailesinde Çocuk Eğitimi**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2010.
- Kaplan, Mustafa, **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseride Kadın ve Aile**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- Karadöl, Bünyamin, **Şeyhü'l-İslam Minkâri-zâde Yahya Efendi'nin Nikâh Akdi/Evlilik ile İlgili Fetvaları**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2006.

- Kaymakçı, Bircan, ***Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Ayân Aileleri Çavuşzâdeler-Milaslızâdeler***, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2010.
- Keleş, Erdoğan, ***XIX. Yüzyıl Ortalarında Muğla'da Aile Yapısı (122, 123 ve 124 Numaralı Muğla Şer'îye Sicillerine Göre)***, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2002.
- Kumaş, Mehmet Salih, ***İslâm Hukuku ve Beşeri Hukukta Boşanma "Hukuk-ı Aile Kararnamesi-Türk Medenî Kanunu Karşılaştırması"***, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2001.
- Oğlakçı, Mehmet, ***Galata Bankerlerinin Osmanlı Devlet Maliyesi Sistemine Etkileri: Baltazzi (Baltacı) Ailesi Örneği***, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.
- Okumuş, Mustafa, ***Osmanlı Şeyhülislamlarından Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetvalarında Nikâh (Evlenme Akdi)***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.
- Saracoğlu, Tuba Nur, ***Molla Fenari ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları***, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2009.
- Sürbahan, Nurdan, ***19. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Ressam Manas Ailesi***, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Şahin, Nimet, ***Batı Seyahatnamelerine Göre XIX. Yüzyılın Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile***, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Yetim, Banu, ***Tanzimat Döneminde Türk Aile Yapısı (1839-1876)***, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1994.
- Yıldız, Fatma, ***Kur'an ve Sünnete Göre Kadının Evliliği Sona Erdirme Hakkı***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

3- Doktora Tez Çalışmaları

- Agmon, Iris, ***Women and Society: Muslim Women, the Sharia Court and the Society of Jaffa and Haifa under Late Ottoman Rule (1900-1914)***, Doktora Tezi, The Hebrew University, 1994.
- Akgün, Nebahat, ***Türk Basınında (1860-1876) Yılları Arasında Aile ve Kadın***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993.
- Alhalalsheh, İbrahim, ***Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanununun Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Mukayesesi***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Bakkaloğlu, Abdussamet, ***Suriye’de Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Bunlar Üzerinde Osmanlı Tesirleri***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- Cebeci, Dilaver, ***Sosyolojik Açıdan Tanzimat Dönemi İstanbul’unda Türk Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1989.
- Çetin, Cem, ***Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- Demirci, Tuba, ***Body, Disease & Late Ottoman Literature: Debates on Ottoman Muslim Family in the Tanzimat Period (1839-1908)***, [Beden, Hastalık&Son Dönem Osmanlı Edebiyatı: Tanzimat Dönemi Osmanlı Müslüman Ailesi Üzerine Tartışmalar (1839-1908)], Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Ercoşkun, Tülay, ***Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Kaya, Mustafa, ***18. Yüzyılda Âyanlık ve Ankara’da Âyan Aileler***, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Şahin, Canay, ***The Rise and Fall of an Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: The Caniklizades (1737-1808)*** [Onsekizinci Yüzyılda Anadolu’da Bir Ayan Ailesinin Yükselişi ve Düşüşü: Caniklizadeler (1737-1808)], Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Topçu, Sultan Murat, ***XVII. Yüzyıl İkinci Yarısında Etkin Bir Bânî Ailesi: Köprülüler***, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2010.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sayısal olarak bakıldığında Osmanlı ailesi ile ilgili olduğu düşünülen 451 adet yayına ulaşılmış ve bunlar bibliyografyaya eklenmiştir. Bu çalışmalardan 104'ü kitap, 308 tanesi makale, 39 adeti ise tez türündedir. Çalışmaların %68 gibi ağırlıklı bir bölümünü makaleler, %23'lük bir bölümünü kitaplar, %9'luk bir dilimini ise tezler oluşturmaktadır. Osmanlı ailesiyle ilişkili yapılan tezlerle bakıldığında biri lisans tezi, 27'si yüksek lisans tezi, 11'i de doktora tezi olduğu görülmüştür.⁵ Sayısal veriler ve bunların tasnifine göre Osmanlı ailesi hakkında Türkçe ve yabancı dildeki yayınlar arasında makale türündeki tetkikler sayıca çoğunluktadır. Makalelerin kitap veya tezlere göre daha az bir mesaiyle hazırlanabildikleri göz önünde tutulursa bu durum açıklanabilir. Diğer bir taraftan ilgili konuda kapsamlı, karşılaştırmalı, geniş bir coğrafya ve zaman dilimini kapsayan araştırmaların zorluğu da araştırmacıları makale türünde yazmaya yöneltmiş olabilir.

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bibliyografyadaki yayınlardan 394 tanesi Türkçe, 57'si yabancı dilde hazırlanmıştır. Türkçe yayınların %20'si kitap, %59'u makale, %8'i ise tez niteliğindedir. Yabancı dilde çoğunluğu İngilizce olan yayınların %3'ü kitap, %9'u makale, %1'i de doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Yayınlardan %87'sinin Türkçe olarak hazırlandığına bakılırsa, Osmanlı ailesi konulu çalışmaların büyük bir bölümünün Türkiye'de ya da Türk araştırmacılar tarafından hazırlandığı söylenebilir. Osmanlı ailesi veya Osmanlı döneminde aile, zaman zaman değişik ülkelerde de yabancı araştırmacılarca ilgi görmüş, bunun üzerine kitaplar, özel sayılı dergiler⁶ çıkarılmıştır.

Osmanlı ailesiyle ilgili yapılan tüm yayınların bibliyografyada görülebildiğini söylemek elbette güçtür. Çünkü araştırma ve tarama sırasında görülemeyen/ulaşılamayan yerli veya özellikle yabancı kaynakların olabileceğini düşünmek gerekir. Bu eksikliğin giderilebilmesi için en azından bir dönem Osmanlı Devleti'nin parçası olmuş ülkelerin, 20. yüzyıl ile 21. yüzyılın ilk on yılında konuyla ilgili yaptıkları yayınların taranması zorunluluğu vardır. Tabi böyle bir taramaya Arapça, Farsça, Rusça, Bulgarca ve Yunanca gibi İngilizce dışındaki belli başlı dilleri de eklemek gerekir. Bu ihtimaller göz önünde tutulduğunda Osmanlı ailesi üzerine yapılan araştırmaların sayısının artması muhtemeldir.

⁵ Bkz. Tablo 1.

⁶ The History of the Family dergisi, bir sayısını özel sayı olarak Osmanlı gündelik hayatı ve aileye ayırmıştır. Bkz. "Daily Life and Family in an Ottoman Urban Context: Historiographical Stakes and New Research Perspectives", *The History of the Family*, Volume 16, Number 2, June 2011.

Tablo 1: Osmanlı Ailesi Hakkında Yapılan Yayınların Türleri, Sayı ve Oranları

Yayın Türü	Dili		İngilizce		Genel Toplam	
	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı	Sayısı	Oranı
Kitap	90	% 20	14	% 3	104	% 23
Makale	268	% 59	40	% 9	308	% 68
Tez	Lisans T.	1	% 0	0	% 0	
	Y.Lisans T	27	% 6	0	% 0	39
	Doktora T.	8	% 2	3	% 1	% 9
Toplam	394	% 87	57	% 13	451	% 100

Aileyle ilgili ortaya konulan çalışmaların genel konu başlıkları arasında muâşeret ve aile, aile yapısı, aile hayatı, belirli aileler örneğin x ailesi, İslam-Osmanlı aile hukuku, nişan [namzed], nikah, mehir, başlık, evlenme/evlilik, boşanma, talak, muhalaa, tefrik, çok eşlilik [taaaddüd-i zevcat], ailenin hane aile sayısı, x bölgesinde/şehrinde aile, ailenin sosyo-ekonomik yapısı, aileyle ilgili fetvalar ya da x'in fetvaları ışığında aile gibi konular yer almıştır.⁷ Bir de bu başlıklar içine girmeyen ancak bir yönüyle Osmanlı ailesiyle ilgili olan başka çalışmalar daha vardır ki bunları da genel bir başlık altında toplamak mümkündür.

Osmanlı ailesiyle ilgili araştırmaların kaynaklarının çoğunluğunu İslam aile hukuku, aileyle ilgili olan fetvalar/fetva kitapları ve şeriye sicilleri oluşturmuştur. Haneyle ilgili çalışmaların çoğunun temelinde ise tapu tahrir defterleri önemli rol oynamıştır.

7 Paragrafta geçen başlıklara uygun örnek çalışmalar için bkz. Ortaylı, İlber, "Türk Osmanlı Aile Yapısı", *Perşembe Konferansları 16*, Rekabet Kurumu, Ankara 2001, s. 29-53. Işın, Ekrem, "Tanzimat Ailesi ve Modern Adâb-ı Muâşeret", *Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, I*, s. 208-219. Erten, Hayri, "Osmanlı Ailesinin Sosyal Yapısı Üzerine", *Mehir Üç Aylık İlmî ve Akademik Bülten*, Sonbahar 1999 Sayı: 4, İstanbul 1999. Eken, Galip, "18. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile", *OTAM*, (11) 2000, s. 109-121. Ekin, Ümit, "Rodosçuk Örneğinde XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mehr" = "Mehr in the XVIIth Century Ottoman Society in the Case of Rodosçuk", *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 197-207. Düzbakar, Ömer, "Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği", *OTAM*, Sayı: 23, (Bahar 2008), Ankara 2010, s. 85-100. Dinç Güven, "Şer'iy Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", *OTAM -Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi-*, Sayı: 17, Ankara 2005, s. 103-129. Şener, Esat, "Aile Kavramı ve İslam Hukukunda Evlenme", *Adalet Dergisi*, 70, (1-2), Ankara 1979, s. 1-12. Kazıcı, Ziya, "Osmanlı Döneminde Başlık", *Kadın ve Aile Dergisi*, Sayı: 57, 15 Aralık- 15 Ocak 1990. Kılıçer, M. Esad, "Kemalpaşazâde'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIX, Ankara 1973, s. 83-95. Kıvrım, İsmail, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (<http://sbe.gantep.edu.tr>), 10, (1), Gaziantep 2011. Moğol, Hasan, "Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talak", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet Dergisi]*, Cilt: XXVII, Sayı: 2, Ankara 1991, s. 135-139. Özdemir, Rifat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı" (1771-1810), *Aile Yazıları*, Cilt: 1, (Derleyenler: Beylü Dikeçilgil, Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 411-456. Sak, İzzet, "Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Şer'iy Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2006, s. 493-523. Sak, İzzet, Alâaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iy Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:15, Konya 2004, s. 92- 140.

Osmanlılarda aile çalışmalarının çoğunluğu belirli aileler/meşhur aileler üzerine yoğunlaşmıştır. Belirli bir aileyi tanıtmak, onun Osmanlı Devleti'nde yönetim, din, eğitim veya askeri yapı içerisinde oynadığı rolü belirtmek bu çalışmaların amacını oluşturmuştur. Bibliyografyada belirli bir aileyi konu edinmiş çalışmaların sayısı 100'dür ve bu sayı aile yayınlarının yaklaşık %22'sine tekabül etmektedir.⁸

Konuyla ilgili üzerinde durulması gereken birkaç husus daha vardır. Bunlardan birincisi Türkiyede çeşitli yerleşim birimlerine ait çok sayıda şeriye sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Örneğin bunlar X nolu ve Y tarihli şeriye sicili veya X nolu şeriye siciline göre Y şehri, şeriye siciline göre X'te sosyal ve ekonomik hayat gibi adlar taşımaktadırlar. Türkiyede bu tür çalışmaların sayısı binleri aşmaktadır. Bu çalışmaların mündericatında, özellikle sosyal hayat başlığı altında çoğunlukla x yerleşim yerinde aile, aile yapısı, evlenme, boşanma, mehir vb. başlıklarla Osmanlı ailesinin yerel/bölgesel özellikleri açıklanmaktadır. İşte bu tür yayın ve tezlerin tamamı, bibliyografyaya dahil edilememekle birlikte gerçekte büyük bir yekun tutmaktadır. Mahkeme kayıtları/şeriye sicillerine dayalı yürütülen tez ve benzeri çalışmalarda Osmanlı coğrafyasının hemen her bölgesine, yöresine ait Osmanlı ailesine ilişkin bilgileri görmek ve karşılaştırmak mümkündür. Ancak günümüze değin birkaç deneme dışında farklı bölgelerdeki aile yapılarını karşılaştırarak hazırlanan yayınlar oldukça azdır.⁹

Bibliyografyadaki çalışmaların yaklaşık %10'u şeriye sicillerine dayalı olarak hazırlanmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere kadı sicilleri Osmanlı ailesi hakkında uygulamaya dönük zengin bilgiler sunmaktadır. Bir yerleşim birimindeki tüm adli-hukuki vakıalar kadı ve mahkemelere yansımayaabilir. Bu yüzden sicillerdeki kayıtlar mahkemeye intikal eden olaylar hakkında bize bilgi verir. Ancak evliliklerin/nikah akitlerinin hemen tamamının, boşanmaların ise büyük bir çoğunluğunun mahkeme sicillerine yansıdığı bilinmektedir. Osmanlı aile hukukunda talak türü boşanmaların mahkemeye yansımadığı ya da yansıması gerekmediği iddia edilebilir. Böyle bir durumda bile talak

8 Örnek çalışmalar için bkz. Bilgin, Mehmed, *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarızedeler: Sarallar*, Serander Yayınları, Trabzon 2006. Kılıç, Atabey, *Mirza-zadeler: 18. Yüzyılın Meşhur Ailelerinden*, Laçin Yayınları, Kayseri 2001. Küçükdağ, Yusuf, *II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi*, Aksaray Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

9 Budak, Hüseyin Fatih, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Amasya ve Antakya Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1710-1780)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2008. Dede, Mevlüt, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Adana ve Çankırı Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1215-1296/1800-1876)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2008. Erdoğan, Ahmet, *Osmanlı Aile Araştırmaları Bakımından Tokat ve Tarsus Şer'iyye Sicillerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi (1805-1845)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2008.

türü boşanma sonrasında özellikle kadınlar, tekrar evlenebilmek için mahkemen, kadından boşanmanın kayda geçirilmesini istemişlerdir. Dolayısı ile Osmanlı ailesinin kuruluşu ve dağılışı hakkında en önemli iki hususun kayıt altına alındığını söyleyebiliyoruz. İşte bu kayıtlara dayanılarak şeriye sicilleri üzerinde yürütülecek çalışmalar çoğaltılmalı, karşılaştırılmalı ve belirli bir sistematığa oturtulmalıdır.

Sicillerdeki evlilik yani nikah ve boşanma kayıtlarından başka özellikle bize ailenin oluşumu konusunda derli toplu bilgi veren bir başka kaynak türü daha vardır ki o da nikah veya enkiha defterleridir. Sözü geçen defterler, bir yerleşim birimindeki evlilik/nikah kayıtlarını topluca içerirler ve yöredeki evlilik olayları, türleri, evlenen kişiler, bu kişilerin din ve kimlikleri, nereli oldukları, hangi mahallede oturdukları vb. konularda bilgi verirler. İşte bu kaynaklar da başka bölgelerdeki nikah kayıt defterleriyle karşılaştırılarak işe koşulmalı ve kullanılmalıdır. Bibliyografyada nikah defterlerine ilişkin yayınlar yer almış, bu türle ilişkili olarak dört kitap, dört makale ve beş tez hazırlanmış görülmüştür.¹⁰

Açıklanması gereken ikinci husus ise Osmanlı Devleti'nde toplum, Osmanlı toplum yapısı, Osmanlı'da sosyal yapı gibi genel çalışmaların içinde, bir bölümünde doğal olarak Osmanlı ailesine ilişkin bilgiler bulunabilmektedir.¹¹ Bu açıdan bakıldığında bu başlıkları taşıyan yayınların da bibliyografyaya dahil edilmesi gerekmektedir birlikte burada birkaçı dışında dahil edilmemiş, Osmanlı ailesiyle doğrudan ilişkili olan başlıklara, çalışmalara odaklanılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalar dikkate alındığında Osmanlı ailesi hakkında bilgi içeren yayınların sayısının artacağı şüphesizdir. Ancak hazırlanan bibliyografyanın konunun ilgililerine ve araştırmacılara genel bir bilgi ve çıkış noktası vermesi amaçlanmıştır.

Osmanlı ailesiyle ilgili içeriğinde bilgi barındıran diğer çalışma türlerinden ikisi de Tereke defterleri ve Temettuat defterleri üzerinden yürütülen çalışmalardır. Bu kaynaklardan yola çıkılarak hazırlanan araştırmalarda Osmanlı ailesinin kişi sayısı, çocuk sayısı, ekonomik yapısı, ailenin sahip olduğu ve kullandığı eşyalar gibi konular işlenmektedir.¹²

10 Örnek çalışmalar için bkz. Aköz, Alâaddin, "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", *İstem*, S. 3, Konya 2004, s. 91-118. Yüksel, Ayhan, *Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları 1861-1906*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, Adıyeke Nuri, "Girit Nikah Defterleri ve Girit'teki Evlilikler", *Kebikeç, (İnsan Bilimleri İçin Kaynak Dergisi)*, sayı.13, 2002, ss. 39-47, Aköz, Alaaddin, *Bir İmamın Nikâh Defteri (Beşiktaş Sinan-ı Cedit Mahallesi)*, Konya 2006

11 Örnek için bkz. Kazıcı, Ziya, "Aile", [kitap içinde bölüm], *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınları, İstanbul 2010, s. 177-203.

12 Örnek çalışmalar için bkz. Köstüklü, Nuri, "Osmanlı- Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. Yy. Örnekleri Çerçevesinde)", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,

Sonuç olarak bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin sosyal tarihinin bir parçası sayılabilecek Osmanlı ailesi gibi özel bir konu hakkında sayısı küçümselemeyecek derecede akademik yayın yapıldığı görülmüştür. Buradan yola çıkıldığında, Osmanlı ailesi hakkında genel anlamda bilinmeyen çok az şey kaldığı varsayımına ulaşılabilir. Bundan sonra Osmanlı ailesine ilişkin hukuki ve yerel çalışmaların yanında, yapılan araştırmalardan da yararlanılarak daha kapsamlı, şehirselle/bölgesel karşılaştırmalı ve ilgili/çeşitli kaynak türlerinin bir arada değerlendirildiği aile çalışmalarının yürütülmesi önerilebilir. Ayrıca söz konusu çalışmaların disiplinlerarası bir anlayışla ele alınması, araştırmalara tarih, coğrafya, sosyoloji, iktisat, halk bilimi, teoloji ve benzeri alanlara mensup bilim insanlarının da katılması gerekliliği vurgulanmalıdır. Bu tür yayımların, araştırmaların durmadan devam ettirilmesi de elzem olarak görülmektedir. Diğer bir öneri ise Osmanlı ailesine dışarıdan değil içeriden bakan çalışmaların da gün yüzüne çıkarılması ve çalışılması olabilir. Örneğin aile içi ilişkiler, ailede adab-ı muaşeret, ailede karar alma, danışma, aile bütçesi, ailede harcama, eğitim, çocuk yetiştirme, vb. konulara ağırlık

1(1), Uşak 2008, s. 17-26, Öztürk, Said, "Tereke Defterlerine Göre XVII. Asırda İstanbul'da Aile Nüfusu, Servet Yapısı ve Dağılımı", İstanbul Araştırmaları, Sayı: 3 (Güz), İstanbul 1997, s. 21-57, aynı yazar, "19. Asrın Başlarında Kayseri'de Ailelerin Sosyal ve Ekonomik Durumu Üzerine Bazı Gözlemler", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Prof. Dr. Fikret İşıltan'a Hatıra Sayısı, İstanbul 2000, s. 442-443, Kal'a, Ahmet, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı Devleti'nde Ailenin İktisadi Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Cilt: I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 311-317.

ULUSLARARASI
aile
KONFERANSI
INTERNATIONAL ON
FAMILY CONFERENCE

11-13 TEMMUZ/JULY 2012
SARAYBOSNA / BOSNA HERSEK

DÖRDÜNCÜ OTURUM
FOURTH SESSION

12 TEMMUZ 2012

II. BÖLÜM: AİLE VE ŞİDDET

SESSION II: FAMILY AND VIOLENCE

BAŞKAN / HEAD

Nizamettin KALAMAN

KONUŞMACILAR / SPEAKERS

Prof. Dr. İlhan YILDIZ

"Kadına Yönelik Şiddet: İnançlar, Gelenekler"

Doç. Dr. Abdullah Emin ÇİMEN

"Kadına Yönelik Şiddeti Besleyen Dini Metinler, Dini Olduğu Varsayılan
Söylemler ve Kültürel Anlayışlar"

Nurdan DAMLA

"İslam'da Kadın Hakları"

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK

"Üç Semavi Dinde Çokeşlilik"

Rahime Beder ŞEN

"Türkiye'de Boşanma Nedenleri"

MÜZAKERELER / NEGOTIATIONS

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Yrd. Doç. Dr. Osman KÖROĞLU

Dr. Ayşe GÜNEY

Dr. Rabiye BABALLIOĞLU

KADINA YÖNELİK ŞİDDET: İNANÇLAR, GELENEKLER

VIOLENCE AGAINST WOMEN: BELIEFS, CUSTOMS

İlhan YILDIZ^v

Çankırı Karatekin Üniversitesi

TR ÖZET METNİ GELECEK

TR ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Dünyada var olan dinler arasında inanç, ibadet ve doktrinler bağlamında büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır. Artık birçok ülke, çok dинli bir hayat sürmektedir. Amerika ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi aynı toplum içinde Hristiyan, Müslüman, Yahudi, Budist, Hindu vb. birçok din görülmektedir. Yapılan araştırmalar, sadece Amerika'da 700'ün üzerinde dini inanç bulunduğunu ortaya koymuştur. Dinler kendi içlerinde de onlarca mezhebe ayrılmaktadır. Bazı dinî gruplar arasında küçük ayrıntılar varken, bazıları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bu tebliğ, kadına yönelik şiddet ile bütün dinî inançlar arasındaki ilişkinin kapsamlı açıklamasını yapmak iddiasında değildir. Bu nedenle burada üç büyük din açısından kadına yönelik şiddet konusu üzerinde durulacaktır.

Şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğu kabul edilmektedir. Dinî eğitimin kadına yönelik şiddeti kapsadığı söylenemez. Ancak dinî metinlerde yer alan şiddeti destekleyen ifade ve yorumların insanların ruhlarında ve zihinlerin-

de olumsuz etkiler bıraktığı bir gerçektir. Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, dinî inancı ne olursa olsun şiddete maruz kalan kadınlar bazı dinî inanç ve öğretileri ya kaynak ya da engel olarak görmektedirler.

Bu konu ile ilgili önümüzde iki farklı durum bulunmaktadır: Birincisi, dinî inanç, kutsal metin ve öğretilerin şiddete maruz kalan kadınlar için hem engelleyici hem de tetikleyici olarak görev yaptığını bilmek; ikincisi ise, dinî metin ve öğretilerin açıklanması ve yorumlanmasıyla kadını sınırlayan unsurları ortadan kaldırarak onların özgürlüğünün artırılması üzerindedir.

Şimdi üç büyük dinin kutsal metinleri açısından kadına yönelik şiddeti kısaca ele alalım:

HRİSTİYANLIK

Hristiyan kutsal metinleri, sürekli aile içi şiddete maruz kalan kadınları sabırlı olmaya, evliliğini sürdürmeye, kocasına itaate çağırmakta ve boşanma yasasını getirmektedir. İncil'de geçen bir bölümde şöyle denmektedir:

*"Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rabbe tabi olur gibi tabi olun. Çünkü bedeninizin kurtarıcısı Mesih, kilisenin başı olduğu gibi erkek de kadının başıdır. Fakat kilise Mesih'e tâbi olduğu gibi, kadınlar da böylece her şeyde kocalarına tâbi olsunlar."*¹

Bazen sessiz kalarak bazen de yaptığı açıklamalarla kilise sık sık şiddete maruz kalan kadınlara: *"Daha iyi kadın olun! Bağışlayın! Unutun"* çağrısı yapmaktadır.² Hristiyanlıkta kadına yönelik şiddet asla boşanma nedeni olarak görülmez. Bazı mezheplere göre boşanma hakkı yoktur, bazılarına göre ise boşanınca ahiretini kaybetmiş olursun. Kadınlar her şeyleriyle erkeklere bağlı olduğu için erkeklerin onları kontrol altında tutmaları ve bu nedenle onlara şiddet uygulaması, son derece normal bir eylem olarak görülmektedir.³

İncil, kadına yönelik şiddet konusunda birçok hikaye içermektedir. Kilise tarafından daha sonra yazılan metinler de kadınlara karşı şiddeti normal karşılayan ve erkeklerin kadınlara hükmetmesini gerekli gören ifadelerle doludur. Örneğin, dayak hakkı, evlilikte kadınların itaate zorlanması anlamına

1 Efesliler 5:20-25

2 Alsdurf, James and Alsdurf, Phyllis, Battered into Submission, Wipf and Stock, 1998, as cited in Tracy, Steven, "Headship with a Heart: How biblical patriarchy actually prevents abuse", Christianity Today, February 2003, accessed January 24, 2007; Grady, J. Lee "Control Freaks, and the Women Who Love Them". New Man magazine (Jan/Feb 2001).

3 Tracy, Steven. (2007). Patriarchy and Domestic Violence: Challenging Common Misconceptions. Journal of the Evangelical Theological Society. 50 (3):580-583.

gelmektedir. **15. yüzyılda Friar Cherubino tarafından toplanan “Evliliğin Kuralları”** adlı kitabında, yanlış bir şey yaptığında koca ilk olarak karısını uyarmalı, eğer bu tesir etmezse, o zaman bir sopa alıp onu dövmek gerekir. Zira vücudu cezalandırmak ve ruhu düzeltmek, **bedeni kurtarmak için ruhu cezalandırmaktan daha iyidir.** Hristiyanlık tarihi, kadınlara erkekler tarafından uygulanan şiddeti meşru gösteren örneklerle doludur. **Luther gibi kilise babalarının kendi hanımlarına fiziksel şiddet uyguladıkları açık bir şekilde ifade edilmiştir.**

Günümüzde yayınlanan Hristiyanlığın kaynak kitaplarında kadına yönelik fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddetin günah olduğu belirtilmektedir.⁴ Yine 2002 yılında düzenlenen Katolik Rahipler Toplantısı’nda yapılan ortak açıklamada “evin içinde ve dışında kadına yönelik şiddet asla kabul edilemez” denmektedir.⁵

YAHUDİLİK

Tevrat’ta kadına yönelik şiddet konusunda birçok hikaye bulunmaktadır. Örneğin, Dinah ve Şekem,⁶ Tamar,⁷ bir Yahudi’nin cariyesi,⁸ Yiftah’ın kızı,⁹ Suzanna,¹⁰ ve Hoşea¹¹ bunlardan bazılarıdır. Bu hikayelerde ensest, tecavüz, aldatma, evliliğe ve boşanmaya zorlama vb. kadınların başlarına gelmeyen kalmıyor dersek sanırım abartmamış oluruz.

Musevilikte de erkek aşağıdaki pasajlara bakılırsa ailenin reisi sayılmaktadır:

“...Krallığın bütün illerine yazılı buyruklar gönderildi. Her ile kendi işaretiyle ve halka kendi diliyle yazıldı. Her erkeğin kendi evinin egemeni olduğu her dilde vurgulandı.”¹²

Hem aile hem de ev Yahudi dinî ve kültüründe merkezi bir öneme sahiptir. *Şalom bayit*; evde barış şeklinde çevrilen bu deyim, karı koca ilişkisinin iyi ve uyumlu olmasını içeren Yahudi teolojisinin önemli bir parçasıdır. Ancak daha sonra *Şalom bayit* kavramı, evde barışın sürmesinin tek sorumlu-

4 Adams, Carol J.; Fortune, Mary M. (1998). Violence against women and children: a Christian Theological Sourcebook. New York: The Continuum Publishing Company. Pages 428-9.

5 “When I Call for Help: A Pastoral Response to Domestic Violence Against Women”. United States Conference of Catholic Bishops (November 12, 2002).

6 Yaratılış 34

7 Samuel 2:13

8 Hakimler 19

9 Hakimler 11

10 Daniel 13

11 Hoşea, 1

12 Ester 1

sunun kadın olduğu şeklinde değiştirilmiş ve hatta şiddete maruz kalan kadınlara evlerine dönmeleri ve orada kalmaları konusunda baskı yapılmıştır.

Tevrat'ta bulunan Ester kitabında kadını öven ve erkeği aşağılayan ifadelerde de rastlanmaktadır. Burada erkekler, kötü ve aptal olarak, kadın ise güçlü tasvir edilmektedir. Kitap, Kraliçe Vashti'nin sarhoş kralın huzuruna davetini reddetmesiyle Kral diğer hanımlarının kendisine itaat etmeyeceği korkusuyla ve bu davranışların diğer kadınları da erkeklere karşı çıkmada cesaretlendireceği için Ester adlı yeni bir kraliçe buldu. Ester'in kraliçe olduğunda Yahudi olduğu bilinmiyordu. Haman adlı Yahudilerden nefret eden vezir, Yahudi ırkını ortadan kaldırmayı planlayıp bu isteğini Krala da onaylatmıştır. Bunu öğrenen Ester, Kralı, Haman'ın kötü biri olduğu konusunda ikna etmiştir. Böylece Kadın'ın ne kadar güçlü olduğunu gösteren bir örnek verilmektedir.¹³

Ancak Dinah ve Şekemliler örneğinde olduğu gibi farklı bir töre cinayeti örneği de bulunmaktadır.¹⁴ Kur'an ve İncil; evlilik dışı ilişki, tecavüz ve aldatma nedeniyle kadınların öldürülmesini emretmez. Bu tür eylemler için sadece Tevrat'ta recm cezasını öngören ifadeler rastlanmaktadır.

Örneğin, bakire olmadığı için kocası tarafından babasına iade edilen kadın hakkında şu ifadeler bulunmaktadır:

*"Fakat genç kadında kızlık nişanları bulunmadığı hakikatse, o zaman genç kadını babasının evinin önüne çıkaracaklar ve şehrin adamları onu taşılayacaklar ve ölecek. Çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir."*¹⁵

Evli kişilerin evlilik dışı ilişkiye girmesi hâlinde ise:

*"Eğer bir adam başka bir adamın karısı ile zina hâlinde yakalanırsa, adam ve kadın onların ikisi de ölecektir."*¹⁶

Tevrat'ta İsrailoğulları soyundan olan ya da bunlara gelin olan kadınlar zina ettikleri takdirde, daha ağır bir ceza ile yakılarak öldürürler:

*"Bir kohenin kızı fahişelik ederek kendini bozarsa, babasını bozmuş olur, ateşte yakılacaktır."*¹⁷

13 Esther 1:11

14 Yaratılış 34

15 Tensiye, 22/20-21

16 Tesniye 22/22

17 Levililer 21/9

MÜSLÜMANLIK

Kadına yönelik şiddetin Ortadoğu'da çok yaygın olması nedeniyle, Batı'da birçok insan bunu İslam'ın teşvik ettiğini düşünmektedir.¹⁸ Daha da ilginç Batı'ya göre, *kadına karşı şiddet*, İslam'a ait bir olgu olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Yakın zamanda Allenbach Enstitüsü'nün yaptığı bir ankette 'İslam sözcüğünü duyduğunuzda aklınıza ne geliyor?' şeklinde bir soru vardı. Ankete katılanların %93'ü ilk sırada 'kadının baskı altında olması' şikkını işaretlemişlerdir.¹⁹ Yine Hollanda hükümetinin 'Namus Adına İşlenen Suçların Önlenmesine Yönelik Çalışma' başlıklı kararı, BM Genel Kurulu'nda 2000 yılında gerçekleşen bir oturumda Ürdün'deki 'namus cinayetlerini' anlatan film, ezan sesiyle başlıyordu ve dağıtılan broşürlerin üzerinde çarşafli kadın resimleri vardı.

İslam hukukunun dayandığı Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.s.)'in birçok hadislerinde, kadına ve kız çocuğuna karşı toplumda sürdürülen tutumları yerip yasaklayan hükümler vardır. Nahl sûresinin 58. ve 59. ayetlerinde kız çocuklarının öldürülmesi konusunda şöyle buyrulmaktadır:

"Onların birine bir kız çocuğu olduğu söylendiği vakit, öfkesini sinesine çekerek hiddetinden yüzü kapkara olur, müjdelediği kötü şeyden ötürü herkesten gizlenir, (kız çocuğunu) hakarete katlanarak tutayım mı yoksa (diri diri) toprağa gömeyim mi (diye düşünür). İyi bilin ki onları pek fena muhakeme ederler."

Ancak İslamiyetin kadın-erkek eşitliğinde toplumsal hayata getirdiği değişim ve iyileştirmeler Hz. Peygamber'den sonra yeniden yerel geleneklerin etkisi altında farklı boyutlara girmiştir. Kadın, eşitlik bağlamında kazandığı hakları ve statüsünü kaybetmeye başlamıştır. Hz. Peygamber döneminde dinî toplum içinde öğrenen kadınlar, bir anda toplumsal hayattan uzaklaştırılmıştır.

İslam'da kadına yönelik şiddet dendiğinde ilk akla **Nisa Sûresi 34. ayet** gelmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yeni mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir:

"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da "gayb"ı korurlar. (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınla-

18 Ray Furlong, BBC News, Berlin, 14 Mart 2006; http://www.faithfreedom.org/Articles/SKM/why_critique_only_islam.htm; The New York Times, 20 Haziran, 1999.

19 <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=712>

ra öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür.”

Bu ayetin çeşitli yorumları bulunmaktadır. Bunlara göre bu ayet, Müslüman erkeklere finansal ve fiziksel konularda kadını korumasını ve ona destek olmasını öğretiyor ve Müslüman kadına da Allah’a itaat etmesi için namusunu koruması öğretiliyor. Bu görüşü savunanlar genellikle Hz. Peygamber’in sünnetini örnek göstermektedirler. Buhari ve Müslim başta olmak üzere bütün hadis kitaplarında Hz. Peygamber’in kadınlara şiddet uyguladıklarına dair bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu ayetin hukuki bir anlam ifade ettiğini ve kocasına ihanet eden kadınların cezalandırma aşamalarından bahsettiğini ifade edenler de bulunmaktadır.

Bu ayette kadınların başka bir insana değil Allah’ın emirlerine itaat etmeleri isteniyor, yoksa erkeğin kadınları sonsuza kadar gözetleme ve dolayısıyla onun hakkında karar verme yetkisinin verildiğini düşünenler bu ayeti yanlış yorumlanmaktadır. Nitekim insanın kadın ve erkek olarak ayrı cinsler hâlinde yaratılmasının nedeninin birbirlerine üstünlük sağlamaları ve kavga etmeleri olmadığı Rum Sûresi 21.ayette şöyle belirtilmektedir:

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”

Bu ayetin çeşitli meallerine baktığımızda kadınlara şiddet uygulanması sürecini başlatan eylem olarak **nüşuz kavramından; serkeşlik, başkaldırma, iffetlerinden endişe etme, fenalık ve geçimsizliklerinden korkma, kötü niyetlerinden, dik başlılıklarından, hırçınlık etmelerinden, sadakatsizlik ve iffetsizlik etmelerinden** endişe etme gibi sonuçlar çıkmaktadır. İngilizce meallerde de bu **terim aldatma ve isyan etme** şeklinde çevrilmiştir.²⁰

20 Nisa Sûresi 34. ayetin farklı meallerde yer alan çevirileri:

Abdülbaki Gölpınarlı’nın mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Erkekler, kadınlardan üstündür, çünkü Allah onları birçok şeylerde kadınlardan üstün etmiştir, çünkü onlar, kadınları, mallarıyla geçindirirler, doyururlar; iyi kadınlar da itaatli olurlar ve Allah, onların hakkını nasıl korumuşsa onlar da, kocaları yanlarında olmasa bile, iffetlerini korurlar. *Kadınlara serkeşlikten korkunca onlara öğüt verin, onları yatakta yalnız bırakın, dövün onları. Fakat itaat ettikleri takdirde de aleyhlerine bir sebep araştırmayın, şüphe yok ki Allah çok yüce ve büyüktür.”*

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın eski mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler. İyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah’ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. *Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin,*

Nisa Sûresi 148. ayetinde kadının şiddet görmesi evliliğe yakışmayan bir konu sayılmış olup, toplumla paylaşılması gerektiği belirtilmiştir:

“Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Kadına yönelik şiddetin Diyanet İşleri Başkanlığı'na göre, *töre cinayetleri-nin dinde yeri yok, hiçbir aile meclisi mahkeme olmadığı gibi töreler de ka-nun değil*. Din görevlileri, hutbelerde bu konulara temas ediyor, bayan din görevlileri ise, kadın dernekleri ile irtibat kurarak töre cinayetlerinin yoğun olarak görüldüğü bölgelerde yaşayan kadınlarla bire bir görüşmeler yapı-

yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövin. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah Yüce'dir, Büyüktür.”

Diyanet Vakfı'nın mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için salih kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. **Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt ve-rin**, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövin. Eğer size itaat ederlerse artık onları aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

Elmalılı Hamdi Yazır'ın mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Erkekler, kadın üzerine idareci ve ha-kimdirler. Çünkü Allah birini (cihad, imamet, miras gibi işlerde) diğerinden üstün yaratmıştır. Bir de erkekler mallarından (aile fertlerine) harcamaktadırlar. İyi kadınlar, itaatkar olanlar ve Allah'ın korun-masını emrettiği şeyleri kocalarının bulunmadığı zamanlarda da koruyanlardır. **Fenalık ve geçimsiz-liklerinden korktuğunuz kadınlara gelince:** Önce kendilerine öğüt verin, yataklarından ayrılın. Bun-lar da fayda vermezse dövin. Eğer size itaat ederlerse kendilerini incitmeye başka bir bahane arama-yın. Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür.”

Ömer Nasuhi Bilmen'in mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Erkekler kadınların üzerinde ziyade kaimdirler. Çünkü Allah Teâlâ onların bazısını bazısı üzerine tafdil buyurmuştur. Ve mallarından infak etmektedirler. İmdi sâlih kadınlar itaatlıdır. Allah Teâlâ'nın hıfzı sayesinde gaybı muhafazakârdırlar. **Serkeşliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince** onlara nasihat veriniz, ve onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövinüz. Fakat size itaat ederlerse artık onların aleyhlerinde bir yol aramayınız, şüp-he yok ki, Allah Teâlâ çok yücedir. Çok büyüktür.”

Muhammed Esed'in mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Erkekler, kadınları, Allah'ın kendilerine onlardan daha fazla başışladığı nimetler ve sahip oldukları servetten yapabilecekleri harcamalarla koruyup gözetirler. Dürüst ve erdemli kadınlar, gerçekten Allah'ın koru[nmasını buyur]duğu mahre-miyeti koruyan sadık ve itaatkâr kadınlardır. **Kötü niyetlerinden korktuğunuz kadınlara gelince**, onla-ra [önce] nasihat edin; sonra yatakta yalnız bırakın; sonra dövin; ve bundan sonra itaat ederlerse on-ları incitmekten kaçının. Allah gerçekten yücedir, büyüktür.”

Süleyman Ateş'in mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harca(yıp kadınların geçimini sağla)dıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar ita'atkar olup, Allah'ın kendilerini korumasına karşılık (Allah'ın verdiği başa-rı ile) gizliyi korurlar (kocalarına asla ihanet etmezler). **Hırçnlık etmelerinden korktuğunuz kadınla-ra öğüt verin**, yataklarda onlara sokulmayın, onları dövin. Eğer size ita'at ederlerse artık onların aley-hine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

Yusuf Ali'nin İngilizce mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Men are the protectors and maintainers of women, because Allah has given the one more (strength) than the other, and because they sup-port them from their means. Therefore the righteous women are devoutly obedient, and guard in (the husband's) absence what Allah would have them guard. **As to those women on whose part ye fear disloyalty** and ill conduct, admonish them (first), (next), refuse to share their beds, (and last) **beat them** (lightly); but if they return to obedience, seek not against them means (of annoyance): for Allah is most high, great (above you all).”

M. Pickthall'in İngilizce mealinde bu ayetin çevirisi şöyledir: “Men are in charge of women, beca-use Allah hath made the one of them to excel the other, and because they spend of their property (for the support of women). So good women are the obedient, guarding in secret that which Allah hath guarded. **As for those from whom ye fear rebellion**, admonish them and banish them to beds apart, and scourge them. Then if they obey you, seek not a way against them. Lo! Allah is ever High Exalted, Great.”

yor. Diyanet'e göre, geçmişten beri gördüğümüz töre cinayetleri, yöre insanının geleneksel yaşamlarından kolay kolay sıyrılmadıklarının bir göstergesi. Özellikle ataerkil zihniyetin hâkim olduğu, cinsiyet farklılığının hiyerarşik ve katı kalıplar içinde algılandığı bu bölgelerde, kız çocukları ve kadınların töre cinyeti, aile içi şiddet, eğitim ve cinsiyet ayrımcılığı gibi bir dizi olumsuzluklara hedef olması, işin belki de en üzücü yanı. Töre cinayetlerinin temelinde büyük ölçüde ataerkil zihniyetin, erkek varlığını ve haklarını öncelleyen bir anlayışın kadınlarla ilgili önyargıları yatmaktadır. Kadını kendi varoluş serüveninin öznesi kabul etmeyen bu anlayış, doğumundan itibaren onu erkekten aşağı ve ikinci bir cins olarak algılama yanlısına düşmekte, ikinci aşamada da bu yanlışı dine onaylatma gayretine girmektedir.²¹

GELENEKSEL KÜLTÜRÜN KADINA YÖNELİK ŞİDDET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Her şeyden önce bilinmelidir ki, kadına yönelik şiddet, birçok faktör arasındaki etkileşimin sonucudur. Kadına ilgili olumsuz düşünce, inanç ve davranışların arkasında genellikle geleneksel kültür, feodal zihniyet veya aşiret kültürü şeklinde ifade edilen yapı çıkmaktadır.²² Aşiret kültüründe cinsellik dahil birçok alanda kadınları kontrol etmek erkeklerin görevi. Aileye itaat, bireysel istekleri dizginlemektedir. Aşiret kültüründe en yaşlı erkek, aile lideridir ve aile üyelerinin eylemlerini bir yargıç gibi değerlendirmektedir. O, aile geleneklerini takip etmeyen veya aksi davranış içinde olan aile bireylerini cezalandırabilir.²³ Ataerkil aile sistemlerinde aile üyelerinin sorumlulukları da eşit olarak dağıtılmamıştır. Kızlar hayatları boyunca erkekler tarafından kontrol edilirken, erkekler olgunlaşınca kadar babaları tarafından kontrol edilirler. Erkekler kadınlara destek olup güvenliklerini sağlarken, kadınlar, erkeklerin cinsel isteklerini karşılamamanın yanı sıra ev işlerini yaparlar.²⁴

Töreye göre aile, genç çocuğa öldürme görevini vermekle onu onurlandırıyor. İşin ilginç tarafı, toplum da, töre cinayetlerini meşru görüyor ve müdahale etmiyor, -namusunu temizleyen- aile ve katil övülüyor. Buna göre töre cinyeti, zedelenen aile onurunu tamir etmiştir.²⁵

21 Diyanet İşleri Başkanlığının 8 Mart Dünya Kadınlar Günü Münasebetiyle Yaptığı Basın Açıklaması.

22 Yalcin-Heckmann, Lale. 1991. *Tribes and Kinship among the Kurds*, Berlin: Peter Lang Publishing.

23 Gilmore, David. D. 1987. "Honor, Honesty, Shame: Male Status in Contemporary Andalusia." *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*, edited by David D. Gilmore. Washington, D.C.: American Anthropological Association, 90-91.

24 Lerner, Gerda, 1986. *Women and History*, Vol. 1 *The Creation of Patriarchy*. London: Oxford University, 217-218.

25 Özgür, Serap and Sunar, Diane. 1982. "Social Psychological Patterns of Homicide in Turkey: A Comparison of Male and Female Convicted Murderers." *Sex roles, Family and Community in Turkey*, edited by Çiğdem Kağıtçıbaşı, 357. Bloomington: Indiana University.

Konu üzerinde araştırma yapan uzmanlara göre, Ortadoğu'da kadının cinselliğinin ailenin onuru olarak algılanması ve kadının akrabası olan erkekler tarafından korunmasına yönelik inanç, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam'ın ortaya çıkmasından önce de vardı. Kadına yönelik şiddet, dinî nedenlerle işleniyor izlenimi verse de daha çok geleneksellik ve feodalite ile malul pre-modern bir Ortadoğu muhafazakârlığına dayanmaktadır. Musevilik, Hristiyanlık ve İslam, Ortadoğu menşeli olup, erkek ve kadın namusu konusunda benzer prensiplere sahiptir.²⁶ İslam'ın bu prensiplere diğer dinlerden biraz daha fazla vurgu yaptığı söylenebilir.

SONUÇ

Kadına karşı şiddetle mücadele konusunda din, hem kaynak hem de engel olabilir. Her şeyden önce şu soruyu sormamız gerekiyor: Kadına karşı şiddetle mücadele konusunda dinî yanımıza mı yoksa karşımıza mı alacağız? Bu mücadelede dinler kadının daha da güçlenmesi için birçok kaynağı içermektedir. Aslında bu konuda dinî suçlayanlar da savunanlar da ampirik bilgilere sahip değildir. Bu nedenle bu konuda zihinlerin temizlenmesi başka bir ifadeyle zihniyet değişiminin sağlanması gerekmektedir.

Her ne kadar Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam aile ve evliliğin korunmasını en temel değer olarak gördüğünü ifade etmişse de, kutsal metinler ve öğretilerin ataerkil sistem içinde erkeğin kadın ve çocuklar üzerinde hâkimiyet kurmasına imkân sağladığını söylemek gerekir. Zaman zaman bu kadınların güvenlik sorunlarını gündeme getirmiştir. Böylece yüzyıllar boyunca din, kadına yönelik şiddeti doğuran baskın sosyal normlarla mücadele etmek yerine ataerkil sisteme hizmet eden bir kurum görüntüsü vermiştir.

Maalesef dinler tarihine baktığımızda açıkça görüyoruz ki, dinî kurumlar kadına yönelik şiddeti tolöre eden içeriğe sahiptir. Dinsel geleneğin korunmasını sağlayan temel metinlerinde kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığına uğradığı görülmektedir. Bunlar, şiddet içeren davranışları mazur gösteren ve görmezden gelinmesini sağlayan bir suiistimal aracı olabiliyorlar. Ancak dinî öğretiler, aynı zamanda, şiddete maruz kalmış kimselerin tedavisin-

26 Abu-Odeh, Lama. 2000. 'Crimes of Honor and the Construction of Gender in Arab Societies.' *Women and Sexuality in Muslim Societies*, edited by Pınar Ilkcaracan. 363-381. İstanbul: Özgün Ofset; Walby, Sylvia. 1990. *Theorizing Patriarchy*. Oxford, Basil Blackwell; Berkay, Fatmagül. 1996. *Tektanrı-lı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Kadın Araştırmaları, 211-212; Mernissi, Fatima 2000a. "The Muslim Concept of Active Women's Sexuality." *Women and Sexuality in Muslim Societies*, edited by Pınar Ilkcaracan. 19-37. İstanbul: Özgün Ofset; Mernissi, Fatima 2000b. "Virginity and Patriarchy." *Women and Sexuality in Muslim Societies*, edited by Pınar Ilkcaracan. 203-215. İstanbul: Özgün Ofset.

de ve onlara daha güvenli bir yer bularak korunmasına yardımcı olacak söylemlere de sahiptirler.

Dini öğretilerin geleneksel yorumları ile yaratılan kadın karşıtı havanın, bu engellemelerin tekrar tartışılmaya açılması ile dağıtılabilir. Dinin kadın karşıtı söyleme sahip olduğunu söylemenin pratik ve pragmatik olarak yararının olmadığı bunun en çok kadınları yaraladığı, onları hem dinden hem de toplumdan ve toplumun değerlerinden uzaklaştırdığı söylenebilir. Bunun yerine dinin kadına yönelik şiddeti desteklemediği söylenebilir ki kutsal kitaplara bakıldığında bunu destekleyen birçok ifade görülebilir.

Kadına yönelik şiddetin dinden ziyade feodal kültür, aşiret kültürü, geleneksel kültür başka bir ifade ile töreler tarafından desteklendiği belirtilmektedir. Sonuçta, töreler dün vardı, bugün varlar ve yarın da var olmaya devam edecekler. Töreler, sosyo-ekonomik koşullar içinde kendiliklerinden oluşan, özellikle kapalı toplumlarda hayatiyetini ve değişmezliğini sürdürebilen kurallardır. Öyleyse kadın erkek eşitsizliği ve kadına karşı ayrımcılığın ve baskının toplumsal-kültürel değerlerle meşrulaştırılmasında ve yeniden üretilmesinde önemli rol oynadığı söylenen törelerin kadının lehine dönüştürmek için nelerin yapılması gerektiğini saptamak gerekmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İslam içinde de şiddet uygulayan erkeklerin davranışlarını haklı çıkarmak için kullanılan metinler ve yorumlar bulabilirsiniz. Ancak kadın konusunda yerleşmiş önyargıların İslami olduğunu söylemek, İslami olmadığını söylemekten çok daha zor cüretli ve riskli bir iş-tir.

KADINA YÖNELİK ŞİDDETİ BESLEYEN DİNİ, TARİHİ, FELSEFİ VE KÜLTÜREL BAZI SÖYLEM VE ALGILAR

VIOLENCE AGAINST WOMEN RELIGIOUS, HISTORICAL, PHILOSOPHICAL AND CULTURAL SOME OF DISCOURSE AND PERCEPTIONS

Doç. Dr. Abdullah Emin ÇİMEN

Yazar Ünvan Metni Gelecek

ÖZET

Erkeğe kıyasla daha zayıf ve narin bir fiziki yapıda olması nedeniyle kadın, tarih boyu erkeğin şiddetine maruz kalmıştır. Günümüzde de bazı ülkelerde kadın haklarını garanti altına alan yasal düzenlemelerin varlığına rağmen hala kadın, değişik boyutlarıyla erkeğin şiddetine uğramaya devam etmektedir.

Eğitim ve öğretimin yanı sıra insan davranışlarının oluşumunda dini, tarihi, felsefi ve kültürel algılar da son derece büyük etkiye sahiptirler. Kadına yönelik şiddet bağlamında sözünü ettiğimiz bu unsurların çok önemli rollerinin olduğunda şüphe yoktur. Çin'den Hindistan'a, Mısır'a, Yunan'a hatta Roma'ya kadar birçok eski me-

ENG ÖZET METİN GELECEK

deniyette kadın, köle, ya da yarı köle statüsünde bir varlık olarak muamele görmüştür. İslam öncesi Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri de kadına hak ettiği yeri asla vermemiş, kadını erkeğin dūnunda bir varlık olarak tanımlamışlardır. Hristiyanlık tarihi kadına yönelik şiddetin en acı sahneleriyle doludur. Orta Çağ'da birçok kadın kilise önderliğinde değişik suçlamalara maruz kalarak diri diri yakılmak dahil şiddetin birçok türüne maruz kalmıştır. Dünyanın değişik ülkelerinde hala varlığını sürdüren farklı kültürel ve töresel algı ve uygulamalar, her yıl binlerce kadının töre kaynaklı şiddete ve töre cinayetlerine kurban gitmesine neden olmaktadır. Bu tebliğde, erkeklerin zihinsel alt yapılarını oluşturan ve onları kadınlara şiddet uygulamaya iten bu görünmeyen nedenler üzerinde durulacaktır.

ENG ÖZET METİN GELECEK

GİRİŞ

I. ŞİDDET KAVRAMI

A. Şiddetin Tanımı

Şiddet, Türkçeye Arapçadan geçen bir kelimedir. Arap dilinde şiddet kavramının türediği ş.d.d. kökü sertlik, kıtlık, kahramanlık¹, güç ve kuvvet anlamına gelmektedir.² Şiddetin İngilizcedeki karşılığı violence zor, cebir ve şiddet uygulamak, ırza tecavüz etmek anlamlarına gelir. Fransızca'da "bir kişiye güç veya baskı uygulayarak isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak, şiddet uygulama eylemi, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama"³ anlamlarında kullanılan şiddet, violence kelimesiyle ifade edilir ve Latince

1 Halil b. Ahmed, el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (tah. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerâtî), Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1988, VI, 213.

2 İbn Fâris, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğa*, s. 522.

3 Ünsal, Artun, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito; Şiddet*, YKY, İstanbul, 1996, sy. 6-7, s. 29.

“şiddet, sert, acımasız kişilik, güç” anlamında kullanılan “violentia” kelimesinden alınmıştır.⁴

Kadına yönelik şiddet, 1993 yılında Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu’nun yayınladığı “Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi Bildirisi”nde şu şekilde tarif edilmektedir: “Cinsiyete dayalı ve kadınlara fiziksel, cinsel ve psikolojik herhangi bir zarar ve üzüntü sonucunu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel yaşamda veya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesidir.”⁵

Bu sözleşmede “kadınlara yönelik şiddetin, erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurmalarına ve onlara karşı ayrımcılık yapmalarına ve kadınların azami derecede ilerlemelerine engel olmasına yol açan, kadınlar ve erkekler arasındaki tarihten gelen eşit olmayan güç ilişkisinin bir tezahürü olduğu” tespiti yapılmaktadır.⁶

Dövme, yaralama, sakatlama, cinsel taciz, tecavüz ve öldürme şeklinde açıkça görülebilen şiddet türlerinin yanı sıra görülmesi ve ispatı zor olan sözlü, duygusal ve zihinsel şiddet türleri de vardır. “Dar anlamıyla ele alındığında şiddet, insanların bedensel bütünlüğüne karşı dışarıdan yöneltilen sert ve acı verici bir edim olarak” tanımlanmıştır.⁷

B. Şiddetin Kaynağı

İnsanoğlunda var olan şiddet eğiliminin⁸ kaynağının ne olduğu hakkında iki farklı görüş vardır. Bunlardan biri, şiddetin insanın tabii olarak doğasında var olan bir eğilim olduğu, diğeri ise şiddetin çevresel etkilerle daha sonra kazanılan bir davranış şekli olduğu yönündedir. Şiddetin insanın fitri bir özelliği olduğunu savunanlar arasında Freud (ö. 1955) ve Lorenze (ö. 1966) de yer alır. Son dinin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’de de insan, doğası gere-

4 Michaud, Yves, *Şiddet*, (trc. Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 7.

5 Atman, Ümit Cihan, “Kadına Yönelik Şiddet, Cinsel Taciz/İrza Geçme”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED)*, 2003, sy. 9, XII, 333-334; Dişsiz, Melike - Şahin, Hotun Nevin, “Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu: Kadına Yönelik Şiddet”, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2008, sy. 1. I, 50-51.

6 Ayata, Gökçeçiçek-Dilek, Sevinç Eryılmaz-Oder, Bertil Emrah, *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, (ed. Burcu Yeşiladali), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 182.

7 T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet, (ed. Kemal Görmez v.dğr.), Ankara, 1998, s. 9; ayrıca bkz. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Kadına Yönelik Aile İç Şiddetle Mücadelede Sağlık Hizmetleri, (ed. Ayşe Akın), Ankara, 2008, s. 9; Erkan, Rüstem-Bozgöz, Faruk, “Kadına Yönelik Şiddetin Sosya-Ekonomik, Dinsel ve Kültürel Boyutları: Diyarbakır Örneği”, *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 18, Erzurum, 2004, s. 224.

8 Canlılarda var olan şiddet ve saldırganlık eğilimleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Lorenz, Konrad, “Saldırganlığın Spontanlığı”, *Cogito; Şiddet*, YKY, İstanbul, 1996, sy. 6-7, s. 29.

Michaud, *Şiddet*, s. 165-168.

ği “yer yüzünde bozgunculuk çıkartan ve kan akıtan”⁹ bir varlık olarak tarif edilmiştir. Şiddetin sonradan öğrenilen bir davranış şekli olduğunu savunanlar arasında ise Berkowitz (ö. 1962) ve Bandura (ö. 1973) yer almaktadır.¹⁰

C. Kadına Yönelik Şiddetin Boyutlarıyla İlgili Birkaç Veri

Kadınlar; tehdit edilerek, korkutularak ya da hayatları kısıtlanarak ve tecrit edilerek fiziki, duygusal, sözel, cinsel ve ekonomik şiddet türlerine maruz kalmaktadırlar.¹¹

Şiddete maruz kalan kadınlar, depresyon, akut stres bozukluğu, akut ve kronik tsbb, gecikmiş başlangıçlı tsbb, basit ve karışık tsbb, desnos, kişilik değişikliği gibi birçok psikiyatrik travma türüne maruz kalmışlardır.¹²

Tüm dünyada şiddete maruz kalan insanların çok büyük bölümü kadınlardan oluşmaktadır. Ülkeden ülkeye bu oran değişse de şiddete maruz kalan insanların çoğu hep kadınlar olmaktadır. Örneğin Fransa’da şiddet kurbanı olan insanların %95’i kadındır. Bangladeş’te cinayete kurban giden tüm insanların yarısı, kocası tarafından öldürülen kadınlardan oluşmaktadır. Rusya’da 1994’te kocası tarafından öldürülen kadınların sayısının 15.000 olduğu tespit edilmiştir.¹³ ABD’de her 7.4 saniyede bir, kadınların kocalarının şiddetine maruz kalarak dövüldüğü tespit edilmiştir.¹⁴ Bosna’da 1993-1995 yılları arasında Sırlar ve Hırvatlar tarafından tecavüze uğrayan Müslüman kadın sayısı 50 bin civarındadır. Ayrıca yine binlerce Müslüman Boşnak kadın yine Sırp ve Hırvatlar tarafından ya yaralanmış ya da öldürülmüştür.¹⁵ Gerçek sayının çok daha fazla olduğu söylenmektedir.¹⁶

Yapılan bilimsel araştırmalara göre dünyadaki her üç kadından biri, hayatlarının bir noktasında kendi ailelerinden ya da tanıdıkları kişilerden, dayak ye-

9 Bakara, 2/30.

10 Erkan-Bozgöz, “Kadına Yönelik Şiddet”, s. 222.

11 Aker, Tamer, “Kadına Yönelik Şiddet ve Ruhsal Travma”, *Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri Sempozyumu* -11 Ekim 2003 İstanbul-, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Merkezi, s. 55; Erkan-Bozgöz, “Kadına Yönelik Şiddet”, s. 224.

12 Aker, “Kadına Yönelik Şiddet...”, s. 56, 57.

13 Erkan-Bozgöz, “Kadına Yönelik Şiddet”, s. 224.

14 Erkan-Bozgöz, “Kadına Yönelik Şiddet”, s. 225.

15 <http://www.ummetiz.biz/index.php?topic=16281.0;wap2> (30.06.2012); <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=991875&CategoryID=77> (30.06.2012); <http://www.ulusdagozlu.com/k/bosna-sava%C5%9F%C4%B1/> (30.06.2012)

16 Bosna Hersek’te savaş esnasında kadınların başlarına gelen vahim hadiselerle ilgili bilgi için bkz. Meniseviç, Fadila, “Bosna Hersek’te Kadınlara Yönelik Suçlar”, *Kadınlara Yönelik Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet Uluslararası Seminer Notları*, İstanbul, 1999, s. 18-20; Somun, Fatima Cita, “Savaşta Bosnalı Kadınlar 1992/1995”, *Globalleşen Dünyada Yurt İçinde ve Dışında Kadının Durumu*, 1-3 Kasım 1995, Ankara, s. 80-81.

diklerini, zorla seks yapmaya zorlandıklarını ya da farklı bir biçimde tacize uğradıklarını belirtmişlerdir.¹⁷

Büyük oranda kadınların içinde bulunduğu köle ticaretinde sadece küçük bir ülke olan Yunanistan'ı örnek olarak verecek olursak, tüm dünyada bu oranın ne denli yüksek olduğu anlaşılacaktır: "Yunanistan'da köle ticaretinde 2000 yılı içinde elde edilen gelir 135 milyar Euro"dur. Bu köle ticaretinde kadınlar daha çok fuhuş sektöründe kullanılmaktadır.¹⁸

KAMAR tarafından 23 ilde 2007 kişiyle yapılan çalışmada, Türkiye'de erkeklerin %64'ünün erkeğin eşini dövmesini doğru bulduğunu ortaya koymuştur.¹⁹

II. KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ARKA PLANI

Çalışmamızın bu kısmında, kadına yönelik şiddeti besleyen unsurlar olarak, eski uygarlıkların kadına bakışını ve dini olmaları yönüyle daha çok Yahudi ve Hristiyan metinlerinin kadın algısını ortaya koyan bazı malzeme ve yorumlarını kısaca incelemeye çalışacağız. Yine dinî bir metin olması bakımından İslam'ın kadına bakışına, konu aralarında kısaca temas edeceğiz. Mafatih İslam'ın temel metinleri olan Kur'an ve sahih hadislerde²⁰ kadına yönelik şiddeti teşvik eden unsurların varlığından söz etmemiz mümkün değildir. Zira İslam, diğer dinlerin aksine kadını yüceltmış ve yaşam kalitesini yükseltmiştir. Bu bağlamda İslam, kadının eğitim, öğretim ve sosyal hayatta etkin rol almasını, hatta ekonomik anlamda birçok hakka kavuşmasını sağlamıştır.²¹

A. Eski Uygarlıklarda Kadın Algısı

Erkek tarafından kadına yönelik olarak ortaya çıkan şiddetin tarihi, muhtemelen insanlık tarihi kadar eskiye gitmektedir. "Yapılan bir araştırmaya göre arkeologlar, kadınların fiziksel şiddet yaşamalarının kökenini 3000 yıl öncesine götürmektedir. Buluntular, erkek mumyaların kemiklerinde %9-20 kırığa rastlanırken, kadın mumyalarda bu oranın %30-50 olduğunu göstermiştir." Eski Roma yazıtlarında ise erkeklerin kendilerinden izin almadan oyun-

17 Dişsiz-Şahin, "Kadına Yönelik Şiddet", I, 53.

18 Chlorou, Maria, "Yunanistan ve Balkanlar'da Taciz Edilen Kadınlar", *Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri Sempozyumu* -11 Ekim 2003 İstanbul-, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Merkezi, s. 52.

19 Dişsiz-Şahin, "Kadına Yönelik Şiddet", I, 54.

20 Kur'an ve sahih sünnetin İslam temel metinleri oluşuyla ilgili olarak bkz. *Ebû Dâvûd*, Menâsik 56; Tirmizî, Menâkib, 32; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Menâsik, 84; İmam Mâlik, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Kader, 3.

21 Ayrıca bkz. Çürük, Deniz, "Kadın Tarihine Bakış ve Tarihi Evreleri", Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Uluslararası - Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, 05-07 Mart 2009, *Kongre Bildirileri, I*, (ed. Binnaz Baytekin v.dğr.), Sakarya, 2009. s. 316-317.

lara katılan kadınları ve zina yapan eşlerini cezalandırmak, boşamak, isterlerse öldürmek haklarının olduğu yazılmaktadır.²²

Daha çok Kral Hammurabi ile meşhur olmuş Amorlular Hanedanlığı'nda birden fazla koca ile evli olma (çokkocalılık: poliandri) geleneği uzun yıllar devam etmiştir. Bir ara iki kocalılık sisteminin ortadan kaldırılmasına karar verilmiş, ancak bu sistem değişikliğinin bedeli kadına kesilmiş, cezayı kadın ödemiştir. Zira iki kocası olan kadın mahkûm edilmiş ve nehre atılmıştır,²³ yani boğularak öldürülmüştür. Fahişeliğin kutsal sayılması ve bu iş için tapınaklarda haremelerin kurulması²⁴, dönemin kadın algısını ortaya koyması bakımından önemli bir veridir.

Köklü bir uygarlığa sahip olan Çin'de kadın, kocasının kölesi idi.²⁵ Babasının ve kocasının bulunduğu mecliste onların izni olmadan konuşamaz,²⁶ kocası ve çocuklarıyla birlikte yemeğe oturamazdı.²⁷ Kocası ölen kadının, kocasının mezarı üzerinde kendini öldürmesi toplumsal bir beklenti hâlini almıştı. Bu zorunlu bir durum değildi, ama kocasının ölümünden sonra kendini öldüren kadın, toplumda kahraman kabul edilirdi. "Suttee" adı verilen bu gelenek, İngilizlerce 1829'da yasaklanmasına rağmen, 1900'lü yıllara kadar uygulanmaya devam etti.²⁸

Hinduizm'de kadına yönelik özel Manu yasaları vardı. Bu anlayışa göre "dünyada erkekleri ayartıp baştan çıkarma, kadınların tabiatıdır." "Kadınların olduğu bir grupta asla akıl yer almaz, bilgelik kaçır gider." "Bir köy domuzu, bir horoz, bir köpek ve ay hâli olan kadın" aynı kategoride yer alırlardı.²⁹

Eski Roma'da kadın babasından kocasına aktarılan bir mal hükmünde kabul edilmiştir.³⁰ Roma İmparatorluğunda "kadını bütün haklardan yoksun bırakan" "Cum Manu" türü evlilik biçimine göre kadın, evlilik sonrası kocasının Manu'suna girdiği için hukuki kapatışesini yitirir, böylece kişi olmaktan çıkmış sayılırdı.³¹ Roma hukuku, kadınların herhangi bir kimse lehine şahitlik yapmalarını yasaklamıştır.³² Erkeğin dînunda bir konuma sa-

22 Dişsiz-Şahin, "Kadına Yönelik Şiddet", I, 52.

23 Bensadon, Ney, *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları Les Drotis de la Femme (des Origines à nos Jours)*, (trc. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, s. 23-24.

24 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 24.

25 Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. X, sy. IV, Ankara, 1997, s. 250.

26 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 27.

27 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 250.

28 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 27-28.

29 Tezokur, M. Hadi, "Manu Yasalarında Kadın" *DÜİFD*, c. VIII, sy. I, Diyarbakır, 2006, s. 103.

30 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 251.

31 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 31.

32 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 32.

hip olan kadınlar³³, Frank (Salık) Yasaları'na göre toprak mülkiyeti mirasından dışlanmışlardır.³⁴

Yunan medeniyeti de kadını erkekle asla eşit görmemiştir. Aristo'ya göre erkek doğuştan üstün (superior), kadın ise doğuştan aşağı seviyede (inferior) yaratılmıştır. Kadınların akılları alışveriş ve ticarete ermez. Hatta kadının bedeni defoludur.³⁵ Ona göre kadının görevi, nesli devam ettirmektir.³⁶

Mısır'da kadınlar, bir süre erkeklerinkine benzer haklar elde etmişlerse de daha sonra Firavun'un emriyle tekrar köleleştirilmişlerdir.³⁷

Kadının aile ve toplumsal hayattaki yerini ortaya koyması bakımından batılı toplumların hafızasında var olan şu İngiliz atasözü, hayli bilgilendirici bir niteliktedir:³⁸

The woman, the dog, the walnut tree,

The more you beat them, the better they be!

Kadın, köpek, ceviz ağacı,

Onları ne kadar çok döversen o kadar iyi olurlar.

Batıda erkek karşısında kadının hakkını savunan ve kadının erkek tarafından şiddet görmesini suç sayan ilk yasa, Maryland'de 1883'de yapılmıştır.³⁹

B. Yahudilik Ve Hristiyanlıkta Kadın Algısı

Dinî metinlerdeki ifadeler, insanın ruhî ve zihnî derinliklerinde olumsuz etkiler bıraktığından,⁴⁰ doğrudan doğruya kadın aleyhinde olan veya kadın aleyhinde yorumlanabilecek dinî metinlerdeki her tür söylem, erkeğin kadına yönelik davranışını olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinde kadına yönelik şiddeti teşvik eden ifadeler üzerinde duracağız. İslam'ın kutsal metinleri Kur'an ve hadislerde kadına yönelik şiddeti teşvik eden ifadelerin olduğunu kabul etme-

33 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 251.

34 Bensadon, *Kadın Hakları*, s. 37.

35 Ahmed, Leila, *Women and Gender in Islam Historical Roots of a Modern Debate*, Yale University Press, New Haven&London, 1992, s. 29.

36 Ahmed, *Women and Gender*, s. 28.

37 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 250.

38 <http://www.hitplays.com/hp/Scripts/Samples/Rosaslament=051310.pdf> (15.06.2012)

39 Dişiz-Şahin, "Kadına Yönelik Şiddet", I, 52.

40 Yıldız, İlhan, "Kadına Yönelik Şiddet: İnançlar, Gelenekler", II. Ulusal Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu - Şiddeti Önleme Yolları Bediüzzaman Said Nursi'de Müsbet Hareket, 25-27 Mayıs 2012, Isparta, 2011, s. 1.

miz mümkün değildir. Ancak kısaca Nisa sûresinde kadının dövülmesiyle ilgili 4/34. ayette sözü edilen dövme konusunun, evli kadınların aile hayatını perişan edebilecek hatta aile hayatını sonlandırabilecek olumsuz bir hâle sürüklemeleri durumunda erkeğin başvurabileceği ihtimallerden biri olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.⁴¹ Günlük hayatta İslam, kadının erkeğin şiddetine maruz kalmasını asla meşru görmez, böylesi bir hayatı da asla tasvip etmez.

1. Yahudilikte Kadın Algısı

Yahudi inancında kadının fazla değeri yoktur. Yahudilerin her sabah yaptıkları duada kadın şu şekilde yer alır: “Ezeli İlahımız, kainatın kralı! Beni kadın yaratmadığın için sana hamd olsun!”⁴² Diğer taraftan Tevrat’ta yer yer kadını öven ifadeler de rastlanmaktadır. Ancak Tevrat’a göre “Kadın, erkeğin yarı değerindedir.”⁴³ Kadının yaratılışı konusunda birbirinden farklı nakillerin birine göre kadın, Adem’i cennetteki yalnızlığından kurtarmak ve ona yardım etmek amacıyla⁴⁴ erkek olan Adam/Adam’ın kaburga kemiklerinden yaratılmıştır.⁴⁵ Her ne kadar yaratılış amacı Adem’e hizmet edip yardımcı olmak olsa da kadın, Adem’in tüm direçlerine rağmen onu kandıran ve yasak meyveden yemesini sağlayarak⁴⁶ cennetten kovulmasına⁴⁷ neden olan varlığın ta kendisidir. Kadının bu davranışı, insanlığın geleceğini ipotek altına almış ve sonuçta insanoğlunun ölümü tatmasına, ömrü boyunca çileli bir hayat yaşamasına neden olmuştur.⁴⁸ Bu davranışının kadının kendi aleyhine çok daha vahim sonuçları olmuştur. Bu suçundan dolayı kadın, ağrılar ve sancılar içinde çocuk doğurma ve kocasına tabi bir hayat sürme cezasına çarptırılmıştır.⁴⁹

41 Kadının erkek tarafından dövölüp dövülemeyeceği meselesiyle ilgili yorumlar için bkz. İbn ‘Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, Tunus, 1984, V, 43; Mevdudi, Ebu’l A’la, *Tefhimu’l Kur’ân*, (trc. Muhammedhan Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, I, 357; Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, s. 248 vd.; Sarmış, İbrahim, *Rivayetlerin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Kadın Algısı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 74; Bilik, Şafi, *Kur’an’da Kadın İle İlişkilendirilen Ayetlere Çağdaş Yaklaşımlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2012, s. 110-123.

42 Okıç, Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1997, s. 7’den nakleden Akdemir, “Tarih Boyunca ve Kur’ân-ı Kerim’de Kadın”, s. 251.

43 Bkz Coşkun, Ali, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011, s. 83; Öztürk, Emine, “Ahdî Atik ve Ahdî Cedit’de Saldırganlık ve Şiddet Olgusunun Sosyolojik Tahlili”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sy. 1, Karabük, 2012, s. 155.

44 *Eski Ahid*, Tekvin, 2/18.

45 *Eski Ahid*, Tekvin, 2/21-22.

46 *Eski Ahid*, Tekvin, 3/1-6.

47 *Eski Ahid*, Tekvin, 3/23-24.

48 *Eski Ahid*, Tekvin, 3/17-19.

49 *Eski Ahid*, Tekvin, 3/16.

Yahudi inancında evlilikle kadın, erkek için bir mal konumuna dönüşür.⁵⁰ Ailede reis erkektir.⁵¹ Kadının Yahudi toplumu içerisindeki konumunu ortaya koyması bakımından veri olabilecek nitelikteki bir uygulama da, yapılan nüfus sayımında kadınlara yer verilmemesidir. Nitekim Hz. Musa, Yahudi toplumunu sayarken bu sayıma kadınları dahil etmemiştir.⁵²

Yahudilikte kadının sapkın olduğu düşüncesi kutsal metne de girmiştir. Nitekim Hz. Süleyman'ın karıları o kadar sapkın idi ki, onların Süleyman gibi bir peygamberi bile yoldan çıkardıkları ifade edilir.⁵³ Eski Ahid'in bu pasajında Süleyman'ın yedi yüz karısından ve üç yüz cariyesinden bahsedilmesi de ayrı bir konudur. Yahudi kutsal metninde yer alan bir hikayede, peygamber Davut'un zina yapmasını sağlayan ve onunla birlikte olmak adına kocasını Davut'a öldürtüp katil olmasına neden olan yine bir kadındır.⁵⁴ Bir kadın olan Eyub'un karısı, bu peygambere rin Allah'a lanet ederek isyan etmesini teşvik etmiştir.⁵⁵

Kadınların sapkın bir grup oldukları şeklindeki Yahudi inancının bir diğer örneği de Lut'un kızlarının babalarını sarhoş ederek onunla cinsel ilişkiye girmeleri ve hamile kalmalarıdır.⁵⁶

Zina eden kadın için Tevrat, taşlanarak öldürme (recm) cezasını ön görmekte,⁵⁷ İncil ve Kur'an metninde, zinakar için herhangi bir öldürme şeklinden açıkça söz edilmemektedir. Yahudilikte, bakire olmadığı için babasına iade edilen kadının cezası taşlanarak öldürülmektir. İsrailoğullarından olmayan olmayan zinakar kadının cezası ise daha ağırdır; canlı canlı yakılır.⁵⁸

2. Hristiyanlıkta Kadın Algısı

Yahudilikteki kadını aşağılama düşüncesi, Hristiyanlıkta daha güçlenerek devam etmiştir.⁵⁹ Bu düşüncenin dinî sebepleri arasında şunları sayabiliriz:

a. Kadının Yaratılıştan Günahkar Kabul Edilmesi

"Kutsal yasa Musa aracılığıyla verildi, ama lütuf ve gerçek, İsa Mesih aracılığıyla geldi."⁶⁰ inancına sahip olan Hristiyanlık, yaratılışla ilgili Eski Ahit'te yer

50 Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, s. 88.

51 Eski Ahid, Ester, 1/22: "Fakat genç kadında kızlık nişanları bulunmadığı taktirde o zaman genç kadını babasının evinin önüne çıkaracaklar ve şehrin adamları onu taşıyacaklar ve ölecek."

52 *Eski Ahid*, Sayılar, 3/40.

53 *Eski Ahid*, I. Krallar, 11/1-8.

54 *Eski Ahid*, II. Samuel, 11/4-5.

55 *Eski Ahid*, Eyub, 2/9.

56 *Eski Ahid*, Tekvin, 19/31-38.

57 Yıldız, İlhan, "Kadına Yönelik Şiddet", s. 3.

58 *Yeni Ahid*, Levililer, 21/9: "Bir kohenin kızı fahişelik ederek kendini bozarsa babasını bozmuş olur, ateşte yakılacaktır."

59 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 251.

60 *Yeni Ahid*, Yuhanna, 1/17.

alan anlatımları aynen benimsemiştir. Özetle söyleyecek olursak Kutsal Kitap, Hz. Adem özelinde insanın cennetten kovulmasının bir kadın olan Havva nedeniyle olduğu tezini işler. Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan hadisede suçu her ikisine değil de sadece Hz. Havva'ya yükler.⁶¹ Buna Hristiyanlıkta "aslî günah" denilmektedir. Buna göre "aslî günah" "Hristiyanlıkta, Adem ile Havva'nın cennette 'yasak meyve'den yemek suretiyle işlediklerine ve nesilden nesile bütün insanlığa intikal ettiğine inanılan suç."⁶² şeklinde tarif edilir. Ancak bu suçun asıl sorumlusu kadındır.

b. Kadının Tüm Kötülüklerin Kaynağı Olarak Görülmesi

Hristiyan teolojisi kadını "şeytanın arkadaşı, suçun ve kötülüklerin kaynağı olarak" görmekte idi. İngiltere'de XVI. yy'la kadar "kadın murdar sayıldığı için İncil okuyamamakta" ve İncil'e el sürememekte idi. İngiltere'de "1805 yılına kadar kadınlar İngiliz vatandaşı sayılmadılar."⁶³

c. Kadının Ruh Sahibi ya da İnsan Olup Olmadığının Asırlar Boyu Tartışılması

Hristiyan inancı uzun bir süre kadını ruhu olan bir insan olarak kabul etmemiştir. Özellikle Orta Çağ'da kadının ruhunun olup olmadığı, bu bağlamda da "insan olup olmadığı", uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede Macon Konsili'nde (585 m.) kadının bir ruha sahip olup olmadığı tartışmaya açılmış, sadece bir üye bu görüşe karşı çıkmıştır.⁶⁴ "XII. asırdan itibaren batıda büyücü ve cadı avı başlamış, pek çok kadın cinlerle ilişkisi olduğu iddiasıyla yakılmış veya suda boğulmuştur."⁶⁵

d. Kocaya İtaat Rabbe İtaattir ve Çok Evlilik Sınırlandırılmamıştır

İncil, kadının kocasına itaatini Rabbe itaat gibi zorunlu bir davranış şekli olarak tanımlar:

"Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rabbe tabi olur gibi tabi olun."⁶⁶

Hristiyan teolojisi, İncil'in çok evliliği (poligami) yasaklamadığı görüşündedir. Tevrat, peygamberlerin çok eşli (polygam) bir hayat yaşadıklarından bahseder.⁶⁷ Bunu savunanlara Martin Luther de dahildir. Nitekim Matta İni-

61 Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, s. 82. Kur'an ise cennetten kovulmada Adem ve Havva'yı eşit oranda suçlu görür. Ayrıca bkz. Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 251.

62 Tümer, Günay, "Asli Günah", *DİA*, İstanbul, 2001, III, 496.

63 Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, s. 89.

64 Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", s. 251; ayrıca bkz. Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, s. 89.

65 Harman, Ömer Faruk, "Kadın", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 84.

66 *Yeni Ahid*, Efesoslulara Mektup, 5/22.

67 Hamidullah, Muhammed, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2003, II, 666.

cili on karılı bir kocadan bahseder.⁶⁸ Hatta Luther, karısına şiddet uygulayan önemli kilise babalarından biri olarak bilinir. Evlilik sayesinde kadın erkekle bütünleşir ve bir beden hâline gelir. Bu nedenle bazı mezheplere göre kocasından boşanan kadın başkasıyla evlenemezdi, evlense bile bu eylem zina sayılırdı. Kadın kocasına bağlı bir varlık olduğundan, kocasının karısına şiddet uygulaması son derece normal bir eylem olarak görülmüştür.⁶⁹

C. Dinî Olduğu Varsayılan Söylemler ve Kültürel Algılar

Kadına yönelik şiddeti besleyen dinî referansların yanı sıra özellikle Müslüman halklar arasında İslam'ı yanlış yorumlamaktan kaynaklanan yaklaşımlar, kültürel algılar, töreler vb. söylem ve anlayışlar da etkili olmaktadır. Burada Müslüman toplumlar tarafından din kaynaklı olduğu var sayılan birkaç ön kabul, söylem ya da kültürel algıdan bahsedeceğiz:

a. Kadın kötülüklerin anasıdır ve erkeği yoldan çıkaran varlıktır

Kadının kötülüklerin anası ve merkezi olduğu anlayışı, İslamiyette yoktur. Ancak Kutsal Kitap'taki bazı pasajlar, bu anlayışın dinî bir yorum olduğu düşüncesini pekiştirmiş ve nesilden nesile geçerek devam etmesini sağlamıştır.

Kadının şehevî duyguları kullanarak erkeği yoldan çıkarttığı inancı, dinî olmaktan çok Hinduizm kültürü kaynaklı bir anlayıştır.⁷⁰

b. Kadın Cehennemlik bir varlıktır

Kadın konusuyla bağlantılı olarak İslam'ın yanlış yorumlarından biri de, kadının cehennemlik bir varlık olduğu düşüncesidir. İslam'ın temel kitabı Kur'an-ı Kerim, cehennem ateşinde yanacak kimseleri tarif ederken kadın erkek şeklinde bir ayırımdan asla söz etmez; sadece cehenneme atılacakların yapacağı eylemler üzerinde durur.⁷¹ Erkek ya da kadın olsun bu tür eylemleri yapan kim olursa olsun cehennemi hak edecektir. Dolayısıyla cehenneme atılma hususunda kadını önceleyen ve nihayetinde kadın aleyhine olan bir ayrımcılığın Kur'an ile asla bir ilişkisi kurulamaz.

Hadislerde var olduğu söylenen bu tür yorumları ise tek tarafı olarak ele almak da sağlıklı değildir. Cehennemde kadınların çokluğunu ifade eden hadislerin yanı sıra bazı kadınların cennete ilk girenler içerisinde yer alacaklarına dair hadisler de mevcuttur.⁷² Bundan da anlaşıldığına göre hadisler-

68 *Yeni Ahid*, Matta, 25/1-12.

69 Yıldız, "Kadına Yönelik Şiddet", s. 2; Coşkun, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, s. 88.

70 Tezokur, "Manu Yasalarında Kadın", s. 103.

71 Bakara, 2/39, 81, 119, 217, 257, 275; Âl-i İmran, 3/116, 151; Maide, 5/10, 29, 86; A'raf, 7/36, 50; Tevbe, 9/68, 113 vb.

72 Geniş bilgi için bkz. Bilik, *Kur'an'da Kadın*, s. 36-40.

de kadınların bir çok yönü ele alınmıştır. Bir hadisi tek başına ele almak yerine, en sağlıklı konuyla ilgili tüm hadisleri bütüncül bir yaklaşımla ele alarak, konu hakkında nihai karara ulaşmaktır. Kadın konusuyla ilgili hadisleri ele aldığımızda, bunlarda temelde kadını aşağılayan bir yaklaşımın olmadığı görülecektir.

c. Kadın eğe kemiğinden yaratılmış düzeltmesi mümkün olmayan bir varlıktır

Müslüman toplumlarda yaygın olarak var olan bu düşünceyle ilgili herhangi bir bilgiye Kur'an-ı Kerim'de yer verilmemiştir. Aslında Tevrat'ta yer alan⁷³ bu düşünce, İslam kültürüne oradan geçmiştir. Ancak kadının eğe (kaburga) kemiğinden yaratıldığını konu edinen hadisleri ise kadını alçaltan bir anlamda değil de, kadının erkekten farklı bir varlık olduğu, onun narin ve kırılgan bir fitrata sahip olduğu alamında ele almak gerekir.⁷⁴

D. Töresel Algılar ve Uygulamalar

"Töre, toplumun zaman içinde ürettiği ve geleneksel olarak uyguladığı toplumsal yasalar. Bu yasalar evlilik, miras gibi konularda işletildiği gibi, ceza hükümleri de içerebilirler ve hatta medeni hukuk, ceza hukuku gibi farklılıklar gözetmezler."⁷⁵ Törelere yaptırım gücü özellikle kapalı toplumlarda çok yüksek düzeydedir. Dünyanın değişik bölgelerinde olduğu gibi Türkiye'nin belli bölgelerinde de töre nedeniyle çok sayıda kadın şiddete maruz kalmaktadır.

Kadınlar genelde onların tanıdıkları kişiler tarafından öldürülmektedir. Erkeklerde ise durum genelde bunun tersidir. Avustralya, Kanada, İsrail, Güney Afrika ve ABD'de yapılan araştırmalara göre cinayete kurban giden kadınların %40-70'i, daha önce fiziksel şiddet gördüğü kocası ya da erkek arkadaşı tarafından öldürülmüştür. Hindistan'da kadınlar döverek ya da yakılarak, ABD'de ise daha çok silahla öldürülmektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun verilerine göre dünyada bir yılda 5.000'den fazla kadın namus cinayetlerine kurban gitmektedir. Namus cinayetleri dünyada daha çok Bangladeş, Ekvator, Mısır, Hindistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Fas, Pakistan, İsveç, Türki-

⁷³ Eski Ahid, Tekvin, 2/21-22.

⁷⁴ Topaloğlu, Bekir, *İslam'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1992, s. 12-13; Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyat*, DİB Yayınları, Ankara, ts. s. 252-253; <http://www.hemsohucemcevap.com/sorularla-dinler-islamiet/269-asrin-getirdigi-tereddutler/4930-hazreti-havvann-hazreti-ademin-aleyhisselamee-kemiinden-yaratld-soeyleniyor-ne-dersiniz.pdf> (01.07.2012).

⁷⁵ *TBMM Araştırma Komisyonu Raporu*, "Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi", Ankara, 2006, s. 108.

ye ve Uganda gibi devletlerde yaygındır. Çoğunlukla Orta Doğu, kuzey Afrika ve Asya'nın bazı ülkelerinde bu gelenek sürdürülmektedir.⁷⁶

Töre kaynaklı namus cinayetleri, en doğusundan en batısına kadar Türkiye'nin her bölgesinde karşılaşılan bir durumdur. Bunun ardında, insanların zihinsel arka planlarındaki düşünce, inanç ve anlayışlar yatmaktadır. Konuyla ilgili olarak ülkemizde yapılan bir araştırmada denekler, "namus" kavramını "karım, bacım, annem, dinin emrettiği, kadınların iffeti, kadının cinselliği" şeklinde tarif etmişlerdir. "Namussuzluk" kavramını ise, "kadının zina yapması, kadının bekaretini kaybetmesi, dedikoduya sebep olması, kadının açık gezmesi, erkeklerle konuşması, açık olması, ailenin istemediği kişiyle evlenmesi, izinsiz dışarı çıkması" gibi şekillerde tarif etmişlerdir. Kadının zina yapması durumunda %37.4 oranında kişi, kadının öldürülmesi gerektiğini söylemiş, onu öldürmesi gereken kişinin de %64 oranında kocası olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁷ Çoğunlukla ailenin istemediği kişiyle evlenen kızların öldürülmesi şeklinde tezahür eden kadına yönelik töre cinayetleri, katılımcıların yukarıda yaptıkları tariflerden de anlaşılacağı üzere bir kız ya da kadının başka bir erkekle sadece konuşması ya da evden izinsiz dışarı çıkması gibi durumlarda da kadını öldürmeyi meşru kabul eden zihinsel, ahlaki ve kültürel bir zemine sahiptir.

Töre cinayetlerinin temelinde büyük ölçüde ataerkil zihniyetin, erkek varlığını ve haklarını önceleyen bir anlayışın kadınlarla ilgili önyargıları yatmaktadır.⁷⁸ Töre yasalarına göre cezalandırılacak kadının cezası, ailenin en yakın erkeklerince verilir. Bu sorumlu kişi de, evli ise kocası, bekarsa babası ya da erkek kardeşidir. Töre gereği aile bireylerinden birine verilecek böylesi bir görev, o kişi için büyük onur kaynağıdır. Özellikle ceza almamaları için küçük yaştaki çocukların bu işte kullanılmalarını sağlamak amacıyla, törenin bunu gerektirdiği tezi işlenmekte, gerçekte olmayan sözde töre kaynaklı olduğu iddia edilen bir onur ve medyûnluk hissi geliştirilmektedir. Bunun bir sonucu olarak da kabile ya da aşiretin suç gördüğü eylemi yapan kadının aile bireyleri tarafından cezalandırılması, o toplum tarafından alkışlanmakta ve makbul bir davranış olarak görülmektedir.

76 TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, s. 109.

77 TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, s. 110.

78 Yıldız, "Kadına Yönelik Şiddet", s. 7.

ÖZET

Şiddet genel hatlarıyla güç ve baskı uygulayarak, zor ve kaba kuvvet kullanarak karşısındakine isteği dışında bir şey yapma veya yaptıрма, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma veya yaralama şeklinde tarif edilir. Erkekten kadına yönelik olarak ortaya çıkan şiddetin birçok nedeni vardır. Birey ve toplum davranışlarını şiddet eğilimli bir hâle yönlendiren öğelerin başında dinî, kültürel ve töresel anlayış ve değerler gelir.

Kadın, insanlığın bilgi sahibi olduğu hemen hemen tüm çağlar boyunca erkek karşısında insan olarak hak ettiği değeri elde edememiş, aksine kimi zaman köleleştirilmek dahil her tür insanlık dışı muameleyle maruz kalarak hayata tutunmaya çalışmıştır. Eski Çin’de çocuklarıyla bile aynı sofraya oturma hakkına sahip olmayan kadın, kocasının resmi olarak kölesi sayılmaktaydı. Bir süre erkekle yakın haklara sahip olsa da daha sonra Firavun’un emriyle köleleştirilen kadın, Çin’e nispetle dünyanın diğer ucu sayılan kadim Mısır medeniyetinde de benzer bir kaderi paylaşmıştır. Eski Roma’da kadın, babasından kocasına aktarılan bir mal muamelesi görmüştür. Günümüz medeniyetinin temellerinin en önemli dayanaklarından biri olarak kabul edilen eski Yunan’da kadın, köle statüsüne benzer bir statüye mahkum bir hâlde hayat sürmüştür. Başta Aristo olmak üzere dönemin birçok düşünürü, kadını defolu ve eksik bir varlık olarak görmüşlerdir.

Yahudilikte ve Hristiyanlıkta kadın karşıtı ve kadına yönelik şiddeti besleyen söylemler bizatihi bu dinlerin kutsal kitaplarında açıkça yer almaktadır. Adem’i yasak meyveden yemesi konusunda ikna eden, bu nedenle ölmü tatmasına ve ömrü boyunca sıkıntı içinde yaşamasına neden olan kadındır. İşlediği bu kötülük nedeniyle kendisi de ağrılar içinde çocuk doğurmayaya ve kocasına tabi olarak yaşamaya mahkum edilmiştir. Eski Ahit’te tasviri yapılan bu kadın tipolojisi, başka bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alınır. Buna göre Hz. Süleyman’ı yoldan çıkaran ve putlara tapmasına neden olan, yine İshak’ı yalan dolan ve hilelerle aldatan, Lut peygamberi sarhoş ederek cinsel ilişkiye giren ve ondan çocuk peydahlayan, Davut’u zinaya sürükleyen, Eyub’a Allah’ı lanetlettirerek isyana sürükleyen vb. kadın denen varlıktan başkası değildir. Özetle ifade edece olursak Yahudilik kadını, erkeğin yarısı değerinde sapkın ruhlu bir varlık olarak kabul ederken; Hristiyanlık inancısı ise kadını yaratılıştan günahkar ve tüm kötülüklerin kaynağı bir varlık olarak tanımlamıştır.

Dinî metinlerde yer alan bu tür kadın tanımları, insan davranışının oluşumunda kişiyi yönlendirmede ve özellikle erkeğin kadına yönelik olarak şid-

dete meyilli bir hâle dönüşmesinde büyük etken sahibidir. Eylemlerin oluşumunda insanın düşünce yapısının ne denli etkili olduğu gerçeğinden hareketle, kadını birçok problemin ve uğursuzluğun kaynağı olarak tanımlayan dinî metinlerin, bu tür kültürel alt yapıdan beslenen toplumlarda kadına yönelik şiddeti büyük oranda körüklediğini söyleyebiliriz.

Töreler de günümüzde eskiden olduğu gibi kadının şiddete maruz kalmasına neden olmaktadır. Halkları Müslüman olan bir çok ülkede varlığını devam ettiren kadınlara yönelik töre cinayetleri, aslında insanlığın, eski çağlardan günümüze kadına yönelik davranış şeklinde pek de evrim geçirmediğini, bilakis kaldığı yerden kadına yönelik şiddete devam ettiğini gösterir niteliktedir.

KAYNAKLAR

Ahmed, Leila, *Women and Gender in Islam Historical Roots of a Modern Debate*, Yale University Press, New Haven&London, 1992.

Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, c. X, sy. IV, Ankara, 1997.

Aker, Tamer, "Kadına Yönelik Şiddet ve Ruhsal Travma", *Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri Sempozyumu -11 Ekim 2003 İstanbul-*, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Merkezi.

Atman, Ümit Cihan, "Kadına Yönelik Şiddet, Cinsel Taciz/İrza Geçme", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED)*, 2003, sy. 9.

Ayata, Gökçeçiçek-Dilek, Sevinç Eryılmaz-Oder, Bertil Emrah, *Kadın Hakları Uluslararası Hukuk ve Uygulama*, (ed. Burcu Yeşiladalı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyat*, DİB Yayınları, Ankara, ts.

Bensadon, Ney, *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları Les Drotis de la Femme (des Origines à nos Jours)*, (trc. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bilik, Şafi, *Kur'an'da Kadın İle İlişkilendirilen Ayetlere Çağdaş Yaklaşımlar*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2012.

Chlorou, Maria, "Yunanistan ve Balkanlar'da Taciz Edilen Kadınlar", *Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri Sempozyumu -11 Ekim 2003 İstanbul-*, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Merkezi.

Coşkun, Ali, *Sosyal Değişme, Kadın ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.

Çürük, Deniz, "Kadın Tarihine Bakış ve Tarihi Evreleri", Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Uluslararası - Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, 05-07 Mart 2009, *Kongre Bildirileri, I*, (ed. Binnaz Baytekin vdğr.), Sakarya, 2009.

Dişsiz, Melike - Şahin, Hotun Nevin, "Evrensel Bir Kadın Sağlığı Sorunu: Kadına Yönelik Şiddet", *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2008, sy. 1.

Ebû Dâvud, Süleyman b Eş'as, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- Erkan, Rüstem-Bozgöz, Faruk, "Kadına Yönelik Şiddetin Sosya-Ekonomik, Dinsel ve Kültürel Boyutları: Diyarbakır Örneği", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 18, Erzurum, 2004.
- Halil b. Ahmed, el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, (tah. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerâî), Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1988.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi II*, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Harman, Ömer Faruk, "Kadın", *DİA*, İstanbul, 2001.
- <http://www.hemsohuhemcevap.com/sorularla-dinler-islamiyet/269-asrin-getirdigi-tereddutler/4930-hazreti-havvann-hazreti-ademin-aleyhisselam-ee-kemiinden-yaratild-soeyleniyor-ne-dersiniz.pdf> (01.07.2012).
- <http://www.hitplays.com/hp/Scripts/Samples/RosasLament=051310.pdf> (15.06.2012).
- <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=991875&CategoryID=77> (30.06.2012).
- <http://www.uludagsozluk.com/k/bosna-sava%C5%9F%C4%B1/> (30.06.2012)
- <http://www.ummetiz.biz/index.php?topic=16281.0;wap2> (30.06.2012).
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984.
- İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyis fi'l-Luğâ*, (tah. Şihâbuddîn Ebû 'Amr), Dâru'l Fikr, Beyrut, 1994.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- İmam Mâlik, *Muvatta*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Karaman, Hayrettin, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.
- Lorenz, Konrad, "Saldırganlığın Spontanlığı", *Cogito; Şiddet*, YKY, İstanbul, 1996, sy. 6-7.
- Meniseviç, Fadila, "Bosna Hersek'te Kadınlara Yönelik Suçlar", *Kadınlara Yönelik Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet Uluslararası Seminer Notları*, İstanbul, 1999.

- Mevdudi, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, (trc. Muhammedhan Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1991.
- Michaud, Yves, *Şiddet*, '(trc. Cem Muhtaroglu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Okiç, Tayyib, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1997.
- Öztürk, Emine, "Ahdi Atik ve Ahdi Cedid'de Saldırganlık ve Şiddet Olgusunun Sosyolojik Tahlili", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 1, sy. 1, Karabük, 2012.
- Sarmış, İbrahim, *Rivayetlerin Ortaya Çıkardığı Olumsuz Kadın Algısı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Somun, Fatima Cita, "Savaşta Bosnalı Kadınlar 1992/1995", *Globalleşen Dünyada Yurt İçinde ve Dışında Kadının Durumu*, 1-3 Kasım 1995, Ankara.
- T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet, (ed. Kemal Görmez v.dğr.), Ankara, 1998.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Sağlık Hizmetleri, (ed. Ayşe Akın), Ankara, 2008.
- TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, "Töre ve Namus Cinayetleri İle Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi", Ankara, 2006.
- Tezokur, M. Hadi, "Manu Yaslarında Kadın" *DÜİFD*, c. VIII, sy. I, Diyarbakır, 2006.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmi'u's-Sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. Topaloğlu, Bekir, *İslâm'da Kadın*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1992.
- Tümer, Günay, "Aslî Günah", *DİA*, İstanbul, 2001.
- Ünsal, Artun, "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi", *Cogito; Şiddet*, YKY, İstanbul, 1996.
- Yıldız, İlhan, "Kadına Yönelik Şiddet: İnançlar, Gelenekler", *II. Ulusal Bediüzzaman Said Nursi Sempozyumu - Şiddeti Önleme Yolları Bediüzzaman Said Nursi'de Müsbet Hareket*, 25-27 Mayıs 2012, Isparta.

İSLAM'DA KADIN HAKLARI

RIGHTS OF WOMEN IN ISLAM

Nurđan DAMLA

Araştırmacı-Yazar

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Kadın, tarih boyu sürekli gündemden hiç düşmemiştir. Kadın nedir, nasıl bir mahlûktur, ne için yaratılmıştır, hangi konumdadır?

Tarihe kısa bir yolculuk yapalım ve kadının tarih boyu toplumlardaki yerine bir bakalım:

Hint kanunlar kitabında kadın, “hayatın sonu” demektir. Fırtınadan, ölümden, ejderhadan, yilandan, ateşten hatta cehennemden daha tehlikelidir.

Eski Hint’te kız çocukları felaket sayılıyor. Tanrıları hoşnut etmek için kadın kurban kesiliyor ve tanrılara sunuluyor. 17. yüzyıla kadar kadın eğer kocası öldü ise kocası ile birlikte diri diri yakılıyor.

Kanunlar diyarı Roma’da erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyeti sınırsız ve mutlaktır. Kadın, hiçbir değeri olmayan bir köle mesabesinde. Kocasından başka müracaat edebileceği herhangi bir mercii yoktur. Hayat ve ölüm hakkı kocasının elindedir.

Çin’de kadına isim dahi verilmez. Her kadına bir numara verilmiştir ve kadın rakamlarla çağrılır.

Eski Yunan’da kadın, murdar olarak telakki edilmiştir. Şeytanî bir varlıktır. Yasal açıdan hiçbir değeri, hiçbir hakkı ve hukuku yoktur. Medeni haklardan mahrumdur. Miras hakkı yoktur. Erkeğin izni olmadan kendi malını harcama yetkisine sahip değildir. Hatta Eflatun; “Kadın, elden ele orta malı olarak gezmeli.” diyerek ne yazık ki büyük bir hamakata düşmüştür. Aristo ise; “Kadın, yaratılıştan yarım kalmış bir erkektir.” diyerek, ne yazık ki tarihin en büyük, en hatalı sözünü söylemiştir.

Yunan mitolojisinde kadın, Pandora’dır. Felaketler saçan, ölüm saçan, sürekli musibet getiren bir varlık olarak telakki edilmiştir.

Mısır Firavunları tahtlarını korumak için kadınlar, kız kardeşler ile evlenmektedirler. Kadının ‘olmaz, hayır’ demeye hakkı yoktur.

İsrail geleneklerinde kadın, sadece ve sadece babasının, annesinin ve özellikle erkek kardeşinin işlerini gören bir hizmetçi mesabesinde. Baba isterse kızını satar, isterse terk eder, isterse de atar. Hiçbir hayat hakkı yoktur.

Babil’de kadın, evcil hayvan mesabesinde.

Eski İran’da Mecusiler, Sasani kralları kız kardeşleri ile evlenmişlerdir. Bu tablo gerçekten insanlık adına vicdanları sızlatan bir durumdur.

Roma toplumunda kadın, hiçbir vakit hür olmamıştır. Kızına koca olarak baba kimi seçerse kızı ona varmak mecburiyetindedir. Eski Roma yazıtlarında bir kadının mezar taşında şu yazar: “Çok iyi iş yapardı ve çok iyi iplik bükkerdi.” Kadının başka hiçbir özelliği yok. Sadece ve sadece iş yapan, erkeğin işlerini gören, iplik bükten bir kadın, bir varlık olarak tarif edilmektedir.

Rusya’da da durum bundan farklı değil. Orada da 10 kadının ancak bir tanesinden bir insan çıkabilirmiş. Onların zihniyeti, fikir yapısı da bu şekildedir.

Tabi bütün bunların yanında tahrif edilmiş İncil’deki sözler de var. Tahrif edilmiş İncil’de de kadın, “ölümden daha acı” diye geçer. Aslında dört büyük kutsal kitaptan biri olan İncil, ne yazık ki zaman içinde tahrif edilerek kadınlar hakkında yanlış ibareler düşülmüştür.

Dünyanın her yerinde olduğu gibi kadın, Arap Yarımadası’nda da miras hakkı olmayan, hiçbir hukuku olmayan, hiçbir hak iddia edemeyen bir varlıktır. Yeni doğan kız çocukları diri diri gömülmekte olup, bu durum, Kur’an-ı Kerim’in Nahl sûresi 58. ayetinde şöyle ifade edilmektedir: “Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir!”

Eski Arabistan'da kız çocukların bir kısmı gömülüyor, bir kısmı da iş için gömülmekten kurtararak üstlerine yünden bir aba giydirilerek deve götürmeye gönderiliyor. Belli bir yaşa geldikten sonra da; "Hadi seni dayına götüreceğim" diyerek çocuğu süsleyip götürürler ve bir kuyu kazarlar içine bırakırlar. Bunları hepimiz birçok kez duymuşuzdur. Fakat biz burada bu üzücü tabloyu hatırlatarak, kadının tarihteki sürecine, yaşama anına, yeniden şahit olma istedik.

Kadının tarihsel sürecine baktığımızda hiçbir yerde gerçek manada değerini ve konumunu görmediğini, hak etmediğini görüyoruz.

Tabii bütün bunlar, 6. asra kadar dünyanın her yerinde, bütün toplumlarda kadın, tarumar olmuş bir vaziyette elden ele gezen, hiçbir değeri olmayan, hiçbir hakkı, hukuku, seçme hürriyeti olmayan bir varlık olarak görülmüştür.

Ne zaman ki vahiy serencamıyla birlikte Efendimiz (s.a.s.)'in kadına verdiği değer; "Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi diyor. Kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz." hadis-i şerifiyle orta çıkmış, o zaman sahabenin ve insanlığın aklı başına gelmiştir.

Resulullah (s.a.s.) "kadını" güzel kokuyla ve namazla birlikte o kadar latif, o kadar ince, o kadar anlayışlı bir şekilde ifade etmektedir ki, Resulullahın bu ifadeleri herkesin dikkatini çekmiş ve hatta Hz. Ömer (r.a); "Cahiliye devrinde kadına hiçbir değer vermezdik. İslam dini geldikten sonra Allah'ın onlardan bahsettiğini görünce aklımız başımıza geldi." demiştir.

Buraya kadar görülüyor ki İslam'ın gelişi, kadının hak ve hürriyetlerinin doğuşu anlamına gelmektedir. 6. yüzyılla birlikte kadının hakları, hukukları yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. 6. asra kadar toplum sürekli ya ifrattadır ya da tefrittedir.

Yunan mitolojisinde tanrıçalar oluşmuş. Ya kadın çok aşağılara, dibe vurulmuş ya da yüceltilerek tanrıça mesabesine çıkarılmıştır ki, bu da insanlığın ayıbı ve utancıdır. Bu mesabede çok güzel bir müdebbirin güzel bir dörtlüğünü hatırlamak isterim:

"Din hayatın hayatı,

Hem nuru hem ihyası;

İhya-yı din ile olur,

Şu milletin ihyası."

Demek ki bizim tek çaremiz dinimizdir. İslam'ı gerçek manasıyla anlamak, anlatmak, tanımak, tanıtmak ve yaşamak ve yaşatmak durumundayız.

Kadın gerçek kimliğini İslam'la kazanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de Nisâ sûresi (Kadın sûresi) var. Tahrim ve Mu'minûn sûrelerinde kadınlardan bahsedilir. Hz. Meryem adına sûre inmiştir. İslam'dan önce "Kadına" isim bile takılmazken, ona hiçbir hayat hakkı verilmezken Cenab-ı Hak o çok güzel yarattığı, o naif, o şefkatli varlığa sûre ismi veriyor. Hz. Asiye ayetlerle methediliyor. İslam'la birlikte insanlığın aklı başına gelir. Resulullah (s.a.s.)'in uygulamalarıyla bir asr-ı saadet (mutluluk çağı) başlar. O güne kadar diri diri gömülen, itilen, kovulan, seilmeyen, istenmeyen kadınlar, ondan sonra erkeklerin hanımefendisi, yuvalarının baş tacı olarak insanlık tarihinde en güzel yerini ve sırasını almaya başlar. Ayet-i kerimeler, insanlığa, kadınla erkeğin eşit olduğunu, kadının hak ve hürriyetlerinin olduğunu, seçme ve seçilme hürriyeti olduğunu açıklamış.

Resulullah'a ilk inanan, arkasında ilk namaz kılan, ilk öğrencisi bir kadın, "Hz. Hatice" annemizdir. Ayet-i kerime ile sabittir ki, kadın ile erkek arasındaki üstünlük, sadece ve sadece takva iledir. Demek ki erkeğin, gücü, kuvveti, kudreti, otoritesi kadını tamamlayan bir unsur olarak bize sunulmaktadır ayet-i kerimelerde. Nisa sûresi, 124. ayette: "Mü'min olduğu hâlde erkek ve kadından kim bir takım sâlih amellerde bulunursa, işte bu gibiler cennete girerler ve zerre kadar zulmedilmezler." Sürekli ayetlerde kadın erkek eşitliğinden ve kadına da hitap vardır. "Mümin kadınlar" ve "mümin erkekler" hitabı buna bir işarettir.

İslam dini de kadına, kız çocuğuna o kadar değer vermiştir ki, herhangi bir şeyi paylaştırırken bile erkek ve kız çocuk varsa kız çocuğa öncelik tanımıştır. Çünkü Resulullah (s.a.s.) böyle yapmıştır. Çünkü O, o güne kadar itilen, dövülen, kovulan, gömülen kız çocuklarını tepesinde taşımış, onlara ikram etmiş, onları methetmiş, onları kucağına almış ve bu durum insanlığın şeref tablosu olarak tarihe geçmiştir. Kız çocuğunu gömen bir toplumda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.): "Ben kızlar babasıyım" der, öğünür ve herkes şaşkınlık içinde O'nu seyrederek.

Efendimiz (s.a.s.)'in ilk eşi Hz. Hatice (r.a.), bir iş kadınıydı. İslam'da kadın a sosyal değildir. İslam'da kadın, sosyal hayatın içindedir. Eve hapsedilmez.

İslam dininin kadına bu denli değer vermiş olması, sahabenin dikkatini çeker. Çünkü o güne kadar kadın mahlûk mu, insan mı, ruhu var mı, yok mu, dünyanın her tarafında bu tartışılırken sahabe Resulullah'a soruyor. "Ya Resulullah, Siz ki kadına bu kadar değer veriyorsunuz, onların bizim üzerinde-

ki hakkı nedir, söyleyin bilelim.” Efendimiz (s.a.s.)’in cevabı şudur: “Kendi yediğinden ona da yedireceksin, kendi giyindiğinden onu da giyindireceksin, yüzüne asla vurmayacaksın, onu suçlamayacaksın, onu tahkir etmeyeceksin, ona sen çirkinsin ya da sen şöylesin, böylesin demeyeceksin ve onu terk etmeyeceksin.”

Tabi o günden sonra, mutluluk çağında sahabe annelerimizin her biri edebiyatta, hukukta, tıpta, astronomide, farklı ilim dallarında kendilerini çok güzel geliştirerek çok ileri seviyelere ulaşmışlardır. Hatta İngiliz Kraliyet ailesinden Prens Charles şöyle diyor: “6. asırda benim babaannem, benim büyükbennem sizin peygamberinizin verdiği haklara sahip değildi.” Batılı bunun farkındadır. İngiltere’de, Fransa’da, İsviçre’de kadının seçme hakkı yok, hürriyeti yok, özgürlüğü yok, hiçbir şeyi yok. Sürekli zulüm altında, sürekli baskı ve şiddet altında, akla hayale gelmeyecek muamelelere maruz kalıyor. Sadece İslam dininin ortaya çıktığı o dönemde, kadın baş tacı ediliyor, erkekle eşit tutuluyor. Yuvasının hanımefendisi oluyor, bütün hakları, bütün yükümlülükleri eşinin üstüne bina ediliyor. Çünkü İslam’da erkek, kadına bakmak mecburiyetindedir. Kadın evliyse kocası, evli değilse babası, erkek kardeşi, o da yoksa devletin himayesine alınma mecburiyeti vardır.

Biz gerçekten dinimizi tam olarak bilemediğimiz, tanıyamadığımız için haklarımızı da bilemiyoruz. Sahabe annelerimizin hayatına bakıyoruz, Resulullah’ın dönemindeki yaptırımlara bakıyoruz ki kadın, gerçekten erkekle eşit mesabede. Ayet-i kerimede diyor ki: “Onlar sizin, siz onların örtüsünüz.” Fizyolojik ve biyolojik olarak, psikolojik olarak birbirimizin eksik yanlarını tamamlamış Cenabı Hak. Demek ki kadın-erkek İslamiyette eşit olarak sunulmuş.

Peygamberimizin yaşadığı dönemde o kadar güzel tatbik edilmiş ki, Hz. Aişe (r.a.), ezberlediği 2210 hadis ile en büyük âlimler arasına girmiştir. Hz. Fatıma (r.a.), başta tıp ilmiyle ve diğer ilimlerde kendini ispatlamış bir annemizdir. Hz. Hatice (r.a.) bir iş kadını, ticaret kadını, bütün Mekke bürokrasisini elinde tutan bir kadın.

Değerli davetliler!

Efendimiz (s.a.s.) bir Hadis-i Şerif’lerinde buyuruyor ki:

“Bir mümin kötü huylu diye hanımına kızmasın, o iyi huylu olur sabretsin.”

“Hanımı ile iyi geçinip şakalaşanı Allah-u Teala sever ve rızıklarını artırır.”

“En iyi Müslüman hanımına en iyi davranandır. İçinizde hanımına en iyi davranan benim.”

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), hanımlarına en iyi davranan olduğu gibi, kızlarına da en iyi davranandı. Çünkü Hz. Fatıma kaç kez odaya girse Efendimiz (s.a.s.) önünden kalkıyor, kendi minderine oturtuyor, onu kucaklıyor ve öpüyordu. Acaba günümüzde kaç baba bunu yapabiliyor? Ki o dönemde, eski Arap toplumunda kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, hiç insandan sayılmadığı bu dönemde, O’nun kız evlatlarına yapmış olduğu bu uygulama, dikkat çekicidir. Resulullah (s.a.s.), erkek çocuklarına olduğu gibi kızlarının her birine de ayrı ayrı akika kurbanı kesmiştir. Kureyş hayrette, bu nasıl şeydir diyor. Kız oldu biz gömüyoruz, ama el-Emin (s.a.s.) kurban kesiyor. Tabi ki onlar kadının gerçek değerinden, gerçek mahiyetinden habersiz oldukları için bu duruma düşmüşlerdir.

“Hanımına güler yüzle bakan erkeğin defterine bir köle azat etmiş gibi sevap yazılır.”

“Hanımını döven, Allah ve Resulüne asi olur. Kıyamette onun hasmı ben olacağım.” buyuruyor Peygamberimiz (s.a.s.)

Uzay çağında yaşıyoruz, milenyum asrındayız ama hâlâ kadına karşı şiddet, aşağılama, aldatma, horlama, töre cinayetleri devam ediyor. Bunu yapanlar gerçekten cahil bir karanlığın kucağında oldukları için Efendimiz (s.a.s.)’in biraz önce zikrettiğim hadislerinden, kadına verdiği değerden ve Cenab-ı Hakk’ın kadına verdiği değerlerden habersizler.

Bir başka hadis-i şeriflerinde de şöyle buyuruyor: “Kadınlarınızı üzmeyin. Onlar Allah-ü Teala’nın size emanetleridir. Onlara yumuşak olun, onlara iyi davranın, onlara ikram edin. Erkeğin hanımının ağzına koyduğu bir lokma bile ona sadaka olarak yazılır.”

Hadis-i şeriflerin ışığında baktığımız zaman kadın olarak ne kadar çok haklarımız var değil mi? İslam’da kadın, çalışmak mükellefiyetinde değildir. Evleninceye kadar nafakası ailesine ait, ondan sonrası kocasına yüklenir. Yiyeceği, giyeceği, meskeni, tedavi masrafları koca üzerine haktır. Bazı âlimler kadının bir iç, bir dışarıda iki hizmetçisinin olmasının bir hak olduğunu söylemişlerdir. Çünkü kadın naif ve narin bir varlıktır.

İslami haklara göre kadın, doğurduğu çocuğunu bile emzirmek mecburiyetinde değildir. Erkek ona sütanne tutmak mecburiyetindedir. Fakat kadındaki şefkat ve merhametten dolayı bizler, ta Peygamberimiz (s.a.s.) zamanından, Hz. Fatıma annemizin uygulamalarına bakarak biliyoruz ki, ev işi yap-

mak da, çocuk emzirmek de, çocuk büyütmek de, çocuk terbiye etmek de çok büyük sevaplardan olduğu için bunu zevkle, şevkle yapıyoruz.

İslam kadını, toplumdan soyutlayıp dört duvar arasına tıkmaz. Çünkü o köle değildir. Çünkü onun dünyevi gidişattan, gündemden, sosyal hayattan haberdar olması lazım. İslam tarihinde edebiyatçı, hukukçu çok büyük kadın âlimlerimiz var.

Kadın toplumun ana kaynağı, erkeği de kızı da eğiten ana merkez, ana öğretmen hükmünde olduğu için gerçekten onu çok iyi ele alıp, çok iyi donatmamız lazım. İlmen ve her yönden kadını donatmazsak, ne yazık ki toplum, cahilî bir toplum olarak kalır ve günümüzde yaşadığımız sıkıntıların bin katını ilerde yaşarız.

Peygamberimiz (s.a.s.), Mekke'nin fethi için Medine'den Mekke'ye doğru arkasında on bin kişilik ordusuyla gitmekte iken önemli bir olay yaşanmıştır. Arkasında on bin kişilik ordusu, Medine'den Mekke'ye fetih için gidiyorlar. Tabii ki sahabe heyecanlı ve hızlı hızlı sürüyorlar develeri. Efendimiz (s.a.s.) şöyle bir döner bakar, hanımları taşıyan devler çok hızlı yürümektedirler. Sahabe Enceşe develeri çok hızlı sürmektedir. O zamanın diliyle şiirler, şarkılar mırıldanarak devler çuşu huruşa getirilir ve daha hızlı yürümeleri sağlanırdı. Efendimiz (s.a.s.) bu durumdan çok rahatsız olur ve "Yavaş sür ey Enceşe, yavaş sür. Sen kristalleri taşıyorsun." buyurur. Bu kadar nahif, bu kadar güzel, bu kadar nazenin bir Peygamberin ümmeti olarak bizler, toplumun erkeklerinin bilinçlenmesini istiyoruz. Kadınlarımızın da öyle. Aynı şekilde haklarımızın ve hukuklarımızın sahibi olmalıyız ve farkına varmalıyız.

Tekrar vahiy günlerine gelecek olursak; Efendimiz (s.a.s.), o günlerde tabii ki o nûranî olanın beşerî olana arz edilme, geçme anında büyük bir titreme, iliklerine kadar haşyetle dolu olarak Hira dağından iner, Mekke'ye koşar. Ama kime koşar? Amcası Ebu Talib'e değil, yakın arkadaşı Ebu Bekir'e değil Haticesine koşar. Çünkü o kadını, evlendiği kişiyi kendine hem yoldaş, hem arkadaş, hem sırdaş belirlemiş. Rüyasını bile Haticesiyle paylaşır.

Toplumda bazen bilerek veya bilmeyerek söylenen "Sen kadınsın, sen anlamazsın, senin kafan basmaz" gibi tabirler, dinde olmayan tabirlerdir. Elbette erkeğin gücü, kuvveti, otoritesi, cesareti, kadından üstün olduğu yerler. Ama kadın şefkat, merhamet, nezaket gibi özellikleriyle erkekle dengeleniyor. Cenab-ı Hak kadın ve erkeği bir elmanın iki yarısı gibi yaratmış.

Hız. Aışe ile koşu yarışına giriyor Resulullah (s.a.s.). O güne kadar kadınlar değeri görmezken, hatta pazarlarda bir eşya gibi alınır satılırken Efendimiz (s.a.s.) Hız. Aışe (r.a.) ile koşu yarışına giriyor, ona değeri veriyor.

Bir sahabe Peygamberimizi yemeğe davet eder. Efendimiz (s.a.s.); “Aışe de gelsin mi?” der. Sahabe; “hayır o gelmesin” der. Peygamberimiz gitmez. İkinci kez yine gelir aynı kişi. Ya Resulullah, bu akşam bize yeme gelir misiniz? Aışe’de gelsin mi der. Hayır, gelmesin der. Efendimiz (s.a.s.) yine gitmez. Üçüncü kez yine gelir aynı kişi, Efendimiz (s.a.s.)’i yine davet eder. Ya Resulullah, bu akşam bana yemeğe gel. Aışe de gelsin mi der. Tabi ki sahabe bakar ki artık kurtuluş yok. Evet, gelsin Ya Resulullah der ve Efendimiz (s.a.s.) eşi ile birlikte gider.

Hudeybiye umresinde Ümmü Seleme annemizle istişare ediyor. Bütün sahabe, çadırında bulunan Efendimiz (s.a.s.)’den bir haber bekliyor. Peygamberimiz bir kararsızlık aşamasında, o anda Ümmü Seleme annemizin sözlerine iştirak ederek onun sözlerine uyuyor ve uyguluyor. Ondan sonra İslam için barışın ve zaferin önü açılıyor.

Peygamberimiz Veda Hutbesi’nde şöyle buyuruyor:

“Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve onların namusunu kendinize Allah’ın emriyle helal kıldınız. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı vardır. Kadınların sizin üzerideki hakları, meşru örf ve âdete göre yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir.”.

ÜÇ SEMAVİ DİNDE ÇOKEŞLİLİK

THE THREE ABRAHAMIC RELIGIONS, POLYGAMY

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK

KSÜ Eğitim Fak.

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Bugün dünyada, hemen her toplumda; evlilik büyük ölçüde tekeşli (monogami)dir. Yani bir erkek, aynı anda yalnızca bir kadınla, bir kadında yalnızca bir erkekle evlidir.

Evliliğin kuruluşunu, geçerliliğini, sürdürülmesini, karşılıklı hak ve menfaatleri düzenleyen hukuki kuralların tümüne evlilik hukuku denir. Bu bakımdan evlilik, bir kadınla bir erkek arasında nikah akdi ile tescillenmiş bir birlikteliktir.

Çokeşlilik (poligami), kendini iki şekilde göstermektedir. Bunlardan biri; çok karılılık (polijini), bir erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli olmasıdır ki, buna Arapçada ta'addüd-i zevcâd denir (Öztürk, 2005; 89). Diğeri; çok kocalık (poliandri)dir. Bu evlilik türü, yaygın değildir. Afrika ve Güneydoğu Asya'nın bazı bölgelerinde; daha çok, birkaç erkek kardeşle evlenen tek bir kadın söz konusudur (Marshall, 1999; 27).

Yahudilikte aile; sadece sosyal değil aynı zamanda dinî bir topluluktur. Ataerkil bir aile yapısına sahip olup; geniş bir aile özelliği taşır. Sadece kan ve sihri hısımları değil; köle, cariye ve hizmetçileri de içine alır. İsrailoğulları dışında biriyle evlenememe kuralı, endogaminin geniş bir uygulaması olarak görülebilir.

Hristiyanlıkta aile; tamamen dini bir kurum olarak kabul edilmektedir. Aile kocanın egemenliği altındadır. İman akidesini oluşturan teslis (Tirinitate); Tanrı, İsa ve Mukaddes Ruh üçlemesinden oluşmaktadır. Bu üçlemenin en tepesinde bulunan Tanrı, baba lakabıyla anılan bir toplumda bunun böyle olması gayet doğaldır.

Hristiyanlıkta Hz. İsa, nasıl kilisenin başıysa erkekte ailenin reisidir. Hristiyanlıkta, reform hareketine kadar aile, sadece Katolik hukukuna göre düzenlenirdi. Kilisenin bu alandaki yetkileri, bazı Katolik ülkelerde bugün de sürmektedir.

İslam'da aile, Musevilikte ve Hristiyanlıkta olduğu gibi; tamamen dinî bir kurum değildir. Ancak İslamiyet, ailenin birliğine büyük önem vermiş, insanların şartları uygunsa evlenmelerini teşvik etmiştir. Çünkü aile, hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de insanı dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden koruyan kutsal bir yuvadır.

İslam aile yapısı da ataerkidir. Fakat bu aile Yahudilikte, Roma ve eski Araplarda var olan uygulamalardan farklıdır. Aile reisinin, aile bireyleri üzerindeki yetkisi sınırlıdır. İslamiyet, belli bir dereceye kadar kan, süt, sihri hısımlarla evlenmeyi yasaklayarak bir aile egzogamisi uygulamıştır.

Bunun yanında kadınların sadece Müslüman erkeklerle, erkeklerinse Müslüman kadınların dışında yalnızca ehli kitap olan Yahudi ve Hristiyan hanımlarla evlenebilmeleri, bize İslam'da geniş anlamda bir endogaminin olduğunu gösterir.

Yahudilikte ve Hristiyanlıkta çokeşliliği yasaklayan bir hüküm yoktur. Kitab-ı Mukaddes'te İsrail oğullarına gelen Peygamberlerin çokeşli olduğu ifade edilmektedir. Hz. İbrahim (Tekvin, 16/1-4), Hz. Yakup (Tekvin, 29/20-30), Hz. Davut (II. Samuel, 5/13-16) ve Hz. Süleyman (I. Krallar, 11/3).Yahudilikte, çokeşlilik uygulaması Ortaçağa kadar devam etmiş, Kitab-ı Mukaddes ve Talmut'da aksine bir hüküm bulunmamasına rağmen XI. yüzyılda Rabbi Gershom tarafından yasaklanmıştır.

İncil'de, birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklayan bir hüküm yoktur. Bu yüzden XVI. yüzyıla kadar Hristiyanlarda birden fazla kadınla evlilik normal sayılmaktaydı. Hatta İngiliz Empirist filozof Herbert Spencer'e göre; XI. yüzyıl-

da İngiltere’de kadının başka bir erkeğe belli bir süreyle ödünç verilebileceği hususunda kilise kanun çıkarmıştı (sibai, s;210).

Protestanlığın kurucusu Luther, çok eşliliğin meşru olduğunu açıkça ifade etmiştir. Protestanlığın dışındaki diğer bazı Hristiyan mezhepleri de çokeşliliğe izin vermektedir. XVI. yüzyılda Almanya’da ortaya çıkan Arababtistler bunlardandır.

İslamiyet, tekeşliliği teşvik etmesine rağmen çok eşliliği yasaklamamıştır. Eşler arasında âdil davranma gibi zorlaştıracı bazı kayıt ve şartın dışında ona bir üst sınır da getirmiştir. İslam’da tek eşlilik esas olup; çokeşlilik istisnâî bir durumdur. Çokeşliliğe ancak ihtiyaç veya zaruret hâllerinde müsaade edilmiştir. Çokeşliliği teşvik de etmemiştir. Kâtib Çelebi’nin son Osmanlı filozofu dediği Kınalızâde Ali Çelebi, 1565’te Şam kadısı iken yazdığı ‘Ahlâk-ı Alâî’ adlı eserinde bu konuda şöyle diyor. “Çokeşliliğe özenen kimselerin evlerinde mücadele, husumet ve kötü yaşayış mevcuttur, aile düzeni bozuktur. İlk kadın haklı olarak eve karşı ilgisizdir. Erkek, evde bedendeki can gibidir. İki bedene bir can olmadığı gibi; iki evin mutluluğunu da bir erkek sağlayamaz” (168/a) diyor. Bunu, kitabını yazdığı Kanuni Sultan Süleyman döneminde; İstanbul’da paşa ve zengin konaklarını; Nemçe, Leh, Gürcü, Çerkez ve Habeş güzellerinin doldurduğu bir ortamda söylemesi işin ciddiyet ve önemini bir kat daha artırmaktadır (Öztürk, 1991; 110).

Kınalızâde, tekeşliliği savunurken; yine dayanak noktası olarak İslam’ı almakta ve bu konuda şöyle demektedir. “Her ne kadar İslam’da, bazı özel durumlarda dörde kadar evliliğe müsaade edilmişse de bu istisnâî bir durumdur. Esas olan eşler arasında âdil davranmaktır.” Nitekim; bu konuya işaret eden ayet-i kerimede “... eğer, eşler arasında âdil davranmamaktan korkarsanız bir kadınla yetininiz (Kur’an-ı Kerim, Nisa/3) buyurulmaktadır. Görülüyor ki, evlenme konusu adalet yapılamamasına değil, adalet yapılamaz korkusuna dayandırılmıştır. Bu bakımdan bir kimse; evleneceği kadınlar arasında âdil davranmamam diye endişe ederse, Mehmet Ali Aynî’ye göre; onun bir kadınla yetinmesi vacip; birden fazla kadınla evlenmesi ise haramdır. “Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adalet sağlayamazsınız. Öyle ise, (birine) tamamen yönelip ötekini muallakta (kocasızmış) gibi bırakmayın” (Kur’an-ı Kerim, Nisa/129). ayeti bu durumu daha da netleştirmektedir.

Çokeşlilikle ilgili; İslam ülkelerinde yapılan tartışmalar ve getirilen teklifler üzerinde; İslam fakihleri arasında öteden beri var olan görüş ayrılığı kanuni düzenlemelere de yansımıştır.

Nitekim Osmanlı döneminde 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi, kadının nikâh akdi esnasında erkeğin evlilik süresince tek zevceli kalması şartını ko-

yabileceğini kabul etmiş, kararnamenin yürürlükten kaldırılmasından sonra 1924’de kurulan Ahval-i Şahsiye Komisyonu da çok evliliğin hâkim iznine bağlanması teklifini getirmiştir.

Mısır hükümeti, Sosyal Islahat Programı çerçevesinde; Muhammed Abduh’un görüşlerinin de etkisiyle 1926 yılından itibaren çokevliliği hâkim iznine bağlamayı, hâkimin de evlenecek erkeğe, “Ancak bu konuda iyi hâlinin ve ekonomik gücünün bulunması durumunda izin vermesi” kaydını getirmeye çalışmış, fakat dinî çevrelerin tepkisi sonucu tasarı kanunlaştırılamamıştır (İslam Ansiklopedisi, Çokeşlilik md.S. 367).

Günümüzde ise İslam ülkelerinde farklı düzenleme ve uygulamalar mevcuttur. Çokevliliğin en geniş biçimde uygulandığı ülkelerin başında Suudi Arabistan gelirken, Mısır ve Ürdün onu takip etmektedir. Suriye Irak, Fas, Yemen ve Endonezya dahil İslam ülkelerinin çoğunda çokevlilik hakimin izni, ilk eşin rızası, eşleri geçindirebilecek iktisadi gücün ispatı, birinci eşte hastalık, kısırlık gibi durumların olmasına bağlanmıştır. Pakistan’da çokeşlilik tamamen ilga edilmese de getirilen şartlarla oldukça ağırlaştırılmıştır. Tunus ve Türkiye’de ise tamamen yasaklanmıştır (İ.A.S. 367).

Çokeşlilik konusu; kadın-erkek eşitliğini engellediği, kadın hak ve hürriyetlerini ortadan kaldırdığı, modern hayat tarzını zedelediği gerekçesiyle Batı dünyasında eleştirilmiştir.

Bu arada; Alman filozofu Schopenhauer ve Fransız psikolog Gustave La Bon gibi bazı düşünürler çokevliliğin meşrulaştırılmasının gerektiğini; sosyal, ekonomik ve ahlaki açıdan örnek bir sistem olduğunu, realitede gayrimeşru olan metres hayatının çok yaygın olduğunu belirterek bu uygulamayı kınayanları ikiyüzlülükle itham etmişlerdir. Nitekim; bugün Batıda resmiyette tek eşlilik esas olmasına rağmen erkeğin ayrı kadının ayrı metresi olabilmektedir. İstatistiklere göre; Batıda doğan çocukların %40’ının babası belli değildir. Bu oran İslam ülkelerinde %3 ile 5’i geçmemektedir.

Çokevlilik konusuna; kadın-erkek eşitliği açısından yaklaşanlardan bazılarında; çokevlilik konusunda erkeğe tanınan hakların kadına da tanınması gerektiğini savunanlar vardır. Sağduyu sahibi hiçbir insanın kabul etmeyeceği çok kocalık uygulamasına İslam dininin olumlu bakması düşünülemez. Sadece kadın- erkek ilişkileri bakımından değil, aile ve toplum ilişkilerini düzenleyen nesep, nafaka, miras gibi hukuk kuralları bakımından da bu durum son derece sakıncalıdır (İ.A.S. 368). Esasen çok kocalık, tarih boyunca taraf- tar bulmamış, sadece Eskimo, Hint ve bazı Afrika kabilelerindeki sınırlı uygulama dışında görülmemiştir.

KAYNAKLAR

Aynî, M. Ali, Türk Ahlâkçıları, C. I, İstanbul 1930

Bilmen, Ö. Nasuhi, Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul 1967

Çankı M. Namık, Büyük Felsefe Lügatı, İstanbul 1954

Doğan İsmail, Sosyoloji (Kavramlar ve Sorunlar), Ankara 2002

Döndüren Hamdi, Delilleriyle İslam Hukuku, İstanbul 1983

es- Sibâî Mustafa, el- Mer'e Beyne'l- Fıkh ve'l- Kânûn, Beyrut 1975

İslam Ansiklopedisi, TDVY, İstanbul 1993

Elmalılı H. Yazır, Hak Dili Kur'an Dili, İstanbul 1971

Kâtib Çelebi, Keşfü'z- Zünûn, (Ş. Yaltkaya, R. Bile), İstanbul 1971

Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, (el- yazma, hattat Sofyevî), 1590

Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâî, Bulak(Mısır) 1248

Kitab-ı Mukaddes

Kur'an-ı Kerim

Marshall Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Akınhan D. Kömürcü, Ankara 1999

Özer Ozankaya, Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara 1984

Öztürk Hüseyin, Kınalızâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâk-ı (Doktora t.), Ankara 1991

Öztürk Hüseyin, Sosyolojik Yansımalar, Ankara 2005

Talmud

TÜRKİYE'DE AİLE EĞİTİMİ VE YEREL YÖNETİMLER/SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ İÇİN UYGULAMALI BİR MODEL ÖNERİSİ¹

FAMILY EDUCATION AND LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY / ÖNERİSİ
A MODEL APPLIED TO NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Rahime BEDER ŞEN

İzleme ve Değerlendirme Daire Başkanı

594

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

1 ¹ Aralık 2004 tarihinde hazırlanan paket program Mamak Belediyesi ve çeşitli sivil toplum örgütleri tarafından kullanılmıştır.

TR ÖZET METNİ GELECEK

ENG ÖZET METNİ GELECEK

GİRİŞ

Toplumların çekirdeğini oluşturan aile, neslin devamı, çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, yeni nesillere kültürel kimliğin, dinî ve ahlaki değerlerin kazandırılması, tarihsel ve toplumsal bilincin aktarılması, sevgi, saygı ve hoşgörü esasına dayanan tutum ve değerlerin yerleştirilmesi gibi temel fonksiyonları üstlenen ve yerine getiren evrensel bir kurum olma özelliğiyle toplumda ikamesi olmayan hayati öneme haiz bir birim olarak, her çağın ve her toplumun en temel sosyal bir kurumu olarak varlığını sürdürmektedir.

21. yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme, büyüyen şehirleşme, iç ve dış göç hareketleri, toplumsal hayatta birçok sorunu çözerken, birçoğunu da beraberinde getirmektedir. Aile kurumu, bu değişimler karşısında yer yer zayıflama eğilimi, bazı koşullarda da parçalanma süreci yaşamaktadır. Temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek kadar zayıflayan aile yapısının toplumsal yapıya olan etkilerinden bahsetmemek müm-

kün değildir. Ailelerin parçalanması, tek ebeveynli ailelerin artması, boşanma oranlarının artması, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, adolesan çağıdaki gebeliklerin artması, terk edilen bebekler ve sokak çocuklarının artması, uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması, kültürel ve ahlaki değerlerde yozlaşma, suç oranlarının artması, kadın ve çocuklara ilişkin hak ihlallerinin varlığı, bireysel ve toplumsal şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, psikolojik rahatsızlıklar gibi, insanı, aileyi ve dolayısıyla toplumu tehdit eden sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Toplumumuzun yaşadığı hızlı toplumsal değişme; sosyal, politik, ekonomik ve eğitimle ilgili pek çok şeyi değiştirmektedir. Dolayısıyla ailelerin gereksinimleri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle hızlı değişim içerisinde ailelerin gereksinimlerini karşılayacak ve toplumun her kesimine kolayca ulaşabilecek farklı aile eğitim programlarının geliştirilmesine ve bu programların işlerlik kazanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca toplumumuzun bu konuda bilinçlendirilmesi ve programların yaygınlaştırılması da önem kazanmaktadır. Geleceğin ve toplumun temeli olan ailelerin eğitimden geçirilmesinin sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum yapısına ulaşmada son derece önemli olduğu, yapılan bilimsel çalışmalarda da kanıtlanmıştır (Navaro, 1987; Üstünoğlu, 1991; Öztop ve Telsiz, 1996).

Aile eğitim programları, ailelerin ebeveynlik becerilerini ve bilgilerini geliştirme, çocuk gelişimi ve ailelerin yaşadığı sorunlarla pozitif yollarla başa çıkabilme ile ilgili öğrenme deneyimlerini geliştirmeye odaklanmış programlardır. Aile eğitimi, aile bireylerinin beden ve ruh sağlığı gelişimini, aile içi ilişkileri ve etkileşimi desteklemeyi, iyileştirmeyi ve sürdürmeyi sağlayan bir süreç ve hizmettir. Toplumun ailenin önemine dikkatini çekmek, aile içi iletişimden çocuk eğitime kadar uzanan geniş bütünlükte aile üyelerinin gerekli donanımının sağlanması ve aile kurumuna sorunların çözüldüğü temel bir merkez olarak bakılması gerektiği ortadadır. Bu amaçtan hareketle aile kurumunun üstlendiği fonksiyonlarla özel ve yerinin doldurulamayacak bir kurum olduğu teması ile birlikte aile kurumunu geleneksel rollerinden biri olan sorun çözmeye yönelik niteliğinin kazandırılması çok önemlidir. Sorunlar aile içerisinde çözümlenebildiği oranda toplumsal yapıda ani ve hızlı değişmelere uyum ve gelişme, patolojik hâle gelmeyeceği açıktır. Bu bağlamda bakıldığında; aile bireylerinin her birinin etkili yaşam becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir. Nitekim Anayasa da devlete aileyi destekleme görevini vermektedir. Her ne kadar aile eğitimi devlet tarafından desteklen-se de toplumda aileye yönelik tüm sorumlu kesimlerin aileyi geliştirme ve eğitime sorumlulukları vardır. Ülkemizde aile eğitimi ile ilgilenen kurum, ku-

ruluş ve akademik birimlerin geliştirdikleri çeşitli programlar mevcuttur. Ancak aile kurumunun toplumlar için önemi ve aile kurma bilinci ve ailenin yaşatılmasına ilişkin değer aktarımının yoğun olarak işlendiği bir programın gerekliliği üzerine makaleye konu olan bu program hazırlanmıştır.

Bu yazıda gerekçeleriyle birlikte ele alınan ve geliştirilen “Aile Eğitimi Paket Programı”nın yerel yönetimler/sivil toplum örgütleri için uygulamalı bir model önerisi şeklinde olması tasarlanmıştır. Bu çerçevede geliştirilen paket programın, aynı zamanda, giderek karmaşılaşan günümüz dünyasında karşılaşılan sorunları çözmekte yetersiz kalan aile kurumu ile ilgili sorunların etkili, verimli ve birlikte yaşam kalitesini üretecek yeterliliklerin kazandırılmasını hedefleyen bir formatı içermesi hedeflenmektedir.

MÜZAKERE

Kadına Yönelik Şiddeti Besleyen Dini Metinler, Dini Olduğu Varsayılan Söylemler ve Kültürel Algılar

NEGOTIATION

Violence against women Religious Texts, Religious Discourses and Cultural Perceptions default is

Yrd. Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Bildiri Sahibi: Doç. Dr. Abdullah Emin Çimen

Öncelikle değerli hazirunu saygıyla selamlıyorum. Başlıktan da anlaşılacağı üzere “Kadına şiddet” gibi çok geniş bir konu, üç farklı açıdan ele alınmak suretiyle konunun kapsamı daha da genişletilmiştir. Ayrıca ilerleyen bölümlerde konu din bakımından Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hristiyanlık; kültürler bakımından Roma, Arap, Batı şeklinde konu daha da detaylandırılmıştır. Bir kadına değer verme bakımından töre ve milliyet gibi unsurlar ile kapitalizm gibi çağdaş yaklaşımlar ilave edilince konuya geniş bir perspektif kazandırılmıştır. Ancak geniş yelpazede ele alınan konunun yüzeysel bir şekilde işlenmesi, kısa değinmelerle geçiştirilmesi ve sonuca götürücü değerlendirmelere yer verilmemesi, önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sunulan malumata dair değerlendirmelerin yapılmayışı bildiriye dağınık bir görünüm kazandırmıştır.

Bildirinin 2. sayfasında “şiddetin fitri oluşu” işlenirken önce Freud’dan sonra Kur’an-ı Kerim’den delil getirilmesi ve bu delillerin aynı paragrafta sunulması akademik ve değer açısından uygun bir sıralama olmamıştır.

Kadına şiddeti besleyen unsurlara dair eski medeniyetlerden ve İslam dini hariç diğer dinlerden bir takım verilerin yorumsuz olarak sunulması, amaca hizmet etmede yetersiz kaldığı kanaatindeyim. Öte yandan İslam diniyle ilgili değerlendirme ve yorumlara yer verilmesine rağmen bu yorum ve de-

ğerlendirmelere temel teşkil eden metin ve referansların sunulmadığı görülmüştür. Bunun da önemli bir eksiklik olduğu kanaatindeyim.

Bildirinin 4. sayfasında dinlerin tasnifinde “İsmailî” kavramı zannedersem “İbrahimî” kavramı yerine yanlışlıkla kullanılmıştır. Fakat İbrahimî kavramının da dinlerin tasnifinde kullanılması yanlış algılara sebep olabilmektedir. Çünkü İbrahimî dinler diye bir kategori yaratmak, zımnen dinin soya dayalı bir olgu, peygamberliğin ise padişahlık gibi babadan oğula geçen bir görev olduğunu kabul etmek demektir. Ayrıca böyle bir tasnif Hz. İbrahim’den önceki tevhit dinini yok saymaya kadar götürür. Hâlbuki din ilk insan ve ilk Peygamber Hz. Âdem ile başlamış ve kıyamete kadar devam edecektir. Peygamberlik ise bir soya ait değil tamamen Allah vergisi bir görevdir. Bütün bunlar dinleri “İlahî ve İlahî olmayan” ölçütüne göre tasnif etmenin daha doğru olduğunu göstermektedir. Nitekim Abdullah Bey bu tabiri de kullanmış dolayısıyla “İbrahimî” kavramının metinden çıkarılması uygun olacaktır.

Nisâ sûresinin 34. ayetinde yer alan “fedribuhunne” ifadesi, ayetin indiği dönemin şartları ve ayetin ilk muhatapları olan Arap toplumunun örf adetleri ile Kur’an-ı Kerim’in tedricilik metodu göz önüne alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Böylece söz konusu ifadeye günümüz şartlarında farklı toplum algılarına göre daha doğru bir anlam kazandırılabilir.

Bildiride Batının İslam dinini “kadına şiddeti teşvik eden bir din” olarak algıladığı dile getirilmiş olmasına rağmen bu tutuma yönelik herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu durumda bildiri, sanki Batı’nın bu tutumunu kabullenmiş gözükmemektedir.

Boşnaklara yapılan zulümden bahsedilirken Avrupa, ABD ve Rusya’nın bu zulme sessizliğinden ve desteğinden söz edilmesi yerinde bir tespittir. Ancak aynı zulme Müslüman ülke yöneticilerinin (halkları hariç) sessizliğine ve desteğine hiç değinilmemiştir. Başta Türkiye olmak üzere İslam ülkelerinin bu sessizliğini görmezden gelmeye gerek olmadığı kanaatindeyim. Kaldı ki dönemin cumhurbaşkanı Sn. Süleyman Demirel’e Bosna’da devam eden savaş yani Müslüman Boşnaklara yapılan zulüm sorulduğunda “Bu onların içişleri meselesidir.” demesi hâlâ kulaklarımızda yankılanmaktadır.

Bildirinin 14. sayfasında “Sizler kadının kapanmasını istedikçe, herkeste onu görme isteğini kamçılımış olursunuz...” cümlesiyle başlayan Mevlâna’ya ait sözün yanlış anlaşılmağa açık olduğunu düşünüyorum ve metinden çıkarılması kanaatindeyim.

Sayın hocamızı bu çalışmasından dolayı kutluyor, siz değerli katılımcıları saygıyla selamlıyorum.

MÜZAKERE

1- TÜRKİYE'DE BOŞANMA NEDENLERİ ¹

NEGOTIATION

1 - REASONS FOR DIVORCE IN TURKEY

Rahime Beder ŞEN

Yazar ünvan metni gelecek

Boşanma gerçeğinin Türkiye'ye ait bir örnek popülasyonda ayrıntılı irdeleyen – yorumlayan güzel bir çalışma. Bazı sonuçlara ulaşabilmek için boşanmamış popülasyonda da benzer konulardaki oranları bilmek faydalı olacaktır. Örnek olarak, 13. sayfada, evliliklerin % 36'sında ailelerin evliliğe karşı çıktığı verilerinden, aile görüşünün boşanmada önemli olduğu kanısına varmak için boşanma olmayan popülasyonda da benzer sorgulamanın yapıp oranların tesbit edilmesi ve karşılaştırılması, daha gerçekçi sonuçlara götürecektir. Belli periyodlarla bu tip çalışmaların problem olmayan kesimi de içine alarak karşılaştırmalı olarak yapılması, problem giderilmesi için yöntemlerin belirlenmesi ve problem giderme yöntemlerinin etkisinin değerlendirilmesi açısından önemli olabilir.

1 Bu tebliğ "Boşanma Nedenleri Araştırması (2008)" verilerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

KONFERANSTAN FOTOĞRAFLAR

POPULATION POLICIES OF THE FAMILY

RESİM ALTI

601

RESİM ALTI

RESİM ALTı

RESİM ALTı

603

RESİM ALTI

RESİM ALTİ

RESİM ALTİ

RESİM ALTİ

605

RESİM ALTİ

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTI

607

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTI

RESİM ALTı

611

RESİM ALTı